

-सूत्रकृतांग-

श्रीआगमवाचनामां मदद-

म. रक्षा.	मददगारोनां नाम.	गामगुं नाम.	वाकी.	म. रक्षा.	मददगारोनां नाम.	गामगुं नाम.	वाकी.
३०००	शेठ उत्तमचंद.	खीमचंद	पाटण.	०	५५१	बाहु चुंडिललज्जी पक्षालालज्जी	पाटण.
१५००	बोरा	लल्लुभाई	कीमोरदास	मेसाणा.	५००	५०१ पारी श्रीकमदास श्रीराचंद	गेसाणा.
१५००	दोसी	कहुरचंद	वीरचंद	मेसाणा.	०	५०१ शेठ नगनिदास छगनलाल	गाणरा.
१००१	शा.	रायचंदभाई	दुर्लभदास	कालीयावाई.	०	५०१ शा. कल्याणचंद उत्तमचंदनी	प्रमासपाटण.
१००१	संघवी	बुलाखीदास	तुंजीराम	मेसाणा.	१००१	गियवा नंदुवाई	वेरानल
१००१	भणसाली	खण्डंद	मूल्जीनी	पोरचंदर	५००	५०१ शा. कल्याणचंद लक्ष्मीचंद	कपातुंजा
१००१	विघवावाई	रामकुंवरवाई	गांधी रामचंद	मेसाणा.	०	५०१ परी. बालाभाई देवचंद	पापड़ंज
१०००	गांधी	रामचंद हरगोविन्ददास	पाटण.	०	५०१ शेठ जेसीगांगाई प्रेमागाई	केवलाई	फपड़ंज
१०००	शा.	हालाभाई	मगनलाल	वेरावल.	०	५०० छोरी कहुरचंद शोरीरचंद	गुरावंदर
५५१।	शा.	खुदालभाई	करमचंद				

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, Nirnaya-Sagar Press, 23, Kolbhat Lane, Bombay

Published by Shah Venichand Surchand for Agamodaysamiti, Meheanno.

म. रक्षम्. अमृक सूत्रमां. मददगारतुं नाम. गाम. चाकी.	म. रक्षम्. अमृक सूत्रमां. मददगारतुं नाम. गाम. चाकी.
४२०० श्रीगगवतीजीमां शाखाते हा: ज्वेरी हीराचंद	१००० रायपसेणीजीमां शा. रायचंदभाइ दुर्भमदस
तलकचंद	कालीयावाडी. ०
४२०० " शेठ उत्तमचंद मूलचंद तथा	शेठ मोहनलाल अमदायाद. ०
शेठ अमेचंद मूलचंद	सांकलचंद
१२५० श्रीज्ञाताजीमां शेठ उत्तमचंद लीमचंद	६५८ "
१२०० " ज्वेरी मगनभाइ प्रतापचंद	७५० प्रश्नव्याकरणमां बाहु गुलाबचंदजी अगीचंदजी शावेरी मुंबाइयंदर. ०
१००० " शेठ अमीचंद दुशालभाइ	१०१५ " शेठ मंडुआइ तलकचंद सुरतचंदर. १०१५
फुलचंद ज्वेरी.	५०० " शेठ कल्याणचंद तोभा- म्यचंद शावेरी सुरतचंदर. ०
५०१ उपाशकदशांग,	३७२५ आयश्यकजीमां बाहु चुनीलालजी पक्नालालजी शावेरी मुंबाइयंदर. ७२५
अंतगडदशांग,	तथा अनुतरोवचाइ. } श्रोफ अरथा भागमां सुरतचंदर. ०
१००० रायपसेणीजीमां पारी-सखपचंद लल्लुभाइ	मेसाणा. ० तथा तेजकोर सुरतचंदर.

श्रीआगमछपाववामा मदद.

याग०

॥ १ ॥

म. रक्षा. अमूक सूत्रमा.	मददगारतुं नाम. गाम.	याकी.	म. रक्षा. अमूक सूत्रमा. मददगारतुं नाम. गाम. याकी.
२३०० श्रीआचारं-	वोरा जेसीगमाइ	वाई मौंधीबाई शेठ लल्लुभाइ	५०० सुयगडंग-
गजीमा	डोसामाइ हस्ते वोरा	जीमा	जीमा चुनीलालनी धणीयाणी
	लल्लुभाइ कीशोरदास		सुरत. ०
१००१ सुयगडंग-	शेठ नगीनदास	१००० ठाणांगजीमा	५०० शेठ सोभाग्यचंद्र माणेकचंद "
जीमा	जीवणजी	तवसारी. १००१	५०० श्रीछाणीना संघतरफ़ी छाणी.
६०२ "	शेठ लल्लुभाइ केवलदास	१००० "	५०० शेठ मगनलाल पीतांवरदास अमदावाद.
५०२ "	शेठ मगनलाल दीपचंद	१००० "	५०० शेठ दीपचंद सुरचंद. सुरतचंदर.
५०२ "	शा. नथुमाइ लालचं-	७५९ समवायांगजीमा	५०० विघवा वाई हीराकोर भरच.
	दनी दीकी वाई परसन	कपडचंज.	५०० शेठ कस्तुरचंद नानचंद रुपाल.
५०० "	हरवेरी कस्तुरचंद ज्ञावेरचंद	६२५ "	श्रीशानितनाथना देरासरता
५०० "	वाई पारवती ते शा. दल-	५०० "	उपाश्रयना हा० बेन नवल सुंबाइ.
	द्वारम बखतचंदनी विघवा	०	०

॥ अर्हम् ॥

श्रीमदार्थद्यामाचार्यसंकलितम्

श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचितवृत्तिपरिकरितं ॥५६॥ श्री आचार्य विनयचन्द्र ज्ञान भण्डार

श्रीपञ्चापनासुन्नम्

श्री वेताम्पर स्थानसंख्यासी कैन श्रावक संघ, जन
संचालक

जयति नमदमरमुकुटप्रतिविम्बवल्लभवितवहुल्पः । उद्गुर्मिव समसं विश्वं भवपङ्कतो वीरः ॥ १ ॥
जिनवचनामूतजलौर्ध्वं बन्दे यद्विन्दुमात्रमादाय । अभवत्त्रूनं सत्या जन्मजराव्याधिपरिहीणः ॥ २ ॥
प्रणमत गुरुपदपङ्कजमधरीकृतकामधेनुकल्पलतम् । यदुपास्तिवशान्निरुपमशुतुवते त्रास ततुभाजः ॥ ३ ॥
जडमतिरपि गुरुचरणोपालिसमुद्भूतविपुलमतिविभवः । समयातुसारतोऽहं विदधे प्रज्ञापनाविद्वितिम् ॥ ४ ॥
अथ प्रज्ञापनेति कः शब्दार्थः ?, उच्यते, प्रकर्षण-निःशेषप्रकृतीर्थीकरासाध्येन यथावस्थितखलपनिरुपण-
लक्षणेन जायन्ते-शिष्यवुद्धावारोप्यन्ते जीवाजीवादयः पदार्था अनयेति प्रज्ञापना, इयं च समवायाव्यस्य चतुर्थी-

आग० म. रक्ष. अमृक सुत्रमां. मददगारतुं नाम. गाम. वाकी.

५४० उववाइजीमां झोवेरी नयलचंद उदेचंदनी
विधयावाई नंदकोर सुरतबंदर. ०

३५०१ पनवण्णजीमां श्रीकपडबंजना संघरतफर्ही
परी-मीठाभाई कल्याणचं-
दनी पेटीमांथी ज्ञानखाता
मारफत परी बालाभाई दल-
सुखभाई रु. २३३१. न्यउद
सुपननी उपजना रु.-१७०

कपडबंज. ०

५०१ हरकोइ सूत } शेठ कल्याणचंद
छपाववा माटे } देवचंद

सुरत. ०

सं. १९७४ ना
पोस शुद १ ने रवि, सुरत. ०

म. रक्ष. अमृक सुत्रमां. मददगारतुं नाम. गाम. वाकी.

५०१ हरकोइ सूत } शा. शीबचंद सोमचंद
छपाववा माटे } शेठ प्रेमचंद रायचंद सुरत. ०

१८०० नंदीजीमां शेठ प्रेमचंद रायचंद सुंबाइचंदर.
१७५५ ओधागिर्युकिमां जैनविथाशाला तरफस्थी

सुवाजी रवचंद जयचंद अमदावाद. १५००

२८५१ चंदपत्तिसूत्रमां ब्रवेरी भगवानदास
हीराचंद

सुंबाइचंदर. १५१

५०१ हरकोइ सूत } शेठ सरपचंद आमेचंद
छपाववा माटे } हस्ते शा. प्रेमचंद सुरत. ०

५३० विपाकसूत्रमां शेठ गुलाबचंद हरखचंद सुरत. २६५

एक श्री आचार्य पिनयचंद शाव भगउर फुलु
संचालक चु. छ. सराफ } ओ. मे. सेकेटरीश.
श्री चेताम्बर स्थानकुयाई जैन शाखक संय, जयपुर जी. सा. झावेरी }

॥ अहंम् ॥

श्रीमद्वार्यदेव्यामान्वार्यसंकलितम्

श्रीमन्मलयगिर्यार्थविरचितवृत्तिपरिकरितं ॐ श्री आचार्य विनयचन्द्र द्वान भण्डार
अभ्यन्तरं सचालक

श्रीप्रद्वापनासत्रम्

श्री ग्रेताम्बर रथानठावासी केन शायक दंष, जः

जयति नमदमरसुकुटप्रतिचिम्बन्धविहितवहुरुपः । उद्गुर्मित्र समलं विश्यं भवपक्षतो वीरः ॥ १ ॥
जिनवच्यनामृतजलधिं वन्दे यद्दिन्दुमात्रमादाय । अभ्यन्तरं सच्चा जन्मजराव्याधिपरिहीणः ॥ २ ॥
प्रणामत गुरुपदपक्षजमधरीकृतकामधेनुकलपलतम् । यदुपास्तिवशानिरूपममञ्जुवते व्रह ततुभाजः ॥ ३ ॥
जडमतिरपि गुरुचरणोपास्तिसुद्दुतविपुलमतिविभवः । समयानुसारतोऽहं विदधे प्रज्ञापनाविद्युतिम् ॥ ४ ॥
अथ प्रज्ञापनेति कः शब्दार्थः ? , उच्यते, प्रकर्पण-निःशेषपक्तीर्थीयकरासाधेन यथावस्थितस्वरूपनिरूपण-
लक्षणेन जायन्ते-शिष्यवुद्धावारोप्यन्ते जीवाजीवादयः पदार्था अनयेति प्रज्ञापना, इयं च समवायाख्यस चतुर्थी-

२ प्रकाप-
नापदं उ-
पोद्भवतः ॥

दस्योपाङ्गं, तदुक्तार्थप्रतिपादनात्, उक्तप्रतिपादनमनर्थकमिति चेत्, न, उक्तानामपि विस्तरेणाभिधानस्य मन्दमति-
विनेयजनानुभार्थतया सार्थकत्वात् । इदच्छोपाङ्गमपि ग्रायः सकलंजीवाजीवादिपंदार्थशासनात् शास्त्रं, शास्त्रस्य
चादौ प्रेक्षावतां प्रवृत्तर्थमवश्यं प्रयोजनादिप्रतियंत्रं मङ्गलं च वक्तव्यम्, उक्तं च—“प्रेक्षावतां प्रवृत्तर्थं,
फलादिप्रतियं स्फुटम् । मङ्गलं चैव शास्त्रादौ, वाच्यमिष्टार्थसिद्धये ॥ २ ॥ इति” तत्र प्रयोजनं द्विषा—परमपरं च, ‘मुने-
कैकं द्विषा—कर्तृगतं श्रोतुगतं च, तत्र द्रव्यालिकनयमतपयालोचनायामागमस्य निलत्वात् कर्तुरभावं एव, तथा-
योक्तम्—“एषा हादशाङ्गी न कदाचिन्नासीत् न कदाचिन्न भवति न कदाचिन्न भविष्यति, श्रुवा नित्या शाश्वती” ल्यादि,
पर्यायालिकनयमतपयालोचनायां चानिलत्वादवश्यंभावी तत्सङ्खावः, तत्यपयालोचनायां तु सूक्ष्मायांभयरूपत्वादा-
गमसायार्थप्रेक्षया निलत्वात् सूक्ष्मार्थप्रेक्षया चानिलत्वात् कथचित् कर्तुसिद्धिः, तत्र सूक्ष्मकर्तुरनन्तरं प्रयोजनं सत्त्वा-
नुग्रहः परमपरं त्वपवर्गग्रामिः, उक्तं च—“सर्वज्ञोकोपदेशेन, यः सत्त्वानामउग्रहम् । करोति दुःखतसानां, स प्राप्नो-
त्यचिराच्छिव्यम् ॥ २ ॥” तदर्थप्रतिपादकस्याहतः किं प्रयोजनमिति चेत्, न किञ्चित्, कृतकृत्यत्वात्, प्रयोजन-
मन्तरेणार्थप्रतिपादनप्रयासो निरर्थक इति चेत्, न, तस्य तीर्थकरनामकमविपाकोदयप्रभवत्वात्, उक्तं च—“तं च
कहं वेइज्जह? अगिलाए धम्म देसणाए उ” इति, श्रोतुणामनन्तरं प्रयोजनं विवक्षिताध्ययनार्थपरिच्छानं, परमपरं
॥ २ ॥

१ तत्त्व कर्थं वेघते?, अलान्या धर्मदेशनायेव (०देसणाईहि (आब० नि०) ।

प्रश्नापना-
या: मठ-
य० गृही-

तु निःश्रेयसाराचासि; ते हि विविदितमध्यनमर्थतः सम्यगवगम्य संसारादिरज्यन्ते, विरक्ताश्च सन्तः संसारादिक्षिणि-
 लिंगमिष्यः संयमाध्यनि यथाऽऽगमं सम्यक् प्रवृत्तिमातन्वते, प्रवृत्तिमातन्वते उपजायते सकल-
 कम्मेक्षयान्निःश्रेयसाराचासिरिति, उक्तं च—“सम्यगभावपरिज्ञानादिरक्ता भवतो जनाः । क्रियाऽऽसक्ता व्यविमेन,
 गच्छन्ति परमां गतिम् ॥ २ ॥” इति, अभिवेयं जीवाजीवलब्धं, तच प्राक् प्रदर्शितनामन्वयत्तिसामर्थ्यमात्रादव-
 गतम् । सम्बन्धो देव्या—उपायोपेयभावलक्षणो गुरुपर्वकमलक्षणश्च, तत्राद्यरुक्तुसारिणः प्रति, तद्यथा—वचन-
 रूपापत्रं प्रकरणमुपायः तत्परिज्ञानं चोपेयं, गुरुपर्वकमलक्षणः केवलश्चादुत्सारिणः प्रति, तं चायं खयमेव सूत्र-
 कुदमिधास्यति । इदं च प्रज्ञापनाख्यमुपाङ्गं सम्यगङ्गानहेतुत्वादत एव परमपरया मुक्तिपदश्रापकत्वात् श्रेयोभूतम्, अतो
 मा भृदत्र विम्न इति विम्नविनायकोपशान्तये शिष्याणां मङ्गलवृद्धिपरिग्रहाय खतो मङ्गलभूतस्यादिमध्याव-
 सानेनु मङ्गलमभिघातव्यम्, आदिमङ्गलं व्यविमेन शाळकपारगमनार्थं, मध्यमङ्गलमवगृहीतशाळायस्थिरकरणार्थम्,
 अन्तमङ्गलं शिष्यप्रशिष्यपरम्परया शाळसान्युवच्छेदार्थं, उक्तं च—“तं” मङ्गलमाईए मङ्ग्ले पञ्चताए य सत्यस्स ।
 पठमं सत्यत्थाविषयपारगमणाय निहिं ॥ १ ॥ तस्मैव य थेजत्यं मालिङ्गमयं अन्तिमंपि तस्मैव । अव्योचितिनिमित्तं

१ तन्मङ्गलमादौ मध्ये पर्यन्ते च शाळस्य । प्रथमं शाळार्थी (खल्या) विम्नपारामनाय निर्दिष्टम् ॥ १ ॥ तस्यैव च (तु) स्थैर्य-
 मध्यमन्त्यमपि तस्यैव । अव्युचितिनिमित्तं + प्रदर्शितमेव न्यू० प्र०

प्रश्नापना-
याः मह-
य० पूर्ती-

सिस्तपसिस्ताइःसस्त ॥ २ ॥” तत्र प्रथमपदगतेन ‘वचगयजरमणभये’ इत्यादिना ग्रन्थेनादिसङ्गलम्, इष्टदेवता-
स्तवस्य परममङ्गलत्वात्, उपयोगपदगतेन ‘कहिविहे णं भन्ते ! उवअोगे पद्रते’ इत्यादिना मध्यमङ्गलम्, उपयोगस्य
ज्ञानरूपत्वात्, ज्ञानस्य च कर्मक्षयं प्रति प्रधानकारणतया मङ्गलत्वात्, न च कर्मक्षयं प्रति प्रधानकारणता तस्य न
प्रसिद्धा, तस्याः साक्षादागरेऽभिधानात्, तथा चागमः—“जं अक्राणी कम्मं खोवेह चहुयाहि वासकोडीहि । तं नाणी
तिहि गुणो खोवेह उत्सासमितेण ॥ २ ॥” तथा समुद्धातपदगतेन केवलिसमुद्धातपरिसमाप्त्युत्तरकालभाविना
सिद्धाधिकारपतिवद्देन—निन्दित्वसच्छुभ्या जाइजरामणवन्धणविमुक्ता । सासप्तमञ्चावाहं चिह्नित शुही सुहं
पचा ॥ २ ॥” इत्यादिना अवसानमङ्गलम् ॥ अ‘युनाऽदिसङ्गलसुतं न्याख्यायते—
ववगयजरमणभये सिद्धे अभिवान्दित्युण तिविहेण । चन्द्रामि जिणवरिन्दं तेलोकगुरुं महावीरं ॥ १ ॥

तितं—नद्धमटप्रकारं कर्मन्धनं ध्मातं—दग्धं जाज्यलयमानश्युङ्गत्यानानलेन यैस्ते निरक्षिधिना सिद्धाः, अथवा
‘पितु गतौ’ सेधन्ति सा—अयुनराघुर्त्या निर्वितिपुरीमण्डलन् यदिवा ‘पितु संराढ्हौ’ सिद्धयन्ति सा—निषिताथर्या भव-
न्ति स यद्वा ‘पितु शाले माझलये य’ सेधन्ते सा—शासितारोऽभवन् भक्त्यहृपतां चाऽनुभवन्ति सेति सिद्धाः, अथवा ॥ २ ॥

१ शिष्यप्रशिद्यादिवंशे ॥ २ ॥ २ यद्दज्ञानी कर्म क्षपयति बहुकामिर्वेकोटीभिः । तत् ज्ञानी विभिर्युमः अपयत्युच्छ्रासमाचेण ॥ १ ॥
३ निन्दित्वसर्वदुःखा जातिजरामणवन्धनविमुक्ताः । शास्त्रतमञ्चावाहं तिष्ठन्ति सुखिनः सुखं प्राप्ताः ॥ १ ॥

सिद्धाः—निता अपर्युक्तसानग्निस्थितिकल्पात्, प्रख्यांता वा भव्यैरपलङ्घणसन्दोहत्वात्, उक्तं च—“इमात् सिं येन
 पुराणकर्म, यो वा गतो निर्वृतिसौधमूर्खि । ख्यातोऽनुशासता परिनिष्ठिताथो, यः सोऽस्तु सिद्धः कृतमङ्गले मे
 ॥२॥” सिद्धाश्र नामादिभेदतोऽनेकधा ततो यथोक्तसिद्धप्रतित्यर्थं विशेषणमाह—‘व्यपरातजरामरणभयान्’ जरा-
 वयोहानिलक्षणा मरणं-प्राणलयागरुपम् भयम्—इहलोकादिभेदात्सप्रकारम्, उक्तं च—“इहपरलोगादाणं अक-
 म्हज्ञाजीवमरणमसिलोए” इति, विशेषपतः—अपुनभावरुपतया अपगतात्तानि—परिअष्टानि जरामरणभयानि ये यस्ते तथा
 तान्, ‘चिविधेन’ मनसा वाचा कायेन, अनेन योगत्रयव्यापारविकलं इव्यवन्दनमित्याह, ‘अभिवन्ध्य’ अभिमुखं
 वन्दित्वा, प्रणम्येत्यर्थः । अनेन समानकर्तृकतया पूर्वकाले चत्वाप्रत्ययविधानान्निलेकान्तपश्चव्यवक्षेदमाह,
 एकान्तनिलानिलयपक्षे कत्वाप्रत्ययस्यासमवात्, तथाहि—अप्रम्युतानुत्पत्त्रस्थिरेकस्यभावं निलम्, तस्य कथं भित्त-
 काळकियाद्वयकर्तृत्वोपपतिः ?, आकाळेकस्य भावत्वेनकस्या एव कस्याश्रित् क्रियाया: सदा भावप्रसङ्गात्, अनिय-
 मणि प्रकृतयैकक्षणणस्थितिधर्मेकम्, ततस्यापि भित्तकाळकियाद्वयकर्तृत्वायोगः; अवस्थानाभावादिलालं विस्तरेण,
 अन्यत्र सुच्चिंतत्वात्, चत्वाप्रत्ययस्योत्तरक्रियासापेक्षत्वादुत्तरक्रियामाह—‘वन्दामि जिणवरिन्द’ मित्यादि, ‘सुर वीर
 विकान्तो’ वीरयति स कपाणादिशत्रुन् प्रति विकामति स्मेति वीरः, महांश्वासौ वीरश्च महावीरः, इदं च ‘महावीर’

प्रश्नापना-
याः मर्त-
य० यृत्ती-

सिस्तप्तिसाहंसस्तम् ॥ २ ॥” तत्र प्रथमपदगतेन ‘वयगयजरमणभये’ इत्यादिना ग्रन्थेनादिमङ्गलम्, इष्टदेवता-
स्तवस्य परममङ्गलत्वात्, उपयोगपदगतेन ‘कहविहे णं भन्ते ! उवओगे पव्रते’ इत्यादिना मध्यमङ्गलम्, उपयोगस्य
ज्ञानरूपत्वात्, ज्ञानस्य च कर्मक्षयं प्रति प्रधानकारणतया मङ्गलत्वात्, न च कर्मक्षयं प्रति प्रधानकारणता तस्य न
श्रसिद्धा, तथा: साक्षादाग्रेऽभिधानात्, तथा चागमः—“जुं अग्राणी कम्मं यवेऽवहयाहि वासकोडीहि । तं नाणी
तिहि गुनो यवेऽवहयाहि उत्सासमितेण ॥ २ ॥” तथा समुद्धातपदगतेन केवलिसमुद्धातपरिसमाख्यतरकालभाविना
सिद्धाधिकारप्रतिवदेन—निचिंत्त्रसचहुक्षया जाइजरामरणवन्धणविसुका । सासप्यमव्यावाहाहि चिह्नितं सुही सुहं
पता ॥ २ ॥” इत्यादिना अथसानमङ्गलम् ॥ अथुनाऽदिमङ्गलस्त्रं व्याख्यायते—

वयगयजरमणभये सिद्धे अभिवन्दित्तुण तिविहेण । चन्द्रामि जिणवरिन्दं तेलोकगुरुं महावीरं ॥ १ ॥
सितं—बृहस्पत्रकारं कर्मन्धनं ध्मातं—दरधं जाजदत्यमानशुक्लध्यानलेन यैस्ते निरुक्तविधिना सिद्धाः, अथवा
‘पितृ गतौ’ सेधन्ति सा—अग्नुरावृत्या निर्वृतिपुरीमग्न्त्वा यदिवा ‘पितृ संराङ्गो’ सिद्धयन्ति सा—निष्ठितार्था भव-
न्ति स स यद्वा ‘पितृ शाले माङ्गल्ये च’ सेधन्ते सा—शासितारोऽभवत् मङ्गलत्यरूपतां वाऽनुभवन्ति सेति सिद्धाः, अथवा

१ शिष्यप्रशिष्यादिवंशे ॥ ३ ॥ २ यदद्वानी कर्मं क्षयपति बहुकामिर्विष्कोटीमिः । तत् ज्ञानी विभिरुपः क्षपयत्युच्छासमावेण ॥ १ ॥
३ निर्दित्त्रसर्वदुःखा जातिजरामरणवन्धणविद्युक्ताः । शाश्वतमव्यावाहं लिप्तन्ति सुखिनः सुखात् प्राप्ताः ॥ १ ॥

सिद्धाः—नित्या अपर्यवसानस्थितिकरत्वात्, प्रख्यांता वा भवेत्पुरुषगुणसन्दोहत्वात्, उक्तं च—“इमातं सितं येन
 पुराणकर्म, यो वा गतो निर्वृतिसौधमूर्खः । ख्यातोऽनुशास्ता परिनिष्ठिताथो, यः सोऽस्तु सिद्धः कृतमङ्गलो मे
 ॥ १ ॥” सिद्धाश्च नामादिभेदतोऽनेकधा ततो यथोक्तसिद्ध्यस्तित्यर्थं विशेषणमाह—‘द्यपरातजरामरणभयान्’ जरा-
 वयोहानिलक्षणा मरणं—प्राणलयाग्रहपम् भयम्—इहलोकादिमेदात्सप्रकारम्, उक्तं च—“इहपरलोगादाणं अक-
 म्हाज्ञाजीवमरणमसिलोए” इति, विशेषतः—अपुनभावरूपतया अपगतानि—परिग्रामानि जरामरणमयानि येभ्यस्ते तथा
 तात्, ‘त्रिविधेन’ मनसा वाचा कायेन, अनेन योगत्रयव्यापारविकलं द्रव्यवन्दनमित्याह, ‘अभिवन्द्य’ अभिमुख-
 वन्दित्वा, प्रणम्येत्यर्थः । अनेन समानकर्तृकतया पूर्वकाले कत्वाप्रत्ययविधानान्तिलोकान्तपश्चवल्लेदमाह,
 एकान्तनित्यानित्यपक्षे कत्वाप्रत्ययस्यासम्भवात्, तथाहि—अप्रच्छुतातुपत्रस्थिरेकखभावं नियम्, तस्य कर्त्त-
 यालक्रियाद्यकर्तृतोपपत्तिः ?, आकालमेकस्वभावत्येनकस्या एव कस्याश्चित् क्रियायाः सदा भावप्रसङ्गात्, अनित्य-
 मपि प्रकृतैकक्षणस्थितिधर्मकम्, ततस्तस्यापि भिन्नकालक्रियाद्यकर्तृत्वायोगः, अवस्थानाभावादित्यलं विस्तेरण,
 अन्यत्र सुचिन्तत्वात्, कत्वाप्रत्ययस्योत्तरक्रियासपेक्षत्वादुत्तरक्रियामाह—‘वन्दामि जिणवरिन्द’ मित्यादि, ‘सुर वीर-
 विकान्तो’ वीरयति सा कपायादित्यवृत् प्रति विक्रामति स्मेति वीरः, महांश्वासौ वीरश्च महावीरः, इदं च ‘महावीर’

१ इहपरलोकादानकस्मादजीवमरणालोकाः ।

इति नाम न योद्धित्तुकम्, किन्तु यथावस्थितमनन्यसाधारणं परीषहोपसगोदिविषयं वीरत्वमपेक्षय सुरासुरकृतम्,
उत्तं च—“अये भयभेरवाणं द्यन्तव्यम् परीसहौवसगाणं । देवोहि कण महावीर” इति, अनेनापायापगमातिशयो
द्यन्यते, तं कथंभूतमित्याह—‘जिनवेरन्द्रम्’ जयन्ति—राणादिशङ्कुभवन्ति जिनाः, ते च चतुर्विघाः, तध्या—
श्रुतजिना अवधिजिना मनःपर्यायजिना केवलिजिनत्वप्रतिपत्तये वरश्रहणम्, जिनानां वरा—
उत्तमा भूतभवद्वाविभावसंभावावभासिकेवलज्ञानकलित्यात् जिनवरा:, ते चातीर्थकरा अपि सन्तः सामान्यकेव-
लिनो भवन्ति ततस्तीर्थकरत्वप्रतिपत्त्यमिन्द्रश्रहणम्, जिनवराणामिन्द्रो जिनवरेन्द्रः, प्रकृष्टपुण्यस्कन्धरूपतीर्थ-
करनामकर्मद्यातीर्थकर इत्यर्थः । अनेन ज्ञानातिशयं पूजातिशयं चाह, ज्ञानातिशयमन्तरेण जिनेनु महाये उत्तम-
तस्य पूजातिशयमन्तरेण जिनवराणामपि मध्ये इन्द्रतवस्थायोगात्, तं एनः किंभूतमित्याह—‘त्रैलोक्यगुरुम्’
गणाति यथावस्थितं प्रवचनार्थमिति गुरुः त्रैलोक्यस्य गुरुबैलोक्यगुरुः, तथा च भगवान् अघोलोकनिवासिभव-
नपतिदेवेभ्यस्त्रियगलोकनिवासिभ्यन्तरनपशुविद्याधरज्योतिष्ठय ऊर्ध्वलोकनिवासिवैमानिकदेवेभ्यश्च धर्म दिदेश,
तम्, अनेन वागतिशयमाह । एते चापायापगमातिशयादयश्वत्वारोऽप्यतिशया देहसोगन्द्यादीनामतिशयानामुप-
लक्षणम्, तानन्तरेणैषामसम्भवात्, ततश्चतुर्लिंगादतिशयोपेतं भगवन्तं महावीरं बन्दे इत्युक्तं द्रष्टव्यम् ॥ आह—ननु

क्रपभादीन् व्युदस्य किमर्थं भगवतो महाबीरस्य चन्दनम् १, उच्यते, वर्तमानतीर्थीधिपतिवेनासब्नोपकारित्वात्, तदेवासत्रोपकारित्वं दर्शयति—

सुपरयणनिहाणं जिणवेणं भवियजणणिव्युकरेणं । उवर्द्दिसिया भगवया पञ्चवणा सब्वभावाणं ॥ २ ॥

अंत्र प्रज्ञापनेति विशेष्यं शेषं सामानाधिकरणेन वैर्यधिकरणेन च विशेषणं, ‘जिणवरेण’न्ति जिनः:—सामान्यकेवलिनः तेपामपि चरः:—उत्तमस्तीर्थकृत्यात् जिनवरस्तेन सामश्यात् महाबीरेण, अन्यस्य वर्तमानतीर्थीधिपतित्वाभावात्, इह छद्यस्थक्षीणमोहजिनापेक्षया सामान्यकेवलिनोऽपि जिनवरा उच्यन्ते तंतस्तालकलयं मा जांसीदिनेयजन इति तीर्थकृत्यप्रतिपत्तेय विशेषणान्तरमाह—‘भगवतो’ भगः:—समग्रैश्यादिरूपः, उक्तं च—“ऐश्वर्यस्य समग्रस्य, रूपस्य यशसः श्रियः । घर्मस्थाय प्रथलस्य, पण्णां भग इतीक्ष्णा ॥ ३ ॥” भगोऽस्याऽस्तीति भगवान्, अतिशायने गतुप्रतयः, अतिशायी च भगो वर्द्धमानस्वामिनः शेषप्राणिगणापेक्षया, त्रैलोक्याधिपतित्वात्, तेन भगवता, परमाहन्त्यमहिमोपेतेन्द्रेष्टः, पुनः कथंसूतेनेत्याह—‘भव्यजननिर्वितिकरेण’ भव्यः:—तथाविधानादिपारिणामिकभावात्, स्तिद्विगमनयोग्यः स चासौ जनश्च भव्यजनः निर्वितिः:—निर्विणं सकलकमेमलापगमनेन स्वस्वरूपलाभतः परमं स्वास्थ्य तदेहुः सम्यग्दर्शनाद्यपि कारणे कार्योपचारात् निर्वितिस्तालकरणशीलो निर्वितिकरः भव्यजनस्य निर्वितिकरो भव्यजननिर्वितिकरस्तेन, आह—भव्यग्रहणमभव्यव्यवच्छेदाथेमन्यथा तस्य नेर्वेष्यप्रसङ्गात्, तत इदमापतितं—भव्यानामेव

इति नाम न योद्धित्तिकम्, किन्तु यथावस्थितमनन्यसाधारणं परीषहोपसगांदिविषयं वीरत्वमपेक्ष्य सुरासुरकृतम्,
उक्तं च—“अये लभयसे रवाणं सन्नितिस्वमे परीसहोवसम्भागाणं । देवेहि कए महावीर” इति, अनेतापायापगमातिशयो
च्वन्यते, तं कर्यं भूतमित्याह—“जिनवरेन्द्रम्” जयन्ति—रांगादिशकृतमिभवन्ति जिनाः, ते च चतुर्विधाः, तद्यथा—
श्रुतजिना अवधिजिना भनःपर्यायजिनाः, तत्र केवलिजिनत्वप्रतिपत्तये वरश्रहणम्, जिनानां वरा—
उत्तमा भूतभवद्वाविभावत्वभावाभासिकेवलज्जानकलित्वात् जिनवराः, ते चातीर्थकरा अपि सन्तः सामान्यकेव-
लिनो भवन्ति ततत्स्तीर्थकरत्वप्रतिपत्त्यर्थमिन्द्रश्रहणम्, जिनवराणामिन्द्रो जिनवरेन्द्रः, प्रकृष्टपूण्यस्कन्धरूपतीर्थ-
करनामकमोदयातीर्थकर इत्यर्थः । अनेत ज्ञानातिशयं पूजातिशयं चाह, ज्ञानातिशयमन्तरेण जिनेतु मध्ये उत्तम-
त्वस्य पूजातिशयमन्तरेण जिनवराणामपि मध्ये इन्द्रत्वस्यायोगात्, तं पुनः किं भूतमित्याह—“त्रैलोक्यगुरुम्”
शृणाति यथावस्थितं प्रवचनार्थमिति गुरुः “त्रैलोक्यस्य गुरुलैलोक्यगुरुः”, तथा च भगवान् अयोलोकनिवासिभव-
नपतिदेवेभ्यस्त्रियगृहलोकनिवासिभ्यन्तरनपशुविद्याधरज्योतिष्ठेभ्य कर्व्वलीकनिवासिभैमानिकदेवेभ्यश्च धर्म दिदेवा,
तप्य, अनेन वागतिशयमाह । एते चापायापगमातिशयादयश्वत्वारोऽप्यतिशया देहसौगन्ध्यादिनामतिशयानामुप-
लक्षणम्, तानन्तरेणपामसम्भवात्, ततश्वत्वांशदतिशयोपेतं भगवत्तं महावीरं बन्दे हस्तुकं द्रष्टव्यम् ॥ आह—ननु

क्रपभादीन् व्युदस्य किमर्थं भगवतो महावीरस्य वन्दनम् ? उच्यते, वत्तमानतीयांधिपतिलेनासत्रोपकारित्वात्, तदेवासत्रोपकारित्वं दर्शयति—

सुपर्यणनिहाणं जिणवरेणं भवियजणणिवृक्करेणं । उवर्द्दिसिया भगवत्या पञ्चमावाणं ॥ २ ॥
अत्र प्रज्ञापनेति विशेषं शेषं सामानाधिकरणेन वैर्यधिकरणेन च विशेषणं, 'जिणवरेण'नित जिना:-सामा-
न्यकेवलिनः तेपामपि चरः—उत्तमस्तीर्थकृत्यात् जिनवरस्तेन सामश्यात् महावीरेण, अन्यस्य वर्तमानतीयांधिपति-
त्वाभावात्, इह छायाशक्षीणमोहजिनापेक्षया सामान्यकेवलिनोऽपि जिनवरा उच्यन्ते ततस्तत्कल्पं मा ज्ञासीद्विनेय-
जन इति तीर्थकृत्यपतिपत्तये विशेषणान्तरमाह—‘भगवता’ भगः—समग्रश्यादिरूपः, उक्तं च—“ऐश्वर्यस्य समग्रस्य,
रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मस्थाय प्रयत्नस्य, पण्णां भग इतीङ्गना ॥ २ ॥” भगोऽस्याऽस्तीति भगवान्, अतिशायने
वतुप्रत्ययः, अतिशायी च भगो वर्द्धमानस्थामिनः शेषप्राणिगणापेक्षया, त्रैलोक्यधिपतित्वात्, तेन भगवता, परमा-
हन्त्यमहिमोपेतेनतर्थः, एुनः कथंभूतेनेत्याह—‘भव्यजननिर्वृतिकरेण’ भव्यः—तथाविधानादिपारिणामिकभावात्,
स्तिद्विगमनयोग्यः स चासौ जनश्च भव्यजनः निर्वृतिः—निवाणं सकलकर्ममलापगमनेन सखरूपलाभतः परमं स्वास्थ्यं
तदेहुः समयगदर्शनाद्यपि कारणे कार्योपचारात् निर्वृतिस्तस्तकरणशीलो निर्वृतिकरः भव्यजनस्य निर्वृतिकरो भव्यजन-
निर्वृतिकरस्तेन, आह—भव्यऋहणमभव्यवच्छेदार्थमन्यथा तस्य नैरर्थक्यप्रसङ्गात्, तत इदमापत्तिं—भव्यानामेव

सम्यग्दर्शनादिकं करोति नाभव्यानाम्, न चैतुदुपपञ्चम्, भगवतो वीतरागत्वेन पञ्चपातासम्भवात्, 'नेतत्सारम्', सम्यक्यस्तुतत्त्वापारिज्ञानात्, भगवान् हि सवितेव प्रकाशसविशेषण प्रवचनार्थमातनोति, केवलमभ्यानां तथा-साभाव्यादेय तामसखण्डकुलानामिव सूर्यप्रकाशो न प्रवचनार्थं उपदिश्यमानोऽपि उपकाराय प्रभवति, तथा चाहयादिसुखः—“सद्गम्बीजयपनानधकौशलस्य, यछोकवान्धव ! तथायि स्थिलान्यभूवन् । तदाङ्गुतं खण्डुलेषु हि तामसेषु, सूर्याशयो मधुकरीचरणावदाताः ॥ १ ॥” ततो भव्यानामेव भगवद्वचनादुपकारो जायते इति भव्यजननिर्दिक्तरेणेत्युक्तम् । किमिलाह—‘उवदंसिय’ ति उप—सामीन्येन यथा श्रोतृणां इटिति यथाऽवस्थितवस्तुतत्वावबोधो भवति तथा, स्फुटवचनैरित्यर्थः; दर्शिता—श्रवणगोचरं नीता, उपदिष्टा हस्तर्थः; काठसौ ?—‘प्रज्ञापना’ प्रज्ञायन्ते—प्रलयन्ते जीवादयो भावा अनया शब्दसहया इति प्रज्ञापना, किंविशिष्टेत्यत आह—‘श्रुतरलनिधानम्’ इह रत्नानि द्विषिधानि भवन्ति, तद्यथा—द्रव्यरत्नानि भावरत्नानि (च), तत्र द्रव्यरक्तेन्द्रनीलादीनि, भावरत्नानि श्रुतव्रतादीनि, तत्र द्रव्यरत्नानि न तात्त्विकानीति भावरलैरिहाधिकारः; तत एवं समाप्तः—श्रुतान्येव रत्नानि श्रुतरत्नानि न उ श्रुतानि च रत्नानि च, नापि श्रुतानीतिभावरलैरिहाधिकारः; तत एवं समाप्तः—श्रुतान्येव रत्नानि श्रुतरत्नानि न श्रुतरत्नानां निधानं अनन्तरत्निभावात्, द्वितीयपक्षे तु श्रुतानामेव तात्त्विकरत्नवात् ।

१ प्रज्ञाप-
नापद आ-
र्थियामाय
नति:..

नार्थदयामल्योर्विशितिम एव, किंभूतेन ?—‘धीरपुरुषेण’ धीः—बुद्धिलया राजते इति धीरः धीरशासौ पुरुषश्च
धीरपुरुषेन, तथा दुर्द्विरणि प्रणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणानि पञ्च महाब्रतानि धारयतीति दुर्द्विरलेन, तथा
मन्यते जगत्खिकालावस्थामिति युनिलेन, विशिष्टसंवित्समन्वितेनल्यर्थः, पुनः कथंभूतेनेत्याह—‘पूर्वशुतसमुद्भुद्विद्विनो’
पूर्वीणि च तत् श्रुतं च पूर्वशुतं तेन समृद्धा—बुद्धिसुपणगता बुद्धिर्दस्य स पूर्वशुतसमुद्भुद्विद्वेन, आह—यो वाचकवरतं—
शान्तर्गतः स पूर्वशुतसमुद्भुद्विद्वेन भवति, ततः किमनेन विशेषणेन ? सत्यमेतत्, किन्तु पूर्वविदोऽपि पद्मस्थानपतिता
भवन्ति, तथा च चतुर्दशपूर्वविदामपि मतिमधिक्त्वा पद्मस्थानकं वक्ष्यति, तत आधिक्यप्रदर्शनार्थमिदं विशेषणमित्या-
देषः, ‘समिद्बुद्धीणे’ लक्षणादस्य हस्तात् द्विद्विद्वेन च दीर्घताऽऽपत्वात्, तथा श्रुतमनवाकपारत्वात् सुभा-
षितरबुद्धिकल्याच सागर इव श्रुतसागरः ‘व्याञ्छादिभिर्णैस्ताङ्गानुकाविति(म० नामप्र० पा० ८ सू० ३)’ समाप्तः,
तस्मात् ‘विणेऽरणन्ति’ देशीवच्चनमेतत्, साम्रातकालीनपुरुषयोर्यं चीनविवेत्सर्थः, चेनदं प्रज्ञापनारूपं श्रुतरल-
युतम्—प्रथानं, प्रायान्यं च न शेषशुतरलापेक्षया, किन्तु सरूपतः, दत्तं शिष्यगणाय तस्मै, भगवते—ज्ञानश्चयेधमा-
दिमते आरात्सर्वेष्यधर्मेभ्यो यातः—प्राप्तो गुणैरित्यायः स चासौ द्यामश्च आर्यश्यामः तस्मै, सुत्रे च पष्ठी चतुर्थ्यर्थे
ददृश्या, ‘छट्टिविभन्तीए भवति चउत्थी’ इति वचनात् ॥ अथुनोक्तसम्बन्धैवेयं गाथा—

प्रज्ञापना-
यः मठ-
य० यूती.

॥ ५ ॥

१ पष्ठीविभन्तया भण्यते चउर्थी।

अज्ञाणमिणं चिनं सुयरणं दिहिवायणीसन्दं । जह वनियं भगवया अहमवि तह वन्नहस्तामि ॥ ३ ॥
 अध्ययनमिदं-प्रज्ञापनाखयम्, नतु यदीदमध्ययनं किमित्यसादावत्युयोगादिद्वारोपन्यासो न कियते ? उ-
 च्यते, नायं नियमो यदवश्यमध्ययनादावुपक्रमायुपन्यासः कियते इति, अनियमोऽपि कुतोऽवसीयते ? इति चेत्,
 उच्यते, नन्द्यध्ययनादिष्वदर्शनात्, तथा चित्राथीयिकारयुक्तव्याचित्रम्, श्रुतमेव रलं श्रुतरलं दृष्टिवादस-द्वादशा-
 क्रस्य नियन्द इव दृष्टिवादनियन्दः, सूत्रे नपुंसकतानिर्देशः प्राकृतत्वात्, यथा वर्णितं भगवत्ता-श्रीमन्महावीर-
 यर्थमानस्वामिना इन्द्रभूतिप्रभृतीनामध्ययनार्थस्य वर्णितत्वात् अध्ययनं वर्णितमित्युक्तम्, अहमपि तथा वर्णयित्या-
 मि ॥ आह-कथमस्य लज्जाशस्य तथा वर्णयितुं शक्तिः ? नैप दोपः, सामान्येनाभिधेयपदार्थवर्णनमात्रमधिकुलेवम-
 भिधानात्, तथा चाहमपि तथा वर्णयित्यामीति किमुकं भवति?—तदनुसारेण वर्णयित्यामि, न समनीपिक्येति ॥
 अस्यां च प्रज्ञापनायां पद्मत्रिशत् पदानि भवन्ति, पदं प्रकरणमर्थाधिकार इति पर्यायाः, तानि च पदान्यमूर्ति—
 पक्षविणा ठाणीं बहुवर्तीं ठिईं विसेसीं य । वर्कन्ती ऊसोसो सर्कीं जोणी र्हे चरिमाइं ॥१॥
 भीसा सरिर परिपूर्णम कर्माए इन्दिएं पूओगे य । लेसों कायाठिई या सैमंते अन्तकिरियों य ॥२॥
 औगाहुण्णसणठाणा किरियों कैमे इयावेरे । [कम्मस्स] वन्धिएं [ए] वेदस्स वैन्धेयैए ॥ ३ ॥
 अहिरे उच्चओगे पासपैंया सैनि सैड्डेमे चेव । “ओही पवियाँरण चेदणीं य ततो समुन्धीए ॥ ४ ॥

१ प्रकाप-
नापदं प-
दाभिषेय-
निर्देशः

तत्र प्रथमं पदं प्रज्ञापनविषयं प्रश्नमधिकृता प्रहृतत्वात् प्रज्ञापना ? एवं द्वितीयं स्थानानि २ तृतीयं बहुवक्त-
व्यम् ३ चतुर्थं स्थितिः ४ पञ्चमं विशेषाख्यं ५ पष्ठं व्युत्क्रान्तिः, व्युत्क्रान्तिलक्षणार्थीधिकारयुक्तत्वात् ६ सप्तमम्-
च्छासः ७ अष्टमं सब्दाः ८ नवमं योनिः ९ दशमं चरमाणि चरमाणि प्रश्नमुहिरय प्रहृतत्वात् १० पकादशं भाषा ११
द्वादशं गरीरं १२ त्रयोदशं परिणामः १३ चतुर्दशं कपायं १४ पञ्चदशमिन्द्रियं १५ पोडशं प्रयोगः १६ सप्तदशं लेङ्घा
१७ अष्टादशं कायस्थितिः १८ एकोनविंशतितमं सम्यक्त्वम् १९ विंशतितममन्तर्किया २० एकविंशतितममवगाह-
नास्थानं २१ द्वाविंशतितमं क्रिया २२ त्रयोर्विंशतितमं कर्म २३ चतुर्विंशतितमं कर्मणो वन्धकः, तस्मिन् हि यथा
जीवः कर्मणो वन्धको भवति तथा प्रहृष्यते इति तत्त्वानाम २४ एवं पञ्चविंशतितमं कर्मवेदकः २५ पद्मविंशतितमं
वेदस्य वन्धक इति, वेदयते—अनुभवतीति वेदस्तस्य वन्ध एव वन्धकः, किमुकं भवति ?—कति प्रकृतीर्वेदयमानस्य
कतिप्रकृतीनां वन्धो भवतीति तत्र निरूप्यते ततस्तद्वेदस्य वन्ध इति नाम २६ एवं काँ प्रकृतिं वेदयमानः कति प्र-
कृतीर्वेदयति इल्यर्थप्रतिपादकं वेदवेदको नाम सप्तविंशतितमम् २७ अष्टाविंशतितममाहारप्रतिपादकत्वादाहारः
२८ एषमेकोनविंशतमसुप्रयोगः २९ त्रिंशत्तमं ‘पासणय’ त्ति दर्शनता ३० एकविंशतितमं सब्दाः ३१ द्वाविंशत्तमं संयमः
३२ त्रयोर्विंशत्तमस्यविषयः ३३ चतुर्विंशत्तमं प्रविचारणा ३४ पञ्चविंशत्तमं वेदना ३५ पद्मविंशत्तमं समुद्रयातः ३६ ॥

प्रज्ञापना-
या: मर-
य० शूती-

॥ ६ ॥

से किं तं पञ्चवणा ? पञ्चवणा दुविहा पञ्चवणा य अजीवपञ्चवणा य ॥.(सू० १)

अथात् सूत्रसु कः प्रस्तावः ?, उच्यते, प्रश्नसुत्रमिदम्, एतचादादुपन्थस्तमिदं ज्ञापयति-पृच्छतो मध्यस्थदुहिम-
तोऽर्थिनो भगवदहुपदिष्टत्वप्रलेपणा कार्या, न शेषस्य, तथा चोक्तम्-‘मध्यस्थो दुहिमानर्थी’ श्रोता पात्रमिति
स्मृतः’, तत्र सेशब्दो मागधदेशीप्रसिद्धो निपातः तत्रशब्दार्थं, अथवा अथशब्दार्थं, स च वाक्योपन्थ्यासार्थः, किमिति
प्रपञ्चे, ‘तं’ तिं तावदिति द्रष्टव्यम्, तत्र क्रमोद्द्योतने, तत एप समुदायार्थः-तिष्ठन्तु स्थानादीनि प्रष्टव्यानि,
वाचः क्रमवर्त्तित्वात् प्रज्ञापनाऽनन्तरं च तेषामुपन्थस्तत्पात्, तत्रैतावदेव तावत् पृच्छामि-किं प्रज्ञापनेति ?, अथवा
ग्राकुतशैल्या ‘अभिव्यवहिल्क्षयचनानि योजनीयानि’ इति त्यायादेवं द्रष्टव्यम्, तत्र का तावत् प्रज्ञापनेति ?, एवं सा-
मान्येन केनचित्पश्चे कुर्ते सति भगवान् गुरुः शिष्यवचनातुरोधनादरार्थं किञ्चित् शिष्योऽप्रत्युच्चापार्थह—‘पत्रवणा दु-
विहा पक्षता’ इति, अनेन चागृहीतशिष्याभिधानेन निर्वचनसुरेणेतदाचेष्टे-न सर्वमेव सूक्ष्मं गणधरप्रश्नतीर्थकरनिव-
चनरूपम्, किन्तु किञ्चिदन्यथाऽपि, वाहुल्येन तु तथारूपम्, यत उक्तम्-‘अत्यं भासइ अरिहा सुतं गन्धनित गणहरा
निउणं’मित्यादि, तत्र प्रज्ञापनेति पूर्ववत्, ‘द्विविधा’ द्विप्रकारा ‘प्रज्ञासा’ प्रलृपिता, यदा तीर्थकरा एव निर्वकतार-
स्तदाऽयमर्थोऽवसेयः-अन्यैरपि तीर्थकरैः, यदा गुनरत्नः कश्चिदाचार्यस्तामतादुसारी तदा तीर्थकरणधैरिति, द्वेवि-

१. अर्थ भाषेऽहन्. सूक्ष्मं ग्राहनित गणधरा निषुणम्।

१ ६ ॥

१ प्रश्ना
नापदं प-
दामिधेय-
निर्देशः ॥

तत्र प्रथमं पदं प्रज्ञापनाविषयं प्रश्नमधिकृतं प्रवृत्तत्वात् प्रज्ञापना १ एवं हितीर्थं स्थानानि २ टृतीयं बहुवक-
व्यम् ३ चतुर्थं स्थितिः ४ पञ्चमं विशेषाख्यं ५ पठुं व्युत्क्रान्तिः, व्युत्क्रान्तिलक्षणाथीधिकारयुक्तवात् ६ सप्तममु-
च्छासः ७ अष्टमं सञ्ज्ञा ८ नवमं योनिः ९ दशमं चरमाणि चरमाणीति प्रश्नमुहित्य प्रवृत्तत्वात् १० एकादशं यापा ११
द्वादशं यारिं १२ त्रयोदशं परिणामः १३ चतुर्दशं कपायं १४ पञ्चदशमिन्द्रियं १५ पोडशं प्रयोगः १६ सप्तदशं लेघ्या
१७ अष्टादशं काण्डित्यिति: १८ एकोनविशितितमं समयक्तव्यम् १९ विशितितममन्तकिया २० एकविशितितममवगाह-
नास्थानं २१ द्वाविशितितमं क्रिया २२ त्रयोर्विशितितमं कर्म २३ चतुर्विशितितमं कर्मणो वन्धकः, तस्मिन् हि यथा
जीयः कर्मणो वन्धको भवति तथा प्रलघ्यते इति तत्त्वानाम २४ एवं पञ्चविंशितितमं कर्मवेदकः २५ पद्मविंशितितमं
वेदस्य वन्धक इति, वेदयते-अनुभवतीति वेदस्य स्वन्ध एव वन्धकः, किमुकं भवति ?-कति प्रकृतीर्विद्यमानस
कतिप्रकृतीनां वन्धो भवतीति तत्र निरूप्यते तत्त्वादेदस्य वन्ध इति नाम २६ एवं कां प्रकृतिं वेदयमानः कति प्र-
कृतीर्विद्ययति इत्यर्थप्रतिपादकं वेदवेदको नाम सप्तविंशितितमम् २७ अष्टाविंशितितममाहारप्रतिपादकत्वादाहारः
२८ एव्यमेकोनविंशतममुपयोगः २९ त्रिंशत्तमं 'पासण्य'न्ति दर्शनता ३० एकत्रिंशत्तमं सञ्ज्ञा ३१ द्वात्रिंशत्तमं संयमः
३२ त्रयाल्लिंशत्तममवधिः ३३ चतुर्लिंशत्तमं प्रविचारणा ३४ पञ्चलिंशत्तमं वेदना ३५ पद्मत्रिंशत्तमं समुद्धातः ३६ ॥
तदेवमुपन्यस्तानि पदानि ॥ साम्रातं यथाकर्मं पदगतानि सुखाणि वक्त्वाणि, तत्र प्रथमपदगतमिदमादिसङ्ग्रहम्—

प्रश्नापना-
या: मल-
यो वृत्ती.

॥ ६ ॥

से किं तं पञ्चवणा ?

पञ्चवणा उविहा पञ्चवा, तंजहा—जीवपञ्चवणा य अजीवपञ्चवणा य ॥.(सू० १)

अथात् सुन्नत्स कः प्रस्तावः ?, उच्यते, प्रश्नसुन्नत्समिद्. एतचादातुपञ्चस्तमिद्. ज्ञापयति—पूच्छतो मध्यस्थातुद्विम-
तोऽर्थिनो भगवदहृष्टपदिष्टत्वप्रलेपणा कार्या, न शेषप्स, तथा चोक्तम्—‘मध्यस्थो बुद्धिमानर्थी’, श्रोता पात्रमिति
परप्रश्ने, ‘तं’ति तावदिति द्रष्टव्यम्, तच क्रमोदयोत्तेन, तत एष समुदायार्थः—तिष्ठन्तु स्थानादीनि पदानि प्रष्टव्यानि,
याचः क्रमवर्त्तित्वात् प्रज्ञापनाऽनन्तरं च तेषामुपन्यस्तत्वात्, तत्रैतावदेव तावत् पूच्छामि—किं प्रज्ञापनेति ?, अथवा
प्राकृतशैल्या ‘अभिव्यवलिङ्गयचनानि योजनीयानि’ इति न्यायादेव द्रष्टव्यम्, तत्र का तावत् प्रज्ञापनेति ?, एवं सा-
मान्येन केनचित्प्रश्ने कुते सति भगवान् गुरुः शिष्यवचनानुरोधेनादरार्थं किञ्चित् शिष्योऽप्तयुचार्याह—‘पञ्चवणा दु-
विहा पञ्चता’ इति, अनेन चागृहीतशिष्याभिधानेन निर्वचनसुन्नेतदाच्युटे—न सर्वमेव सूक्तं गणधरप्रश्नातीर्थकरनिव-
चनरूपम्, किन्तु किञ्चिदन्यथाऽपि, वाहुल्येन तु तथारूपम्, यत उक्तम्—‘अतयं भासह अरिहा सुतं गन्धनित गणहरा
निउण’मित्यादि, तत्र प्रज्ञापनेति पूर्ववत्, ‘द्विविधा’ द्विप्रकारा ‘प्रज्ञासा’ प्रलृपिता, यदा तीर्थकरा एव निर्वकतार-
स्तदाऽप्यमर्योऽवसेयः—अन्वैरपि तीर्थकरे; यदा गुनरन्यः कश्चिदाचार्यस्तातुसारी तदा तीर्थकरणधैरिति, द्वेवि-

१. अर्थ भाषते झंडन्. सद्वं प्रश्नाति गणधर. निपुणम्. ।

३ प्रज्ञाप-
नापदं प-
दामिधेय-
निर्देशः

तत्र प्रथमं पदं प्रज्ञापनाविषयं पश्चमधिकृत्य प्रवृत्तत्वात् प्रज्ञापना २ एवं द्वितीयं स्थानानि २ तृतीयं बहुवक्त-
व्यम् ३ चतुर्थं स्थितिः ४ पञ्चमं विशेषाख्यं ५ पठुं व्युत्क्रान्तिः, व्युत्क्रान्तिलक्षणाथीधिकारस्यकल्पात् ६ सप्तममु-
च्छासः ७ अष्टमं सत्त्वा ८ नवमं योनिः ९ दशमं चरमाणिं चरमाणिं प्रश्नमुहित्य प्रवृत्तत्वात् १० एकादशं भाषा ११
द्वादशं शरीरं १२ ऋयोदशं परिणामः १३ चतुर्दशं कपायं १४ पञ्चदशमिन्द्रियं १५ पोडशं प्रयोगः १६ सप्तदशं लेङ्या
१७ अष्टादशं कायस्थितिः १८ एकोनविंशतिमं सम्यक्त्वम् १९ विंशतितममन्तक्रिया २० एकविंशतितममवगाह-
नास्थानं २१ द्वाविंशतितमं क्रिया २२ ऋयोविंशतितमं कर्म २३ चतुर्विंशतितमं कर्मणो चन्द्रकः, तस्मिन् हि यथा
जीयः कर्मणो चन्द्रको भवति तथा प्रलघ्यते इति तत्थानाम २४ एवं पञ्चविंशतितमं कर्मवेदकः २५ पद्मविंशतितमं
वेदस्य चन्द्रक इति, वेदयते—अनुभवतीति वेदस्य चन्द्र एव चन्द्रकः, किमुकं भवति ?—कति प्रकृतीवेदस्य मानस्य
कतिप्रकृतीनां चन्द्रो भवतीति तत्र निरूप्यते तत्त्वाद्वेदस्य चन्द्र इति नाम २६ एवं कां प्रकृतिं वेदयमानः कति प्र-
कृतीवेदयति इत्यर्थप्रतिपादकं वेदवेदको नाम सप्तविंशतितमम् २७ अष्टाविंशतितममाहारप्रतिपादकत्वादाहारः
२८ एवमेकोनविंशतिमुपयोगः २९ विंशतिमं ‘पासण्य’न्ति दर्शनता ३० एकात्रिंशतमं सञ्च्चारा ३१ द्वात्रिंशतमं संयमः
३२ ऋयात्रिंशतममवधिः ३३ चतुर्विंशतिमं प्रविचारणा ३४ पञ्चविंशतिमं वेदना ३५ पदात्रिंशतमं समुदयातः ३६ ॥
तदेवमुपन्यस्तानि पदानि ॥ साम्प्रतं यथाकर्मं पृदगतानि सुश्राणि वक्तव्याणि, तत्र प्रथमपदगतमिदमादिसुक्तम्—

प्रज्ञापना-
या: मर्त-
य० यूत्ती-

॥ ६ ॥

से किं तं पञ्चवणा ? पञ्चवणा दुविहा पञ्चचा, तंजहा-जीवपञ्चवणा य अजीवपञ्चवणा य ॥ (सू०२)

अथास सूक्ष्रस्य कः प्रस्तावः ?, उच्यते, प्रश्नसुन्नमिदम्, एतचादादुपन्थस्तमिदं ज्ञापयति-पृच्छतो मध्यस्थबुद्धिम-
तोऽर्थिनो भगवदहुपदिदृतत्वप्रलयणा काया॒, न शेषपस्य, तथा चोक्तम्-‘मध्यस्थो बुद्धिमानर्थीः श्रोता पात्रमिति
स्मृतः’, तत्र सेशब्दो मागधेशीप्रसिद्धो निषातः तत्रशब्दार्थैः, अथवा अथशब्दार्थैः, स च वाक्योपन्यासार्थैः, किमिति
परप्रश्ने, ‘तं’ति तायदिति इष्टव्यम्, तच क्रमोद्योतने, तत एप समुदायार्थैः-तिष्ठन्तु स्थानादीनि पदानि प्रष्टव्यानि,
याचः क्रमयत्तिवात् प्रज्ञापनाऽवन्तरं च तेषामुपन्यस्तत्वात्, तंत्रैतावदेव तावत् पृच्छामि-किं प्रज्ञापनेति ?, अथवा
प्राकृतशेषत्वा ‘अभिधेयविलिङ्गवचनानि योजनीयानि’ इति न्यायादेवं इष्टव्यम्, तत्र का तावत् प्रज्ञापनेति ?, एवं सा-
मान्येन केनचित्पश्चे कुते सति भगवान् गुरुः शिष्यवचनानुरोधेनादरार्थैः किञ्चित् शिष्योक्तं प्रत्युचार्याह—‘पत्रवणा दु-
विहा पञ्चता’ इति, अनेन चायुहीतशिष्याभिघानेन निर्वचनसुत्रेणैतदाचर्षे—न सर्वमेव सूत्रं गणधरप्रश्नतीर्थकरनिर्व-
चनरूपम्, किञ्चित्तु किञ्चिदन्यथाऽपि, वाहुल्येन हु तथारूपम्, यत उक्तम्-‘उत्तरं भासइ अरिहा सुतं गन्धनित गणहरा
निउण’मित्यादि, तत्र प्रज्ञापनेति पूर्ववत्, ‘द्विविदा’ द्विप्रकारा ‘प्रज्ञसा’ प्रलृपिता, यदा तीर्थकरा एव निर्वकतार-
स्तदाऽयमर्थोऽवसेयः-अन्यैरपि तीर्थकरैः, यदा उन्नत्यः कश्चिदाचार्यलामतातुसारी तदा तीर्थकरणाधरैरिति, द्वैवि-

2. अर्थं भाषतेऽहं सूतं ग्रन्थिं गणधरा लिपुणम्।

२ पञ्चाप-
नापदं प-
दाभिषेय-
निर्देशः

तत्र प्रथमं पदं प्रज्ञापनाविषयं प्रश्नमधिकृत्य प्रवृत्तत्वात् प्रज्ञापना ३ एवं द्वितीयं स्थानानि २ तृतीयं बहुवक्त-
व्यम् ३ चतुर्थं हिथतिः ४ पञ्चमं विशेषाख्यं ५ पठं व्युत्कान्तिः, व्युत्कान्तिलक्षणाशीघ्रिकारयुक्तत्वात् ६ सप्तममु-
च्छासः ७ अष्टमं सप्तमा ८ नवमं योनिः ९ दशमं चरमाणिं चरमाणीति प्रश्नमुहित्य प्रवृत्तत्वात् १० एकादशं भाषा ११
द्वादशं शरीरं १२ ऋयोदशं परिणामः १३ चतुर्दशं कपायं १४ पञ्चदशमिन्द्रियं १५ पोडशं प्रयोगः १६ सप्तदशं लेख्या
१७ अष्टादशं कायस्थितिः १८ एकोनविंशतितमं समयकत्वम् १९ विंशतितममन्तकिया २० एकविंशतितममवगाह-
नास्थानं २१ द्वाविंशतितमं क्रिया २२ त्रयोविंशतितमं कर्म २३ चतुर्विंशतितमं कर्मणो वन्धकः, तस्मिन् हि यथा
जीवः कर्मणो वन्धको भवति तथा प्रहृष्यते इति तत्तथानाम २४ एवं पञ्चाविंशतितमं कर्मवेदकः २५ पद्मविंशतितमं
वेदस्य वन्धक इति, वेदयते—अनुभवतीति वेदस्तस्य वन्ध एव वन्धकः, किमुकं भवति ?—कर्ति प्रकृतीवेदयमानसा
कर्तिप्रकृतीनां वन्धो भवतीति तत्र निरुप्यते ततस्तदेवदस्य वन्ध इति नाम २६ एवं कां प्रकृतिं वेदयमानः कर्ति प्र-
कृतीवेदयति इल्यप्रतिपादकं वेदवेदको नाम सप्तसिंशतितमम् २७ अष्टाविंशतितममाहारप्रतिपादकत्वादाहारः
२८ एवमेकोनविंशत्तममुपयोगः २९ त्रिंशत्तमं ‘पासण्य’त्ति दर्शनता ३० एकत्रिंशत्तमं सप्तमा ३१ छात्रिंशत्तमं संयमः
३२ त्रयाविंशत्तममवधिः ३३ चतुर्लिंशत्तमं वेदना ३४ पञ्चाविंशत्तमं वेदना ३५ पद्मत्रिंशत्तमं सुदृश्यातः ३६ ॥

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० शूती।

॥ ६ ॥

तसादव्यतिरेकः परस्परं रूपादीनामिति, अथवा रूपं नाम-स्पर्शरूपादिसमूच्छुना हिमका मूर्त्तिसदेषाभस्तीति रूपिणः, रूपिणश्च तेऽजीवाश्च रूप्यजीवाः तेषां प्रज्ञापना रूप्यजीवप्रज्ञापना, उद्गलस्वरूपाजीवप्रज्ञापनेतिवावत्, उद्गलानामेव रूपादिसमत्वात्, रूपिव्यतिरेकेणारूपिणो धर्मोस्तिकायादयस्ते च तेऽजीवाश्चारूप्यजीवाः तेषां प्रज्ञापना अरूप्यजीवप्रज्ञापना, चशब्दौ प्राग्रवत् ॥ तत्रालपवक्तव्यत्वात् प्रथमतोऽरूप्यजीवप्रज्ञापनां चिकीपुरिदमाह—

से कि तं अरुविअजीवपञ्चवणा ? अरुविअजीवपञ्चवणा दसविहा पन्नता, तंजहा—धर्मात्थिकायस्त देसे धर्मात्थिकायस्स पदेसा अधर्मात्थिकायस्स देसे अधर्मात्थिकायस्स पदेसा आगासात्थिकायस्स देसे आगासात्थिकायस्स पदेसा अद्वासमए १०, सेचं अरुविअजीवपञ्चवणा ॥ (सू०३)

सेशब्दोऽथशब्दार्थः; अथ का सा अरूप्यजीवप्रज्ञापना ? सुरिराह—अरूप्यजीवप्रज्ञापना ‘दशविया’ दशप्रकारा पर्यार्थतयाऽनिलतेषि द्रव्यार्थतया तु नियः, पुनः कीदृशः परमाणुः परमाणौ यसिन् सः, पुनः की० ?—‘दिस्परोः’ द्वौ स्पर्शोः यसिन् स शीतोष्णस्थिरस्थाल्यानां चतुर्णा॑ स्पर्शानां मध्यादिविरुद्धस्पर्शद्वयोपेत इत्यर्थः; पुनः कीदृशः परमाणुः ?—‘कार्यालिङ्गः’ कार्यं घटपटादिवस्तुजातं तद्विङ्गं—ज्ञापकं यस्य स कथमित्याह—यतः, तत्परमाणवाल्यं सर्वेषां पदार्थोनामन्त्यं कारणं वर्तते, अयमत्र भावार्थः—सर्वेऽपि द्विप्रदेशादयः स्कन्धन्यातप्रदेशा असहृष्टातप्रदेशा अनन्तप्रदेशाश्च ये स्कन्धयास्तेषां सर्वेषां पदार्थोनामन्त्यं कारणं परमाणुरस्तीत्यर्थः;

२ प्रज्ञाप-
नापदे अ-
जीवय.

॥ ७ ॥

ध्यमेवोपदर्शयति—‘तंजहा जीवपञ्चवणा य अजीवपञ्चवणा य’ ‘तद्यथे’ति वक्ष्यमाणमेदकथनप्रकाशनार्थः; जीवनिति—
प्राणान् धारयन्तीति जीवाः; प्राणाश्च द्विधा—द्रव्यप्राणा भावप्राणा ज्ञानादी-
नि, द्रव्यप्राणोरपि प्राणिनः संसारसमाप्नुा नारकादयः; केवलभावप्राणैः प्राणिनो व्यपगतसमस्तकमसङ्गाः सिद्धाः;
जीवानां प्रज्ञापना जीवपञ्चापना, न जीवा अजीवा—जीवविपरीतस्त्रुप्याः; ते च धर्माधर्माकाशपुरुषलासिकायाद्वासमय-
रुपालेषां प्रज्ञापना अजीवपञ्चापना, चकारौ द्वयोरपि प्राधान्यव्यापनार्थाँ, न खलिवहान्यतरस्याः प्रज्ञापनायाः
गुणभावः; एवं सर्वव्याप्त्यक्षरगमनिका कार्या ॥ तदेवं सामान्येन प्रज्ञापनाद्वयमुपन्यस्य सम्प्रति विशेषत्वरूपावगमार्थ-
मादायलपत्रकव्यत्वादजीवपञ्चापनां प्रतिपिपादयिषुलदिष्टयं प्रशस्तुत्रमाह—

से किं तं अजीवपञ्चवणा ?, अजीवपञ्चवणा दुविहा पञ्चा, तंजहा—रूबिअजीवपञ्चवणा य अरूबिअजीवपञ्चवणा य (सू० २)
अथ किं तत् अजीवपञ्चापनेति ?, अथवा का साऽजीवपञ्चापना ?, सूरिराह—‘अजीवपञ्चवणा दुविहा पञ्चा,
तंजहा’ इत्यादि, अजीवपञ्चापना द्विविधा प्रज्ञसा, तद्यथा—रूप्यजीवपञ्चापना च अरूप्यजीवपञ्चापना च, रूपमेषाम-
सीति रूपिणः, रूपग्रहणं गन्धादीनामुपलक्षणम्, तद्यथिरेकेण तस्यासम्भवात्, तथाहि—प्रतिपरमाणु रूपरसगन्ध-
स्पशीः; उक्तं च—“कारणमेव तदन्तं सुक्षमो नित्यश्च भवति परमाणुः । एकरसगन्धवर्णं द्विष्पर्णः कार्यलिङ्गश्च ॥१॥”
?

प्रज्ञाप-
नायः मर्त-
यो दृती.

॥ ७ ॥

परमक्षासावर्णयेति, वर्णन्यत्वस्यादिकारणमेव तदन्त्यमित्यादि, सूक्ष्मो नित्यश्च परमाणुभवति, सर्वेष्यः पुद्दलेष्योऽतिसूक्ष्म इत्यर्थः;

तसाद्वयतिरेकः परस्परं रूपादीनामिति, अथवा रूपं नाम-स्पर्शरूपादिसमूच्छनात्मिका मूर्च्छलदेपामर्लीति रूपिणः, रूपिणश्च तेऽजीवाश्च रूप्यजीवाः तेषां प्रज्ञापना रूप्यजीवप्रज्ञापनेतियावत्, पुद्गलानामेव रूपादिसमत्वात्, रूपिव्यतिरेकेणारूपिणो धर्मास्तिकायादयस्ते च तेऽजीवाश्चारूप्यजीवाः तेषां प्रज्ञापना अरूप्यजीवापना, चरच्छौ प्राग्वत् ॥ तत्रात्पवक्वयत्वात् प्रथमतोऽरूप्यजीवप्रज्ञापनां चिकीर्षिद्दमाह—

से किं तं अरूपिअजीवपञ्चवणा ? , अरूपिअजीवपञ्चवणा दसविहा पञ्चता, तंजहा-धम्मतिथकायस्स देसे धम्मतिथकायस्स पदेसा अधम्मतिथकायस्स देसे अधम्मतिथकायस्स पदेसा आगासतिथिकायस्स देसे आगासतिथिकायस्स पदेसा अद्वासम् १०, सेचं अस्तविअजीवपञ्चवणा ॥ (स०३)
सेशब्दोऽथशब्दार्थः; अथ का सा अरूप्यजीवप्रज्ञापना ?, सुरिराह—अरूप्यजीवप्रज्ञापना ‘दशविधा’ दशप्रकारा

पर्यायार्थतयाऽनिलत्वेषि इत्यार्थतया तु निलः, पुनः कीदृशः परमाणुः ?—‘एकरसवर्णान्त्यः’ एक एव वर्णो गन्धो रसश्च परमाणो यस्तिरसः, पुनः की० ?—‘द्विस्तरः’ द्वौ स्पर्शौ यस्तिरस शीतोष्णद्विग्रस्त्रश्चाभ्यनां चतुर्णा॒ स्पर्शानां॑ मध्यादविशुद्धयोपेत इत्यर्थः, पुनः कीदृशः परमाणुः ?—‘कार्येतिहः’ कार्यं घटपटादिवच्छुजातं चाहिहं—ज्ञापकं यस्य स कथमिल्याह—यतः, तत्परमाणवात्यं सर्वेषां पदार्थानामन्त्यं कारणं वर्तते, अयमत्र भावार्थः—सर्वेऽपि द्विपदेशादयः स्कन्धाः, तथा सहृद्यात्पदेशा असद्व्यावप्रदेशा अनन्तप्रदेशात्म ये स्कन्धास्तेषां सर्वेषां पदार्थानामन्त्यं कारणं परमाणुरस्तीलर्थः;

॥ ८ ॥

(सू. ३)

१ प्रजाप-
नापदे अ-

रुप्यजी-
वप्रजा-

प्रजापना-
या: मल-
यो वृत्ता:
प्रजाः आह्यजीवानां दशविधत्वात् तलप्रलपणात्पि दशविधयोक्ता, तदेव दशविधत्वात् दर्शयति—‘तंजहे’ लादि, तव-
येति वह्यमाणमेदक्यनोद्योतनार्थः; ‘तद्’दशविधत्वम्, यदिवा ‘तदि’दशविधत्वम्, यदिवा तदि दशविधत्वम् चनेषु सा दशविधाऽह्य-
जीवप्रजापना यथा भवति तथा दर्शयते—‘धर्मात्मिकाए’ति जीवानां पुद्गलानां च स्वभावत एव गतिपरिणामपरि-
णतानां तत्स्वभावघरणात्—तत्स्वभावपोषणाद्दर्हमः अस्तयश्चेह प्रदेशास्त्रपां कांयः—सह्यातः, गुणं काए य निकाए
स्वन्ये वग्ने तहेय रासी य’ इतिवचनात्, अस्तिकायश्च धर्मास्त्रिकायः; अनेन
च सकलमेव धर्मास्त्रिकायरुपमवयविद्यमाह, अवयवी च नामावयवानां तथाऽरुपसङ्ख्यातपरिणामविशेष
पुनरवपदव्येभ्यः पृथग्यथान्तरं द्रव्यम्, तथाऽनुपलम्भात्, तन्तव एव हि आतानवितानरुपसङ्ख्यातपरिणामविशेष-
पमापद्वा लोके पटव्यपदेशभाज उपलभ्यन्ते, न तदतिरिक्तं पटाख्यं नाम, उक्तं चान्यैरपि—‘तन्त्यादिव्यतिरेकेण, न
पटाख्यपदेशभाज । तन्त्यादयो विशिष्टा हि, पटाख्यपदेशिनः ॥ १ ॥’ कृतं प्रसङ्गेन, अन्यत्र चिनिततत्वादेतद्वादस्य,
तथा ‘धर्मास्त्रिकायस्य देश’ इति तस्य धर्मास्त्रिकायस्य बुद्धिविकलिपतो ब्रादिप्रदेशात्मको विभागः, ‘धर्मात्मिकायस्स
पदेस्ता’ इति प्रकृष्टा देशाः प्रदेशाः—निर्विभागा भागा इति भावः, ते चासङ्गेयाः, लोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्
तेपाम्, अत एव वहुवचनम्, धर्मास्त्रिकायप्रतिष्ठभूतोऽधर्मास्त्रिकायः; किमुक्तं भवति ?—जीवपुद्गलानां स्थिति-

१ गुणः कायोः निकायः स्कन्धो वर्गः ‘तथैव राशिश्च’ ।

॥ ८ ॥

परिणामपरिणामानं तत्परिणामोपष्टमकोऽभूतोऽसंख्यातप्रदेशसंवातात्मकोऽधर्मास्तिकायस्य देशा^१
इत्यादि पूर्ववत्। तथा ‘आडि’ति मर्यादया खस्तभावापरिलागरूपया काशन्ते—खरुपेण प्रतिभासन्ते असिन्नन् व्यवस्थिताः
पदार्थो इत्याकाशम्, यदा त्वमिविधायाइ तदा ‘आडि’ति सर्वभावाभिव्याप्त्या काशते^२ इत्याकाशम्, अस्तयः—
प्रदेशालोपां कायोऽस्तिकायाः आकाशं च तदस्तिकायश्चाकाशास्तिकायाः, ‘आकाशास्तिकायस्य देशा’ इत्यादि पूर्ववत्,
नवरं प्रदेशा अनन्ता द्रष्टव्याः, अलोकस्थानन्तत्वात्। ‘अद्वेति’ कालस्थार्थ्या, अद्वा चासौ समयश्चाद्वासमयः, अथवा-
जद्वायाः समयो निर्विभागो भागः, अयं च एक एव वर्तमानः परमार्थः सन्, चारीता नानागताः समयाः, तेषां यथाक्रमं
विनष्टानुपत्तव्येनासत्यात्, ततः कायत्वाभाव इति देशप्रदेशकलपत्वाविरहः, आवलिकादयस्तु पूर्वसमयनिरोधेनेवोत्त-
समयसङ्काय इति ततः समुदयसमिलाद्यसम्बवेन व्यवहारार्थमेव कहिपता इति द्रष्टव्यम् । तथा अमीपासितयं क्रमो-
पन्यासे किं प्रयोजनम् ? उच्यते, इह धर्मास्तिकाय इति पदं मङ्गलभूतम्, आदौ धर्मशब्दान्वितत्वात्, पदार्थप्रलृपणा-
च सम्प्रति प्रथमत उत्तरिक्षिता वर्तते, ततो मङ्गलार्थमादौ धर्मास्तिकायस्योपादानम्, धर्मास्तिकायप्रतिपक्षमूलतश्चाधर्मा-
स्तिकाय इति तदनन्तरमधमास्तिकायस्य, द्वयोरपि चानयोराधारमूलमाकाशायगमिति तदनन्तरमाकाशास्तिकायस्य, ततः
पुनरजीवसाधम्यदद्वासमयस्य, अथेव ह धर्मास्तिकायौ विभू न भवतः, तदिविभुवे तत्रसामर्थ्यतो जीवपुद्गलाना-
मस्त्वलितप्रचारप्रवृत्तौ लोकालोकव्यवस्थाऽनुपत्तेः, अस्ति च लोकालोकव्यवस्था, तत्र तत्र प्रदेशे सूक्ते साक्षाहशेनात्,

प्रश्नपता-
याः मल-
य० यृत्ती-

॥ ८ ॥

प्रश्नाता, अरुप्यजीवानां दशविधत्वात् तत्प्ररूपणाऽपि दशविधोऽक्ता, तदेव दशविधत्वं दर्शयति—‘तंजहे’ लादि, तद्य-
थेति वक्ष्यमाणभेदकथनोद्योतनार्थः; ‘तद्’दशविधत्वम्, यदिवा ‘तदि’लाभ्यं सर्वालिङ्गवचनेषु सा दशविधाऽरुप्य-
जीवप्रक्षापना यथा भवति तथा दश्यते—‘धर्मस्थिकाए’^१ति जीवानां पुदलानां च खमावत् एव गतिपरिणामपरि-
णतानां तत्रस्यभावयथणात्—तत्रस्यभावपोषणाद्भूमैः अस्तयश्चेह प्रदेशास्तेषां कार्यः—सञ्चातः, गणं काए य निकाप-
सन्धे गगो तहेव रासी य इतिवचनात्, अस्तिकायः प्रदेशसङ्घात इत्यर्थः, धर्मशास्त्रै अस्तिकायश्च धर्मास्तिकायः, अनेन
च सकलमेव धर्मास्तिकायरूपमययविद्व्यमाह, अवयवी च नामावयवानां तथारुपसङ्घातपरिणामविशेषं एव, न
पुनरपवद्रव्येभ्यः पुरुषार्थान्तरं द्रव्यम्, तथाऽपुलम्भात्, तन्तव एव हि आतानवितानरूपसङ्घातपरिणामविशेष-
प्राप्ना पद्मा लोके पटव्यपदेशभाज उपलभ्यन्ते, न तदतिरिक्तं पटार्वयं नाम, उक्तं चान्येरपि—‘तन्तवादिव्यतिरेकेण, न
पटार्वयपदेशिनः ॥ १ ॥’ कृतं प्रसङ्गेन, अन्यत्र चिन्तितत्वादेतद्वादस्य,
तथा ‘धर्मास्तिकायस्य देशः’ इति तस्यैव धर्मास्तिकायस्य बुद्धिविकलिपतो ब्यादिप्रदेशात्मको विभागः, ‘धर्मस्थिकायस्त
पदेशो’ इति प्रकृश्य देशाः प्रदेशाः—निर्विभागा भागा इति भावः, ते चासङ्गेयाः, लोकाकाशप्रदशप्रमाणत्वात्
तेपाम्, अत एव बहुवचनम्, धर्मास्तिकायप्रतिपक्षसूतोऽधर्मास्तिकायः, किमुक्तं भवति ?—जीवपुदलानां स्थिति-

१ प्रश्ना-
नापदे अ-
रुप्यजी-
वग्रना.
(सू. ३)

॥ ८ ॥

परिणामपरिणतानां तत्परिणामोपष्टमभक्तोऽमृतांसंख्यातप्रदेशसंघातात्मकोऽधर्मास्तिकायस्य देशः
इत्यादि पूर्ववत्। तथा ‘आहिः’ति मर्यादया सख्यावापरिलागरुपया काशन्ते—खरुपेण प्रतिभासन्ते अस्मिन् व्यवस्थिताः
पदार्थो इत्याकाशम्, यदा तवभिविधावाहु तदा ‘आहिः’ति सर्वभावाभिव्याप्त्या काशते इत्याकाशम्, अस्तयः—
प्रदेशालेपां कायोऽस्तिकायः आकाशं च तदस्तिकायश्चाकाशस्तिकायः, ‘आकाशस्तिकायस्य देशः’ इत्यादि पूर्ववत्,
नवं प्रदेशा अनन्ता इट्टव्या; अलोकस्थानन्तत्वात्। ‘अद्वेति’ कालस्थाव्या, अद्वा चासौ समयश्चाङ्गासमयः, अथवा-
ङ्गायाः समयो निर्विभागो भागः, अयं च एक एव वर्तमानः परमार्थः सन्, नातीता नानागताः समयाः, तेषां यथाकर्म-
विनाशात्पत्रवेनासन्त्वात्, ततः कायत्वाभाव इति देशप्रदेशकलपनाविरहः, आवलिकादस्यस्तु पूर्वसमयनिरोधेनैवोत्त-
रसमयसङ्घाव इति ततः समुदयसमिलायसम्भवेन व्यवहारार्थमेव कहिपता इति द्रष्टव्यम्। तथा अमीपापित्यं क्रमो-
पन्यासे किं प्रयोजनम्? उच्यते, इह धर्मास्तिकाय इति पदं मङ्गलभूतम्, आदौ धर्मशब्दान्वितत्वात्, पदार्थप्रहृष्टा
च सम्प्रति प्रथमत उत्तरिक्षिसा वर्तते, ततो मङ्गलार्थमादौ धर्मास्तिकायस्योपादानम्, धर्मास्तिकायप्रतिपक्षभूतश्चाधर्मा-
स्तिकाय इति तदनन्तरमधर्मास्तिकायस्य, द्वयोरपि चानयोरायारभूतमाकाशास्तिकायस्य, ततः
पुनरजीवसाधर्मादद्वासमयस्य, अयेवह धर्माधर्मास्तिकायो विभूत भवतः, तदविभुते तत्सामर्थ्यतो जीवुद्गुलाना-
मस्वलितप्रचारारम्भत्वो लोकालोकव्यवस्थाऽनुपत्तेः, अस्ति च लोकालोकव्यवस्था, तत्र तत्र प्रदेशे सूत्रे साक्षाद्वृशनात्,

१ प्रज्ञाप-
ना पदे अ-
रुप्यजी-
वप्रशा.
(चू. ३)

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० एतोः
॥ ८ ॥
प्रश्नावानां दशाविघत्वात् तत्प्रहृष्णाऽपि दशाविघत्वं दशयति—‘तंजहे’ लादि, तथ-
येति वद्यमाणभेदकथनोद्योतनार्थः; ‘तद् दशाविघत्वम्, यदिवा ‘तदि’ लब्ध्यं सर्वलिङ्गवचनेषु सा दशाविघाऽहृष्ण-
जीवप्रज्ञापना यथा भवति तथा दशयति—‘धर्मात्मिकाए’ ति जीवानां पुद्गलानां च स्वभावत एव गतिपरिणामपरि-
णानां तत्स्वभावघरणात्—तत्स्वभावपोपणाद्दम्बः; अस्तयश्चेह प्रेदशसहृष्टात् इत्यर्थः; धर्मश्चासौ अस्तिकायश्च धर्मात्मिकायः; अनेन
सन्धे चर्गो तदेव रासी य’ इतिवचनात्, अस्तिकायः प्रेदशसहृष्टात् इत्यर्थः; धर्मश्चासौ अस्तिकायश्च धर्मात्मिकायः एव, न
च सफलमेव धर्मात्मिकायस्त्रुप्रसहृष्टात् इत्यर्थः; तथाऽउपलभावत्, तन्तव एव हि आतानवितानल्पसहृष्टातपरिणामविशेष-
युनरवयवद्व्यर्थम्भः; पृथग्यथान्तरं द्रव्यम्, तथाऽउपलभावत्, न तदतिरिक्तं पटाख्यं नाम, उक्तं चान्यैरपि—‘तन्त्यादिव्यतिरेकेण, न
प्रमापन्ना लोके पटव्यपदेशभाज उपलभ्यन्ते, न तदतिरिक्तं पटाख्यं नाम, उक्तं प्रसङ्गेन, अन्यत्र चिन्तितत्वादतद्वादस्य,
पटाख्युपलभावम् । तन्त्यादयो विशिष्या हि, पटादिव्यपदेशिनः ॥ १ ॥” कृतं प्रसङ्गेन, अन्यत्र चिन्तितत्वादतद्वादस्य,
तथा ‘धर्मात्मिकायस्त्रुदेशः’ इति तस्यैव धर्मात्मिकायस्त्रुद्धिविकलिपतो व्यादिप्रदेशात्मको विभागः, ‘धर्मात्मिकायस्त्रु-
पदेशः’ इति प्रकृष्टा देशाः प्रेदशाः—निर्विभागा इति भावः, ते चासहृष्टेयाः, लोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्
तेपाम्, अत एव वद्यवचनम्, धर्मात्मिकायप्रतिपक्षभूतोऽधर्मात्मिकायः; किमुक्तं भवति ?—जीवपुद्गलानां स्थिति-

परिणामपरिणताना तत्परिणामोपमभकोऽमूलोऽसंख्यातप्रदेशसंचारात्मकोऽधर्मास्तिकायः ‘अधर्मास्तिकायस्य देश’ इत्यादि पूर्ववत्। तथा ‘आडि’ति मर्यादया सख्यायापरिलियागरुपया काशन्ते—खरुपेण प्रतिभासन्ते अस्मिन् व्यवस्थिताः पदार्थी इत्याकाशम्, यदा त्वभिविधावाङ् तदा ‘आडि’ति सर्वभावाभिव्याप्त्या काशते इत्याकाशम्, अस्तयः—प्रदेशास्तेपां कायोऽस्तिकायः आकाशं च तदस्तिकायश्चाकाशास्तिकायः, ‘आकाशास्तिकायस्य देश’ इत्यादि पूर्ववत्, नवरं प्रदेशा अनन्ता इष्टव्या; अलोकस्थानन्तव्यात्। ‘अद्वेति’ कालस्थाव्या, अद्वा चासौ समयश्चाद्वासमयः, अथवाऽद्वायाः समयो निर्विभागो भागः, अर्यं च एक एव चर्त्तमानः परमार्थः सन्, नातीता नानागताः समयाः, तेषां यथाकर्मण्ड्वायाव इति देशप्रदेशकल्पनाविरहः, आवलिकादयस्तु पूर्वसमयनिरोधेनेवोच-विनायात्पत्रवेनासन्वात्, ततः कायत्वाभाव इति देशप्रदेशकल्पनाविरहः, आवलिकादयस्तु पूर्वव्याप्तियमेव कलिपता इति द्रष्टव्यम्। तथा अमीपामित्यं क्रमो-समयसङ्घाव इति ततः समुदयसमिल्याद्यसम्भवेन व्यवहारार्थमेव कलिपता इति द्रष्टव्यम्। आदौ धर्मशब्दान्वितव्यात्, पदार्थप्रलयपण-पन्यासे किं प्रयोजनम्?, उच्यते, इह धर्मास्तिकाय इति पदं मङ्गलमृतम्, आदौ धर्मशब्दान्वितव्यात्, पदार्थप्रलय-य सम्प्रति प्रथमत उत्तरिक्षिता चर्त्तते, ततो मङ्गलार्थमादौ धर्मास्तिकायस्योपादानम्, धर्मास्तिकायप्रतिपक्षमूलश्चाधर्मास्तिकाय इति तदनन्तरमाकाशास्तिकायस्य, द्वयोरपि चानयोराधारमूलमाकाशास्तिकायस्यमिति तदनन्तरमाकाशास्तिकायस्य, ततः पुनरजीवसाधम्यादद्वासमयस्य, अथवेह धर्माधर्मास्तिकायौ विभू न भवतः, तदिविभुत्वे तत्सामर्थ्येतो जीवपुद्दलानामस्त्वलितप्रवृत्त्यारप्रवृत्तौ लोकालोकव्यवस्थाऽनुपपत्तेः, अस्ति च लोकालोकव्यवस्था, तत्र तत्र प्रदेशे सूत्रे साक्षाद्वशनात्,

प्रश्नपना-
यः मल-
य० शुचौ-

॥ ८ ॥

प्रश्नपना, अरुप्यजीवानां दशविधत्यात् तत्प्रहृणात्पि दशविधोक्ता, तदेव दशविधत्वं दर्शयति—‘तंजहे’ लादि, तद्य-
येति यद्यमाणभेदक्यनोद्योतनार्थः, ‘तद्’ दशविधत्यम्, यदिया ‘तदि’ दशविधत्यम् सर्वलिङ्गवचनेषु सा दशविधाऽहम्-
जीवप्रज्ञापना यथा भवति तथा दशर्यते—‘धर्मात्मिकाए’ त्ति जीवानां पुद्गलानां च स्वभावत एव गतिपरिणामपरि-
णतानां तत्त्वभावधरणात्—तत्त्वभावपोषणाद्दर्मः अल्यश्चेह प्रदेशालोपां कायाः—सद्व्यातः, ‘गेण काए’ य निकाप्-
सन्धे वगो तदेव रासी य’ इतिवचनात्, अस्तिकायः प्रदेशसद्व्यात इत्यर्थः, धर्मशास्त्रै अस्तिकायश्च धर्मात्मिकायः; अनेन
च सकलमेव धर्मात्मिकायहृपमवयविद्व्यमाह, अवयवी च नामावयवानां तथाऽपसङ्ख्यातपरिणामविशेष एव, न
पुनरवयप्रद्वन्येभ्यः पृथगर्थान्तरं द्रव्यम्, तथाऽपुलमभावै, तन्तव एव हि आतानवितानरूपसङ्ख्यातपरिणामविशेष
पमापत्ता लोके पटव्यपदेशभाज उपलभ्यन्ते, न तदतिरिक्तं पटाल्यं नाम, उक्तं चान्यैरपि—‘तन्त्वादिव्यतिरेकेण, न
पटाल्यपुलमभन्त् । तन्त्वादयो विशिष्टा हि, पटादिव्यपदेशिनः ॥ १ ॥’ कृतं प्रसङ्गेन, अन्यत्र चिन्तितत्वादितद्वादस्य,
तथा ‘धर्मात्मिकायस्य देशा’ इति तस्यैव धर्मात्मिकलिपतो ब्रादिप्रदेशात्मको विचागः, ‘धर्मात्मिकायस्य
पदेसा’ इति प्रकृष्टा देशाः प्रदेशाः—निर्विभागा भागा इति भावः, ते चासङ्ख्येयाः, लोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्
तेषाम्, अत एव वहुवचनम्, धर्मात्मिकायप्रतिष्ठभूतोऽधर्मात्मिकायः; किमुक्त भवति?—जीवपुद्गलानां स्थिति-
॥ ८ ॥

? गणः कायोः तिकायः स्फन्धो वर्गः ‘तथैव राशिश्च’ ।

२ प्रज्ञाप-
नापदे अ-
रुप्यजी-
वप्रज्ञा.
(सू. ३)

विभागा; अत्रापि वहुचन्नमनन्तरादेशिकेषु तथाविधेषु स्कन्धेषु देशानन्तरत्वसम्भावनार्थम्, स्कन्धानां स्कन्धत्य-
 परिणामपरिणतानां बुद्धिपरिकल्पिताः प्रकृष्टा देशा निर्विभागा भागाः परमाणव इत्यर्थः स्कन्धप्रदेशाः, अत्रापि वहु-
 चन्नं प्रदेशानन्तरत्वसम्भावनार्थम्, ‘परमाणुपुद्ला इति’ परमाश्र तेऽणवश्च परमाणवो निर्विभागद्वयुः
 ते पुद्लाश्च परमाणुपुद्लाः, स्कन्धत्वपरिणामरहिताः केवलाः परमाणव इत्यर्थः । ‘ते समासओ’ इत्यादि, ते स्कन्धा-
 दयो यथासम्बवं ‘समासतः’ सङ्क्षेपेण पञ्चविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—‘वर्णपरिणताः’ वर्णतः परिणताः, वर्णपरिणामभाज
 इत्यर्थः, एवं गन्धपरिणता रसपरिणता: स्पर्शपरिणता: संस्थानपरिणता:, परिणता इत्यतीतकालनिर्देशो वर्तमाना-
 नगतकालोपलक्षणं, वर्तमानानागतत्वमन्तरेणातीतत्वस्यासम्भवात्, तथाहि—यो वर्तमानत्वमतिक्रान्तः सोऽतीतो
 भवति, वर्तमानत्वं च सोऽतुभवति योऽनागतत्वमतिक्रान्तवान्, उक्तं च—“भवति स नामातीतो यः प्राप्तो नाम
 वर्तमानत्वम् । एव्यंश्च नाम स भवति यः प्राप्त्यस्ति वर्तमानत्वम् ॥ २ ॥” ततो वर्णपरिणता इति वर्णरूपतया परि-
 णताः परिणमन्ति परिणमिष्यन्तीति द्रष्टव्यम्, एवं गन्धरसपरिणता इत्याद्यपि परिभावनीयम् ।

जे वर्णपरिणया ते पञ्चविहा पञ्चना, तंजहा—कालचर्णपरिणया पीलवण्णपा० लोहियवण्णपा० सुकिछुवण-
 परिणया,जे गन्धपरिणता ते दुविहा पं०तं०—सुकिभगन्धपरिणता य दुबिभगन्धपरिणता य,जे रसपरिणता ते पञ्चविहा पं०तं०—तित्त-
 रसपरिणता कड्डयरसपरिणया कसायरसपरिणया अस्त्रियरसपरिणता महुरसपरिणया, जे फासपरिणता ते अछविहा पं०तं०—

२ पञ्चाप-
नापदे अ-
ल्पजी-
वप्रजा-
(सू. ३)

पञ्चापना-
यः मठ-
य० एती-
ततो यावति क्षेत्रेऽचार्गाढौ तावतप्रमाणो लोकः शेषस्त्वलोक इति सिद्धम्, उक्तं च—“धर्मो धर्मेविशुल्वात् सर्वत्र च जीवपुद्गलविचारात् । नालोकः कश्चित्स्यात् च सम्मतमेतदायीणाम् ॥ १ ॥ तस्माद्गर्मो धर्माववगाढौ व्याप्त्य लोकस्व सर्वम् । एवं हि परिच्छिद्धः सिद्धयति लोकस्तदविशुल्वात् ॥ २ ॥” ततः एवं लोकालोकव्यवस्थाहेतु धर्मो धर्मस्तिकायाविद्यनयोरादावुपादानम्, तत्रपि माङ्गलिकत्वात् प्रथमतो धर्मस्तिकायस्य, तत्प्रतिपक्षत्वात् ततोऽधर्मस्तिकायस्य, ततो लोकालोकव्यापित्यादाकाशास्त्रिकायस्य, तदनन्तरं लोके समयासमयस्थेत्रव्यवस्थाकारित्वादद्वासमयस्य, एवमागमातुसारेणान्यदपि युक्त्यनुपाति वक्तव्यम्, इत्यलं प्रसङ्गेन । प्रकृतोपसंहारमाह—‘सेचं अरुविअजीवपत्रयणा’ सेपा अरुप्यजीवप्रज्ञापना ॥ पुनराह विनेयः—

से किं तं रुविअजीवपत्रवणा ? रुविअजीवपत्रवणा चउच्चिहा पञ्चता, तंजहा-खन्धदेसा खन्धपएसां परमाणुपोगाला, ते समासओ पञ्चविहा पञ्चता, तंजहा-वण्णपरिणया गन्धपरिणया फासपरिणया सण्ठाणपरिणया । अथ का सा रुप्यजीवपत्रापना ?, सूरिराह-रुप्यजीवप्रज्ञापना. चतुर्विधां प्रज्ञाता, तद्यथा—‘स्कन्दन्धाः’ स्कन्दन्धनित शुभ्यन्ति धीयन्ते च-युज्यन्ते युद्धलानां विचटनेन चटनेन चेति स्कन्धाः; ‘पुणोदरादय’ इति रुपनिष्पन्ति; अत्र बहुवचनं पुद्दलस्कन्धनामानन्तर्यापनाथम्, न चानन्तर्यमतुपक्रम्, आगमेऽभिधानात्, तथा च वक्ष्यन्ति—‘दद्व औं युगलत्थिकाएँ’ इलादि, ‘स्कन्धदेशाः’ स्कन्धनामेव स्कन्धत्वपरिणाममजहतो बुद्धिपरिकलिपता यादिप्रदेशात्मका

॥ ९ ॥

रिणतास्ते पच्चविधा: प्रज्ञसाः, तद्यथा—परिमण्डलसंस्थानपरिणता वलयवत्, वृत्तसंस्थानपरिणता: कुलालचक्रा-
 दिवपूर्व, ऋथसंस्थानपरिणता: शङ्काटकादिवत्, चतुरलसंस्थानपरिणता: कुम्भकादिवत्, आयतसंस्थानपरिणता-
 दण्डादिवत्, एतानि च परिमण्डलादीनि संस्थानानि घनप्रतरभेदेन द्विविधानि भवन्ति, गुणः परिमण्डल-
 मपहाय शेषाणि ओजःप्रदेशजनितानि युग्मप्रदेशजनितानीति द्विधा, तत्रोक्तुं परिमण्डलादि सर्वमनन्ताणु-
 निष्पत्रमसङ्ख्ययप्रदेशावगाढं चेति प्रतीतमेव, जयन्त्य तु प्रतिनियतसङ्ख्यपरमाणवात्मकम्, अतो नानिर्दिंश्चातु-
 राक्षयते इति विनेयजनातुअहाय तदुपदश्यते—तत्रौजःप्रदेशप्रतरवृत्तं पच्चपरमाणुनिष्पत्तं
 वगाढं च, तद्यथा—एकः परमाणुर्मध्ये स्थाप्यते, चत्वारः क्रमेण पूर्वादिषु चतसुषु दिष्टु, स्थापना—
 १ युग्मप्रदेशप्रतरवृत्तं द्वादशपरमाणवात्मकं द्वादशप्रदेशावगाढं च, तत्र निरन्तरं चत्वारः परमा-
 २ णवश्चतुर्व्यक्ताशप्रदेशेषु रुचकाकरिण व्यवस्थाप्यन्ते, ततस्ततपरिक्षेपण शेषा अष्टौ
 ३ ओजःप्रदेशं घनवृत्तं सप्तप्रदेशं सप्तप्रदेशावगाढं च, तच्चैव—तत्रैव पच्चप्रदेशे प्र-
 ४ तरवृत्ते मध्यस्थितस्य परमाणोऽपरिणादधस्ताच एकैकोऽगुरवस्थाप्यते, तत एवं
 ५ युग्मप्रदेशं घनवृत्तं द्वात्रिंशतप्रदेशं द्वात्रिंशतप्रदेशावगाढं च, तच्चैव—पूर्वोक्तद्वा-
 ६ स्य प्रतरवृत्तसोपरि द्वादश, तत उपरिणादधश्चात्म्यं चत्वारश्चत्वारः परमाणव इति २॥ ओजःप्रदेशं प्रतरञ्च्यसं त्रिप्रदेशं

प्रश्नपता-
याः मठ-
य० शुक्तोः

कर्त्तव्यादकासपरिणया मठंयकासपरिणया गुरुयकासपरिणता लहुयकासपरिणया उसिणकासपरिणया पिण्डफास-
परिणया छरखकासपरिणया, जे सण्ठाणपरिणया ते पञ्चविहा पॅ०८०-परिमंडलसण्ठाणपरिणया बहुसण्ठाणपरि-
याः मठ-
य० शुक्तोः

॥ १० ॥

ये वर्णपरिणतास्ते पञ्चविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—कृष्णचर्णपरिणता: कौजलादिवत्, नीलयादिवत्,
लोहितवर्णपरिणता हितुलकादिवत्, हारिद्रवर्णपरिणता: शङ्खस्वादिवत् । ये गन्ध-
परिणतास्ते द्विविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—सुरभिगन्धपरिणताश्च दुरभिगन्धपरिणताश्च, चश्चब्दौ परिणामभवनं प्रति वि-
क्षेपाभावल्यापनाथौ, तथाहि—यथा कथच्चिदवस्थिताः सामग्रीवशतः सुरभिगन्धपरिणामं भजन्ते तथा कथच्चिदव-
स्थिता एव सामग्रीवशतो दुरभिगन्धपरिणामयपीति, सुरभिगन्धपरिणताश्च यथा श्रीखण्डादयः, दुरभिगन्धपरिणता
लघुनादिवत् । ये रसपरिणतास्ते पञ्चविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—तिकरसपरिणताः कोशातकयादिवत्, कटुकरसपरि-
णताः उण्ड्यादिवत्, कपायरसपरिणता अयककपित्थादिवत्, अम्लवेतसादिवत्, मधुररसपरिणताः
शक्करादिवत् । ये स्पर्शपरिणतास्तेऽद्यविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—कक्षग्रस्पशेषपरिणताः पापाणादिवत्, मृदुस्पशेषपरिणता
हंसरुतादिवत्, गुरुकस्पशेषपरिणताः वज्रादिवत्, लघुकस्पशेषपरिणता अर्कतूलादिवत्, शीतस्पशेषपरिणता मृणालादिवत्,
उण्डस्पशेषपरिणता वहयादिवत्, लिंगस्पशेषपरिणता शृतादिवत्, रुक्षस्पशेषपरिणता भस्मादिवत् । ये संस्थानप-

१ प्रकाप-
नापैदे रु-
च्यजीवम-
ज्ञा०(सू० ४)

॥ १० ॥

एते भीलिता: पञ्चांशिकाद्वयन्ति ३, युगमप्रदेशं घनचतुर्थं चतुर्थ-
रमाणवात्मकं चतुर्थप्रदेशावगाढं च प्रतरचतुर्थस्यैव त्रिप्रदेशात्मकस्य
सम्बन्धित एकसाणोरुपर्येकोऽणुः स्थाप्यते, ततो भीलिताश्च
त्वारो भवन्ति ३२ ॥ ओजःप्रदेशं प्रतरचतुर्थं नवपरमाणवात्मकं

नवप्रदेशावगाढं च, तत्र तिर्थेग् निरन्तरं त्रिप्रदेशास्त्रिलः पक्ष्यः स्थाप्यन्ते, चतुर्थप्रदेशात्मकं चतुर्थप्रदेशावगाढं च, तत्र तिर्थेग् द्विप्रदेशं द्वे
प्रतरचतुर्थं चतुर्थपरमाणवात्मकं चतुर्थप्रदेशावगाढं च, तत्र तिर्थेग् द्विप्रदेशात्मकं सप्तसंविंशतिप्रदेशा
३२, ओजःप्रदेशं घनचतुर्थं सप्तसंविंशतिपरमाणवात्मकं सप्तसंविंशतिप्रदेशा
३३, ओजःप्रदेशं क्षेत्रं घनचतुर्थाध उपरि च नव नव प्रदेशाः स्थाप्यन्ते,
नवप्रदेशात्मकस्यैव पूर्वोक्तस्य प्रतरचतुर्थाध उपरि च नव नव प्रदेशाः स्थाप्यन्ते,
तिप्रदेशात्मकमोजःप्रदेशं घनचतुर्थं भवति ३, असैव युगमप्रदेशं घनचतुर्थमष्टपरमाणवात्मकं
प्रदेशात्मकमोजःप्रदेशं च, तच्चैव—चतुर्थप्रदेशात्मकस्य पूर्वोक्तस्य प्रतरस्योपरि चत्वारोऽन्ये परमाणवः
३४, ओजःप्रदेशं क्षेत्रं त्रिप्रदेशावगाढं च, तत्र तिर्थेग् निरन्तरं त्रयः स्थाप्यन्ते—
स्थाप्यन्ते ३॥ ओजःप्रदेशं श्रेण्यायतं त्रिप्रदेशावगाढं च, तत्र तिर्थेग् निरन्तरं त्रयः स्थाप्यन्ते ३०, ओजः-
प्रदेशं प्रतरायतं पञ्चदशपरमाणवात्मकं पञ्चदशप्रदेशावगाढं च, तत्र पञ्चप्रदेशात्मकास्ति च:

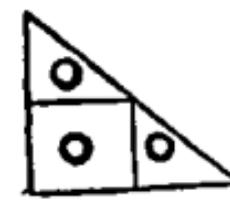
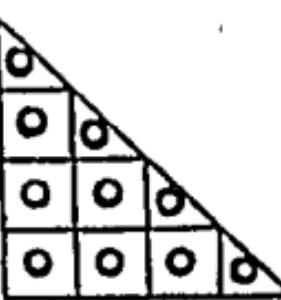
○	○	○
○	○	
○		

○	○	○
○		
○		

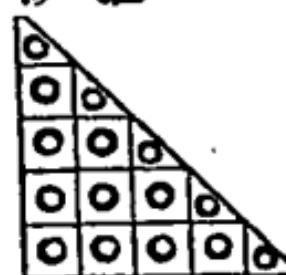
○	○	○
○		
○		

२ प्रजाप-
नापदे रु-
प्यजीवम-
क्षा。(सू.४)

प्रशापना-
या: मठ-
य० कृषी।
विप्रदेशावगाढं च, तैर्वयं-पूर्वं तिर्यग्णुद्वयं न्यस्ते, तत आद्यसाध एकोऽणुः, स्थापना-
प्रतरञ्जसं पद्मरसाणुनिष्पत्तं पद्मग्रदेशावगाढं च, तत्र तिर्यग् निरन्तरं त्रयः परमाणवः स्था-
आद्यसाध उपर्यधोभावेनाणुद्वयं द्वितीयसाध एकोऽणुः, स्थापना-
प्रदेवं पनव्यलं पच्छात्रिशत्परमाणुनिष्पत्तं पच्छात्रिशत्प्रदेशावगाढं च,
पच्छ परमाणवः स्थापन्ते, तेषां चाधोऽधः क्रमेण तिर्यगेव चत्वारलयो
प्रतरो जातः, स्थापना-
नदश१०, तथैव तदुपर्युप-
रि पद् त्रय एकश्वेति क्रमेणाणवः स्थापन्ते, स्थापना-

३ अोजः—
३ तैर्यं-तिर्यग् निरन्तरा;
द्वावेकश्वेति पच्छदशात्सकः
पञ्जिच्छन्त्यान्त्यपरिलयाने-

तिगुणपत्ररसेव य उच्चेव य आयहु होन्ति ॥३॥ पण्याला बांरसगं तहु चेव य आययमिम सण्ठाणे । बीसा चत्तालीसा
परिमण्डलए य सण्ठाणे ॥४॥” इत्यादि ॥ सम्प्रत्येतेपासेव वण्डादीनां परस्परं संवेधमाह—

जे वण्णओ कालवण्णपरिणता ते गन्धओ सुनिभगन्धपरिणतावि दुनिभगन्धपरिणतावि रसओ तिनरसपरिणयावि कडुयरस-
परिणयावि कसायरसपरिणयावि अम्बिलरसपरिणयावि महुररसपरिणयावि फासओ कवखडफासपरिणयावि मउयफासपरिण-
यावि शुरुयफासपरिणयावि लहुयफासपरिणयावि सीयफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि णिढ़फासपरिणयावि लुकखफास-
परिणयावि सण्ठाणओ परिमण्डलसण्ठाणपरिणतावि वहसण्ठाणपरिणयावि तंससण्ठाणपरिणयावि चउरंससण्ठाणपरिणयावि
आयतसण्ठाणपरिणयावि २०, जे वण्णओ नीलवण्णपरिणता ते गन्धओ सुनिभगन्धपरिणयावि दुनिभगन्धपरिणयावि रसओ
तिनरसपरिणयावि कडुयरसपरिणतावि कसायरसपरिणतावि अम्बिलरसपरिणतावि फासओ कवखडफास-
परिणतावि मउयफासपरिणतावि गुरुयफासपरिणतावि लहुयफासपरिणतावि सीतफासपरिणतावि उसिणफासपरिणतावि निढ़-
फासपरिणतावि लुकखफासपरिणतावि सण्ठाणओ परिमण्डलसण्ठाणपरिणतावि वहसण्ठाणपरिणयावि तंससण्ठाणपरिणयावि चउ-
रंससण्ठाणपरिणयावि आयतसण्ठाणपरिणयावि २०, जे वण्णओ लोहियवण्णपरिणयावि ते गन्धओ सुनिभगन्धपरिणयावि दुनिभ-

प्रिकं दिकं पञ्चददौक च पद् चैवायते भवन्ति ॥३॥ पञ्चचत्वारिंशत् द्वादशकं तथः चैव चायते भवन्ति । विश्वतिश्वत्वारिंशत् परिम-
ण्डले च संस्थाने ॥४॥

प्रशापना-
याः मल-
य० युती०

॥ १२ ॥

पक्षयतिर्थं स्थाप्यन्ते-
देशं पक्षिहृषं स्थाप्यते,
परमाणवात्मकं तावत्-

१, युग्मप्रदेशं प्रतरायतं पदपरमाणवात्मकं पदप्रदेशावगां च, तत्र त्रिम-
लोजःप्रदेशं ओजःप्रदेशं धनायतं पञ्चवत्यारिशत्-
सापना-
प्रदेशाव-
दयप्रदेशात्मकस्थाय उपरि तथैव पञ्चदश परमाणवः

○	○	○	○
○	○	○	○
○	○	○	○

○	○	○	○
○	○	○	○
○	○	○	○

○	○	○	○
○	○	○	○
○	○	○	○

○	○	○	○
○	○	○	○
○	○	○	○

१ प्रज्ञा-
नापदे रू-
प्यजीवम-
का.(सू.४)

२ औजःप्रदेशं धनायतं पञ्चवत्यारिशत्-
गां च, तत्र पूर्वोक्तस्यैव प्रतरायतस्य पञ्च-
शाप्यन्ते कुरुमप्रदेशं धनायतं द्वादश-
परमाणवात्मकं द्वादशप्रदेशावगां च, तत्र प्रागुक्तस्य पदप्रदेशावगां च, तत्र त्रिम-
प्यन्ते ३॥ प्रतरपरिमण्डलं विशतिपरमाणवात्मकं विशतिप्रदेशावगां च, तच्चैव-प्राच्यादिषु चतस्रु प्रते कं
चत्यारश्चत्यारोडणवः स्थाप्यन्ते, विदिषु च प्रतेकमेककोडणुः स्थाप्यन्ते ५, घनपरिमण्डलं चत्यारिशत्यारिशत्यारिशत्-
तोडपि न्यूनप्रदेशतायां यथोक्तसंस्थानाभावात्, एतत्सङ्गाहिकाश्रेमा उत्तराह्ययननिर्णुक्तिगाथाः—“परिमण्डले य वटे
तंसे चउत्तर स आयए चेव । धणपथर पढमवज्जं ओजपपसे य जुम्मे य ॥ १ ॥ पञ्चवत्यारिसगं खलु सत्तगवत्तीसगं च
वटमिम् । तिय छक्षपणगतीसा चनारि य होन्ति तंसमिम् ॥ २ ॥ नव चेव तहा चउत्तरो सचावीसा य अटु चउत्तरसे । ॥ १२ ॥

१ परिमण्डलं च युतं व्यसं चहुरखमायतं चैव । धनपत्तरो प्रथमवर्जेषु औजःप्रदेशानि युग्मानि च ॥ १ ॥ २ ॥ पञ्चकं द्वादशकं खलु
सप्तकं द्वादशकं युते । त्रिकं पदं पञ्चान्त्रिशत् चत्वारश्च भवन्ति व्यसे ॥ ३ ॥ नव चैव तथा चत्वारः सप्तविशतिआष्टौ चतुरसे ।

परिणयावि फासओ कवखडफासपरिणतावि मउयफासपरिणतावि गरुयफासपरिणतावि लहुयफासपरिणतावि सीतफासपरिण-
तावि उसिणफासपरिणयावि णिढ्फासपरिणयावि लुखफासपरिणयावि सण्ठाणओ परिमण्डलसण्ठाणपरिणयावि वहृण्ठाणप-
रिणयावि तंसण्ठाणपरिणयावि चउरंसण्ठाणपरिणयावि आयसण्ठाणपरिणयावि २३, जे गन्धओ दुभिभग्न्यपरिणया ते
चणओ कालचणपरिणयावि णीलचणपरिणयावि लोहियचणपरिणयावि हालिहवणपरिणयावि सुकिल्लचणपरिणयावि रसओ
तिचरसपरिणयावि कहुयरसपरिणयावि कसायरसपरिणयावि अम्बिलरसपरिणयावि फासओ कवखडफासप-
रिणयावि मउयफासपरिणयावि गुरुयफासपरिणयावि सीयफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि ० णिढ्फासप०
लुखफासपरिणयावि सण्ठाणओ परिमण्डलसण्ठाणपरिणयावि वहृण्ठाणपरिणयावि तंसण्ठाणपरिणयावि चउरंसण्ठाणपरि-
णयावि आयसण्ठाणपरिणयावि २६, ४६। जे रसओ तिचरसपरिणया ते चणओ कालचणपरिणतावि णीलचणपरिणयावि
लोहियचणपरिणयावि हालिहवणपरिणयावि सुकिल्लचणपरिणयावि गन्धओ दुभिभग्न्यपरिणयावि दुभिभग्न्यपरिण-
यावि कवखडफासपरिणयावि मउयफासपरिणतावि गुरुयफासपरिणतावि सीतफासपरिणतावि उसिणफासपरिण-
तावि लिढ्फासपरिणयावि लुखफासपरिणयावि सण्ठाणओ परिमण्डलसण्ठाणपरिणयावि वहृण्ठाणपरिणयावि तील-
चणपरिणयावि आयसण्ठाणपरिणयावि २०, जे रसओ कहुयरसपरिणता ते चणओ कालचणपरिणयावि दुभिभग्न्यप-
रिणयावि फासओ कवखडफासपरिणयावि मउयफासपरिणयावि गुरुयफासपरिणयावि दुभिभग्न्यप-
रिणयावि सीतफासपरिणयावि लहुयफासपरिणयावि गन्धओ सुकिल्लचणपरिणयावि गन्धओ सुकिल्लचणपरिणयावि

२ प्रजाप-

नापदे रु-
प्यजीवम्
(स्त्र. ४)

गन्धपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणतावि कडुयरसपरिणतावि कसायरसपरिणतावि अभ्यलरसपरिणयावि महुररसपरिणयावि उत्सिण-
फासओ करबडफासपरिणतावि मउयफासपरिणयावि लहुयफासपरिणतावि सीतफासपरिणतावि लहुयफासपरिणयावि गुरुयफासपरिणतावि उत्स-
फासपरिणतावि निद्वफासपरिणयावि लुवधफासपरिणयावि सण्ठाणओ परिमण्डलसण्ठाणपरिणतावि वडुसण्ठाणपरिणतावि तंस-
सण्ठाणपरिणयावि आयतसण्ठाणपरिणतावि २०, जे वण्णओ हालिद्वचणपरिणया ते गन्धओ सुभिंग-
न्धपरिणयावि दुष्टिभगन्धपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणयावि कडुयरसपरिणतावि कसायरसपरिणतावि अभ्यलरसपरिणतावि
महुररसपरिणयावि फासओ करबडफासपरिणयावि मउयफासपरिणयावि लहुयफासपरिणयावि सीयफा-
सपरिणयावि उत्सिणफासपरिणयावि लुवधफासपरिणयावि शण्ठाणओ परिमण्डलसण्ठाणपरिणयावि वडुस-
ण्ठाणपरिणयावि चउरंससण्ठाणपरिणतावि २०; जे वण्णओ सुकिळवण्णपरिणता
ते गन्धओ सुभिंगन्धपरिणतावि दुष्टिभगन्धपरिणतावि रसओ तिचरसपरिणतावि कडुयरसपरिणतावि
अभ्यलरसपरिणतावि महुररसपरिणतावि फासओ करबडफासपरिणतावि मउयफासपरिणतावि गुरुयफासपरिणतावि लहुय-
फासपरिणतावि सीयफासपरिणतावि उत्सिणफासपरिणतावि लुवधफासपरिणतावि षिद्धफासपरिणतावि लुवधफासपरिणतावि सण्ठाणओ परिमण्डल-
सण्ठाणपरिणयावि वडुसण्ठाणपरिणयावि तंससण्ठाणपरिणयावि आयतसण्ठाणपरिणयावि २०,१००।
जे गन्धओ सुभिंगन्धपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणयावि लोहियवण्णपरिणयावि हालिद्वचणपरिण-
यावि सुकिळवण्णपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणतावि कडुयरसपरिणतावि अभ्यलरसपरिणतावि महुररस-

॥ १३ ॥

प्रजापना-
यः मउ-
य० यूत्ती-

यस्ताणपरिणयावि २०, १००। जे फासतो कवचडकासपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणतावि नीलवण्णपरिणतावि लोहि-
यवण्णपरिणयावि हालिहवणपरिणतावि सुकिलवण्णपरिणयावि गन्धओ सुभिमन्धपरिणयावि दुभिमन्धपरिणतावि रसओ तिच-
रसपरिणतावि कडुररसपरिणतावि कसायरसपरिणतावि अमिलरसपरिणतावि महुररसपरिणतावि फासओ गुरुयफासपरिणतावि
लहुयफासपरिणतावि सीतफासपरिणतावि उसिणफासपरिणतावि णिढ़फासपरिणतावि लुक्खफासपरिणतावि सण्ठाणतो परिम-
ण्डलस्ताणपरिणतावि घटस्ताणपरिणतावि तंसस्ताणपरिणतावि चउंसस्ताणपरिणतावि आयतस्ताणपरिणयावि २३,
जे फासओ मउयफासपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणतावि नीलवण्णपरिणतावि लोहियवण्णपरिणतावि हालिहवणपरिण-
यावि सुकिलवण्णपरिणयावि गन्धओ सुभिमन्धपरिणतावि दुभिमन्धपरिणतावि रसओ तिचरसपरिणतावि कडुररसपरिण-
तावि कसायरसपरिणतावि अमिलरसपरिणतावि महुररसपरिणतावि फासओ गुरुयफासपरिणयावि लहुयफासपरि-
कासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि णिढ़फासपरिणतावि लुक्खफासपरिणयावि सण्ठाणओ परिमण्डलस्ताणपरि-
ण्डलस्ताणपरिणयावि तंसस्ताणपरिणयावि चउंसस्ताणपरिणयावि आयतस्ताणपरिणयावि २३, जे फासओ गुरुयफासपरि-
णता ते वण्णओ कालवण्णपरिणतावि नीलवण्णपरिणतावि लोहियवण्णपरिणतावि हालिहवणपरिणतावि सुकिलवण्णपरिणतावि
गन्धओ सुभिमन्धपरिणतावि दुभिमन्धपरिणतावि रसओ तिचरसपरिणतावि कडुररसपरिणतावि अमिल-
रसपरिणतावि महुररसपरिणतावि फासओ कवचडकासपरिणतावि मउयफासपरिणतावि सीयफासपरिणतावि उसिणफासपरि-
णतावि णिढ़फासपरिणतावि लुक्खफासपरिणतावि सण्ठाणओ परिमण्डलस्ताणपरिणतावि वहस्ताणपरिणयावि तंसस्ताणप-

२ प्रजाप-
नापदे रू-
प्यजीवम्
(सु. ४)

उसिणकासपरिणयावि णिद्वकासपरिणयावि लुकखकासपरिणयावि सणठाणपरिणयावि परिमण्डलसणठाणपरिणयावि आयतसणठाणपरिणयावि आयतसपरिणयावि चउरंसपरिणयावि चउरंसणठाणपरिणयावि तंससणठाणपरिणयावि तंससपरिणयावि चउरंसपरिणयावि २०, जे रसओ कसायरसपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणयावि गन्धओ सुनिभगन्धपरिणयावि रिणतावि नीलवणपरिणतावि लोहियवणपरिणतावि हालिहवणपरिणयावि सुकिळवणपरिणयावि गन्धओ सुनिभगन्धपरिणयावि लहुयफकासपरिणयावि सीतफकास-
दुभिमगन्धपरिणयावि फासओ कवखडफकासपरिणयावि मउयफकासपरिणयावि गुरुयफकासपरिणयावि लहुयफकासपरिणयावि वहुसणठाण-
परिणतावि उसिणकासपरिणयावि णिद्वकासपरिणयावि लुकखकासपरिणयावि ते वण्णओ परिणतावि गुरुसणठाणपरिणयावि २०, जे रसओ अन्विलरसपरिणया ते वण्णओ परिणयावि उसिणकासपरिणयावि आयतसणठाणपरिणयावि लोहियवणपरिणयावि हालिहवणपरिणयावि सुकिळवणपरिणयावि गन्धओ सुनिभ-
गन्धपरिणयावि दुभिमगन्धपरिणयावि मउयफकासपरिणयावि गुरुयफकासपरिणयावि लहुयफकासपरिणयावि आयतसणठाणपरिणयावि लुकखकासपरिणयावि निद्वकासपरिणयावि सणठाणओ परिमण्डलसणठाण-
परिणयावि तंससणठाणपरिणयावि चउरंसपरिणयावि तंससपरिणयावि आयतसपरिणयावि लहुयफकासपरिणयावि लोहियवणपरिणयावि हालिहवणपरिणयावि २०, जे
रसओ महुरसपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणयावि नीलवणपरिणयावि लोहियवणपरिणयावि मउयफकासपरिण-
यावि गन्धओ सुनिभगन्धपरिणयावि तुमिभगन्धपरिणयावि फासओ कवखडफकासपरिणयावि निद्वफकासपरिणयावि इच्छफकास-
परिणतावि सणठाणपरिणतावि लहुयफकासपरिणतावि सीतफकासपरिणयावि तुमिभगन्धपरिणयावि उतिणफकासपरिणयावि लहुयफकासपरिणतावि चउरंसपरिणतावि आय-
थरिणतावि सणठाणओ परिमण्डलसणठाणपरिणतावि वहुसणठाणपरिणतावि तंससणठाणपरिणतावि चउरंसपरिणतावि आय-

मन्दापना-
या: मउ-
य० एतोः

॥ १४ ॥

तंसस्ठाणपरिणयावि चउरंसस्ठाणपरिणयावि आयतस्थाणपरिणता ते वणओ काल-
वण्णपरिणतावि नीलचण्णपरिणतावि लोहियवण्णपरिणयावि हालिहवण्णपरिणयावि सुकिल्लवण्णपरिणयावि गन्धओ सुनिमगन्ध-
परिणयावि दुनिमगन्धपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणयावि कडुयरसपरिणयावि अभिवलरसपरिणयावि
महुररसपरिणयावि फासओ कचखडफासपरिणयावि मउयफासपरिणयावि गुरुयफासपरिणयावि सीतफास-
परिणतावि उसिणफासपरिणयावि स्थाणओ परिमङ्गलस्थाणपरिणयावि वटस्थाणपरिणयावि चउरंस-
स्थाणपरिणयावि आयस्थाणपरिणयावि २३, जे फासओ लुक्खफासपरिणता ते वणओ कालवण्णपरिणतावि नीलवण्णप-
रिणयावि लोहियवण्णपरिणयावि हालिहवण्णपरिणयावि सुकिल्लवण्णपरिणयावि गन्धओ सुनिमगन्धपरि-
णयावि तिचरसपरिणयावि कडुयरसपरिणयावि कसायरसपरिणयावि अभिवलरसपरिणयावि फासओ कवख-
डफासपरिणयावि मउयफासपरिणयावि गुरुयफासपरिणयावि सीतफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि
स्थाणओ परिमङ्गलस्थाणपरिणतावि वटस्थाणपरिणयावि चउरंसस्थाणप० आयस्थाणप० २३, १४।
जे स्थाणओ परिमङ्गलस्थाणपरिणता ते वणओ कालवण्णपरिणतावि नीलवण्णपरिणयावि हालिहव-
ण्णपरिणयावि सुकिल्लवण्णपरिणयावि गन्धओ सुनिमगन्धपरिणयावि दुनिमगन्धपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणयावि
परिणयावि कसायरसपरिणयावि अभिवलरसपरिणयावि महुररसपरिणयावि मउयफासपरिण-
यावि गुरुयफासपरिणयावि सीयफासपरिणयावि निद्रफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि लुक्खफास-

प्रज्ञापना-
या: मर्तु-
य० एतचै।
रिणयावि चउरंसस्ताणपरिणयावि आययस्ताणपरिणयावि २३, जे फासओ लहुयफासपरिणता ते वणओ कालबण्णपरिणतावि नीलबण्णपरिणयावि लोहियबण्णपरिणयावि हालिद्वण्णपरिणतावि गन्धओ सुभिमग्नधपरिणयावि दुभिमग्नध-
परिणयावि रसओ तिचरसपरिणतावि कडुयरसपरिणतावि कसायरसपरिणतावि अभिवलरसपरिणतावि फासओ
फरखडफासपरिणतावि भडुयफासपरिणयावि सीयफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि शिद्धफासपरिणतावि लुखरफासपरिणतावि
साठाणओ परिमङ्गलस्ताणपरिणतावि बद्दस्ताणपरिणयावि तंसस्ताणपरिणयावि लोहियबण्णपरिणयावि आययस्ताणपरि-
णयावि २३, जे फासओ सीयफासपरिणता ते वणओ कालबण्णपरिणयावि नीलबण्णपरिणयावि लोहियबण्णपरिणयावि हालि-
द्वण्णपरिणतावि सुकिलबण्णपरिणयावि गन्धओ सुभिमग्नधपरिणतावि दुभिमग्नधपरिणतावि रसओ तिचरसपरिणयावि कडुय-
रसपरिणयावि कसायरसपरिणतावि अभिवलरसपरिणतावि महुररसपरिणतावि फासओ कवखडफासपरिणयावि मउयफासपरिण-
यावि गुरुयफासपरिणयावि निद्धफासपरिणतावि लहुयफासपरिणयावि स्ताणओ परिमङ्गलस्ताणपरिण-
यावि बद्दस्ताणपरिणयावि तंसस्ताणपरिणयावि चउरंसस्ताणपरिणयावि आयतस्ताणपरिणयावि २३, जे फासओ उसिण-
फासपरिणता ते वणओ कालबण्णपरिणयावि नीलबण्णपरिणयावि लोहियबण्णपरिणयावि हालिद्वण्णपरिणयावि कडुयरसपरिण-
यावि गन्धओ सुभिमग्नधपरिणयावि दुभिमग्नधपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणयावि सुकिलबण्णप-
रिणयावि अभिवलरसपरिणयावि महुररसपरिणयावि फासओ कवखडफासपरिणयावि मउयफासपरिणयावि गुरुयफासपरिणयावि बद्दस्ताणपरिणयावि

तिवरसपरिणतावि कड्डयरसपरिणतावि कसायरसपरिणतावि अस्त्रिलरसपरिणतावि महुरसपरिणतावि फासओ कवरखडफासप-
रणयावि मउयफासपरिणतावि गुरुयफासपरिणतावि सीयफासपरिणतावि उसिणफासपरिणतावि शिद्धफा-

(३० ४)

तपरिणतावि हुवसफासपरिणतावि २०, १०० | सें लविअजीवपनवणा, सें अजीवपनवणा । (३० ४)
ये स्फन्धादयो 'वर्णतो' वर्णमाश्रित्य कालचर्णपरिणता अपि भवन्ति ते 'गन्धतो' गन्धमाश्रित्य सुरभिगन्धपरिणता
अपि भवन्ति, दुरभिगन्धपरिणता अपि, किमुक्ते भवति ?—गन्धमधिकुल ते भाज्या:, केचित् सुरभिगन्धपरिणता
भवन्ति केचिहुरभिगन्धपरिणता:, न तु ग्रतिनियैकगन्धपरिणामपरिणता एवेति, एवं च रसतः स्पर्शतः संस्थानतश्च
वाच्या; तत्र द्वौ गन्धौ पञ्च रसा अष्टो स्पश्याः पञ्च संस्थानानीति, एते च मीलिता विश्वातिरिति कुण्ठवर्णपरिणता
एतावतो भजांलभन्ते २०, एवं नीलचर्णपरिणता अपि २०, लोहितवर्णपरिणता अपि २०, हारिद्रवर्णपरिणता अपि २०,
शुक्लचर्णपरिणता अपि २०, एवं पञ्चभिर्वर्णलङ्घं शतम् १००। गन्धमधिकुलाह—'ये गन्धतो' इत्यादि, ये 'गन्धतो'
गन्धमधिकुल सुरभिगन्धपरिणतास्ते वर्णतः कालचर्णपरिणता अपि नीलवर्णपरिणता अपि लोहितवर्णपरि-
णता अपि हारिद्रवर्णपरिणता अपि शुक्लचर्णपरिणता अपि ५, एवं रसतः ५ स्पर्शतः ८ संस्थानतः ५, एते च
मीलितालयोविश्वाति: २३ इति सुरभिगन्धपरिणतालयोविश्वातिभजांलभन्ते, एवं दुरभिगन्धपरिणता अपि २३,
ततो गन्धपदेन लब्धा भजानां पद्मचत्वारिंशत् ४६। रसमधिकुल तिकरसपरिणतास्ते वर्णतः

२ ग्रन्थ-
नापदे न-
व्यर्जितम्
(च० ४)

परिणयावि २०, जे सण्ठाणओ बहुसण्ठाणपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणयावि लोहियवण्णपरिणयावि हालिहवण्णपरिणयावि युक्तिहवण्णपरिणयावि गन्धओ सुभिंगन्धपरिणयावि दुष्टिभिंगन्धपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणतावि कड्डुरसपरिणतावि कसायरसपरिणतावि फासओ कवसडफासपरिणतावि मउयफास-
परिणयावि गुरुयफासपरिणयावि लहुयफासपरिणयावि सीयफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि निद्वफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि लेहुयफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि तुमस-
फासपरिणयावि २०, जे सण्ठाणओ तंससण्ठाणपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणयावि लोहियवण्णपरिण-
यावि हालिहवण्णपरिणयावि युक्तिहवण्णपरिणयावि गन्धओ सुभिंगन्धपरिणयावि दुष्टिभिंगन्धपरिणयावि रसओ तिचरसपरिण-
यावि कड्डुरसपरिणयावि कसायरसपरिणयावि अनिक्तरसपरिणयावि महुररसपरिणयावि फासओ कवसडफासपरिणयावि मउ-
यफासपरिणयावि गुरुयफासपरिणयावि लहुयफासपरिणयावि सीयफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि शिद्धफासपरिणयावि तुमसवफासपरिणयावि २०, जे सण्ठाणओ चउरससण्ठाणपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणतावि नीलवण्णपरिणतावि लोहिय-
वण्णपरिणतावि हालिहवण्णपरिणयावि युक्तिहवण्णपरिणयावि गन्धओ सुष्टिभिंगन्धपरिणयावि दुष्टिभिंगन्धपरिणयावि रसओ तिच-
रसपरिणयावि कड्डुरसपरिणयावि कसायरसपरिणयावि अम्बिलरसपरिणयावि महुररसपरिणतावि सीयफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि कवसडफासपरिण-
यावि मउयफासपरिणतावि गुरुयफासपरिणतावि लहुयफासपरिणतावि सीयफासपरिणयावि निद्वफासपरि-
णयावि लेहुयफासपरिणयावि २०, जे सण्ठाणओ आयतसण्ठाणपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणतावि नीलवण्णपरिणतावि लोहियवण्णपरिणयावि हालिहवण्णपरिणयावि युक्तिहवण्णपरिणयावि

तितरसपरिणतावि कडुयरसपरिणतावि कसायरसपरिणतावि अन्निलरसपरिणतावि महुरसपरिणतावि फासओ कवखडफासंप-
रणयावि मउयकासपरिणयावि गुरुयकासपरिणयावि लहुयकासपरिणयावि सीयकासपरिणयावि उसिणकासपरिणयावि णिढ्फा-
सपरिणयावि लुम्खकासपरिणतावि २०, १००। सें रुविअजीवनवणा, सें अजीवणवणा । (४० ४)

ये स्कन्धादयो 'वर्णतो' वर्णमाश्रित्य कालवर्णपरिणता अपि भवन्ति ते 'गन्धतो' गन्धमाश्रित्य सुरभिगन्धपरिणता
अपि भवन्ति, दुरभिगन्धपरिणता अपि, किमुक्तं भवति ?—गन्धमधिक्त्य ते भाज्या; केचित् सुरभिगन्धपरिणता
भवन्ति केचिहुरभिगन्धपरिणता; न तु प्रतिनियैकगन्धपरिणामपरिणता एवेति, एवं च रसतः संस्थानतश्च
वाच्या; तत्र द्वौ गन्धौ पञ्च रसा अष्टौ स्पर्शः पञ्च संस्थानानीति, एते च मीलिता विंशतिरिति कुणवर्णपरिणता
एतावतो भज्ञांलभन्ते २०, एवं नीलवर्णपरिणता अपि २०, लोहितवर्णपरिणता अपि २०, हारिद्रवर्णपरिणता अपि २०,
शुक्लवर्णपरिणता अपि २०, एवं पञ्चभिर्वैलङ्घं शतम् १००। गन्धमधिक्त्याह—‘ये गन्धतो’ इत्यादि, ये ‘गन्धतो’
गन्धमधिक्त्य सुरभिगन्धपरिणामपरिणतास्ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि नीलवर्णपरिणता अपि लोहितवर्णपरि-
णता अपि हारिद्रवर्णपरिणता अपि शुक्लवर्णपरिणता अपि ५, एवं रसतः ५ संस्थानतः ५, एते च
मीलिताश्चयोविंशतिः २३ इति सुरभिगन्धपरिणताश्चयोविंशतिभज्ञांलभन्ते, एवं दुरभिगन्धपरिणता अपि २३,
ततो गन्धपदेन लङ्घा भज्ञानां पद्मचत्वारिंशत् ४६। रसमधिक्त्याह—‘रसतो’ रसमधिक्त्य तिकरसपरिणतास्ते वर्णतः

परिणयावि २०, जे सण्ठणओ बहुसण्ठणपरिणयता ते वण्णओ कालवण्णपरिणयावि नीलवण्णपरिणयावि लोहियवण्णपरिणयावि हालिद्वण्णपरिणयावि गन्धओ सुकिळवण्णपरिणयावि दुनिभगन्धपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणतावि कडुयरसपरिणतावि कसायरसपरिणयावि महुरसफासपरिणतावि मउयफास-परिणयावि गुरुयफासपरिणयावि सीयफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि निद्रफासपरिणयावि लुक्ष-फासपरिणयावि २०, जे सण्ठणओ तंसण्ठणपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणयावि नीलवण्णपरिणयावि सुकिळवण्णपरिणयावि गन्धओ सुनिभगन्धपरिणयावि दुनिभगन्धपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणयावि हालिद्वण्णपरिणयावि गन्धओ सुकिळवण्णपरिणयावि अभिव्यरसपरिणयावि महुरसपरिणयावि कसायरसपरिणयावि अभिव्यरसपरिणयावि फासओ कक्षबड़फासपरिणयावि मउयफासपरिणयावि लुक्षफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि शिद्धफासपरिणयावि शिद्धफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि लोहिय-लुक्षफासपरिणयावि २०, जे सण्ठणओ चउरससठणपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणतावि नीलवण्णपरिणतावि लोहिय-वण्णपरिणतावि हालिद्वण्णपरिणयावि सुकिळवण्णपरिणयावि गन्धओ सुनिभगन्धपरिणयावि दुनिभगन्धपरिणयावि रसओ तिचरसपरिणयावि कडुयरसपरिणयावि अभिव्यरसपरिणयावि अभिव्यरसपरिणयावि भुरुरसपरिणयावि कवचडकासपरिणयावि मउयफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि उसिणफासपरिणयावि निद्रफासपरिणयावि निद्रफासपरिणयावि मउयफासपरिणयावि गुरुयफासपरिणयावि सुकिळवण्णपरिणयावि लुक्षयपरिणयावि २०, जे सण्ठणओ आयतसण्ठणपरिणता ते वण्णओ कालवण्णपरिणतावि नीलवण्णपरिणयावि लोहियवण्णपरिणयावि हालिद्वण्णपरिणयावि गन्धओ सुनिभगन्धपरिणयावि दुनिभगन्धपरिणयावि रसओ

रेषु स्फन्देषु ये व्यवहारतः केवलकृष्णवर्णीयुपेता अपान्तरालस्कन्धा यथा देहस्कन्ध एवं लोचनस्कन्धः कृणस्तदन्तर्गत एव कश्चिलोहितोऽन्यस्तदन्तर्गत एव शुल्कस्त्रादि ते इह विक्ष्यन्ते, तेपां चान्यद्वर्णान्तरादि न सम्भवति, स्पर्शचिन्तायां त्वयधिकृतस्पर्शं प्रति प्रतिपक्षव्यतिरेकेणान्ये स्पर्शां लोकेऽप्यविरोधिनो दृश्यन्ते ततो यथोक्तेव भज्जस्तद्वया, साऽपि च परिस्थूरत्यायमङ्गीकृत्याभिहिता, अन्यथा प्रलेकमप्येपां तारतम्येनानन्तत्वादनन्ता भज्जाः संभवन्ति, एतेपां च वर्णादिपरिणामानां जघन्यतोऽयस्थानमेकं समयमुक्तपैतोऽसङ्घेयें कालम्, सम्ग्रहयुपसंहारमाह—सेत्च रूपिअजीवपत्रवणा, सेत्च अर्जीवपत्रवणा' सैपा रूप्यजीवपत्रवणा ॥ साम्प्रतं जीवप्रकाप-

नामभिखित्युल्लद्धिपूर्वं प्रशस्तुतं चा(ऋगा)ह—

से किं तं जीवपत्रवणा ? २ दुषिहा पञ्चाचा, तंजहा—संसारसमावणजीवपत्रवणा य असंसारसमावणजीवपत्रवणा य (सू०५)
अथ का सा जीवपत्रवणा ?, सूरिराह—जीवपत्रवणा द्विविधा प्रकृत्या, तद्यथा—संसारसमापत्रजीवपत्रवणा चासंसारसमापत्रजीवपत्रवणा च, तत्र संसरणं संसारो—नारकतिर्थेणरामरभवात्तुभवलक्षणस्तं सम्यग्—एकीभावेनापत्राः संसारसमापत्राः, संसारवचन्ति इत्यर्थः, ते च ते जीवाश्च तेपां प्रजापता संसारसमापत्रजीवपत्रवणा, न संसारोऽसंसारो—मोक्षस्तं समापत्रा असंसारसमापत्रा मुक्ता इतर्थः; ते च ते जीवाश्च तेपां प्रजापताऽसंसारसमाप-

एवं वर्णस्य भेदा: १००, गन्धस्य भेदा: ४६, रसस्य भेदा: १००, सर्वस्य भेदा: १८४, संस्थानस्य भेदा:—१००, एवं च ५३०.

प्रश्नाना-
या: मट-
य० इसी-

॥ १७ ॥

५ गन्धतः २ स्पर्शतः ८ संस्थानतः ५ एते सर्वेऽव्येकत्र मीलिता विंशति: इति तिक्तसपरिणता विंशतिभक्ताण्डः-
भन्ते, एवं कटुकरसपरिणता: २० कपायरसपरिणता: २० अम्लरसपरिणता: २० मधुररसपरिणता श्व २०, एवं रस-
पचकसंयोगे लब्धं भज्जकानां शतम् १०० [इलंयादि] । स्पर्शमधिकृत्याह—जे फासतो कक्षवडफासपरिणया' इत्यादि,
ये स्पर्शतः कक्षस्पर्शपरिणतास्ते वर्णतः ५ गन्धतः २ रसतः ५ स्पर्शतः ६ प्रतिपक्षस्पर्शयोगाभावात् संस्थानतः ५,
एते सर्वेऽव्येकत्र मीलिताख्योविंशतिः २३, एतावतो भज्जन् कक्षस्पर्शयोरिणता लभन्ते २३, एतावत एव गुद-
सपरिणता: २३ गुह्यस्पर्शपरिणता: २३ लघुस्पर्शपरिणता: २३ शीतस्पर्शपरिणता: २३ उणस्पर्शपरिणता: २३
लिङ्गस्पर्शपरिणता: २३ लक्षस्पर्शपरिणता: २३ एतेषामेकत्र मीलने जातं भज्जकानां चतुरशीलधिकं शतं २८४
[इलंयादि] । संस्थानमधिकृत्याह—जे सणठाणओ परिमण्डलसणठाणपरिणया' इत्यादि, ये संस्थानतः परिमण्डलसंस्था-
नपरिणतास्ते वर्णतः ५ गन्धतः २ रसतः ५ स्पर्शतः ८ एते सर्वेऽव्येकत्र मीलिता: विंशति: २० एतावतो भज्जान् परिमण्ड-
लसंस्थानपरिणता लभन्ते, एवं वृत्तसंस्थानपरिणता: २० ऋतसंस्थानपरिणता: २० चतुरल्पसंस्थानपरिणता: २०
आयतसंस्थानपरिणता: २०, अमीपां चैकत्र मीलने लब्धं भज्जकानां शतम्, एतेषां च चण्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानानां
सकलभज्जसक्तले जातानि पञ्च शतानि विंशदधिकाणि ५३० । इह यद्यपि बादेषु स्कन्धेषु पञ्चापि वर्णां द्वावपि गन्धौ
पञ्चापि रसाः प्राप्यन्ते, ततोऽवधिकृतवर्णादिव्यतिरेकेण शेषवर्णादिभिरपि भज्जाः सम्भवन्ति, तथापि तेष्वेव वाद-

॥ २७ ॥

३ प्रश्नाप-
नापदे ल-
व्यजीवप्रा-
(सु. ४)

शब्दनिष्पत्ति; परम्पराश्च ते सिद्धान्तं परम्परसिद्धाः विवक्षितसिद्धस्य प्रथमसमयात् प्राग् द्वितीयादिषु समयेज्यन-
न्तामतीताद्बां यावद्भूतमाना इति भावः, ते च तेऽसंसारसमापन्नासे च ते जीवाश्च
तेपां प्रज्ञापना परम्परसिद्धासंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना, अत्रापि चशब्दः स्वगतानेकभेदस्त्वकः ॥ ‘से किन्त’मि-
लादि, अथ का सा अनन्तरसिद्धासंसारसमापद्वजीवप्रज्ञापना ? सुरिराह—अनन्तरसिद्धासंसारसमापद्वजीवप्रज्ञापना
पञ्चदशविधा प्रवासा, अनन्तरसिद्धानामुपाधिभेदतः पञ्चदशविधत्वं तेपामाह—‘तंजहे’लादि,
'तद्येति'पञ्चदशभेदोपदर्शनसूचकं, तीर्थसिद्धाः तीर्थते संसारसागरोऽनेनति तीर्थ—यथावस्थितसकलजीवाजीवादि-
पदार्थसार्थप्रलक्षणीति प्रचवनम्, तच निराधारं न भवति इति सङ्गः प्रथमगणधरो वा वेदितव्यः;
उक्तं च—“तिं च भन्ते ! तित्यं तित्यकरे तित्यं ?, गोवमा !, अरिहा ताव. (नियमा) तित्यकरे, तित्यं पुण-
चाउवण्णो समणसहो पठमगणहरो चेति, तस्मिन्नुपत्त्रे ये सिद्धासे तीर्थसिद्धाः, तथा तीर्थस्याभावोऽतीर्थ,
तीर्थस्याभावश्चातुर्पादोऽपान्तराले व्यवच्छेदो वा तस्मिन् ये सिद्धासेऽतीर्थसिद्धाः, तत्र तीर्थस्यातुर्पादे सिद्धा-
मरुदेवीप्रभृतयः, न हि मरुदेव्यादिसिद्धिगमनकाले तीर्थयुतपक्षमासीत्, तथा तीर्थस्य व्यवच्छेदः सुविधस्याम्याद-
१ तीर्थ (शासनं) भद्रन्त ! तीर्थ (तरणसाधनं) तीर्थकरस्तीर्थप् ?, गौतम ! अर्हं तावत् नियमाचार्यकरः, तीर्थ पुनश्चतुर्वर्णः अम-
णसहः प्रथमगणधरो वा ।

प्रज्ञापना-
या: मठ-
य० एती-

प्रश्नसूत्रमाह—

॥ १८ ॥

२ प्रज्ञाप
नापदे सि-
द्धप्रज्ञाप.
(सू. ६-७)

क्वजीवप्रज्ञापना, चशब्दो ग्राग्वत् । तत्रात्पवक्तव्यत्वात्प्रथमतोऽसंसारसमाप्नवजीवप्रज्ञापनामनिधित्सुत्तद्विषयं

नापदे सि-
द्धप्रज्ञाप.

से कि तं असंसारसमावणजीवपणवणा ?, असंसारसमावणजीवपणवणा दुविहा पणचा, तंजहा—अणन्तरसिद्धअसंसार-
समावणजीवपणवणा य परम्परसिद्धअसंसारसमावणजीवपणवणा य (सू.०६) से कि तं अणन्तरसिद्धअसंसारसमावणजीवपण-
वणा ?, अणन्तरसिद्धअसंसारसमावणजीवपणवणा पणरसविहा पणचा, तंजहा—तिथगरसिद्धा अतिथगरसिद्धा अति-
त्यगरसिद्धा संपन्नुद्विसिद्धा पूर्णयुद्विसिद्धा बुद्धनोहियसिद्धा इत्थीलिङ्गसिद्धा पुरिसालिङ्गसिद्धा नपुंसकलिङ्गसिद्धा सालिङ्गसिद्धा
अनलिङ्गसिद्धा गिहिलिङ्गसिद्धा एगासिद्धा अणेगसिद्धा (सू.०७)

अथ का सा असंसारसमाप्नवजीवप्रज्ञापना ?, सूरिराह—असंसारसमाप्नवजीवप्रज्ञापना द्विविधा प्रवसा, तथ्या—
अनन्तरसिद्धासंसारसमाप्नवजीवप्रज्ञापना च परम्परसिद्धासंसारसमाप्नवजीवप्रज्ञापना च, तत्र न विद्यतेऽन्तर—व्यव-
धानमर्थात्समयेन येषां तेऽनन्तरात्मे च ते सिद्धाश्चानन्तरसिद्धाः, सिद्धत्वप्रथमसमये वर्तमाना इतर्थः, ते च तेऽ-
संसारसमाप्नवजीवाश्चानन्तरसिद्धासंसारसमाप्नवजीवात्मेषां प्रज्ञापनाऽनन्तरसिद्धाऽसंसारसमाप्नवजीवप्रज्ञापना, चरा-
च्छः स्वगतानेकभेदसूत्रकः, तथा विवक्षिते प्रथमे समये यः सिद्धस्तस्य यो द्वितीयसमयसिद्धः स परस्तस्तापि
यस्तृतीयसमयसिद्धः स परः, एवमन्येऽपि चाच्याः, परे च परे चेति वीक्षाचां ‘पृष्ठोदरादर्थ’ इति वरम्पर-

भवति ततो लिङ्गं देवता वा प्रयच्छति गुरुसत्रिधौ वा गत्वा प्रतिपद्यते, यदि च एकाकिविचरणसमर्थः इच्छा वा तस्य तथारूपा जायते तत् एकाकी विहरति, अन्यथा गच्छत्वासेऽवतिष्ठते, अथ पूर्वाधीतं श्रुतं तस्य न भवति ताहि नियमाङ्गुरुसत्रिधौ गत्वा लिङ्गं प्रतिपद्यते गच्छं चावर्णं न मुच्चति, तथा चोक्तम्—“पुच्छाहीयं सुयं से हयह वा न विहरइन्ति तो लिङ्गं नियमा गुरुसत्रिहे पडिवज्जह गच्छे य विहरइन्ति, अह पुच्छाधीयुयसम्भवोऽठिथ तो से वा, जह से नलिथ तो लिङ्गं नियमा गुरुसत्रिहे पडिवज्जह, जह य एगविहारविहरणसमत्थो इच्छा वा से तो एको चेव लिङ्गं देवया पडियच्छह गुरुसत्रिहे वा पडिवज्जह, किं प्रत्येकबुद्धानां तु पूर्वाधीतं श्रुतं नियमतो भवति, तच जघन्यत एकादशाङ्गानि, विहरइ, अन्यथा गच्छे विहरइ”न्ति प्रत्येकबुद्धानां तु पूर्वाधीतं श्रुतं नियमतो भवति, कदाचित्प्रवति, तथा उत्कर्पतः किञ्चिक्कृतूनानि दश पूर्णिणि, तथा लिङ्गं तस्मै देवता प्रयच्छति लिङ्गरहितो वा. कदाचित्प्रवति, तथा चोक्तम्—“पत्तेयबुद्धाणं पुच्छाहीयं सुयं नियमा हयह, जहवेणं इकारस अङ्गा, उकोसेणं भिन्नदसपुच्चा, लिङ्गं च से देव-या पयच्छह, लिङ्गवज्जिओ वा भवह, जओ भणियं—रूपं पत्तेयबुद्धा” इति । तथा उद्धा—आचायास्त्रैवोधिता: सन्तो ये सिद्धास्ते बुद्धवोधितसिद्धाः । एते च सर्वेऽपि केचित्क्लीलिङ्गसिद्धाः, लिया लिङ्गं ल्लीलिङ्गं, खीत्यस्योपलक्षणमित्यर्थः, तच विधा, तथया—येदः शरीरनिर्दृतिनैपद्यं च, तत्रेह शरीरनिर्दृत्या प्रयोजनम्, न वेदनेपथ्याम्यां, वेदे सति सिद्धत्वाभावात्, नेपथ्यस्य चाप्रमाणत्वात्, आह च नन्द्याध्ययनचूर्णिकृत्—“इत्थीए लिङ्गं इत्थियलिङ्गं, इत्थीए उपलक्षणं तुत्तं भवह, तं च तिविहं—येदो सरीरनिवित्ती नेवत्थं च, इह सरीरनिवित्तीए अःहिगारो, न वेयनेवत्येहि”ति ।

? प्रकाप-
ना पदे अ-
न्तरसि-
द्धप्रका.
(सू. ७)

पान्तरालेषु तत्र ये जातिसारणादिनाऽपवर्गमार्गमवाण्य मिद्धास्ते तीर्थव्यवहृदसिद्धाः २, तथा तीर्थकराः सन्तो ये
सिद्धास्ते तीर्थकरसिद्धाः ३ सायान्यकेवलिनः सन्तो ये सिद्धास्तेऽतीर्थकरसिद्धाः ४ तथा स्वयंबुद्धाः सन्तो ये सिद्धा-
स्ते स्वयम्बुद्धसिद्धाः ५, प्रलेकबुद्धाः सन्तो ये सिद्धास्ते प्रलेकबुद्धसिद्धाः ६, अथ स्वयम्बुद्धप्रलेकबुद्धानां कः प्रतिवि-
शेषः ७, उच्यते, वोद्धुपाधिश्चत्तिळकृतो विशेषः, तथाहि—स्वयम्बुद्धा वायाप्रत्ययमन्तरेणैव बुध्यन्ते, स्वयमेव—वा-
यप्रलयमन्तरेणैव निजजातिसारणादिना बुद्धाः स्वयम्बुद्धा इति बुत्पत्तेः, ते च द्विधा—तीर्थकरास्तीर्थकर्त्त्वतिरि-
काश्व, इह तीर्थकर्त्त्वतिरिकैरधिकारः, आह च नन्दव्ययनवृणिङ्कृते—‘ते दुविहा स्वयम्बुद्धा—तित्ययरा तित्ययर-
यद्विना य, इह यद्वितोहि अहिगारो’ इति । प्रलेकबुद्धालु वायाप्रत्ययमपेष्य, प्रलेकं—चालं वृपभादिकं कारणमभि-
समीक्ष्य बुद्धाः प्रलेकबुद्धा इति बुत्पत्तेः, तथा च श्रूयते—वायाप्रत्ययसापेक्षा करकणइवादीनां वोधिः, वहिःप्रत्यय-
मपेष्य च ते बुद्धाः सन्तो नियमतः प्रलेकमेव विहरन्ति, न गच्छवासिन इव संहाराः, आह च नन्दव्ययनवृणि-
कृत—पत्तेय—चालं वृपभादिकं कारणमभिसमीक्ष्य बुद्धाः, वहिप्रत्ययं प्रति बुद्धानां च पत्तेय नियमा विहारो जम्हा
तम्हा य ते पत्तेयबुद्धा’ इति, स्वयम्बुद्धानामुपाधिदशाविष्य पत्र पात्रादिकः, प्रलेकबुद्धानां तु द्विधा—जघन्यतस्ता-
योत्कर्पतश्च, तत्र जघन्यतो द्विविधः, उत्कर्पतो नवविधः प्रावरणवर्जीः, उत्कं च—“पत्तेयबुद्धाणां जहव्वेण दुविहो
उक्तोसेण नवविहो नियमा पाउरणवज्जो भवइ” इति, तथा स्वयम्बुद्धानां पूर्वाधीतं श्रुतं भवति वा न चा, यदि

भवति ततो लिङ्गं देवता वा प्रयच्छति गुरुसन्निधौ वा गत्वा प्रतिपद्यते, यदि च एकाकिविचरणसमर्थः इच्छा वा तस्य तथारूपा जायते तत एकाकी विहरति, अन्यथा गच्छवासेऽवतिष्ठते, अथ पूर्णधीरं श्रुतं तस्य न भवति तस्य नियमाङ्गुरुसन्निधौ गत्वा लिङ्गं प्रतिपद्यते गच्छं चावश्यं न सुचति, तथा चोक्तम्—“पुच्छाहीयं सुयं से हवह वा न वा, जह से निथ तो लिङ्गं नियमा गुरुसन्निहे पडिवज्जह गच्छे य विहरइति, अह पुच्छाधीयसम्भवोऽतिथ तो से लिङ्गं देवया पडिवज्जह गुरुसन्निहे वा पडिवज्जह, जह य एगविहारविहरणसमर्थो इच्छा वा से तो एको चेव विहरह, अन्यथा गच्छे विहरह”न्ति प्रलेकबुद्धानां तु पूर्णधीरं श्रुतं नियमतो भवति, तच जघन्यत एकादशाङ्गानि, उत्कर्पतः किञ्चिद्बुद्धनानि दश पूर्णाणि, तथा लिङ्गं तस्य देवता प्रयच्छति लिङ्गरहितो वा . कदाचिद्भवति, तथा चोक्तम्—“पतेयबुद्धाणं पुच्छाहीयं सुयं नियमा हवह, जहत्रेण इकारस अङ्गा, उकोसेण भिन्नदसपुच्छा, लिङ्गं च से देवया पयच्छह, लिङ्गयज्जिओ वा भवह, जओ भणियं-हणं पतेयबुद्धा” इति । तथा बुद्धा—आचायोह्नैवांधिताः सन्तो ये सिद्धास्ते बुद्धवोधितसिद्धाः । एते च सर्वेऽपि केचित्खीलिङ्गसिद्धाः; खिया लिङ्गं खीलिङ्गं, लीत्वस्तोपलक्षणमित्यर्थः, तच त्रिधा, तद्यथा—येदः शरीरनिर्दितिनेपथ्यं च, तत्रेह शरीरनिर्दृत्या प्रयोजनम्, न वेदनेपथ्याभ्यां, वेदे सति सिङ्गलयाभावात्, नेपथ्यस्य चाप्रमाणत्वात्, आह च नन्द्याध्ययनचूर्णिकृत्—“इत्थीए लिङ्गं इत्थियलिङ्गं, इत्थीए उचलक्षणंति बुतं भवह, तं च तिविहं—वेदो सरीरनिवित्ती नेवत्थं च, इह सरीरनिवत्तीए अहिगारो, न वेयनेवथेहिं”ति ।

२ प्रज्ञाप-
नापदे अ-
न्तरसि-
द्धम् वा।

॥ १९ ॥

पान्तरालेषु तत्र ये जातिस्वरणादिनाऽपवर्गमार्गमवाय सिद्धास्ते तीर्थव्यवच्छेदसिद्धाः ३, तथा तीर्थकराः सन्तो ये सिद्धास्ते तीर्थकरसिद्धाः ३ सामान्यकेवलिनः सन्तो ये सिद्धास्ते तीर्थकरसिद्धाः ४ तथा संयुक्तुद्वा: सन्तो ये सिद्धा-
स्ते संयम्बुद्धसिद्धाः ५, प्रलेकबुद्धाः सन्तो ये सिद्धास्ते प्रलेकबुद्धसिद्धाः ६, अय संयम्बुद्धप्रलेकबुद्धानां कः प्रतिवि-
शेषः ? उच्यते, वोष्युपधिशुत्तिङ्कुतो विशेषः, तथाहि—संयम्बुद्धा चाहाप्रत्यमन्तरेणैव बुद्ध्यन्ते, संयम्बेव—चा-
हाप्रत्यमन्तरेणैव निजजातिस्वरणादिना बुद्धाः संयम्बुद्धा इति व्युत्पत्तेः, ते च द्विधा—तीर्थकरास्तीर्थकर्त्त्वतिरि-
क्ताथ, इह तीर्थकर्व्यतिरिक्तैरधिकारः, आह च नन्द्याध्ययनचूर्णिकृत्—‘ते द्विधा संयम्बुद्धा—तित्ययरा तित्ययर-
वइरिता य, इह वइरित्तेहि अहिगारो’ इति । प्रलेकबुद्धासु चाहाप्रत्यमपेक्ष्य, प्रलेक—चाहां वृयभादिकं कारणमभि-
समीक्ष्य बुद्धाः प्रलेकबुद्धा इति व्युत्पत्तेः, तथा च श्रूयते—चाहाप्रत्यमपेक्षा करकण्डवादीनां वोधिः, वहिःप्रत्य-
मपेक्ष्य च ते बुद्धाः सन्तो नियमतः प्रलेकमेव विहरन्ति, न गच्छधासिन इव संहताः, आह च नन्द्याध्ययनचूर्णि-
कृत्—पतेयं—चाहां वृपभादिकं कारणमभिसमीक्ष्य बुद्धाः, वहिःप्रत्ययं प्रति बुद्धानां च. पतेयं नियमा विहारो जम्हा-
तम्हा य ते पतेयबुद्धा’ इति, संयम्बुद्धानामुपधिद्वयविध एव पात्रादिकः, प्रलेकबुद्धानां तु द्विधा—जघन्यतत्त-
धोत्कपतश्च, तत्र जघन्यतो द्विधिः, उत्कर्षतो नवविधः प्रावरणवर्जिः, उत्कर्षतो नवविधः प्रावरणवर्जिः उत्कर्षतो नवविधो
उक्तोसेण नवविहो नियमा पाउरणवर्जो भवः” इति, तथा संयम्बुद्धानां पूर्वाधीत श्रुतं भवति वा न वा, यदि

प्रज्ञापना-
याः मल-
य० शूरी-

॥ १९ ॥

कणातुपके प्रपत्ति शीते केनाप्यविपदोपनिपातमय शीतमिति विभान्य धर्मार्थिना शिरसि ब्रह्मे प्रथिसे तस्य सपरिग-
हता भवेत्, न चैतदिदं, तस्यात्र वल्लसंसर्गमात्रं परिग्रहः, किन्तु मूर्छा, सा च खीणां वल्लादिषु न विद्यते, धर्मोपकरण-
मात्रतया तस्योपादानात्, न खलु ता वल्लमन्तरेणात्मानं रक्षयितुमीशाते, नापि शीतकालादिषु व्यग्रदशायां साध्या-
यादिकं कर्तुं, ततो दीर्घतरसंयमपरिपालनाय यतनया वल्लं परिसुज्जाना न ताः परिग्रहवल्लः, अयोच्येत्-सम्भवति
नाम लीणामपि सम्यग्दर्शनादिकं रलत्रयं, परं न तत् सम्भवमानेण सुकिपदप्रापकं भवति, किन्तु प्रकर्षप्राप्तम्, अन्यथा
दीक्षानन्तरमेव सर्वेषामप्यविशेषण सुकिपदप्राप्तिप्रसक्तिः, सम्यग्दर्शनादिरलत्रयप्रकर्षश्च लीणामसम्भवी, ततो न
निर्वाणमिति, तदप्ययुक्तम्, खीपु रलत्रयप्रकर्षसम्बवे ग्राहकप्रमाणस्याभावात्, न खलु सकलदशकालयात्या खीपु
रलत्रयप्रकर्षसम्भवाहकं प्रमाणं विजृम्भते, देशकालविप्रकर्षेषु प्रत्यक्षसाप्रवृत्तेः, तदप्रवृत्तौ चातुर्मानसम्भवा-
त्, नापि तातु रलत्रयप्रकर्षसम्भवतिपादकः कोऽप्यागमो विद्यते, ग्रत्युत सम्भवप्रतिपादकः थाने स्थानेऽस्ति, यथे-
दभेव प्रस्तुतं सूत्रं, ततो न तासां रलत्रयप्रकर्षसम्भवः, अथ मन्येथाः—स्वभावत एवातपेनव छाया विरुद्धयते खीवेन
सह रलत्रयप्रकर्षः, तत्स्वदसम्भवोऽनुमीयते, तदयुक्तमुक्तं, युक्तिविरोधात्, तथाहि—रलत्रयप्रकर्षः स उच्यते यतोऽ-
नन्तरं सुकिपदप्राप्तिः, स चायोग्यवस्थाचरमसमयभावी, अयोग्यवस्था चासाद्यशामप्रत्यक्षा, ततः कथं विरोधगतिः?,
न हि अद्देन सह विरोधः प्रतिपञ्चं शब्दयते, मा प्रापत्युलपेष्वपि प्रसङ्गः, न तु जगति सर्वोत्कृष्टप्रदप्राप्तिः सर्वोत्कृष्टेन-

यशापना-
योः मर्त्योः

तत्त्वस्मिन् स्त्रीलिङ्गे वर्तमानाः सन्तो ये सिद्धास्ते स्त्रीलिङ्गसिङ्गाः; एतेन यदाहुराशामवराः—‘न स्त्रीणां निर्वाणं’ मिति,
तदपास्तं दृष्ट्यं, स्त्रीनिर्वाणस्य साक्षादनेन स्त्रेणाभिघानात्, तल्यतिपेथस्य युतया अनुपप्रवत्यात्, तथाहि—मुक्तिपयो
ज्ञानदर्शनचारित्राणि ‘सम्यग्प्रदर्शनवानचारित्राणि मोक्षमार्गं’ इति वचनात् (तत्त्वार्थं अ० २ सू० १), सम्यग्प्रदर्शा—
जादीनि च मुख्याणामध्यविकलानि, तथाहि—दृश्यन्ते स्त्रियोऽपि सकलमपि प्रथचनार्थमभिरोचयमानाः;
जानेते च पठावश्यककालिकोत्कालिकादिभेदभिन्नं श्रुतं, परिपालयन्ति सप्तदशप्रकारमकलङ्कं संयमं, धारयन्ति च
देवायुराणामपि दुर्धं ब्रह्मचर्यं, तप्यन्ते च तपांसि मासक्षपणादीनि, ततः कथमिय न तासां मोक्षसम्भवः ? , स्यादे
तत्—अस्ति स्त्रीणां सम्यग्प्रदर्शनं ज्ञानं वा, न उनश्चारित्रं, संयमाभावात्, तथाहि—स्त्रीणामयस्य वख्यपरिभोगेन
भवितव्यमन्यथा विद्युताक्षयसास्तिर्यक्खिय इव पुरुषाणामभवनीया भवेणुः, लोके च गहोपजायते, ततोऽवश्यं
ताभिर्भूक्त्यं, वख्यपरिभोगे च सपरिश्रहता, सपरिश्रहते च संयमाभाव इति, तदसमीचीनम्, सम्यक्
सिद्धान्तपरिज्ञानात्, परिग्रहो हि परमार्थतो मूर्छाऽभिधीयते, ‘मुच्छा परिग्रहो उत्तो’ इतिवचनात्, तथाहि—
मूर्छरहितो भरतश्चकवर्ती सान्तःपुरोऽप्यादर्शकगृहेऽवतिष्ठमानो निष्परिग्रहो गीयते, अन्यथा केवलोत्पादासम्भवात्,
अपि च—यदि मूर्छाया अभावेऽपि वख्यसंसर्वमानं परिग्रहो भवेत् ततो जिनकलं प्रतिपक्षस्य कस्यचित्साधोस्तुषार-
॥ २९ ॥

१ प्रजाप-
नापदे अ-
नन्तरसि-
द्धयन्ता। (स्त्र. ७)

१ याशाम्ब्रकृतगोमटसारे—अड्डयाला पुंजेया, इस्थीवेया, हवन्ति चालीसा। वीस नंसंसकवेया, समएणेण सिद्धान्तित ॥ १ ॥

ते समृद्धिमादयो भवस्वभावत् एव न सम्यग्रदर्शनादिकं यथाचत्रपतिपञ्चं शक्यन्ते, ततो न तेषां निर्बाणसम्भवः, लियस्तु प्रागुक्तप्रकरेण यथावत्सम्यग्रदर्शनादिबलत्रयसम्पद्योरयाः, ततस्तासां न. निर्बाणगमनाभावः, अपि च—अुजपरिसप्तो द्वितीयामिव दृष्टिवीर्ण यावद्गच्छन्ति न परतः; परपृथिवीगमनहेतुतथारूपमनोबीर्यपरिणत्यभावात्, तृतीयां यावपरिसप्तो द्वितीयामिव दृष्टिवीर्ण यावद्गच्छन्ति न परतः; सहश्वारं यावद्गच्छन्ति तत्राथोगतिविषये मनोवत्पश्चिणश्वरुथो चतुर्थदा: पञ्चमीमुरगाः, अथ च सर्वैऽप्युच्छ्रुतकर्त्तव्यतः सहश्वारम्। वीर्यपरिणतिवैप्रदर्शनाद्वृच्छगताचपि च तद्वैप्रमम्, आह च—“विषपमगतयोऽप्यधलादुपरिष्ठाचुल्यमासहश्वारम्। गच्छन्ति च तिर्यङ्गलदधोगत्युनताऽहेतुः ॥ २ ॥” तथा च सति सिद्धं श्रीबुंसानामधोगतिवैप्रमयेऽपि निर्बाणं समं, यद्युक्तम्—अपि च यासां चादलवृधावित्यादि’ तद्वृश्लीलं वादविकुर्वणत्वादिलिघचिरहेऽपि विशिष्टपूर्वगतश्वरुथो वैप्रदर्शनादीनां निःश्रेयससम्पदधिगमश्रवणात्, आह च—“वादविकुर्वणत्वादिलिघचिरहेऽपि श्रेयसाभावविनिः श्रेयसाभावोऽपि च। जिनकल्पमनःपर्यवचिरहेऽपि न सिद्धिविरहोऽस्ति ॥ १ ॥” अपि च—यदि वादादिलवृध्यभावविनिः केवलज्ञानाभावो, न च प्रतिपाद्यते लीणामभविष्यत् ततस्तथैव सिद्धान्ते प्रस्तावदित्यत्, यथा जम्बुयुगादारात् कापि लीणां निर्बाणभाव इति, तसादुपपद्यते लीणां निर्बाणमिति कृतं प्रसङ्गन्। तथा गुंलिङ्गे—शरीरनिरृतिरूपे व्यवस्थिताः सन्तो ये सिद्धास्ते गुंलिङ्गसिद्धाः, एवं नपुंसकलिङ्गसिद्धाः, तथा लक्ष्मिङ्गे—जोहणादिरूपे व्यवस्थिताः सन्तो ये सिद्धास्ते लक्ष्मिङ्गसिद्धाः, तथा उल्लिङ्गसिद्धाः—परित्राजकादिसम्बन्धिनि वल्कलकापायादिरूपे द्रव्यलिङ्गे व्यवस्थिताः सन्तो

१ प्रकाप-
तापदे अ-
नन्तरसि-
द्धप्रदा.
(छ. ७)

छयसायेनावाप्येते, नान्यथा, एतचोभयोरप्यावयोरागमप्रामाण्यवलतः: सिद्धं, सर्वोत्कृष्टं च द्वे पदे—सर्वोत्कृष्टदुःस्य-
स्यानं सर्वोत्कृष्टसुखस्थानं च, तत्र सर्वोत्कृष्टदुःखस्थानं सप्तमनरकपृथिवी, अतः परं परमदुःखस्थानस्याभावात्, सर्वो-
त्कृष्टसुखस्थानं तु निःश्रेयसं, तत्र श्रीणां सप्तमनरकपृथिवीगमनमाणमे निपिद्धं, निषेधस्य च कारणं तद्भग्नयोग्यतया-
विषयसर्वोत्कृष्टमनोधीर्यपरिणलभावः, ततः सप्तमपृथिवीगमनवस्थाभावात्, सम्मूर्छिमादिवत्, अपि च—यासां वादलव्यौ-
पिकुर्णवादिलव्यौ पूर्वगतशुतादिगतौ च न सामर्थ्यमस्ति तासां मोक्षगमनसामर्थ्यमित्यतिदुःश्रद्धेयं, तदेतदयुक्तं,
यतो यदि नाम श्रीणां सप्तमनरकपृथिवीगमनं प्रति सर्वोत्कृष्टमनोधीर्यपरिणलभावः, तत एतावता कथमवसीयते—निः-
श्रेयसमपि प्रति तासां सर्वोत्कृष्टमनोधीर्यपरिणलभावो, न हि यो भूमिकपृष्णादिकं कर्मकर्तुं न शक्नोति स शाक्षाण्यय-
यगादुः न शक्नोतीति प्रत्येतु शक्यम्, प्रत्यक्षविरोधात्, अथ सम्मूर्छिमादिपूर्भवत्रापि सर्वोत्कृष्टमनोधीर्यपरिणलभा-
वो इष्टः ततोऽत्राद्यवसीयते, न तु यदि तत्र इष्टलहि कथमश्चावसीयते ?, न खलु वहिव्यासिमात्रेण हेतुगमको भवति,
किन्त्वन्तव्यस्थिया, अन्तव्यासिश्च प्रतिवन्धवलेन, न चात्र प्रतिवन्धो विचरते, न खलु सप्तमपृथिवीगमनं निर्वाणगम-
नस्य कारणं, नापि सप्तमपृथिवीगमनाविजाभावि निर्वाणगमनं, चरमशरीरिणां सप्तमपृथिवीगमनमन्तरेणव निर्वाण-
गमनभावात्, न च प्रतिवन्धमन्तरेणकस्याभावेऽन्यस्यावद्यमभावः, मा प्रापत् यस्य तस्य चा कस्यचिदभावे सर्वसा-
भावप्रसङ्गः, यद्येवं तर्हि कथं सम्मूर्छिमादिदु निर्वाणगमनाभाव इति ?, उच्यते, तथाभवस्वा भाव्यात्, तथाहि—

प्रश्नापना-
याः मर्तु-
य० दृसा-

॥ २१ ॥

तोऽष्टोत्तरशतसङ्घया: सिद्ध्यन्तः प्राप्यन्ते इत्यनेकसिद्धा उत्कर्षेऽष्टोत्तरशतप्रमाणा वेदितव्या: । आह—तीर्थसिद्धा-
तीर्थसिद्धरूपभेदद्वय एव शेषभेदा अतभवन्ति तत्किमर्थं शेषभेदेषादानम् ?, उच्यते, सल्यमन्तर्भवन्ति परं न तीर्थ-
सिद्धातीर्थसिद्धभेदद्वयोपादानमात्राच्छेषभेदपरिज्ञानार्थं भवति, विशेषपरिज्ञानार्थं च एष शालारम्भप्रयास इति शेषभेदो-

पादानम्, उपसंहारमाह—‘सेचामि’त्यादि, सैषा अनन्तररसिद्धासंसारसमाप्तजीवप्रज्ञापना ॥

से कि तं परम्परसिद्धांसंसारसमावण्डजीवपणवणा ? २. अणेगविहा पण्णता, तंजहा—अपडमसमयसिद्धा इसमयसिद्धा तिस-
मयसिद्धा चउसमयसिद्धा जाव सहित्तासमयसिद्धा असहित्तासमयसिद्धा अणन्तसमयसिद्धा, सेचं परम्परसिद्धासंसारसमावण-
जीवपणवणा, सेचं असंसारसमावण्डजीवपणवणा (स०८)

अय का सा परम्परसिद्धासंसारसमाप्तजीवप्रज्ञापना ?, सुरिराह—परम्परसिद्धासंसारसमाप्तजीवप्रज्ञापना ?
विधा प्रज्ञसा, परम्परसिद्धानामनेकविधत्वात्, तदेवानेकविधत्वमाह—‘तंजहे’त्यादि, ‘तद्येष’त्यनेकविधत्वोपदर्शने,
‘अप्रथमसमयसिद्धा’ इति, न प्रथमसमयसिद्धा अप्रथमप्रथमसमयवर्त्तिनः, सिद्ध-
त्वसमयाद्वितीयसमयवर्त्तिन इत्यर्थः, ऋद्युषु हु समयेषु द्वितीयसमयसिद्धादय उच्यन्ते, यदा सामान्यतः प्रथमम-
प्रथमसमयसिद्धा इत्युक्तं, तत प्रथमद्वितीयसमयसिद्धांश्चतुःसमयसिद्धा इत्यादि यावत्तुः-

प्रश्नादना-
यः मल-
य० पृच्छी-

ये सिद्धास्तेऽन्यलिङ्गसिद्धाः; युहिलिङ्गसिद्धाः; सिद्धा युहिलिङ्गसिद्धाः; मलदेवीप्रभूतयः; तथैकसिद्धाएकसिद्धाः एव सन्तः सिद्धाएकसिद्धाः; ‘अणेगसिद्धाः; अणेगसिद्धाः’ इति एकसिद्धार समयेऽनेकसिद्धाः; अनेकसिद्धाः; अनेकसिद्धाः उकर्पोऽयोग्रशतसङ्ख्या वेदितव्याः; यसाहुकर्म—“बंतीसा अडयाला सट्टी वावतरी य वोद्भवा । चुल-
सीई छवउइ उ दुरहियमहुत्तरसयं च ॥१॥” असा विनेयजनातुश्रहाय व्याख्या—अट्टौ समयान् यावत्त्रित्वरमेकाद-
शो द्वारिंशतपूर्णन्ताः सिद्ध्यन्ताः प्राप्यन्ते, किमुक्ते भवति?—प्रथमे समये जघन्यत एको द्वौ वोकर्पतो द्वारिंशतिसद्य-
न्तः प्राप्यन्ते, द्वितीयेऽपि समये जघन्यत एको द्वौ वोकर्पतो द्वारिंशत्, एवं यावदएत्मेऽपि समये जघन्यत एको
द्वौ वोकर्पतो द्वारिंशत्, ततः परमवश्यमन्तरं, तथा त्रयसिद्धाददयोऽप्यचत्वारिंशतपूर्णन्ता निरन्तरं सिद्ध्यन्तः सप्त-
समयान् यावत्याप्यन्ते, परतो नियमादन्तरं, तथा एकोनपचाशदादयः पष्ठिपूर्णन्ता निरन्तरं सिद्ध्यन्तः उत्कर्पतः पद-
समयान् यावदयाप्यन्ते परतोऽप्यचत्वारिंशतपूर्णदयो हिसमतिपूर्णन्ता निरन्तरं सिद्ध्यन्तः उत्कर्पतः पञ्च समयान्
यावदयाप्यन्ते ततः परमन्तरं, त्रिसप्तत्यादयश्चतुरशीतिपूर्णन्ता निरन्तरं सिद्ध्यन्तः उत्कर्पतश्चतुरः समयान् यावत्तत ऊर्ध्व-
मन्तरं, तथा पञ्चाशीत्यादयः पण्णवतिपूर्णन्ता निरन्तरं सिद्ध्यन्तः उत्कर्पतश्चतुरः समयान् यावत्तरो नियमादन्तरं, तथा
सप्तनवलादयो द्वुत्तरशतपूर्णन्ता निरन्तरं सिद्ध्यन्तः उत्कर्पत द्वौ समयौ परतोऽप्यचत्वारिंशयमन्तरं, तथा इत्युत्तरशतादयोऽप्य-
त्तरशतपूर्णन्ताः सिद्ध्यन्तो नियमादेकमेव समयं यावदव्याप्यन्ते, न द्वितीयादिसम्भावं

१ प्रश्नाप-
नापदे अ-
नन्तरसि-
द्ध्याः छप्त्वा।
॥ २२ ॥

॥ २२ ॥

च, तत्र इन्द्रियाणि निर्वृत्युपकरणरूपाणि, ताति च सविस्तरं नन्दयन्तीकायां व्याख्यातानीति न भयो व्या-
 च, भावेन्द्रियाणि क्षयोपशमोपयोगरूपभास-
 व्यायन्ते, भावेन्द्रियाणि, एकेन्द्रियाणामपि क्षयोपशमोपयोगरूपभा-
 वेन्द्रियपञ्चकसम्भवात्, केषाच्छिक्षितफलदर्शनात्, तथाहि—बुकुलादयो मत्तकामिनीगीतव्यनिश्चितसविलासकटाद्य-
 निरीक्षणमुखविक्षिप्तसुरागणहृषगन्धाश्राणरसाल्वादस्तनाद्यव्यवस्थशनतः प्रमोदभावेनाकालक्षेषुपुपलभ्यन्ते उक्फलानि
 प्रयच्छन्तः, उक्तं च—“जं किर बउलाईं दीसइ सेसिन्द्रियोवलभ्योऽवि । तेणऽतिथ तदावरणकरओवसम्भवो
 तेस्मि ॥ १ ॥” ततो न भावेन्द्रियाणि लौकिकव्यवहारप्रयावतीणेकेन्द्रियादिव्यपदेशनिवन्धनं, किन्तु द्रव्येन्द्रियाणि,
 तथाहि—योपामेकं वायं द्रव्येन्द्रियं स्पर्शनलक्षणमस्ति ते एकेन्द्रियाः येषां ह्ये ते द्वीन्द्रियाः एवं यावध्येषां पच्च ते पञ्चेन्द्रियाः;
 आह च—“पौङ्चिदिओवि बउलो नरो व सच्चविसयोवलभ्याओ । तहवि न भण्णइ पञ्चिन्द्रियोत्ति वजिक्षिन्द्रियाभावाच ॥ २ ॥”
 से किन्तं एगेन्द्रियसंसारसमावणजीवपणवणा ? एगेन्द्रियसंसारसमावणजीवपणवणा ? एगेन्द्रियविदा पवन्ता, तंजहा-पुडविका-
 इया आउकाइया तेउकाइया वाउकाइया वणस्सइकाइया (सू० १०)

इया आउकाइया तेउकाइया वाउकाइया वणस्सइकाइया ? सुरिराह—एकेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना पञ्चविधा
 अथ का सा एकेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ?

१ यक्तिल बुकुलादीनां दृश्यते शेषेन्द्रियोपलभ्योऽस्मि । तेनाच्चित तदावरणक्षयोपशमसंभवलेपाम् ॥ ३ ॥ २ पञ्चेन्द्रियोऽस्मि वकुलो नर
 इव सर्वविषयेपलभ्यात् । तथापि न भण्यते पञ्चेन्द्रिय इति वाहेन्द्रियाभावात् ॥ १ ॥

३ प्रज्ञाप-
नापदेष-
रस्परसि-
द्धप्रज्ञा.
(सु० ८)
संसारस-
मापल.

बद्धकण्ठात् पञ्चमसमयसिद्धादयः परिगृह्यन्ते । 'सेत्त'मित्यादि निगमनदृशं सुगमं, तदेवमुक्ता असंसारसमाप्नजी-
यप्रज्ञापता ॥ सम्प्रतिसंसारसमाप्नजीवप्रज्ञापतामभिघित्युत्सुद्धिपर्यं प्रश्नसूत्रमाह—
से किं तं संसारसमावणजीवपृथक्वणा ? संसारसमावणजीवपृथक्वणा पञ्चविहा पण्णता, तंजहा—एंगोदिद्यसंसारसमावण-
जीवपृथक्वणा वेहिन्दिद्यसंसारसमावणजीवपृथक्वणा तेहिन्दिद्यसंसारसमावणजीवपृथक्वणा चउरिन्दिद्यसंसारसमावणजीवपृथक्वणा
पञ्चिन्दिद्यसंसारसमावणजीवपृथक्वणा (सु० ९)

प्रज्ञापता-
याः मल-
य० शूष्ठी.
॥ २३ ॥

अय का सा संसारसमाप्नजीवप्रज्ञापता ?, सुरिराह—संसारसमाप्नजीवप्रज्ञापता पञ्चविधा प्रज्ञापता, तद्यायौ—एके-
न्द्रियसंसारसमाप्नजीवप्रज्ञापतेर्यादि, तत्रैकं स्पर्शनलक्षणंमिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः—पृथिव्यमध्वतेजोवायुवत्त-
स्पतयो बह्यमाणखलपालं च ते संसारसमाप्नजीवाश तेषां प्रज्ञापता एकेन्द्रियसंसारसमाप्नजीवप्रज्ञापता, एवं
सर्वपदेव्यस्थरथटना कार्या, नवरं द्वे स्पर्शनरसनालक्षणे हन्द्रिये येषां ते द्वीन्द्रियाः शङ्खशुक्तिकादयः, श्रीणि—स्पर्शनरस-
नामाणलक्षणानीन्द्रियाणि येषां ते श्रीन्द्रियाः—शूक्रामत्कुणादयः, चत्वारि स्पर्शनरसनामाणचक्षुलक्षणानीन्द्रियाणि
येषां ते चतुरिन्द्रियाः—दंशमशकादयः, पञ्च स्पर्शनरसनामाणचक्षुः श्रोत्रलक्षणानीन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रियाः—मल्ल-
मकरमनुजादयः । अमीपां चैकादिसङ्घेयानामिन्द्रियाणां स्पर्शनादीनामसंब्यवहारराशेराभ्य प्रायोडनेनैव कमेण
लाभ इति सम्प्रत्ययार्थमित्य क्रमैषैकेन्द्रियाशुपन्यासः । इन्द्रियाणि च द्विधा, तद्यथा—इन्द्रियाणि भावेन्द्रियाणि

सापर्यासमेदस्त्रवकः, वादराश्च ते पृथिवीकायिकाश्च वादरपृथिवीकायिकाः, अत्रापि चशब्दः शक्तराचालुकादिमेदस्त्र-
 चकः, तत्र सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः समुद्रकपयासप्रक्षिप्तसकलोकव्यापिनो, वादरा: ग्रतिनियतदेश-
 चरिणः, तच ग्रतिनियतदेशचारित्वं द्वितीयपदे ग्रकटयित्यते ॥ तत्र सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां स्वरूपं जिज्ञासु-
 रिदमाह—

से किन्तु सुहमपुढविकाइया ?, २ उविहा पण्णता, तंजहा—पञ्जचनुहुमपुढविकाइया य अपञ्जनानुहुगपुढविकाइया य, से

तं सुहमपुढपृथिवीकायिकाः ? (सु. १२) सुरिराह—सूक्ष्मपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रजसा:, तद्यथा—पर्याससूक्ष्मपृथिवी-
 अथ के ते सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः ?, सूरिराह—सूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च, तत्र पर्यासिनाम आहारादिपुद्लभ्रणपरिणमनेहेतुरात्मनः शक्तिविशेषः, कायिकाश्चापयाससूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च, तत्र पर्यासिनाम आहारादिपुद्लभ्रणपरिणमनेहेतुर्य-
 स च पुद्लोपचयादुपजायते, किमुक्तं भवति ?—उतपत्तिदेशमागतेन प्रथमं ये एषीताः पुद्लासेपां तथाऽन्येषां प्रतिसमयं एव्वमाणानां तत्सम्पर्कतः तद्वपतया जातानां यः शक्तिविशेषः आहारादिपुद्लभ्रणपरिणमनेहेतुर्य-
 शोदरान्तर्गतानां पुद्लविशेषणासाहारपुद्लभ्रणपरिणमनेहेतुः, सा च पर्यासिः पोडा—आहारपर्यासिः गरीरपर्यासिरिन्द्रियपर्यासिः प्राणापानपर्यासिर्यापर्यासिर्यात्मनःपर्यासिश्च, तत्र यथा वालमाहारमादाय यहलरसरूप-
 तया परिणमयति सा आहारपर्यासिः, यथा रसीभूतमाहारं रसासुग्रामांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्लक्षणसप्ताहुरूपतया

३ प्रत्यापदे ए-
नापदे ए-
केनिदिय-
प्रत्या। (सू. १०)

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० शुची।
प्रतीता एव ता: कायः—शरीरं येषां तेऽङ्कायाः अङ्काया एवाकायिकाः; तेजो—वायुका-
यो तेजस्कायाः एव तेजस्कायिकाः; वायुः—पवनः स एव कायो येषां ते वायुकायाः वायुका-
यिकाः; वनस्पतिः—लतादिरूपः स एव कायः—शरीरं येषां ते वनस्पतिकायाः वनस्पतिका-
यिकाः। इह सर्वभूतायारत्वात् पृथिव्याः पृथिवीकायिकानां प्रथममुपादानं, तदनन्तरं तत्प्रतिष्ठितत्वादएकायिकानां,
अङ्कायिकाश्च तेजःप्रतिष्ठास्तदनन्तरं तेजस्कायिकानामुपादानं, तेजश्च वायुसम्पर्कतः प्रवृद्धिमुपयाति तत्
एतदनन्तरं वायुकायिकग्रहणं, वायुश्च दूरस्थितो वृक्षशाश्वादिकम्पनतो लक्ष्यते तत्स्तदनन्तरं वनस्पतिकायिकोपा-
दानं॥ सम्प्रति पृथिवीकायिकमनवृद्धमानस्तद्विषयं शिष्यः प्रश्नं करोति—

— से किं तं पुढिकाइया? पुढिकाइया दुविहा पण्णता, तंजहा—सुहमपुढिकाइया य। (मू. ११)

अथ के ते पृथिवीकायिकाः? सुरिराह—पृथिवीकायिकाः द्विविधा: प्रज्ञासा:, तद्यथा—सुक्षमपृथिवीकायिकाश्च
वादरपृथिवीकायिकाश्च, सुक्षमनामकमादयात्सक्षमाः बादरनामकमादयादराः, कर्मादयजनिते खल्वेते सुक्षम-
बादरत्वे नापेष्ठिके बदरामलकयोरिव, सुक्षमाश्च ते पृथिवीकायिकाश्च सुक्षमपृथिवीकायिकाः, चशच्छः सुगतपर्या-

सापर्यासमेदस्त्रकः, वादराश्च ते पृथिवीकायिकाश्च वादरपृथिवीकायिकाः; अत्रापि चशब्दः शर्करावाणुकादिभेदस्त्रचकः, तत्र सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः समुद्रकपयोसप्रक्षिसगन्धावयवत्सकललोकव्यापिनो, चादरा: प्रतिनियतदेशचारिणः, तच प्रतिनियतदेशचारित्वं द्वितीयपदे प्रकटयिष्यते ॥ तत्र सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां स्वरूपं जिज्ञासु-

रिदमाह—

से किन्तुं सुहमपुढविकाइया ?, २ दुविहा पण्णता, तंजहा—एजनासुहमपुढविकाइया य अपज्ञनसुहमपुढविकाइया य, से चं सुहमपुढविकाइया । (सू. १२)

अथ के ते सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः ?, सुरिराह—सूक्ष्मपृथिवीकायिका द्विविधा: प्रज्ञसाः, तद्यथा—पर्याससूक्ष्मपृथिवी-कायिकाश्चापर्याससूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च, तत्र पर्यासिनीम् आहारादिपुद्गलयहणपरिणमनहेतुरात्मनः शक्तिविशेषः, क्षमतान्वेषणागतेन प्रथमं ये यहीताः पुद्गलास्तेपां तथाऽन्वेषणापि स च पुद्गलोपचयादुपजायते, किमुक्तं भवति ?—उत्पत्तिदेशमागतेन प्रथमं ये यहीताः पुद्गलस्तेपां तद्युपतया जातानां यः शक्तिविशेषः आहारादिपुद्गलवलरसरूपतापरिणमनहेतुर्य-प्रतिसमयं गृहमाणानां तत्सम्पर्कतः तद्युपतया जातानां यः शक्तिविशेषः पोडा—आहारपर्यासिः योदरात्मीतानां पुद्गलविशेषणामाहारपुद्गलवलरसरूपतापरिणमनहेतुः, सा च पर्यासिः पोडा—आहारपर्यासिः शरीरपर्यासिरन्दियपर्यासिः प्राणापानपर्यासिभापर्यासिमनःपर्यासिश्च, तत्र यथा वायमाहारमादाय वालरसरूप-तया परिणमयति सा आहारपर्यासिः, यथा रसीभूतमाहारं रसासुग्रामासेदोऽस्थिमजाशुक्रलक्षणसप्तधातुरूपतया

प्रश्नापना—
या: मल्-
य० शृंगी।

प्रश्नापना— पञ्चविष्टत्वात्, तदेव पञ्चविष्टत्वमाह—‘तंजहे’त्यादि, पृथिवी—काठिन्यादिलक्षणा ग्रतीता सैन कायः—शरीरं येषां ते पृथिवीकाया: पृथिवीकाया एव पृथिवीकायिकाः, सार्वे इकप्रत्ययः, आपे—द्रवास्ताश्च प्रतीता एव ताः कायः—शरीरं येषां तेऽप्यकायाः अप्काया एवाप्कायिकाः, तेजो—वह्निः तदेव कायः—शरीरं येषां ते तेजस्काया तेजस्काया एव तेजस्कायिकाः, वायुः—पवनः स एव कायो येषां ते वायुकाया वायुकायिकाः, वनस्पतिः—लक्षादिलुपः स एव कायः—शरीरं येषां ते वनस्पतिकायाः वनस्पतिकाया एव वायुकायिकाः । इह सर्वभूताधारत्वात् पृथिव्या: पृथिवीकायिकानां प्रथममुपादानं, तदनन्तरं तत्प्रतिष्ठितत्वादकायिकानां, अप्कायिकाश्च तेजःप्रतिपक्षमूत्रास्तदनन्तरं तेजस्कायिकानामुपादानं, तेजश्च वायुसम्पर्कतः प्रवृद्धिमुपयाति तत्त एतदनन्तरं वायुकायिकश्रहणं, वायुश्च दूरस्थितो वृक्षशास्त्रादिकम्पनतो लक्ष्यते तत्सदनन्तरं वनस्पतिकायिकोपादानं ॥ सम्प्रति पृथिवीकायिकमनवद्वयमानस्तद्विषयं शिष्यः प्रश्नं करोति—

— से किं ते पुढिविकाइया ?, पुढिविकाइया दुविहा पण्णता, तंजहा—युहमपुढिविकाइया य वादरपुढिविकाइया य । (मू० ११)
अथ के ते पृथिवीकायिकाः ?, सूरिराह—पृथिवीकायिकाः द्विविधः प्रजसाः, तद्यथा—सूर्यमपृथिवीकायिकाश्च वादरपृथिवीकायिकाश्च, सूर्यमनामकमोदयात्सूर्खमाः वादरनामकमोदयाद्वादराः, कर्मोदयजनिते खल्वेते सूर्खम् वादरत्वे नापेक्षिके वदरामलकयोरिय, सूर्खमाश्च ते पृथिवीकायिकाश्च सूर्खमपृथिवीकायिकाः, चशच्चदः चशतप्य-

२ प्रश्नाप-
नापदे ए-
केन्द्रिय-
प्रजा ॥
(च०. २०)

पृथिवीका-
यमना ॥
(च०. २१)

पृथिवीका-
यमना ॥
(च०. २२)

स्त्रीकामित्यं भवेत्—“सिय आहारए” यथा शरीरादिपयांसियु ‘सिय आहारए सिय अणाहारए’ इति, सचोसामपि च पर्यासीनां परिसमाप्तिकालोऽन्नतमुहृत्प्रमाणः; पर्यासयो विघ्नन्ते ये पर्यासा “अग्रादिभ्यु” इति मत्वर्थायोऽप्रलयः; पर्यासकाश्च सूक्ष्मपृथिवीकायिते पर्यासा लघिधर्यासकरणपर्यासरुपस्वगतभेदद्वयसूचकः, ये पुनः स्वयोरयपर्यासिपरिसमाप्तिकलाल्लेऽपर्यासाः, चशब्दो लघिधर्यासकरणपर्यासरुपस्वगतभेदद्वयसूचकः, ये पुनः स्वयोरयपर्यासिपरिसमाप्तिकलाल्लेऽपर्यासाः, अपर्यासाश्च ते सूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्चापर्याससूक्ष्मपृथिवीकायिकाः, चशब्दः करणलघिधनस्वगतभेदद्वयसूचकः, तथाहि-द्विविधा: सूक्ष्मपृथिवीकायिका अपर्यासाल्लध्या-लङ्घ्या करणैश्च, तत्र येऽपर्यासका एव सन्तो मियन्ते ते लङ्घ्यपर्यासकाः, ये पुनः करणाति—शरीरेन्द्रियादीनि न तावन्निवर्त्तयन्ति अथचाचश्च निर्वर्त्तयन्ति ते करणपर्यासाः, उपसंहारमाह—‘सेच’ मिलादि, त एते सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः ॥ तदेवं सूक्ष्मपृथिवीकायिकानभिधित्सुलद्विपयं प्रश्नसूत्रमाह—

से किं तं चादरपुडविकाइया ?, चादरपुडविकाइया दुविहा पन्नता, तंजहा—सण्हवादरपुडविकाइया य (मृ. १३)

अथ के ते चादरपृथिवीकायिकाः ?, सुरिराह—चादरपृथिवीकायिका द्विविधा: प्रज्ञसाः, तद्यथा—शृङ्खणवादरपुडविकायिकाश्च सरवादरपृथिवीकायिकाश्च, तत्र शृङ्खणा नाम चूर्णितलोऽकल्पा मुदुपृथिवी तदात्मका जीवा अप्युपचार-

२ ग्रन्थप-
नापदे चु-
हस्युच्ची-
कायपु-

(सू.१२.)

परिणमयति सा शरीरपर्यासि; यथा धातुरूपतया परिणमितमाहारमिन्द्रियरूपतया परिणमयति सा इन्द्रियपर्यासि;
तथा चायमर्थोऽन्यत्रापि भड्डवन्तरेणोक्तः, पञ्चानामिन्द्रियणां प्रायोरयान् पुदलान् गृहीताऽनामोगनिविर्तेतेन
विर्येण तद्वावनयनशक्तिरिन्द्रियपर्यासिरिति, यथा उन्नरुच्छ्वासप्रायोरयान् पुदलानादायोऽच्छ्वासस्तपतया परिणम-
यालम्ब्य च मुच्चति सा उच्छ्वासपर्यासि; यथा हु भाषाप्रायोरयान् पुदलानादाय भाषात्वेन परिणमय्यालम्ब्य च
मुच्चति सा भाषापर्यासि; यथा उन्नमनःप्रायोरयान् पुदलानादाय मनस्त्वेन परिणमय्यालम्ब्य च मुच्चति सा मनः-
पर्यासि; एताश्च यथाक्रममेकन्द्रियाणां संज्ञिवर्जनां द्विन्द्रियादीनां सक्षिङ्गनां चतुःपञ्चपद्मसङ्ख्यया भवन्ति, उक्तं च
प्रज्ञापनामृष्टीकाङ्क्षता—“एकन्द्रियणां चतुर्को विकलेन्द्रियणां पञ्च सक्षिङ्गनां पद्” इति, उत्पत्तिप्रथमसमय एव
एता यथायं सर्वा अपि युगपत्रिपादधितुमारभ्यन्ते, क्रमेण च निष्ठासुपर्यासिति, तद्यथा—प्रथममाहारपर्यासिस्त्वतः
शरीरपर्यासिस्त इन्द्रियपर्यासिरिलादि, आहारपर्यासिश्च प्रथमसमय एव निष्पत्तिसुपपचते, शेषास्तु प्रलेकमन्तस्तु-
हृत्सन्न कालेन, अथाहारपर्यासि: प्रथमसमय एव निष्पत्तिसुपपचते इति कथमवसीयते ?, उच्यते, यत आहारपदे द्वितीयोदेशके
सूत्रमिदम्—‘आहारपञ्चतिए अपञ्जतए न भंते ! किं आहारए अणाहारए ? गोवया ! नो आहारए अणाहारए’
इति, तत आहारपर्याप्त्याऽपर्यासो विग्रहगतवैयोपपद्यते, नोपपातक्षेत्रमागतोऽपि, उपपातक्षेत्रमागतस्य प्रथमसमय
एवाहारकत्वात्, तत एकसामयिकी आहारपर्यासिनिर्वृत्तिः, यदि उन्नरुपपातक्षेत्रमागतोऽप्याहारपर्याप्त्याऽपर्यासः

से कि तं खरवायरपुडविकाइया ? , खरवायरपुडविकाइया अणेगविहा पणता, तंजहा-पुडवी य सकरा वालुया य उबले
सिला य लोण्टूसे । अय तंव तउय सीसय रुण तुबने य बइरे य १४ ॥१॥ हरियाले हिंगुलए मणोसिला सासगंजणपचाले । अबम-
पडलब्भवालुय वायरकाए मणिविहाणा ८ ॥ २ ॥ गोमेजद य रुयए अंके फलिहे य लोहियकधे य । मरगय मसारगडे उयमोयग
इन्दनीलि य ९ ॥ ३ ॥ चंदण गेरुय हंसगवम पुलए सोगनिधि य बोद्धन्वे । चन्दप्पभवेरलिए जलकंते सूरकंते य ९ ॥४॥-४०॥
जेयावने तहप्पगरा ते समासओ दुविहा पञ्चता, तंजहा-पञ्जतगा य अपञ्जतगा ते णं असंपता
तत्थ णं जे ते पञ्जतगा एतोसि वञ्चादेसेणं रसादेसेणं फासादेसेणं सहस्रसगतो विहाणाई, सहेजाई जोणिप्पमुहसत-
सहस्राई, पञ्जचणिस्साए अपञ्जतगा वक्कमंति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असझेजाए, से ते खरवायरपुडविकाइया, सेत्तं वायर-
पुडविकाइया, सेत्तं पुडविकाइया । (सू० १५)

अथ के ते खरवादरपृथिवीकायिका ? , सुरिराह—खरवादरपृथिवीकायिका अनेकविधा: प्रजसा:, चत्वारिंश-
क्लेदा मुख्यतया प्रजसा इल्यै:, तानेव चत्वारिंशक्लेदानाह—‘तंजहा पुडवी य’इलादि गायाच्छुट्य, पृथिवीति
भाषा सत्त्वभासावत् शुद्धपृथिवी च नदीतटभित्यादिरूपा, चशब्द उत्तरभेदापेक्षया समुच्चये २ शक्किरा-लघूपलशक्ल-
रूपा २ वालुका-सिकता: ३ उपलः:-टङ्गुपकरणपरिकमणायोउयः पापाणः ४ शिला-घटनयोरया देवकुलपी-
ठाणुपयोगी महान् पापाण विशेषः ५ लवणं-सामुद्रादि ६ ऊपो-गद्धशाद्वपरं खेत्रम् ७ अयस्तामन्त्रयसुव-

प्रज्ञापन-
कायः—यरिं येर्पं ते शुद्धणवादरपृथिवीकायिकाः; अथवा शुद्धणा च सा वादरपृथिवी च २ सा
नापदे ८८-
शुद्धपृथिवी।
(सू. १४)

प्रज्ञापन-
योः मल-
य० दृती०
ततः शुद्धणस्ते च ते वादरपृथिवीकायिकाश्च शुद्धणवादरपृथिवीकायिकाः; अथवा शुद्धणा च सा वादरपृथिवी च २ सा
कायः—यरिं येर्पं ते शुद्धणवादरपृथिवीकायाः त पद सार्थिकप्रस्तयविधानात् शुद्धणवादरपृथिवीकायिकाः; चशन्दो
वश्यमाणस्वगतानेनक्षेदसूचकः, खरा नाम पृथिवीसङ्गातविशेषं काठिन्यविशेषं चापन्ना तदात्मका जीवा अपि खरा-
स्ते च ते वादरपृथिवीकायिकाश्च खरवादरपृथिवीकायिकाः; अथवा पूर्ववत्प्रकारान्तरेण समासः, चशन्दः स्वगतव-
स्यमाणचत्वारिंश्चेदसूचकः ॥ २६ ॥

से किं ते सणहवायरपुढविकाइया ? , सणहवायरपुढविकाइया सचविहा पञ्चता, तंजहा-किणहमतिया नीलमतिया लो-
हियमतिया हालिदमतिया सुकिळमतिया पाण्डुमतिया पणगमतियां, सेचं सणहवादरपुढविकाइया । (सू. १४)

अय के ते शुद्धणवादरपृथिवीकायिकाः, सूरिराह—शुद्धणवादरपृथिवीकायिकाः सप्तविधाः प्रवृत्ताः, तदेव सप्तवि-
धात्वं तद्यथेत्यादिनोपदर्शयति, कृष्णमृतिकाः—कृष्णमृतिकाः एवं नीलमृतिका लोहितमृतिका हारिदमृतिका
युक्तमृतिकाः, इत्यं ब्रणभेदेन पच्चायित्वमुक्तं, पाण्डुमृतिका नाम देशविशेषे या धूलीरुपा सती पाण्डु इति प्रसिद्धा,
तदात्मका जीवा अयमेदोपचारात् पाण्डुमृतिकेत्युक्ताः, ‘पणगमविद्यति’ नद्यादिपूरस्याविते देशे नद्यादिपूरेऽपगते
यो भूमौ शुद्धणमृदुरुपो जलमलापरपर्यायः पृथकः स पनकमृतिका तदात्मका जीवा अप्यभेदोपचारातपनकमृतिकाः;
निगमनमाह—सेचं सणहवायरपुढविकाइया, सुगमम् ॥

योसा उच्चासपयोस्याऽप्योसा एव नियन्ते, ततो न स्पष्टतरवणादिविभाग इत्यसंप्रासा इत्युक्तं, न तु कस्यादुच्छास-
पयोस्यैवपयोसा नियन्ते नार्वाक् शरीरेन्द्रियपर्याप्तिः यामपर्याप्ता अपि ?, उच्यते, यस्यादागामिभयायुच्छा नियन्ते
सर्वं एव देहिनो नाचद्वा, तच शरीरेन्द्रियपर्याप्तिः पर्याप्तानां वन्धमायाति नान्यथेति, अन्ये तु व्याचक्षते—सामा-
न्यतो वणादीनसंप्रासा इति, तच न युक्तं, यतः शरीरमात्रभाविनो वणादयः, शरीरं च शरीरपर्याप्तिया सञ्जातमिति ।
‘तत्यु एं जे ते पज्जन्तगा’ इत्यादि, तत्र ये ते पर्याप्तकाः—परिसमाप्तस्वयोर्यसमस्तपर्याप्तयः, एतेषां ‘वणादीशन’ वर्ण-
भेदविवक्षया एवं गन्धादेशेन रसादेशेन स्पर्शादेशेन ‘सहस्राम्रशः’ सहस्रसङ्ख्यया विधानानि—भेदाः, तद्यथा—वणाः
कृणादिभेदातपश्च गन्धौ सुरभीतरभेदाद्वौ रसाः तिकादयः पञ्च स्पर्शा मृदुकर्फशादयोऽष्टौ, एककस्त्रिंश्च वणादी
तारतम्यभेदनानेकेऽवान्तरभेदाः, तथाहि—अमरकोकिलकजलादिषु तरतमभावात् कृणकृष्णतमेतादिरूप-
तया अनेके कृणभेदाः, एवं नीलादिव्ययायोज्यं, तथा गन्धरसस्पर्शेष्वपि, तथा परस्परं वणानां संयोगतो धूसरक-
र्मुरत्वादयोऽनेकसङ्ख्या भेदाः, एवं गन्धादीनामपि परस्परं गन्धादिभिः समायोगाद्, अतो भवन्ति वणादीदेशः सह-
स्राम्रशो भेदाः, ‘सहस्रजाइ जोणिष्पुहसयसहस्राइ’ ति सङ्ख्येयानि योनिनिष्पुखाणि—योनिनिदाराणि शतसहस्राणि,
तथाहि—एककस्त्रिन् वणं गन्धे रसे स्पर्शं च संयुता योनिः पृथिवीकायिकानां, सा पुनर्खिधा—सचिच्चा अचिच्चा मिश्रा
च, पुनरेकका त्रिधा—शीता उणा शीतोष्णा, शीतादीनामपि प्रत्येकं तारतम्यभेदादनेकभेदत्वं, केवलमेव चिशि-

२ प्रज्ञाप-
नापदे ल-
रपृथ्वी-
काप०
(चू. १५)

णनि प्रतीतानि ३३ चंडो—हीरकः १४ हरितालहिङ्कमनःशिला: प्रतीताः १७ सासर्गं—पारदः १८ अज्जनं—
सौविराजनादि १९ प्रवालं—चिह्नमः २० अप्रटलभिश्चावालुका २२ ‘वायरकाये’
इति वादरपृथिवीकोयेऽमी भेदा इति शेषः ‘मणिविहाणा’ इति चशब्दस्य गम्यमानत्वान्मणिविधानानि च—मणिमे-
दाश वादरपृथिवीकायभेदत्वेन ज्ञातव्याः । तान्येव मणिविधानानि दर्शयति—‘गोमिज्जए’ इत्यादि, गोमेज्जकः २३
चः समुच्ये रूचकः २४ अङ्कः २५ स्फटिकः २६ चः पूर्ववत् लोहिताक्षः २७ मरकतः २८ मसारगङ्गः २९ भुजमो-
चकः ३० इन्द्रनीलश्च ३१ चन्दनो ३२ गैरिको ३३ हंसगङ्गः ३४ पुलकः ३५ सौगन्धिकश्च ३६ चन्द्रप्रभो ३७
वैद्यूयो ३८ जलकान्तः ३९ सूर्यकान्तश्च ४०, तदेवमाध्यायया पृथिव्यादयश्चतुर्दशा भेदा उक्ताः, द्वितीयगाथयाऽस्य
हरितालादयः, तृतीयगाथया गोमेज्जकादयो नव, तुर्यया गाथया नवेति सहृदया चत्वारिंशत् ४०, ‘जे यावत्ते तह-
परारा’ इति येऽपि चान्ते तथाप्रकारा मणिभेदाः—पञ्चरागादयस्तेऽपि खरचादरपृथिवीकायत्वेन वेदितव्याः ‘ते
समासओ’ इत्यादि, ‘ते’ सामान्यतो बादरपृथिवीकायिकाः ‘समासतः’ सङ्घेषण द्विविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—पर्यासका
अपर्यासकाश्च, तत्र येऽपर्यासकासे स्वयोर्याः पर्यासीः साकलेनासंप्राप्ता इति—विशिष्टान् वर्णादी-
नत्प्रपत्ताः, तथाहि—वर्णादिभेदविवक्षायामेते न शक्यन्ते कृष्णादिना वर्णभेदेन व्यपदेद्दुः, किं कारणमिति चेद्,
उच्यते, इह शरीरादिपर्यासितु परिपूर्णसु सतीषु बादराणां वर्णादिविभागः प्रकटो भवति नापरिपूर्णासु, ते चाप-

प्रज्ञापना-
याः सर्व-
यो एती-

॥ २७ ॥

सुगामं नवरमज्जारे—विगतधूमः ‘ज्वाला’ जाज्वल्यमानसादिरादिज्वाला अनलसमबद्धा दीपशिखत्यन्ते ‘मुमुरः’,
 कुम्फकादौ भस्मिश्रातामिकणरूपः ‘अर्चिः’ अनलाप्रतिबद्धा ज्वाला ‘अलातं’ उल्मुकं ‘शुद्धातिः’ अयःपिण्डादौ
 ‘उल्का’ उड्ढी विद्युत् प्रतीता ‘अशनिः’ आकाशे पतन् अन्निमयः कणः निधातो—वैक्रियाशनिप्रपातः सद्वप्सियुतिथ-
 तः—अरण्यादिकाष्ठनिम्मथनसमुद्धृतः सूर्यकान्तमणिनिष्टतः—सूर्यस्वराकिरणसम्पर्के सूर्यकान्तमणेयः समुपजायते, ‘जे-
 यावत्ते तहप्यगारा’ इति येऽपि चात्ये तथाप्रकाराः—एवंप्रकारासौजस्कायिकास्तोऽपि वादरतेजस्कायिकतया वेदि-
 तन्वाः, ‘ते समासज्ञो’ इत्यादि प्रागवत्, नवरमत्रायि सद्वयेयानि योनिप्रमुखाणि शतसहस्राणि सप्त वेदितन्यानि ॥

उक्ता: तेजस्कायिकाः; वायुकायिकप्रतिपादनायेमाह—

से किन्तं वादकाइया ? २ दुविदा पण्णता, तंजहा—उहमवाउकाइया य वादरवाउकाइया य । से किन्तं सुहुमवाउकाइया ?,
 वाजकाइया ?, २ अपेनविदा पण्णता, तंजहा—पाइणवाए य अपञ्जतगसुहुमवाउकाइया य, सेचं सुहुमवाउकाइया । से किन्तं वादर-
 विदिसीवाए वाउभासे वाउकलिया वायमंडलिया उकलियाचाए मंडलियाचाए उंजाचाए सोंवट्टाए घणचाए तणचाए
 अत्सप्चा, तथं यं जे ते पञ्जतगा एतेतिणं वण्णादेसेणं गन्धादेसेणं रसादेसेणं रसादेसेणं फासादेसेणं सहस्रसगसो विहाणाइं संखजाइं

१ प्रज्ञाप-
 नापदे ते-
 जस्काय-
 (सू. १६)
 वायुकाय-
 (सू. १७)

जोगिप्रमुहस्यसहस्राइं पञ्जतनिस्साए अपञ्जतया वक्षमंति जत्थ एगो तथ नियमा असंखेजा, से चं वादरवाउकाइया, से तं वारुकाइया (दू० १८)

प्रतीतं नवरं ‘पाइणवाए’ इति यः प्राच्या दिशः समागच्छति वातः स प्राचीनवातः एवमपाचीनवातः दक्षिणवातः उदीचीनवातश्च वक्तव्यः, कुञ्चमुद्भूत् यो वाति वातः स ऊर्ध्ववातः, एवमधोवाततिवर्गवातावपि परिभावनीयो, ‘विदिवातो’ यो विदिवायो वाति ‘वातोऽद्वामः’ अनवस्थितवातः वातोत्कलिका—समुद्रस्य वातोत्कलिका ‘वातमण्डली’ वातोली ‘उत्कलिकावात’ उत्कलिकाभिः प्रत्युतराभिः सम्मिश्रितो यो वातो ‘मण्डलीकावातो’ मण्डलिकाभिर्मूलत आरभ्य प्रत्युतराभिः समुद्धीयो यो वातः ‘गुञ्जावातो’ यो गुञ्जन्—शब्दं कुर्वन् वाति ‘शून्यावातः’ सव्यषित्युभनिषुर इत्यन्ये, ‘संवर्तकवातः’ नुणादिसंवर्तनस्वभावः ‘घनवातो’ घनपरिणामो रत्नप्रभापृथिव्याद्य योवर्त्तो ‘ततुवातो’ विरलपरिणामो घनवातस्याधः स्थायी ‘शुद्धवातो’ मन्दस्तिपितो वस्तिदृत्यादिगत इत्यन्ये, ‘ते समासओ’ इत्यादि प्राप्तवर, अत्रापि सङ्ख्येयानि योनिप्रमुखाणि शतसहस्राणि सप्तावसेयानि ॥ उक्ता वायुकायिका; सम्प्रतिवनस्पतिकायिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं वणस्पतिकाइया ?, वणस्पतिकाइया दुविहा पणता, तंजहा—सुहुमवणस्पतिकाइया य वायरवणस्पतिकाइया य (दू० १९) से किन्तं सुहुमवणस्पतिकाइया ?, २ दुविहा पणता, तंजहा—पञ्जतनगसुहुमवणस्पतिकाइया य अपञ्जतनगसुहुमवणस्पतिकाइया य,

ना-
मल-
ती.

सेतं गुद्यमवणस्सहकाइया (सू० २०) से किन्तं वादरवणस्सइ० ? , २ दुविहा पन्ता, तंजहा-पतेयसरीवादरवणस्सइ० 'साहा-
रणस० वादरवणस्सइ० (सू० २१) से किन्तं पतेयसरीवादरवणस्सहकाइया ? , २ दुवालसविहा पन्ता, तंजहा-खन्ता गुच्छा
गुम्मा लता य वड्डी य पञ्चगा चेव । तणवल्यहस्तिओसहिजलहकुहणा य बोद्धवा ॥ १ ॥ (सू० २२)

मुगमं यावत् 'सेतं गुद्यमवणस्सहकाइया,' 'से किन्त'मित्यादि, अथ के ते वादरवनस्पतिकायिकाः ? , २ द्विविधाः
प्रज्ञसाः, तद्यथा-प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकाश्च साधारणशरीरवादरवनस्पतिकायिकाश्च, तत्रैकमेकं जीवं प्रति
गतं प्रत्येकं प्रत्येकं शरीरं येषां ते प्रत्येकशरीराः ते च ते वादरवनस्पतिकायिकाश्च प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकाः;
चशब्दः स्वगतानिकमेदसूचकः, समानं-तुल्यं प्राणायानात्मुपभोगं यथा भवति एवमा-समन्तादिकीभावनानन्तानां
जात्रनां धारणं-सञ्च्छहणं येन तत्साधारणं साधारणं शरीरं येषां ते साधारणशरीराः ते च ते वादरवनस्पतिकायि-
काश्च साधारणवादरवनस्पतिकायिकाः, चशब्दोऽत्रापि स्वगतानिकमेदसूचकः । 'से किन्त' मित्यादि, अथ के ते
प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकाः ? , सुरिह-प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकाः द्वादशयिथाः प्रज्ञसाः, तद्यथा-
'रुक्षे'लादि, 'वृक्षाः' चूतादयः 'गुच्छा' शृताकीप्रभृतयः 'गुल्मानि' नवमालिकाप्रभृतीनि 'लताः' चम्पकलता-
दयः, इह येषां स्फन्दधप्रदशं विविधितोऽध्यगतेकशाखान्वितेरेकपाऽन्यच्छाखान्तरं परिस्थरं न निर्गच्छति ते लता वि-
ज्ञेयाते च चम्पकादय इति, 'वह्यः' कृमाण्डीत्रमुषीप्रभृतयः, 'पर्वगा' इश्वादयः, 'तुणानि' कुशजंजुकाऽर्जुनादीनि

१ प्रज्ञाप
नापद व
नस्पति.
२०-२१-
२२)

(सू० २४)
१३० ॥

‘वल्यानि’ केतकीकदल्यादीनि तेपां हि त्वचा वल्याकारण व्यवस्थितेति, ‘हरितानि’ तण्डुलीयकवास्तुलप्रथतीनि ‘ओपद्यः’ पल्पाकान्ताः ते च शाल्यादयः, जले रहन्तीति जलरहा:-उदकामकपनकादयः ‘कुहणा’ भूमिस्फोटाभिधानाः ते चाप्कायप्रभृतयः ।

से किन्तं रुक्खा ? , २ इविहा पण्ठा, तंज्हा-एगहिया य चहुचीयना य । से किं तं एगहिया ? , २ अणेगविहा पन्ठा, तंज्हा—‘गिन्बंजञ्जुकोसंबंसालअंजुल फील सेल य । सल्लमोयइमालय चउल पलासे कर्जे य ॥ १२ ॥ उत्तंजीवयडरिवे निहेलए हरिडए य भिछाए । उवेभरिया खीरिणि बोद्धवे धायइ पियाले ॥ १३ ॥ पूझ्यनिवकरज्ञे मुण्डा तह सीसवा य असणे य । मुक्कागनागलखसे सीनण्डा तहा असोने य ॥ १४ ॥ जे याचणे तहप्पगारा, एणसि यं मूलावि असंखेजन्जी-विया कंदावि खंधावि तयावि सालावि पत्ता पत्तेयजीविया मुण्डा अणेगजीविया फल एगहिया, से तं एगहिया ।

तत्र ‘यथोहेयं निदेश’ इतिन्यायात् प्रथमतो चृक्षप्रतिपादनार्थमाह—‘से किं तमि’सादि, अथ के ते चृक्षाः ? , सूरि-राह-चृक्षा द्विविधा: प्रज्ञसाः, तद्यथा—एकास्थिकाश्च चहुचीजकाश्च, तत्र फलं फलं प्रति एकमस्थ येपां ते एकास्थिकाः, चशब्दो चक्ष्यमाणस्वगतानेकमेदसूचकः, तथा प्रायोऽस्थिचन्धमन्तरेणोवमेव फलान्तर्वर्तीनि चहुनि चीजानि येपां ते चहुचीजिकाः, ‘योपाद्वैति कप्रत्ययः, अत्रापि चशब्दो चक्ष्यमाणस्वगतानेकमेदसूचकः ॥ तत्रैकास्थिकप्रतिपादनार्थमाह—अथ के ते एकास्थिकाः ? , २ जनेकविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—‘णिंवंचेत्यादि गाथात्रयं, तत्र निम्बवाप्रज्ञमुक्तोऽस-

न्वाः प्रतीताः शालः—सज्जैः ‘अङ्गोऽनि अङ्गोऽहे छै इति वचनात्, पीङ्गः—
प्रतीतः शेषुः—छेष्यातकः सल्की—गजप्रिया मौचकीमाङ्गकौ देशविशेषप्रतीतौ चकुलः—केसरः पलाशः—किञ्चुकः
करञ्जो—नक्षमालः उच्चजीवको—देशविशेषप्रतीतौ चकुलः—कोङ्गणदेशप्रतीतौ

करपावडुलः भज्ञातफो यस्य भज्ञातकाभिधानानि फलानि लोकप्रसिद्धानि उम्बेमरिकाधीरणीधातकीप्रियालपूर्णि
(निम्ब) करञ्जश्याशिंशपाडशनुशागनगश्रीपण्यशोका लोकप्रतीता । ‘जे यावणे तहप्पगारा’ इति येऽपि चान्ये
तथाप्रकाराः—एवंप्रकारास्तत्त्वाविशेषभाविनः ते सर्वेऽप्यकास्थिका चेदितव्या, एतेष्टप्य—एकास्थिकानां मूलान्त्यप्य-
सद्व्येषजीवकानि—असद्व्येषप्रत्येकशरीरजीवात्मकानि, एवं कल्दा अपि स्कन्धा अपि त्वचोऽपि शाखा अपि प्रवाला
अपि ग्रस्येकमसद्व्येषप्रत्येकशरीरजीवका, तत्र मूलानि यानि कन्दस्याधसाद् भूमेरत्नः प्रसरन्ति, तेषामुपरि कल्दास्ते
च लोकप्रतीता; स्कन्धा: स्थुडा:, त्वचः—छहयः शाला—शाखा: प्रवाला—पलवाङ्गुरा:, ‘पता पतेषजीवय’ चि
पत्राणि प्रत्येकजीविकानि—एकैकं पत्रमेकैकं जीवनाधिष्ठितमिति भावः, ‘युष्मा अणगजीविय’ चि युष्माण्यनेकजी-
वानि, आयः प्रतियुष्मपत्रं जीवभावात्, फलान्येकास्थिकानि, उपसंहारमाह—‘से ते एवाद्विया’ सुगमं ॥ बडुबीजक-

प्रतिपादनार्थमाह—

से किंतु वहुवीयगा ? , वहुवीयगा अणेगविहा पं० तं०—अतिथ्यतेउ कविहे अंबाडगमाउलिंग विल्ले या । आमलग फणिस दालिम आसोउ उंचर वहे य ॥१५॥ पगोह गांदिरुख्खे पिपरी सपरी पिलुखसरक्खे य । काउंचरि कुत्युभरि बोद्धवा देव-दाली य ॥१६॥ तिलए लजए छतोह सिरीस सतवन दाहिवने । लोद्धवचंदणज्ञुणणीमे कुडए कपवे या ॥१७॥ जे यावने तहपगार ॥, एतेसि गं मूलावि असंख्यजीविया कंदावि संथावि सालावि पत्ता पतेयजीविया उपका अणेगजीविया फला वहुवीयगा । से तं वहुवीयगा, से तं रुख्खा ।

अथ के ते वहुवीजका : ?, सुरिराह—वहुवीजका अनेकविधाः प्रज्ञसा ;, तद्यथा—‘अतिथ्ये’तादि गाथाच्चयं, एते च अस्थिकतिन्दुकपित्थअस्वाहूकमातुलिङ्गेविल्लामलेंकपर्नसदाऽहिमयथार्थत्थउद्भवेत्यग्रोर्धेनन्दिव्यवृक्षपिटपलीशत्-रीगुष्कादुम्बैरिकुसुम्बैरिदेवदाँलितिलकेलवेक्चेत्रोपगशिरीपैसंसपैर्णदधिर्पैर्णलोद्रेै़ (ञ्च)धर्वेचन्दनोर्जुननीपिंत्रुक्टजकद-मवेकानां मध्ये केचिदतिप्रसिद्धाः केचिदेशविशेषतो वेदितव्या ;, नवरमिहामलकादयो न लोकप्रसिद्धाः प्रतिपत्तव्या ;, तेपामेकास्थिकत्वात्, किन्तु देशविशेषप्रसिद्धा वहुवीजका एव केचन, ‘जे यावने तहपगार’ति, येऽपि चात्मे तथा—प्रकारा :—एवंप्रकारास्तेऽपि च वहुवीजका मन्तव्या ;, एतेपामपि मूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखाप्रवालाः प्रस्तेकमस-हृष्यप्रस्तेकशरीरजीवकाः, पञ्चाणि प्रत्येकजीवकानि, उप्पाप्यनेकजीवकानि, फलानि वहुवीजकानि, उपसंहारमाह— सत्तमित्यादि निगमनद्वयं सुगमं ॥ सम्प्रति गुञ्छप्रतिपादनाथमाह—

१ प्रश्नाप-
नापदे चा-
दरपुत्रे-
कवन् ।

(स. २३)

से किं तं गुच्छा ? , गुच्छा अणेगविहा पन्नता, तं०—चाइंगणिसल्लइयुण्डई य तह कत्थुरी य जीभुमणा । रुची आउइ पीली
तुलसी तह माउलिंगी य ॥१८॥ कच्छुमरि पिष्पलिया अतसी विछी य काइमाइया । बुचू पडोलकदे विउन्वा वथ्थलंदे
॥१९॥ पत्तजर सीष्पउरए हवति तहा जवसए य बोद्धवे । पिण्डुमिअंकतवरि अथई चब तलउदाढा ॥२०॥ सणपाणकासमुद्द
अथाडग साम तिङ्गवारे य । करमहअहइसग करीर परावणमाहत्ये ॥२१॥ जाउलगमीलपरिली गयमारिणि कुञ्बकारिया
मंडा । जीबइ केह तह गंज पाडलादासिअंकोले ॥२२॥ जे यावना तहपणारा, सेचं गुच्छा । से किं तं गुम्मा ?, गुम्मा
जणेगविहा पन्नता, तं०—सेणयए नोमालिय कोरंटय चंधुजीबिगमणोज्ञे । पिइयं पाणं कणयर कुञ्जय तह तिङ्गवारे य ॥२३॥
जाई नोगर तह ज्वहिया य तह मछिया य चासंती । ब्रह्मुल कत्थुल सेवाल गंठी मगदंतिया चब ॥२४॥ चंपगज्जीइ पीझ्या
बुदो (कन्दो) तहा महाजाई । एवमणेगागारा हवति गुम्मा गुणेयन्वा, से चं गुम्मा ॥ से किं तं लयाओ ?, लयाओ
अणेगविहाओ पन्नताओ, तं०—पडमलया जागलया असोग चंपगलया य चूतलता । वणलय चासंतिलया अहमुतय
कुदसमलया ॥ २५ ॥ जे यावने तहपणारा, से चं लयाओ ॥ से किं तं चल्लीओ ?, चल्लीओ अणेगविहाओ पन्नताओ,
तं०—पूसफली कालिंगी तुंची तुलसी य एलाउंकी । बोसाउ घंडोला पंचंगुलि आयणीली चा ॥ २६ ॥ कंग्या
कंडहया ककोडई कारियछाई सुभगा । कुयवाय चागली पाव चल्ली तह देवदाली य ॥ २७ ॥ अणेकया अहमुतगणागलया
मासावली गुंजीबली य विच्छाणी ॥२८॥ सासीवी दुगोचकुतिया निरिकण्ड माउया य अंजणई । दहिमोछ्र कागलि नोगली

॥ ३२ ॥

य तह अक्षरोदीया ॥३०॥ जे यावने तहपगारा, से चं चाल्हीओ ॥ से किंतं पवगा?, पवगा अणेगविहा पन्नता, तं०—इवख् य
इबुवाडी चीरुणी तह एकहे य मासे य । मुँठे सरे य चेते तिमिरे सतपोरग पले य ॥३१॥ वंसे वैच्छ कणए कंकावसे य चावनसे
य । उदए कुडए विसए कंडा बैले य कल्हाणे ॥३२॥ जे यावना तहपगारा, से चं पवगा ॥ से किंतं तणा?, तणा अणेगविहा
पन्नता, तं—सांहिय मंतिय होतिय दब्मकुसे पवए य पोडइला । अज्जुण असाढए रोहियसे सुयवेयखीरमुसो ॥३३॥ एरहे कुरुचिदे
करजर मुठे तहा विभंग् य । महुरतण छुरय तिपिय चोद्वे सुंकलितणे य ॥३४॥ जे यावने तहपगारा, से चं तणा ॥ से किं
तं चल्या ?, चल्या अणेगविहा पन्नता, तं०—ताल तमाले तकालि तोयली साली य सारकत्ताणे । सरले जावति केतइ कदली
तह धम्मरक्खे य ॥३५॥ मुयरक्खे हिंगुरक्खे लवंगुरक्खे य होइ चोद्वे । दूयफली खज्जुरी चोद्व्या पालिएरी य ॥३६॥ जे
यावना तहपगारा, से चं चल्या ॥ से किंतं हरिया ?, हरिया अणेगविहा पन्नता, तं०—अजोरह चोडाणे हरितग तह तदुले-
जगतणे य । वत्थल पोरग मज्जारथाइ चिछी य पालका ॥३७॥ दगपिपली य दब्वी सोतिय साए तहेव मङ्की । मूलग सारिसव
अंविल साएय जियंतए चेव ॥३८॥ तुलस कणह उराले फणिजए अज्जए य भूयणए । वारग दमणग मरुरथग सतपुर्णदीवरे
य तहा ॥३९॥ जे यावना तहपगारा, से चं हरिया ॥ से किंतं ओसाहिओ ?, ओसाहिओ अणेगविहाओ पन्नताओ, तं०—
साली चीही गोइम जव जवजवा कलमद्वतिलमुगमासणिएकावकुलथआलिसंदसतीणपलिमंथा अयसीकुसुभकोद्व कंगरा-
लगमासकोद्वसा सप्तसारिसवमूलिगचीया, जे यावना तहपगारा, से चं ओसाहिओ ॥ से किंतं जलरहा ?, जलरहा अणेगविहा
पन्नता, तं०—उदए अवए पणए सेवाले कलबुधा हहे कत्सेरथा कच्छभाणी उपले पउमे कुमुदे पालिणे सुभए सुगंधिए

पौण्ड्रियए महापुण्ड्रियए सयपते सहस्रपते कल्होरे कीकणदे अरविंदे तामरसे भिसे भित्तुषाले पौवखले पौवखलत्यभ्यए,
 जे यावना तहपगारा, से चं जलरहा ॥ से किं तं कुहुणा ?, कुहुणा अणगविहा पचता, तं-आए काए कुहणे कुणके दन्वह-
 लिया सफाए सज्जाए छेतोए बंसीण हिताकुरए, जे यावना तहपगारा, से चं कुहुणा ॥ याणाविह सठाणा रमखाण
 एणजीविया पता । संधावि एणजीवा तालसरलणालिएरीण ॥ ४० ॥ जह सगलसरिसवाण सिलेसमिस्साण वाहिया वि-
 दी । पतेयसरीराण तहेति सरीरसंचया ॥ ४१ ॥ जह वा तिलपथडिया चुहुणहि तिलेहि संहता संती । पतेयसरीराण
 तह हैंति सरीरसंचया ॥ ४२ ॥ से चं पतेयसरीरादरवणपद्धकाइया ॥ सू० २३ ॥

एते गुञ्जादिभेदाः प्रायः स्वरूपत एव प्रतीताः, केचिद्देशविशेषादवगत्तव्याः, अत्र वृक्षाद्विष्ट यस्कैकस्य नाम
 यको भवति, यथा—नालिकेरीतरुकोकास्थिकत्वादकास्थिकः, तचो बल्याकारत्वाच वल्यः, ततोऽनेकजातीयत्वादपि
 तत्राम निर्दिश्यमानं न विरुद्धते । साम्प्रतमुक्तानुकारीसंग्रहार्थमिदमाह—‘नाणाविहस्यादि’ नानाविधं—नानाप्रकारं
 च, प्राणि, एकजीवकानि—एकजीवाधिष्ठितानि वेदितव्यानि, स्कन्धोऽपि एकजीवाधिष्ठितः, किं सर्वेषामपि इष-
 नेत्याह—तालसरलनालिकेरीणां, तालसरलनालिकेरीग्रहणमुपलक्षणं, तेनान्वेषामपि यथाऽऽगममेकजीवाधिष्ठितवं

१. प्रज्ञाप-
 नापदे चा-
 दरपुत्य-
 कावन०
 (छ. २३)

॥ २३ ॥

स्कन्धस्य प्रतिपत्तव्यं अन्योपां तु स्कन्धाः प्रत्येकमनेकप्रत्येकशरीरजीवात्मका इति सामध्योदयसेयं ‘खंधाचि अण-
 गजीविया’ इति पूर्वमभिधानात् । अथ यदि प्रत्येकमनेकशरीरजीवाधिष्ठितात्मतः कथमेकखण्डशरीराकारा उपल-
 भ्यन्ते इति ?, तदवस्थानस्वरूपमाह—‘जह सगलेत्यादि, यथा सकलसर्पपाणां ‘श्लेष्ममिश्राणां’ श्लेष्मद्रव्यविमिश्रि-
 तानां चलिता चत्तिरकरूपा भवति, अथ ते सकलसर्पाः परिपूर्णशरीराः सन्तः पृथक्स्वस्वावगाहनयाऽवतिष्ठन्ते
 ‘तथा’ अनयेवोपमया प्रत्येकशरीरिणां जीवानां शरीरसङ्घाताः पृथक्पृथक्स्वस्वावगाहना भवन्ति, इह श्लेष्मद्रव्यस्था-
 नीयं रागद्वौपचितं तथाविधं कर्म सकलसर्पस्थानीयाः प्रत्येकशरीराः, सकलसर्पप्रवृहणं सर्पवैवित्यप्रतिपत्त्या
 पृथक्खस्वस्वावगाहकप्रत्येकशरीरवैवित्यप्रतिपत्त्यं । अत्रैव द्वयान्ततरमाह—‘जह वे’त्यादि, वाशन्दो हृष्टान्ततरस्मृचन्,
 यथा तिलशङ्कुलिका—तिलप्रधाना पिष्टमयी अपूर्णिका चहुभिस्तिलैर्मिश्रिता सती यथा पृथक् २ स्वस्वावगाहतिला-
 तिमिका भवति कथचिद्देकरूपा च ‘तथा’ अनयेवोपमया प्रत्येकशरीरिणां जीवानां शरीरसङ्घाताः कथचिद्देकरूपाः
 पृथक्खस्वस्वावगाहनाथं भवन्ति । उपसंहारमाह—सेत्चमित्यादि उगमं ॥ ‘से च’मित्यादि उगमं । सम्प्रति साधारणवन-
 स्पतिकागिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं साहारणसरीरवादरवणस्त्वाकाहया ?, साहारणसरीरवादरवणस्त्वाकाहया अणेगविहा पन्चाः, तेऽ—अवए पणए
 सेवाले लोहिणी मिहुत्यु हुत्यमागा(य) । अस्सकन्नि सीहकन्नि तिंउदि तचो मुझुंदी य ॥ ४३ ॥ रुह कुण्डरिया जीह छीर

पोषणीय भद्रांडरीय ए सथपते महसूपते कल्हारे कोकणदे अरविदे तामरसे भिसुष्णाले पोकखले पोकखलतिथभए,
जे यावना तहपगारा, से चं जलख्वा ॥ से किं ते कुहुणा ?, कुहुणा अणोगविहा पन्नना, तं-आए काए कुहुणे कुणके दन्वह-
लिया सफाए सज्जाए छचोए नसीण हिताकुरए, जे यावना तहपगारा, से चं कुहुणा ॥ पाणाविह संठाणा रक्खाण
एगजीविया पना । खंधावि एगजीवा तालसरलणालिएरीण ॥ ४० ॥ जह सगलसरिसनाण सिलेसमिस्साण वाह्वा वि-
दी । पत्तेयसरीराण तहेति सरीरसंवाया ॥ ४१ ॥ जह वा तिलपप्पडिया बहुएहि तिलेहि संहता संती । पत्तेयसरीराण
वह होंति सरीरसंवाया ॥ ४२ ॥ से चं पत्तेयसरीरवादरवणएफहकोहया ॥ ४३ ॥ २३ ॥

१. भज्ञाप-
नापदे वा-
दरुत्ये-
कवन०

(द. २३)

एते गुन्धादिमेदा: प्रायः स्वरूपत एव प्रतीताः, केचिदेशविशेषादवग्नत्व्याः, अत्र वृक्षादिषु यस्तैकस्य नाम
यको भवति, यथा—नालिकेरीतहरेकास्थिकत्वादेकास्थिकः, त्वचो वलयाकारत्वाच वलयः, ततोऽनेकजातीयत्वादपि
तन्नाम निदिश्यमानं न विरुद्धते । साम्रातमुक्तानुकारीसंग्रहार्थमिदमाह—‘नानाविहल्यादि’ नानाविधं—नानाप्रकारं
संस्थानं—जाकृतियेषां तानि नानाविधसंस्थानानि, ‘वृक्षाणा’निति वृक्षप्रहणमुपलक्षणं, तेन गुन्ठगुल्मादीनामपि इष-
व्यं, पत्राणि एकजीवकानि—एकजीवाविहितानि वेदितव्यानि, स्फन्द्योऽपि एकजीवाविहितः, किं सर्वेषामपि ?
नेत्याह—तालसरलनालिकेरीश्वरगुप्तलक्षणं, तेनान्वेषामपि यथाऽऽगममेकजीवाविहितत्वं

॥ २३ ॥

जस्स मूलस्स भगस्स, हीरो भंगो(जे) पदीसए । परित्तजीवि उ से मूले, जे यावने तहाविहा ॥६२॥ जस्स केंद्रस्स भगस्स, हीरो भंगो पदीसए । परित्त-
जीवि उ से खंधे, जे यावने तहाविहा ॥६३॥ जीसे तयाए भगाए, हीरो भंगो पदीसए । परित्तजीवा तया सा उ, जे यावने
तहाविहा ॥६४॥ जस्स सालस्स भगस्स, हीरो भंगो पदीसए । परित्तजीवि उ से साले, जे यावने तहाविहा ॥६५॥ जस्स
प्वालस्स भगस्स, हीरो भंगो पदीसए । परित्तजीवि प्वाले उ, जे यावने तहाविहा ॥६६॥ जस्स पत्तस्स भगस्स, हीरो भंगो
पदीसए । परित्तजीवि उ से पचे, जे यावने तहाविहा ॥६७॥ जस्स पुण्टस्स भगस्स, हीरो भंगो पदीसए । परित्तजीवि उ से
पुण्के, जे यावने तहाविहा ॥६८॥ जस्स फ्लस्स भगस्स, हीरो भंगो पदीसए । परित्तजीवि फ्ले से उ, जे यावने तहाविहा
॥६९॥ जस्स चीयस्स भगस्स, हीरो भंगो पदीसए । परित्तजीवि उ से चीए, जे यावने तहाविहा ॥७०॥ जस्स मूलस्स
कहाओ, छड्डी चहलतरी भवे । अणंतजीवा उ सा छड्डी, जे यावने, तहाविहा ॥७१॥ जस्स केंद्रस्स कहाओ, छड्डी चहल-
तरी भवे । अणंतजीवा उ सा छड्डी, जे यावने तहाविहा ॥७२॥ जस्स खंधस्स कहाओ, छड्डी चहलतरी भवे । अणंतजीवा
उ सा छड्डी, जे यावना तहाविहा ॥७३॥ जीसे सालाए कहाओ, छड्डी चहलतरी भवे । अणंतजीवा उ सा छड्डी, जे यावना
तहाविहा ॥७४॥ जस्स मूलस्स कहाओ, छड्डी तण्ययरी भवे । परित्तजीवा उ सा छड्डी, जे यावना तहाविहा ॥७५॥ जस्स
केंद्रस्स कहाओ, छड्डी तण्ययरी भवे । परित्तजीवा उ सा छड्डी, जे यावना तहाविहा ॥७६॥ जस्स

विगली तहेव किटीया । हालिदा सिंगवरे य आत्जुगा भूलए इय ॥४४॥ कंवृयं कडुकड सुमर्चओ वलइ तहेव मडुसिंगी ।
नीरुह सप्पुरुंधा छिन्नरहा चेव चीयरहा ॥४५॥ पाढामियताङ्की महुरसा चेव रायवती य । पउमा माढारि दंतीति चंटी
किंदीति यावरा ॥४६॥ मासपण्ण मुग्गपणी जीवियरसह य रेण्या चेव । काओली खीरकाओली रहा भंगी नही इय ॥४७॥
किमिरासि भद्र मुज्जा पंगलई पेलुगा इय । किण पउले य हठे हरतुया चेव लोयाणी ॥४८॥ कण्हे कंदे वज्जे घृणकंदे
वहेव खच्छेरे । एर अणंतजीवा जे यावने तहाविहा ॥४९॥ तणमूल कदमूले, वंसीमूलेति आवरे । संखिजमसंखिजा, चोद्ध-

१ प्रशाप-
नापदे चा-
धारणवन्
(चू.२४)

वाणंतजीवा य ॥ ५० ॥ सिंधाडणस्स गुज्जो अणंगजीबो उ होइ नायब्बो । पता पचेयजीया दोन्हि य नीवा फले भणिया
॥५१॥ जस्स मूलस्स भगस्स, समो भंगो पदीसइ । अणंतजीवे उ से कंदे, जे यावने तहाविहा ॥५२॥ जस्स कंदस्स भगस्स,
समो भंगो पदीसइ । अणंतजीवे उ से कंदे, जे यावने तहाविहा ॥५३॥ जस्स खंधस्स भगस्स, समो भंगो पदीसइ । अणं-
तजीवे उ से खंधे, जे यावने तहाविहा ॥५४॥ जीसे तयाए भगाए, समो भंगो पदीसए । अणंतजीवा तया सा उ, जे यावने
तहाविहा ॥५५॥ जस्स सालस्स भगस्स, समो भंगो पदीसए । अणंतजीवे य से साले, जे यावने तहाविहा ॥५६॥ जस्स
पवालस्स भगस्स, समो भंगो पदीसए । अणंतजीवे पवाले से, जे यावने तहाविहा ॥५७॥ जस्स पतस्स भगस्स, समो
भंगो पदीसए । अणंतजीवे उ से पचे, जे यावने तहाविहा ॥५८॥ जस्स उफ्कस्स भगस्स, समो भंगो पदीसए । अणंतजीवे
उ से शुष्के, जे यावने तहाविहा ॥५९॥ जस्स फलस्स भगस्स, समो भंगो पदीसए । अणंतजीवे फले से उ, जे यावने
तहाविहा ॥ ६० ॥ जस्स बीयस्स भगस्स, समो भंगो पदीसए । अणंतजीवे उ से बीए, जे यावने तहाविहा ॥ ६१ ॥

‘जस्ते’तादि, यस्य मूलस्य भग्नस्य सतो भज्ञे—भज्ञप्रदेशे तु हीरो—विपमच्छेदमुहन्तुरं वा प्रदृशयते—प्रकपेण स्पष्ट-
रूपतया लक्ष्यते ततो मूर्लं ‘परित्तजीवं’ प्रत्येकशरीरजीवात्मकं चात्म्यं, ‘जे यावन्ने तहाविहा’ इति, यान्यपि
चान्यानि भग्नानि तथाप्रकरणानि अधिकृतसहीरभग्नमूलसद्गतानि मूलानि तान्यपि प्रत्येकशरीरजीवात्मकानि मन्त-
न्यानि । एवं कन्दादिविषया अपि नव गाथा भावनीया, यत्र कुन्नापि लिङ्गब्लृत्यः स प्राकृतलक्षणादवसेयः ।
अथुना मूलादिगतानां वल्कलरूपाणमनन्तजीवत्वपरिज्ञानाय लक्षणमाह—यस्य मूलस्य काषात्—मध्यसारात् छल्डी—
वल्कलरूपा बहुलतरा भवति सा अनन्तजीवा ज्ञातव्या, ‘जे यावन्ना तद्वाविह’ त्ति याऽपि चान्या अधिकृतया अनन्तजी-
वत्वेन निश्चितया छल्डी सापि तथाविधा—अनन्तजीवात्मिका ज्ञातव्या, एवं कन्दस्फन्धशाखाविषया
अपि तिसो गाथाः परिभावनीयाः, अथुना तासामेव छल्डीनां प्रत्येकजीवत्वपरिज्ञानाय लक्षणमाह—‘जस्तस मूलस्से’—
लादि गाथाचतुर्थं, यस्य मूलस्य काषात्—मध्यसारात् छल्डी—वल्कलरूपा ततुतरा भवति सा ‘परित्तजीवा’ प्रत्येक-
शरीरजीवात्मिका द्रष्टव्या, ‘जे यावन्ना तद्वाविहा’ इति यापि चान्या अधिकृतया प्रत्येकशरीरजीवात्मकत्वेन नि-
ध्यतया छल्डी सापि तथाविधा—प्रत्येकशरीरजीवात्मिका अवगन्तव्या, एवं कन्दादिविषया अपि
तिसो गाथा भावनीयाः ॥ यदुक्तम्—‘जस्तस मूलस्स भग्नस्स समो भज्ञो पदीसह’ इतादि, तदेव लक्षणं स्पष्टं प्रति-
पिषादविषयित्वा—

तुष्यते । परिचर्वीवा उ सा छड़ी, जे यापना तहाविहा ॥७८॥ जीसे मालाए कड़ाओ, छड़ी तुष्यते । परिच-

जीवा उ सा छड़ी, जे यावना तहाविहा ॥ ७९ ॥ (सू० २४)

‘से किं तंसित्यादि, अथ के ते साधारणशरीरवादरवनस्प-

तिकायिका अनेकविधा: प्रज्ञसा:, तद्यथा—‘अथए’इत्यादि, एते च केचिदतिप्रसिद्धत्वात्केचेशविशेषतः स्वयमवग-

त्तब्याः । ‘जे यावने तहाविहा’ इति, येऽपि चान्ये—उक्त्यतिरिक्तास्थाप्रकारा उक्तप्रकारास्तेऽपि जनन्तजीवा

ज्ञातब्याः । ‘तणे’सादि, तुणमूलं कन्दमूलं गच्छापरं चंशीमूलं, एतेषां मध्ये क्वचिजातिमेदतो देशभेदतो वा

सद्द्ययाता जीवाः क्वचिदसह्याता जनन्ताथ ज्ञातब्याः । ‘सिंधाडगस्ते’सादि, शृङ्गाटकस यो गुब्छः सोऽनेकजीवो

भवति ज्ञातब्यः, त्वश्चाखादीनामनेकजीवात्मकत्वात्, केवलं तत्रापि यानि पत्राणि तानि प्रत्येकजीवानि, फले

युनः प्रत्येकमोक्षसिन् द्वौ द्वौ जीवो भणितो । ‘जस्स मूलस्ते’सादि, यस्य मूलस्य भग्नस्य सतः—समः—एकान्तसद्व्याहृपः

चक्राकारो भङ्गः प्रकर्पेण दृश्यते तन्मूलमनन्तजीवमवसेवं । ‘जे यावने तहाविहा’ इति, यान्यपि चान्यानि अभग्ना-

नि तथाप्रकाराणि यज्ञिकृतमूलभग्नसमप्रकाराणि तान्यज्ञनन्तजीवानि ज्ञातब्यानि । एवं कन्दस्कन्धत्वक्षशाखाप्रवा

लपत्रपुष्पफलबीजविपया अपि नव गाथा व्याख्येयाः ॥ सम्प्रति प्रत्येकशरीरलक्षणभिधानार्थं गाथादशकमाह—

‘जस्ते’ लादि, यस्य मूलस्य भग्नस्य सतो भज्ञे—भज्ञप्रदेशे तु हीरो—विषमच्छेदमुहन्तुरं चा प्रदृश्यते—प्रकपेण स्पष्ट-
हृषतया लक्ष्यते ततो मूँ ‘परित्तजीवं’ प्रत्येकशरीरजीवात्मकं ज्ञातव्यं, ‘जे यावत्ते तद्वाविहा’ इति, यान्यपि
चान्यानि भग्नानि तथाप्रकाराणि अधिकृतसहीरभग्नमूलसदशानि मूलानि तन्यपि प्रत्येकशरीरजीवात्मकानि मन्त-
व्यानि । एवं कन्दादिविषया अपि नवं गाथा भावनीया:, यत्र कुत्रापि लिङ्गब्यत्ययः स प्राकृतलक्षणादवसेयः ।
अयुना मूलादिगतानां वल्कलरूपाणामनन्तजीवत्वपरिज्ञानाय लक्षणमाह—यस्य मूलस्य काष्ठात्—मध्यसारात् छछी—
वल्कलरूपा चुल्लतरा भवति सा अनन्तजीवा ज्ञातव्या, ‘जे यावत्ता तद्वाविह’ चियाऽपि चान्या अधिकृतया अनन्तजी-
वत्वेन निश्चितया छल्या समानरूपा छछी सापि तथाविधा—अनन्तजीवात्मका ज्ञातव्या, एवं कन्दस्तन्यशाखाविषया
अपि तिस्रो गाथा: परिभावनीया:, अयुना तासामेव छल्यीनां प्रत्येकजीवत्वपरिज्ञानाय लक्षणमाह—‘जस्तस्य मूलस्से’—
लादि गाथाचतुर्थं, यस्य मूलस्य काष्ठात्—मध्यसारात् छछी—वल्कलरूपा ततुतरा भवति सा ‘परित्तजीवा’ प्रत्येक-
शरीरजीवात्मका द्रष्टव्या, ‘जे यावत्ता तद्वाविहा’ इति यापि चान्या अधिकृतया प्रत्येकशरीरजीवात्मकत्वेन नि-
श्चितया छल्या समानरूपा छछी सापि तथाविधा—प्रत्येकशरीरजीवात्मका अवगतव्या, एवं कन्दादिविषया अपि
तिस्रो गाथा भावनीया: ॥ यदुक्तम्—‘जस्तस्य मूलस्य भग्नस्स समी भज्ञो पदीसद’ इत्यादि, तदेव लक्षणं स्पष्टं प्रति-
पिपादविषुरिदमाह—

३ प्रज्ञाप-
नापदे अ
नन्तप्रत्ये-
कलक्षणं
(सू.२५)

二三

चर्चागं भज्यमाणस्त, गंठी चुन्रथणो भवे । उद्विसरिसेण भेषण, अणंतजीवं विद्याणहि ॥८०॥ गृद्विसरागं पर्वं सञ्चीरं जं
च होइ निञ्चीरं । जंपिय पणहसन्धि अणंतजीवं विद्याणहि ॥८१॥ उपका जलया थलया य विटवद्वा य नालवद्वा य ।
संखिज्ञमसंखिज्ञा वोद्वन्वाणंतजीवा य ॥८२॥ जे केह नालिपावद्वा उपका संखिज्ञजीविया भाणिया । निहुया अणंतजीवा
जे यावने तद्वाविहा ॥८३॥ पउभुपलिणीकंदे अंतरकंदे तहव खिण्डी य । एए अणंतजीवा एगो जीवो विसमुणाले ॥८४॥
पल्हल्लद्वुषणकंदे य, कंदली य कुतुंध । एए परितजीवा, जे यावने तद्वाविहा ॥८५॥ पउभुपलनलिणाणं, उभगासोगांधियाण
य । अरिंदकुंकणाणं, सयवत्तसहस्रपत्ताणं ॥८६॥ विंट बाहिरपता य, कनिया चेव एगजीवस्त । ओङ्मतरगा पत्ता पत्तेय
केसरा मिजा ॥८७॥ नेणुनल इकुत्थाडिय समासइन्द्र य इकडे रहे । करकर मुंठि विहयू तणाण तह पञ्चगाणं च ॥८८॥
अच्छ एवं चलिमोडियो य एगस्स होति जीवस्स । पत्तेयं पत्ताइं उण्ठाइं अणंगजीवाइ ॥८९॥ पूसफलं कालिंगं तुंवं तजस्ल
एलचालुकं । घोसाळय पडोलं तिद्यं चेव तेदूसं ॥९०॥ विंटसमं सकडाइं एयाइं हवांति एगजीवस्स । पत्तेयं पत्ताइं सकेसरं
केसरं मिजा ॥९१॥ सप्तकाए सज्जाए उब्बेहलिया य कुहणकटुके । एए अणंतजीवा कटुके होइ भयणा उ ॥९२॥ (द्व० २५)
‘चकाग’मित्यादि, चककं-चकाकारं एकान्तेन समं भज्यस्थानं यस्य भज्यमानस्य मूलकन्दस्कन्धत्वकशास्त्रापत्रं-
युष्पादेभेवति तन्मूलादिकमनन्तजीवं विजानीहि इति सम्बन्धः, तथा ‘गंठी चुन्रथणो भवे’ इति ग्रन्थः पर्वं सा-
मान्यतो भज्यस्थानं वा स यस्य भज्यमानस्य चृणेत-रजसा धनो-व्यासो भवति ॥ अथवा यस्य पत्रादेभज्यमानस्य

चक्राकारं भज्ञं ग्रन्थिस्थाने रजसा व्यासिं च विना पुथिवीसदृशेन भैरवेन भज्ञस्थानं भवति, सूर्यकरनिकरप्रतसक्दार-
तरिकाप्रतरखण्डस्येव समो भज्ञो भवतीतिभावः तमनन्तकायं विजानीहि ॥ ८० ॥ उनरपि लक्षणान्तरभाव-यत्पञ्च
सधीरं तिःशीरं वा गृदशिराकं-अलक्ष्यमाणशिराविशेषं यदपि च प्रनटसन्धि-सर्वथाऽनुपलक्ष्यमाणपत्राद्विद्यसन्धि
तदनन्तजीवं विजानीहि ॥ ८१ ॥ सम्प्राति पुष्पादिगतं विशेषमभिघितसुराह-पुष्पाणि चतुर्विधानि, तद्यथा-जल-
जानि-सहस्रपत्रादीनि स्थलजानि-कोरेण्टकादीनि, एतान्यपि च प्रत्येकं द्विधा, तद्यथा-कानिचिह्नान्तवद्वानि अति-
मुक्तकप्रभृतीनि कानिचिन्नालवद्वानि जातिपुष्पप्रभृतीनि, अत्र एतेषां मध्ये कानिचित्पत्रादिगतजीवापेक्षया
सहृदयेयजीवानि कानिचिदसहृदयेयजीवानि यथाऽङ्गमं वौद्वयानि ॥ ८२ ॥ अत्रैव कच्चि-
द्विशेषमाह-यानि कानिचित् नालिकावद्वानि पुष्पाणि जात्वादिगतानि तानि सर्वोण्यपि सहृदयातजीवकानि भणि-
तानि तीर्थकरणधरैः, लिङ्गः-लिङ्गहुणं (योहरपुणं) पुनरनन्तजीवं, यान्यपि चान्यानि लिङ्गहुणपक्षपानि तान्यपि
तथाविधानि-वननन्तजीवात्मकानि ज्ञातव्यानि ॥ ८३ ॥ पञ्चानीकन्दः-उत्पलिनीकन्दः, अन्तरकन्दो-जलजवनस्पति-
विशेषकन्दः, द्विलिका-वनस्पतिविशेषपूर्णा, एते सर्वेऽप्यनन्तजीवाः, नवरं पञ्चानीनां विसे (नाले) मृणाले च
किमिति ? (एको जीवः) एकजीवात्मके विसमृणाले इति भावः ॥ ८४ ॥ पलण्डिकन्दो लसुनकन्दः कन्दलीकन्दको

१ प्रजाप-
नापद सा-
धारणप्र-
लेकवि-
शेषा:
(सू.२५)

प्रव्रक्षकरा अनन्तजीवात्मका वेदितव्याः—प्रत्येकशरीरजीवात्मका वेदितव्याः ॥ ८५ ॥ पदानाम् उत्पलानां नलिनानां शुभेगानां सौगच्छिकानां अरविन्दानां कोकनदाना शतपत्राणां सहस्रपत्राणां प्रत्येकं गत इन्त-
लकानि, यानि शुनरभन्तराणि पत्राणि यानि च केसराणि याश मिज्ञाः—फलानि एतानि प्रत्येकमेकजीवाधिष्ठि-
तानि ॥ ८६—८७ ॥ वेणुः—वंशो नहः—तुणविशेषः इशुवाटिकादयो लोकतः प्रत्येतव्याः, तुणानि द्वावीदीनि यानि च
पर्वगानि—पर्वीपतानि एतेषां यदस्थि यच पर्वं यच ‘बलिमोड्ड’ति पर्वपरिवेष्टनं चक्राकारं, एतानि एकजीवस्य सम्ब-
न्धानि भवन्ति, एकजीवात्मकानि भवन्तीति भावः, पत्राणि एतेषां प्रत्येकमेकजीवाधिष्ठितानि शुप्तपाण्यनकजीवात्म-
कानि ॥ ८८—८९ ॥ शुप्तफलं एवं कालिङ्गं शुम्बं च शुष्पं ‘एलवाङ्ग’ति चिर्भटविशेषरूपं, वाङ्गुकं—चिर्भटं, तथा
शीणवेक्षस्य जीवस्य भवन्ति, एकजीवात्मकात्मेतानि श्रीणि भवन्तीत्यर्थः । तथा एतेषामेव शुप्तफलादीनां तिन्दुकप-
सरा चा मिज्ञा—वीजानि प्रत्येकमेकजीवाधिष्ठितानि ॥ ९०—९१ ॥ एते कुहनादिवन्स्पतिविशेषा लोकतः प्रत्येतव्याः,
एते चानन्तजीवात्मकाः, नवरं कुंडुके भजना, स हि कोऽपि देशविशेषादनन्तः—अनन्तजीवात्मको भवति, कोऽप्य-

सङ्घेयजीवात्मक इति ॥ १२ ॥ आह—किं वीजजीवः पव मूलादिजीवो भवति उत्तन्यस्तस्मिन्नपक्रान्ते उत्पद्यते
इति परप्रश्वासाशङ्क्याह—

वीए जोणिव्याए जीवो वकम्ह सो च अन्नो चा । जोऽविय मूले जीवो सोऽविय पते पठमयाए ॥१३॥ सबोऽवि किसलओ
खलु उगममाणो अणंतओ भणिओ । सो चेव विवहंतो होइ परितो अणंतो चा ॥ १४ ॥

वीजे योनिभूते—योन्यवस्थां प्राप्ते, योनिपरिणाममजहतीति भावः, वीजस्य हि द्विविधाऽवस्था, तवथा—योन्य-
वस्था अयोन्यवस्था च, तत्र यदा वीजं योन्यवस्थां न जहाति अथ च उज्ज्ञतं जन्मुना तदा तत् योनिभूतमित्यभि-
धीयते, उज्ज्ञतं च जन्मुना निश्चयतो नावगन्तु शक्यते ततोऽनतिशायिना सम्प्राप्ति सचेतनमचेतनं चा अविध्वस-
योनि योनिभूतमिति अवहियते, विध्वस्योनि हु नियमादचेतनत्वादयोनिभूतमिति, अथ योनिरिति किमभि-
धीयते ?, उच्यते, जन्मोरुपतिस्थानं अविध्वस्यशक्तिकं—तत्रस्यजीवपरिणमनशक्तिसम्पन्नमिति भावः, तस्मिन् वीजे
योनिभूते जीवो ‘व्युत्क्रामति’ उत्पद्यते ‘स एव’ पूर्वको वीजजीवः अन्यो चा आगत्य तत्रोत्पद्यते, किमुकं
भवति ?—पदा वीजजीवनिर्वर्तीकेन जीवेन सायुषः क्षयात् वीजपरित्यागः कुतो भवति, तस्य च वीजस्य पुनरम्बु-
फालावनिसयोगरूपसामग्रीसमवस्थादा कदाचित्स एव प्राक्तनो वीजजीवो मूलादिनामगोत्रे उपनिवध्य वीजे उत्प-
चते—तत्रागत्य परिणमति, कदाचिदन्यः पृथिवीकायिकादिजीवः, ‘योऽपि च मूले जीव इति’ य एव मूलतया परि-

परमते जीवः सोऽपि च पत्रे प्रथमतयेति—स एव प्रथमपत्रतयोऽपि परिणमते इत्येकजीवकर्तृक मूलप्रथमपत्रे इति, आह—यद्येवं ‘सञ्चोऽपि किसलज्जो खडु उगममाणो अणतज्जो भणिजो’ इत्यादि वक्ष्यमाणं कथं न विहृत्यते ? उच्यते, इह जीजजीवोऽन्यो चा जीजमूलत्वेनोपत्थ तुत्सुनावस्थां करोति, ततस्तदनन्तरभाविनीं किसलयावस्थां नियमतोऽनन्ता जीवाः कुर्वन्ति, उनश्च तेऽु स्थितिश्वयात्परिणतेऽु असावेव मूलजीवोऽनन्तजीवतां सशरीरतया परिणमत्थ तावद्वद्वेते यावत्यथमपत्रमिति न विरोधः, अन्ये तु व्याचक्षते—प्रथमपत्रमिह याऽसौ जीजस्य समुच्छ-नावस्था, तेन एकजीवकर्तृक मूलप्रथमपत्रे इति, किमुक्तं भवति ?—मूलसमुच्छनावस्थे एकजीवपरिणामिते एव, येषं तु किसलयादि नावदयं मूलजीवपरिणामाविभावितमिति, ततः ‘सञ्चोऽपि किसलज्जो खडु उगममाणो अणतज्जो भणिजो’ इत्याद्यपि वक्ष्यमाणमविरुद्धं, मूलसमुच्छ-नावस्थानिवेत्तनारम्भकाले किसलयत्वाभावादिति, आह—प्रत्येकशरीरवनस्पतिकायिकानां सर्वकालं शरीरावस्थाम-पिक्त्य इकं प्रत्येकशरीरत्वमुत कस्मिंश्चिदवस्थाविशेषे अनन्तजीवत्वमपि सम्भवति ?, तथा साधारणवनस्पतिकायिकानामपि किं सर्वकालमनन्तजीवत्वमुत कदाचित् प्रत्येकशरीरत्वमपि भवति ?, तत आह—‘सञ्चोऽप्ती’त्यादि, इह सर्वशब्दोऽपरिशोपताची, सर्वोऽपि वनस्पतिकायः प्रत्येकशरीरः साधारणो चा किसलयावस्थामुपगतः सच अनन्तकागतीयकरणघरेभैर्णितः, स एव किसलयरूपोऽनन्तकायिकः प्रवृद्धिं गच्छन् अनन्तो चा भवति परीक्षो चा, कथम् ?

१ प्रज्ञाप-
 नापदे ची-
 जाधपत्र-
 किशलय-
 स्वरूपं
 (सू. २५)

उच्यते, यदि साधारणं शरीरं निर्वित्तै तदा साधारण एव भवति, अथ प्रलेकशरीरं ततः प्रत्येक इति, कियतः कालादृच्चं प्रत्येको भवति इति चेत्, उच्यते, अन्तमुहूर्तीत्, तथाहि-निगोदानामुकपतोऽप्यन्तमुहूर्तं कालं याव-
तिस्थितिरुक्ता ततोऽन्तमुहूर्तात्परतो विवद्वेमानः प्रत्येको भवतीति ॥ १३-१४ ॥ सम्प्रति साधारणलक्षणमाह-

समयं वक्ताणं समयं तेसि सरीरनिवर्ती । समयं आणुग्रहणं समयं ऊसासनीसासो ॥ १५ ॥ इक्सस उ जं ग्रहणं बहूण साहारणाण तं चेव । जं बहुयाणं ग्रहणं समासओ तंपि इक्सस ॥ १६ ॥ साहारणमाहारे साहारणमाणुपाणग्रहणं च । साहारणजीवाणं साहारणलक्षणं एयं ॥ १७ ॥ जह अग्नोलो धंती जाओ तत्तवणिजसंकासो । सबो अग्निपरिणओ निगोयजीवे तहा जाण ॥ १८ ॥ एगस्स दोण्ह तिण्ह व संखिज्ञाण व न पासिं सका । दीसंति सरीराइ निगोयजी-वाणइन्ताणं ॥ १९ ॥ लोगानासपएसे निगोयजीवं ठवेहि इकिकं । एवं मविजमाणा हवंति लोगा अण्टा उ ॥ १०० ॥ लोगानासपएसे परितजीवं ठवेहि इकिकं । एवं मविजमाणा हवंति लोगा असंखिज्ञा ॥ १०१ ॥ पत्तेया पञ्चता-प्यरस्स असंखभागमिता उ । लोगाऽसंखा पञ्चतयाण साहारणमण्टा ॥ १०२ ॥ एषहि सरीरेहि पञ्चवर्षं ते पञ्चविद्या जीवा । मुहुमा आणागिज्ञा चक्खुप्पासं न ते इति (१ प्र०) जे यावने तहपगारा, ते समासओ दुविद्वा पञ्चता, तं०-पञ्चतगा य अपञ्जतगा य, तथ्य णं जे ते अपञ्जतगा ते पं असंपत्ता, तथ्य णं जे ते पञ्चतगा तेसिणं चन्नाएसेण गंधाएसेण रसाएसेण फासाएसेण सहस्रगासो विहाणाइं, संखिज्ञाइं जोणिप्पमुहसयसहस्राइं, पञ्चतगनीसाए अपञ्जतगा वक्तमंति, ज्ञथ्य एगो

तथ सियं संखिज्ञा सियं असंखिज्ञा सियं अणंता ॥ एषिणं इमाओ गाहाओ अणुगंवधाओ, तेजहा-केद्य य केद्यूला य, स्वप्नसूला ह्यावरे । गुच्छा य गुम्बवल्ली य, वेणुयाणि तणाणि य ॥ १०३ ॥ पञ्चुप्पल संयोडे हृदे य सेवाल किन्चण पण्णे । अवए-य कच्छभाणी केंद्रकेण्पवीसइमे ॥ १०४ ॥ तय छिं प्लालेसु य पञ्चुप्पफलेसु-य । मूलगमज्ञानीएमु, जोणी कससवि कितिया ॥ १०५ ॥ से चं साहरणसरीव्यरवणसइकाइया, [से चं साहरणसरीव्यरणसइकाइया] से चं वायरवणसइकाइया, से चं वणससइकाइया, से चं एंगिदिया ॥ (स० २६)

‘समयं’ उगपद् व्युत्काल्तानां-उत्पन्नानां सतां ‘तेषां’ साधारणजीवानां समकम्-एककालं शरीरनिर्वित्तिमवति,

॥१५॥ तथा एकस्य यत् आहारादिव्युद्गलोपादानम् ततः समकम्-एककालं तेजुत्तरकालभाविनावृच्छासनिःशासो आहारादिकमेषो यहाति शेषा अपि तच्छरीराश्रिता वहनोऽपि तदेव यज्ञन्तीति, तथा च यद्यहनां ग्रहणं तत्संबोधाद-नामुक्तप्रकारेण यत् साधारणं साधारणः, सूत्रे नयुसकतानिदेशः जापत्वात्, आहारः आहारयोग्यव्युद्गलोपादानम् गरीरनिर्वित्तिः एतत्साधारणजीवानां लक्षणम् ॥ १७ ॥ सम्प्रति यथैकस्मिन् निगोदशरीरे अनन्ता जीवाः परिषताः

१ प्रज्ञाप-
नापदे सा-
धारणल-
क्षणं

प्रतीतिपथमवतरन्ति तथा प्रतिपादयन्नाह—यथा अयोगोलो ध्मातः सन् तस्तपनीयसंकाशः सर्वोऽन्तिपरिणतो
भवति तथा निगोदजीवान् जानीहि, निगोदरूपेऽप्यैककस्मिन् शरीरे तच्छरीरात्मकतया अनन्तान् जीवान् परिण-
तान् जानीहि ॥१८॥ एवं च सति—एकस्य ह्रयोख्याणां यावत्संख्यानां चाशब्दादसंख्यानां चा निगोदजीवानां
शरीराणि द्रुं न शक्यानि, कुत इति चेत् ?, उच्यते—अभावात्, न हि एकादिजीवगृहीतानि अनन्तवनस्पतिशरीराणि
सन्ति, अनन्तजीवपिण्डात्मकतयातिपाम्, कथं तहि उपलभ्यानि ?, इतत आह—‘दीसंती’ लादि, दृश्यते शरीराणि
निगोदजीवानां—वादरनिगोदजीवानां अनन्तानां न तु सूक्ष्मनिगोदजीवानां, तेषां शरीरणामनन्तजीवसङ्घातात्मक-
त्वेऽप्युपलभ्यस्थभावत्वात्, तथा सूक्ष्मपरिणामपरिणतत्वात्, अथ कथमेतदवसीयते—निगोदरूपशरीरं नियमादनन्त-
जीवपरिणामाविभावितं भवति ?, उच्यते—जिनवचनात्, तचेदम् ‘गोला’ य असंख्या होति निगोद्या असंख्या
गोले । एकको य निगोदो अणंतजीवो मुण्यवो ॥ १ ॥ ॥ १९ ॥ सम्प्रति एतेषामेव निगोदजीवानां प्रमाणमभि-
षित्तुराह—एककस्मिन् लोकाकाशप्रदेशे एककं निगोदजीवं स्थापय, एवमैककस्मिन् आकाशप्रदेशे एककजीवरचनया
मीयमानाः ‘अनन्तलोका’ अनन्तलोकाकाशप्रमाणा निगोदजीवा भवति ॥ १०० ॥ सम्प्रति प्रत्येकवनस्पतिजी-
वप्रमाणमाह—एककस्मिन् लोकाकाशप्रदेशे एककं प्रत्येकवनस्पतिजीवं स्थापय, एवमुक्तप्रकारेण मीयमानाः प्रत्ये-

१ नोलाश्वासख्येया भवन्ति निगोदा असंख्येया गोलेके । एकैकश्च निगोदीजनन्तजीवो ज्ञातव्यः ॥ १ ॥

१ प्रश्ना-
नापद चा-
धारणाल-
क्षणं

(सू.२६)

पत्तरजीवा असङ्घेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा भवन्ति ॥ १०१ ॥ सम्प्रति पर्यासापर्यासभेदेन प्रत्येकसाधारणवनस्य-
तिजीवानां प्रमाणमाह—पर्यासाः प्रत्येकवनस्पतिजीवाः घनीकृतस्य सम्बन्धिनः प्रतरस्य असङ्घेयतये भागे यावन्त
जाकाशप्रदेशास्तावनस्प्रमाणा भवन्ति, अपर्यासानां तुनः प्रत्येकतरुजीवानामसङ्घेयम् लोकाः परिमाणं, पर्यासानां
अपर्यासानां च साधारणजीवानां अन्तलोकाः, किञ्चुकं भवति ?—असङ्घेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा अपर्यासाः
प्रत्येकतरुजः, अन्तलोकाकाशप्रदेशप्रमाणाः पर्यासा अपर्यासाथ साधारणजीवा इति ॥ १०२ ॥ ‘जे यावन्ते तद-
पर्यासारः’ इति, येऽपि चान्ते—अनुकृतपात्तथाप्रकाराः—प्रत्येकतरुज्या साधारणलूपाथ, तेऽपि वनस्पतिकायत्वेन
प्रतिपत्तच्छया; ‘ते समातजो’ इत्यादि प्रागवत्, नवरं यत्रैको वादरपर्यासस्त्र तत्रिश्चया अपर्यासाः कदाचित् सङ्घेयेयाः;
कदाचिदसङ्घेया कदाचिदनन्ता; प्रत्येकतरुजः सङ्घेया असङ्घेयेया च, साधारणास्तु नियमादनन्ता इति भावः ॥
‘एतेषां’ साधारणप्रत्येकतरुज्याणां वनस्पतिविशेषाणां वृक्षमाणानामिमाः—विशेषप्रतिपादिका वृक्षमाणा याथा
अनुग्रन्तच्छयाः—प्रतिपत्तच्छयाः, ता एवाह—‘तेजहा’ तथाथा—‘कंदा’ ये त्यादि गायात्रयं ‘कंदा’ सुरणकन्दादयः
कन्दमूलानि वृक्षमूलानि च साधारणवनस्पतिविशेषाः ‘गुच्छा’ गुलमा, विषयं प्रतीताः ‘बैणुका’ वंशास्तुषानि—
अञ्जनादीनि ॥ १०३ ॥ पद्मोत्पलश्यक्काटकानि प्रतीतानि ‘हठो’ जलजवनस्पतिविशेषः सेवालः—प्रसिद्धः कृषक-
पनकावकक्ष्यभाणिकन्तुकाः—साधारणवनस्पतिविशेषः ॥ १०४ ॥ एतेषामेकोनविशेषतिसङ्घेयानां त्वगादितु मद्ये

॥ ४० ॥

कस्यापि कापि योनिः, किमुक्ते भवति ?—कस्यापि त्वक् योनिः कस्यापि छण्डी यावत्कस्यापि मूलं कस्यापि मध्यं कस्यापि वीजमिति ॥ १०५ ॥ ‘सत्त’ मित्यादि निगमनचतुर्थं सुगमं ॥ तदेवुक्ता एकनिर्णयाः, सम्प्रति द्वीन्द्रियप्रतिपादनार्थमाह—

‘से किं तं चैद्विद्या ?, चैद्विद्या अणेगविहा पन्ता, तंजहा—पुलाकिमिया कुच्छिकिमिया गंड्यलगा गोलोमा गेउरा सोमंगलगा चंसीमुहा मूझमुहा गोजलोया जलोया जालाउया संखा संखणगा बुळा बुळा गुल्या खंया वराडा सोतिया मुतिया कलुआवासा एगओवरा दुहओवरा नंदियावरा संबुका माइवाहा सिल्पिसंपुडा चंदणा समुदलिकर्खा, जे यावने तहपणगारा, सबे ते समुच्छिमा नपुंसगा, ते समासओ दुविहा पन्ता, तंजहा—पञ्जतगा य अपञ्जतगा य, एपरिणं एवमाइयाणं चैंदियाणं पञ्जतापञ्जताणं सत्त जाइकुलकोडिजोणीपमुहसयसहस्रा भावंतीति भावस्याणं । से तं चैद्विदियसंसारसमावनन्जीवपन्नवणा । (मू० २७)

अथ केते द्वीन्द्रियाः ?, सूरिराह—द्वीन्द्रिया अनेकविधाः प्रज्ञसाः, तथ्यथा—“पुलाकिमिया” इत्यादि, पुलाकिमिया नाम पातुप्रदशोत्पत्ताः कुभिकुमयः—कुधिप्रदशोत्पत्ताः शह्नाः—समुद्रोदभवाः प्रतीताः शह्ननकाः त एव लघवः बुळाः—बुळिकाः बुळा—लघवः शह्नाः—सामुद्रशह्नाकाराः वराटाः—कपर्दिकाः “सिल्पिसंपुड”ति समुटरूपाः शुरुक्त्यः चल्दनका—अधाः, शोपास्तु यथासम्प्रदायं वाच्याः, ‘जे यावने तहप्पगारा’ इति येऽपिचान्ये

२ प्रज्ञाप-
नापद द्वि-
न्द्रियप्र-
शाप。
(ष. २७)

तथाप्रकारा—एवंप्रकारा मृतकडेवरसम्मृतकूम्हादयते सर्वे द्वीन्द्रिया ज्ञातव्या; ते संयुष्टिमत्वादेव च नुसका; ते संयुष्टिमत्वादेव च नुसका (० नि नुसकानि तत्त्वा—अ—२—५०) इतिवचनात्, ‘ते संयुष्टिमत्वानामवश्यं नुसकात्’ नारकसंयुष्टिमा नुसका’ (० नि नुसकानि तत्त्वा—अ—२—५०) इतिवचनात्, ‘ते संयुष्टिमत्वानो इत्यादि, ते द्वीन्द्रियाः समासतः—संधेष्पेण द्विविधाः प्रज्ञास; तद्यथा—पर्यासकाथ अपयोसकाथ, चश्च च चैनिकुलभेदेन सगतानकभेदसूचकां प्रेतपां द्वीन्द्रियाणां पर्यासापर्यासादीनां संवर्गसहव्याप्ता सर्वज्ञातिकुलकोटीनां योनिप्रसुखाणि—योनिप्रवहाणि योनिशतसहस्राणि भवन्ति, सप्त जातिकुलकोटीनां टिलधा भवन्तीति भावः, इत्याख्यात तीर्थकृष्णः, मकारोडलाध्यणिकः, इयमत्र भावना—इह जातिकुलयोनीनां परिज्ञानार्थमिदं परिस्थरमुदाहरणं पूर्वाचार्येण्यदर्शतम्, तद्यथा—जातिरिति किल तियगतिः तस्याः कुलानि—कुमि-कीटघाधिकादीनि, इमानि च कुलानि योनिप्रसुखाणि, तथाहि—एकस्यामेव योनो अनेकानि कुलानि भवन्ति, यथा चगपयोनी कुमिकुलं कीटकुलं चूष्यककुलमित्यादि, अथवा जातिकुलमित्येकं पदम्, जातिकुलयोन्योथ परस्परं विशेषः, एकस्यामेव योनो कुमिज्ञातिकुलं कीटकज्ञातिकुलं चूष्यक-जातिकुलमित्यादि, एवं च एकस्यामेव योनावधानतरज्ञातिभेदभावादनेकानि योनिप्रवहाणि जातिकुलानि सम्भव-न्तीत्यपवधन्ते, द्वीन्द्रियाणां सप्त जातिकुलकोटीनां शतसहस्राणाम्, उपसहारमाह—‘सत्’ मित्यादि, सेषा द्वीन्द्रिय-सप्तासतमापन्नजीवप्रज्ञापनां प्रवृत्तमाह—

से किं तं तेऽदियत्संसारसमावनजीवपन्नवणा ?, तेऽदियत्संसारसमावनजीवपन्नवणा अणेगविदा पन्नता, तं—ओवद्या रोहि-
 णेगा कुर्य पिपीलिया उद्देश्या उद्देहिया उक्कलिया उप्पाया उप्पडा तण्डहारा कडहारा मालूया पत्ताहारा तण्डेटिया पत्त-
 बैटिया उप्पबैटिया फलबैटिया बीयबैटिया तेव्रणमिजिया तओसिमिजिया कप्पासहिमिजिया हिल्लिया शिल्लिया शिंगिरा
 किंगिरिजा बाहुया लहुया सुभगा सोवत्थिया सुखबेटा इंदकाइया इंदगोवया तुखुंवगा कुच्छलवाहगा जूया हालाहला
 मिल्लिया सयवाइया गोम्ही हत्थिसोङ्गा, जे यावने तहपगारा, सर्वे ते संमुच्छिया नवुंसगा, ते समासओ दुविहा पन्नता,
 तें—पञ्जतगा य अपञ्जतगा य, एप्सिण एवमाइयाणं तेऽदियाणं पञ्जतापञ्जताणं अह जाइकुलकोहिजोणिप्पमुहसयसहसा
 भवतीतमक्षायं, सेचं तेऽदियत्संसारसमावनजीवपन्नवणा । (सू० २८)

‘अथ का सा श्रीनिध्यसंसारसमापत्तजीवप्रज्ञापना ?, भगवानाह—श्रीनिध्यसंसारसमापत्तजीवप्रज्ञापना अनेकविधा
 प्रज्ञसा, तामेव तथ्यथेत्यादिनोपदशीयति, एते च औपयिकप्रधृतयस्त्रीनिध्या देशविशेषतो लोकतथावग्न्तव्यः, नवरं
 गोम्ही—कण्ठसियालिया ‘जे यावने तहपगारा’ येऽपि चान्ये तथाप्रकारात्मे सर्वे श्रीनिध्या ज्ञातव्या इति शेषः,
 सर्वे ‘ते संमुच्छियानुपुंसका’ इत्यादि पूर्ववत्, ‘एतेसिण’मित्यादि, एतेषां—श्रीनिध्याणामेवमादिकानाम्—औपयिकप्र-
 भृतीनां पर्यासापर्यासानां सर्वैसङ्ख्यया अयो जातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखाणि—योनिप्रवाहाणि शतसहस्राणि भवन्ति,
 अयो कुलकोटिलक्षा भवन्तीति भावः, इत्याख्यातं तीर्थकङ्किणः, उपसंहारमाह—‘सेचं’मित्यादि ॥ तदेवमुक्ता श्रीनिध्य-

प्रज्ञापना-
यः मल-
य० शृती-

॥ ४२ ॥

संसारसमाप्नन्नजीवप्रज्ञापना, सम्प्रति चतुरिन्द्रियसंसारसमाप्नन्नजीवप्रज्ञापनामाह—
से किं तं चउरिदियसंसारसमावन्नजीवपन्नवणा ? २ अणेगविहा पं०, तं०—अंधियं पत्तिय मन्छय मसगा कीदे रहा पर्यो
य । ठंकुण कुकड कुकुह नेदावते य तिंगिरहे ॥१०६॥ किणहपता नीलपता लोहियपता हालिदपता सुकिण्डपता चिरप-
चखा विचित्रपत्ता ओहजलिया जलचारिया गंभीरा णीणिया तंतवा अच्छिरोहा अच्छिवहा सारिंगा नेउरा दोला भमरा
भरिली जरला तोहा विलुया पत्तिविलुया छाणविलुया जलविलुया पियंगाला कणगा गोमयकीडा, जे चावने तहप-
गार, सबे ते संगुच्छमा नुसुपणा, ते समासओ दुविहा पन्नवा, तं०—पञ्जतनगा य अपञ्जतनगा य, एषसिणं एवमाद्याणं
चउरिदियाणं पञ्जापञ्जताणं नव जाइकुलकोहिजोणिष्पुहसयमहस्ताइं भवंतीतिमखायं, से चं चउरिदियसंसारसमाव-
नजीवपन्नवणा ॥ (म० २९)

एतेऽपि चतुरिन्द्रिया लोकतः प्रत्येतव्या; एतेषां च पर्याप्यर्थिसानां सर्वसङ्खयया जातिकुलकोटीनां नव लक्षा
भवन्ति, शेषा अशरणमनिका ग्रानवत्, उपसंहारमाह—‘सत्त’ मित्यादि ॥ उत्का चतुरिन्द्रियसंसारसमाप्नन्नजीवप्र-
ज्ञापना, सम्प्रति पञ्चन्द्रियसंसारसमाप्नन्नजीवप्रज्ञापनामाह—
से किं तं पञ्चदियसंसारसमावन्नजीवपन्नवणा ?, २ चउविहा पं०, तं०—नैइयंचिदियसंसारसमावन्नजीवपन्नवणा, तिरिक्ष-
जोणियंचिदियसंसारसमावन्नजीवपन्नवणा । मुगुस्संचिदियसंसारसमावन्नजीवपन्नवणा देवपञ्चन्द्रियसंसारसमावन्नजीव-
पन्नवणा (म० ३०)

१ प्रज्ञाप-
नापदे चौ
न्द्रियच-
तुरिन्द्रि-
यपु (म०
२८-२९)

॥ ४२ ॥

अथ का सा पञ्चेन्द्रियसंसारसमाप्तजीवप्रज्ञापना ?, सूरिराह—पञ्चेन्द्रियसंसारसमाप्तजीवप्रज्ञापना चतुर्विधा
 प्रज्ञसा, तथा—‘नैरयिके’ त्वादि, अयम्—इष्टपलं कर्म निर्गतमयं येभ्यस्ते निरया—नरकावासाल्लुभ्या नैरयिकास्ते
 च ते पञ्चेन्द्रियसंसारसमाप्तजीवाश्च नैरयिकपञ्चेन्द्रियसंसारसमाप्तजीवास्तपां प्रज्ञापना, तथा ‘अच्छ गतो’ तिरोऽ-
 चन्तीति तिर्यचः, ‘तिरसस्तिर्यतीति’ तिरसस्तिर्यदेशः, तेषां योनिः—उत्पत्तिस्थानं तिर्यग्रयोनिस्थानं भवास्तैर्यग्रयो-
 निकासे च ते पञ्चेन्द्रियसंसारसमाप्तजीवाश्च तेषां प्रज्ञापना तैर्यग्रयोनिकपञ्चेन्द्रियसंसारसमाप्तजीवप्रज्ञापना, तथा
 मनुशब्दो मनुष्यवाची यथा राजशब्दो राजन्याभिधायकः, मनोरपत्यानि मनुष्याः, ‘मनोर्यह्णौ यश्चेति’ यः प्रत्ययः
 पकारश्चागमः, अयं च यः प्रत्ययो जाताविति मनुष्यशब्दो जातिवाची राजन्यशब्दवत्, ते च ते पञ्चेन्द्रियसंसारसमा-
 प्तजीवाश्च तेषां प्रज्ञापना मनुष्यपञ्चेन्द्रियसंसारसमाप्तजीवप्रज्ञापना, तथा दीव्यन्ति—स्वेच्छया कीडन्तीति देवा:
 भवनपत्यादयः ते च ते पञ्चेन्द्रियसंसारसमाप्तजीवाश्च तेषां प्रज्ञापना देवपञ्चेन्द्रियसंसारसमाप्तजीवप्रज्ञापना ॥ तत्र
 नैरयिकप्रतिपादनार्थं प्रश्निर्वचनस्त्रे आह—

से किं ते नैरइया ?, नैरइया सत्त्विहा पन्ता, तं०—रथणप्पमापुटविनेइया १ सकरप्पमापुटविनेइया २ वालुप्पमापुट-
 विनेइया ३ पंकप्पमापुटविनेइया ४ धूमप्पमापुटविनेइया ५ तमप्पमापुटविनेइया ६ तमतमप्पमापुटविनेइया ७, ते
 समासओ दुविहा पन्ता, तं०—पञ्जतना य अपञ्जतना य, से चं नैरइया ॥ (मृ० ३१)

मत्तापना-
यः मल्ल-
य० इचो-

॥ ४२ ॥

संसारसमापनजीवप्रज्ञापना, सम्प्रति चतुरिन्द्रियसंसारसमापनजीवप्रज्ञापनामाह—

से किं तं चउरिदियसंसारसमावनजीवपनवणा ? , २ अणेगविहा धं०, तं०—अंधियं पत्तिय मञ्जिय मसगा कीडे रहा पग्गे
य। द्वंकुण कुकुड कुकुह नेंदावते य सिगिरडे ॥१०६॥ किण्हपता नीलपता लोहियपता हालिदपता मुकिल्लपता चित्प-
चखा निचितपवखा ओहेजलिया जलचारिया गंभीरा जीणिया तंतवा अच्छिरोडा अच्छिवेहा सारंगा नेउरा दोला भमरा
मरिली जरला तोटा विश्वा पत्तविच्छुया छाणविच्छुया जलविच्छुया पियगाला कणगा गोमयकीडा, जे याकने तहप-
गारा, सबे ते संगुच्छमा नुंसगा, ते समासओ दुविहा पनवा, तं०—पञ्जतगा य अपञ्जतगा य, पपतिणं एवमाइयाणं
चउरिदियाणं पञ्जापञ्जताणं नव जाइकुलकोडिजोणिष्पुहसयतहस्ताइ भवंतीतिमकखायं, से ते चउरिदियसंसारसमाव-
नजीवपनवणा ॥ (म० २९)

एतेऽपि चतुरिन्द्रिया लोकतः प्रत्येतव्याः, एतेषां च पर्यातापवर्तिसानां सर्वसङ्ख्यया जातिकुलकोटीनां नव लक्षा-
भवन्ति, शेषा अक्षरगमनिका प्रायत्, उपसंहारमाह—‘सेत्त’ मित्यादि ॥ उक्ता चतुरिन्द्रियसंसारसमापनजीवप्र-
ज्ञापना, सम्प्रति पञ्चलिन्द्रियसंसारसमापनजीवप्रज्ञापनामाह—

से किं तं पञ्चेदियसंसारसमावनजीवपनवणा ?, २ चउरिदियपञ्चिदियसंसारसमावनजीवपनवणा, तिरिक्ष-
जोणियपञ्चिदियसंसारसमावनजीवपनवणा मणुसपञ्चिदियसंसारसमावनजीव-
पनवणा (म० ३०)

२ प्रज्ञाप-
नापदे त्री-
निद्रियच-
तुरिन्द्र-
युष् (म०
२८-२९)

॥ ४२ ॥

अथ का सा पञ्चेन्द्रियसंसारसमापनजीवप्रक्षापना ?, सूरिराह—पञ्चेन्द्रियसंसारसमापनजीवप्रक्षापना चतुर्वेदा
 प्रज्ञसा, तथा—‘नेरयिके’ लादि, अथम्—इष्टफलं कर्म निर्गतमयं येभ्यस्ते निरया—नरकावासास्तेषु भवा नेरयिकास्ते
 च ते पञ्चेन्द्रियसंसारसमापनजीवाश्च नेरयिकपञ्चेन्द्रियसंसारसमापनजीवास्तेषां प्रक्षापना, तथा ‘अच् गतौ’ तिरोऽ-
 चतुर्वेदि तिर्यचः, ‘तिरसस्तिर्यतीति’ तिरसस्तिर्यादिशः, तेषां गोनिः—उत्पात्तिस्थानं तिर्यग्योनिस्थानं भवास्तेष्यग्यो-
 निकास्ते च ते पञ्चेन्द्रियसंसारसमापनजीवप्रक्षापना तैर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियसंसारसमापनजीवप्रक्षापना, तथा
 मनुशब्दो मनुष्यवाची यथा राजशब्दो राजन्याभिधायकः, मनोरपत्यानि मनुष्याः, ‘मनोर्यद्वणौ यथेति’ यः प्रत्ययः
 पक्षरथागमः, अयं च यः प्रत्ययो जाताविति मनुष्यशब्दो जातिवाची राजन्यशब्दवत्, ते च ते पञ्चेन्द्रियसंसारसमा-
 पनजीवाश्च तेषां प्रक्षापना मनुष्यपञ्चेन्द्रियसंसारसमापनजीवप्रक्षापना, तथा दीव्यन्ति—स्वेच्छया नीडत्तीति देवाः
 भवनपत्यादयः ते च ते पञ्चेन्द्रियसंसारसमापनजीवप्रक्षापना देवपञ्चेन्द्रियसंसारसमापनजीवप्रक्षापना ॥ तत्र
 नेरयिकप्रतिपादनायै प्रश्ननिर्वचनस्त्रे आह—

से किं तं नेरइया ?, नेरइया सत्तविहा पनता, तं०—रयणप्पभाषुटविनेरइया १ सक्करणप्पभाषुटविनेरइया २ वालुणप्पभाषुट-
 विनेरइया ३ पंक्कप्पभाषुटविनेरइया ४ धूमप्पभाषुटविनेरइया ५ तमप्पभाषुटविनेरइया ६ तमतमप्पभाषुटविनेरइया ७, ते
 समासओ दुविहा पनता, तं०—पञ्जतनगा य अपञ्जतनगा य, से चं नेरइया ॥ (म० ३१)

मन्त्रापना-
या: मल-
य० पृतो-

सप्तविधत्वं नैरविकाणां पृथिवीभेदते परं सप्तवि-
धत्वं तद्यथेत्यादिनोपदर्शीयति—रत्नानि—ब्रजैहुयादीनि, प्रभाशच्चदोऽन् सर्वत्रापि स्वभाववाची रत्नानि प्रभा—स्वरूपं
यस्या: सा रत्नप्रभा—रत्नवहुला रत्नमयीति भावार्थः, सा चासौ पृथिवी च २ तस्यां नैरविका रत्नप्रभा पृथिवीनैरविका:,
एवं ‘सकरप्पदामुढविनेत्रइया’ इत्यादि भावनीयम्, उपसंहारमाह—‘सेत्त नैरइया’ ॥ अधुनोदशकमप्रभाष्यानुसर-
णतस्मिन्द्वयेन्द्रियान् प्रतिपिपादयितुराह—

से किं तं पांचिदियतिरिक्खजोणिया ?, पांचिदियतिरिक्खजोणिया तिविहा पञ्चता, ते०—१ जल्यरपांचिदियतिरिक्खजो-
णिया य १ थल्यरपांचिदियतिरिक्खजोणिया य २ खहयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया य ३ । (सू० ३२)

जग के ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ?, सुरिगाह—पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकालिखिविधाः प्रज्ञसा; तद्यथेत्यादि, ‘जल्यरे—’
तादि, जले चरन्ति—पर्यटन्तीति जलचरा:, ‘आधारादिति’ रत्रस्तयः, ते च ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाथ जलचरपञ्चे-
न्द्रियतिर्यग्योनिकाः, स्थले चरन्तीति स्थलचरा:, खे—आकाशे चरन्तीति खचरा:, प्राकृतत्वादापृत्वाच ‘खहचरा’,
इति सूत्रे पाठः, तत उभयत्रादि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकशब्दन सह विशेषणसमाप्तः ।

से किं तं जल्यरपांचिदियतिरिक्खजोणिया ?, जल्यरपांचिदियतिरिक्खजोणिया पञ्चविहा पञ्चता, ते०—१ मञ्जा २ क-
ञ्जा ३ गाहा ४ मगरा ५ सुसुमारा ॥ से किं तं मञ्जा ?, मञ्जा अणेगविहा पञ्चता, ते०—सण्हमञ्जा खवल्मञ्जा

१ प्रज्ञाप-
नापदे ने-
रविकप-
ञ्चेन्द्रिय
(सू० ३१-
३२)

॥ ४३ ॥

ऊँगमच्छा विज्ञाहियमच्छा हलिमच्छा मगरिमच्छा रोहियमच्छा हलीसागरा गागरा वडा वृङ्गरा गव्भया उसगारा
 तिमितिमिंगिला पाका तेंदुलमच्छा कणिकामच्छा सालि सत्थियामच्छा लंभणमच्छा पडगा वडगा वृङ्गगा जे यावन्नेतह-
 पगारा, सेतं मच्छा ॥ से किं तं कच्छभा ?, कच्छभा दुविहा पचता, तें०—अहिकच्छभा य मंसकच्छभा य, से तं
 कच्छभा ॥ से किं तं गाहा ?, गाहा पंचविहा पचता, तें०—१ दिली २ चेठगा ३ मुद्रया ४ उलया ५ सीमानारा, से
 तं गाहा ॥ से किं तं मगरा ?, मगरा दुविहा पचता, तें०—१ सौँडमगरा य २ मढमगरा य, से तं मगरा ॥ से किं तं उसुमारा ?,
 उसुमारा एगागारा पन्नता, से तं उसुमारा । जे यावने तहपगारा । ते समासओ दुविहा प० तें०—संमुच्छभा य गव्भवकं-
 तिया य, तथ यं जे ते संमुच्छभा ते सबे नवुंसगा, तथ यं जे ते गव्भवकंतिया ते तिविहा प०, तें०—इत्थी उरिसा
 नवुंसगा । एषसिणं एवमाइयाणं जलयरपचिदियतिरिकखजोणियाणं पञ्चतापञ्चताणं अद्वतेरसजाइकुलकोहिजोणिप्पुह-
 सयसहस्रा भवन्तीति मकखायं । सेतं जलयरपचिदियतिरिकखजोणिया ॥ (सू० ३३)

अथ के ते जलचरपचेन्द्रियतिर्यग्योनिका: ?, सूरिराह—जलचरपचेन्द्रियतिर्यग्योनिका: पञ्चविधा: प्रज्ञास:,
 तदेव पञ्चविधत्वं तद्यथेत्यादिनोपदर्शीयति १ मत्स्या: २ कच्छपा:, सूत्रे पकारस्य भकारः प्राकृतत्वात् ३ ग्राहा
 ४ मकरा: ५ शिशुमारा:, प्राकृतत्वात्सूत्रे ‘उसुमारा’ इति पाठः । मत्स्यादीनां च विशेषा लोकतो चेदित-
 व्या:, नवरमस्थिकच्छपा मांसकच्छपा इति—ये अस्थिचुलाः कच्छपास्ते अस्थिकच्छपाः ये मांसवच्छपाः

प्रशापना-
या: मर्त-
य० युत्ता.

॥ ४४ ॥

‘ते समासओ’ इत्यादि, ते जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्योनिकाः समासतः-संधेषण द्विविधाः प्रज्ञसाः, तद्द्वयथा-संमू-
हित्यमाथ गम्भव्युत्कान्तिकाथ, “मूर्छी मोहसमुद्भ्राययोः” असात् संपूर्वात् संमूर्छीनं संमूर्छी, “अकर्तरि” इति
भावे धर्मप्रत्ययः, गम्भैपप्यातव्यतिरेकण एवमेव प्राणिनामुत्पाद इति भावः, तेन निर्वृत्ताः समूर्छीमा: “भावादिम”
इति इमप्रत्ययः । गम्भैव्युत्कान्तिः-उत्पत्तियेषां ते, व्युत्कान्तिशब्दोऽत्रोत्पत्तिवाची, तथा पूर्वाचायप्रसिद्धे, यदिवा
‘गम्भैर्’ गम्भौवासाद व्युत्कान्तिः-निष्कमणं येषां ते गम्भव्युत्कान्तिकाः “शोपाद् वा” इति कृसमासान्तः । चशब्दो
प्रत्यक्षं स्वगतानेकमेदस्यवक्त्रो । तत्र ये ते संमूर्छीमालै संबैं नवुंसकाः, संमूर्छीमभावस्य नवुंसकात्वाविनाभावित्वात् ।
यतु गम्भव्युत्कान्तिकालै त्रिविधाः प्रज्ञसाः, तद्वयथा-क्षियः उहपा नवुंसकाः । एतेषां चोभयेपामपि शरीरावगाह-
कृतमिति ततोऽवयथायैम् । ‘एषसिणं’ इत्यादि, एतेषामेवमादिकानामुपदर्शितप्रकारादीनां जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्-
भवतीत्याख्यातं भगवद्भितीयकरः । उपसंहारमाह—‘सत्त’ इत्यादि, तदेवमुक्ता जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्योनिकाः ॥
ते किं तं थलयरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्योनिकानमेधित्युराह—

द्विविदा प०, त०—चउत्पत्यथलयरपञ्च-

१ प्रज्ञाप-
नापदे ज-
उचरपञ्चे,
(स. ३३)

॥ ४४ ॥

दियतिरिक्खजोणिया य परिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं चउप्यथलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया ?,
 चउप्यथलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया चउष्विहा प०, तं०-एग्खुरा विखुरा गंडीपदा सणप्टदा । से किं तं एग्खुरा ?,
 एग्खुरा अणेगविहा प०, तं०—अस्सा अस्तरा घोडगा गद्भा गोरक्खरा केंदलगा सिरिकेंदलगा आवत्तगा जे यावने
 तहप्पगारा, सेत्च एग्खुरा । से किं तं दुखुरा ?, दुखुरा अणेगविहा प०, तं०-उद्धा गोणा गवया रोज्ञा पसुया माहिसा
 मिया संवरा वराहा अया एलगरुसभचमरकुरंगगोक्खमादि जे यावने तहप्पगारा, सेत्च दुखुरा । से किं तं गंडीपया ?,
 गंडीपया अणेगविहा प०, तं०-हथी हथीपूयणया मंकुणहथी खगा (जगा) गंडा जे यावने०, सेत्च गंडीपया । से किं तं
 सणप्फया ?, अणेगविहा प०, तं०-सीहा वरया दीविया अच्छा मरच्छा परस्सरा सियाला विडाला सुणगा कोलसुणगा
 (प्र०-५००) कोकेंतिया सप्तगा चित्तगा चिल्लगा जे यावने०, सेत्च सणप्फया । ते समासओ दुविहा प०, तं०-संमुच्छमा
 य गव्वमवकान्तिया य, तथ यं जे ते संमुच्छमा ते सबै नंसगा, तथ यं जे ते गव्वमवकान्तिया ते तिविहा प०, तं०—
 इत्थी उरिसगा नंसगा । एएसिणं एवमाइयाणं थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणियाणं पञ्चापञ्चताणं दस जाइकुल्कोडि-
 जोणिप्पमुहसयसहस्रा भवन्तीतिमव्यायं । सेत्च चउप्यथलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया । (स० ३४)

चत्वारि पदानि येषां ते चतुर्पदाः—अशादयः ते च ते स्थलचरपचेन्द्रियतैर्यग्योनिकाश्च चतुर्पदस्थलचरपचेन्द्रिय-
 तैर्यग्योनिकाः, उरसा भुजाभ्यां वा परिसप्ततीति परिसप्तोः—अहिनकुलादयः, ततः पूर्वत् स्थलचरपचेन्द्रियतै-

प्रजापता-
या: मट्ट-
य० एता-

॥ ४४ ॥

‘ते समासजो’ इत्यादि, ते जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्योनिकाः समासतः—संख्येषण द्विविधाः प्रजासाः, तद्यथा—संमु-
च्छिमाथ गमेव्युत्कान्तिकाथ, “मूल्चीं मोहसमुच्छाययोः” अस्मात् संपूर्वात् संमुच्छेन संमुच्छेः, “अकर्तेरि” इति
भावे घञ्चप्रस्तयः, गमोपपातव्यतिरेकण एवमेव प्राणिनाभुत्याद इति भावः, तेन निर्वत्ताः संमुच्छिमाः “भावादिम्”,
इति इमप्रत्ययः । गमेव्युत्कान्तिः—उत्पत्तियेषां ते, व्युत्कान्तिशब्दोऽन्नोपत्तिवाची, तथा पूर्वाचावप्रसिद्धेः, यदिवा
प्रत्येकं स्वगतानेकमेदसूचको । तत्र ये ते संमुच्छिमाले सर्वे नवुंसकाः, संमुच्छिमभावस्य नवुंसकत्वाविनाभावित्वात् ।
ये तु गमेव्युत्कान्तिकाले विविधाः प्रजासाः, तद्यथा—श्वियः पुरुषा नवुंसकाः । एतेषां चीमयोपामपि शरीरावगाह-
कृतमिति ततोऽवधायेम् । ‘एषसिणं’ इत्यादि, एतेषामेवमादिकानाभुपदांशितप्रकारादीनां जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग-
योनिकानां पर्यासापयोतानां सर्वेस्वयव्याठधीत्रयोदशजातिकुलकोटीनां योनिमुखानि—योनिप्रवहाणि शतसहस्राणि
भवनतीत्याख्यातं भगवद्भिस्तीर्थकरः । उपसंहारमाह—‘सेत’ इत्यादि, तदेवुक्ता जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्योनिकाः ॥

१ प्रजाप-
नापदे ज-
लचरपञ्चे-
(स. ३३)

से किं ते यलयरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्योनिकानभिधितुराह—

इविहा प०, तं०—चउपपथलयरपञ्च-

॥ ४४ ॥

दियतिरिक्खजोणिया य परिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं चउप्पथलयरपंचादियतिरिक्खजोणिया ?,
 चउप्पथलयरपंचादियतिरिक्खजोणिया चउन्निवहा प०, तं०-एग्खुरा विखुरा गंडीपदा सणपदा । से किं तं एग्खुरा ?,
 एग्खुरा अणेगविहा प०, तं०—अस्सा अस्तरा घोडगा गद्भा गोरक्खरा कंदलगा तिरिकंदलगा आवचगा जे यावचे
 तहप्पगारा, सेतं एग्खुरा । से किं तं दुखुरा ?, दुखुरा अणेगविहा प०, तं०-उटा गोणा गवया रोज्या पसुया माहिसा
 मिया संवरा वराहा अया एलगरस्सरभचमरकुरंगगोक्क्रमादि जे यावचे तहप्पगारा, सेतं दुखुरा । से किं तं गंडीपया ?,
 गंडीपया अणेगविहा प०, तं०-हत्थी हत्थीपूयणया मंकुणहत्थी खगा (गा) गडा जे यावचे, सेतं गंडीपया । से किं तं
 सणफ्या ?, अणेगविहा प०, तं०-सीहा चग्या दीविया अच्छा मरच्छा परस्सरा सियाला विडाला सुणगा कोलसुणगा
 (ग्रं-५००) कोकंतिया ससगा चित्तगा चिण्णगा जे यावचे, सेतं सणफ्या । ते समासओ दुविहा प०, तं०-संसुच्छमा
 य गव्वमवक्त्तिया य, तथ्य णं जे ते संसुच्छमा ते सबै नपुंसगा, तथ्य णं जे ते गव्वमवक्त्तिया ते तिविहा प०, तं०—
 इरथी उरिसगा नपुंसगा । एप्सिणं एवमाइयाणं थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पञ्चापञ्चाणं दस जाइकुलकोहि-
 जोणिप्पुहसयसहस्रा भवन्तीतिमवखाय । सेतं चउप्पथलयरपंचादियतिरिक्खजोणिया । (मृ० ३४)

चत्वारि पदानि येषां ते चतुर्पदाः—अथादयः ते च ते स्थलचरपचेन्निद्यतैयग्योनिकाश्च चतुर्पदस्थलचरपचेन्निद्य-
 तैयग्योनिकाः, उरसा मुजाभ्यां चा परिसप्तन्तीति परिसप्तोः—अहिनकुलादयः, ततः पूर्वेत् स्थलचरपचेन्निद्यतै-

प्रजापत्ना-
यः मट-

य० पृच्छा-

॥ ४४ ॥

‘ते समाप्तगे’ इत्यादि, ते जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्र्योनिकाः समाप्ततः—संक्षेपेण द्विविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—संमु-
च्चिंगमाथ गम्भीर्युक्तकान्तिकाथ, “मूर्ज्ज्ञा मोहसमुच्चाययोः” अस्मात् संपूर्वीति संमूर्छेन संमूर्छेति, “अकर्तरि” इति
भावे धन्तप्रत्ययः, गम्भीर्यपातव्यतिरेकण एवमेव प्राणिनामुत्पाद इति भावः, तेन निर्वित्ताः संमूर्छिंगमाः “भावादिम्”
इति इमप्रत्ययः । गम्भीर्युक्तकान्तिः—उत्पत्तियेषां ते, युक्तकान्तिशब्दोऽत्रोत्पत्तिवाची, तथा पूर्वाचायप्रसिद्धे, यदिवा
‘गम्भीर्’ गम्भावासाद् युक्तकान्तिः—निष्क्रमणं येषां ते गम्भीर्युक्तकान्तिकाः “शेषाद् वा” इति कथ्यसमाप्ततः । चर्याद्दो
प्रत्येकं स्वगतानेकमेदमूर्छकोऽन्ति । तत्र ये ते संमूर्छिंगमालते सर्वे नपुंसकाः, संमूर्छिंगमभावस्य नपुंसकत्वाविनाभावित्वात् ।
ये हु गम्भीर्युक्तकान्तिकाले त्रिविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—श्चियः युरुपा नपुंसकाः । एतेषां चोभये पामपि शरीरावगाह-
नादित्यद्वारापुर्यचिन्तनं यच गम्भीर्युक्तकान्तिकानां चीपुंसनपुंसकानां परस्परमल्पवहुत्वचिन्तनं तज्जीवाभिगमटीकायां
कृतमिति ततोऽवधार्यम् । ‘एष्यसिणं’ इत्यादि, एतेषामेवमादिकानामुपदर्शितप्रकारादीनां जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग-
योनिकानां पर्याप्तापर्याप्तानां सर्वसंख्ययाऽधीक्रयोदशजातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखानि—योनिप्रवहाणि शतसहस्राणि
भवन्तीलाल्यात् भगवद्भिस्तीर्थकरः । उपसंहारमाह—‘सते’ इत्यादि, तदेवमुक्ता जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्र्योनिकाः ॥
संप्रति स्वल्परपञ्चेन्द्रियतेर्यग्र्योनिकानभिघित्तुराह—
से किं तं यल्परपञ्चेन्द्रियतिरिक्षजोणिया ? यल्परपञ्चेन्द्रियतिरिक्षजोणिया इविदा प०, ते०—चउपयथल्परपञ्चेन्द्रि-

१ प्रज्ञाप-
नापदे ज-
लचरपञ्चे-
(स्त्र. ३३)

॥ ४४ ॥

दियतिरिक्खजोणिया य परिसप्तथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं चउप्पथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया ?,
 चउप्पथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया चउव्विहा प०, तं०-एग्गुरा विखुरा गंडीपदा सणफदा । से किं तं एग्गुरा ?,
 एग्गुरा अणेगविहा प०, तं०—अस्सा अस्सतरा थोडगा गद्भा गोखखरा कंदलगा तिरिकंदलगा आवत्तगा जे यावन्ने
 तहपगारा, सेतं एग्गुरा । से किं तं दुखुरा ?, दुखुरा अणेगविहा प०, तं०-उट्टा गोणा गवया रोझा पुण्या माहिसा
 मिया संबरा वराहा अया एलगरुसरभचमरकुरंगगोक्कमादि जे यावन्ने तहपगारा, सेतं दुखुरा । से किं तं गंडीपया ?,
 गंडीपया अणेगविहा प०, तं०-हत्यी हत्यीपूयणया मङ्कणहत्यी खगा (जगा) गंडा जे यावन्न०, सेतं गंडीपया । से किं तं
 सणपक्षा ?, अणेगविहा प०, तं०-सीहा वरधा दीविया अच्छा मरच्छा परस्सरा तियाला चिडाला सुणगा कोलसुणगा
 (ग्रं-५००) कोकंतिया ससगा चिङ्गा जे यावन्न०, सेतं सणपक्षा । ते समासओ दुविहा प०, तं०-संमुच्छमा
 य गव्वमवकन्तिया य, तहथ णं जे ते संमुच्छमा ते सबै नवुंसगा, तहथ णं जे ते गव्वमवकन्तिया ते तिविहा प०, तं०—
 इस्थी उरिसगा नवुंसगा । एएसिण एवमाइयाणं थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पञ्चापञ्चाणं दस जाइकुल्कोडि-
 जोणिप्पुहसयसहस्रा भवन्तीतिमवस्थायं । सेतं चउप्पथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया । (सू० ३४)

चत्वारि पदानि येपां ते चतुर्पदाः—अथादयः ते च ते स्थलचरपञ्चेन्द्रियतेयग्र्योनिकाश्च चतुर्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रिय-
 तेयग्र्योनिकाः, उरसा भुजाभ्यां वा परिसप्तन्तीति परिसप्ती—अहिनकुलादयः, ततः पूर्ववत् स्थलचरपञ्चेन्द्रियते-

प्रश्नापना-
या: मठ-
य० पूर्णो-

‘ते समासओ’ इत्यादि, ते जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्गयोनिकाः समासतः—संधेपण द्विधाः प्रज्ञसा:, तद्यथा—संमृ-
द्धिंमाथ गर्भव्युत्क्रान्तिकाथ, “मूर्छा मोहसमुच्छाययोः” अस्मात् संपूर्वीत् संमृच्छेन् संमृच्छेः, “अकर्तेरि” इति
भावे घञ्ग्रत्ययः, गर्भोपपातव्यतिरेकण एवमेव प्राणिनामुत्पाद इति भावः, तेन निवृत्ताः समृच्छमाः “भावादिम्”
इति इमप्रत्ययः । गर्भे व्युत्क्रान्तिः—उपतिंयोंपां ते, व्युत्क्रान्तिशब्दोऽत्रोपतिवाची, तथा पूर्वचार्यप्रसिद्धेः, यदिवा
‘गर्भात्’ गर्भावासाद् व्युत्क्रान्तिः—निष्क्रमणं योपां ते गर्भव्युत्क्रान्तिकाः “शोपाद वा” इति कथसमासान्तः । चशव्दां
प्रत्येकं स्वगतानेकभेदसूचकां । तत्र ये ते समृच्छमास्ते सर्वे नपुंसकाः, संमृच्छमभावस्य नपुंसकत्वाविनाभावित्वात् ।
ये तु गर्भव्युत्क्रान्तिकास्ते त्रिविधाः प्रज्ञसा:, तद्यथा—लियः पुरुषा नपुंसकाः । एतेषां चोभये पासपि शरीरावगाह-
नादिषु द्वारासु यच्चित्तनं यच्च गर्भव्युत्क्रान्तिकानां खीरुपुसनपुंसकानां परस्परमल्पवडुत्वचित्तनं तत्त्वाविभगमटीकायां
कृतमिति ततोऽवधार्यम् । ‘एषसिंण’ इत्यादि, एतेषामेवमादिकानामुपदर्शितप्रकारादीनां जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्ग-
योनिकानां पर्योपायोसानां सर्वसंख्याऽध्यत्रयोदशजातिकुलकोटीनां योनिप्रसुखानि—योनिप्रवहाणि शतसहस्राणि
भवन्तीत्याख्यातं भगवद्भिस्तीयकरः । उपसंहारमाह—‘सेत’ इत्यादि, तदेवमुक्ता जलचरपञ्चेन्द्रियतेर्गयोनिकाः ॥

संप्राप्ति स्थलचरपञ्चेन्द्रियतेर्गयोनिकानभिधित्सुराह—
से किं तं धलयरपञ्चेन्द्रियतेर्गयोनिया ?, धलयरपञ्चेन्द्रियतेर्गयोनिया इविदा ५०, तं०—चउप्यथलयरपञ्च-

१ प्रश्नाप-
नापदे ज-
ठचरपञ्चे-
(सू. ३३)

॥ ४४ ॥

दियतिरिक्खजोणिया य परिसप्थथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं चउप्यथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया ?,
 चउप्यथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया चउव्विहा प०, तं०-एग्गुरा विखुरा गंडीपदा सणप्फदा । से किं तं एग्गुरा ?,
 एग्गुरा अणेगविहा प०, तं०—अस्सा अस्सतरा घोडगा गद्भा गोरक्खरा कंदलगा तिरिकंदलगा आवत्तगा जे यावने
 तहपगारा, सेतं एग्गुरा । से किं तं दुखुरा ?, दुखुरा अणेगविहा प०, तं०-उट्टा गोणा गवया रोज्ञा पुत्रा महिसा
 मिया संबरा वराहा अया एलगरुहसरभचमरकुरंगामोक्नमादि जे यावने तहपगारा, सेतं दुखुरा । से किं तं गंडीपया ?,
 गंडीपया अणेगविहा प०, तं०-हत्थी हत्थीपृयणया मंकुणहत्थी खगा (झा) गंडा जे यावने०, सेतं गंडीपया । से किं तं
 सणपक्या ?, अणेगविहा प०, तं०-सीहा वरधा दीविया अच्छा मरच्छा परस्सरा तियाला विडाला सुणगा कोलसुणगा
 (ग्रं-५००) कोकंतिया ससगा चित्तगा चिङ्गा जे यावने०, सेतं सणपक्या । ते समासओ दुविहा प०, तं०-संमुच्छमा
 य गव्वमवक्तिया य, तत्थ णं जे ते संमुच्छमा ते सबै नवुंसगा, तत्थ णं जे ते गव्वमवक्तिया ते तिविहा प०, तं०—
 इत्थी पुरिसगा नवुंसगा । एएसिं एवमाइयाणं थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पञ्चापञ्चताणं दस जाइकुल्कोडि-
 जोणिप्पुहसयसहस्रा भवन्तीतिमन्त्रायं । सेतं चउप्यथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया । (सू० ३४)

चत्वारि पदानि येषां ते चउप्यदाः—अथादयः ते च ते स्थलचरपञ्चेन्द्रियतेर्ग्योनिकाथ चउप्यदस्थलचरपञ्चेन्द्रिय-
 तैर्येग्योनिकाः, उरसा भुजाभ्यां वा परिसप्णतीति परिसप्णीः—अहिनकुलादयः, ततः पूर्ववत् स्थलचरपञ्चेन्द्रियते-

पश्चापना-
या: मल्ल-
य० एस्ता.

॥ ४५ ॥

यग्योनिकपदेन सह विशेषणसमासः, चशब्दो प्रत्येकं स्वगतानकभेदसूचको, तदेवानेकभेदत्वं क्रमणं प्रतिपिपादयि-
युरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, अथ के ते चतुष्पदस्थलचरपचेद्विद्यतेर्यग्योनिकाः? सुरिहं—चतुष्पदस्थलचर-
पचेद्विद्यतेर्यग्योनिकाश्वरुविधाः प्रज्ञसाः, तदृयथा—‘एग्युरा’ इत्यादि, तत्र प्रतिपदमकः उरुः—शफो येषां ते एक-
उरा:—अथादयः, द्वौ द्वौ उरो प्रतिपदं येषां ते द्विउरा:—उर्थादयः, तथा चैकेकस्मान् पदे द्वौ द्वौ शफो दृश्यते, गण्डी-
य—सुवण्णकाराधिकरणीस्यानमिव पदं येषां ते गण्डीपदाः—हस्त्यादयः, तथा सनखानि—दीर्घनखपरिकलितानि पदानि
येषां ते सनखपदाः—धादयः, प्राकृतत्वाच सणपक्ष्या इति सुत्रे निर्देशः । अधुना एतानेव एकुरुरादीन् भेदतः
क्रमण प्रतिपिपादयुरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, सुगमम्, नवरं ये केनिज्जीवभेदाः प्रतीतास्ते छोकतो वेदि-
तव्याः । ‘ते समासजो द्विविहा पञ्चता’ इत्यादि सूत्रं भाग्यवद् भावनीयम्, नवरमन्त्र जातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखा-
नि शतसहस्राणि दश भवन्तीति वेदितव्यम् । अत्रापि च संसूर्जितमानां गर्भव्युत्कान्तिकानां च प्रत्येकं यत् यारीरादि-
दात्यु चिन्तनं यज्ञ द्विपुंषुसकानां परस्परमल्पवहुत्वं तजीवाभिगमस्तीकतो वेदितव्यम्, ‘सेत्च चउपप्या’ इत्यादि ॥
ते किं तं परिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया? परिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया द्विविहा पं०, तं०—उरप-
तिरिक्खजोणिया? उरपरिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया य युपरिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं उरपरिसप्थलयरपं
तिरिक्खजोणिया? उरपरिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया चउविहा पं०, तं०—अही अयगरा आसालिया

२ प्रज्ञाप-
नापदे च-
तुष्पदपद्ये.
(सू. ३४)

॥ ४५ ॥

महोरा ॥ से किं तं अही ?, अही दुविहा पं०, तं०—दबीकरा य. मउलिणो य, से किं तं दबीकरा ?, दबीकरा अणगविहा पं०, तं०—आसीविसा दिवीविसा उगविसा भोगविसा तयाविसा लालाविसा उत्सासविसा नीसासविसा कणहसप्ता सेदसप्ता काओदिरा दज्ज्ञापुर्फा कोलाहा मेलिंदा सेसिंदा जे याचने तहपगारा, सेतं दबीकरा । से किं तं मउलिणो ?, मउलिणो अणगविहा पं०, तं०—दिवागा गोणसा कसाहीया वइउला चित्तलिणो मंडलिणो मालिणो अही अहिसलागा वासपडागा जे याचने तहपगारा, सेतं मउलिणो, सेतं अही । से किं तं अयगरा ?, अयगरा एगागरा प०, सेतं अयगरा । से किं तं आसालिया ?, कहि णं भंते ! आसालिया समुच्छति ?, गोयमा ! अंतो मणस्सखिते अहाइजेहु दीवियु निवाधा-एण पनरसहु कम्मभूमियु वाचायं पड्च पंचहु महाविदेहेहु चक्रवाहिखंथावारेहु वासुदेवखंथावारेहु मंडलियखंथावारेहु महामंडलियखंथावारेहु गमनिवेसेहु परारनिवेसेहु णिगमनिवेसेहु खेडनिवेसेहु कब्बडनिवेसेहु मंडच-निवेसेहु दोणमुहनिवेसेहु पट्टणनिवेसेहु आगरनिवेसेहु आसमनिवेसेहु संवाहनिवेसेहु रायहाणीनिवेसेहु एषतिणं चेव चिनासेहु एत्य णं आसालिया समुच्छति । जहनेण अंगुलस्स असंखेजाइभागमिताए ओगाहणाए उकोसेणं वारसजोयणाईं तयणुलवं चणं विकखंभवाहलेण भूमी दालिता णं समुहृद, असची मिच्छदिदी अणाणी अंतोमुहुतङ्गाया चेव कालं करेह, सेतं आसालिया । से किं तं महोरा ?, महोरा अणगविहा पं०, तं०—अत्थगइआ अंगुलंपि अंगुलपुहुत्तियावि चिय-तिथिपि वियत्थिपुहुत्तियावि रयणिपि रयणिपुहुत्तियावि धणुंपि धणुपुहुत्तियावि गाउयंपि गाउ-यपुहुत्तियावि जोयणपुहुत्तियावि जोयणसयपुहुत्तियावि जोयणसहस्रंपि, ते णं थले जाता जलेऽवि

प्रज्ञापना-
या: मरु-
य० युस्ती।

॥ ४५ ॥

१ प्रज्ञाप-
नापदे च-
उप्पदपञ्च。
(चू. ३४)

यग्योनिकपदेन सह विशेषणसमासः, चशन्द्रौ प्रत्येकं स्वगतानेकमेदसूचकौ, तदेवानेकमेदत्वं क्रमेण प्रतिपिपादयि-
युरिदमाह—‘से किं ते’ इत्यादि, अथ के ते चतुष्पदस्थलचरपञ्चित्रियतेर्ग्योनिकाः ?, सुरिराहं—चतुष्पदस्थलचर-
पञ्चित्रियतेर्ग्योनिकाथरुविधाः प्रज्ञसाः, तदृयथा—‘एग्युरा’ इत्यादि, तत्र प्रतिपदमेकः युरः—शफो येषां ते एक-
हुराः—अथादयः, द्वौ द्वौ हुरी प्रतिपदं येषां ते द्विखुराः—उद्धादयः, तथा चैकैकसिन् पदे द्वौ द्वौ शफो द्वियेत, गण्डी-
व—सुवर्णकाराधिकरणीस्यानमिव पदं येषां ते गण्डीपदाः—हस्यादयः, तथा सनखानि—दीर्घनखपरिकलितानि पदानि
येषां ते सनखपदाः—थादयः, प्राकृतत्वाच सणाटप्या इति सूत्रे निर्देशः । अथुना एतानेव एकखुरादीन् भेदतः
क्रमेण प्रतिपिपादयियुरिदमाह—‘से किं ते’ इत्यादि, सुगमम्, नवरं ये केचिजीवमेदाः प्रतीतास्ते लोकतो वेदि-
तत्व्याः । ‘ते समासओ द्विविहा पत्रता’ इत्यादि सूत्रं प्राग्वद् भावनीयम्, नवरमत्र जातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखा-
नि शतसहस्राणि दश भवतीति वेदितव्यम् । अत्रापि च समूलितमानां गर्भव्युत्क्रान्तिकानां च प्रत्येकं यत्र शरीरादि-
द्वारु चिन्तनं यच द्विजुन्मुसकानां परस्परमत्पवड्डत्वं तजीवाभिगमस्तीकातो वेदितव्यम्, ‘सेते चउप्पया’ इत्यादि ॥

से किं तं परिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया ?, परिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया द्विविहा पं०, तं०—उरप-
रिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया य शुभपरिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं उरपरिसप्थलयरपं-
चिदियतिरिक्खजोणिया ?, उरपरिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया चउविहा पं०, तं०—अही अयगरा आसालिया

॥ ४५ ॥

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० पृती।

॥ ४५ ॥

यग्योनिकपदेन सह विशेषणसमासः, चशब्दों प्रत्येकं स्वगतानेकभेदसूचकों, तदेवानेकभेदत्वं क्रमेण प्रतिपिपादाद्यि-
उरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, अथ के ते चतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियत्यग्योनिकाः ?, सूरिराह—चतुष्पदस्थलचर-
पञ्चेन्द्रियत्यग्योनिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञसाः, तदृयथा—‘एग्गुरा’ इत्यादि, तत्र प्रतिपदमेकः उरः—शफो येषां ते एक-
खुराः—अथादयः, द्वौ द्वौ खुरों प्रतिपदं येषां ते द्विखुराः—उद्धादयः, तथा चैकेकस्थान् पदे द्वौ द्वौ शफो हृश्येत, गण्डी-
व—सुवणीकाराधिकरणीस्थानमिव पदं येषां ते गण्डीपदाः—हस्तादयः, तथा सनखानि—दीधनखपरिकलितानि पदानि
येषां ते सनखपदाः—थादयः, प्राकृतत्वाच सणष्ट्या इति सूत्रे निर्देशः । अधुना एतानेव एकखुरादीन् भेदतः
क्रमेण प्रतिपिपादयित्युरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, सुगमम्, नवरं ये केचिजीवभेदाः प्रतीतास्ते लोकतो वेदि-
तव्याः । ‘ते समासओ द्विहा पञ्चता’ इत्यादि सूत्रं याग्यवद् भावनीयम्, नवरमत्र जातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखा-
नि शतसहस्राणि दशा भवन्तीति वेदितव्यम् । अत्रापि च समृद्धिमानां गमेव्युक्तकान्तिकानां च प्रत्येकं यत् शरीरादि-
द्वारोऽु चिन्तनं यच्च श्रीपुंजुसकानां परस्परमल्पव्युत्तरं तजीवाभिगमस्टीकातो वेदितव्यम्, ‘सेतं चउप्यया’ इत्यादि ॥

१ प्रज्ञाप-
नापदे च-
तुष्पदपञ्चे-
(सू. ३४)

से किं तं परिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया ?, परिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया द्विविहा पं०, तं०—उरप-
रिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया य अयपरिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं उरपरिसप्थलयरप-
रिक्खजोणिया ?, उरपरिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया चउविहा पं०, तं०—अही अयगरा आसालिया

॥ ४५ ॥

महोरगा ॥ से किं तं अही ?, अही उविहा पं०, तं०-द्वीकरा य-मउलिणो य, से किं तं द्वीकरा ?, द्वीकरा अणेगविहा पं०, तं०-आसीविसा दिङीविसा उगविसा भोगविसा तयाविसा लालाविसा उस्सासविसा फण्हसप्पा सदसप्पा काओदरा दज्जुपुफा कोलाहा मेलिमिंदा सोसिंदा जे यावन्ने तहपगरा, सेतं द्वीकरा । से किं तं मउलिणो ?, मउलिणो अणेगविहा पं०, तं०-दिवागा गोणसा कसाहीया वझउला चित्तालिणो मंडलिणो मालिणो अही आहिसलगा वासपडागा जे यावन्ने तहपगरा, सेतं मउलिणो, सेतं अही । से किं तं अयगरा ?, अयगरा एगगरा प०, सेतं अयगरा । से किं तं आसालिया ?, कहि पं भंते ! आसालिया संमुच्छति ?, गोयमा ! अंतो मणुस्सखिते अह्वादज्जेषु दीविषु निवाधा-एणं पनरसु कम्मभूमिषु वाधायं पड्च पंचु महाविदेह्यु चकवट्ठिखंधावारेषु वासुदेवखंधावारेषु चलदेवखंधावारेषु मंडलियखंधावारेषु महामंडलियखंधावारेषु गामनिवेसेषु पगरनिवेसेषु णिगमनिवेसेषु खेडनिवेसेषु कव्यडनिवेसेषु मंडव-निवेसेषु दोणमुहनिवेसेषु पद्धणनिवेसेषु आगरनिवेसेषु आसमनिवेसेषु संवाहनिवेसेषु रायहाणीनिवेसेषु एप्पिणं चेव विजासेषु एत्थं पं आसालिया संमुच्छति । जहनेण अंगुलस्स असंख्यज्ञभागमित्ताए ओगाहणाए उकोसेणं चारसज्जोयणाइं तयणुरुवं चणं विकखंभवाहल्लेण भूमी दालिता पं समुहै, असनी मिच्छदिही अणाणी अंतोमुहुत्तद्वाडया चेव कालं कोरह, सेतं आसालिया । से किं तं महोरगा ?, महोरगा अणेगविहा पं०, तं०-अत्थेगइआ अंगुलंपि अंगुलपुहत्तियावि वियथिपि वियथिपुहत्तियावि रयणिपुहत्तियावि कुच्छिपि कुच्छिपुहत्तियावि धणिपि धणिपुहत्तयावि गाउयंपि गाउयपुहत्तयावि जोयणपुहत्तयावि जोयणसपुहत्तयावि जोयणसहस्रांपि, ते पं थले जाता जलेऽवि

प्रज्ञापना-
या: मरु-
य० युत्सी।

॥ ४५ ॥

१ प्रज्ञाप-
नापदे च-
तुष्पदपश्चे-
(सू. ३४)

यंग्योनिकपदेन सह विशेषणसमासः, चशब्दो प्रत्येकं स्वगतानेकमेदसूचको, तदेवानेकमेदत्वं क्रमेण प्रतिपिपादयि-
युरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, जथ के ते चतुष्पदस्थलचरपञ्चनिद्रयतेर्ग्योनिकाः ?, सुरिह—चतुष्पदस्थलचर-
पञ्चनिद्रयतेर्ग्योनिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—‘एग्युरा’ इत्यादि, तत्र प्रतिपदमेकः खुरः—यस्ते येषां ते एक-
खुराः—अथादयः, ह्रो ह्रो खुरां प्रतिपदं येषां ते द्विखुराः—उद्धादयः, तथा चैकैकस्मन् पदे ह्रो ह्रो यस्ते द्विखुराः—उद्धादयः, तथा चैकैकस्मन् पदे ह्रो ह्रो यस्ते द्विखुराः—उद्धादयः, तथा सनखानि—दीर्घनखपरिकलितानि पदानि
य—युवणकाराधिकरणीस्यानमिच पदं येषां ते गणडीपदाः—हस्यादयः, तथा सनखानि—दीर्घनखपरिकलितानि पदानि
येषां ते सनखपदाः—थादयः, प्राकृतत्वाच सणप्पया इति स्मरेन निर्देशः । अधुना एतानेव एकखुरादीन् भेदतः
क्रमेण प्रतिपिपादयिषुस्तिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, युगमम्, नवरं ये केनिज्जीवभेदाः प्रतीतास्ते लोकतो वेदि-
तव्याः । ‘ते समासओ द्विहा पत्रता’ इत्यादि सूत्रं प्राग्वद् भावनीयम्, नवरमत्र जातिकुलकोटीनां योनिप्रसुखा-
नि शतसहस्राणि दश भवन्तीति वेदितव्यम् । अत्रापि च संमूर्जितमानां गर्भव्युत्कान्तिकानां च प्रत्येकं यत् शरीरादि-
द्वारायु चिन्तनं यज्ञ श्रीयुनयुसकानां परस्परमल्यवहुत्वं तज्जीवाभिगमतीकातो वेदितव्यम्, ‘सेत चउप्यया’ इत्यादि ॥

से किं तं परिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया ?, परिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया द्विहा पं०, तं०—उप-
रिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया य चुयपरिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं उरपरिसप्थलयरप-
चिदियतिरिक्खजोणिया ?, उरपरिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया त्रिहिता पं०, तं०—अही अयगरा आसालिया

॥ ४५ ॥

महोरगा ॥ से किं तं अही ?, अही उविहा पं०, तं०-द्वीकरा य. मउलिणो य., से किं तं द्वीकरा ?, द्वीकरा अणेगविहा पं०, तं०-आसमिसा दिङीविसा उगविसा भोगविसा तयाविसा लालाविसा उसासाविसा नीसासाविसा कणहसप्पा सेदतप्पा काओदरा दज्जुरुर्फा कोलाहा मेलिमिदा सोसिदा जे याचने तहपगारा, सेतं द्वीकरा । से किं तं मउलिणो ?, मउलिणो अणेगविहा पं०, तं०-दिवागा गोणसा कसाहीया वशउला चित्तलिणो मंडलिणो मालिणो अही आहिसलागा वासपडगा जे याचने तहपगारा, सेतं मउलिणो, सेतं अही । से किं तं अयगरा ?, अयगरा एगागरा प०, सेतं अयगरा । से किं तं आसालिया ?, कहि णं भंते । आसालिया संमुच्छति ?, गोपमा ! अंतो मणस्सखिते अहाइज्जेतु दीविशु निवाधा-एणं पत्रसु कम्मथमिशु वाधायं पड्च पंचु महाविदेहेतु चक्रविहंधावारेतु वासुदेवघंधावारेतु वलदेवघंधावारेतु मंडलियखंधावारेतु महामंडलियखंधावारेतु गामनिवेसेतु पगरनिवेसेतु खेडनिवेसेतु कव्यडनिवेसेतु मज्ज-निवेसेतु दोणमुहनिवेसेतु पह्यनिवेसेतु आगरनिवेसेतु आसमनिवेसेतु तंचाहनिवेसेतु रायहाणीनिवेसेतु एपासिणं चेव चिणासेतु एत्थं णं आसालिया संमुच्छति । जहनेणं अंगुलस्स असंख्यझागमित्ताए ओगाहणाए उकोसेणं वारसजोयणाएं तयणुरुवं चणं चिकखंभवाहल्लेणं भूमी दालिता णं समुहेह, असनी मिच्छदिही अणणाणी अंतोमुहुतङ्गाउया चेव कालं करिई, सेतं आसालिया । से किं तं महोरगा ?, महोरगा अणेगविहा पं०, तं०-अत्येगइआ अंगुलंपि अंगुलमुहुतियावि विग्निथिपि विग्निथिपुहुतियावि रयणिपुहुतियावि कुच्छिपि कुच्छिपुहुतियावि धणुंपि धणुपुहुतयावि गाउयंपि गाउयुहुतयावि जोयणापुहुतयावि जोयणसपुहुतयावि जोयणसहस्तयापि ते णं थले जाता जलेजवि

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० युतोः

॥ ४५ ॥

यग्योनिकपदेन सह विशेषणसमासः, चशन्दो प्रत्यकं स्वगतानेकभेदस्यकोः, तदेवानेकभेदत्वं क्रमेण प्रतिपिपादिति-
पुरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, अथ के ते चतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतेर्ग्रयोनिकाः ?, सूरिहां—चतुष्पदस्थलचर-
पञ्चेन्द्रियतेर्ग्रयोनिकाथरुविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—‘एग्युर’ इत्यादि, तत्र प्रतिपदमेकः युरः—यफो येषां ते एक-
युराः—अथादयः, द्वौ द्वौ युरो प्रतिपदं येषां ते क्रियुराः—उप्यादयः, तथा चैकेकसिन् पदे द्वौ द्वौ यफो दृश्यते, गण्डी-
य—सुवण्णकरणीस्यानमिच पदं येषां ते गण्डीपदाः—हस्यादयः, तथा सनखानि—दीर्घनखपरिकलितानि पदानि
येषां ते सनखपदाः—थादयः, प्राकृतत्वाच सणष्ट्याः इति सूत्रे निर्देशः । अधुना एतानव एकयुरादीन् भेदतः
क्रमेण प्रतिपिपादियुपुरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, युगमम्, नवरं ये कैचिज्जीवभेदाः प्रतीतास्ते लोकतो वेदि-
तव्याः । ‘ते समासओ उविहा पञ्चता’ इत्यादि सूत्रं प्रायवद भावनीयम्, नवरमत्र जातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखा-
नि ग्रन्थसहस्राणि दश भवतीति वेदितव्यम् । अत्रापि च संमूच्छगनां गर्भेन्द्रुक्तानितकानां च प्रत्यकं यत् शरीरादि-
द्वाराय चिन्तनं यच द्वीयुनपुंसकानां परस्परमल्पवद्वत्वं तजीवाभिगमटीकातो वेदितव्यम्, ‘सेत्च चउप्यया’ इत्यादि ॥

से किं तं परिस्पथलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया ?, परिस्पथलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया उविहा पं०, तं०—उरप-
रिस्पथलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया य शुगपरिस्पथलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं उरपरिस्पथलयरप-
रिक्खजोणिया ?, उरपरिस्पथलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया चउविहा पं०, तं०—अही अपग्रा आंसालिया

१ प्रज्ञाप-
नापद च-
तुष्पदपञ्चे
(चृ. ३४)

॥ ४५ ॥

महोरगा ॥ से किं तं अही ?, अही दुविहा प०, तं०-दबीकरा य. मउलिणो य, से किं तं दबीकरा ?, दबीकरा अणेगविहा प०, तं०-आसीविसा दिहीविसा उगविसा भोगविसा तथाविसा लालाविसा उस्सासविसा नीसासविसा कणहसत्पा सेदसप्पा काजोदरा दज्जनुप्पा कोलाहा मेलिमिदा सेसिदा जे याचै तहप्पगारा, सेतं दबीकरा । से किं तं मउलिणो ?, मउलिणो अणेगविहा प०, तं०-दिवागा गोणसा कसाहीया वइउला चिचलिणो मडलिणो मालिणो अही अहिसलागा वासपडगा जे यावने तहप्पगारा, सेतं मउलिणो, सेतं अही । से किं तं अयगरा ?, अयगरा एगागारा प०, सेतं अयगरा । से किं तं आसालिया ?, कहि पं भंते । आसालिया संमुच्छति ?, गोयमा ! अंतो मणस्सखिचे अहाइज्जेषु दीनेषु निवाधा-एपं पचरस्सु कम्मभूमिषु वाघायं पड्च पंचसु महाविदेहेषु चक्रविखंधावारेषु वलदेवखंधावारेषु मंडलियखंधावारेषु महामंडलियखंधावारेषु गामनिवेसेषु णगरनिवेसेषु णिगमनिवेसेषु खेडनिवेसेषु कव्यदनिवेसेषु मडच-निवेसेषु दोणमुहनिवेसेषु पटणनिवेसेषु आगरनिवेसेषु आसमनिवेसेषु संवाहनिवेसेषु रायहाणीनिवेसेषु एप्सिणं चेव विनासेषु दोणमुहनिवेसेषु आगरनिवेसेषु आसमनिवेसेषु संवाहनिवेसेषु रायहाणीनिवेसेषु एप्सिणं चेव विनासेषु एत्थं पं आसालिया संमुच्छति । जहनेण अंगुलस्स असंखज्जइभागमिताए ओगाहणाए उकोसेणं वाससजोयणाएं तयणुरुवं चणं विकखंभवाहल्लेणं भूमी दालिता पं समुद्देह, असनी मिच्छदिटी अणाणी अंतोमुहुत्तद्वाज्या चेव कालं करेह, सेतं आसालिया । से किं तं महोरगा ?, महोरगा अणेगविहा प०, तं०-अत्थेगइआ अंगुलंपि अंगुलमुहुत्तियावि विय-त्थिपि वियत्थिपुहुत्तियावि रथणिपुहुत्तियावि कुच्छिपि कुच्छिपुहुत्तियावि धण्णिपि धण्णुहुत्तयावि नाउयंपि गाउ-यपुहुत्तयावि जोयणपुहुत्तयावि जोयणसयपुहुत्तयावि जोयणसहस्रांपि, ते पं थले जाता जलेऽवि

पञ्चापना-
या: मल-
य० युत्तो.

॥ ४५ ॥

यं ग्रीयोनि कपदेन सह विशेषण समासः, चशच्छो प्रत्येकं स्वगतानेकमेदस्यकौ, तदेवानेकमेदत्वं क्रमेण प्रतिपादयि-
उरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, अथ के ते चतुष्पदस्यलचरपञ्चेत्रियतेर्योनिकः? स्मरिराह—चतुष्पदस्यलचर-
पञ्चेत्रियतेर्योनिकाथ्युविधाः प्रज्ञसाः, तदयथा—‘एग्युरा’ इत्यादि, तत्र प्रतिपदमेकः युरः—शफो येषां ते एक-
शुराः—अथादयः, द्वौ द्वौ शुरो प्रतिपदं येषां ते द्विशुराः—उद्धादयः, तथा चैककस्मिन् पदे द्वौ द्वौ शफो द्विश्येते, गणजि-
य—सुवर्णकाराधिकरणीस्यानमिच पदं येषां ते गणहीपदाः—हस्तादयः, तथा सनखानि—दीर्घनस्यपरिकलितानि पदानि
क्रमेण प्रतिपिपादयिषुरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, सुन्दरे निर्देशः । अधुना एतानेव एकशुरादीन् भेदतः
तत्वाः । ‘ते समासओ द्विविदा पञ्चता’ इत्यादि सूक्ष्मं प्राग्यथ भावनीयम्, नवरमत्र जातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखा-
नि शतसहस्राणि दय भवन्तीति वेदितव्यम् । अत्रापि च समूज्जितमानां गर्भञ्जुत्कानितकानां च प्रत्येकं यत् शरीरादि-
द्वारेषु चित्ततनं यत्र खींगुनुसंकानां परस्परमल्पवड्हत्वं तजीवाभिरमटीकातो वेदितव्यम्, ‘सेत चउप्यथा’ इत्यादि ॥

से किं तं परिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया? परिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया द्विविदा पं०, तं०—उरप-
निदियतिरिक्खजोणिया?, उरपरिसप्थलयरपांचिदियतिरिक्खजोणिया चउप्यथा पं०, तं०—अही अयगरा ओसालिया

१ पञ्चाप-
नापदे च-
तुष्पदपञ्चे
(स. ३४)

॥ ४५ ॥

महोरगा ॥ से किं तं अही ?, अही उविहा प०, तं०-दबीकरा य. मउलिणो य, से किं तं दबीकरा ?, दबीकरा अणेगविहा प०, तं०-आसीविसा दिहीविसा उगविसा भोगविसा तथाविसा लालाविसा उत्सासविसा नीसासविसा कण्हसप्ता सेदसप्ता काओदरा दञ्जपुर्फा कोलाहा मेलिमिदा सेसिदा जे याचने तहपगारा, सेतं दबीकरा । से किं तं मउलिणो ?, मउलिणो अणेगविहा प०, तं०-दिवागा गोणसा कसाहीया बहुला चित्तलिणो मङ्गलिणो मालिणो अही अहिसलगा वासपडगा जे याचने तहपगारा, सेतं मउलिणो, सेतं अही । से किं तं अयगरा ?, अयगरा एगागारा प०, सेतं अयगरा । से किं तं आसालिया ?, कहि पं मंते । आसालिया संमुच्छति ?, गोयमा ! अंतो मणसाखिते अहाइजेतु दीनेतु निवाधा-एण पनरसतु कम्मभूमितु वायाएं पड्च एंचु महाविदेहेतु चकवाहिखंधावारेतु वलदेवखंधावारेतु मंडलियखंधावारेतु महामंडलियखंधावारेतु गमनिवेसेतु णगरनिवेसेतु खेडनिवेसेतु कव्यदनिवेसेतु मङ्ग-निवेसेतु दोणमुहनिवेसेतु पटणनिवेसेतु आगरनिवेसेतु आसमनिवेसेतु संवाहनिवेसेतु रायहाणीनिवेसेतु एपसिणं चेव विपासेतु एत्थ पं आसालिया संसुच्छति । जहनेण अंगुलस्स असंखजाइमागमित्ताए औगाहणाए उकोसेणं वाससजोयणाएं तयणुर्लवं च यं विक्खंभवाहल्लेणं भूमी दालिता पं समुहेह, असन्वी मिच्छदिही अणणी अंतोमुहुत्तद्वाउया चेव कालं करेह, सेतं आसालिया । से किं तं महोरगा ?, महोरगा अणेगविहा प०, तं०-अत्थगडआ अंगुलपि अंगुलमुहुत्तियावि विय-त्थिपि वियथिमुहुत्तियावि रयणिपि रयणिमुहुत्तियावि कुचिंचिपि कुचिंचिमुहुत्तियावि धण्णिपि धण्णिमुहुत्तयावि गाउयंपि गाउयुहुत्तयावि जोयणापि जोयणमुहुत्तयावि जोयणसयुहुत्तयावि जोयणसहस्रापि, ते पं थले जाता जलेऽवि

प्रश्नापना-
याः मल-
य० युत्तो.

॥ ४५ ॥

ये प्रयोनिकपदेन सह विशेषणसमासः, चशब्दो प्रत्येकं स्वगतानेकमेदस्यकोऽत तदेवानेकमेदत्वं क्रमेण प्रतिपिपादयि-
युरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, यथ के ते चतुष्पदस्यलचरपञ्चेन्द्रियतये प्रयोनिकाः ?, सूरिराह—‘चतुष्पदस्यलचर-
पञ्चेन्द्रियतये प्रयोनिकाथर्विधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—‘एव खुरः’ इत्यादि, तत्र प्रतिपदमेकः खुरः—शक्तो येषां ते एक-
खुराः—अथादयः, द्वौ द्वौ खुरौ प्रतिपदं येषां ते द्विखुराः—उष्टादयः, तथा चैकैकस्मिन् पदे द्वौ द्वौ यक्षो दृश्येते, गण्डी-
य—सुवर्णकाराधिकरणीस्यानमिष पदं येषां ते गण्डीपदाः—हस्त्यादयः, तथा सनखानि—दीर्घनखपरिकलितानि पदानि
येषां ते सनखपदाः—थादयः, प्राकृतत्वाच सणपदया इति स्मै निर्देशः । अधुना एतानेव एकखुरादीन् भेदतः
क्रमेण प्रतिपिपादयिष्युरिदमाह—‘से किं तं’ इत्यादि, सुगमम्, नवरं ये केनिज्जीवभेदाः प्रतीतास्ते लोकतो वेदि-
तन्याः । ते समासजो द्विव्या पञ्चतां इत्यादि सत्रं याग्यवद् भावनीयम्, नवरमत्र जातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखा-
नि शतसहस्राणि दश भक्ततीति वेदितव्यम् । अत्रापि च समृद्धिमानां गर्वन्युत्कृतिकानां च प्रत्येकं यत्र शरीरादि-
द्वारेतु चिन्तनं यत्र खोलुन्युसकानां परस्परमल्पवहुत्वं तज्जीवाभिगमस्तीकातो वेदितव्यम्, ‘सेतं चउप्याऽ’ इत्यादि ॥
से किं तं परिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया ?, परिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया द्विव्या पं०, तं०—उरप-
चिदियतिरिक्खजोणिया ?, उरपरिसप्थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया चउप्याऽपं०, तं०—अही अयगरा आंसालिया

१ पञ्चाप-
नापदे च-
उष्टपदपद्ये.
(स्त्र. ३४)

॥ ४५ ॥

महोरगा ॥ से किं तं अही ?, अही दुविहा पं०, तं०-दबीकरा य-मउलिणो य, से किं तं दबीकरा ?, दबीकरा अणेगविहा पं०, तं०-आसीविसा दिव्विविसा उगविसा भोगविसा तयाविसा लालाविसा उस्सासविसा नीसासविसा कणहसप्पा सेदसप्पा काओदरा दञ्जपुष्टा कोलाहा मेलिमिंदा सेसिंदा जे यावने तहप्पगारा, सेतं दबीकरा । से किं तं मउलिणो ?, मउलिणो अणेगविहा पं०, तं०-दिवागा गोणसा कसाहीया चइउला चित्तलिणो मङ्डलिणो मालिणो अही आहिसलागा वासपडगा जे यावने तहप्पगारा, सेतं मउलिणो, सेतं अही । से किं तं अयगरा ?, अयगरा एगागरा प०, सेतं अयगरा । से किं तं आसालिया ?, कहि यं भंते ! आसालिया संमुच्छति ?, गोयमा ! अंतो मणुस्सखिते अहोइजेहु दीवेहु निवाधा-एण्यं यन्नरसहु कम्भमृमिहु याधायं पहुच पंचहु महाविदेहेहु चकवाहिखंधावारेहु चासुदेवसंधावारेहु मङ्डलियखंधावारेहु महामङ्डलियखंधावारेहु गामनिवेसेहु णिगमनिवेसेहु खेडनिवेसेहु कव्वडनिवेसेहु मङ्डव-निवेसेहु दोणमुहनिवेसेहु पट्टणनिवेसेहु आगरनिवेसेहु आसमनिवेसेहु संवाहनिवेसेहु रायहाणीनिवेसेहु एषासिणं चव विनासेहु एथ यं आसालिया संमुच्छति । जहनेण अंगुलस्स असंखेज्जइभागमिताए ओगाहणाए उकोसेणं वारसजोयणाइ तयपुरुलं चणं विकवंभवाहल्लेणं भर्मी दालिता यं सगुहेह, असनी मिच्छदिही अणाणणी अंतोमुहुत्तद्वाउया चेव कालं करेह, सेतं आसालिया । से किं तं महोरगा ?, महोरगा अणेगविहा पं०, तं०-अत्थगइआ अंगुलंपि अंगुलपुहुत्तयावि विधिथिपि विधिथिपुहुत्तयावि रयणिपुहुत्तयावि कुच्छिपि कुच्छिपुहुत्तयावि धणुपि धणुपुहुत्तयावि गाउयंपि गाउयुहुत्तयावि जोयणांपि जोयणपुहुत्तयावि जोयणसपुहुत्तयावि जोयणसहस्रांपि, ते यं थले जाता जलेऽवि

प्रश्नापना—
या: मठ-
य० एस्टा।

॥ ४६ ॥

चरंति थलेऽवि चरन्ति, ते पात्य इहं चाहिरएतु दीवेतु समृद्धेतु हवन्ति, जे यावन्ने तहप्पगारा, सेवं महोरगा । ते समासओ दुविहा पं० तं०—संमुच्छमा य गब्मवक्तिया य, तथं गं जे ते संमुच्छमा ते सबं नवुंसगा, तथं गं जे ते गब्मव-
पंतिया ते गं तिविहा पं०, तं०—इत्यी शुरिसगा नवुंसगा । एषसिणं एवमाइयां पञ्जापञ्जानां उरपरिसप्पाणं दस-
जाइकुल्कोहिजोणिपमुहसयसहस्रा भवन्तीतिमक्खायं, सेवं उरपरिसप्पा । से किं तं शुयपरिसप्पा ?, शुयपरिसप्पा अणे-
गविहा प० तं०—नउला सेहा सरडा सछा तरठा सारा खोरा धरोहला विस्समरा मूसा मंगुसा पयलाइया छीरविर-
लिया जहा चउप्पाइया, जे यावने तहप्पगारा, ते समासओ दुविहा प० तं०—संमुच्छमा य गब्मवक्तिया य, तथं गं जे ते
समुच्छमा ते सबं नवुंसगा, तथं गं जे ते गब्मवक्तिया ते गं तिविहा पं० तं०—इत्यी शुरिसा नवुंसगा । एषसिणं एव-
माइयाणं पञ्जापञ्जानां शुयपरिसप्पाणं नवं जाइकुल्कोहिजोणिपमुहसयसहस्रा भवन्तीति मक्खायं, सेवं शुयपरिस-
पयलयपंचिदियतिरिक्खजोणिया, सेवं परिसप्थलयपंचिदियतिरिक्खजोणिया । (मृ० ३६)

अथ केते परिसप्थलचरपञ्चेन्द्रियतेयग्योनिकाः ?, सुरिराह—परिसप्थलचरपञ्चेन्द्रियतेयग्योनिका द्विधाः—
द्विधकाराः प्रज्ञासः, तद्यथा—‘उरपरिसप्प’ इत्यादि, उरसा परिसप्ततीति उरःपरिसप्पः ते च ते स्थलचरपञ्चेन्द्रियतेयग्य-
योनिकाः उरःपरिसप्थलचरपञ्चेन्द्रियतेयग्योनिकाः, भुजाभ्यां परिसप्ततीति भुजपरिसप्पः ते च ते स्थलचरपञ्चेन्द्रिय-
तेयग्योनिकाश्च भुजपरिसप्थलचरपञ्चेन्द्रियतेयग्योनिकाः, चशब्दै प्रत्येकं स्वगतानेकमेदसूचकौ, तत्रोरःपरिसप्थल-

१ प्रश्नाप-
नापदे प-
रिसप्थल-
निद्रा
(सू.३५)

॥ ४६ ॥

चरपचेन्द्रियतेर्गयोनिकमेदानुपदिदर्शीयितुरिदमाह—‘से किं तं उरपरिसप्त’ इत्यादि, अथ के ते उरःपरिसप्तस्थलचरपचे-
न्द्रियतेर्गयोनिका:, सूरिराह—उरःपरिसप्तस्थलचरपचेन्द्रियतेर्गयोनिका अहुर्विधा: प्रज्ञसा:, तद्यथा—अहयोऽजगरा
आसालिगा महोरेगा: ॥ एतेपामेव मेदानामवगमाय प्रश्ननिर्वचनस्त्राण्याह—‘से किं तं इत्यादि, अथ के तेऽहयः ?,
गुरराह—अहयो द्विविधा: प्रज्ञसा:, तद्यथा—दर्वीकराथ मुकुलिनथ, तत्र दर्वीव दर्वी—फणा तत्करणशीला दर्वीकरा:,
मुकुलं—फणाविरहयोग्या शरीराववविशेषाकृतिः सा विद्यते येषां ते मुकुलिन:, फणाकरणशक्तिविकला इत्यर्थः,
अन्नापि चशब्दो स्वगतानेकमेदसूचको । तत्र दर्वीकरभेदानभिधित्सुराह—‘से किं तं इत्यादि, आश्यो—दंप्राः
ताय विपं येषां ते आशीविपाः, उक्तं च—“आसी दाढा तत्त्वग्यविसा य आसीविसा मुण्डयचा” इति, इष्टो विपं
येषां ते दृष्टिविपाः उप्रं विपं येषां ते उप्रविपाः भोगः—शरीरं तत्र विपं येषां ते भोगविपाः त्वचि विपं येषां ते
त्वग्विपाः प्राकृतत्वाच ‘तयाविसा’ इति पाठः लाला—मुखात् ज्ञावः तत्र विपं येषां ते लालाविपाः निःथास
विपं येषां ते निःथासविपाः कृष्णसपादयो जातिभेदा लोकतः प्रतिपत्त्वाः, उपसहारमाह—‘सत्तं दर्वीकरा’। मुकु-
लिनः प्रतिपिपादविपुरिदमाह—‘से किं तं इत्यादि, एतेऽपि लोकतोऽवसेयाः । अंजगराणामवान्तरजातिभेदा न
विद्यन्ते तत उक्तम्—एकाकारा अंजगराः प्रज्ञसा: । आसालिगामभिधित्सुराह—‘से किं तं आसालिया’ अथ का
सा आसालिगा ?, एवं शिष्येण प्रश्ने कृते सति भगवान् आर्दश्यामो यदेव ग्रन्थान्तरेण आसालिगाप्रतिपादकं गौ-

प्रज्ञापना-
या: मल्ल-
य० शुचीं।

॥ ४७ ॥

तमप्रथमगवन्निवेचनरूपे सूत्रमस्ति तदेवागमवडुमानतः पठति—‘कहि यं भंते !’ इत्यादि, कव ‘यं’ इति वाक्याल-
झारे भद्रत !—परमकल्याणयोगिन् ! आसालिङा संमूच्छेति ?, एष हि गर्जा न भवति किन्तु संमूच्छेमव तत
उक्तं संमूच्छेति, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, गौतम ! अन्तः—मध्ये मनुष्यस्थेत्रे—मनुष्यस्थेत्रस्य न वहि;, एतावता
मनुष्यस्थेत्राद् वहिरस्या उत्पादो न भवतीति प्रतिपादितं, तत्रापि मनुष्यस्थेत्रे सर्वत्र न भवति किन्त्वद्वैरुतीयेषु द्वीपेषु
अद्य तुतीयं यपां तेऽद्वैतीयाः; अबयवेन विग्रहः, समुदायः समासार्थः, तेषु, एतावता लघणस्तुद्रे कालोदसमुद्रे
या न भवतील्यावदितमित्यर्थः ‘निवाधाएण’ इत्यादि, निवाधातेन—व्याधातस्याभावो निवाधात तेन यदि पञ्चसु
भरतेषु पञ्चसु एवतेषु उपमयप्रमादिरूपो दुष्प्रमद्वयप्रमादिरूपश्च कालो व्याधातहेतुत्वाद् व्याधातो न भवति तदा
पञ्चदशसु कर्मभूमिषु संमूच्छेति, व्याधातं प्रतीत्य, किमुकं भवति ?—यदि पञ्चसु भरतेषु पञ्चस्वैरवतेषु यथोक्तरूपो
व्याधातो भवति ततः पञ्चसु महाविदेहेषु संमूच्छेति, एतावता त्रिंशत्प्रकर्मभूमिषु नोपजायते इति प्रतिपादित-
म्, पञ्चदशसु कर्मभूमिषु पञ्चसु वा महाविदेहेषु न सर्वत्र संमूच्छेति, किन्तु चक्रवत्तिस्कन्धावारेषु, वाश्वदः सर्वार्थापि
निकल्याप्तो द्रष्टव्यः, वल्लदेवस्कन्धावारेषु वासुदेवस्कन्धावारेषु, माण्डलिकः—सामन्त्यराजाऽल्यद्विकः, महामाण्डलिकः
गम्यः शाल्यसिद्धानामस्यादशकराणामिति ग्रामः, निगमः—प्रभृततरवणिग्रवगावासः, पासुप्राकारनिवद्दं शेषं, शुल-

१२ प्रज्ञाप-
नापदे प-
रित्प. (स. ३५)

॥ ४७ ॥

क्षाकारवेष्टिं कर्वटम्, अद्वृतीयगच्छत्त्वामात्तरहितं मढम्बम्, ‘पट्टणति’ पट्टनं पत्तनं चा, उभयत्रापि
प्राकृतत्वेन निर्दश्य समानत्वात्, तत्र यज्ञोभिरेव गम्यं तत्र पट्टनं, पट्टनं, पट्टनं
यथा भुजुक्त्वा, उक्तं च—‘पत्तनं शकटैर्गम्यं, घोटकैर्गम्यं विभिरेव च । नौभिरेव तु यद् गम्यं, पट्टनं तत्प्रचक्षते ॥ ३ ॥’
द्रेणमुखं—वाहुल्येन जलनिर्गमप्रवेशम्, आकरो हिरण्याकरादिः, आत्रमः—तापसावसयोपलक्षित आत्रयः, संवाधी-
यात्रासमागतप्रभृतजननिवेशः, राजधानी—राजाधिष्ठानं नगरं । ‘एषसिणं’, इत्यादि, एतेषां चक्रवातिस्कन्धावारादिः-
नामेव विनाशेषूपस्थितेषु ‘एत्थ पांति’ एतेषु चक्रवातिस्कन्धावारादिः स्थानेषु आसालिका समूच्छेति, सा च
जघन्यतोऽहुलासख्येयमागमात्रयाऽवगाहनया समुच्छिष्टतीति योगः, एतचोत्पादप्रथमसमये वेदितव्यं उत्कर्पतो
द्वादश योजनानि, तदत्तुरूपं—द्वादशयोजनप्रमाणदृष्ट्यातुरूपं ‘विष्वसंभवाहल्लेण’ ति विष्वसंभव वाहल्यं च विष्व-
संभवाहल्यं समाहारो द्रुन्दः तेन, विष्वसंभो—विस्तारः वाहल्यं—स्थूलता, भूमि ‘दालिता णं’ विदायि समुपतिष्ठति,
चक्रवातिस्कन्धावारादीनामधस्ताद् भूमरन्तररूपचयते इति भावः, सा चासंक्षिनी—अमनस्कम्, समूच्छिष्टसम्भात्, मि-
च्याद्वाटिः, साखादनसम्ब्यक्त्वस्यापि तस्या(अ)संभवात्, अत एवाज्ञानी अन्तमुद्धतायुरेव कालं करोति, तदेवं ग्रन्थ्या-
न्तर्गतं सूत्रं पठित्वा सूत्रकृत् सम्प्रति उपसंहारमाह—‘सेत्त यासालिया’ ॥ सम्प्रति महोरगानभिधित्युराह—
‘से किं तं’ इत्यादि सुगमं, नवरं वितस्तिद्वादशाङ्कुलप्रमाणा, रतिहेत्तः, कुधिर्द्वादशाङ्कुलप्रमाणा, रतिहेत्तः, गव्यतं

प्रश्नापना-
या: मठ-
य० एतोः

॥ ४७ ॥

तमग्रथमगवन्निवेचनरूपं सूत्रमस्ति तदेवागमवहुमानतः पठति—‘कहि णं भते’। इत्यादि, कव ‘णं’ इति वाक्याल-
क्षारे भद्रत !—परमकल्याणयोगिन् ! आसालिंग संमूच्छेति ?, एषा हि गर्भजा न भवति किन्तु संमूच्छमैव तत
उक्तं संमूच्छेति, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, गौतम ! अन्तः—मध्ये मनुष्यस्थेत्रे—मनुष्यस्थेत्रे न वहि:, एतावता
मनुष्यस्थेत्रे स्थेत्रे न भवति किन्तवद्धेततीयेषु द्वीपेषु
अद्य नुतीयं येषां तेऽज्ञेततीयाः, अवयवेन विग्रह:, समुदायः समासार्थः, तेषु, एतावता उच्चणसमुद्रे कालोदसमुद्रे
या न भवतीत्यावेदितमित्यर्थः ‘निवाधाएषणं’ इत्यादि, निव्याधातेन—व्याधातस्याभावो निव्याधात तेन यदि पञ्चसु
भरतेषु पञ्चसु ऐरवतेषु चुपमसुपमादिरूपो दुष्पमदुष्पमादिरूपश्च कालो व्याधातहुत्वाद व्याधातो न भवति तदा
पञ्चदशसु कर्मभूमिषु संमूच्छेति, व्याधातं प्रतीत्य, किमुक्तं भवति ?—यदि पञ्चसु भरतेषु पञ्चस्वरवतेषु यथोक्तरूपो
व्याधातो भवति ततः पञ्चसु महाविदेहेषु संमूच्छेति, पतावता त्रिंशत्प्यकर्मभूमिषु नोपजायते इति प्रतिपादित-
म्, पञ्चदशसु कर्मभूमिषु पञ्चसु वा महाविदेहेषु न सर्वत्र संमूच्छेति, किन्तु चक्रवर्तिस्कन्धावारेषु, वायव्वदः सर्वत्रापि
विकल्याधां द्रष्टव्यः, वलदेवस्कन्धावारेषु वासुदेवस्कन्धावारेषु, माणडलिकः—सामान्यराजाऽल्पद्विकः, महामाणडलिकः
स एवानकदेशाधिपतिः तस्कन्धावारेषु, ‘गामनिवेसेषु’ इत्यादि, ग्रसति बुद्ध्यादीन् गुणानिति ग्रामः, यदिवा
ग्रामः शास्त्रप्रसिद्धानामग्रामदशकराणामिति... ग्रामः, निगमः—प्रभूततरवणिग्रवर्गाचासः, पासुप्राकारनिवद्धं खेटं, शुल-

१. प्रश्नाप-
नापदे प-
स्तिसर्प.
(सू. ३५)

॥ ४७ ॥

परिपर्विशेषा अप्रतीतासे लोकतोऽवसेयाः । अमीपां च नव जातिकुलकोटीनां योनिप्रयुक्तानि शतसद्वाणि नवं
नित, यत्हुनः शरीरादिः द्वारैतु चिन्तनं यच श्रीउन्मुक्तानामत्पवडुत्वं तज्जीवाभिगमटीकातो वेदितव्यं 'सेत्तं'
इत्यादि । सम्प्रति खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानभिधित्सुराह—

से किं तं खहयरपांचिदियतिरिक्षजोणिया ?, खहयरपांचिदियतिरिक्षजोणिया चउविहा प०, तें०—चम्मपक्खी लोमप-
क्खी समुग्गपक्खी विययपक्खी, से किं तं चम्मपक्खी ?, चम्मपक्खी अणेगविहा प०, तें०—वगुली जलोप्रा अडिला
भारद्वपक्खी जीविंजीवा समुद्रवायसा कण्णतिथा पक्षविरालिया, जे यावने तहपगारा, सेत्तं चम्मपक्खी । से किं तं
लोमपक्खी ?, लोमपक्खी अणेगविहा प०, तें०—कंका कंका कुरला वायसा चक्काना हंसा कलहंसा रायहंसा आडा
सेडी वगा वलगा पारिपवा कोंचा सारसा मेसरा मधुरा मधुरा सतहथा गहरा पीडरिया काना कामेजुया वंजुलगा
तितिरा वट्टगा लावगा कवोया कविंजला पोरेवया चिढगा चासा कुकुडा मुगा चरहिणा मयणसलगा कोइला सेहा वारि-
हुगमाइ, सेचं लोमपक्खी । से किं तं समुग्गपक्खी ?, समुग्गपक्खी एगागारा पन्ता, ते पं नतिथ इहं, वाहिरएसु दीनस-
दीनसमुद्देशु भवन्ति, सेत्तं समुग्गपक्खी । से किं तं विययपक्खी ?, विययपक्खी एगागारा पन्ता, ते पं नतिथ इहं, वाहिरएसु
संषुचिमा ते सबे नहुसगा, तत्थ यं जे ते गढमवकंतिया ते यं तिविहा प०, तें०—इत्थी उरिसा नहुसगा । एषतिणं एवमाइ-

प्रज्ञापना-
यः मल-
य० पृत्ता०

॥ ४८ ॥

१. प्रज्ञाप-
नापदे प-
रिचय

(सू. ३५)

द्विथुः सहस्रप्रमाणं, चत्वारि गव्यूतानि योजनं, इदं च वितस्यादि उच्छ्रूपाङ्कुलापेक्षया द्रष्टव्यं, शारीरप्रमाणस्य परिचयमानत्वात्, तथा अस्तीति निपातोऽन्न चुत्वाभिधायी प्रतिपदं च संवध्यते, ततोऽयमर्थः—सन्त्येके केचन महोरगा अहुलमपि शरीरावगाहनया भवन्ति, तथा सन्त्येके केचन येऽहुलपृथक्त्वं विद्यते योपां ते अहुलपृथक्त्वका; “अतोऽनेकस्त्रात्” इति इकप्रत्ययः, तेऽपि शरीरावगाहनया भवन्ति, अहुलपृथक्त्वमानशरीरावगाहना अपि भवन्तीति भावः, एवं शेषस्त्राणयपि भावनीयानि । ‘ते पां’ इत्यादि, ते जनन्तरोदितस्त्रामा अहोरगा: स्थलचरविशेषत्वात् स्थले जायन्ते, स्थले च जाताः सन्तो जलेऽपि स्थल इव चरन्ति स्थलेऽपि चरन्ति, तथास्त्रामाव्यात्, यद्येवं ते क्रमादिह न दृश्यन्ते इत्याशङ्कायामाह—‘ते न रिथ इहं’ इत्यादि, ‘ते’ यथोक्तस्त्रामा अहोरगा ‘इहं’ मात्रैष थेत्रे ‘न रिथन्ति’ न सन्ति, किन्तु चाहेषु द्रीपसमुद्रेषु भवन्ति, समुद्रेष्वपि च पर्वतदेवनगर्यादिषु स्थलेषु भवन्ति, तत इह न दृश्यन्ते । ‘जे यावत्ते तहप्याता’ इति, येऽपि चान्ये अहुलदशकादिशरीरावगाहनमानास्तथाप्रकाराः सन्ति तेऽपि अहोरगा ज्ञातव्याः । उपसंहारमाह—‘सेत्तं’ इत्यादि, ‘ते समासओ’ इत्यादि प्राप्तवद् भावनीयम् । एतेषामपि दश जातिकुलकोटीनां योनिप्रसुखाणि शतसहस्राणि । एतेषामपि च यत् शरीरादिषु द्वारेषु चित्तनं यच बीमुनुसकानामल्पबड्डत्वं तज्जीवाभिगमटीकातो भावनीयम् । उरःपरिसंपर्कव्यतोपसंहारमाह—‘से तं उरपरिसप्ता’ । अधुना भुजपरिसप्तानभिघितसुराह—सुगमं, नवरं ये भुज-

॥ ४८ ॥

जातिकुलकोटिशतसहस्रसंख्याप्रतिपादिका संग्रहिणीगाथामाह—अत्र द्वीन्द्रियेभ्य आरभ्य यथासंख्येन संख्यापद-
योजना, सा चैवं-द्वीन्द्रियाणां सप्त जातिकुलकोटिलक्षाणि, त्रीन्द्रियाणामष्टौ, चतुरन्द्रियाणां नव, जलचरपचेन्द्रिया-
पामद्वैत्रयोदशानि, चतुष्पदस्थलचरपचेन्द्रियाणां दश, भुजपरिसप्तस्थलचरपचे-
न्द्रियाणां नव, खचरपचेन्द्रियाणां द्वादशेति । उपसंहारमाह—‘सेत्’ इत्यादि । तदेवमुक्ताः पचेन्द्रियतयेयं ग्रन्थोनिकाः ।
सम्प्रति मनुष्यानभिधित्तुराह—

से किं तं मणुस्सा ?, मणुस्सा इविहा प०, तेऽसंमुच्छिममणुस्सा य गव्यवकंतियमणुस्सा य, से किं तं संमुच्छिममणु-
स्सा ?, काहि पं भन्ते ! संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छंति ?, गोयमा ! अंतो मणुस्सस्विते पण्यालीताए जोयणात्पत्तसहस्रेषु
अहाइज्ञेषु दीवसमुद्देषु पचरसेषु कम्मभूमीषु तीसाए अकम्मभूमीषु छपनाए अंतरदीवएषु गव्यवकंतियमणुस्साणं चेव
उचारेषु वा पासवणेषु वा खेलेषु वा सिंधाणएषु वा चंतेषु वा पित्तेषु वा वृष्टेषु वा सोणिएषु वा तुक्केषु वा सुक्कुगलप-
रिसाङ्गेषु वा विगयजीवकलवरेषु वा थीपुरिसंजोएषु वा पणगरनिद्वमणेषु वा सबैषु चेव असुइहणेषु, एत्य पं संमुच्छिम-
मणुस्सा संमुच्छंति, अगुलस्स असंख्यागमताए ओगाहणाए असन्नी मिळ्डिही अन्नाणी सवाहिं पज्जतीहि अपज्जतना
अंतोमुहुताउया चेव कालं कर्त्तेति । से तं संमुच्छिममणुस्सा ॥ से किं तं गव्यवकंतियमणुस्सा ?, गव्यवकंतियमणुस्सा ति-
विहा प०, तेऽसम्भूमगा अकम्मभूमगा अन्तरदीवगा, से किं तं अन्तरदीवगा ?, अंतरदीवगा अहावीसविहा प०,

प्रश्नापना-
या: मल्ल-
५० पृष्ठों।

॥ ४९ ॥

याणं खहयरपंचिदियतिरिक्षजोणियाणं पञ्चापञ्चाणं चारस जाइकुल्कोहिजोणिपमुहसयसहस्रा भवन्तीति मध्याम्यं।
सत्तद्वजाइकुल्कोहिल्कव नव अद्वतेरसाइं च । दस दस य होनित नवगा तह चारस चेव बोद्धवा ॥ १०७ ॥ सेतं
खहयरपंचिदियतिरिक्षजोणिया, सेतं पंचिदियतिरिक्षजोणिया । (सू० ३५)

१ प्रश्नाप-
नापदे स्वे-
चरपञ्च-

न्द्रियपु-
(सू० ३५

अथ के ते खचरपञ्चेन्द्रियतेर्यग्योनिकाश्वरुर्धाः प्रज्ञसाः तद्यथा—
'चम्पपक्षी' इत्यादि, चमोत्मकों पक्षी चमोपक्षी तो विद्येते योपां ते चमोपक्षिणः, लोमात्मकों पक्षी लोमपक्षी
तद्वन्तो लोमपक्षिणः, तथा गच्छतामपि समुद्गकवत् स्थितों पक्षी समुद्गकपक्षी तद्वन्तः समुद्गकपक्षिणः, विततो
नित्यमनाकुचितों पक्षी योपां (तो) विततपक्षी तद्वन्तो विततपक्षिणः । 'से किं तं' इत्यादि, अथ के ते चमोपक्षिणः ?
चमोपक्षिणोऽनेकविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—बल्युली इत्यादि, एते च भेदा लोकतोऽवसेयाः, 'जे यावन्ने तहपगारा'
इति, येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः—एवंस्तुते चमोपक्षिणो द्रष्टव्याः, उपसंहारमाह—'सेतं चमोपक्षी'। लोमपक्षिप्रति-
पादनाध्यमाह—'से किं तं' इत्यादि, एते च लोमपक्षिभेदा लोकतो वेदितव्याः । समुद्गकपक्षिप्रतिपादनाध्यमाह—
जातिकुल्कोटीनां योनिप्रमुखानि शतसहस्राणि। अमीपामपि शरीरादिषु द्वारेषु वित्तनं श्रीपुनर्पुसकानामल्पबहुत्वं
च जीवाभिगमटीकातः प्रतिपत्तव्यं, इह तु ग्रन्थगौरवभयान्न लिख्यते । अथुना विनेयजनात्रुप्रदाय ईन्द्रियप्रस्थति-

॥ ४९ ॥

जातिकुलकोटिशतसहस्रसंख्याप्रतिपादिका संग्रहिणीगाथामाह—अत्र द्वीन्द्रियेभ्य आरभ्य यथासंख्येन संख्यापद-
योजना, सा चैव—द्वीन्द्रियाणां सप्त जातिकुलकोटिलक्षाणि, चतुरिन्द्रियाणां नव, जलचरपचेन्द्रिया-
णामद्वैत्रयोदशानि, चतुष्पदस्थलचरपचेन्द्रियाणां दश, भुजपरिसप्तस्थलचरपचे-
न्द्रियाणां नव, खचरपचेन्द्रियाणां द्वादशेति । उपसंहारमाह—‘सेत्त’ इत्यादि । तदेवमुक्ताः पचेन्द्रियतयन्योनिकाः ।
सम्प्रति मनुष्यानभिधितसुराह—

से किं तं मणुस्ता ?, मणुस्ता इविहा प०, तं०—संमुच्छममणुस्ता य गव्यवकंतियमणुस्ता य, से किं तं संमुच्छममणु-
स्ता ?, कहि यं भन्ते ! संमुच्छममणुस्ता संमुच्छंति ?, गोयमा ! अंतो मणुस्ताखिते पण्यालीसाए जोयणसयसहस्रेषु
अहाइज्ञेषु दीवतमुद्देषु पञ्चरसेषु कम्मभूमीषु तीसाए अकम्मभूमीषु छपन्नाए अंतरदीवएषु गव्यवकंतियमणुस्ताणं चैव
उचारेषु वा पत्सवणेषु वा खेलेषु वा सिंधाणएषु वा चंतेषु वा पित्तेषु वा वृष्टेषु वा सोणिएषु वा सुक्कुम्भलप-
रिसाङ्गेषु वा विगयजीवकलेवरेषु वा योगुरिससंजोएषु वा षगरनिद्वमणेषु वा सबोषु चैव असुइद्वाणेषु, एथ यं संमुच्छम-
मणुस्ता संमुच्छंति, अंगुलस्स असंख्यागमेत्ताए औगाहणाए असनी मिच्छदिती अन्नाणी सबाहि पञ्जनीहि अपञ्जन्तगा
अंतोमुहुताउथा चैव कालं कर्तेति । से तं संमुच्छममणुस्ता ॥ से किं तं गव्यवकंतियमणुस्ता ?, गव्यवकंतियमणुस्ता ति-
विहा प०, तं०—कम्मभूमगा अकम्मभूमगा अन्तरदीवगा, से किं तं अन्तरदीवगा ?, अंतरदीवगा अहावीसविहा प०,

प्रश्नापना-
या: मल-
य० पृता.

॥ ५० ॥

तं-एगोर्यो आहासिया वेसीणिया णंगोली हयकेना गर्दकेना गोकेना सङ्कुलिकना ओयसमुद्दा मेंदमुद्दी अंयोध्या गोमुद्दी
ओसमुद्दा हरियुहा सीहुहा वेगमुहा ज्ञासकना हरिकेना अंकेना केव्यपाउरणा उक्मुहा मेंदमुहा विजुदता
येणदता लहुदता गुददता सुद्ददता । सेचं अन्तरदीवागा । से कि तं अकम्भूमगा १, अकम्भूमगा तीसिहा ५०, तं०-
पचहि हेमवर्षहि पचहि हिरण्वर्षहि पचहि हिरिवासेहि पचहि देवकुलहि पचहि उचरकुलहि । सेचं
अकम्भूमगा ॥

अत्रापि संमूच्छममत्यविषये प्रवचनवहुमानतः शिष्याणामपि च साधाद् भगवतेऽसुकमिति वहुमानोत्पादना-
ध्यमकान्तर्गतमालापकं पठति-‘कहि एं मन्ते’ इत्यादि, सुगमं, नवरं ‘सबेहु चेव अमुहद्वाणेषुन्ति’ अन्यात्यपि यानि
कानिचिद् मत्तुभ्यसंसर्वशाद्युच्यतानि स्थानानि तेषु सर्वविषये । उक्ताः संमूच्छममत्याः, अयुना गर्भव्युत्का-
न्तिकमत्तुभ्यप्रतिपादनार्थमाह—‘कम्भूमगा’ इति कर्म-कृपिवाणिज्यादि मोक्षानुष्टानं वा कर्मप्रधाना भूमियेषां ते
कर्मभूमाः आपत्वात् समासान्तोऽत्प्रत्ययः कर्मभूमा एव कर्मभूमकाः, अन्तरेत्तुकर्मविकला भूमियेषां ते
अकम्भूमाः ते एव अकम्भूमकाः, अन्तरशब्दे मध्यवाची, अन्तरे-लवणसुद्रस्य मध्ये द्वीपा अन्तरक्षीपा: तद्गता
अन्तरक्षीपाः, “अस्ति पश्चानुपूर्वी” इव्यपीति चायस्यापनार्थं प्रथमतोऽन्तरक्षीपाच् प्रतिपादयति—‘स त्कि तं’
इत्यादि उगमं, नवरमथाविंशतिविधा इति यादशा एव यावदपान्तराला यज्ञामानो हिमवत्पर्वतपूर्वोप-

१. प्रश्नाप-
नापदे म-
त्तुभ्यमना.
(द्व. ३६)

॥ ५० ॥

रदिव्यस्थिता: अष्टाविंशतिविधा अन्तरद्वीपासादथा एव तावत्प्रमाणा तावदप्लितरालासान्नामानि एव शिखारिप-
वेत्पूर्वोपरदिव्यवस्थिता अपि, ततोऽस्यन्तस्वशतया व्यक्तिभेदमनपेक्ष्यान्तरद्वीपा अष्टाविंशतिविधा एव विवक्षिता
इति तज्जातमनुव्या अव्यट्टाविंशतिविधा उक्ता: । तानेव नामनाहमुपदर्शयति—‘तंजहा एगोरुया’ इत्यादि, एते सप्त
चतुर्ब्द्वाः, अष्टाविंशतिसंख्यत्वात्, एते च प्रत्येकं हिमवति शिखरिणि च, तत्र हिमवद्रुतास्तावद्भूम्बन्ते—इह जम्बु-
द्रीपे भरतस्य हेमवतस्य च शेन्नस्य सीमाकारी भूमिनिमयपञ्चाविंशतियोजनो योजनशतोच्छ्रवपरिमाणो भरतस्थनापे-
धया द्विगुणविष्टभ्यो हेममयश्चीनपट्टवर्णो नानावर्णविशिष्टचुतिमणिनिकरपरिमणिडत्तेभयपार्थः सर्वत्र तुल्यविस्तारो
गणनमण्डलोल्लेखिग्रन्थमयैकादशकूटोपशोभितो वज्रमयतलविधिमणिकनकमणिडत्तटभागदशयोजनावगाढपूर्वपश्च-
मयोजनसहस्रायामदशिणोत्तरपञ्चयोजनशतविस्तारः पञ्चाहदशोभितविरोमध्यभागः सर्वतः कल्पपादपश्चेणिरमणीयः
पूर्वोपरपर्यन्ताभ्यां लवणोदाणवजलसंस्पर्शो हिमवत्त्रामा पर्वतः, तस्य लवणोदाणवजलसंस्पर्शादारभ्य पूर्वस्यां पश्च-
मायाच्च दिशि प्रत्येकं द्वे गजदन्ताकारे द्व्यु विनिर्गते, तत्र एशान्यां दिशि चा विनिर्गता द्व्यु तस्यां हिमवतः पर्य-
न्तादारभ्य चीणि योजनशतानि लवणसमुद्रमयगाहान्नान्तरे योजनशतत्रयायामविष्टभ्यः किञ्चित्त्वयनकोनपञ्चाशद-
यिकनवयोजनशतपरिय एकोरुकनामा द्रीपो वतीते, अयं च पञ्चधनुशतप्रमाणविष्टभ्या द्विगुणव्युतोच्छ्रवत्या पञ्च-
वर्षवेदिकया सर्वतः परिमणिडत्तः, तस्याश पञ्चवर्षवेदिकाया चर्णको जीवामिगमटीकायाभित्र वेदितव्यः, साऽपि च

प्रज्ञापना-
या: मल-
५० एसी.

॥ ५१ ॥

पञ्चवरेदिका सर्वतः सामस्येन वनखण्डपरिक्षिसा, 'वनाच वनखण्डस्यायं विशेषः-प्रायो वहूनां समानजातीयाना-
युतमानां महीरहाणां समुदायो बनं, यथा अशोकवनं चम्पकवनमिति, अनकजातीयानायुतमानां महीरहाणां
समृद्धो वनखण्डः, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकायाम्-“एगजाइपहि खण्डेहि वणं, अणगजाइपहि उत्तमाहि वण-
संहे” इति, तस्य च वनखण्डस्य चक्रवालतया विष्कम्भो देशोने द्वे योजने, परिधेपः पञ्चवरेदिकाप्रमाणः, अस्य च
वनखण्डस्य वर्णकः प्रतिपादितोऽस्ति, स चातीव गरीयानिति नोपदाशेतः, केवलं जीवाभिगमटीकातोऽवैसेयः
तस्य विमवतः पर्यन्तादारभ्य दक्षिणपूर्वस्यां दिशि चीणि योजनशतानि लघणसमुद्रमवगात् द्वितीयदंश्राया उपरि
एकोरुक्षीप्रमाणं आभासिकनामा द्वीपो घर्तते, तथा तस्य विमवतः पश्चिमायां दिशि पर्यन्तादारभ्य दक्षिणप-
थिमायां-नैऋतकोण इत्यर्थः, चीणि योजनशतानि लघणसमुद्रमवगात् दंश्राया उपरि यथोक्तप्रमाणो वैपाणिकना-
मा दीपः, तथा तस्य विमवतः पश्चिमायां दिशि पर्यन्तादारभ्य पश्चिमोत्तरस्यां दिशि-वायव्यक्षोणे इत्यर्थः, चीणि
हिमवतश्चतुर्षष्ठि विदिशु तुल्यप्रमाणा अवतिष्ठते, उक्तं च-“तुल्हिमवत्पुच्चावरेण विदिसात् सागरं तिसये ।
तिसय वैसाणिय चेच नंगद्वी ॥ २ ॥” तत् एषामेकोरुकादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिशु

२ प्रज्ञाप-
नापदे म-
उप्यप्रज्ञा.
(सू. ३६)

॥ ५१ ॥

प्रत्येकं चत्वारि चत्वारि योजनशतान्यतिकम्भ्य चतुर्योजनशतायामविष्टकम्भा: किञ्चित्तद्युनपञ्चपटिसहितक्षादशयोजन-
शतपरिधेपाः यथोक्तपञ्चवरचेदिकावनस्त्रणमण्डतपरिसराः जन्मद्वीपवेदिकातश्चतुर्योजनशतप्रमाणान्तरा हयकण्ठं-
जकण्ठोकण्ठशङ्कुलीकण्ठनामानशत्वारो द्वीपाः तद्यथा—एकोरुकस्य परतो हयकण्ठं परतो गजकण्ठः वै-
पाणिकस्य परतो गोकण्ठः नाङ्गोलिकस्य परतो शङ्कुलीकण्ठं इति । तत एतेपामपि हयकण्ठादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतः
पुनरपि यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिथुं प्रत्येकं पञ्च पञ्च योजनशतानि व्यतिकम्भ्य पञ्चयोजनशतायामविष्टकम्भा एकाशी-
त्यधिकपञ्चदशयोजनशतपरिधेपाः पूर्वोक्तप्रमाणपञ्चवरचेदिकावनस्त्रणमण्डतवास्त्रप्रदेशा जन्मद्वीपवेदिकातः पञ्चयो-
जनशतप्रमाणान्तरा आदशेषुख १ मण्डसुख २ अयोसुख ३ गोसुख ४ नामानशत्वारो द्वीपाः तद्यथा—हयकण्ठस्य परत
आदशेषुखः गजकण्ठस्य परतो मण्डसुखः गोकण्ठस्य परतो गोसुख इति । एवमग्रेऽपि
भावना कार्यो एतेपामप्यादशेषुखादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो भूयोऽपि यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिथुं प्रत्येकं पद-
पद् योजनशतान्यतिकम्भ्य पञ्चयोजनशतायामविष्टकम्भा: सप्तनवत्यधिकादशयोजनशतपरिधेपा यथोक्तप्रमाणपञ्च-
वरचेदिकावनस्त्रणमण्डतपरिसरा जन्मद्वीपवेदिकातः पञ्चयोजनशतप्रमाणान्तरा अश्चसुखहस्तिसुखसिंहसुखव्यावसु-
खनामानशत्वारो द्वीपाः । एतेपामप्यश्चसुखादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिथुं प्रत्येकं सप्त

२ योजनशतान्यतिकम्भ्य सप्तयोजनशतायामविष्टकम्भास्त्रप्रदेशयोदशाधिकद्वाविंशतियोजनशतपरिया: पूर्वोक्तप्रमाणपञ्च-

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० एति.

॥ ५१ ॥

प्रज्ञापना-
युत्तमानां महीरुद्धाणां सुदायो वनं, यथा अशोकवनं चम्पकवनमिति, अनेकजातीयानामुत्तमानां महीरुद्धाणां

समृद्धो वनखण्डः, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकायाम्—“एगजाइपहि खण्डहि वणं, अणगजाइपहि उचमेहि वण-

सहं” इति, तस्य च वनखण्डस्य चक्रवालतया विष्वस्मो देशोने ह्ये योजने, परिशेषः प्रज्ञापनेदिकाप्रमाणः, अस्य च

वनखण्डस्य वर्णकः प्रतिपादितोऽस्मि, स चातीव गरीयानिति नोपदाशेत्, केवलं जीवाभिगमटीकातोऽवसेयः

तस्येव हिमवतः पर्यन्तादारभ्य दक्षिणपूर्वस्यां दिशि त्रीणि योजनशतानि लघणसमुद्रमवगात् द्वितीयदंशूया उपरि

एकोरुकद्वीपप्रमाण आभासिकनामा द्वीपो वर्तते, तथा तस्येव हिमवतः पश्चिमायां दिशि पर्यन्तादारभ्य दक्षिणप-

श्चिमायां—नैऋतकोण इत्यर्थः, त्रीणि योजनशतानि लघणसमुद्रमवगात् दंश्याया उपरि यथोक्तप्रमाणो चैपाणिकना-

मा द्वीपः, तथा तस्येव हिमवतः पश्चिमायां दिशि—वायव्यकोणे इत्यर्थः, त्रीणि

योजनशतानि लघणसमुद्रमध्ये दंश्यमतिकम्यात्रान्तरे पूर्वोक्तप्रमाणो नाङ्गोलिकनामा द्वीपः, एवमेते चत्वारो द्वीपा

हिमवतश्चतुर्थपि विदिशु तुल्यप्रमाणा अवतिष्ठन्ते, उक्तं च—“तुल्हिमवंतुवावेरण विदिसात् सागरं तिसए ।

गंदूणांतरदीवा तिणि सए इन्ति विदिश्च ॥ २ ॥ अउणापन्ननवसए किंचूणं परिहि तेसिमे नामा । एगोरुद्धगाभा-

तिय वसाणिय चेव नंगूली ॥ २ ॥” तत् प्रामेकोरुकादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोक्तरादिचिदिशु

१ प्रज्ञाप-
नापदे म-
तुत्यप्रक्ता.
(सू. ३६)

॥ ५१ ॥

प्रत्येकं चत्वारि चत्वारि योजनशतान्यतिक्रम्य चतुर्णौजनशतायामविक्रम्भाः किञ्चिन्न्यूनपचपस्तिसहितद्वादशयोजन-
शतपरिशेषाः यथोक्तपञ्चवर्वेदिकावनखण्डमण्डितपरिसराः जम्बूद्वीपवेदिकातश्चतुर्णौजनशतप्रमाणान्तरा हयकणी-
जकणगोकणशकुलीकणीनामानशत्वारो द्वीपाः, तद्यथा—एकोरुकस्य परतो हयकणीः आभासिकस्य परतो गजकणीः वै-
पाणिकस्य परतो गोकणीः नाङ्गोलिकस्य परतो शकुलीकणी इति । तत एते पामपि हयकणीदीनां चतुर्णौ द्वीपानां परतः
युनरपि यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिशु प्रत्येकं पञ्च पञ्च योजनशतानि व्यतिक्रम्य पञ्चयोजनशतायामविक्रम्भाः एकाशी-
त्यधिकपञ्चदशयोजनशतपरिशेषाः पूर्वोक्तप्रमाणपञ्चवर्वेदिकावनखण्डमण्डितचाह्यप्रदेशा जम्बूद्वीपवेदिकातः पञ्चयो-
जनशतप्रमाणान्तरा आदशेषु १ मण्डुख २ अयोमुख ३ गोमुख ४ नामानशत्वारो द्वीपाः, तद्यथा—हयकणीस्य परत
आदशेषु ५ गजकणीस्य परतो गण्डमुखः गोकणीस्य परतो उयोमुखः शकुलीकणीस्य परतो गोमुख इति । एवमग्रेऽपि
भावना काया, एतेपामव्यादशेषु खादीनां चतुर्णौ द्वीपानां परतो भूयोऽपि यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिशु प्रत्येकं पद-
पद् योजनशतान्यतिक्रम्य पह्योजनशतायामविक्रम्भाः सप्तनवत्यधिकाशादशयोजनशतपरिशेषाः यथोक्तप्रमाणपञ्च-
वर्वेदिकावनखण्डमण्डितपरिसरा जम्बूद्वीपवेदिकातः पह्योजनशतप्रमाणान्तरा अथमुखहस्तिमुखसिंहमुखव्यावसु-
खनामानशत्वारो द्वीपाः । एतेपामव्यथमुखादीनां चतुर्णौ द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिशु प्रत्येकं सप्त
२ योजनशतान्यतिक्रम्य सप्तयोजनशतायामविक्रम्भास्योदशाधिकद्वाविशतयोजनशतपरिशेषाः पूर्वोक्तप्रमाणपञ्च-

प्रजापता-
या: मठ-
य० पृता.

॥ ५२ ॥

वरेवदिकावनखण्डसमवगृहा जम्बूद्वीपवेदिकातः सस्योजनशतप्रमाणान्तरा अथकर्णहिरिकणीकणीप्रावरणनमा-
नथत्वारो द्वीपाः । तत् एतपामथकणीदीनां चतुण्णो द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविद्धु प्रलेकमधावण्डे यो-
जनशतान्यतिक्रम्याएयोजनशतायामविष्कम्भा एकोनांशिशदधिकपञ्चविशतियोजनशतपरिक्षेपा यथोक्तप्रमाणपञ्चवर्षे-
दिकावनखण्डमण्डितपरिसरा जम्बूद्वीपवेदिकातोऽष्टयोजनशतप्रमाणान्तरा उल्कासुखमेघमुखविद्युत्सुखविद्युत्सुखविद्धु-
यानाथत्वारो द्वीपाः । ततोऽमीपामपि उल्कासुखादीनां चतुण्णो द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविद्धु
प्रत्येकं नव नव योजनशतान्यतिक्रम्य नवयोजनशतायामविष्कम्भा: पञ्चचत्वारिंशदधिकाष्टाविशतियोजनशतपरिक्षेपा
यथोक्तप्रमाणपञ्चवरेदिकावनखण्डसमवगृहा जम्बूद्वीपवेदिकातो नवयोजनशतप्रमाणान्तरा घनदन्तलटदन्तगृहण-
नत्तुद्विद्वन्तनामानथत्वारो द्वीपाः । एवमेते हिमवति पर्वते चतुस्यु विदिशु व्यवस्थिताः सर्वसख्याऽष्टाविशतिः,
एवं हिमवत्तुल्यवणप्रमाणं पञ्चहृदप्रमाणायामविष्कम्भावगाहुण्डरीकहदोपशोभिते शिखरिण्यपि पर्वते लेखणोदाणं-
वजलस्पशादारम्य यथोक्तप्रमाणान्तरातु चतुस्यु विदिशु व्यवस्थिता एकोरुकादिनामानोऽध्यणापान्तरालायामवि-
कम्भा अस्यावशतिसख्या द्वीपा वक्तव्या; सर्वसख्यापद्मचाशदन्तरद्वीपाः, एतद्वाता मनुष्या अप्येतत्रामानः
उपचारात्, भवति च तात्स्थात् तद्वयपदेशः, यथा पञ्चालदेशनिवासिनः युरुषाः पञ्चाला इति, ते च मनुष्या वज्र-
पमनाराचसहननिनः कङ्कपश्चिपरिणामा अनुलोमवायुवेगा समचतुरस्संस्थानाः, तद्यथा—सुप्रतिष्ठितकुर्मचारुचरणाः

२ प्रजाप-
नापद म-
नुष्यप्रजा-
(चू. ३६)

॥ ५२ ॥

मुकुमारश्लेषप्रविरल्लोमकुरुविन्दृतजह्वायुगला निगृद्भुवद्दसंधिजातुप्रदेशाः करिकरसमवृत्तोरवः कण्ठीरवसद्वश-
कटीप्रदेशाः गुक्कायुधसममध्यभागाः प्रदक्षिणावर्तीनाभिमण्डलाः श्रीवर्तसलाजिञ्चतविशालमांसलवक्षःस्थलाः मुरपरि-
धाऽनुकारिदीर्घवाहवः उश्छिष्टमणिवन्धा रक्तोत्पलपत्रातुकारिशोणपाणिपादतलाः चतुरहुलप्रमाणसमवृत्तकम्बुधीवाः
शारदशशाङ्कसौम्यवदनाः छत्राकारशिरसोऽस्फुटितस्त्रियधकान्तिश्लेषमूद्दिजाः कमण्डले कलये यूपस्त्रैषं वौपी नैज
पताकां सौचल्लिकं यवे मर्त्स्ये मर्करे कूम रथवर स्थालांत्रकाण्डापदाङ्कुशं सुप्रंतिष्ठकं मर्हीर श्रीदीप्ताभिमेषकं तोर्णे ३३२ मे-
दिनी जैलेषि वरभवेनादेशपवित्रेण्डेष्ट्रिपमेसिहच्छत्रचामिरहृपप्रशस्तोत्रमद्वात्रेशवल्लक्षणधराः । श्वियोऽपि सुजातसवौज-
सुन्दर्यैः समस्तमहेलायुणसमन्विताः संहताहुलिपथदलवत्तुकुमारकूमसस्थानमनोहारिचरणा रोमरहितप्रशस्तलक्षणोप-
तजहायुगला निगृद्भुमांसलजातुप्रदेशाः कदलीस्तमभनिभसंहतहुकुमारपीवरोहका वदनायामप्रमाणत्रिगुणमांसलविशा-
लजघनधारिण्यः लिगधकान्तिसुविभक्तश्लेषरोमराजयः प्रदक्षिणावर्तीतरङ्गभङ्गरनाभिमण्डलाः प्रशस्तलक्षणोपेतकुरुधयः
संगतपाथाः कनकफलशोपमसंहितात्यन्तत्वनाकृतिपीवरपयोधराः मुकुमारवाङ्गुलितिकाः सौचल्लिकशह्वचकाव्याकृतिले-
खालङ्कृतपाणिपादतलाः वदनचिभागोच्छ्रुतमांसलकम्बुधीवाः प्रशस्तलक्षणोपेतमांसलहुनुविभागा दाहिमपुष्पातुकारि-
शोणिमाधराष्ट्रा रक्तोत्पलताङ्गुजिद्वा विकसितकुवलयपत्रायतकान्तलोचना आरोपितचापस्त्राकृतिसुसंगतशूलितिकाः
प्रमाणोपपत्रललाटफलकाः सुक्षिगधकान्तश्लेषशिरोरुहाः पुरुषम्यः किञ्चिद्वनोच्छ्रायाः स्वभावत उदारशङ्गारचारुवेपा:

प्रजापता-
योः मठ-
य० पृता.

॥ ५२ ॥

वरेवदिकावनखण्डसमवगृदा जम्बूद्वीपवेदिकातः सतयोजनशतप्रमाणान्तरा अथकणीहरिकणीकणीकणीप्राचरणनामा-
नथत्वारो द्वीपाः । तत् एतेपामथकणीदीनां चतुणां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविद्धु प्रस्तकमध्यावष्टै यो-
जनशतान्यतिक्रम्याएत्योजनशतप्रमाणान्तरा उल्कासुखमेवमुखविद्युत्सुखविद्युहन्तभि-
दिकावनखण्डमण्डितपरिसरा जम्बूद्वीपवेदिकातोऽष्टयोजनशतप्रमाणान्तरा उल्कासुखमेवमुखविद्युत्सुखविद्युहन्तभि-
यानाथत्वारो द्वीपाः । ततोऽमीपामपि उल्कासुखादीनां चतुणां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविद्धु
प्रत्येकं नव नव योजनशतान्यतिक्रम्य नवयोजनशतप्रमाणान्तरा पञ्चत्वारिंशदधिकाशाविश्वितयोजनशतप्रिक्षिपा
ययोर्क्रमाणपञ्चवरेवदिकावनखण्डसमवगृदा जम्बूद्वीपवेदिकातो नवयोजनशतप्रमाणान्तरा घनदन्तलघुदन्तगृदद-
न्तशुद्गदन्तनामानथत्वारो द्वीपाः । एवमेते हिमवति पर्वते चतुसु विदिथु व्यवस्थिताः सर्वेस्त्वयाऽष्टाविश्वितिः
एवं हिमवत्त्वयणप्रमाणे पञ्चहस्तप्रमाणायामविष्कम्भावगाहुण्डरीकर्हदोपशोभिते शिखरिण्पपि पर्वते उच्चणोदाण-
पञ्चलस्त्वयादारभ्य ययोर्क्रमाणन्तराणु चतुर्द्वय विदिथु व्यवस्थिता एकोरुकादिनामानोऽशूणापान्तरालयामवि-
क्षन्मा अस्ताविश्वितस्त्वया द्वीपा वर्कव्या; सर्वेस्त्वयापद्मचाशदन्तरद्वीपाः, एतद्वगता मनुष्या अप्यत्त्वामानः
उपचारात्, भवति च तात्स्थ्यात् तद्वयपदेशः, यथा पञ्चालदेशनिवासिनः पुरुषाः पञ्चाला इति, ते च मनुष्या वज्र-
पमनाराचसहनिनः कङ्कपथिपरिणामा अनुलोमवायुवेगा समवत्तुरस्त्वसंस्थानाः, तद्यथा-सुप्रतिष्ठितकम्बचारुचरणाः

१ प्रजाप-
नापदे म-
नुच्यप्रज्ञा.
(द्व. ३६)

॥ ५२ ॥

ये गृहाकारा: कल्पवृक्षास्तेषु यथा सुखमवतिष्ठन्ते, न च तत्र धेने दंशमयकृकामत्कुण्डिकादयः शरीरोपद्रवकारिणो जन्तव उपजायन्ते, येऽपि च जायन्ते भुजगव्याग्रासिंहाद्यस्तेऽपि मनुष्याणां न वाधायै प्रभवन्ति, नापि ते परस्परं हिंसाहिंसकभावे चर्तन्ते, धेन्नानुभावतो रौद्रानुभावरहितव्यात्, मनुष्ययुगलानि च पर्यवसानसमये तुगलं प्रसुवते, तच तुगलमेकोनाशीतिदिनानि पालयन्ति, तेषां शरीरोच्छ्रोडण्डौ धनुःशतानि, पल्योपमासंख्येयभागप्रमापनायुः, उक्तं च—“अन्तरदीवेषु नरा धण्यसयमहुसिया सया मुद्यथा । पालन्ति मिहणधम्मं पल्लस्स असंख्यभागाङ् ॥ १ ॥ चउसुष्ठि पिष्टकरड्याणि मण्याण तेसिमाहारो । भृतस्स चउत्थस्स य गुणसीदिदिणाणि पालण्या ॥ २ ॥”

स्तोकपायतया स्तोकप्रेमानुवन्धतया च ते मृत्वा दिवमुपसर्वन्ति, मरणं च तेषां जुम्भिकाकासशुतादिमात्रव्यापाराहुरत्सरं भवति, न शरीरपीडरमभुरस्सरमिति । तदेवमुक्ता अन्तरद्वीपगाः ॥ साम्प्रतमकर्मभूमकप्रतिपादनायैमाह—अथ के तेऽकर्मभूमकाः ?, सुरिराह—अकर्मभूमकाश्चियद्विधाः प्रज्ञसाः, तच त्रिंशद्विधत्वं धेन्नानुभेदात्, तथा चाह—‘तंजहा—पञ्चहि हैमवपहै’ इत्यादि, पञ्चभिहैमवते: पञ्चभिहैरण्यवते: पञ्चभिहैरिवपैः पञ्चभी रम्यकवपैः पञ्चभिहैरेवकुरुभिः पञ्चभिहैरण्यवते: पञ्चभिहैरिवपैः पञ्चभी रम्यकवपैः पञ्चभु पञ्चसु हैरण्यवतेषु मनुष्या गव्यूतप्रमाणशरीरोच्छ्रयाः पल्योपमानुषो चञ्चपमनाराचसंहननाः समचतुरसंस्थानाः चतुःपण्ठपृष्ठकरण्डकाश्चतुर्थोत्तिक्रमभोजिन एकोनाशीतिदिनान्यपत्यपालकाः, उक्तं च—“गाउअसुचा पलि-

प्रशापना-
या: मल्ल-
य० वृत्तौ.

प्रकृत्यैव हसितभणितविलासविषयपरमनेषुण्योपेता: । तथा मनुष्या मानुष्यथ स्वभावत एव सुरभिवदना: प्रतुक्रो-
पमानमायालोभा: संतोषिणो निरात्मुक्या मादेवाजीवसंपत्ता: सत्यपि मनोहारिणि मणिकनकमौक्तिकादौ ममत्वका-
रणे ममत्वाभिनिवेशरहिता: सर्वथाऽपगतवैरात्मन्था हस्त्यथकरभगोमहिष्यादिसद्भाविष्टपि तत्परिभोगपराङ्गुधाः
पादविहारिणी ज्ञरादिरोगवध्यभूतपिशाचादिग्रहमारिव्यसनोपनिपातविकलः परस्परप्रेष्यप्रेपकभावरहित्वादहमि-
न्द्रा:, तेषां पृष्ठकरण्डकानि चतुःपटिसंख्याकानि चतुर्थांत्रिकमे चाहारम्बणं आहारोऽपि च न शाल्यादिधात्वनि-
पत्रः किन्तु पृथ्वीमृत्तिका कल्पद्रुमाणां पुष्पफलानि च, तथाहि-जायते खलु तत्रापि विल्वसात एव शालिगोथम-
मापमुद्रादीनि यात्यानि, परं न तानि मनुष्याणामुपभोगं गच्छन्ति, या तु पृथ्वी सा शक्तरातोऽप्यनन्तगुणमातुर्या,
यथ कल्पद्रुमपुष्पफलानामास्वादः स चक्रवर्तीभोजनादप्यधिकगुणः, तथा चोक्तम्—“तेसिंणं भंते। पुष्पफलाणं केरिसए
आसाए पत्रते? गोयमा! से जहानामए रत्नो चाउरतस्य चक्रवट्टिस्य कल्लाणे भोयणजाए सयसहस्रनिष्ठन्ने चत्रोवए
रसोवए फासोवए आसायणिजे दपणिजे विहणिजे सबैदियगायपल्हायणिजे आसाएणं पत्रते, एत्तोवि
इष्टतराए चेव पत्रते” । ततः पृथ्वी कल्पद्रुमपुष्पफलानि च तेषामाहारः, तथाभूतं चाहारमाहार्ये प्रासादादिसंस्थाना

१ तेषां भद्रत्वं ! उपपक्षलानां कीदृशा आस्वादः पक्षतः ? , गौतम ! स यथानामकः राज्ञश्चात्मनस्य चक्रवर्तिनः कल्पाणं भोजनजातं शतसहस्र-

रम्यकवर्णु अनन्तगुणा; तेऽयोऽपि पञ्चमु देवकुरुषु पञ्चमतरकुरुषु अनन्तगुणाः, तदेवमुक्ता अकर्मभूमकाः ॥ संप्रति
कर्मभूमकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं कर्मभूमगा ?, कर्मभूमगा पञ्चरसविहा प०, त०—पञ्चहिं भरहेहि पञ्चहिं पञ्चहिं महाविदेहिं, ते समा-
सओ दुविहा प०, त०—आ [य]रिया य मिलिकच्छ् य, से किं तं मिलिकच्छ् ?, मिलिकच्छ् अणेगविहा प०, त०—सगा जवणा
चिलाया सधरवन्वरमुरडोइमडगनिष्णगपकणिया कुलवसगोडमिलचिलपारसगोथा कोंचअवडिलमिलचिलपुलिदहारोसदीव-
व्रोकणगन्था हारवा पहलियअजश्वलरोमपासपउसा मलया य चंथुया य सूयलिकोंकणगमेयपलहवमालव मगर आभासिआ
कणवीर ल्हसिय खसा खासिय पेदूर मोढ डॉकिल गलओस पओस कक्षेय अवखाग हणरोमग हूणरोमग भरु मरुय चि-
लाय वियवासी य एवमाइ, सेतुं मिलिकच्छ् ।

अथ के ते कर्मभूमकाः ?, सुरिह कर्मभूमकाः पञ्चदशविधाः प्रज्ञसाः, तच पञ्चदशविधत्वं क्षत्रमेदात्, तथा
चाह—‘पञ्चहिं भरहोहिैं, इत्यादि, पञ्चभिर्भरतेः पञ्चभिरेवतेः पञ्चभिर्भाविदेहमेघमानाः पञ्चदशविधा भवन्ति,
ते च पञ्चदशविधा अपि समासतो द्विविधाः प्रज्ञसाः, तद्यथा—आयो म्लेच्छाश्च, तत्र आराद् हेयधर्मेभ्यो याताः—
प्राप्ता उपादेयधर्मैरित्यायोः, “पृष्ठोदरादयः” इति रूपनिष्पत्ति, म्लेच्छाः—अव्यक्तभापासमाचाराः, “म्लेच्छ अव्य-
क्तायां चाचि” इति चवनात्, भापाग्रहणं चोपलक्षणं, तेतुं शिष्याऽसंमतसकलब्यवहारा म्लेच्छा इति प्रतिपत्तव्यं ।

प्रज्ञापना-
या: मद्भ-
य० पृत्ता०

॥ ५४ ॥

ओवमाउणो वज्जरिसहसंघयगा । हेमवएरन्नवए अहमिंदनरा मिहुणवासी ॥ १ ॥ चउसटी पिट्ठकराउण मणुयाण
तेसिमाहारो । भत्तस्स चउत्थस्स य गुणसीदिणङ्गचपालणया ॥ २ ॥” पञ्चमु हरिवर्षु पञ्चमु रम्यकेषु द्विपल्योप-
मायुपे द्विग्न्यूतप्रमाणशरीरोऽन्ध्या वज्रपंनाराचसहननाः समचहुरत्रसंस्थानाः आहाराहिणो
अस्याविश्वधिकशतसख्यपृष्ठकरणडकाश्वरुः परिदिनान्त्यप्लपालकाः, आह च—“हरिवासरमप्सु आउपमाणं सरिर-
मुस्सेहो । पलिओवमाणि दोन्नि उ दोन्नि उ कोशुस्त्वया भणिया ॥ ३ ॥ छट्टस्स य आहारो चउसट्टिदिणाणि पालणा
तेस्सिं । पिट्ठकराण संयं अड्डावीसं मुणेयचं ॥ ४ ॥” पञ्चमु देवकुरुषु पञ्चमुत्तरकुरुषु त्रिपल्योपमायुपो गव्यूतत्रयप्र-
माणशरीरोऽन्ध्या: समचहुरत्रसंस्थानावज्रपंनाराचसंहननिनः पद्मपञ्चाशदधिकशतद्वयप्रमाणपृष्ठकरणडकां अट्टमभका-
तिकमाहारिण एकोनपञ्चाशहिनान्यपत्त्यपालकाः, तथा चोकप—“दोषुचि कुरुषु मणुया तिपल्परमाउणो तिको-
मुषा । पिट्ठकराणस्याइ दो छपञ्चाइ मणुयाणं ॥ ५ ॥ सुसमुसमाणुभावं अणुभवमाणाणङ्गचवरोवणया । अउणा-
पणदिणाइ अझमभत्तस्समाहारो ॥ ६ ॥” एतेषु सर्वेष्वपि क्षेत्रेष्वन्तरद्वीपेहिव भरुण्याणामुपभोगाः कल्पद्वसंपा-
दिता; नवरमन्तरद्वीपापेक्षया पञ्चमु हेमवतेषु पञ्चमु हैरपवतेषु मनुष्याणामुत्थानबलवीर्योदिकं कल्पपादपफलाना-
मासादो भूमोर्मायुर्मित्येवमादिका भावाः पर्याचानधिकृत्यानन्तत्तुगुणा द्रष्टव्याः, तेभ्योऽपि पञ्चमु हरिवर्षेषु पञ्चमु

१ प्रज्ञाप-
नापद म-
नुष्यप्रज्ञा०
(द. ३६)

॥ ५५ ॥

जिगणं चकीणं रामकण्ठाणं ॥ ११३ ॥ से तं खेतारिया ॥ से किं तं जाइआरिया ?, जाइआरिया छविहा पं०, तं०—
अबहा य कलिंदा य, निदेहा वैद्यगाइया । हरिया उंतुणा चेव, छ एया इन्भजाइओ ॥११४॥। सेतं जाइआरिया । से किं तं
कुलारिया ?, कुलारिया छविहा पं०, तं०—उगा ओगा राइना इक्खागा गाया कोरवा, सेतं कुलारिया । से किं तं
कमारिया ?, कमारिया अणेगविहा प०, तं०—दोसिया सुतिया कप्पासिया मुच्वेयालिया भंडवेयालिया कोलालिया
नरवाहणिया जे यावने तहपगारा, से तं कमारिया । से किं तं सिप्पारिया ?, सिप्पारिया अणेगविहा प०, तं०—तुणागा
तुवाया पद्मा देयडा वरुणा छविया कहपाउयारा मुंजपाउयारा छतारा वज्ञारा पुञ्चारा लेप्यारा चित्तारा संखारा
दंतरा भंडारा जिज्ञारा सेल्लारा कोडिगारा, जे यावने तहपगारा, से तं सिप्पारिया ॥ से किं तं भासारिया ?, भासा-
रिया जे एं अद्भुतागहाए भासाए भासेति, तथडवि य एं जत्थ बंभी लिवी पवत्तइ, बंभीए एं लिवीए अहारसविहे ले-
खविहाणे प०, तं०—बंभी जवणाणिया दोसाषुरिया खेरोट्टी शुक्खरसारिया भोगवड्या पहराइया अंतक्खरिया अक्खर-
शुहियो वेणद्यौं निष्फङ्क्या अंकेलिवी गणियलिवी गंधवलिवी आयस्तलिवी माहेसरी दोमिलिवी^{१०} पोलिन्दी, से तं भासारिया ।
से किं तं नाणारिया ?, नाणारिया पंचविहा प०, तं०—आभिणिनोहिनाणारिया ओहिनाणारिया मणप-
ज्जनाणारिया केवलनाणारिया, सेतं नाणारिया । से किं तं दंसणारिया ?, दंसणारिया दुविहा पं०, तं०—सरागदंसणा-
रिया य वीयरायदंसणारिया य, से किं तं सरागदंसणारिया ?, सरागदंसणारिया दसविहा प०, तं—निसगुवैसरल्दै
आणरुद्दे उच्चनीयस्त्रैमन् । अभिगमनिथारल्दै किरियासंखेपमर्दै ॥११५॥ शृष्ट्येणाहिगया जीवाजीवे य मुण्डपावं च ।

मन्त्रापता-
या: मल-
य० पूर्णी।

॥ ५५ ॥

तत्रात्पवत्तत्वात् प्रथमतो म्लेच्छतत्त्वतामाह—‘से किं ते’ इत्यादि, अथ के ते म्लेच्छाः ?, ‘मिलिकखु’ इति
निर्देशः प्राकृतत्वाद् आपत्वाच, सूरिराह—म्लेच्छा ‘अनेकविधाः प्रज्ञसाः, तचानेकविधिधत्वं शक्—यवन—चिलात—
शबर—चवरादिदेशमेदात्, तथा चाह—‘तंजहा सगा’ इत्यादि, शकदेशनिवासिनः शकाः, यवनदेशनिवासिनो यव-
नाः, एवं सर्वत्र, नवरमभी नानादेशा लोकतो विशेषाः ॥ आप्यप्रतिपादनाथमाह—

से कि तं आ[य]रिया ?, आ[य]रिया इविहा पं०, तं०—इहिपत्ता[य]रिया य अणिहिपत्ता[य]रिया य, से कि तं इहिपत्ता-
[य]रिया ?, इहिपत्ता[य]रिया छविहा पं०, तं०—अरहंता चक्कवटी चलदेवा वासुदेवा चारणा विज्ञाहरा, सेत्तं इहिपत्ता-
[य]रिया । से कि तं अणिहिपत्ता[य]रिया ?, अणिहिपत्ता[य]रिया नवविहा पं०, तं०—खेत्ता[य]रिया जातिआ[य]रियो
कुलारिजी कम्मारियो तिष्पारियो भासारियो नाणारियो दंसणारियर्च चारित्तारियो । से कि तं खेत्तारिया
जदछवीसतिविहाणा पं०, तं०—रायगिह मगह चंपा अंगा तह ताम्लिति वंगा य । कंचणपुरं कलिंगा वाणारसी चेव का-
सी य ॥१०८॥ साएय कोसला गंगपुरं च कुरु सीरियं कुसद्धा य । कंपिछं पंचालं अहिच्छेचा जंगला चेव ॥१०९॥ बौरई
सोरदा भिहिं विदेहा य वैच्छं जीसंसी । नंदिपुरं संदिङ्गा भाद्विलुपुरमेव मल्या य ॥११०॥ वैराङ्ग वैच्छं वरणा अँच्छा तह
मार्चियावह दसप्णा । सोत्तियंवै य चेदी वीषमेयं सिषुसोवीरा ॥१११॥ मैहुरा य द्वरसेपा पौवा भंगी य मौसु तुरिवटा ।
सौवत्थी य कुणाला कोहीवरिसं२५ च लाटा य ॥ ११२ ॥ सेयवियोविय गयरी केक्यजद्दं च आरियं भणियं । इत्थुप्पत्ती

१ मन्त्राप-
नापदे म
उप्यपत्ता।
(सू.३७)

॥ ५५ ॥

यरायदंसणा [य] रिया य अचारिमसमयउवस्तक्सायवीयरायदंसणा [य] रिया य । से कि तं खीणकसायवीयरायदंसणा—
[य] रिया ?, खीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया दुविहा प०, तें—छउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया ?,
य केवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य । से कि तं छउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया ?,
छउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा य दुविहा प०, तें—सयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया
य उद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य, से कि तं सयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा—
[य] रिया ?, सयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया दुविहा प०, तें—पठमसमयसयुद्धछउमत्थ—
खीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य अपठमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयराय—
चरिमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य अचारिमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसाय—
दंसणा [य] रियाय, से तं सयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया । से कि तं उद्धवोहियछउमत्थखीणकसाय—
वीयरायदंसणा [य] रिया ?, उद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया दुविहा प०, तें—पठमसमयउद्धवो—
हियखीणकसायवीयरायदंसणारिया य अपठमसमयउद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य]—
मसमयउद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य अचारिमसमयउद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य]—
ण [य] रिया य, सेतं उद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया, सेतं छउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा [य]—
रिया । से कि तं केवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया दुविहा प०,

प्रश्नापना-
या: मल्ल-
य० पृता.

॥ ५६ ॥

२ प्रश्नाप-
नापदे म-
नुव्यपना,
(स्त्र. ३७)

सहस्रुद्धया आसवसंवरे य रोपइ उ निसग्नो ॥ ११६ ॥ जो जिणदिहे भावे चउहिं सद्हाइ सयमेव । एमव नन्नहीचय
निसग्लइति नायबो ॥ ११७ ॥ एए चेव उ भावे उवदिहे जो परेण सद्हइ । छउमत्थेण जिणेण व उवएसक्लइति नायबो ॥
॥ ११८ ॥ जो हुउमयाणतो आणाए रोपए पवयणं तु । एमेव नन्हाति य एसो आणालहै नाम ॥ ११९ ॥ जो सुतमाहिज्ञन्तो
सुएण ओगाहै उ सम्मते । अंगेण चाहिरेण व सो सुतलइति जायबो ॥ १२० ॥ एगपएणगाहै पदाहै जो पसरहै उ सम्मते ।
उदएष तिळविंदु सो वीयलइति नायबो ॥ १२१ ॥ सो होइ अभिगमलहै सुयनाणं जस्स अथओ दिहै । इकारस अंगाहै पह-
चना दिहिवाजो य ॥ १२२ ॥ दबाण सबभावा सबपमाणहि जस्स उवलद्वा । सबाहिं नयनिहीहि वित्थारलइति नायबो
॥ १२३ ॥ [दंसणनाणचरिते तवविणए सबसमिइगुतीमु । जो किरियामावलहै सो खल किरियालहै नाम ॥ १२४ ॥ अणभिग-
हियकुदिही संखेवलइति होइ नायबो । अविसारओ पवयणे अणभिगहिओ य सेसेमु ॥ १२५ ॥ जो आत्थकायथमं सुयथमं
खल चरिताथमं च । सहह जिणाभिहियं सो धन्मलइति नायबो ॥ १२६ ॥ परमत्थासंथवो वा सुदिहपरमत्थसेवणा चावि ।
वावनकुदसणवज्ञणा य सम्मतसद्हयणा ॥ १२७ ॥ निसंकिय निकंकिय निवितिगिज्ञा अमूढिही य । उवबूहियरीकरणे
पञ्चलुप्तमावणो अह ॥ १२८ ॥ से तं सरागदंसणारिया । से किं तं वीयरायदंसणा [य] रिया । वीयरायदंसणा [य] रिया
दुविहा प०, ते०—उवसंतकसायवीयरायदंसणा [य] रिया । खीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया । से किं तं उवसंत-
कसायवीयरायदंसणा [य] रिया । उवसंतकसायवीयरायदंसणा [य] रिया दुविहा प०, ते०—पठमसमयउवसंतकसा-
यवीयरायदंसणा [य] रिया य, अहवा चरितसमयउवसंतकसायवी-

॥ ५६ ॥

अहिन्छन्ना ११ उरायेषु द्वारावती १२ विदेहेषु मिथिला १३ चत्सेषु कौशाम्बी १४ शाणिडल्येषु नन्दिपुरं, १५ मल्येषु
भद्रिल्पुरं १६ चत्सेषु चेराटपुरं १७ चरणेषु अन्धामुरी १८ दशाणेषु युत्तिकाकृती १९ चेदिषु शोक्तिकाकृती २० वीतमयं
सिन्धुषु सौविरेषु २१ मथुरा शरसेनेषु २२ पापा भजेषु २३ मास(सा)पुरिवट्टा(चार्या) २४ कुणालेषु श्रावस्ती २५ लाटासु
कोटिवर्षं २६ श्रेताम्बिकानगरी कैकयजनपदाद्वे एतावदद्विष्टविंशतिजनपदात्मकं श्रेत्रमायं भणितं, कुतः ?
इत्याह—‘इत्थयपत्ति’ इत्यादि, यसादत्र-एषु अद्वैपद्विंशतिसख्येषु जनपदेषु उत्पत्तिजिनानां-तीर्थकराणां-चक्र-
वर्तिनां रामाणां-बलदेवानां कृष्णानां-यासुदेवानां तत आयौ, एतेन श्रेत्रायानायैववस्था दर्शीता—यत्र तीर्थकरादी-
नामुत्पत्तिसदायै शेषमनायैमिति । उक्ताः श्रेत्रायार्थाः, सम्प्रति जात्यायैप्रतिपादनायैमाह—युगम्, नवरं यद्यपि शा-
क्षान्तरव्यन्तेका जातय उपचण्ठेते तथाऽपि लोके एता एव अस्वष्ट-कलिन्द-वैदेह-वैदंग-हरित-चुचुणरूपा इम्यः
जातयोऽभ्यर्चनीया जातयः प्रसिद्धाः, तत एतामिजीतिभिरुपेता जात्यायां न शेषजातिभिः । ‘रुण्णगा’ इत्यादि,
हुक्षाकाः-सून्ध्याजीविनः तनुवायाः-कुचिन्दाः पट्टकाराः-पट्टकूलकूचिन्दाः, देयडा-दृतिकाराः चरुटाः-पिञ्जिकाः
चर्विकाः-कट्टादिकाराः कट्टपाउकाराः, एवं गुञ्जपाउयाराः, ‘छत्तारा’ छत्रकाराः, एवं शेषपाण्यपि
पदानि भावनीयानि । चासी यवनानीत्यादयो लिपिभेदास्तु सम्रदायादवसेयाः । उक्ता भाषायार्थाः, सम्प्रति ज्ञाना-
योनाह—‘से किं तं’ इत्यादि शुगमम् । दशेनायैनाह—अथ के ते दशेनायार्थाः ?, सूरिराह—दशेनायार्थाः द्विविधाः प्रज्ञसाः;

प्रजापता-
या: मठ-
य० पृच्छा।

॥ ५७ ॥

ते०—सजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य अजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य । से कि ते०—
सजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया इविहा ५०, ते०—
पठमसमयसजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य अपठमसमयसजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य]
रिया य, अहवा चरिमसमयसजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य अचरिमसमयसजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया । से कि ते०—अजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया । से ते०—
केवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य अपठमसमयअजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य, अहवा
चरिमसमयअजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया य अचरिमसमयअजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य]
रिया य, से ते०—अजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया, से ते०—
केवलिखीणकसायवीयरायदंसणा [य] रिया, से ते०—दंसणा [य] रिया ॥

उगमं, नवरं ‘रायगिहमगह’ इत्यादि, राजगृहं नगरम्, मगधो जनपदः, एवं सर्वत्रापि अक्षस्स्कारो विघेयः,
भावार्थस्थयम्-१ मगधेषु जनपदेषु राजगृहं नगरम्, २ अङ्गेषु चम्पा ३ वक्षेषु तामलिसी ४ कलिङ्गेषु काञ्चनपुरं
५ काशिषु चाराणसी ६ कोसलाषु साकेतं ७ कुरुषु गजुरं ८ कुशावतेषु सोरिकं ९ पाञ्चालेषु काम्पिल्यं, १० जङ्गलेषु

१ प्रजाप-
नामदे म-
नुव्यप्रजा-
(च० ३७)

॥ ५७ ॥

धम्मरुद्धिः' रुचिशब्दस्यात्रापि प्रत्येकं संवन्धात् क्रियारुचिः संधेपरुचिर्धर्मरुचिरिति द्रष्टव्यं, तत्र क्रिया—सम्यक्—
संयमानुष्ठानं तत्र रुचिर्यस्य स क्रियारुचिः, संक्षेपः—संग्रहः तत्र रुचिर्यस्य विस्तरायोपरिचानात् संस्थेपरुचिः धर्मे—
अस्तिकायधर्मे श्रुतयमादी वा रुचिर्यस्य स धर्मरुचिरिति गाथासंधेपार्थीः ॥ व्यासार्थैँ हु सूत्रकृदेव स्वत आह—‘भूय-
त्येण’ इत्यादि, ‘भूयत्येण’ इति भावप्रधानो निर्देशः, ततोऽथमर्थः—भूतार्थैँतेन—सदभूता अमी पदार्थी इत्येवरुपण
यस्याधिगताः—परिज्ञाता जीवाजीवाः पुण्यं पापमाश्रवं संवरः चशब्दाद् वन्धादयश्च, कथमधिगताः? इत्याह—‘सहस-
मुद्भावाः’ इति आपैत्वाद् विभक्तिलोपाच सहसंमत्या सह—आत्मना या संगता मतिः सा सहसंमतिः तया, किमुक्तं
मवति?—परोपदेशनिरपेक्षया जातिस्वरणप्रतिभादिरूपया मत्या, न केवलमधिगताः, किन्तु तात्र जीवादीन् पदा-
र्थान् वेदयतेऽनुरोचयति च तत्त्वस्वपतयाऽऽत्मसात्परिणामयति चेति भावः, एष निसर्गरुचिर्विज्ञेय इति शेषः ।
जमुग्मवायै स्पष्टतरमभिधित्युराह—‘जो जिणदिष्टे भावे’ इत्यादि, यो जिनदृष्टान् भावान् द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदतो
नामादिभेदतो वा चतुर्विधान् स्वयमेव—उपदेशनिरपेक्षः श्रद्धाति, केनोल्लिखेन श्रद्धाति?, तत आह—‘एवमेव
एतत्—जीवादि यथा जिनदृष्टं नान्यथा इति, चः समुच्चये, एष निसर्गरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ उपदेशरुचिमाह—‘एष
चेव’ इत्यादि, एतानेव जीवादिभावान् परेण छञ्चस्थेन जिनेन वोपदिदान् श्रद्धाति एष उपदेशरुचिरिति ज्ञातव्यः ।
आज्ञारुचिमाह—‘जो हेउमयाणंतो’ इत्यादि, यो हेतु—विवक्षितार्थीगमकमजानानः प्रवचनमाज्ञयैव तुशब्दं पृष्ठकारार्थीः

पश्चापता-
या: मल्ल-
य० एतोः

॥ ५८ ॥

तद्यथा—सरागदशीनायी वीतरागदशीनायीः, तत्र सरागं—सकपायं यद्यशेन तेनायीः सरागदशीनायीः वीतरागं—
उपशान्तफलपायं धीणकपायं चा यद्यशेन तेनायी वीतरागदशीनायीः । तत्र सरागदशीनायीप्रतिपादनायमाह—‘से किं तं
इत्यादि, अथ के ते सरागदशीनायीः ?, सुरिराह—सरागदशीनायी दशविधा: प्रज्ञसा:, तद्यथा—‘निसभुवप्स’
इत्यादि, अत्र रुचिशब्दः प्रत्येकमभिसंवध्यते, ततो निसर्गहचिरिति प्रष्टव्यं, तत्र निसर्गः—सभावः तेन रुचिः—जि-
न्नप्रणीततत्त्वाभिलापह्या यस्य स निसर्गरुचिः, उपदेशो—गुरुदिना वसुतत्त्वकथनं तेन रुचिः—उक्तस्त्रप्या यस्य स
जिनाशेव मे तत्त्वं न शेषं
उपदेशरुचिः, आज्ञा—सवैव च चनातिमिका तस्यां रुचिः—अभिलापो यस्य स आज्ञारुचिः, जिनाशेव मे तत्त्वं न शेषं
गुरुक्तजातमिति योऽभिमन्त्यते स आज्ञारुचिरिति भावार्थीः, ‘मुत्तवीयरुद्देशेवत्ति’ अत्रापि रुचिशब्दः प्रत्येकमभिसं-
वध्यते, सुत्रम्—आज्ञाराज्ञारुचिरुकालिकादि तेन रुचिर्यस्य स तथा, सुत्रमाचारा-
दिक्षमन्त्रविष्णमन्त्रविष्णवाचावश्यकादिकमधीयानो यः सम्यक्त्रमवयगाहते प्रसन्नप्रसन्नतराध्यवसायथ भवति स सुत्र-
चिरिति भावार्थी, वीजमिव वीजं—यदेकमन्त्रनेकायीप्रबोधोत्पादकं चचः तेन रुचिर्यस्य स वीजरुचिः, अनयोश्च
पदयोः समाहारद्वन्द्वः तेन नमुसकनिदेशः, पवैति समुच्चये, ‘अहिगमवित्थारुद्दत्ति’ अत्रापि रुचिशब्दस्य प्रत्येकम-
भिसंवध; अधिगमरुचिविस्तारुचिश्च, तत्राधिगमो—विशिष्टं परिज्ञानं तेन रुचिर्यस्यासावधिगमरुचिः, विस्तारो-
व्यासः सकलद्वादशाङ्कस्य नयैः पर्यालोचनमिति भावः, तेनोपद्वंहिता रुचिर्यस्य स विस्तारुचिः, ‘किंतियासंश्वेष-

१ प्रज्ञाप-
नापदं स-
नुभ्यप्रता-
(स्थ.३७)

॥ ५८ ॥

निः, किमुक्तं भवति ?—यस्य भावतो दर्शनाद्याचारानुषाने रुचिरस्ति स खलु क्रियाहृचिनीम् । संधेपरुचिमाह—
'अणभिग्नहिय' इत्यादि, नाभिग्नहीता कुत्सिता दृष्टियैनासावनभिग्नहीतकुदृष्टिः, अविशारदः प्रवचने जिनप्रणिते
गेषु च कपिलादिप्रणीतेषु प्रवचनेषु अनभिग्नहीतो—न विद्यते आभिमुख्येनोपादेयतया गृहीतं—ग्रहणमस्य इत्यन-
भिग्नहीतः, पूर्वमनभिग्नहीतकुदृष्टिरित्यनेन दर्शनान्तरपरिग्रहः प्रतिपद्धः अनेन परदर्शनपरिज्ञानमात्रमपि निपद्ध-
निति विशेषः, स इत्थंभूतः संक्षेपरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ धर्मरुचिमाह—'जो अतिथकाय' इत्यादि, यः खलु जीवोऽस्ति-
कायानां—धर्मास्तिकायादीनां धर्मे—गत्युपदम्भक्त्यादिरूपं स्वभावं श्रुतधर्मे च जिनाभिहितं श्रद्धाति
स धर्मरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ तदेवं निसग्नियुपाधिभेदाद् दशधा रुचिरूपं दर्शनमुक्ते, सम्प्रति यैलिङ्गेरिदमुत्पन्नमस्ति
इति निश्चयते तानि लिङ्गान्युपदशेयत्राह—'परमत्थसंथवो चा' इत्यादि, परमाश्र्य—तात्त्विकाश्र्य तेऽथाश्र्य—जीवाद-
यस्ते परमाश्र्यः तेषु संस्तवः—परिचयः, तात्पर्येण वडुमानपुरस्मरं जीवादिपदाथीवगमायाभ्यास इतियावत्, वाश-
च्छः समुच्चये, सुमु—सम्यग्ग्रील्या इष्टाः परमाश्र्य—जीवादयो यैस्ते सुदृष्टपरमाश्र्यः तेषां सेवना—पयुपास्तिः सुदृष्टपर-
माश्र्येवनं, श्रीत्वं प्राकृतत्वात्, वाशच्छ्वादुक्तसमुच्चये, यथाशक्ति तद्वैयादृत्यप्रवृत्तिश्च, अपि: समुच्चये, तथा 'वाव-
नकुदंसणति', दर्शनशब्दः प्रत्येकमभिसंवध्यते, व्यापत्रं—विनष्टं दर्शनं यैषां ते व्यापत्रदर्शनाः—निहवादयः तथा कु-
त्सितं दर्शनं यैषां ते कुदर्शनाः—शाक्यादयस्तेषां वज्रेन व्यापत्रकुदर्शनवज्रेनम्, अत्रापि श्रीत्वं प्राकृतत्वात्, 'सम्मत-

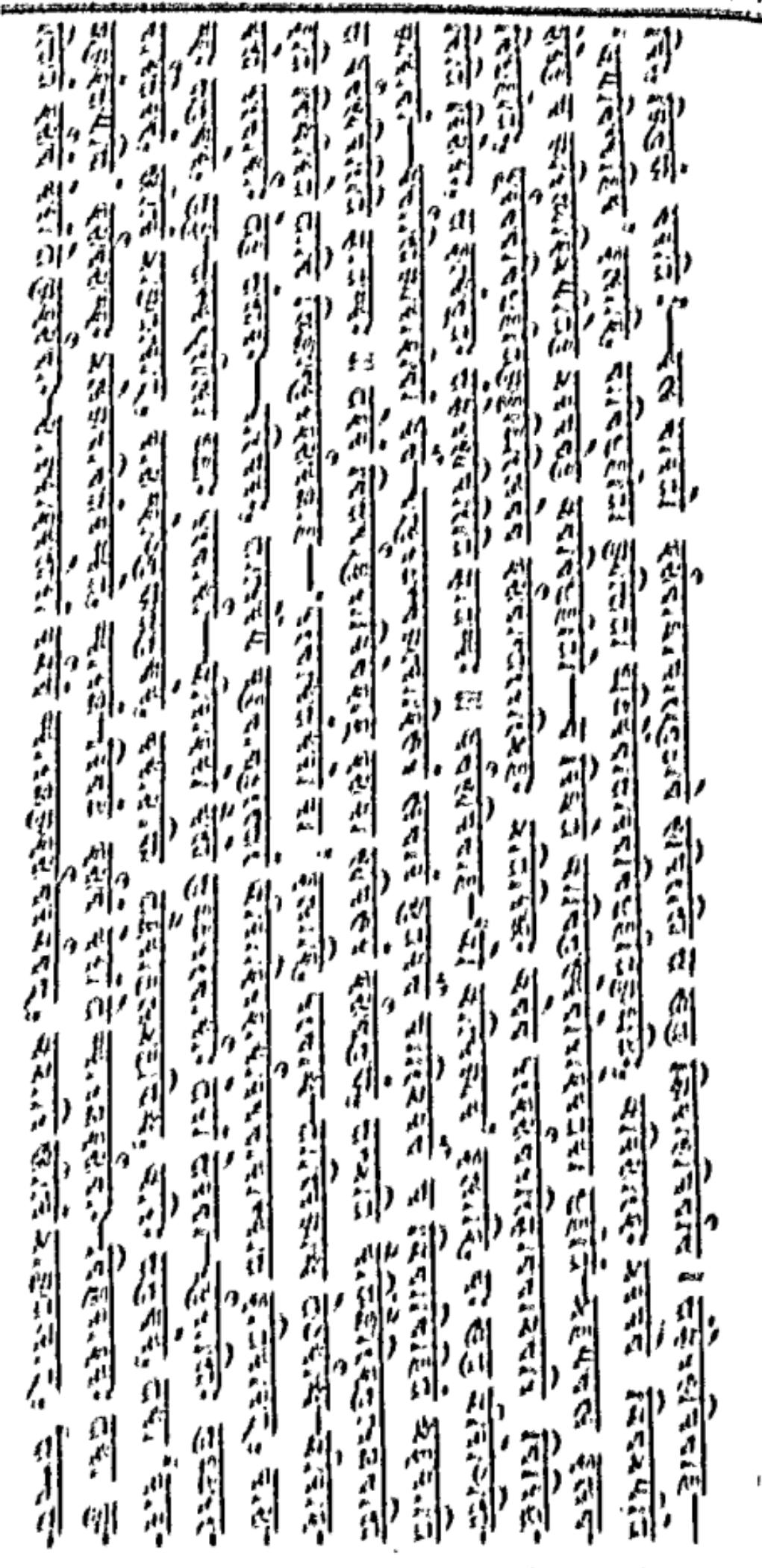
प्रश्नापना-
याः मल-
य० पूर्तीं।

॥ ५९ ॥

केवल्या रोचते, कथम् ? इत्याह—एवमेतत् प्रवचनोल्मर्थज्ञातं नान्यथेति एष आज्ञारुचिनामि । सूत्ररुचिमाह—‘जो तुतं’ इत्यादि, यः सूत्रम्—अङ्गप्रविष्टमहन्त्वाच्च वा अधीयानस्तेन श्रुतेनाङ्गप्रविष्टनाङ्गत्वाल्पेन या सम्बन्धत्वमवगाहते स सूत्ररुचिरिति ज्ञातव्यः । वीजरुचिमाह—‘एगपपणगाहं’ इत्यादि, एकेन पदेन प्रक्रमाजीवादीनामनेकानि पदानि-प्राकृतत्वेन विभक्तव्यत्वयादनेकेषु जीवादिषु पदेषु यः सम्बन्धत्वमिति धर्मधर्मिणोरमदोपचारात् सम्बन्धत्ववान् ज्ञात्मा प्रसरति तुशब्दोऽवधारणार्थः प्रसरत्वेव, कथम् ? इत्याह—उद्दक इव तैलविन्दुः, किमुक्तं भवति ?—यथा उद्दकफैद-रगतोऽपि तैलविन्दुः समस्तमुदकमाक्रामति तथैकदेशोत्पन्नरुचिरप्यात्मा तथाविधाद्योपशमभावादशेषेषु तत्त्वेषु लभन्तीमात् भवति स पूर्वंविधो वीजरुचिरिति ज्ञातव्यः । अधिगमसूत्ररुचिमाह—‘सो होइ’ इत्यादि, यस्य श्रुतज्ञानम-पैतो दद्येकादशाज्ञानि, प्रकीर्णकमित्यत्र जातावेकवचनं, ततोऽयमर्थः—प्रकीर्णकानि उत्तराध्ययनादीनि दृष्टिवादः वशन्दाङ्गपाज्ञानि च स भवत्यधिगमसूत्रिः । विस्ताररुचिमाह—‘द्वचाण’ इत्यादि, द्रव्याणां—धर्मास्तिकायादीनामवेपाणामपि सर्वे भावाः—पर्याया यथायोगं सर्वप्रमाणैः—प्रत्यक्षादिभिः सर्वेष नयविधिभिः—नैगमादिनयप्रकारैः उपचिमाह—‘दंसण’ इत्यादि, दर्शनं च ज्ञानं च चारित्रं च दर्शनज्ञानचारित्रं समाहारे द्वन्द्वः तस्मिन् तथा तपसि विनये च तथा सर्वासु समितिषु—ईर्यासमित्यादिषु सर्वासु च गुस्तिषु—मनोगुस्तिप्रभृतिषु यः क्रियारू-

२ प्रश्नाप-
नापदे म-
तुत्यप्रश्ना-
(स.३७)

॥ ५९ ॥

प्रशापना-
या: मठ-
य० पृती०

॥ ५९ ॥

११ प्रशाप-
नापद स-
नुष्यप्रशा-
(सू. ३७)

केवल्या रोचते, कथम् ? इत्याह—एवमेतत् प्रवचनोक्तमर्थजाति नान्यथेति एष आज्ञारुचिनीम् । ‘सूक्तरुचिमाह—‘जो
हुतं’ इत्यादि, यः सत्रम्—अङ्गभिष्ठमङ्गवाह्यं वा अधीयानस्तेन श्रुतेनाङ्गप्रविष्टनाङ्गवाह्येन वा सम्बक्त्वमवगाहते स
सूक्तरुचिरिति ज्ञातव्यः । वीजरुचिमाह—‘एगपपणेगाहं’ इत्यादि, एकेन पदेन प्रक्रमाजीवादीनामनेकानि पदानि-
प्राकृतयेन विभक्तिभ्यलयादनेकेहु जीवादिदु पदेषु यः सम्यक्त्वमिति यमेधार्मिणोरभेदोपचारात् सम्यक्त्ववान् आत्मा
प्रसरति तुशब्दोऽवधारणार्थः प्रसरत्वेच, कथम् ? इत्याह—उदक इव तेलविन्दुः, किञ्चुकं भवति ?—यथा उदकेकद-
र्घगतोऽपि तेलविन्दुः समस्तमुदकमाक्रामति तथैकदशोत्पत्त्ररुचिरप्यात्मा तथाविधध्योपशमभावादशेषु तत्त्वेषु
रुचिमान् भवति स एवंविधो वीजरुचिरिति ज्ञातव्यः । अधिगमरुचिमाह—‘सो होइ’ इत्यादि, यस्य श्रुतज्ञानम-
र्थतो दृष्टेकादशाङ्गानि, प्रकीर्णकमित्यन्तं जातावेकवचनं, ततोऽयमर्थः—प्रकीर्णकानि उत्तराध्ययनादीनि दृष्टिवादः
चशन्दाडुपाङ्गानि च स भवत्यधिगमरुचिः । विस्ताररुचिमाह—‘दब्बाण’ इत्यादि, द्रव्याणां—धर्मास्तिकायादीनामशे-
पाणामपि सर्वं भावाः—पर्याया यथायोगं सर्वप्रमाणेः—प्रत्यक्षादिभिः सर्वेषं नयविधिभिः—नैगमादिनयप्रकारैः उप-
लब्ध्याः स विस्ताररुचिरिति ज्ञातव्यः, सर्ववस्तुपर्यायप्रपञ्चावगमेन तस्या रुचेरतिनिमिलरूपतया भावात् । कियारु-
चिमाह—‘दसण’ इत्यादि, दशीनं च ज्ञानं च चारित्रं च दर्शनज्ञानचारित्रं समाहारो द्वन्द्वः तस्मिन् तथा तपसि
विनये च तथा सर्वासु समितिषु—ईयोसमित्यादिदु सर्वासु च गुस्तिषु—मनोगुस्तिप्रथमितिषु यः कियाभावः स कियारु-

॥ ५९ ॥

भिकाहृते सर्वकाहृता-सर्वीषयेव दर्शनानि शोभनानीत्येवमनुचिन्तनं, इयं च द्विधाऽत्ययुक्ता, शेषपदशेनेव पद्गजीवनि
कायपीडाया असत्प्रस्तुपणायाथ भावात् । तथा विचिकित्सा-मतिविश्रमः फलं प्रति संशय इतियावत् निर्गता
विचिकित्सा यस्मादस्तै निर्विचिकित्सौ, 'साध्येवं जिनशासनं, किन्तु प्रवृत्तस्य सतो ममास्तात् फलं भविष्यति
न वा ?, क्रियायाः कृपिवलादितु उभयथाऽत्युपलङ्घेः' इतिविकल्परहितः, न द्युविकल उपाय उपेयवस्तुप्रापको न
भवतीति संजातनिश्चयो निर्विचिकित्सै इति भावः, एतावताऽशेन निःशङ्किताद् भिन्नः, यदा 'निर्विद्विगुणं इति'
निर्विद्विगुणः साधुजुगुप्तारहित इत्यर्थः, उदाहरणं च विद्वजुगुप्तायागां श्रावकद्विगुणं इति, अमृढदिष्टी यत्ति
वालतपस्त्रियोविद्यातिशयदर्शनैर्न मृढा-स्वभावाचलिता दृष्टिः-सम्यग्रदर्शनरूपा यस्यासावमृढदिष्टी, अन्नोदाहरणं
मुलसाश्राविका, सा हन्तव्यपरित्राजकसमृद्धीरूपलभ्यापि न समोहं गता । तदेवं गुणप्रधान आचार उक्तः, सम्प्रति
गुणप्रधानमाह—'उववृह', इत्यादि, उपवृहणं च स्थिरीकरणं च उपवृहणस्थिरीकरणे, तत्रोपवृहणं नाम समानधा-
र्मिकाणां सद्गुणप्रशंसनेन तद्विद्विकरणं, स्थिरीकरणं धर्माद् विपीदतां तत्रैव स्थापनं । चात्सल्यं च प्रभावना च वा-
त्सल्यप्रभावने, तत्र चात्सल्यं समानधार्मिकाणां प्रीत्योपकारकरणं, प्रभावना धर्मकथादिभिस्तीर्थप्रस्त्वापना । अयं च
गुणप्रधाननिर्देशो गुणगुणिनोः कथमिद्देवदस्त्वापनार्थः, अन्यथा एकान्तामेदे गुणनिर्वत्तौ गुणिनोऽपि निवृत्तेः

प्रशाप्ता-
या: मल-
य० षट्।

॥ ६० ॥

१ प्रशाप-
नापद म-
तुष्यमना।

॥ ६० ॥

सद्दृष्टिः । इति सम्यक्त्वश्रद्धान्, एतेः परमार्थसंस्कारादिभिः सम्यक्त्वमतीति अद्वीयते इत्यर्थः । जस्य च दर्शनस्या-
याः मल-
याः आद्याः, ते च सम्यक्परिपालनीयाः, तदतिक्रमेण दर्शनस्याप्यतिक्रमभावात्, अतस्मात्पदशीयितुमाद्—‘निस्तं-
कियं’ इत्यादि, शङ्कनं शङ्कितं, देशशङ्का सर्वशङ्का चेत्यर्थः, निर्गतं शङ्कितं यस्मादसौ निःशङ्कितः, देशसंवशङ्कारहित
इति भावार्थः, तत्र देशशङ्का—समानं जीवत्वे कथमेको भव्यः अपरस्त्वभव्य इति १, सर्वशङ्का—प्राकृतनिवलधत्वा-
त्सकलमेवेदं प्रवचनं परिकल्पितं भविष्यतीति, न चेयं देशशङ्का सर्वशङ्का वा युक्ता, यत् इह द्विविधा भावाः, तथ-
था—हेतुभावा अहेतुभावाश्च, तत्र हेतुभावा जीवास्तित्वादयः, तत्साधकप्रमाणसद्भावात्, अहेतुभावा अभव्यत्वा-
दयः, असदाध्यपक्षया तत्साधकहेतुनामसंभवात्, प्रकृष्टज्ञानगोचरत्वात् तज्ज्ञेतुनाभिति, प्राकृतोऽपि च निवल्यः
प्रवचनस्य वालाद्युग्रहार्थः, उक्तं च—“वालश्रीमृढमूखाणां, नृणां चारित्रकाङ्गिणाम् । अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः, सिद्धान्तः
प्राकृतः स्मृतः ॥ ३ ॥” अपि च—प्राकृतोऽपि निवल्यः प्रवचनस्य हृष्टाविरोधी अतः कथमवान्तरपरिकल्पना-
यात् राङ्का १, सर्वज्ञमन्तरेणान्यस्य हृष्टाविरोधिवचनासंभवात्, निःशङ्कित इति जीव एवाहृच्छासबप्रतिपन्नो दर्शनाचर-
तत्पलयोगतो मोशाभावप्रसङ्गः, एवमुत्तरत्वपि त्रिषु पदेषु भावना कार्या, तथा ‘निष्काङ्कित’ इति, काङ्क्षणे का-
ङ्कितं निर्गतं काङ्क्षितं यस्मादसौ निष्काङ्कितः, देशसर्वकाङ्क्षारहित इत्यर्थः, तत्र देशकाङ्क्षा—एकं दिग्म्बरादिकर्त्तव्यम-

यत्वसंतकसायवीयरायचरितारिया य, अहवा चरिमसमयउत्वसंतकसाय-
वीयरायचरितारिया य, सेतुं उनसंतकसायवीयरायचरितारिया । से किं तं खीणकसायवीयरायचरितारिया ? खीणक-
सायवीयरायचरितारिया दुविहा प०, तं०—छउमत्थखीणकसायवीयरायचरि-
तारिया य । से किं ते छउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया ? छउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया दुविहा प०,
तं०—सयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया ?, छउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य । से किं
ते सयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया ?, सयुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य । से किं
पठमसमयउद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य अपढमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया
य, अहवा चरिमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य अचरिमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसायवी-
यरायचरितारिया य । सेतुं सयुद्धखीणकसायवीयरायचरितारिया । से किं तं बुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयराय-
चरितारिया ?, बुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया दुविहा प०, तं०—पठमसमयउद्धबोहियछउमत्थखी-
णकसायवीयरायचरितारिया य अपढमसमयउद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य, अहवा चरिमसमयउ-
द्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य अचरिमसमयउद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य,
सेतुं बुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया, सेतुं छउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया । से किं ते
केवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया ?, केवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया दुविहा प०, तं० सजोगिकेवलिखीणक-

प्रज्ञापना—
या: मल्ल-
ध० वृत्तौ।

॥ ६१ ॥

शून्यतापत्तिः । पतेऽष्टौ दशीनाचाराः ॥ तदेमुक्ताः सरागदशीनमेदा; तदभिधानाचाभिहिताः सरागदशीनमेदा ॥

सम्प्रति वीतरागदशीनायादिभेदानाह—(से किं तमित्यादि, तदेव दशीनायमेदानाह—)

से किं तं चरित्यायरिया ?, चरित्यारिया दुविदा प०, तें—सरागचरित्यारिया य वीयरागचरित्यारिया य, से किं तं सरागचरित्यारिया ?, सरागचरित्यारिया दुविदा प०, तें—सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया य वायरसंपरायसरागच-
रित्यारिया य । से किं तं सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया ?, सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया दुविदा प०, तें—पटमसम-
गचरित्यारिया य अचरिमसमयसुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया य, अहवा चरिमसमयसुहुमसंपरायसरा-
गचरित्यारिया य अचरिमसमयसुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया य, अहवा सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया दुविदा प०,
तें—संकिलित्समाणा य विशुज्ज्ञमाणा य, सेतं सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया । से किं तं वादरसंपरायसरागचरि-
त्यारिया ?, वादरसंपरायसरागचरित्यारिया दुविदा प०, तें—पटमसमयवादरसंपरायसरागचरित्यारिया ?
चरित्यारिया य, अहवा वादरसंपरायसरागचरित्यारिया दुविदा प०, तें—पटमसमयवादरसंपरायसराग-
चरित्यारिया य, अहवा वादरसंपरायसरागचरित्यारिया दुविदा प०, तें—पटिवाई य अपटिवाई य, सेतं वादरसंप-
रायसरागचरित्यारिया, सेतं सरागचरित्यारिया । से किं तं वीयरायचरित्यारिया ?, वीयरायचरित्यारिया दुविदा प०,
तें—उवसंतकसायवीयरायचरित्यारिया य खीणकसायवीयरायचरित्यारिया य । से किं तं उवसंतकसायवीयरायचरित्या-
रिया ?, उवसंतकसायवीयरायचरित्यारिया दुविदा प०, तें—पटमसमयउवसंतकसायवीयरायचरित्यारिया य अपटमसम-

२ प्रज्ञाप-
नापद क-
नाकमा-
नार्चजा-
त्यायार्य-
नार्चज्ञ
३७

॥ ६२ ॥

यउवसंतकसायवीयरायचरितारिया य, अहवा चरिमसमयउवसंतकसाय-
वीयरायचरितारिया य, सेत्ते उवसंतकसायवीयरायचरितारिया । से कि तं खीणकसायवीयरायचरितारिया ?, खीणक-
सायवीयरायचरितारिया य, सेत्ते उवसंतकसायवीयरायचरितारिया । से कि तं खीणकसायवीयरायचरितारिया ?, खीणक-
सायवीयरायचरितारिया इविहा प०, तें०—छउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य केवलिखीणकसायवीयरायचरि-
तारिया य । से कि तं छउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया इविहा प०,
तें०—सयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया ?, छउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य । से कि
तं सयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया ?, सयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया इविहा प०, तें०—
पटमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य अपटमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसायवी-
य, अहवा चरिमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य अचरिमसमयसयुद्धछउमत्थखीणकसायवी-
यरायचरितारिया य । सेत्ते सयुद्धखीणकसायवीयरायचरितारिया । से कि तं युद्धवोहियछउमत्थखीणक-
चरितारिया ?, युद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया इविहा प०, तें०—पटमसमययुद्धवोहियछउमत्थखी-
णकसायवीयरायचरितारिया य अपटमसमययुद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य, अहवा चरिमसमययु-
द्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य अचरिमसमययुद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया य,
सेत्ते युद्धवोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया, सेत्ते छउमत्थखीणकसायवीयरायचरितारिया । से कि तं
केवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया ?, केवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया इविहा प०, तें० सजोगिकेवलिखीणक-

प्रश्नापता-

या: मल्ल-

ध० श्वी.

॥ ६१ ॥

गृन्थतापतिः । एतेऽयै दर्शनाचाराः ॥ तदेवमुक्ताः सरागदर्शनभेदाः; तदभिधानाचाभिहिताः सरागदर्शनभेदाः ॥

सम्प्रति वीतरागदर्शनायादिभेदानाह—(से किं तमित्यादि, तदेव दर्शनायभेदानुकर्त्वा चारित्रायभेदानाह—)

से किं तं चरित्याय]रिया ?, चरित्यारिया दुविहा प०, त०—सरागचरित्यारिया य वीयरागचरित्यारिया य, से किं तं सरागचरित्यारिया ?, सरागचरित्यारिया दुविहा प०, त०—सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया य वायरसंपरायसरागच-
रित्यारिया य । से किं तं सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया ?, सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया य, अहवा चरिमसमयसुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया य, अहवा सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया य अचरिमसमयसुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया य, अहवा सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया य, अहवा सुहुमसंपरायसरागचरित्यारिया । से किं तं वादरसंपरायसरागचरि-

चारिया ?, वादरसंपरायसरागचरित्यारिया दुविहा प०, त०—पद्मसमयवादरसंपरायसरागचरित्यारिया अपद्मसमयवा-

दरसंपरायसरागचरित्यारिया य, अहवा चरिमसमयवादरसंपरायसरागचरित्यारिया य अचरिमसमयवादरसंपरायसराग-

चरित्यारिया य, अहवा वादरसंपरायसरागचरित्यारिया दुविहा प०, त०—पद्मिवाई य अपद्मिवाई य, सेतं वादरसंप-

रायसरागचरित्यारिया, सेतं सरागचरित्यारिया । से किं तं वीयरायचरित्यारिया ?, वीयरायचरित्यारिया दुविहा प०, त०—उवसंतकसायवीयरायचरित्यारिया य खीणकसायवीयरायचरित्यारिया य । से किं तं उवसंतकसायवीयरायचरित्यारिया ? उवसंतकसायवीयरायचरित्यारिया य अपद्मसम-

२ प्रश्नाप-
नापदे क-
माकमा-
नावजा-
त्याद्यार्थ-
मनुष्यस्त्रं
३७

॥ ६२ ॥

उविहा प०, तं०—निविस्तमाणपरिहारविभुद्धियचरितारिया य निविडकाइयपरिहारविभुद्धियचरितारिया य, सेतं परिहा
हारविभुद्धियचरितारिया । से किं तं सुहुमसंपरायचरितारिया ?, सुहुमसंपरायचरितारिया उविहा प०, तं०—
संकिलिस्तमाणहुमसंपरायचरितारिया य विभुज्ञमाणहुमसंपरायचरितारिया य केवलि-
से किं तं अहवखायचरितारिया ?, अहवखायचरितारिया उविहा प०, तं०—छउमत्थअहवखायचरितारिया य केवलि-
अहवखायचरितारिया य, सेतं अहवखायचरितारिया, सेतं चरितारिया, सेतं आणिहिपत्तारिया, सेतं कम्मभूमगा,
सेतं गङ्गवक्कंतिया, सेतं मण्सा । (स० ३७)

‘से किं तं’ इत्यादि सुगमं, यावद् ‘अहवा चरितारिया पंचविहा पञ्चता तंजहा—सामाइअचरितारिया’ इत्यादि,
नवरं पठमसमय० अपठमसमय० इति, ये तेपामेवोपशान्तिकपायत्वादीनां विशेषणां प्रथमे समये वर्तन्ते ते प्रथमस-
मया; ततो द्वितीयादिहु समयेषु वर्तमाना अप्रथमसमया; तथा ‘चरिमसमय० अचरिमसमय०’ इति ये तेपामेवो-
पशान्तिकपायत्वादीनां विशेषणमन्त्यसमये वर्तन्ते ते चरमसमया; ये ततोऽवृग्म द्विचरमन्त्रिचरमादिहु समयेषु वर्तन्ते
तं अचरमा:। सामायिकादिचरित्राणां स्वरूपमिदम्—समो रागद्वैपरहितत्वाद् जायो गमनं समायः एप चान्यासाम-
पि साधुक्रियाणामुपलक्षणं, सर्वासामपि साधुक्रियाणां रागद्वैपरहितत्वात्, समायेन निर्वृतं समाये भवं वा सामायि-
कं, यदा समानां—ज्ञानदर्शनचारित्राणामायो—लाभः समाय एव सामायिकं विनयादेराकृतिगणतया ‘विन-

प्रज्ञापना-
या: मल्ल-
य० पृत्ता०

॥ ६२ ॥

सायवीयरायचरितारिया य अजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया य । से किं तं सजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया ? सजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया दुविहा प०, तं०—पठमसमयसजोगिकेवलिखीणक-
सायवीयरायचरितारिया य अपठमसमयसजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया य, अहवा चरिमसमयसजोगिकेव-
लिखीणकसायवीयरायचरितारिया ? सत्तं सजोगिकेवलि-
खीणकसायवीयरायचरितारिया । से किं तं अजोगिकेवलिखीणकसाय-
वीयरायचरितारिया ? अजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया य अपठमसमयअजोगि-
केवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया दुविहा प०, तं०—पठमसमयअजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया य अचरिमस-
मयअजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया य, सत्तं अजोगिकेवलिखीणकसायवीयरायचरितारिया, सत्तं केवलिखी-
णकसायवीयरायचरितारिया, सेतं खीणकसायवीयरायचरितारिया । अहवा चरितारिया-
पञ्चविहा प०, तं०—सामाइयचरितारिया छेदोबद्धावणीयचरितारिया परिहारविसुद्धिचरितारिया सुहमसंपरायचरिता-
रिया अहवायचरितारिया य । से किं तं सामाइयचरितारिया ?, सामाइयचरितारिया दुविहा प०, तं०—इतरिय-
पञ्चविहा प०, तं०—सामाइयचरितारिया छेदोबद्धावणीयचरितारिया । से किं तं छेदोबद्धावणीयचरिता-
रिया ?, छेदोबद्धावणीयचरितारिया दुविहा प०, तं०—साइयरछेदोबद्धावणीयचरितारिया य निरहयरछेदोबद्धावणीयच-
रितारिया य, सेतं छेदोबद्धावणीयचरितारिया । से किं तं परिहारविसुद्धियचरितारिया ?, परिहारविसुद्धियचरितारिया

१. प्रज्ञाप-
नापदे क-
माकभा-
नायजा-
त्याद्य-
मनुष्यस्त्र-
३७
॥ ६२ ॥

मंगो भंगो जो उण तं चिय करेह सुद्धयरं । सन्नामेनविसिंहं शुडुमंपिव तस्म को भंगो ? ॥१॥” तथा छेदः पूर्वपर्यायस्य उपस्थापना च महाप्रतेषु यस्यान् चारित्रे तद्वेदोपस्थापनं, तच द्विधा-सातिचारं निरतिचारं य, तत्र निरति-चारं यदित्वरसामायिकवतः शैक्षकस्यारोप्यते तीर्थान्तरसंकान्तो वा, यथा पार्थीनाथतीर्थीद् वद्धमानतीर्थी संक्रामतः पञ्चामप्रतिपत्ती, सातिचारं यन्मूलगुणधातिनः उन्नत्रीतोचारणं, उक्तं च-‘सेहस्स निरद्यारं तित्थन्तरसंकमे व तं हो-जा । मूलगुणधाइणो साइयारुमयं च ठियकप्य ॥ १ ॥” ‘उभयं चेति’, सातिचारं निरतिचारं च ‘स्थितकल्पे’, इति प्रथमपश्चमतीर्थकरतीर्थकाले । तथा परिहरणं परिहारः—तपोविशेषः तेन विशुद्धीर्थसिन् चारित्रे तत्परिहारविशुद्धिकं, तत्र द्विधा-निर्विशमानकं निर्विटकायिकं च, तत्र निर्विशमानका विवक्षितचारित्रासेवका; निर्विटकायिका आसवितविश्वितचारित्रकाया; तदव्यतिरेकाचारित्रमध्येवमुच्यते । हह नवको गणः—चत्वारो निर्विशमानकाथ-त्वारशानुचारिणः एकः कल्पस्थितो वाचनाचार्यः, यद्यपि च सर्वेऽपि श्रुतातिशयसंपत्ता: तथाऽपि कल्पतवात् तपामेकः कश्चित् कल्पस्थितोऽचस्थाप्यते । निर्विशमानकानां चायं परिहारः—परिहारियाण उत्तरो जहन्न मज्ज्वो तहेव उक्तोमो । सीउणहवासकाले भणिओ धीरेहि पत्तेय ॥ २ ॥ तथ जहन्नो गिन्हे चउत्थ छह्नु होइ मज्ज्वमओ ।

१ परिहारिकाणां तु तपः जघन्यं मध्यमं तथैवोक्तं । शीतोष्णवर्षाकाले भणितं धीरैः प्रत्येकप् ॥ ३ ॥ तत्र जघन्यं ग्रीष्मे चतुर्थं पहं तु भवति मध्यमं ।

प्रश्नापना-
या: मल-
य० वृत्तो-

॥ ६३ ॥

यादिर्खः” (पा०५-४-३४) इत्यनेन स्वार्थिक इकण्, तच सर्विसावद्यविरतिरूपं, यद्यपि च सर्वमपि चारित्रमविशेषतः सामायिकं तथाऽपि छेदादिविशेषैर्विशेष्यमाणमर्थेतः यज्ञान्तरतथं नानात्वं भजते, प्रथमं उनसविशेषपणात् सामान्यग्रन्धं प्रावतिष्ठते सामायिकमिति, तच द्विधा—इत्यरं यावत्कथिकं च, तत्रत्वरं भरतेरावतेऽपि प्रथमपश्चमतीर्थिकरतीर्थ्यनारो- प्रितमहाग्रतस्य शैक्षकस्य निशेयं यावत्कथिकं प्रज्ञाप्रतिष्ठिकालादारभ्याप्राणोपरमात्, तच भरतेरावतभाविमध्यदाविशितीर्थिकरतीर्थीन्तरगतानां विदेहतीर्थिकरतीर्थीन्तरगतानां च साधूनामवसेयं, तेषामुपस्थापनाया अभावात्, उक्तं च—“सर्वमिणं सामाइयं छेदादिविशेषेण पुणं विभिन्नं। अविसेसं सामाइयं चियमिदं सामन्त्रसत्त्वाप् ॥१॥ सावज्जनो-गविरद्विति तथं सामाइयं दुहा तं च । इत्तरमावकहंति य पदम् पदमंतिमजिणाणं ॥२॥ तित्थेषु अणारोवियवयस्संहस्सं धोवकालीयं । सेसाणमावकहियं तित्थेषु विदेहयाणं च ॥३॥” ननु च इत्यरमपि सामायिकं करोमि भदन्त! सामायिकं यावज्जीवमित्येवं यावदाभुराग्नीति, तत उपस्थापनाकाले तत्परित्यजतः कथं न प्रतिज्ञाभङ्गः ?, उच्यते, ननु गोपेष्विशेष्यमाणमर्थतः शब्दान्तरतथं नानात्वं भजते, ततो यथा यावत्कथिकं सामायिकं, सर्वत्रापि सावधयोगविरतिसद्भावात्, केवल छेदादिविशेषद्विविशेषपूर्णसूक्ष्मसंपरायादिचारित्रावासी न भज्ञमास्कन्दति तथेत्वरमपि सामायिकं विशुद्धिविशेषरूपञ्चेषोपस्थापनावासी, यदि हि प्रज्ञया परित्यज्यते तद्विं तद् भज्ञमापयते, न तस्येवं विशुद्धिविशेषावासी, उक्तं च—“उज्जिक्ष-

२ प्रश्नाप-
नापदे क-
र्माकर्मा-
नायज्ञा-
ल्याधार्दं
मजुष्यसूक्ष्मं

३७

॥ ६३ ॥

नित॑, उच्यते, इदं क्षेत्रादिनिरूपणाथ॑ विशतिद्वाराणि, तद्यथा—१ क्षेत्रद्वारं २ कालद्वारं ३ चारित्रद्वारं ४ तीर्थद्वारं
 ५ पवर्यद्वारं ६ आगमद्वारं ७ वेदद्वारं ८ कल्पद्वारं ९ लिङ्गद्वारं १० लेश्याद्वारं ११ ज्यानद्वारं १२ गणद्वारं १३ अभि-
 ग्रहद्वारं १४ प्रत्यज्याद्वारं १५ मुण्डापनद्वारं १६ प्रायश्चित्तविधिद्वारं १७ कारणद्वारं १८ निष्प्रतिकर्मताद्वारं १९ भि-
 धाद्वारं २० वन्धुद्वारम् । तत्र क्षेत्रे द्विधा मार्गणा—जन्मतः सद्भावतथ, यत्र क्षेत्रे जातसत्र जन्मतः मार्गणा, यत्र
 च कल्पे स्थितो वर्तते तत्र सद्भावत; उक्तं च—“ क्षेत्रे दुहेह मग्नण जन्मणओ चेव संतिभावे य । जन्मणओ
 जाहें जातो संतीभावो य जहि कपपो ॥ १ ॥ ” तत्र जन्मतः सद्भावतथ पञ्चमु भरतेषु पञ्चस्वरावतेषु, न हु महा-
 विद्वहु, न चैतपां संहरणमस्ति, येन जिनकल्पिक इव संहरणातः सर्वासु कर्मभूमिषु चा प्राप्येरन्, उक्तं
 च—“ एतेभरहेवप्तु होन्ति संहरणवज्ज्या नियमा ” १ कालद्वारे—अवसर्पिण्यां तुतीये चतुर्थे वाऽरके जन्म,
 सद्भावः पञ्चमेऽपि, उत्सर्पिण्यां द्वितीये तुतीये चतुर्थे चा जन्म, सद्भावः पुनः तुतीये चतुर्थे चा, उक्तं च—“ ओ-
 षष्ठिपणीए दोषुं जन्मणओ तीयु संतीभावेण । उत्सर्पिणि विवरीओ जन्मणओ संतिभावेण ॥ २ ॥ ” नोत्सर्पि-
 पणीरु चतुर्थारकप्रतिभागकाले न संभवन्ति, महाविदेहक्षेत्रे तेपामसंभवात् २। चारित्रद्वारे—संयमस्था-

१ क्षेत्रे द्विधेह मार्गणा जन्मतश्च यत्र कल्पः ॥ १ ॥ २ क्षेत्रे भरतेष्वतेषु भवन्ति
 संहरणवज्जिता नियमात् । ३ अवसर्पिण्यां द्वयोजन्मतः तिस्रुतु सद्भावतः । उत्सर्पिण्यां विपरीतो जन्मतः सद्भावेन ॥ ३ ॥

प्रशापना-
या: मल-
य० एतो ॥

॥ ६४ ॥

जट्टमेमिह उकोसो एतो सिसिरे पवकखामि ॥२॥ सिसिरे उ जहन्नादि छद्वाइ दसमचरित्यां होइ । चासालु अट्टमाई
चारसप्तजन्तगो नेबो ॥ ३ ॥ पारणगे आयामं पंचसु अगही दोमुड्भिगही भिक्खे । कल्पठिया पद्दिणं करेति
एमेव आयामं ॥ ४ ॥ एवं उम्मासतवं चरिउं परिहारगा अणुचरन्ति । अणुचरणे परिहारियपयठिए जाव उम्मा-
सा ॥ ५ ॥ कल्पठियवि एवं उम्मासतवं करेइ सोसा उ । अणुपरिहारियभावं चर्याति कल्पठियतं च ॥ ६ ॥ एतो
जट्टारसमासपमाणो उ चरिणओ कल्पो । संखेवओ विसेसो विसेसासुत्ताउ नायबो ॥ ७ ॥ कल्पसमर्तीए तयं जिणक-
प्यं या उविति गच्छं वा । पहिवज्जमाणगा युण जिणस्तगासे पवज्जति ॥ ८ ॥ तित्यवरसमीवासिवगस्त पासे च नो उ
जन्मस्स । एषासिं जं चरणं परिहारविशुद्धियं तं तु ॥ ९ ॥ अथ एते परिहारविशुद्धिकाः कस्यन् धेत्रे काले वा भव-

अष्टमं तु उल्लङ्घितः शिशिरे प्रवद्यामि ॥ २ ॥ शिशिरे तु जघन्नादि पद्मादि दशमचरमकं भवति । चर्पासु अट्टमादि
दादशपर्यतकं शेयं ॥ ३ ॥ पारणके आचाम्लं भिक्षायां च पञ्चानां ग्रहः द्वयोरभिग्रहः । कल्पस्थिता अपि प्रतिदिनं कुर्वेति एवमेवत्या-
च्छं ॥ ४ ॥ एवं पण्मासान् तपश्चरित्वा परिहारिका अनुचरन्ति । अनुचरका: परिहारिकपदस्थिता चावत्पण्मासान् ॥ ५ ॥ कल्पस्थि-
तोऽप्येवं पण्मासांत्तमः करोति शेषाञ्च । अनुपरिहारिकमावं ब्रजन्ति कल्पस्थितत्वं च ॥ ६ ॥ एवं एषोऽप्यादशमासप्रभाणसु बर्णितः
इत्यः । सहूम्पतो विशेषो विशेषपून्नात् शातत्व्यः ॥ ७ ॥ कल्पसमाप्ती तं (परिहारं) जिनकल्पं बोपयन्ति गच्छं वा । प्रतिपथमातकाः पुन-
जिनसकाशाल्पपथन्ते ॥ ८ ॥ तीर्थेकरसमीपासेवकस्य पात्रे न युनरन्यस्य । एतेषां यच्चरणं परिहारविशुद्धिकं तत्तु ॥ ९ ॥

१ प्रशाप-
नापदं क-
मांकमी-
नावेजा-
त्याधार्य-
मनुप्यस्थवं
३७

॥ ६४ ॥

तीर्थद्वारे परिहारविशुद्धिको नियमतस्तीर्थं प्रवर्तमाने एव सति भवति, न तच्छेदे नात्मपत्त्वां चा तदभावे जाति-
 सरणादिना, उक्तं च—“तित्यैति नियमतोचिय होइ स तित्यंसि न उण तदभावे । विगण्डण्डुष्टपत्रे वा जाइस-
 रणाइपहितो ॥१॥४” पर्यायद्वारे—पर्यायो द्विधा—यहस्थपर्यायो यतिपर्यायश, एककोटपि द्विधा—जधन्यत उत्कु-
 ष्टथ, तत्र यहस्थपर्यायो जधन्यत एकोनत्रिशद् वर्णणि, यतिपर्यायो विशिति, द्वावपि च उत्कर्पतो देशोनपूर्वकोटि-
 प्रमाणो, उक्तं च—“एयस्स एस नेबो गिहिपजाओ जहन्निहुणतीसा । जइपजाओ बीसा दोसुवि उक्तोस दसुणा
 ॥१॥५” आगमद्वारे—अपूर्वमात्रम् स नाधीते, यसात् तं कलपमधिकृत्य प्रगृहीतोचितयोगाराधनत एव स कृतकृ-
 ततां भजते, पूर्वीधीतं हु विलोतसिकाक्षयनिमित्तं नियमेवैकाग्रमनाः सम्यक् प्रायेणानुस्मरति, आह च—“अपूर्वं
 नाहिजइ आगममेसो पडुच तं कर्षणं । जमुचियपगहिअजोगाराहणओ चेव कर्यकिचो ॥२॥६” युवाहीयं हु तय-
 पायमणुसरइ नियमेवेस । एगमगमणो सम्मं विस्सोयसिगाइखयहेऊ ॥२॥६” वेदद्वारे—प्रधृतिकाले वेदतः पुरुष-

१ तीर्थस्मिति नियमत एव भवति स तीर्थे न पुनर्लङ्घभावे । विगतेऽनुपत्रे वा जातिसरणादिभिः ॥१॥२ एतस्यैप ज्ञातव्यो युहि-
 पर्यायो जघन्यत एकोनत्रिशत् । यतिपर्यायो विशिति: द्वयोरण्डुलकर्पतो देशोना (पूर्वकोटी) ॥३॥३ अपूर्वं नाधीते आगममेप प्रतीत्य तं
 कलपम् । यदुचितप्रगृहीतयोगाराधनतश्चैव छुतकृत्यः ॥४॥४ पूर्वीधीतं हु तत्र प्रायोऽनुस्मरति नियमेवैपः । एकाग्रमनाः सम्यक् विश्रो-
 तसिकादिश्वयहेतोः ॥५॥५

प्राप्नो-
या: मठ-
य० षुची-

॥ ६५ ॥

नदारेण मार्गणा, तत्र सामायिकस्य छेदोपस्थापनस्य च चारित्रस्य यानि जघन्यानि संयमस्थानानि तानि परस्परं गुल्मानि, समानपरिणामत्वात्, ततोऽसंख्यलोकाकाशप्रदशप्रमाणानि संयमस्थानानि जग्न्यतिक्रम्योद्दृष्टि यानि संयमस्था-
नानि तानि परिहारविशुद्धिक्योग्यानि, तान्यपि च केवलिप्रज्ञया परिभाव्यमानानि असंख्यलोकाकाशप्रदशप्रमा-
नानि, तानि प्रथमद्वितीयचारित्राधिरोधीनि, तेष्वपि संभवात्, तत ऊर्ध्वं यानि संख्यातीतानि संयमस्थानानि
तानि सुहमसंपरायव्यथास्वातचारित्रयोग्यानि, उक्तं च—“हुङ्का जहन्नठाणे संजमठाणाणि पठमविह्याणं । ततो
जसंखलोए गंगुं परिहारियद्वाणा ॥ १ ॥” तेऽवि असंखा लोगा अविरक्ता चेष्ट पठमविह्याणं । उवार्तिपि तउ असं-
खा संजमठाणा उ दोषहंपि ॥ २ ॥” तत्र परिहारविशुद्धिकल्पप्रतिपत्तिः स्वकीयेन्वेष संयमस्थानेषु वर्तमानस्य
भवति न शेषेषु, यदा त्वतीतनयमधिक्त्वं पूर्वप्रतिपत्त्रे चित्रद्यते तदा शेषपत्त्वेषि संयमस्थानेषु भवति, परिहारविशु-
द्धिकल्पसमात्यनन्तरमन्यव्यष्टिः चारित्रेषु संभवात्, तेष्वपि च वर्तमानस्यातीतनयमपेष्ट पूर्वप्रतिपत्त्वाविरोधात्,
उक्तं च—“मुड्डाणे पडिवती अन्नेसुवि होज्जु पुञ्चपडिवतो । तेसुवि वहन्ते सो तीतनयं परपु वुञ्चति उ ॥ २ ॥ ३ ॥”

१ उत्त्यानि जपन्यस्थाने संयमस्थानानि प्रथमद्वितीययोः । ततोऽसंख्यलोकान् गल्ला परिहारिकस्थानानि ॥ १ ॥ तान्यपि असंख्या लोका
पत्रः । तेष्वपि वर्तमानः सोऽवितीतनयं प्राप्योच्यते तु ॥ १ ॥

१ प्रज्ञाप-
नापदे क-
माकमा-
नावज्ञा-
त्वाद्याद्य
मानुष्यस्वत्त
३७

॥ ६५ ॥

विवक्षितकल्पोचितसामाचार्योगात् १ । लेश्याद्वारे—तेजःप्रभुतिकासून्तराणु तिस्तु विशुद्धाणु लेश्याणु परिहार-
विशुद्धिकं कल्पं प्रतिपद्यते, पूर्वप्रतिपत्रः पुनः सवार्थपि कथच्छ्रु भवति, तत्रापीतराखनिशुद्धलेश्याणु नात्यन्तसांक्षिं-
ष्टाणु वत्ते, तथाभूताणु वत्तमानो(८पि)न प्रभूतकालमवतिष्ठते, किंतु स्तोकं, यतः स्वर्वीर्यवशात् शाटित्येव ताभ्यो
व्यावर्तते, अथ प्रथमत एव कसात् प्रवर्तते १, उच्यते, कमीवशात्, उक्तं च—“लेश्याणु विशुद्धाणुं पडिवज्जइ तीणु
न उण सेसाणु । पुचपडिवन्नओ उण होजा सवाणुवि कहंचि ॥१-२ ॥ यज्ञयत्संकिल्ड्हाणु धोवं कालं स हंदि इय-
राणु । चित्ता कर्माण गाइ तहा विवरियं (वि विरियं) फलं देह ॥२ ॥” १० । ध्यानद्वारे—धर्मध्यानेन प्रवधमानेन
परिहारविशुद्धिकं कल्पं प्रतिपद्यते, पूर्वप्रतिपत्रः पुनरात्तरोद्योरपि भवति, केवलं प्रायेण निरुचन्धः, आह च-
“शाणंभिवि धर्मोणं पडिवज्जइ सो पवहुमाणेण । इयरेहुवि शाणेणुं पुचपवन्नो न पडिसिज्जो ॥ १ ॥ पूर्वं च शाण-
जेगे उद्धामे तिथकस्मपरिणामा । रोदृट्टेहुवि भावो इमस्स पायं निरणुवन्धो ॥२॥” ११ । गणनाद्वारे—जघन्यतः
तः प्रतिपद्यते, उत्कर्पतस्तु शतसंख्या; पूर्वप्रतिपत्रा जघन्यत उत्कृष्टतो वा शतशः, पुरुपगणनया जघन्य-
च—“गणओ तिक्रेव गणा जहन्न पडिवति सहस उक्षोसा । उक्षोस जहन्नेणं सयसोचिय पुचपडिवन्ना ॥ २ ॥” अन्यच—
सत्तावीस जहन्ना सहस्रमुकोसओ य पडिवत्ती । सयसो सहस्रसो वा पडिवन्न जहन्नउक्षोसा ॥ २ ॥” अन्यच—

प्रजापता-
या: मठ-
य० एती-

॥ ६६ ॥

वेदो वा संवेद न पुंसकवेदो वा, न शीवेदः, श्रियाः परिहारविद्विकल्पप्रतिपत्त्यसंभवात्, अतीतनयमधिकृतः उनः पूर्वप्रतिपत्त्यश्रित्यमानः संवेदो वा भवेत् अवेदो वा, तत्र संवेदः श्रेणिप्रतिपत्त्यमावे उपशमश्रेणिप्रतिपत्ती वा, क्षण-क्षणेणप्रतिपत्ती त्वंवेद इति, उक्तं च—“वेदो पवित्रिकाले इत्थीवज्ञो उ होइ एगायरो । पुष्पद्विवत्तगो पुण होइ संवेदो अवेदो वा ॥१॥७” कल्पद्वारे—स्थितकल्पे एवायं नास्थितकल्पे, “ठियकर्पांगि य नियमा” इति वचनात्, तत्राचेलक्यादितु दशस्वपि स्थानेतु ये स्थिताः साधवः तत्कल्पः स्थितकल्प उच्यते, ये उनथहुई शब्द्यातरपिण्डादि-वस्थितेतु कल्पेतु स्थिताः शेषेतु चाचेलक्यादितु पद्मस्थिताः तत्कल्पोऽस्थितकल्पः, उक्तं च—“ठियमाठियज्ञो य कर्त्तवी आचेलक्यादितु ठाणेतु । संवेदु ठिया पठमो चउ ठिय छहु अष्टिया वीजो ॥ १ ॥” आचेलक्यादीनि च दश स्यान्वयनि—“आचेलक्यादीनि चित्यसंज्ञायरागपैडकिङ्कम्मे । चयजट्टपडिकमणे मासं पज्जोसवणकर्पो ॥ २ ॥ चत्वारशांवस्थिताः कल्पा इमे—“सेजायरपिण्डमी चाउज्जामे य उरिसजेष्टे य । किङ्कम्पस्त य करणे चन्नारि अष्टिया कल्पा ॥१॥८” लिङ्गद्वारे—नियमतो द्विविधेऽपि लिङ्गे भवति, तद्यथा—द्रव्यलिङ्गे भावलिङ्गे च, एकेनापि विना

१ वेदः प्रवृत्तिकाले शीवर्जन्मु भवत्वेकतरः । पूर्वप्रतिपत्तकः उनभवेत् संवेदोऽवेदो वा ॥ १ ॥ २ स्थितास्थितश्च कल्प आचेलक्याकर्म । प्रतानि ज्वेष्टः प्रतिक्रमणं भास्तः पुरुषणाकल्पः ॥ १ ॥

१ प्रजाप-
नापदे क-
मर्कमा-
नार्जी-
त्याधार्य-
मनुप्यचूर्चं
३७

॥ ६६ ॥

विद्यते येन तदाश्रित्यापवादसेविता सात्, एष हि सर्वं निरपेक्षः क्लिष्टकर्मध्यनिमित्तं प्रारब्धमेव स्वं कल्पयं
यथोक्तविधिना समापयन् महात्मा वर्तते, उक्तं च—“कारणमालचण्णमो तें पुण नाणाइअं उपरिसुद्धं । एतस्स तं
न विज्ञाइ उचितं तवसाहणो पायं ॥१॥ सबृत्थ निरवयवस्थो आठतं चिय दद्धं समागंतो । वट्टइ एस महाप्प
किलिट्टकमर्खयनिमित्तं ॥२॥” १७ । निष्प्रतिकर्मताद्वारे—एष महात्मा निष्प्रतिकर्मशरीरः अक्षिमलादिकमपि
कदाचिन्नापनयति, न च प्राणान्तिकडपि समापतिते व्यसने द्वितीयं पदं सेवते, उक्तं च—“निष्पङ्किकमप्सरीरो
अच्छमलाईवि नावणेइ सया । पाणन्तिएडविय महावसणंमि न वट्टए बीए ॥१॥ अप्पवट्टतालोयणविसयातीओ उ
होइ एसति । अहवा सुहभावाओ वट्टगं एयं चिय इमस्स ॥२॥” १८ । भिधाद्वारे—भिधा विहारकमथ तुतीयस्या
पौरुष्यां भवति, शेषात् च पौरुषीय कायोत्सर्गः, निक्राडपि चास्याहपा द्रष्टव्या, यदि युनः कथमपि जह्नावलमस्य
परिक्षीणं भवति तथाऽप्येषोऽविहरन्नपि महाभागो न द्वितीयपदमापव्यते, किन्तु तत्रैव यथाकल्पमात्मीयं योगं विद-
धातीति, उक्तं च—“तइयाए पौरसीए भिक्षाकालो विहारकालो उ । सेसाहुं उस्सरगो पायं अप्पा य निर्दत्ति ॥१॥
जंघावलंभि स्त्रीणे अविहरमाणोऽवि न परमावज्जे । तत्थेव अहाकप्पं कुणइ उ जोगं महाभागो ॥२॥” १९ । (वन्धे-
उ सप्त वा २०) एते च परिहारविशुद्धिका द्विविधाः, तद्यथा—इत्वरा यावत्कथिकाश्च, तत्र ये कल्पसमाप्त्यन्तरं
तमेव कल्पं गच्छं वा समुपवास्यन्ति ते इत्वराः, ये युनः कल्पसमाप्त्यन्तरमव्यवधानेन जिनकल्पं प्रतिपत्स्यन्ते ते

प्रज्ञापना-
या: मठ-
५० शृंगी।

॥ ६७ ॥

यदा पूर्वप्रतिपक्षः कल्पमध्यादिकोऽपि भवति एवं कल्पं १ प्रज्ञाप-
या, पूर्वप्रतिपक्षोऽप्येवं भजनया कदाचिदेकः प्राप्ते एवं कल्पं च, उक्तं च—“पहिवजमाण भयणार्ये होत्र एकोऽपि
ऊणपक्षेवे । उपहिवज्ञायावि य भइआ एको पुहुत्तं च ॥१॥” १२ । अभिग्रहद्वारे—अभिग्रहाथुर्विधा, तद्यथा—
द्रव्याभिग्रहा: धेत्राभिग्रहा: कालाभिग्रहा: भावाभिग्रहाथ, एते चात्यत्र चर्चिता इति न भूयधर्वन्ति, तत्र परि-
ज्ञापनाह चिचित्तस्त्रवा न होति पुण केऽ । एजस्स जीआकष्टो कष्टोचियऽभिग्रहो जेण ॥ ३ ॥ एयंमि गोपराह
नियमा नियमेण निरवादा य । तप्पालणं चिय परं एजस्स विशुद्धिठाणं तु ॥२॥” १३ । प्रब्रज्याद्वारे—नासावन्यं
याचकि प्रयच्छति १४ । मुण्डापनद्वारेऽपि नासावन्यं मुण्डयति, जेथ प्रब्रज्यानन्तरं नियमतो मुण्डनमिति प्रब्रज्या-
कथचिद्तायामपि प्रब्रज्यायां उनरयोग्यतापरिज्ञाने मुण्डनसात्मवात्, अयोग्यस्य
द्वारे—मनसाऽपि सुश्मसन्यति चारमापत्तस्य नियमतश्चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तमस्य, यत एष कल्प एकाम्रताप्रधानः,
तत्सद्भासे गुलतरो दोष इति १६ । कारणद्वारे—तथा कारणं नामालभ्वनं तत्तुनः सुपरिशुद्धं ज्ञानादिकं तथास्य न

२ प्रज्ञाप-
नापदे म-
तुप्यमत्ता-
पना ।

८० ३८

॥ ६७ ॥

से किं तं देवा ?, देवा चउविहा प०, तं०—भवणवासी वाणमंत्ररा जोइसिआ वेमाणिआ । से किं तं भवणवासी ?, भवणवासी दसविहा प०, तं०—असुरकुमारा नागकुमारा सुवन्नकुमारा अग्निकुमारा उदहिङ्कुमारा त्रिसाकुमारा वार्तकुमारा थणियकुमारा, ते समासओ दुविहा प०, तं०—पञ्चतगा य अपञ्चतगा य, सेतं भवणवासी । से किं तं वाणमंत्ररा ?, वाणमंत्ररा अहविहा प०, तं०—किलरा किलुरिसा महोरणा गंधवा जवखा रखखसा भूया पिसाचा, ते समासओ दुविहा प०, तं०—पञ्चतगा य अपञ्चतगा य, सेतं वाणमन्त्ररा । से किं तं जोइसिया ?, जोइसिया पञ्चविहा प०, तं०—चंदा द्वारा गहा नखखचा तारा, ते समासओ दुविहा प०, तं०—पञ्चतगा य अपञ्चतगा य, सेतं जोइसिया ॥ से किं तं वेमाणिया ?, वेमाणिआ दुविहा प०, तं०—कप्पोवगा य कप्पाइया य, से किं तं कप्पोवगा ?, कप्पोवगा वारसविहा प०, तं०—सोहम्मा ईसाणा सणकुमारा माहेदा चंभलोया लंतया महासुका सहस्रारा आणया पाणया आरण्या अशुया, ते समासओ दुविहा प०, तं०—पञ्चतगा य अपञ्चतगा य, से तं कप्पोवगा । से किं तं कप्पाइया ?, कप्पाइया दुविहा प०, तं०—गेविज्ञगा य अषुतरोववाइया य, से किं तं गेविज्ञगा ?, गेविज्ञगा नवविहा प०, तं०—हिडिमहिडिमगेविज्ञगा हिडिमजिशमगेविज्ञगा हिडिमउवरिमगेविज्ञगा मजिशममजिशमगेविज्ञगा मजिशमउवरिमगेविज्ञगा उवरिमहेहिमगेविज्ञगा उवरिममजिशमगेविज्ञगा उवरिमउवरिमगेविज्ञगा, ते समासओ दुविहा प०, तं०—पञ्चतगा य अषुतरोववाइया ?, अषुतरोववाइया पंचविहा प०, तं०—विज्ञया वेजयता जपता अपराजिता सघडसिद्धा, ते समासओ दुविहा प०, तं०—पञ्चतगा य अपञ्चतगा य, सेतं

मर्जापना-
या। मल-
य० एतो-

॥ ६८ ॥

यावत्कथिका; उक्तं च—“इतरिय थेरकल्पे जिणकप्ये आवकहियति” अत्र स्यविरक्लपभ्रहणमुपलक्षणं सफल्ये
चेति द्रष्टव्यं, तत्रेत्यरणां कल्पप्रभावाद् देवमनुवृत्ययोनिकृता उपसर्गीः सद्योधातिन आतह्ना अतीवाविपद्याच
वेदना न प्रादुर्घन्ति, यावत्कथिकानां संभवेयुरपि, ते हि जिनकल्पं प्रतिपत्यमावमनुविदधति,
जिनकल्पिकानां चोपसगीदयः संभवत्तीति, उक्तं च—“इतरियाणुवसग्ना आतेषा वेदणा य न हवन्ति । आवक-
हियाण भइआ०” इति । तथा सूक्ष्मो लोभांशावशेषः संपरायः—कपायोदयो यत्र तत् सूक्ष्मसंपरायं, तच द्विधा-
विशुद्धमानकं संक्षिप्तमानकं धपकश्रेणिमुपशमश्रोणि वा समारोहतः, संक्षिप्तमानकं धप-
श्रमश्रेणितः प्रव्यवमानस्य । ‘अथाख्यात’मिति अथशब्दो यथार्थं जाह्न अभिविधौ याथातद्येनाभिविधिना वा
यत्व्यातं—कथितं अकपायं चारित्रमिति तदथाख्यातं, उक्तं च—“अहसहो(उ) जहत्थे आडोऽभिविद्वाएँ कहिय-
मक्ष्याय । चरणमाकसायगुह्यं तमहवखायं जहकखायं ॥ १ ॥” ‘यथाख्यात’मिति द्वितीयं नाम, तस्यायमन्यर्थः—
यथा सर्वेस्मिन् लोके ख्यातं—प्रसिद्धं अकपायं भवति चारित्रमिति तथैव यद् तद् यथाख्यातं, तच द्विधा—चाम-
स्पिं कैवलिकं च, तत्र छाचस्थिकमुपशमोहगुणस्थानके शीणमोहगुणस्थानके वा कैवलिकं सयोगिकबलिभव-
मयोगिकेवलिभवं च । ‘सेत्तं’ इत्यादि उपसद्वारकदम्बसत्रं उगमं ॥ तदेवमुक्ता मनुष्याः, सम्प्रति देवप्रतिपाद-
नायमाह—

१ प्रश्नाप-
नापदे म-
मनुष्यायि
प्रश्नापना।
३८

३८

॥ ६८ ॥

इति पाठः, यदिवा 'वानमन्तरा'ः इति पदसंस्कारः, तत्रेयं च्युतपत्तिः—वनानामन्तराणि वनान्तराणि तेऽु भवा: वानमन्तरा:, पूपोद्दादित्वाद् उभयपदान्तरालवातिमकारागमः, तथा धीतयन्ति—प्रकाशयन्ति जगदिति ज्योतिर्पि-
विमानानि, औणादिकी शब्दव्युत्पत्तिः, तेऽु भवा ज्योतिष्का: “अध्यात्मादिभ्यः” इति इकण्, तत “इचणौचणौ-
दोसिसुसः,” इति इकण आदेरिकारस्य लोपः, अनभिवानाच वृद्धभावः, यदिवा धीतयन्ति—शिरोमुकुटोपगृहिभिः
प्रभामण्डलफल्पः सूर्यादिमण्डलैः प्रकाशयन्तीति ज्योतिषो—देवाः सूर्यादयः, तथाहि—सूर्यस्य सूर्याकारं मुकुटाम्रमार्ग-
निहं चन्द्रस्य चन्द्राकारं नक्षत्रस्य नक्षत्राकारं ग्रहस्य ग्रहाकारं तारकस्य तारकाकारं तैः प्रकाशयन्तीति, आह च
तत्त्वार्थभाष्यकृत—“ज्योतयन्तीति ज्योतिषि—विमानानि तेऽु भवा ज्योतिष्का:, यदिवा ज्योतिषो—देवाः
ज्योतिष पूर्व ज्योतिष्का:, मुकुटः शिरोमुकुटोपगृहिभिः प्रभामण्डलैङ्गवलैः सूर्यचन्द्रग्रहनक्षत्रतारकाणां मण्ड-
लैर्यथास्म चिह्निराजमाना चुतिमन्तो ज्योतिष्का भवन्ती”ति । तथा विविधं मान्यन्ते—उपमुज्यन्ते पुण्यवद्विजिवि-
रिति विमानानि तेऽु भवा वैमानिकाः ॥ सम्प्रति एतेषामेव क्रमेण भेदानभिधित्सुराह—‘से किं ते भवणवासी’
इति व्यपदिश्यन्ते ?, उच्यते, कुमारवचेष्टनात्, तथाहि—कुमारा इवेते सुकुमारा मुडमुहुरलितगतयः शङ्खारा-
भिप्रायकृतविशिष्टविशिष्टतरोत्तररूपकिया: कुमारवचोदतरूपवेपभापाभरणप्रहरणावरणयानवाहनाः कुमारवचोल्व-

प्राप्ता-
या: मल्ल-
य० पृती।

अपुत्तरोवाइआ, सेतं कप्पाईया, सेतं वेमाणिआ, सेतं देवा, सेतं पंचिदिया, सेतं संसारतमावनजीवनपन्नणा, सेतं जीवपन्नवणा, सेतं पन्नवणा ॥ (म० ३८) पन्नवणा ए भगवईए पठमपयं सम्मतं ।

“से किं तं” इत्यादि, अथ के ते देवा: १, सूरिराह-देवाश्चतुर्विधाः प्रक्षसा:, तद्यथा-भवनवासिनो व्यन्तरा ज्यो-

तिष्ठका वैमानिका:, तत्र भवनेषु वसन्तीलेवंशीला भवनवासिनः; पतद् वाङ्ग्यतो नागकुमाराद्यपेक्ष्या द्रष्टव्यं, ते द्वि प्रायो भवनेषु वसन्ति कदाचिदावासेषु, असुरकुमारस्तु प्रातुर्येषावासेषु कदाचिद् भवनेषु, अथ भवनानामा-
यासानां च कः प्रतिविशेषः १, उच्यते, भवनानि वाहिवृत्तान्यन्तः समचुरस्थाणि अथः उपकरकणिकास्थानानि,
आवासाः कायमानस्थानीया महामण्डपा विविधमणिरत्प्रदीपप्रभासितसकलदिक्चक्रवाला इति । अन्तरं नामाव-
काशः, तच्चेहाश्रयरूपं द्रष्टव्यं, विविधं भवननगरावासरूपमन्तरं येषां ते व्यन्तराः । [तत्र भवनानि रत्नप्रभायाः
प्रथमे रत्नकाण्डे उपर्युधश्च प्रस्तकं योजनशतमपहाय शेषे अष्टयोजनशतप्रभाणे भूध्यभागे भवन्ति, नगराण्यपि तिर्य-
गलोके, तत्र तिर्यग्लोके यथा जस्तुष्ट्रीपद्माराधिपतेर्विजयदेवस्थान्यस्मिन् जस्तुष्ट्रीपि द्वादशयोजनसहस्रप्रभाणा नगरी,
आवासाः त्रिष्वपि लोकेषु, तत्रोद्ध्वलोके पण्डकचनादाचिति] अथवा विगतमन्तरं मनुष्येभ्यो येषां ते व्यन्तराः
तथाहि-मनुष्यानपि चक्रवर्तिवासुदेवप्रभृतीन् भूत्यवदुपचरन्ति केचिद् व्यन्तरा इति मनुष्येभ्यो विगतान्तराः, यदि-
वा विविधमन्तरं-शैलान्तरं कल्दरान्तरं वनान्तरं चा आश्रयरूपं येषां ते व्यन्तराः, प्राकृतत्वाच सत्रे ‘वाणमन्तरा’

१ प्राप्त-
नापदे दे-
वप्रनाप-
ना सू. ३८

॥ ६९ ॥

न्ताः कृत्पातीताः—अथस्तनाथस्तनग्रेयकादिनिवासिनः ते हि सर्वेऽप्यहमिन्द्राः ततो भवन्ति कृत्पातीताः ।
कृत्पोपगात् दशीयति—‘सोहम्मा ईसाणा’ इत्यादि, सोधमेदेवलोकनिवासिन
ईशानाः परं सर्वज्ञापि भावनीयं भवति च तात्स्थात् तद्यपदेशः, यथा ‘पञ्चालदेशनिवासिनः पञ्चाला इति ॥’

इति श्रीमल्यगिरिविरचितायां प्रज्ञापनाटीकायां प्रथमं प्रज्ञापनाख्यं पदं समर्थितमिति ॥ (यन्थायां१८८७)

प्रजापता-
या: मल-
य० पूर्तोः

॥ ७० ॥

परागा: कीडनपराथ ततः कुमारा इव कुमारा इति ॥ 'किंनरा' इत्यादि किन्नरा दशविधा; तद्यथा—किन्नराः
किंपुरुषोः किंपुरुषोत्तमाः किंनरोत्तमाः हृदयज्ञमाँ रूपशालिनैः अनिन्दिताँः मनोरम्मा रतिप्रियो रतिश्रेष्ठोः । किंपु-
रुषा दशविधा; तद्यथा—पुरुषोः सत्पुरुषोः महापुरुषोः पुरुषपूर्वमाः पुरुषोत्तमाँ अतिपुरुषो महादेवों मरुतः मेरु-
प्रभोः यशस्वत्तंः । महोरगा दशविधा; तद्यथा—मुजगाँ भोगशालिनैः महाकायोँ अतिकायोँ: स्फन्द्यशालिनैः
मनोरम्मा गद्यविधाँ महे(हा)यधाँ मेरुकान्तो मास्वत्तंः । गन्धवी द्वादशविधा; द्वाहाँ द्वहैः उम्बरवैः नारदोः क्रपि-
योदिका भृत्यादिकाः कादम्बाँ महाकादम्बाँ रेतताः विश्वावसवः गीतरतयैः गीतयशसः । यधाख्योदशविधा;
तद्यथा—पूर्णभद्रो मणिभद्रो श्रेतभद्रो हरितभद्रोः सुभद्रोः सर्वतोभद्रो मनुष्यपश्चो
वनापिषतयैः वनाहारीं रूपयधाँ यशोत्तमाः । राधसाः ससविधा; तद्यथा—भीमाँ महाभीमाँ विद्या विनायकों
जलराधसो राधसराधसो ब्रह्मराधसोः । भूता नवविधा; तद्यथा—सुरुषोः प्रतिरुषो भूतोत्तमाः स्फन्द्यो
महास्फन्द्यो महाविधाँ: प्रतिरुषो अतिरुषो भूतोत्तमाः स्फन्द्यो
जाहिकोः कालो महाकालोः चोक्षो अचोक्षोः तालिपित्ताचोः सुखरपित्ताचोः अधस्तारकोः देहो विदेहोः महादेहोः
तद्यगीकोः वनपित्ताचोँ इति । 'कर्पोवगा कर्पोद्यै ति कर्त्तपः—आचारः स चेह इन्द्रसामानिकश्रायिंशादिव्यव-
हारत्पः तुष्पगाः—प्राप्ताः कल्पोपगाः सोधमेशानादिदेवलोकनिवासिनः, यथोक्तर्पं कर्त्तपमतीताः—अतिका-

१ प्रजाप-
नापदे दे-
वप्रजाप-
ना स.३८

॥ ७० ॥

न्ताः कल्पतीताः—अधस्तनाधस्तनग्रैवेयकादिनिवासिनः ते हि सर्वेऽप्यहमिन्द्राः । ततो भवन्ति कल्पतीताः । कल्पोपगात् दशैयति—‘सोहम्मा इसाणा’ इत्यादि, सोधमेदेवलोकनिवासिन इशानाः एवं सर्वत्रापि भवनीय, भवति च तात्स्थात् तथपदेशः, यथा ‘पचालदेशनिवासिनः पचाला इति ॥’

इति श्रीमल्लभारचितायां प्रश्नापनाख्यां प्रथमं प्रश्नापनाख्यं पदं समर्थितमिति ॥ (भन्थायं १८८७)

प्रशापना-
या: मल्ल-
य० एती-

परागा: क्रीडनपराथ ततः कुमारा इव कुमारा इति ॥ ‘किनरा’ इसादि किन्नरा दशविधा; तद्यथा—किन्नरा:
किंपुरुषोः किंपुरुषोत्तमोः किंनरोत्तमोः हृदयज्ञमोः स्वपशालिनैः अनिन्दितोः मनोरमा रतिप्रियो रतिश्रेष्ठोः । किंपु-
रुषा दशविधा; तद्यथा—ुरुषोः सत्तुरुषोः महाउरुषोः उरुषोत्तमोः अतिपुरुषो महादेवो मरुतः मरु-
मनोः यशस्वतं: । महोरगा दशविधा; तद्यथा—ुरुजगो भोगशालिनैः महाकायो अतिकायोः स्फन्धशालिनैः
मनोरमा महाविगा महे(हा)यशो मेरुकान्तो भास्वतं: । गन्धवी द्वादशविधा; हाहोः छहः उन्नवरवे: नारदोः क्रपि-
चोदिका भूतिवादिकोः कादम्बो महाकादम्बो रेवतोः विश्वामिसवः गीतरतयैः गीतयशस्तः । यशाक्रयोदशविधा;
तद्यथा—ुणभद्रो माणिभद्रो थेतभद्रो हरितभद्रोः सुमनोभद्रो व्यतिपातिकभद्रोः सुभद्रोः सर्वतोभद्रो मनुष्यपशो
जनाधिपतयैः ननाहारो रुपवक्षो यथोत्तमोः । राक्षसा: सरसविधा; तद्यथा—भीमो महाभीमो विश्वा विनायको
महालाक्षसो राधसराधसो त्रहाराधसोः । भूता नवविधा; तद्यथा—ुरुषोः प्रतिरुषो अतिरुषो भूतोत्तमोः स्फन्दो
आहिकोः कालो महाकालोः चोद्यो अचोद्योः तालपिशाचो मुखरपिशाचो अधस्तारकोः देहो विदेहो महादेहोः
उरुषिको वनपिशाचो इति । ‘कप्पोवगा कप्पाद्युष’ति कल्पः—आचारः स चेह इन्द्रसामानिकत्रायास्त्राविज्ञव-
इत्तम्पः तमुपगा:—श्रासा: कल्पोपगा: सौभग्यशानादिवेवज्ञोक्तिवासिनः; यथोक्तरुषं कल्पमतीताः—अतिका-

२ प्रशाप-
नापद वे-
वप्रज्ञाप-
ना सू. ३८

०२
काव्यलालानां
नरकाचावसेतु, नरकाचलिका-
मृगलपेतु नरकापान्तरालमपि । ऊङ्गलीके कल्पेतु—सौधार्मिकादिकल्पेतु,
विमानेतु—ग्रैवयकसंघनिधेतु प्रकीणकल्पेतु, विमानाचलिकासु—आचलिकाप्रविष्टेतु
विमानेतु, विमानप्रस्तरेतु विमानभूमिकाल्पेतु, अत्रापि प्रस्तरग्रहणं विमानापान्तरालभाविनामपि यथा-
तमवभाविनां वादरप्योसपृथकायिकानां स्थानपरिग्रहायै, तथा तिर्यग्लोके टङ्गेतु—छिन्नटङ्गेतु कूटेतु—सिद्धायतन-
कूटप्रभृतिएते शैलेतु—शिखरहीनपर्वतेतु शिखरितु—शिखरतुकेतु पर्वतेतु प्रागभारतु—इष्टकुञ्जेतु विजयेतु—कच्छादितु

मध्यापना-
या: मल्ल-
य० वृत्ती.

॥ ७१ ॥

तदेवं व्याख्यातं प्रथमपदं, सम्प्रति द्वितीयं पदमारभ्यते, तस्य चायमिसंवन्धः—प्रथमपदे पृष्ठीकायादयः प्रस्-
पिता; इह तु तेपामेव स्थानानि प्रस्तृपन्ते, तत्र चेदभादिस्त्रम्—

कहि णं भन्ते ! चादरसुट्टीकाइयाणं पज्जतगाणं ठाणा ५० ?, गोयमा ! सहाणेण अहसु पुट्टीसु, तं०—रयणप्पमाए
सफरप्पमाए चाळुप्पमाए पक्कप्पमाए धूमप्पमाए तमप्पमाए तमतमप्पमाए ईसीप्पन्नमाराए, अहोलोए पायालेसु भव-
गेसु भवणप्पथडेसु निरप्पेसु निरयावलियासु निरयप्पथडेसु, उहुलोए कप्पेसु विमाणेसु विमाणावलियासु विमाणप्पथडेसु,
तिरियलोए टैक्सेसु कृजेसु सेलेसु सिहरीसु वन्मारेसु विजेसु वक्खारेसु वासेसु वासहरप्पबेसु बेलासु बेह्यासु दोरेसु तोर-
णेसु दीविसु समुद्देसु, पृथं णं चायरसुट्टीकाइयाणं पज्जतगाणं ठाणा ५०, उववाएणं लोयस्स असंखेज्जमागे समुग्घानेण
लोयस्स असंखेज्जमागे सहाणेणं लोयस्स असंखेज्जमागे । कहि णं भन्ते ! चादरसुट्टीकाइयाणं अपञ्जतगाणं ठाणा ५० ?,
गोयमा ! जत्थेव चादरसुट्टीकाइयाणं पज्जतगाणं ठाणा पन्नता तत्थेव चादरसुट्टीकाइयाणं अपञ्जतगाणं ठाणा ५०,
उववाएणं सबलोए समुग्घाएणं सबलोए सहाणेणं लोयस्स असंखेज्जमागे । कहि णं भन्ते ! सुइमपुट्टीकाइयाणं पज्ज-
तगाणं अपञ्जतगाणं य ठाणा ५० ?, गोयमा ! सुइमपुट्टीकाइया जे पज्जतगा जे अपञ्जतगा ते सबे एगविहा अविसेसा
अणाणन्ना सबलोयपरियावचगा ५० समणाउत्तमो ! । कहि णं भन्ते ! चादरआउकाइयाणं पज्जतगाणं ठाणा ५० ?, गोयमा !
सहाणेणं सत्तसु घणोदहीसु सत्तसु घणोदहिवलयेसु अहोलोए पायालेसु भवणेसु भवणप्पथडेसु उहुलोए कप्पेसु विमा-

२ स्थान-
पदे ५०
रूपसेजः
स्थानानि
सृ. ३९

॥ ७१ ॥

गेहु विमाणवलियाएहु विमाणपथडेहु तिरियलोए अगडेहु तलाचेहु नदीहु दहेहु बाबीहु उक्खरिणीहु दीहियाएहु गुंजालियाएहु सरेहु सरपंतियाएहु सरसरपंतियाएहु विलेहु विलपंतियाएहु उज्ज्वरेहु चिल्लप्पेहु पछलप्पेहु वरपणेहु दीवेहु समुद्रेहु सबेहु चेव जलासएहु जलहाणेहु एथ णं वादरआउकाइयाणं पज्जन्तगाणं ठाणा प०, उववाएणं लोयस्स असंखेज्जहभागे समुग्धायेणं लोयस्स असंखेज्जहभागे सहाणेणं लोयस्स असंखेज्जहभागे । कहि णं भंते ! वादरआउकाइयाणं अपज्जन्तगाणं ठाणा प० ?, गोयमा ! जत्थेव वादरआउकाइयाणं पज्जन्तगाणं ठाणा प० तत्थेव वादरआउकाइयाणं अपज्जन्तगाणं ठाणा प० उववाएणं सबलोए समुग्धायेणं सबलोए सहाणेणं लोयस्स असंखेज्जहभागे । कहि णं भंते ! सुझमआउकाइया जे पज्जन्तगा जे अपज्जन्तगा ते सब आउकाइयाणं पज्जन्तगाणं ठाणा प० ?, गोयमा ! सुझमआउकाइया जे पज्जन्तगा ते सब एगविहा अविसेसा अणाणन्ता सबलोयपरियावन्नगा प० समणाउसो ! । कहि णं भंते ! वायरतेउकाइयाणं पज्जन्तगाणं ठाणा प०, गोयमा ! सडाणेणं अंतोमणुस्सखेते अहाइज्जेहु दीवसमुद्देहु निवाधायेणं पन्नरसहु कम्मभूमीहु वाधायं पङ्गचं पंचुमाविदेहेहु एथ णं चादरतेउकाइयाणं पज्जन्तगाणं ठाणा प० उववाएणं लोयस्स असंखेज्जहभागे समुग्धाएणं लोयस्स असंखेज्जहभागे । कहि णं मन्ते ! वायरतेउकाइयाणं अपज्जन्तगाणं ठाणा प०, गोयमा ! जत्थेव वायरतेउकाइयाणं पज्जन्तगाणं ठाणा तत्थेव वायरतेउकाइयाणं अपज्जन्तगाणं ठाणा प०, उववाएणं लोयस्स दोहु उहुक्कवाहेहु तिरियलोयत्वे य समुग्धाएणं सबलोए सहाणेणं लोयस्स असंखेज्जहभागे । कहि णं भंते ! सुझमतेउकाइयाणं

मन्त्रपता-
या: मल-
य० पूर्णौ।

॥ ७२ ॥

पञ्जसाग्न-य अपञ्जसाग्न-य ठाणा १० १, गोपेषा । उहुभैउकाह्वा जे पञ्जसाग्न जे अपञ्जसाग्न रे सबे पगविहा-अविसेसा
या: मल-
य० पूर्णौ।

(सू० ३१)

‘काहिं ति कसिन्’, यंशब्दो वाक्यालङ्कारे, भद्रतति परमगुर्वामध्येण, वादरपृथ्वीकायिकानां पर्यासानां स्या-
नानि—स्वस्थानादीनि ‘प्रज्ञसानि ?’ प्रछपितानि, एवं गौतमस्वामिना प्रश्ने कृते भगवानाह वर्धमानस्वामी—‘गो-
पमा ! सद्ब्राणेण’ इत्यादि, नु गौतमोऽपि भगवानुपचित्कुशलमूलो गणधरः तीर्थकरभापितमातुकापदश्रवणमा-
लिमध्ये पूर्व्यति, न हि चहुदेशपूर्वविदः सर्वोक्तुक्षयुतलविधसमन्वितस्य किञ्चित्प्रज्ञापनीयमविदितमस्ति, यत उक्त-
म्—“संख्याइपि भवे साहृ जं वा परो उ पुच्छेज्ञा । न य एं अणाइसेसी वियाणाइ एस छउमत्थो ॥ १ ॥”
यादिवा ग्रायः सर्वत्र गणधरप्रश्नातीर्थकरनिर्वचनरूपं सूत्रमतो भगवानायद्यामोऽपि इत्थमेव सूत्रं रचयति, अथवा
संभवति तस्यापि गणभूतो गोतमस्वामिनोऽनाभोगः, उक्तं च—“न हि नामानामोगश्चस्य स्वेह
कस्यचिद् नासि । ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥ २ ॥” ततो जातसंशयः सन् पुच्छतीति न कष्टिद-

२ स्यान-
पदे पू-
र्व्यस्थेजः
स्यानानि
सू० ३१

॥ ७२ ॥

१ संख्यातीतानपि भवान् कथयति ये वा परः पूर्व्येत । तैवैनं अनतिशायी विजातालेष छपासः ॥ १ ॥

दोप; 'गोवण' इति लोकप्रथितमहाविशिष्टगोत्राभिधायकोऽयमामन्त्रणध्वनिः; हे गौतमगोत्रेति भावार्थः । 'सद्गुणं' इति स्वस्थानं यत्रासते वादरपृथ्वीकायिकाः पर्यासाः आसीनाश्च वणीदिविमागेनादेष्टुं शक्यन्ते तत्स्वस्थानं मिति भावः, स्वस्थानश्चाहयमुपपातसमुद्घातस्थाननिवृत्यर्थं, तेन स्वस्थानेन स्वस्थानमङ्गीकृत्येति भावः । अस्यादुपृथ्वीषु सर्वेत्र वादरपृथ्वीकायिकानां पर्यासानां स्थानानीति गोपः, ता एव अष्टौ पृथ्वीनामत्राहमाह—'तंजहा' इत्यादि, रत्नप्रभायां यावदइम्यामीपत्रप्राप्तारायाम्, तथाऽधोलोके पातालेषु पातालफलशेषु—वल्यामुखप्रभृतिषु भवनेतु—भवनप्रतिनिकायावासरूपेषु, भवनप्रस्तटेषु—भवनभूमिकारूपेषु, इह भवनश्चहणेन भवनानामेव केवलानां ग्रहणं, भवनप्रस्तटश्चहणेन तु भवनानामपान्तरालस्यापि । तथा नरकेषु—प्रकीणकरूपेषु नरकावासेषु, नरकावलिकासु—आवलिकाव्यवस्थितेषु तु भवनानामपान्तरालस्यापि । तथा नरकप्रस्तटश्चहणेन तु भवनभूमिरूपेषु, अत्रापि नरकनरकावलिकाश्चहणेन केवला एव नरकावासः परिगच्छन्ते, नरकप्रस्तटेषु—नरकभूमिरूपेषु, अत्रापि नरकनरकावलिकाश्चहणेन तु नरकापान्तरालमपि । ऊङ्गलोके कलेषु—सौधामिकादिकलेषु, अनेन द्वादशदेवलोकपरिग्रहः, विमानेषु—ग्रैवेयकसंवलिषु प्रकीणकरूपेषु, विमानवलिकासु—आवलिकाप्रविष्टेषु ग्रैवयकादिविमानेषु, विमानभूमिकारूपेषु, अत्रापि प्रस्तटश्चहणं विमानपान्तरालमाविनामपि यथासंभवमाविनां वादरपर्यासपृथ्वीकायिकानां स्थानपरिग्रहार्थं, तथा तिर्यग्लोके टङ्गेषु—छिन्नटङ्गेषु कूटेषु—सिद्धायतनकूटप्रस्थतिषु शैलेषु—शिखरहीनपर्वतेषु शिखरिषु—शिखरयुक्तेषु पर्वतेषु प्राग्भारेषु—दृप्तक्षेषु विजयेषु—कृच्छादिषु

प्रतापता ॥
या॒ः मङ्ग-
च० पृसौ॑।

॥ ७३ ॥

वधस्तकारेषु—विशुद्धमादिषु पर्वतेषु चर्षेषु—भरतादिषु चर्षधरेषु—हिमवदादिपर्वतेषु वेलासु—समुद्रादिपानीपरमणम्-
मिषु वेदिकासु—जन्मद्वीपजगत्यादिसंबन्धिनोषु द्वारेषु—विजयादिषु तोरणेषु—द्वारादिसंबन्धिषु, किं चुना ?
सामस्तयन सर्वेषु द्वीपेषु सर्वेषु समुद्रेषु, ‘एत्य णं’ इत्यादि, अत्रैतेषु स्थानेषु चादरपृथ्वीकायिकानां पर्यासानां स्था-
नानि प्रक्षसानि मया अन्यथ तीर्थकृद्भिः, ‘उच्चापणं’ इत्यादि, उपपतनमुपपातः, चादरपृथ्वीकायिकानां पर्यासानां यदानां यदनन्तरासुकं स्थानं तत्प्राप्त्याभिमुख्यमिति भावः, तेनोपपातेन, उपपातमङ्गीकृत्येति भावः, लोकस्य—चतुर्द-
शरज्ञात्मकस्यासंख्येये भागे, अत्रैके व्याचक्षते—ऋजुस्त्रनयो विचित्रः ततो यदा परिस्थूरक्षुधनयदशेन
यादरपृथ्वीकायिकासु तेन तदा ये स्थानप्राप्ता आहारादिपर्यासिपरिसमाह्या विशिष्टविपाकतो चादरप-
च तेषां रक्तप्रभादिकं समुद्रितमपि लोकस्यासंख्येयभागे वर्तते, तत उपपत्नामि लोकस्यासंख्येयभागता वेदितव्या,
स्थासंख्येयभागे एवेति न कश्चिद्वौपः, तथा च समुद्रधातनापि लोकस्यासंख्येयभागे एव वस्थन्ते, अन्यथा समुद्रधा-
विदन्ति विशिष्टश्रुतविदो चा । तथा ‘समुगच्छापणं लोगस्स असंख्येजभागे’ इति समुद्रधातन—समुद्रधातमयिकृत्य

२ स्थान-
पदे ई-
स्थानानि
स्थानानि
स्थानानि
स्थानानि

॥ ७३ ॥

लोकसांख्येयभागे, इयमत्र भावना-यदा चादरपर्यासाः पृथ्वीकायिकाः सोपक्रमायुपो निरुपक्रमायुपो वा त्रिभा-
गाद्यवशेषपायुपः पारभाविकमायुवद्भूता मारणान्तिकसमुदधातेन समवहन्यन्ते तदा ते विशिस्तमप्रदशदण्डा अपि
लोकसांख्येयतमे एवं भागे वर्तन्ते, स्तोकत्वाद्, चादरपृथ्वीकायिकपर्यासायुथाचाट्यक्षीणमिति पर्यासचादरपृथ्वी-
कायिका अपि लभ्यन्ते । इह पूर्वं पृथ्व्यादिहु स्वस्थानमात्रमुक्तम्, इदानीं स्वस्थानेनापि कियति लोकस्य भागे व-
र्तन्ते इति निरुपयति—‘सद्गुणेण लोगस्स असंखिजे भागे’ इति, स्वस्थानं रत्नप्रथादि, तच समुदितमपि लोकसां-
ख्येयभागवत्ति, तथाहि—रत्नप्रभा अशीतियोजनसहस्राधिकलक्षप्रमाणपिण्डभावा, एवं शेषा अपि पृथ्व्यः स्वस्थन-
भावेन वक्तव्याः पातालकलशा अपि योजनलक्षावगाहा नरकावासाः त्रिसहस्रयोजनोच्छ्याः विमानान्यपि द्वाविं-
शद्योजनशतवाहल्यानि ततः सर्वेषामपि परिमितभावात् समुदितानामप्यसंख्येयभागवत्तिवेति । चादरापर्यास-
पृथ्वीकायिकसूत्रे ‘उच्चाएणं सब्बलोए समुदधाएणं सब्बलोए’ इति, इहापर्यासा चादरपृथ्वीकायिका अपान्तरालग-
तावपि स्वस्थानेऽपि चापर्यासवादरपृथ्वीकायिकायुर्विशिष्टविपाकतो वेदयन्ते तथा देवनरयिकवर्जन्यः शेषसर्वकाये-
भ्यथेऽप्यन्ते, उद्दत्ता अपि च देवनरयिकवर्जन्य शेषेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु गच्छन्ति, ततोऽपान्तरालगतावपि वर्तमा-
ना अमी एष्वन्ते, अतिप्रभूताश्च स्वभावतोऽपी(तोऽमी इ)त्युपपातेन समुदधातेन (च) सर्वलोके वर्तन्ते । अन्ये त्वंभि-
दधति—स्वभावत एवामी वहव इति उपपातेन समुदधातेन च सर्वलोकव्यापिनः, तत्रोपपातः केषांचिद् क्रज्जुगत्या

मन्त्रापना-
या: मल-
य० एच०

॥ ७४ ॥

के पर्णचिद् वक्रगत्या । तत्र क्रुजुगतिः उप्रतीता, वक्रस्थापना चैवम्, जत्र यदैव प्रथमं नक्षमेकं संहरन्ति तदेवापरे
तद्वक्रदेशमापूरयन्ति, एवं द्वितीयवक्रदेशसंहरणेऽपि वक्रोत्पत्तावपि प्रवाहतो निरन्तरमापूरणं भावनीयम् । ‘सद्गा-
पेण लोगस्स असखेजइभागे’ इति यथा पर्यासानां भावितं तथाऽप्यासानामपि भावनीयम्, तन्निश्रया तेषामु-
त्पादभावात् । सूक्ष्मपृथिवीकायिकपर्यासापर्यासमूत्रे ज्ञे पञ्जता अपञ्जता ते सबे एवगविहा जविसेसा जणाणता
सवलोयपरियावर्त्तना’ इति सूक्ष्मपृथिवीकायिका ये पर्यासा ये चापर्यासाः ते सवैष्यकविधाः—एकप्रकाराः, प्राकृतं
स्वस्थानादिवचारमधिकल्य भेदाभावात्, अविशेषा—विशेषरहिताः, यथा पर्यासास्थधेतरेऽपीति भावः ‘अनानात्वा’
नानात्वयाजिताः, दशमेदनालक्षितनानात्वा इत्यर्थः, किमुक्तं भवति ?—एषाधारभूतेष्वाकाशप्रदेशेषु एके तेष्यव
इतरेऽपीति, सर्वलोकपर्यापनाः—सर्वलोकव्यापिनः, उपपातसमुद्धातस्वस्थानैः प्रज्ञसाः मया अन्यैश्च क्रपभादि-
भिस्तीयकृद्भिः, अनेन आगमस्य कथंचिद् नित्यत्वमावेदितम्, हे अमण ! हे आयुष्मन् ! आमत्रणमिदं भगवत्प्रयुक्तं
गोतमस्य । एवमष्टकायिकस्माप्त्यपि वादरसूक्ष्मविषयाणि । नवरं—पर्यासवादराष्ट्रायिकसमूत्रे ‘सत्त्वु घणोददिवल-
पुसुति’ सप्त धनोददिवलयानि स्वस्वपृथिवीपर्यन्तवेष्टकानि वलयाकाराणि । ‘अहोलोप पायालेहुति’ पातालकल-
गेषु वलयामुखप्रभृतिषु, तेष्वपि द्वितीये त्रिभागे देशतः, तृतीये त्रिभागे सर्वात्मना जलभावात् । भवनेषु कल्पेषु
विभान्तु च जलं वाप्यादिषु, विभानादीनि चात्र कल्पगतानि वेदितव्यानि, ग्रैवेयकादिषु वापीनामसंभवतो जला-

२ स्थान-
पदे पु-
र्व्यतजः
स्थानानि
स्थ. ३९

॥ ७४ ॥

संभवात् । अवरा: कृपा: । तडागानि प्रतीतानि । नद्यो गङ्गासिन्धुप्रभृतयः । हृदा: पञ्चहृदादयः । वार्ष्यश्वरुरथा-
कारा: । ता एव वृत्ताकारा: पुष्टकरिण्य; यदिवा पुष्टकरिण्य विद्यन्ते याऽु ता: पुष्टकरिण्यः । दीर्घिका-
क्रज्जुलधुनयः । ता एव वक्ता गुंजालिका । वहूनि केवलकेवलानि उष्टपावकीणीनि सरांसीत्युच्यन्ते । तथा वहूनि
सरांसि एकपङ्क्या व्यवस्थितानि सरपङ्क्लसा वहूयः सरःपङ्क्यः । तथा येहु सरःसु पङ्क्या व्यवस्थितेहु कृपोदकं
प्रणालिकया संचरति सा सरःसरःपङ्क्यः, ता वहूयः सरःसरःपङ्क्यः । विलानीव विलानि स्वभावनिष्पत्ता जगत्या-
दिहु कृपिकासैपां पङ्क्यो विलपङ्क्यः । उज्ज्वरा गिरिष्वम्भसां प्रस्तवाः । ते एव सदावस्थायिनो निश्चराः ।
छिछराणि-अस्ताता: सोकजलाश्रयभूता भूम्पदेशा गिरिष्वदेशा चा । पल्वलानि अस्तातानि सरांसि । चारा: केदाराः ।
किं बहुना ?, सर्वेष्व जलाशयेहु, एतदेव व्याचष्टे-जलस्थानेहु । शेषभावना प्राप्यत् । अयुना वादरपवासितेजःका-
यिकस्थानानि पृच्छति-‘कहि यो भेते ! वादरतेउकाइयाणं’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि,
गौतम ! ‘स्वस्थानेन’ स्वस्थानमज्जीकृत्य अन्तमनुष्यधेत्रे—मनुष्यधेत्रमध्ये इत्यर्थः, अद्दे तुतीयं येपां ते अद्देतुतीयः
तत्रान्तर्मनुष्यधेत्रसाद्दे तुतीयं समुद्राणां न विद्यते इतीदं विशेषणं द्वीपानां द्रष्टव्यं, द्वीपाश्च समुद्रो च द्वीपसमुद्रा-
सेहु ‘निव्याधातेन’ व्याधातस्याभावो निव्याधातेन निव्याधातेन “वा तुतीयायाः” इति पाखिकोइमादेशाभावः,
व्याधाताभावेनत्यर्थः, ‘पञ्चदशासु कर्मभूमिहु’ पञ्चमरतपञ्चरातपञ्चमहाविदेहरूपासु ‘व्याधातं प्रतीत्य’ व्याधाते

प्रज्ञापना-
याः मल-
य० एत्योः

॥ ७४ ॥

के पर्यंचिद् वक्तव्यता । तत्र क्रुञ्जगतिः उप्रतीता, वक्तव्यापना चैवम्, अत्र यदैव प्रथम् चक्रमेके संहरन्ति तदेवापरे
तद्वक्त्रदेशमापूरयन्ति, एवं द्वितीयवक्त्रदेशसंहरणेऽपि वक्त्रोत्पत्तावपि प्रवाहतो निरन्तरमापूरणं भावनीयम् । ‘सद्गा-
पेण लोगस्स असखेजइभागे’ इति यथा पर्यासानां भावितं तथाऽप्यासानामपि भावनीयम्, तत्त्विश्रया तेषामु-
त्पादभावात् । सूक्ष्मपृथिवीकायिकपर्यासापर्यासमूच्चे ‘जे पञ्जता अपञ्जता ते सबे एवानिहा अविसंसा अणाणता
सवलोपस्थित्वावत्त्वा’ इति सूक्ष्मपृथिवीकायिका ये पर्यासा ये चापर्यासाः ते सर्वप्यकविधाः—एकप्रकाराः, आकृतं
स्थानादिवचारमधिकल्य भेदभावात्, अविशेषा—विशेषरहिताः, यथा पर्यासास्तथेतरेऽपीति भावः ‘अनानात्वा’
नानात्ववर्जिताः, देशमेदनालक्षितनानात्वा इत्यर्थः, किमुकं भवति ?—एप्याधारभूतेष्वाकाशप्रदेशेषु एके तेष्व
क्षेत्रेऽपीति, सर्वलोकपर्यापनाः—सर्वलोकव्यापिनः, उपपातसमुद्धातस्थस्थानैः प्रज्ञासाः मया अन्यथ क्रपभादि-
भिस्तीर्थकृद्भिः, अनेन आगमस्य कर्यंचिद् नित्यत्वमावेदितम्, हे श्रमण ! हे जायुष्मन् ! आमन्त्रणमिदं भगवत्प्रयुक्तं
गोतमस्य । एवमप्कायिकसूत्राण्यपि बादरसूक्ष्मविपर्याणि । नवरं—पर्यासबादराकायिकमूच्चे ‘सत्त्वु धणोदहिवल-
प्युति’ सप्त धनोदधिवलयानि स्वस्पृथिवीपर्यन्तवेष्टकानि वलयाकाराणि । ‘अद्वौलोष पायालेहुति’ पातालकल-
गेषु वलयामुखप्रश्तिषु, तेष्वपि द्वितीये त्रिभागे देशतः, तृतीये त्रिभागे सर्वात्मना जलभावात् । भवनेषु कल्पेषु
विमानेषु च जलं वाप्यादिषु, विमानादीनि चात्र कल्पगतानि वेदितव्यानि, ग्रैवेयकादिषु वारीनामसंभवतो जडा-

२ स्थान-
पदे पु-
र्व्यस्तजः
स्थानानि
स्थ. ३९

॥ ७५ ॥

य' इति, तद्वालं तिर्यग्लोके तटमिव तिर्यग्लोकतद्वं तस्मिंश्च स्वयम्भूरमणसमुद्रवेदिकापर्यन्ते अप्यादशयोजनश-
तवाहल्ये, समस्तिर्यग्लोके चेत्यर्थः, उपपातेन वादरतेजःकायिकानामपर्यासानां स्थानानि प्रज्ञसानि, केचित् 'ति-
र्यग्लोकतद्वं य' इत्येवं व्याचक्षते-तयोः-कपाटयोः स्थितः तत्स्यः तिर्यग्लोकश्चासौ तत्स्यः, तयोरुद्धकपाटयोरन्तर्व-
तिर्यग्लोक इत्यर्थः तस्मिंश्च, किमुक्तं भवति ?-द्वयोरुद्धकपाटयोर्यथोक्तस्वरूपयोस्तिर्यग्लोकद्विषि च तयोरेव कपा-
टयोरन्तर्गते नान्यत्र, शेषपतिर्यग्लोकब्यवच्छेदपरमेतद् वाक्यं, न विधानपरं, विधानस्य कपाटग्रहणेनव सिद्धत्वात्,
तत्त्वं तुनः केवलिना विशिष्टश्रुतविदा वा गम्यं, इयमत्र भावना-इह त्रिविधा वादरपर्यासतेजःकायिका; तद्यथा-
एकभविका वद्वायुपोडभिमुखनामगोत्राश्च, तत्र ये एकसाद् विवक्षिताद् भवादनन्तरं वादरापर्यासतेजःकायिक-
त्वेनोत्पत्स्यन्ते ते एकभविकाः, ये तु पूर्वभवत्रिभागादिसमयवद्वादरापर्यासतेजःकायिकायुपस्ति वज्ञायुपः, ये पुन-
वादरापर्यासतेजःकायिकायुनामगोत्राणि पूर्वभवमोचनानन्तरं साक्षाद् वेदयन्ते तेऽभिमुखनामगोत्राः, तत्रैकभविका
वद्वायुपश्च द्रव्यतो वादरापर्यासतेजःकायिका न भावतः, तदाऽयुनामगोत्रवेदनाभावात्, ततो न तैरिहाधि-
कारः, किन्तु अभिमुखनामगोत्रैः, तेषामेवोपपातस्य स्वस्थानप्रात्याभिमुख्यलक्षणस्य लभ्यमानत्वात्, तत्र यद्यपि
ऋग्युसूत्रनयदशेनेन वादरापर्यासतेजःकायिकायुनामगोत्रवेदनाद् यथोक्तकपाटद्वयतिर्यग्लोकवाक्यान्यवस्थिता अपि
वादरापर्यासतेजःकायिकव्यपदेशं लभन्ते तथाप्यत्र व्यवहारनयदशेनाभ्युपगमाद् ये स्वस्थानसमश्रीणिकपाटद्वयव-

पञ्चापना-
या: मल-

य० एतोँ।

॥ ७५ ॥

सतीति भावः पच्छु महाविदेहु, इयमत्र भावना—व्याधातो नाम अतिक्रियोऽतिरुक्षो या कालः, तस्मिन् सत्य-
मिव्यवच्छेदात्, ततो यदा पच्छु भरतेहु पच्छैरावतेहु सुपमभुपमाभुपमदुपमा या वर्तीते तदाऽतिक्रि-
रुपः कालः दुपमदुपमायां चातिरुपम इत्यस्ति व्यवच्छेदः तस्मिन् सति पच्छु महाविदेहु, शेषकालं पच्छदशास्त्रपि
कमेभूमिषु, 'पृथ्यं पं' इत्यादि, अत्र—एतेहु स्थानेनु वादरतेजःकायिकानां स्थानानि प्रज्ञसानि, 'उच्चापणं' इत्यादि,
'उपपातनं' गथोक्तस्थानप्रात्याऽभिमुख्येन, अपान्तरालगतवपीति भावः, चिन्त्यमाना लोकस्यासंख्येये भागे,
लोकत्वात्, समुदधातेनापि चिन्त्यमाना लोकस्यासंख्येये भागे; मारणान्तिकसमुदधातवशतो विशिसात्मप्रदशद-
पडनामपि लोकत्वात् लोकस्यासंख्येयभागे, 'मनुष्यधनेत्रस्य पच्च-
त्वारिश्चौजनलक्षप्रमाणायामविष्कम्भतया लोकस्यासंख्येयभागमात्रत्वात् । अपर्यासवादरतेजःकायिकस्थानानि
पृच्छति—'कहि जं भंते !' इत्यादि प्रश्नस्त्रं गतार्थं, भगवानाह—'गौपमा !' इत्यादि, गौतम ! यश्रेव वादरतेजः-
कायिकानां पर्यासानां स्थानानि तत्रेव वादरतेजःकायिकानामपर्यासानामपि स्थानानि प्रज्ञसानि, पर्यासनिश्रवेवा-
पर्यासानामवस्थानात्, 'उच्चापणं लोकस्य दोहु उहुक्वाङ्गेहु तिरियलोयतद्वयं' इति, इहाधृतीयद्विषयसमुद्धनिः-
यते अद्वृतीयद्विषयसमुद्धनिः-पूर्वपरदक्षिणोत्तरस्यममूरमणपर्यन्ते ये कषाटे केवलिसमुदधातकपाटवत्
जड़ेमपि लोकान्तं स्थृष्टे ते अधोऽपि च लोकान्तं स्थृष्टे ते जड़ेकषाटे तयोः जड़ेकषाटयोः, तथा 'तिरियलोयतद्वे

य' इति, तद्वारा लिखित तिर्यगलोके तटविषय तिर्यगलोकतट्टं तस्मिंश्च स्वयम्भूरमणसु उद्बोदिकापर्यन्ते अप्यादशयोजनश-
तवाहृत्ये, समस्ततिर्यगलोके चैत्यर्थः, उपपातेन वादरतेजः कायिकानामपर्यासानां स्थानानि प्रज्ञसानि, केचित् 'ति-
र्यगलोकतट्टं य' इत्येवं व्याचक्षते-तयोः:-कपाटयोः स्थितः तत्स्यः तिर्यगलोकशास्त्रो तत्स्यः, तयोरुच्छकपाटयोरन्तर्व-
तिर्यगलोक इत्यर्थः तस्मिंश्च, किमुक्तं भवति ?-द्वयोरुच्छकपाटयोर्यथोक्तस्वरूपयोस्तिर्यगलोकेऽपि च तयोरेव कपा-
टयोरन्तर्गते नात्यन्त्र, योपतिर्यगलोकव्यवच्छेदपरमतद् वाक्यं, न विधानपरं, विधानस्य कपाटप्रहणन्तव मिद्धत्यात्,
तत्त्वं तुनः केवलिना विशिष्टश्रुतविदा वा गम्यं, इयमन्त्र भावना-इह त्रिविधा वादरपर्यासतेजः कायिका; तद्यथा-
एकभविका वद्यायुपोऽभिमुखनामगोत्राथ, तत्र ये एकसाद् विवक्षिताद् भवादनन्तरं वादरापर्यासतेजः कायिक-
त्वेनोत्पत्त्यन्ते ते एकभविका; ये तु पूर्वभवत्रिभागादिसमयवद्वादरापर्यासतेजः कायिकायुपस्ते वज्जायुपः, ये पुन-
वादरापर्यासतेजः कायिकायुनीमगोत्राणि पूर्वभवमोचनानन्तरं साक्षाद् वेदयन्ते तेऽभिमुखनामगोत्राः, तत्रैकभविका
वद्यायुपश्च द्रव्यतो वादरापर्यासतेजः कायिका न भावतः, तदाऽयुनीमगोत्रवेदनाभावात्, ततो न तैरिहाधि-
कारः, किन्तु अभिमुखनामगोत्रैः, तेषामेवोपपातस्य स्वस्थानप्राप्त्याभिमुखलक्षणस्य लभ्यमानत्वात्, तत्र यच्चिपि
कर्मजुस्त्रनयदशेन वादरापर्यासतेजः कायिकायुनीमगोत्रवेदनाद् यथोक्तकपाटद्वयतिर्यगलोकवाक्यवस्थिता अपि
वादरापर्यासतेजः कायिकव्यपदेशं लभन्ते तथाप्यन्त्र व्यवहारनयदशेनाभ्युपगमाद् ये स्वस्थानसमश्रीणकपाटद्वयव-

मार्गापना-
या: मल-
य० षुतो।

स्थिता: ये च स्वस्थानानुगते तिर्यग्लोके प्रविष्टासे एव वादरापर्यासतेजःकायिका व्यपदिश्यन्ते न रोपाः कपाटा-
पान्तरालब्धवस्थिता; विमस्थानवतित्वात्, तेन येऽध्यापि कपाटद्वयं न ग्रविशति नामि तिर्यग्लोकं ते किळ पूर्व-
भवावस्था एवेति न गणयन्ते, उक्तं च—“पण्याललभ्यपिङ्गल इन्नि कवाडा य छहिसि उटा। लोगन्ते तेसिंडो जे
तेज ते उ पिष्पन्ति ॥ १ ॥” तत उक्त—“उच्चारणं दोमु उहकवाडेयु तिरियलोयतह्ये य” इति, स्थापना-
इति वचनादिति । ‘सुमुख्याएणं सबलोए’ इति, इह द्वयोः कपाटयोर्योत्सरूपयोथान्वपान्तरालानि तेषु
ये सूक्ष्मपृथिवीकायिकादयो वादरापर्यासतेजःकायिकेषुपृथियमाना मारणान्तिकसुद्धातेन समवहताः ते किळ
द्विष्टमध्यवाहत्याभ्यां गरीरप्रमाणमात्रानायामत उत्कर्पतो लोकान्तं यावदात्मप्रदशान् विशिष्पन्ति, तथा चावगा-
हनासंस्थानपदे वक्ष्यते—“युढवीकाहअस्स एं भैंते ! मारणं तियसुमुख्याएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया
सरीरोगाहणा प० ? गोयमा ! मरीरप्रमाणमेचिक्खमवाहल्लेण आयामेण जहज्ञेण अगुलस्स असंख्यहभागे उक्तो-
माना चादरापर्यासतेजःकायिकायुवेदनाद् लब्धवादरापर्यासतेजःकायिकव्यपदेशाः समुद्धातेगता प्रवापान्तराल-

२ स्थान-
पदे इ-
स्थानानि
च. ३९

॥ ७६ ॥

१ पञ्चवत्तारिशब्दस्थू द्वौ कपाटे च घट्टु विषु लक्ष्मी । लोकान्तान् तयोरन्तर्में तेजःकायिकासे त्रु गृष्णन्ते ॥ २ ॥

गतो वर्तमाना इति, समुद्धाततगताथं सकललोकमापूरयन्ति, उक्तं च—‘समुद्धातेन सर्वलोके’ इति, अन्ये त्वभिर्दधति—अतिवहवः सङ्ग वादरापयोस्तेजःकायिकाः, एकेकपयोस्तेजःकायिकाः, एकेकपयोस्तेजःकायिकाः सख्यन्ते कृतमारणान्तिक-सूक्ष्मेज्जपि समुद्धातन्ते, सूक्ष्माश्र सर्वत्र विधन्ते इति, वादरापयोस्तेजःकायिकाः सख्यन्ते कृतमारणान्तिक-समुद्धाताः सन्तः सकलमपि लोकमापूरयन्ति इति न कथिहोपः, अपि हु निरुपचरिततेजःकायिकसमुद्धातप्रस्थ-पणापुणः, स्यापना—। स्वस्थानेन लोकस्यास्वयेभागे इति, पयोस्तेजःकायिकसमुद्धातप्रस्थविकामनुज्ञधेन्, तच लोकास्वयेयतमभागमात्रमिति । सूक्ष्मपयोस्तेजःकायिकसूत्रं सूक्ष्मपयोस्तेजःकायिकसूत्रं यिकसूत्रवद् भावनीयमिति ।

कहि एं भंते ! बादरवाउकाइयाणं ठाणा प० १, गोयमा ! सहाणेणं सत्तु धणवाएसु सत्तु धणवाएसु सत्तु धणवाएसु सत्तु धणवाएसु अहोलोए पायालेसु भवणेसु भवणचिह्नेसु भवणनिक्खुडेसु निरएसु निर-यावलियासु निरयपत्थडेसु निरयचिह्नेसु निरयनिक्खुडेसु उहुलोए कप्पेसु विमाणेसु विमाणवालियासु विमाणपत्थडेसु विमाणचिह्नेसु विमाणनिक्खुडेसु तिरियलोए पाईणपद्धनदाहिणउदीण सबैसु चैव लोभागास्तचिह्नेसु लोगनिक्खुडेसु य, पृथं चादरवाउकाइआणं पञ्जतगाणं ठाणा प०, उच्चाएणं लोयस्स असंखेजेसु मागेसु, सहाणेणं लोयस्स असंखेजेसु भागेसु । कहि एं भंते ! अपञ्जतवादरवाउकाइयाणं ठाणा प० १, गोयमा ! जत्येव

प्रज्ञापना-
यः मण-
य० एतोः

॥ ७६ ॥

स्थिताः ये च स्वस्थानागुरते तिर्यग्लोके प्रविष्टासे एव वादरापर्यासतेजःकायिका व्यपदिश्यन्ते न योग्याः कपाटा-
पान्तरालब्धवस्थिताः विप्रमस्थानवर्तित्वात् तेन येऽध्यापि कपाटद्वयं न प्रविशन्ति नापि तिर्यग्लोकं ते किंल पूर्व-
भवावस्था एवति न गण्यन्ते उक्ते च—“पर्णयाललक्षणपिङ्गला दुश्मि क्वाहा य छहिसिं हुष्टा । लोगन्ते तेस्तिंतो जे-
तेक ते उ प्रिपन्ति ॥ १ ॥” तत उक्ते—“उवचाएणं दोषु उहक्वाड्हु तिर्यग्लोकत्वे य इति, स्वापना—
तदेवमिदं सद्ग्रं व्यवहारनयप्रदशीनेन व्याख्याते, तथासप्रदायात्, युक्तं चैतत् “विचित्रा सूक्ष्माणां गतिः”
इति वचनादिति । “समुख्याएणं सचलोप्ते इति, इह द्वयोः कपाटयोर्योक्तस्वरूपयोर्योन्यपान्तरालानि तेषु
ये सूक्ष्मपृथिवीकायिकादयो वादरापर्यासतेजःकायिकपृष्ठपृथिव्यमाना मारणातिकसमुद्धातेन समवहताः ते किं
विष्कम्भमवाहत्याभ्यां शरीरप्रमाणमात्रानायामत उत्कर्षेते लोकान्ते यावदात्मप्रदशान् विधिपन्ति, तथा चावगा-
हनासंस्थानपदे वक्ष्यते—“पुढवीकाइअस्म एं भेते ! मारणंतियसमुख्याएणं समोहयस्म तेयासरीरस्म के महालिया-
सरीरोगाहया प० ? गोयमा ! सरीरप्रमाणमेत्तविक्खंभवाहलेण जायामेण जहन्नेण अंगुलस्म असंख्यैभागे उक्तो-
संण लोगतो” इति, ततसे सूक्ष्मपृथिवीकायिकादय उत्पन्निदेशं यावद् विशिष्टात्मप्रदशदण्डा अपान्तरालगतो चर्ते-
माना वादरापर्यासतेजःकायिकायुवेदनाद् लङ्घवादरापर्यासतेजःकायिकव्यपदेशाः समुद्धातेनात् प्रवापान्तराल-

१ पञ्चवत्तारिंशत्क्षेप्य त्रौ कपाटां च पद्मु दिष्टु स्थैर्ये । ओकन्ताच तयोरत्तर्ये तेजःकायिकासे त्रौ गुणते ॥ १ ॥

२ स्थान-
पदे पू-
र्व्यस्तेजः
स्थानानि
स्थैर्ये ३९

॥ ७७ ॥

एवं वादरथायुकायिकवनस्पतिकायिकस्त्राण्यपि प्रत्येकं त्रीणि त्रीणि भावनीयानि, नवं वादरपयोस्वायुका-
यिकस्त्रे भवननिष्ठद्राणि—भवननामवकाशान्तराणि भवननिष्ठटा—गवाधादिकल्पः केचन भवनप्रदेशः नरकच्छ-
द्राणि नरकनिष्ठटा—गवाधादिकल्पा नरकावासप्रदेशः, एवं विमाननिष्ठटा विमाननिष्ठटा अथ प्रतिपत्व्या;,
‘उवायाएण लोगस्स असंख्येज्ञु भागेतु’ इत्यादि, वायवो हि पर्यासा अतिवहवः, यतो यत्र सुपर्य तत्र वायुः,
सुपिरवड्लश्च लोक इति त्रिष्वयुपपातादितु लोकस्यासंख्येषु भागेष्वित्युक्तं । अपर्यासवादरथायुकायिकस्त्रे ‘उव-
वायाएण समुद्धाएण य सबलोप्’ इति, इह देवनारकवर्जेभ्यः शेषकायेभ्यः सर्वेभ्यो वादरपयोस्वायुकायेषु समुत्प-
चन्ते, वादरपयोसाथापान्तरालगतावपि लभ्यन्ते, बहूनि च स्वस्थानानि वादरपयोसापयासवायुकायिकानां
ततो व्यवहारनयमतेनायुपपातमधिक्रत्य सकललोकव्यापिता घटते इति न काचित् धति:, समुद्धातेन च सकल-
लोकव्यापिता सुप्रतीतेव, सर्वेषु सूक्ष्मेषु सर्वेत्र च लोके तेषां समुत्पद्यसंभवात् । वादरपयोस्वनस्पतिकायिकस्त्रे
‘उवायाएण सबलोप्’ इह पर्यासवादरथनस्पतिकायिकानां स्वस्थानं घनोद्धयादि, तत्र वादरनिगोदानां शेषालादीनां
समभावात्, सूक्ष्मनिगोदानां भवस्थितिरन्तमुहृत्ते ततसे वादरनिगोदेषु पर्यासेषु समुत्पद्यमाना वादरनिगोदपर्यासा-
युरुभवन्तः सुविशुद्धक्षुस्त्रनयदशनाभ्युपगमेन लङ्घवादरपयोस्वनस्पतिकायिकव्यप्रदेशा उपपातेन सकलकालं
सर्वलोकं व्यासुवन्ति, तत उक्तम्—‘उपपातेन सर्वलोके’ इति । ‘समुद्धाएण सबलोप्’ इति, यदा वादरनिगोदा:

प्रज्ञापना-
या! मल-
य० इति०

॥ ७७ ॥

चादरवाउकाइयाणं पञ्जतगाणं ठाणा तथेव चादरवाउकाइयाणं अपञ्जतगाणं ठाणा प०, उववाएणं सब्लोए समुन्धाएणं सब्लोए, सहाणेण लोयस्स असंखेजेसु भागेसु । कहि यं भंते ! सुहमवाउकाइयाणं पञ्जतगाणं अपञ्जतगाणं ठाणा प० ?, नोयमा ! सुहमवाउकाइया जे पञ्जतगा जे य अपञ्जतगा ते सब्बे एगविहा अविसेसा अपापना सब्लोयपरियावन्नगा प० समणाउसो ! कहि यं भंते ! चादरवणस्सइकाइयाणं पञ्जतगाणं ठाणा प० ?, नोयमा ! सहाणेण सत्तु धणोदहिसु सत्तु धणोदहिसु ! कहि यं भंते ! चादरवणस्सइकाइयाणं पञ्जतगाणं ठाणा प० ?, नोयमा ! सहाणेण सत्तु धणोदहिसु यानं सत्तु धणोदहिसु अहोलोए पायालेसु भवणेसु भवणपथडेसु, उहलोए कप्पेसु विमाणेसु विमाणवलियासु विमा- णपथडेसु, तिरियलोए अगडेसु तडागेसु नदीसु देहेसु वावीसु युक्खरिणीसु दीहियासु गुजालियासु सरेसु सरपंतियासु सरसरपंतियासु विलेसु विलपंतियासु उज्ज्वरेसु निज्ज्वरेसु चिछ्लेसु पछ्लेसु वधिणेसु दीवेसु समुहेसु सब्बेसु चेव जलास- पसु जलठणेसु, एथ यं चादरवणस्सइकाइयाणं पञ्जतगाणं ठाणा प०, उववाएणं सब्लोए समुन्धाएणं सब्लोए सहा- णेण लोयस्स असंखेजइभागे । कहि यं भंते ! चादरवणस्सइकाइयाणं अपञ्जतगाणं ठाणा प० ?, नोयमा ! जथेव चाद- रवणस्सइकाइयाणं पञ्जतगाणं ठाणा तथेव चादरवणस्सइकाइयाणं अपञ्जतगाणं ठाणा प०, उववाएणं सब्लोए समुन्धा- एणं सब्लोए सहाणेण लोयस्स असंखेजइभागे । कहि यं भंते ! सुहमवणस्सइकाइयाणं पञ्जतगाणं अपञ्जतगाणं य- ठाणा प० ?, नोयमा ! सुहमवणस्सइकाइया जे य पञ्जतगा जे य अपञ्जतगा ते सब्बे एगविहा अविसेसा अपापना सब्लोयपरियावन्नगा प० समणाउसो ! ॥ (स० ४०)

२ स्थान-
पद वाऽ-
वनत्सति
स्यानं
सू. ४०

॥ ७७ ॥

एवं वादरवायुकायिकवनस्पतिकायिकसूत्राण्यपि प्रत्येकं त्रीणि त्रीणि भावनीयानि, नवं वादरप्योसवायुकायिकसूत्रे भवनच्छ्राणि-भवननिकृटा-गवाधादिकल्पः केचन भवनप्रदेशः नरकच्छ्राणि नरकनिकृटा-गवाधादिकल्पा नरकावासप्रदेशः, एवं विमानच्छ्राणि विमाननिकृटाथ प्रतिपत्त्व्याः, उवाएण लोगस्स असंख्येषु भागेषु' इत्यादि, वायवो हि पर्यासा अतिवहवः, यतो यत्र सुपि॑रं तत्र वायुः, उपिरवहुलथ लोक इति त्रिष्वयुपपातादितु लोकस्यासंख्येषु भागेष्वित्युक्तं । अपर्यासवादरवायुकायिकसूत्रे 'उवाएणं समुन्धाएण य सबलोए' इति, इह देवनारकवर्जेभ्यः शेषकायेभ्यः सर्वेभ्यो वादराप्यासवायुकायेषु समुत्पयन्ते, वादराप्यासाथापान्तरालगताचपि लभ्यन्ते, वह्वनि च स्वस्थानानि वादरप्यासाप्यासवायुकायिकानां, ततो व्यवहारनयमतेनापुपपातमधिकृत्य सकललोकव्यापिता घटते इति न काचित् क्षतिः, समुद्धातेन च सकललोकव्यापिता सुप्रतीतेव, सर्वेषु सूक्ष्मेषु सर्वेत्र च लोके तेषां समुत्पादसंभवात् । वादरप्यासवनस्पतिकायिकसूत्रे 'उवाएणं सबलोए' इह पर्यासवादरवनस्पतिकायिकानां स्वस्थानं धनोदध्यादि, तत्र वादरनिगोदानां शेषालादीनां समवात्, सूक्ष्मनिगोदानां भवस्थितिरत्तमुहृतं ततसे वादरनिगोदेषु पर्यासेषु समुत्पद्यमाना वादरनिगोदप्यासां गुरुभवन्तः सुविशुद्धक्रज्जुसूत्रनयदशेनाभ्युपगमेन लङ्घवादरप्यासवनस्पतिकायिकव्यपदेशा उपपातेन सकलकालं सर्वलोकं व्यासुवन्ति, तत उक्तम्—'उपपातेन सबलोके' इति । 'समुन्धाएणं सबलोए' इति, यदा वादरनिगोदाः-

प्रशापना-
या: मल-
य० एतीं।

॥ ७८ ॥

सद्गुरुनियोदेषु जायुवेद्वा पर्यन्ते मारणान्तिकसमुदधातेन समवहता आत्मप्रदेशानुत्पत्तिदेयं यावद् विधिपन्ति तदा
वादरनिगोदपथसायुरथाप्यशीणमिति वादरप्यासनिगोदा एव समुदधातगताथ सकललोकन्यापिनधेति समुदधा-
तेन सर्वलोके, स्वस्थानेन लोकस्यासख्येयतमे भागे, घनोदध्यादीनां सर्वपामपि समुदितानां लोकस्यासख्येयभाग-
मात्रवर्तित्वात्, शेषं सुगमं ॥ (ग्रन्थामं २०००)

२ स्थान-
पदे विक-
लं अन्द्र्य-
स्थानं

कहि यं भंते । तेहंदियाणं पञ्चापञ्चतगाणं ठाणा प० १, गोयमा । उहलोए तदेकदेसभागे अहोलोए तदेष्टदेसभागे
तिरियलोए अगडेसु तलाप्यु नदीसु दहेसु बावीसु शुक्खरिणीसु दीहियासु गुंजालियासु सरेसु सरपंतियासु सरतरपंति-
यासु विलेसु विलपंतियासु उज्ज्वरेसु निज्ज्वरेसु चिछ्लेसु पछ्लेसु वरिपणेसु दीबेसु समुद्देसु सबेसु चेव जलासयेसु जलठा-
पेसु एथ यं तेहंदियाणं पञ्चतापञ्चतगाणं ठाणा प०, उवचाण्यं लोगस्स असंख्यज्ञाने, समुग्धाण्यं लोगस्स असंख्यज्ञ-
ज्ञाने, सहाणेणं लोगस्स असंख्यज्ञाने । कहि यं भंते । तेहंदियाणं पञ्चतापञ्चतगाणं ठाणा प० १, गोयमा । उहलोए
तदेकदेसभाए अहोलोए तदेकदेसभाए तिरियलोए अगडेसु तलाप्यु नदीसु दहेसु बावीसु शुक्खरिणीसु दीहियासु गुंजा-
लियासु सरेसु सरपंतियासु सरतरपंतियासु चिछ्लेसु विलपंतियासु उज्ज्वरेसु निज्ज्वरेसु चिछ्लेसु पछ्लेसु वरिपणेसु दीबेसु
ज्ञाने समुग्धाण्यं लोगस्स असंख्यज्ञाने सहाणेणं लोगस्स असंख्यज्ञाने ॥ ८० ॥

पञ्चताणं ठाणा ५० ?, गोयमा ! उहलोए तदेकदेसभागे अहोलोए तदेकदेसभागे तिरियलोए अगडेहु तलाएहु नदीहु
 दहेहु वावीहु शुक्खरिणीहु दीहियाहु गुजालियाहु सरेहु सरपंतियाहु सरसरपंतियाहु विलेहु विलपंतियाहु उज्ज्वरेहु
 निज्ज्वरेहु चिछ्लेहु पछ्लेहु वर्तिपणेहु दीवेहु समुद्रेहु सबेहु चेव जलासएहु जलठाणेहु एथ एं चउरिंदियाणं पञ्चतापञ्ज
 चाणं ठाणा ५०, उववाएणं लोयस्स असंखेज्जभागे, समुग्धाएणं लोयस्स असंखेज्जभागे, सडाणेणं लोयस्स असंखेज्जभागे
 इभागे ॥ कहि एं भते ! पंचिदियाणं पञ्चतापञ्चताणं ठाणा ५० ?, गोयमा ! उहलोयस्स तदेकदेसभाए अहोलोयस्स
 तदेकदेसभाए तिरियलोए आडेहु तलाएहु नदीहु दहेहु वावीहु शुक्खरिणीहु दीहियाहु गुजालियाहु सरेहु सरपंति-
 याहु सरसरपंतियाहु विलेहु विलपंतियाहु उज्ज्वरेहु निज्ज्वरेहु चिछ्लेहु पछ्लेहु वर्तिपणेहु दीवेहु समुद्रेहु सबेहु चेव
 जलासएहु जलठाणेहु एथ एं पंचिदियाणं पञ्चतापञ्चताणं ठाणा ५०, उववाएणं लोयस्स असंखेज्जभागे, समुग्धा-
 एणं लोयस्स असंखेज्जभागे, सहाणेणं लोयस्स असंखेज्जभागे ॥ (सू. ४१)

एवं द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुर्निंद्रियसामन्यपञ्चेन्द्रियसूत्राणवपि भावनीयानि, नवरं द्वीन्द्रियादयो वहवो जलसंभृताः
 शहृप्रभृतय इति सर्वेषापि सूत्रेहु स्थानान्यवटादीन्युक्तानि, तथा ऊँडेलोके तदेकदेशभागे-मन्दरादिवाप्यादिहु,
 अधोलोके तदेकदेशे(शभागे) — अधोलोकिकन्नामकूपतडागादिहु, शेषमुपयुक्त्य स्वयं परिभावनीयम् ॥ अथुना पर्याप्ता-
 सापवीस्त्रैरयिकस्थानप्ररूपणाथमाह—

मज्जापना-
या: मल-
य० एतोः

॥ ७८ ॥

सुखनिगोदेषु आयुर्वेदा पर्यन्ते मारणान्तिकसमुद्धातेन समवहता आत्मप्रदशानुत्पत्तिदेशं चावद् विधिपन्ति तदा
वादरनिगोदपयोसायुरध्यक्षीणमिति वादरपयोसनिगोदा एव समुद्धाताथ सकललोकन्यापिनव्यति समुद्धा-
तेन सर्वलोके, स्वस्थानेन लोकस्यासख्येयतम् भागे, घनोदध्यादीनां सर्वपामपि समुदितानां लोकस्यासख्येयभाग-
मात्रवर्तित्वात्, शेषं सुगमं ॥ (ग्रन्थाम् २०००)

कहि यं भते । तेहंदियाणं पञ्चापञ्चतगाणं ठाणा प० ?, गोपमा । उहलोए तदेकदेसभागे अहोलोए तदेकदेसभागे
तिरियलोए अगडेसु तलाएसु नदीसु दहेसु बाबीसु शुक्खरिणीसु दीहियासु गुंजालियासु सरेसु सरपंतियासु तरसरपंति-
यासु निलेसु विलपंतियासु उज्ज्वरेसु निज्ज्वरेसु चिछ्छलेसु पछलेसु बर्पिणेसु दीबेसु समुद्देसु सबेसु चेव जलासयेसु जलठा-
पेसु एथ यं तेहंदियाणं पञ्चतापञ्चतगाणं ठाणा प०, उक्खाएणं लोगस्स असख्यज्ञ-
इमागे, सहाणेणं लोयस्स असंख्यज्ञभागे । कहि यं भते ! तेहंदियाणं पञ्चतापञ्चतगाणं ठाणा प० ?, गोपमा । उहलोए
तदेकदेसभाए अहोलोए तदेकदेसभाए तिरियलोए अगडेसु तलाएसु नदीसु दहेसु बाबीसु शुक्खरिणीसु दीहियासु गुंजा-
लियासु सरेसु सरपंतियासु सरपंतियासु विलेसु विलपंतियासु उज्ज्वरेसु निज्ज्वरेसु चिछ्छलेसु पछलेसु बर्पिणेसु दीबेसु
जमुद्देसु सबेसु चेव जलासएसु जलठाणेसु एथ यं तेहंदियाणं पञ्चतापञ्चतगाणं ठाणा प० उक्खाएणं लोगस्स असंख्य-
ज्ञभागे समुद्धाएणं लोयस्स असंख्यज्ञभागे सहाणेणं लोयस्स असंख्यज्ञभागे ॥ कहि यं भते ! चर्तरिदियाणं पञ्चता-

२ स्थान-
पद विक-
र्णन्दिय-
स्थानं
स. ४०
॥ ७८ ॥

रत्नीतिरकावासशतसहस्राणि भवन्ति, तथा हि—‘रत्रभायां त्रिशत्ररकावासशतसहस्राणि भवन्ति, शक्तिराप्रभायां पञ्चदशः लक्षा;’ पङ्कप्रभायां दश लक्षा; ‘धूमप्रभायां त्रीणि लक्षा;’ तमः प्रभायामेकं शतसहतं पञ्चोनं तमस्तमःप्रभायां पञ्चति, सर्वस्त्रया चतुरशीतिलक्षा नरकावासानामित्यास्त्रयात् मया शेषस्तीर्थकृदभिः (श), ‘ते एं नरकावासा’ इत्यादि, ते नरकावासाश्चतुरशीतिलक्षप्रमाणाः सर्वेऽपि प्रत्यक्मन्तः—मध्यभागे (वृत्ता) वृत्ताकारा वहिभागे चतुरलाः—चतुरस्त्राकाराः, इदं च पीठोपरिवर्तिनं मध्यभागमधिकृत्य प्रोच्यते, सकलपीठाद्यपेक्षया त्वावलिकाप्रविष्टा वृत्तश्चतुरस्त्रानाः, उष्पावकीणीस्तु नानास्त्रानाः प्रतिपत्तव्याः, ‘अहे तुरप्पसंठाणसंठिया’ इति अधो—भूमीतले शुरप्रस्वेष—प्रहरणविशेषप्रस्वेष यतस्त्रानम्—जाकारविशेषप्रस्वेषतालक्षणस्तन संस्थिता; तथाहि—तेषु नरकावासेषु भूमीतले मसुणत्वाभावतः शक्तिरिले पादेषु न्यस्यमानेषु शक्तिरामात्रसंस्पर्शेऽपि शुरप्रेषेव पादाः कुलन्ते, ‘निर्बन्ध्यरितमसा’ इति तमसा नित्यान्धकाराः—उद्योताभावतो यत्तमः तदिह तम उच्यते तेन तमसा निल्यं—सर्वकालमन्धकाराः, त(अ)त्रापवरकादिव्यपि तमोऽन्धकारोऽस्ति केवलं वहिः सूर्यप्रकाशे मन्दतमो भवति, नरकेषु तु तीर्थकरजन्मदीक्षादिकालव्यतिरेकेणान्यदा सर्वकालमप्युद्योतलेशस्याप्यभावतो जात्मन्यसेव मेष्ठलक्ष्मकालाधीरात्र इवातीव वहलतरो वर्तते तत उक्ते—तमसा नित्यान्धकाराः, तमस्थ तत्र सदाच्चस्थितं, उद्योतकारिणामसंभवात्, तथा चाह—‘वयगवयगहन्दसूरनक्षत्रजोऽस्तियपदा’ व्यपगतः—परिअध्ये

प्रशापना
या० मल्ह-
य० वृत्ती०

॥ ७९ ॥

कहि पं भंते ! नेरह्याणं पंजातापञ्चाणं ठाणा ५० ?, कहि पं भंते ! नेरह्या परिवसन्ति ?, गोयमा ! सद्वालंगं सच्चु-पुढीसु, तें०-रथणप्यभाए० सकरप्पभाए० वाछ्यप्यभाए० पंकप्पभाए० धूमप्पभाए० तमप्पभाए० तमप्पभाए०, रथ्य पं नेरह्याणं चउरासीइ० निरयावासस्यसहस्रा० भवन्तीति मख्यायं, ते पं नरगा अंतो वदा याहि० चउरता औं सुरप्प-सठाणसंठिया० निचंथयारतमसा० चवगयगद्यन्दरनक्षत्रजोडित्यपहा० नेदवसापूर्यपहलरहिरमांचिखड्डोलिचाणुलवण-तला० असुहवीसा० परमदुविमगंधा० कल्यअगणिवन्नाभा० कवरहडफासा० दुरहियासा० असुमा० नरगेु० वेयणाजो० एथं पं नेरह्याणं पज्जचापज्जतगाणं ठाणा० ५०, उववाएणं लोयस्त असंखेज्जामागे० समुग्धाएणं लोयस्त असंखेज्जाद-मागे० सठाणणं लोयस्त असंखेज्जाइमागे० एथं पं चहवे० नेरह्या परिवसन्ति० काला कालोभासा० गंभीरलोमदत्तिसा० भीमा० उत्तासणगा० परमकण्हा० वन्नेण० ५० समणाऊसो० !, ते पं तथ्य निचं भीता० निचं तत्था० निचं तसिया० निचं उर्हिगा० निचं परममुहसंबद्ध० परमभयं पच्छुभवमाणा० विहरन्ति० (सू० ४२)

‘कहि पं भंते ! नेरह्याणं इत्यादि० कस्मिन् प्रदेशे भदन्त ! नेरविकानां पर्यासापयोसानां० स्थानानि प्रब्रसानि०, पतदेव ज्यकं पृच्छति० यथा अन्येऽप्यवृद्ध्यन्ते—‘कहि पं इति० कस्मिन् प्रदेशे ‘पं’ इति० वाक्यालङ्घतो० नेरविकाः० रथणप्यभाए० इत्यादि० गतायै० ‘एत्थं पं’ इत्यादि० अत्र—प्रतासु सप्तसु पृथिवीसु० नेरविकाणां गर्भसंस्थाना० चहु०

॥ ७९ ॥

२ स्या
पदे वि
टेन्ट्र
चानान्
पर्येन्द्रि
नारक
ने० (य
४१-४२

रत्नितिरकावासशतसहस्राणि भवन्ति, तथाहि—रत्नप्रभायां त्रिशत्रकावासशतसहस्राणि भवन्ति, शकेराप्रभायां पञ्चविंशतिः शतसहस्राणि, वालुकाप्रभायां पञ्चदशः लक्षा:, पङ्कप्रभायां दश लक्षा:, धूमप्रभायां त्रीणि लक्षा:, तमः प्रभायामेकं शतसहस्रं पञ्चोनं तमस्तमःप्रभायां पञ्चति, सर्वसंख्यया चतुरशीतिलक्षा नरकावासानामित्याख्यातं मया शैषेष्टीर्थकृद्भिः (थ), ‘ते एं नरकावासा’ इत्यादि, ते नरकावासाथतुरशीतिलेखप्रमाणाः सर्वेऽपि प्रत्येकमन्तः— मध्यभागे (इत्ता) इत्ताकारा चहिभागे चतुरलः—चतुरस्ताकारा:, इदं च पीठोपरितिनं मध्यभागमधिकृत्य प्रोच्यते, सफलपीठाद्यपेत्यया त्वावलिकाप्रविष्टा इत्तत्रयस्तुचतुरस्तस्यानाः, उष्टावकीणीछु नानासंस्थानाः प्रतिपत्तव्या:, ‘अहे खुरप्पसंठाणसंठिया’ इति अधो—भूमीतले खुरप्रस्थेव—प्रहरणविशेषपस्य यत्संस्थानम्—आकारविशेषस्तीक्ष्णतालक्षणस्तेन संस्थिता:, तथाहि—तेषु नरकावासेषु भूमितले मसृणत्वाभावतः शकेरिले पादेषु न्यस्यमानेषु शकेरामात्रसंस्पर्शेऽपि अुरप्रेणव पादाः कुलन्ते, ‘निषंधयारतमसा’ इति तमसा नित्यान्धकारा:—उद्योताभावतो यत्तमः तदिह तम उच्यते तेन तमसा नित्यं—सर्वकालमन्धकारा:, त(अ)न्रापवरकादिष्वपि तमोऽन्धकारोऽस्ति केवलं चहि: सूर्यप्रकाशे मन्दतमो भवति, नरकेषु तु तीर्थकरजन्मदीक्षादिकालव्यतिरेकेणान्यदा सर्वकालमन्युद्योतलेशस्याप्यभावतो जात्यन्धस्येव मध्यच्छत्रकालाधीरात्र इवातीव वहलतरो चर्तते तत उक्तं—तमसा नित्यान्धकारा:, तमथ तत्र सदाद्यस्थितं, उद्योतकारिणामसंभवात्, तथा चाह—‘वरग्रन्थगाहचंदस्त्रनक्षत्रजोहसियपद्मा’ अपगतः—परिग्रामे

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० धृती,

॥ ७९ ॥

कहि णं भंते । नेरइयाणं पञ्जस्त्रापञ्जस्त्राणं ठाणा ५० ।, कहि णं भंते । नेरइया परिवसन्ति ?, गोपमा । सदाणेण
सच्चु मुढवीउ, ते०-रयणप्पमाए सकरप्पमाए बाछुयप्पमाए पक्षप्पमाए धूमप्पमाए तमप्पमाए त्रमप्पमाए, एत्य
एं नेरइयाणं चउरासीइ 'निरयावासासयसहस्रामून्तीति मक्खायं, ते० णं नरगा अंतो वटा चाहि चउरसा अहे मुरप्प-
संठापासंठिया निचंधयारतमसा वयगयगहचंद्रमूरनक्षेचजोइसियपहा मेदवसापूषपडलचहिरमात्सचिक्षित्वलिचाणुलचण-
तला अमुइधीसा परमदुभिमगंधा काउयअगणिवनाभा कवखडफासा दुराहियासा असुभा नरगेु वेयणाओ
एत्य एं नेरइयाणं पञ्जतापञ्जतनाणं ठाणा ५०, उववाएणं लोयस्स असखेज्जइभागे, समुग्धाएणं लोयस्स असखेज्जइ-
भागे, सद्वाणेण लोयस्स असखेज्जइभागे, एत्य एं वहवे नेरइया परिवसन्ति, काला कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा
उचासणगा परमकण्हा वन्नेण ५० समणाउसो ।, ते० णं तत्थ निचं भीता निचं तत्था निचं तसिया निचं उद्दिग्गा निचं
परममुहसवद्दं परगमयं पचुभवमाणा विहरन्ति (सू० ४२)

'कहि णं भंते । नेरइयाणं' इत्यादि, कस्मिन् प्रदेशे भद्रन्त ! नेरियिकानां पर्यासापर्यासानां स्थानानि प्रज्ञसानि ?,
पतदेव व्यक्तं पृच्छति यथा अन्येऽप्यवृद्ध्यन्ते—'कहि णं' इति कस्मिन् प्रदेशे 'णं' इति वाक्यालङ्कृतो नेरियिका:
परिवसन्ति ?, भगवनाह—'गोयमा' इत्यादि, गौतम । स्वस्थानेन सप्तसु पृथिवीउ, ता० एव नामआहमाह—'त०-
रयणप्पभाए' इत्यादि, गताथै, 'एत्य णं' इत्यादि, आत्र—प्रतासु सप्तसु पृथिवीउ नेरियिकाणां सर्वसंस्थया चतु-

रथीतिरकावासशतसहस्राणि भवन्ति, तथाहि—रत्नभायां त्रिशब्दरकावासशतसहस्राणि भवन्ति, शक्कराप्रभायां पञ्चविंशतिः शतसहस्राणि, वालुकाप्रभायां पञ्चदश लक्षाः, पङ्कप्रभायां त्रीणि लक्षाः, तमः प्रभायामेकं शतसहस्रं पञ्चोन्, तमस्मःप्रभायां पञ्चति, सर्वसंख्यया चतुरशीतिलेखा नरकावासानामित्याख्यातं मया शैषेत्तीर्थकृद्भिः (अ), ‘ते एं नरकावासा’ इत्यादि, ते नरकावासाश्चतुरशीतिलेखप्रमाणाः सर्वेऽपि प्रत्यक्मन्तः—मध्यभागे (इत्ता) इत्ताकारा चहिभागे चतुरल्लाः—चतुरस्त्राकाराः, इदं च पीठेपरिवर्तिनं मध्यभागमधिकृत्य प्रोच्यते, सकलपीठाद्यपक्षया त्वावलिकाप्रविष्टा वृत्तञ्चयत्वत्तुरस्त्रानाः, उष्पावकीणीस्तु नानासंस्थानाः प्रतिपत्त्व्याः, ‘अहे खुरप्पसंठाणसंठिया’ इति अधो—भूमीतले शुरप्रसेव—प्रहरणविशेषस्य यत्संस्थानम्—आकारविशेषस्त्रीष्णतालक्षणस्तेन संस्थिताः, तथाहि—तेषु नरकावासेषु भूमीतले मसृणत्वाभावतः शक्करिले पादेषु न्यस्यमानेषु शक्करामात्रसंस्पर्शेऽपि शुरप्रेणेव पादाः कुत्यन्ते, ‘निचंधयारतमसा’ इति तमसा नित्यान्धकाराः—उद्घोताभावतो यत्तमः तदिह तम उच्यते तेन तमसा नित्यं—सर्वकालमन्धकाराः, त(अ)त्रापवरकादिव्यपि तमोऽन्धकारोऽस्ति केवलं चहि: सूर्यप्रकाशे मन्दतमो भवति, नरकेषु उ तीर्थकरजन्मदीक्षादिकालव्यतिरेकेणान्यदा सर्वकालमप्युद्योतलेशस्याप्यभावतो जात्यन्यसेव मेष्वच्छन्नकालार्थरात्र इवातीव वहलतरो वर्तते तत उक्तं—तमसा नित्यान्धकाराः, तमश्च तत्र सदाचवस्थितं, उद्योतकारिणामसंभवात्, तथा चाह—‘यवगयग्नहचंदस्त्रनक्षत्रजोऽस्तियपद्वा’ व्यपगतः—परिग्राम

प्रश्नापता-
याः मल-
य० वृत्तोः

॥ ८० ॥

ग्रहचन्द्रस्येनक्षत्रहृष्णाणा उपलक्षणमेतत् ताराहृष्णाणां च ज्योतिष्काणा पृथ्वी—मार्गो ये भ्युते व्यप्नतप्रहच-
न्त्रस्येनक्षत्रज्योतिष्काणाः, तथा ‘मेयवसापृथ्रधिरमासचेक्षिखल्लिताणुलभणतला’ इति सभावसंपत्तिमदोवसापृ-
तिरधिरमासेयश्चिखलः—कर्दमः तेन लिङ्स—उपदिवधमनुलेपनेन—सकृदलिस्य उनः उनरपलेपनेन तल—भू-
निका येषां ते मदोवसापृतिरधिरमासचिखल्लिताणुलेपनतलाः, अत एवागुच्यः—जपविना चीभत्साः दर्शनऽ-
प्यतिजुग्मोत्पत्तेः, कचिद् ‘वीसा’ इति पाठः, तत्र विला—आमगन्धिकाः परमदुरभिगन्धा मृतगवादिफड्बरभ्योऽ-
प्यतीवानिष्टुरभिगन्धाः । ‘काउयअगणिवन्नाभा’ इति, लोहे धम्यमाने याद्वक कपोतो चुक्ष्याहृषीऽप्यविणीः,
किञ्चुकं भवति?—याद्वशी चुक्ष्यावण्मृता अग्निज्वाला विनिर्गच्छतीति तादृश्यभिमा—आकारो येषां ते कपोता-
ग्निवणीभाः, धम्यमानलोहाग्निज्वालाकहृषा इति भावः, नारकोत्पत्तिस्थानव्यतिरेकणान्यत्र सर्वत्राप्युप्याहृपत्वात्,
एतच पछसमपृथ्वीवर्जनमवसेयं, तथा च वक्ष्यति—‘नवरं छट्टसत्तमीशु गं काउयअगणिवन्नाभा न भवन्ति’ तथा
कर्कशः—ज्येष्ठःसहोऽसिपत्रसेव स्पश्चो येषु ते कर्कशस्पश्चाः, अत एव ‘दुरहियासा’ इति, दुःखेनाध्यासन्ते—सम्भन्ते
दुरध्यासा अशुभा दर्शनतो नरका:, तथा गन्धरसस्पशेशद्वरयुभा—अतीवासातहृषा नरकेषु बेदना, ‘एत्य गं’ इत्या-
दि, यावत् तत्य गं वहवे निरया परिवसन्ति ‘काला’ इत्यादि, कालाः—कुष्णाः, तत्र कोऽपि निष्प्रभवत्या मन्द्रकृ-
षोऽपि भवति तत्सदाशङ्काव्यवच्छेदार्थं विशेषणान्तरमाह—कालावभासाः—कालः—कुष्णोऽवभासः—प्रभाविनिर्विष्मो

२ स्या
पदे नर
विक
नं सू-

॥ ८० ॥

येभ्यस्ते कालावभासा:, कृष्णप्रभापटलोपचिता इति भावः; अत एव गङ्गमीरलोमहपरीः—गङ्गमीरः—अतीयोटक्टो
लोमहपरी—लोमोद्धपरी भयवशाद् येभ्यस्ते गङ्गमीरलोमहपरीः, किमुक्तं भवति ?—एवं नाम छुड्णा: कृष्णावभासा यद्
दशीनमात्रेऽपि शेषनारकजन्तुनां भयसंपादनेत मात्रातिगं लोमहपुत्पादयन्तीति, अत एव ‘भीमा’ भयतिकाः;
भीमत्वादिव उत्त्रासनकाः—उत्त्रासन्ते शेषनारकजन्तव एभिरित्युत्त्रासना: उत्त्रासना एवोत्त्रासनकाः, किं वडुना ?—
‘वर्णेन’ वर्णमधिक्त्य परमकृष्णाः, यत ऊर्ध्वं न किमपि कृष्णमस्ति भयानकं वा, वहृत्कपेषासकृष्णवणीः प्रक्षसा
मया गैपथ तीर्थक्षेत्रः है श्रमण ! है आत्मभन् ! ते एं निचं भीया’ इत्यादि, ते नैरियिकाः ‘एं’ इति वाक्यालङ्घारे
‘नित्यं’ सर्वकालं क्षेत्रस्वभावजनितमहानिविडान्धकारदशीनतो भीताः ‘नित्यं’ सर्वकालं त्रस्ताः परमाधार्मिकः परस्परं वा त्रासिताः—त्रासं
रोदीरितदःखसंपातभयादप्रेऽपि त्रास(स)ुपपत्नाः ‘नित्यं’ सर्वकालं परमाधार्मिकः परस्परं वा त्रासं
ग्राहिताः तथा ‘नित्यं’ सर्वकालं यथायोगं परमदुःसहशीतोष्णवेदनात्मवतः परमाधार्मिकपरस्परोदीरितदःखातुभं
वतथोदयित्वा;—तदगतवासपराङ्मुखचित्ताः एवं ‘नित्यं’ सर्वकालं परममश्चम—एकान्तनाश्चमं संवद्धम्—अनुवद्धं न
तु जातुचिदपि मनागच्छपन्तराले व्यवच्छन्नसंतानं ‘नरकभयं’ नरकदुःखं ‘प्रत्यनुभवन्तः’ प्रत्येकं वेदयमाना ‘विह-
रन्ति’ अवतिष्ठन्ते ।

कहि एं भंते ! रथणप्पभावुठवीनेरह्याणं पञ्चापञ्चाचाणं ठाणा ५० ३, कहि एं भंते ! रथणप्पभावुठवीनेरह्या परिव-

प्रजापत्ना-
या॑ मर्द-
य० पुस्ती॑

॥ ८१ ॥

मनि॑, गोयमा॑ ! इमी॒से रथणप्यभा॑ए पुटवी॑ए असीउत्तरजोयेणसयसहस्राहल्लाए उवरि॑ एगं जोयणसहस्रमोगाहिचा॑
हैदा चेंगं जोयणसहस्रं बज्जिता॑ मज्जे॑ अहुत्तरे जोयणसयसहस्रे॑ एत्थं पं रथणप्यभा॑पुटवी॑नेरह्याणं ती॒स निरयावास्तु॑
यसहस्रा॑ भवन्तीति॑ मक्षायां॑, ते॑ णं गरगा॑ अंतो॑ बद्दा॑ चाहिं॑ चउरसा॑ अहे॑ सुरप्संठाणत्तिया॑ निघंधयात्तमता॑ चवगम-
गहचंदस्त्रणवस्तुजोइसप्हा॑ मेदवसासृयपडलरहिमोत्तिविश्वलितापुलेवणतला॑ असुइवीता॑ परमदुनिमगंधा॑ काउअग-
लापञ्जताणं ठाणा॑ प०, उववाएणं लोयस्तु॑ असंख्याज्ञभागे॑, समुण्याएणं लोयस्तु॑ असंख्याज्ञभागे॑, सद्वाणेणं लोयस्तु॑
सणगा॑ परमकिण्हा॑ चक्षेणं प० समणाउत्ती॑ !, ते॑ णं निचं॑ भीता॑ निचं॑ तत्था॑ निचं॑ तत्सिया॑ निचं॑ उविगा॑ निचं॑ परममसुह-
णं भेते॑ ! सकरप्यभा॑पुटवी॑नेरह्याणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा॑ प० !, कहि॑
एगं जोयणसहस्रं ओगाहिता॑ हैदा॑ चेंगं जोयणसहस्रं बज्जिता॑ मज्जे॑ तीुत्तरे जोयणसयसहस्रे॑ एत्थं पं सकरप्यभा॑पुट-
वी॑नेरह्याणं पणवीसं निरयावास्तसयसहस्रा॑ हवन्तीति॑ मक्षायां॑, ते॑ णं गरगा॑ अंतो॑ बद्दा॑ चाहिं॑ चउरसा॑ अहे॑ सुरप्संठा-
यत्तिया॑ निघंधयात्तमता॑ चवगमगहचंदस्त्रणवस्तुजोइसप्हा॑ मेदवसासृयपडलरहिमोत्तिविश्वलितापुलेवणतला॑

२ स्या॑
पदे॑ रक्षा॑
भायनं
फस्यानं
स॒. ४३

॥ ८२ ॥

एं सक्षरत्प्रभापुढवीनेरहयाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा ५०, उचवाएणं समुखाएणं सडाणेणं लोगस्त असखेजाइभागे, एं सक्षरत्प्रभापुढवीनेरहआ परिवसति, काला कालीभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमाकिणहा तत्थ एं बहवे सक्षरत्प्रभापुढवीनेरहआ परिवसति, काला कालीभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमाकिणहा वनेण ५० समणाउसो ! ते एं निचं भीता निचं तत्था निचं तसिया निचं उविगा निचं परममसुहसवद्धं नरगमयं पचुभवमाणा विहरनित । कहि एं भेते ! वालुप्प्रभापुढवीनेरहयाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा ५० ?, कहि एं भेते ! पचुभवमाणा विहरनित । कहि एं भेते ! वालुप्प्रभापुढवीए अहावीसुतरजोयणसयसहस्ते एत्थ एं वालुप्प्रभापुढवी जोयणसहस्ते ओगाहिता हैडा चेमं जोयणसहस्ते वजिता मज्जे छबीसुतरजोयणसयसहस्ते एत्थ एं वालुप्प्रभापुढवी नेरहयाणं पचरसनरयावाससयसहस्ता भवन्तीति गमखायं, ते एं परगा अंती वट्टा वाहि चउरसा अहे खुरप्पसठाणसं ठिया निचंधयारतमसा वचगयगहचंदम्बरनकखतजोइसपहा मेदवसापूपपहलशहरमसचिनिखल्लितापुलेवणतला असु इवीता परमदुविभगेथा काउअगणिवचाभा कक्षडफासा दुराहियासा असुभा नरगा असुभा नरगु वेयणाओ एत्थ एं पालुप्प्रभापुढवीनेरहयाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा ५०, उचवाएणं लोयस्त असंखेजाइभागे, समुखाएणं लोयस्त असं खेजाइभागे, सहाणेणं लोयस्त असंखेजाइभागे, तत्थ एं बहवे वालुप्प्रभापुढवीनेरहया परिवसति, काला कालीभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमाकिणहा वनेण ५० समणाउसो !, ते एं निचं भीता निचं तत्था निचं तसिआ निचं उविगा निचं परममसुहं संधदं णरगमयं पचुभवमाणा विहरनित । कहि एं भेते ! पंक्षप्रभापुढवीनेरहयाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा ५० ?, कहि एं भेते ! पंक्षप्रभापुढवीए चीसुतरजोय-

प्रजापना-
या० मल-
य० चूती०

॥ ८२ ॥

प्रसप्तसहस्राहङ्काए उवरि एण जोयणसहस्रं ओगाहिता हिढा चेंगं जोयणसहस्रं बजिला मझे अहारसुचरे जोयण-
सयसहस्रे प्रथं णं पंक्षप्तभाषुटवीनेरइयाणं दस निरयावाससयसहस्रा भवन्तीति मक्खायं, ते णं परगा अंती बटा चाहि०
चउरंसा अहे खुरप्तसंठाणसंठिया निचंधयारतमसा ववगयगहच्छरनकवतजोहस्तियपहा मेदवसापूयपडलहाहिरमंस-
चिकिखल्लिलाणुलबणतला असुइवीसा परमदुष्मिभगंथा काउअगणिवन्नामा कक्षलडफासा दुरहियासा असुभा नरगा
असुभा नरगेहु वेयणाओ एथं णं पंक्षप्तभाषुटवीनेरइयाणं पञ्चापञ्चताणं ठाणा प०, उववाएणं लोयस्स असंसुआ०
भागे, समुग्धाएणं लोयस्स असंखेज्जभागे, सहाणेणं लोयस्स असंखेज्जभागे, तत्यं णं वहवे पंक्षप्तभाषुटवीनेरइया०
परिवसंति, काला कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमकिण्हा वनेणं प० समणाउसो०, ते णं निचं
भीया णिचं तथा णिचं तसिया णिचं परममुहसवङ्गं परगमयं पचाणुमनमाणा विहरन्ति । कहि णं भन्वे ! धूमप्तभा०
हुटवीनेरइयाणं पञ्चापञ्चताणं ठाणा प० ? कहि णं भते ! धूमप्तभाषुटवीनेरइया० परिवसन्ति ?, गोयमा ! धूमप्तभा०
मज्जे सोलुसुचरजोयणसयसहस्राहङ्काए उवरि एण जोयणसहस्रं ओगाहिता हहा चेंगं जोयणसहस्रं बजिला
णं परगा अंती बटा चाहि चउरंसा अहे खुरप्तसंठाणसंठिया निचंधयारतमसा भवन्तीति मक्खायं, ते
मेदवसापूयपडलहाहिरमंसचिकिखल्लिलाणुलबणतला असुइवीसा परमदुष्मिभगंथा काउअगणिवन्नामा कक्षलडफासा

॥ ८२ ॥

२ स्थान
पदे रक्षम
भाविनार
स. ४२

लोयस्स असंखेज्ञाइभागे समुग्धाएणं लोयस्स असंखेज्ञाइभागे सहायेणं लोयस्स. असंखेज्ञाइभागे, तथ्य यं वहवे पूर्मध्य-
मापुटवीनेइया परिवसति, काला कालीभासा नंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमकिण्हा वचेणं प० समणाऊसो !,
ते यं नरगा निचं भीता निचं तथा निचं तसिया निचं उविगा निचं परमपुटसंबद्धं नरगमयं पचुमवमाणा विहरन्ति !
कहि यं भेते ! तमापुटवीनेइया परिवसति ?, गोयमा !
फहि यं भेते ! तमापुटवीनेइयाणं पज्जापञ्जाणं ठाणा प० ?, कहि यं भेते ! तमापुटवीनेइया परिवसति ?, गोयमा !
तमाए पुटवीए सोलुतरजोयणसयसहस्तवाहल्लाए उवर्ति एणं जोयणसहस्तं ओगाहिचा हिहा चेंगं जोयणसहस्तं चजिता
मज्जे चउदुतरजोयणसयसहस्ते एत्थ यं तमप्यभापुटवीनेइयाणं एगे पंचेणे नरगावाससयसहस्ते हवन्तीति मवत्याएं,
ते यं नरगा अंतो बढा चाहि चउरसा अहे खुरप्पसंठाणसंठिया निचंधयारतमसा वचगयगहचंदमूरनवत्यतजोइसियपहा
मेदवसासूपपडलणहिरमंसचिक्खल्लिचापुलवणतला अमुइवीसा परमदुष्मिणधा कक्षस्त्रफासा दुराहियासा अमुभा नरगा
अमुभा नरगेयु वेपणाओ, एथ यं तमापुटवीनेइयाणं पज्जापञ्जाणं ठाणा प०, उत्ताएणं लोयस्स असंखेज्ञाइभागे
समुग्धाएणं लोयस्स असंखेज्ञाइभागे सद्वाणेणं लोयस्स असंखेज्ञाइभागे, तथ्य यं वहवे तमप्यभापुटवीनेइया परिवसति, काला
कालीभासा नंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमकिण्हा वचेणं प० समणाऊसो !, ते यं निचं भीता निचं तथा निचं
तसिया निचं उविगा निचं परमपुटसंबद्धं नरगमयं पचुमवमाणा विहरन्ति ! कहि यं भेते ! तमतमापुटवीनेइयाणं
पज्जापञ्जाणं ठाणा प० ?, कहि यं भेते ! तमतमापुटवीनेइया परिवसति ?, गोयमा ! तमतमाए पुटवीए अहोतर-
जोयणसयसहस्तवाहल्लाए उवर्ति अद्वतेवन्नं जोयणसहस्ताए चजिता मज्जे

प्रजापना-
या। मठ-
य० इत्तो।

॥ ८२ ॥

णस्यसहस्राहल्लाए उवरि एगं जोयणसहस्रं ओगाहिता हेहा चेंगं जोयणसहस्रं वज्रिता मज्जे आहातसुचेरे जोयण-
सयसहस्रे पत्थ णं पक्षपभाषुद्वीनेरइयाणं दस निरयावात्सप्तसहस्रा भवत्तीति मक्खापं, ते णं परगा अंतो वद्वा चाहि-
चउरंसा अहे खुरप्पसंठाणसंठिया निचंधयारतमसा ववगयगाहचंदसूरनक्खतजोइसिपहा मेदवसापूर्यपठलर्हिरमस-
चिकिखल्लितापुलवणतला अमुहवीसा परमदुष्मिभग्या काउजगणिवन्नामा कक्षवडफासा उरहियाता अमुभा नरगा
अमुमा नरगेहु वेयणाजो एथ णं पक्षपभाषुद्वीनेरइयाणं पञ्चात्पञ्जताणं ठाणा प०, उववाएणं लोयस्स असंख्याई-
भागे, समुग्धाएणं लोयस्स असंख्याईभागे, सदाणेणं लोयस्स असंख्याईभागे, तत्थ णं वहवे पक्षपभाषुद्वीनेरइआ
परिवसंति, काला कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमकिण्हा वनेणं प० समणाउत्तो !, ते णं निचं
भीया ! णिचं तथा णिचं तसिया णिचं परममुहसबद्धं नरगमयं पचयुभवमाणा विहरन्ति । काहि णं भन्ते ! धूमप्पभा-
उठवीनेरइयाणं पञ्चात्पञ्जताणं ठाणा प० ?, काहि णं भन्ते ! धूमप्पभाषुद्वीनेरइआ परिवसन्ति ?, गोयमा ! धूमप्पभा-
उठवीए अहासुचरजोयणसयसहस्राहल्लाए उवरि एगं जोयणसहस्रं ओगाहिता हेहा चेंगं जोयणसहस्रं वज्रिता
मज्जे सोलुत्तरजोयणसयसहस्रे पत्थ णं धूमप्पभाषुद्वीनेरइयाणं तिक्कि निरयावात्सप्तसहस्रा भवत्तीति मक्खापं, ते
णं परगा अंतो वद्वा चाहि चउरंसा अहे खुरप्पसंठाणसंठिया निचंधयारतमसा ववगयगाहचंदसूरनक्खतजोइसिपहा
मेदवसापूर्यपठलर्हिरमसचिकिखल्लितापुलवणतला अमुहवीसा परमदुष्मिभग्या काउजगणिवन्नामा कक्षवडफासा उरहिया
यासा अमुमा नरगा अमुभा नरगेहु वेयणाजो एथ णं धूमप्पभाषुद्वीनेरइयाणं पञ्चात्पञ्जताणं ठाणा प०, उववाएण-

२ स्थान-
पदेरलम-
भादिनार-
कस्थानं
सू. ४३

॥ ८२ ॥

लोयस्स असंखेज्जद्भागे समुग्धाएणं लोयस्स असंखेज्जद्भागे सहाणेणं लोयस्स असंखेज्जद्भागे, तथ्य एं वहवे धूमप्प-
मापुटवीनेरइया परिवसन्ति, काला कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमकिण्ठा वनेणं प० समणाउसो !,
ते एं परगा निचं भीता निचं तत्था निचं तसिया निचं उविना निचं परममुहसवद्वं नरगमयं पच्छुभवमाणा विहरन्ति ।
फाहि एं भंते ! तमापुटवीनेरइयाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा प० ?, कहि एं भंते ! तमापुटवीनेरइया परिवसंति ?, गोयमा !
तमाए पुटवीए सोलुतरजोयणसयसहस्राहड्डाए उवरि एणं जोयणसहस्रं ओगाहिता हिटा चेणं जोयणसहस्रं वजिता
मज्जे चउद्युतरजोयणसयसहस्रे पृथ्य एं तमप्पमापुटवीनेरइयाणं एणे पूँछेण गरगावाससयसहस्रे हवन्तीति मवरायं,
ते एं जरगा अंतो बद्धा चाहि चउरंता अहे चुरप्पसंठाणसंठिया निचंधयारतमसा ववगयगहचंद्रस्तरनप्पतजोहिसियपहा
मेदवसापूयपडलचहिरमसचिकिखल्लिचापुलवणतला असुवीसा परमदुविभगंधा कक्षण्डफासा दुरहियासा असुभा नरगा
असुभा नरगेहु बेयणाओ, एथ एं तमापुटवीनेरइयाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा प०, उवचाएणं लोयस्स असंखेज्जद्भागे
समुग्धाएणं लोयस्स असंखेज्जद्भागे सहाणेणं लोयस्स असंखेज्जद्भागे, तथ्य एं वहवे तमप्पमापुटवीनेरइया परिवसंति, काला
कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमकिण्ठा वनेणं प० समणाउसो !, ते एं निचं भीता निचं तत्था निचं
वसिया निचं उविना निचं परममुहसवद्वं नरगमयं पच्छुभवमाणा विहरन्ति ! कहि एं भंते ! तमतमापुटवीनेरइयाणं
पज्जतापज्जताणं ठाणा प० ?, कहि एं भंते ! तमतमापुटवीनेरइया परिवसंति ?, गोयमा ! तमतमाए पुटवीए अहोतर-
जोयणसयसहस्राहड्डाए उवरि अद्वेवनं जोयणसहस्राहड्डाए ओगाहिता हेहावि अद्वेवनं जोयणसहस्राहड्डाए वजिता मज्जे

प्रजापता-
या॑ मल-
य० एतो॒

॥ ८२ ॥

२ स्थान
पदे रस्तम्
भादिनार
कस्यानं
सु. ४३

पास्पत्सहस्राहङ्गाए॑ उवर्दि॑ एगं॑ जीयणसहस्रं॑ ओगाहिता॑ हृदा॑ चें॑ जीयणसहस्रं॑ वज्रिता॑ मञ्चे॑ अद्वात्सुचे॑ जीयण-
सप्तसहस्रे॑ एत्थं॑ एं॑ पंक्षप्तमापुट्वीनेर्हयाणं॑ दस्मि॑ निरयावासस्यसहस्रा॑ भवन्तीति॑ मन्त्रायां॑, ते॑ एं॑ परगा॑ अंतो॑ बहु॑ चाहि॑
चउरसा॑ अहे॑ खुरप्पस्ताणसंठिया॑ निचंधयारतमसा॑ ववगयगह॑चद्द्वूरनक्षत्रोहित्यपहा॑ मदवसापूष्यपडलरहितमंस-
चिकिखल्लितापुलेवणतला॑ असुइवीसा॑ परमदुष्टिभगंधा॑ काउअगणिवन्नामा॑ कवखड्फासा॑ दुरहियासा॑ असुमा॑ नरगा॑
भागे॑, समुख्याएणं॑ लोपस्त्स॑ असंख्यज्ञभागे॑, सहाणेणं॑ लोपस्त्स॑ असंख्यज्ञभागे॑, तत्थं॑ एं॑ वहवे॑ पंक्षप्तमापुट्वीनेर्हया-
परिवसंति॑, काला॑ कालोभासा॑ गंभीरलोमहरिसा॑ भीमा॑ उत्तात्पणगा॑ परमाकिण्हा॑ वनेणं॑ प०॑ समणाऊसो॑!, ते॑ एं॑ निचं॑
भीया॑ णिचं॑ तथा॑ णिचं॑ तसिया॑ णिचं॑ परममुहसंद्वं॑ एरगमयं॑ पञ्चणुभवमाणा॑ विहरन्ति॑। कहि॑ एं॑ भन्ते॑! धूमप्पमा॑
पुढ्वीनेर्हयाणं॑ पज्ञापज्ञाताणं॑ ठाणा॑ प०॑ ?, कहि॑ एं॑ भन्ते॑! धूमप्पमापुट्वीनेर्हया॑ परिवसन्ति॑?, गोपमा॑! धूमप्पमा॑
पुढ्वीए॑ अहारसुचरजोयणसप्तसहस्राहङ्गाए॑ उवर्दि॑ एगं॑ जीयणसहस्रं॑ वज्रिता॑
मञ्चे॑ सोलहुतरजोयणसप्तसहस्रे॑ एत्थं॑ एं॑ धूमप्पमापुट्वीनेर्हयाणं॑ तिनि॑ निरयावासस्यसहस्रा॑ भवन्तीति॑ मन्त्रायां॑, ते॑
एं॑ परगा॑ अंतो॑ बहु॑ चाहि॑ चउरसा॑ अहे॑ खुरप्पस्ताणसंठिया॑ निचंधयारतमसा॑ ववगयगह॑चद्द्वूरनक्षत्रोहित्यपहा॑
मदवसापूष्यपडलरहितमंसचिकिखल्लितापुलेवणतला॑ असुइवीसा॑ परमदुष्टिभगंधा॑ काउअगणिवन्नामा॑ कवखड्फासा॑ दुरहियासा॑ असुमा॑ नरगा॑
यासा॑ असुमा॑ नरगुषु॑ वेयणाऽग्नी॑ एत्थं॑ एं॑ धूमप्पमापुट्वीनेर्हयाणं॑ पञ्चापञ्चाणं॑ ठाणा॑ प०॑, उवबाएण-

॥ ८२ ॥

नारकोत्पत्तिस्थानव्यतिरेकणात्यन् सर्वं त्रापि तेषां शीतपरिणामत्वात्, तथा चाह—“नवरं छट्टसतमीतु पं काउअ-
 अगणिवक्षाभा न भवन्ति”। सम्प्रति यथोक्तस्थितिवाहल्यपरिमाणप्रतिपादिकां संप्रहणिगाथामाह—‘आसीयं यसी-
 सं’ इत्यादि, आशीतं—अशीतिसहस्राधिकं शतसहस्रं रत्नप्रभाया चाहल्यं द्वात्रिंशं—द्वात्रिंशतसहस्राधिकं शक्तिराप्रभाया:
 ‘जटाविंशं’ जटाविंशतिसहस्राधिकं चालुकाप्रभाया: विंशतिसहस्राधिकं पद्मप्रभाया: अष्टादशसहस्राधिकं धूमप्रभा-
 या: पोङ्गशसहस्राधिकं तमःप्रभाया: अष्टीतरस्—अट्टसहस्राधिकं लक्षं ‘हेडिमिया’ सर्वाधस्तन्यात्तमस्तमःप्रभाया इति ।
 संप्रति उपर्युक्तैककं योजनसहस्रं सुकृत्वा यावत्प्रमाणं नरकावासयोर्यं पृथिवीवाहल्यं ताथत्संप्रहीतुकाम आह—
 ‘अट्टुतरं च’ इत्यादिगाथाद्वयं, रत्नप्रभाया हि अशीतिसहस्राधिकं लक्षं वाहल्यपरिमाणं तस्योपरितनमेकं योजन-
 सहस्रमेकं चाथो योजनसहस्रं वर्जिपत्वा शेर्प नरकावासाधारभूतं, अतो रत्नप्रभाया नरकावासयोर्यं वाहल्यपरि-
 माणमस्तस्तिसहस्राधिकं लक्षं भवति, एवं सर्वत्राण्युपयुक्तं भावनीयं । साम्प्रतं नरकावाससंख्याप्रतिपादनाय
 संप्रहणिगाथामाह—‘तीसा य’ इत्यादि, गतार्थी ॥

कहि यं भंते ! पंचादियतिरिक्तजोगियाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा प० ३, नोपमा । उहलोए तदेकदेसमाए ‘अहोलोए
 तदेकदेसमाए तिरियलोए अगडेसु तलायेसु नदीसु दहेसु चाक्रीसु युक्तरिणीसु दीहियासु झुंजालियासु सरेसु सरपंतियासु
 तरसरपंतियासु बिलेसु बिलपंतियासु उज्जरेसु निज्ञरेसु चिछलेसु पछ्लेसु चपिणेसु दीविसु तमुद्देसु संबेसु चेव. जलासप्तसु

प्रजापता-
या: मल्ल-
य० एतोः

॥ ८३ ॥

तीहु जोषपतसहस्रेहु एत्यं पं तमतमाषुट्वीनेरइयाणं पञ्चनापञ्चनाणं पञ्चदिसि पञ्च अणुत्तरा महेन्द्रहालया महानिरया
ए०, तं०—काले महाकाले रोष्टए महारोष्टए अपद्धाणे, ते पं परगा अंतो चट्टा चाहि चउरस्ता अहे उरप्पताणसाठिजा
निचयपारतमसा ववगयगहनेद्द्वरनभवतजोइतियपहा मेदवसाषुप्पदलशहिरमसाचिनिराछलिचाषुलबणतला अमुइवीता
परमद्विभगंधा कवखडफाता दुराहियासा असुभा नरगा असुभा नरगेहु वेयणाजो, एत्यं पं तमतमाषुट्वीनेरइयाणं ठाणा
ए०, उववाएणं लोयस्स असंखेज्ञहमागे समुग्धाएणं लोयस्स असंखेज्ञहमागे सहाणेणं लोयस्स असंखेज्ञहमागे तत्यं पं
बहवे तमतमाषुट्वीनेरहआ परिवसंति, काला कालोभाता गंभीरलोमहरिसा भीमा उचातणगा परमकिण्हा बन्धेणं प०
समणाज्ञसो !, ते पं निचं भीता निचं तथा निचं तसिया निचं उविगा निचं परमभुहसनद्धं परगमयं पञ्चषुभवमाणा
निहरन्ति ॥ आसीयं चत्तीसं अहावीसं च हुंति चीसं च । अहारसोलसंगं अहुतरमेव हिद्विमिया ॥ १ ॥ अहुचरं च
तीसं छन्वीसं चेव सप्तसहस्रं तु । अहारस गोलसंगं चउद्दसमाहियं तु छट्टीए ॥ २ ॥ अद्विवभसहस्ता उवरिमहे वज्र-
उण तेऽमणियं । मज्जो तिसहस्रेहु होन्ति उ नरगा तमतमाए ॥ ३ ॥ तीसा य पञ्चवीसा पञ्चरस दसेव सप्तसहस्ताणं ।
तदेवं सामान्यतो नैरियिकद्वयं च्याख्याते, एवं रत्नप्रभादिविषयाज्ञापि सूत्राणि च्याख्यातों परिभ्रमकनीयाणि, ग्राम-
उक्तव्याख्यातुसारेण शुगमत्वात्, केवलं पष्टपृथिव्यां सस्मृथिव्यां च नरकाख्यातः कपोतामिद्वयात् न च्याख्यातः,

२ स्थान-
पद रसम-
भादिनार-
कस्थानं
सू. ४३

॥ ८३ ॥

विजुलगंभीरखातफलिहा पागारट्टालयकवाड्तोरेणपडिउवारदेसभागा जंतसयनिष्मुसंदिपरियारिया अउज्ज्ञा सदाजया
सदाहुता अङ्गयालकोहगरइया अङ्गयालक्यवणमाला खेमा तिवा किंकरामरदंडोवरक्षिखया लाउछोइयमहिया गोसीसस-
रतसतचंदणदहरदिचपंचुलितला उवचियचंदणकलसा चंदणधडसुक्यतोरणपडिउवारदेसभागा आसतोसतविउलवट्टव-
भारियमछदामकलावा पञ्चवनसरसुरभिसुक्षुप्तपुजोवयारकलिया (ग्रंथांशं १०००) कालायुरपवरकुंरुक्कुरुक्कुरुवम-
घमधंगभुद्धयाभिरामा तुगंधवरगंधिया गंधवाइभ्या अच्छरगणसंवंसंविगिना दिवतुहियसहसंपणातिया सवरयणामया
अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा गीरिया निम्मला निप्पका निकेकडच्छाया सप्पहा ससिरिया समिरिया सउज्जोया पासा-
दीया सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा गीरिया निम्मला निप्पका निकेकडच्छाया सप्पहा ससिरिया समिरिया सउज्जोया पासा-
ज्जाहागे, समुग्याएण लोयस्स असंखेज्जाहागे, सट्टाणेण लोयस्स असंखेज्जाहागे, तथ पं वहवे भवणवासी देवा परिच-
ज्जाहागे, समुग्याएण लोयस्स असंखेज्जाहागे, सट्टाणेण लोयस्स असंखेज्जाहागे, तथ पं वहवे भवणवासी ॥ १२९ ॥
संति, तं—असुरा नाग सुवना विजू अग्नी य दीव उदही य । दिसिपवणथणियनामा दसहा एए भवणवासी ॥ १२९ ॥
चढामणिमउडरयणभूसणगारफडेगारलवहेसुनकलसंकेउफेसा सीहमगर्गंगकअसंवरवद्दमाणनिज्जुतचित्तचिंधगता तु-
र्लवा महहिया महज्जुइआ महज्जला महायसा महाणुभावा महासोकखा हारविराइअवच्छा काडगतुहियथंभियगुआ अंग-
दकुडलमहंडतलकन्नपीठथारी विचित्रहत्थाभरणा विचित्रमालामउलिमउडा कछाणगपवरवत्थपरिहिया कछाणगपवरम-
झाणुलेचणधरा मासुरबोंदिपलचवणमालधरा दिवेण वचेण दिवेण गंधेण दिवेण फासेण दिवेण संधयणेण दिवेण संठाणेण
दिवाए इहीए दिवाए जुईए दिवाए पभाए दिवाए छायाए दिवाए अचीए दिवेण तेणेण दिवाए लेसाए दस दिसाओ

मन्त्रापत्ता-
याः मल-
य० इच्छा-

॥ ८४ ॥

जलठाणेषु पृथ्यं एं पंचिदिवतिरिक्तजोणियाणं पञ्चतापञ्जताणं ठाणा ५०, उववाएणं लोयस्स असंख्याइमागे, सम्बन्धा-
एणं सबलोयस्स असंख्याइमागे सद्भाणेणं सबलोयस्स असंख्याइमागे ॥ (स० ४४)

तिर्यक्षपञ्चेन्द्रियसूत्रं प्राप्तवत्, नवरम्भ्येलोके तदेकदेशे—तिर्यक्षपञ्चेन्द्रिया महस्यादयो मन्त्राद्रिवाप्यादिषु, नयो-

लोके तदेकदेशे—अधोलोकक्षत्रात्मादिविलयीः ।

कहि एं भंते ! मणुस्साणं पञ्चतापञ्जताणं ठाणा ५० ?, गोयमा । औंते मणुस्साखेते पण्यालीताए जोपणसप्तहस्सेषु
अहाइजेषु दीवसमुद्देषु पञ्चरसमु कम्पभूमीषु तीसाए अकम्पभूमीषु छप्तनाए अंतरदीवेषु पृथ्यं एं मणुस्साणं पञ्चताप-
जताणं ठाणा ५०, उववाएण लोयस्स असंख्याइमागे, समुग्धाएणं सबलोए, सद्भाणेणं लोयस्स असंख्याइमागे ॥ (स० ४५)
मनुप्यचूत्रमपि सुगमं, नवरं ‘समुग्धाएणं सबलोए’ इति केवलिसमुद्धात्मधिक्षत ॥ सम्प्रति भवनपतिस्था-
नप्रतिपादनायमाह—

कहि एं भंते ! भवणवासीणं देवाणं पञ्चतापञ्जताणं ठाणा ५० ?, कहि एं भंते ! भवणवासी देवा परिवतंति ?, गो-
जोयणसहस्रं वज्जिता मज्जे अहुत्तरे जोयणसप्तहस्साहल्लाए उवर्ते एगं जोयणसहस्रं ओगाहिता हेडा चेने
वासत्प्रसहस्रा भवन्विति मक्षायां, ते एं भवणा चाहि चहा जंतो चउरसा अहे शुक्लसरकम्बियासंठाणसंडिशा उक्तिमांतर-

२ स्थान-
पदे पश्च-

स० ४४ म-

स० ४५ म-

वनपतीना

स० ४६

॥ ८५ ॥

गम्भीर—अलब्धमध्यभागा खातपरिखा येषा भवनना परित्सानि उत्कीणन्तरविपुलगम्भीरखातपरिखानि,
खातपरिखानां चार्यं प्रतिविशेषः—परिखा उपरि विशाला अधः संकुचिता, खातं हु उभयनामि समस्ति, ‘पा-
गरटालयकवाङ्मूर्तोरणपद्मिन्दुवारदेसभागा’ इति, प्रतिभवनं प्राकारेषु—सालेषु अटालककपाटतोरणप्रतिद्वाराणि—अटा-
लकफाटतोरणप्रतिद्वाराख्या देशभागा—देशविशेषा येषु तानि प्राकाराटालककपाटतोरणप्रतिद्वारदेशभागानि, तत्रा-
टालकाः—प्राकारस्योपरि युत्याश्रयविशेषाः कपाटानि—प्रतोलीद्वारस्तकानि, एतेन प्रतोल्यः सर्वत्र चूचिता; अन्यथा
कपाटानामसंभवात्, तोरणानि प्रतोलीद्वारेषु प्रतिद्वाराणि—स्थूलद्वारापान्तरालवर्तीनि लघुद्वाराणि, तथा ‘जंतस-
यन्धमुसलमुसंहिपरिवारिया’ इति यन्धाणि—नानाप्रकाराणि शतश्यो—महायष्टयो महाशिला वा या: पातिता;
सत्यः पुरुषाणां शतानि श्वन्ति मुशलानि—प्रतीतानि मुसपद्यः—प्रहरणविशेषाः ते: परिवारितानि—समन्ततो चेष्टितानि,
अत एवायोध्यानि—परेयोद्दुमशक्यानि, अयोध्यत्वादेव च ‘सदाजयानि’ सदा—सर्वकालं जयो येषु तानि सदाज-
यानि, सर्वकालं जयवन्तीत्यर्थः, तथा सदा—सर्वकालं गुसानि प्रहरणः पुरुषेष्य योद्धुमि: सर्वतः—समन्ततो निरन्तर
परिवारिततया परेषामसहमानानां मनामपि प्रवेशासंभवात्, ‘अहयालकोष्ठगरइया’ इति अष्टचत्वारिंश्चद्भेदभिन्नवि-
च्छितिकलिता: कोष्ठका—अपवरका रचिता:—खयमेव रचनां ग्रासा येषु तानि अष्टचत्वारिंश्चत्कोष्ठकरचितानि,
सुखादिदर्शनात् पाथिको निष्पात्तस्य परनिपातः, तथा अष्टचत्वारिंश्चद्भेदभिन्नविच्छित्यः कृता वनमाला येषु

मन्त्रापना-
या: मल-
य० पृती।

॥ ८५ ॥

उज्जोवेमाणा पमासेमाणा ते पं तथ साणं साणं भवणावाससप्तहस्ताणं साणं साणं सामाणियसाहस्तीणं साणं साणं भवणावाससप्तहस्ताणं साणं साणं लोगपालाणं साणं साणं अगमहिसीणं साणं साणं परिसाणं साणं साणं अणिआहिवैषणं साणं साणं आयरवेषदेवसाहस्रीणं अचेसि च वहूणं भवणावासीणं देवाण य देवीण य आहेवचं पोरिवचं सामित्रं महित्रं महतरगतं आणाइसरसेपावचं कारमाणा पालेमाणा महताहतनइगीयवाइयतंतितलवालुठियमणमुऱगप-
हुप्पवाइयरवेण दिवाहं मोगभोगाहं झुंजमाणा विहरंति ।

‘कहि पं भेते । भवणवासीणं देवाणं’ इत्यादि, ‘असीउत्तर्जोयणसयसहस्रवाहलाए’ इति अशीत्युचरं—अशी-
तिसहस्राधिकयोजनशतसहलं वाहल्यं यस्याः सा तथा तस्याः ‘सत् भवणकोडीओ वावतरि भवणावाससप्तहस्ता-
भवन्तीति मक्खायं’ इति असुरुक्माराणां हि चतुःपटिशतसहस्राणि भवनानां, ततः सर्वसंख्यया यथोक्तं भवन-
संख्यानं भवति, ‘ते पं भवणा’ इत्यादि, तानि ‘पं’ इति वाक्यालङ्कारे, पुस्त्वं प्राकृतत्वात्, भवनानि बहिर्वृत्ता-
नि—वृत्ताकाराणि अन्तः समचतुरब्लाणि अधस्तनभागे पुष्करकणीकासंस्थानसंस्थितानि कणिका नाम उज्जतसम-
चित्रचिन्तुकिनी ‘उक्केन्तरविजलगमीत्वातफलिहा’ इति उत्कीणिमिवोत्कीणिमतीव व्यक्तमित्यर्थः, उत्कीणमन्तरं
यात्सं खातपरिखाणां ता उत्कीणन्तरा; किमुक्तं भवति?—खातानां च परिखाणां च स्वरूपेविष्ट्योन्मीलनार्थ-
मपान्तराले महती पाली समस्तीति, खातानि च परिखाश खातपरिखाः उत्कीणन्तरा चिमुझा—चिमीजी

२ स्थान-
पदे भवन-
यातिस्था-
नं सु. ४६

॥ ८५ ॥

गम्भीर—अलब्धमध्यभागा खातपरिखा येपा भवनाना परितस्तानि उत्कीणीन्तरविषुलगम्भीरखातपरिखानि, सातपरिखानां चायं प्रतिविशेषः—परिखा उपरि विशाला अधः संकुचिता, खातं हु उभयन्नापि सममिति, ‘पागरद्वालयकवाङ्मोरणपद्मिद्वारदेशभागा’ इति, प्रतिभवनं प्राकारेतु—सालेहु अट्टालककपाटतोरणप्रतिद्वाराणि—अट्टालककपाटतोरणप्रतिद्वाररूपा देशभागा—देशविशेषा येहु तानि प्राकारद्वालककपाटतोरणप्रतिद्वारदेशभागानि, तत्राद्वालकः—प्राकारस्योपरि भृत्याश्रयविशेषाः कपाटानि—प्रतोलीद्वारसंक्तकानि, एतेन प्रतोल्यः सर्वत्र सृचिताः, अन्यथा कपाटानामसंभवात्, तेरणानि प्रतोलीद्वारेषु प्रतिद्वाराणि—स्थुलद्वारापान्तरालवर्तीनि. लयुद्वाराणि, तथा ‘जंतस-यविष्मुसल्युसंहिपरिवारिया’ इति यत्राणि—नानाप्रकाराणि शतश्यो—महायष्यो महाशिला वा या: पातिताः सत्यः पुरुषाणां शतानि ग्रन्ति मुशलानि—प्रतीतानि मुसण्ड्यः—प्रहरणविशेषाः तैः परिवारितानि—समन्ततो वेष्टितानि, अत एवायोध्यानि—परैयोऽुमशक्यानि, अयोध्यत्वादेव च ‘सदाजयानि’ सदा—सर्वकालं जयो येहु तानि सदाजयानि, सर्वकालं जयवन्तीत्यर्थः, तथा सदा—सर्वकालं गुसानि प्रहरणैः पुरुषेश योद्धुभिः सर्वतः—समन्ततो निरन्तरं परिवारिततया परेपामसहभानानां मनागपि प्रवेशासंभवात्, ‘अङ्गालकोऽग्ररूप्या’ इति अष्टचत्वारिंशद्भेदभिन्नविज्ञितिकलिता: कोष्ठका—अपवरका रचिताः—स्वयमेव रचनां ग्रासा येहु तानि अष्टचत्वारिंशत्कोष्ठकरचितानि, सुखादिदर्शनात् पाथिको निष्पन्तस्य प्रनिपातः, तथा अष्टचत्वारिंशद्भेदभिन्नविज्ञित्यः कृता वनमाला येहु

प्रज्ञापना-
या: मल-
य०पूर्ता.

॥ ८६ ॥

तानि अष्टचत्वारिंशत्कृतवनमालानि, अन्ये त्वमिदधति—अङ्गालयस्तदो देशीवचनत्वात् प्रगुणापाची, ततोऽप-
मष्टः—प्रशस्तकोष्ठकरचितानि प्रशस्तकृतवनमालानीति, तथा धेमाणि—परकृतोपद्वरहितानि, शिवानि—सदा मह-
लोपतानि, तथा किङ्कराः—किङ्करमूर्ता येऽमरास्तेदण्डः कृत्वोपरधितानि सवतः—समन्ततो रघितानि किङ्करमारद-
पडोपरक्षितानि, ‘लाज्जोइयमहिया’ इति लाइयं नाम—यद् भूमगोमयादिनोपलेपनं उज्जोइयं—कुव्यानां मालस्य च
सेदिकादिमः संमृष्टीकरणं, लाज्जोइयमहितानि, तथा गोशीपिण—गोशी-
पनामकचन्दनन सारसरकचन्दननेन च दर्देण—बहलेन घेपटाप्रकारण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला—हस्तका येषु तानि
गोशीपसरसरकचन्दनदरदत्तपञ्चाङ्गुलितलानि, तथा उपचिता—निवेशिताः चन्दनफललभा—माङ्गल्यफलभा येषु तानि
उपचितचन्दनफललभानि, ‘चन्दनपञ्चुक्यतोरणपडिदुवारदसभागा’ इति चन्दनघटैः—चन्दनकलशैः चुक्तानि—
चुक्तानि शोभितानीति तात्पर्यः यानि तोरणानि तानि चन्दनघटमुक्ततोरणानि प्रतिद्वारदशभाग येषु तानि
चन्दनघटमुक्ततोरणप्रतिद्वारदशभागानि तथा ‘आसत्तोसत्तविजलवटवग्यारियमलदामकलावा’ इति आ—अवाह-
यधेभूमी सक आसत्तो भूमो लग्न इत्यर्थः ऊर्ध्वं सक उत्सक्तः उज्जोचतले उपरि संबद्ध इत्यर्थः चिपुला—चिर्मीर्णः
वृत्तो—वृुलः ‘वग्यारिय’ इति प्रलम्बितो मालयदामकलापः—पुष्पमालासमूहो येषु तान्यासक्तोत्सक्तविपुलद्वचप्रल-
मितमालयदामकलापानि, तथा प्रच्छवणेन चुरमिणा चुक्तेन—चिर्मीर्णः पुष्पमुझलशणेन उपचारेण—पूज्या कक्षितानि

२ स्थान
पदे भवन
यातिस्या-
नं सृ. ४६

॥ ८६ ॥

पञ्चवर्णमुत्तमपुज्ञोपचारकलितानि, ‘कालागुरुपवरकुन्दुरकुरुक्खधूवमधमधंतगन्धुद्याभिरामे’ इति काल-
गुरुः प्रसिद्धः प्रवरः—प्रधानः कुन्दुरकः—चीडा गुरुक्खं-सिलहकं कालागुरुश्च प्रवरकुन्दुरकुरुक्खं च कालागुरुपवर-
कुन्दुरकुरुक्खाणि तेषां धूपस्य यो मधमधायमानो गन्धं उद्भूत-इतस्ततो विप्रसुतस्तनाभिरामाणि—रमणीयानि
कालागुरुपवरकुन्दुरकुरुक्खधूपमधमधायमानगन्धोद्भूताभिरामाणि, तथा शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धाः ते च
ते वरगन्धाश्च-चासाः सुगन्धवरगन्धास्तेषां गन्धः स एष्वस्तीति सुगन्धवरगन्धगन्धिकानि, “अतोऽनेकस्वरात्”
इति इकप्रत्ययः, अत एव गन्धवातिभूतानि—सौरभ्यातिशयाद् गन्धद्रव्यगुटिकाकलपानीति भावः, तथा अस्सरो-
गणानां संघः—समुदायः तेन सम्यक्—रमणीयतया विकीर्णानि—क्यासानि जप्तरोगणसम्बिकीर्णानि, तथा दिव्यानां
त्रुटितानाम्—आतोद्यानां वेणुवीणामृदज्ञादीनां ये शब्दास्तेः संप्रणदितानि—सम्यक्—श्रोतुमनोहारितया प्रकपेण
सर्वकालं नदितानि—शब्दवन्ति, ‘सर्वरत्नमयानि’ सर्वत्मना—सामस्त्येन न त्वेकदेशेन रत्नमयानि समस्तरत्नमयानि
वा, अच्छानि—आकाशस्फटिकवदतिस्वच्छानि, श्लशणानि—श्लशणपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नानि श्लशणदलनिष्पन्नपटवत्,
'लङ्घनि' मरुणानि शुणितपटवत्, 'धट्टा' इति शृणानीव शृणानि खरशाणया पापाणप्रतिमावत्, 'मङ्गा' इति,
मृष्टानि, मुक्तमारशाणया पापाणप्रतिमेव, अत एव नीरजांसि सामाविकरजोरहितत्वाद् निर्मलानि आगन्तुकमला-
भावात् निष्पङ्कानि—कलङ्कविकलानि कर्दमरहितानि वा 'निकंकडच्छाया' इति निष्पङ्कटा—निष्पक्षवच्चा निरावरणा

प्रशापना-
यः मठ-
य० श्वासो

॥ ८६ ॥

तानि अष्टचत्वारिंशकृतवनमालानि, जन्ये लभिदधति—अद्याल्यन्दो देवीपचनत्यात् प्रहुंणामाची, ततोऽप्य-
मर्षः—प्रशस्तकोष्ठरचितानि प्रशस्तकृतवनमालानीति, तथा धंगमाणि—परह्योपद्यपरहितानि, शिष्यानि—यदा नह-
लेपेतानि, तथा किङ्कराः—किङ्करभूता येऽमरासैदण्डः कृत्योपरधितानि सर्वतः—समानततो रधितानि फिङ्करानारद-
पदोपरधितानि, ‘लाउछोइयमहिया’ इति लाइयं नाम—यद भूमेगामयादिनोपल्लिपतं उच्छोइयं—कुल्यानां वाट्स घ-
सेटिकादिभिः संमुट्टीकरणं, लाउछोइयाभ्यां महितानि—पूजितानि छाउछोइयमहितानि, तथा गोवीर्णिंश्च—गोवीरि-
गोवीर्णिसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्पञ्चाहुलितलानि, तथा उपचिता—निवेशिता: चन्दनफलश्या—एसाक्ता येषु तानि
उपचितचन्दनफलश्यानि, ‘चन्दनघड्सुक्यतोरणपहिंदुवारदसभागा’ इति चन्दनघटैः—चन्दनफलयैः युक्तानि—
युक्तानि शीमितानीति तात्पर्यार्थः यानि तोरणानि तानि चन्दनघटसुक्ततोरणानि प्रतिक्षारदशभागं येषु तानि
ब्रधनघटसुक्ततोरणप्रतिक्षारदशभागानि तथा ‘आसत्तोसत्तविज्ञवटवग्यारियमछदामकलाचा’ इति आ—भवाद्
श्वासो—वरुणः ‘वरधारिय’ इति प्रलभ्नितो भाल्यदामकलापः—युष्मालासमूहो येषु तात्पात्त्वक्तोत्सक्तविज्ञवटवग्या-
नितभाल्यदामकलापानि, तथा प्रवृत्तवर्णेन चुरमिणा चुक्केन—विसेन युष्मपुञ्जलध्वनेन उपचारेण—पूज्यवा क्षमित्वावि

२. स्थान
पर्द-भवन
पातिस्या
नं द्य. ४६

॥ ८७ ॥

पञ्चवण्डुरभिमुक्तमुख्योपचारकलितानि, ‘कालागुरुपवरकुन्दुरकतुरुक्खद्वयमधमधंतगन्धुद्वयाभिरामे’ इति काला-
गुरुः प्रसिद्धः प्रवरः—प्रथानः कुन्दुरकः—चीडा तुरुष्कं—सिलहकं कालागुरुश्च प्रवरकुन्दुरकतुरुष्के च कालागुरुपवर-
कुन्दुरकतुरुष्काणि तेषां धूपस्य यो मधमधायमानो गन्ध उद्भूत-इतस्तो विप्रसुतस्तनाभिरामाणि—रमणीयानि
कालागुरुपवरकुन्दुरकतुरुष्कधूपमधमधायमानगन्धोद्भूताभिरामाणि, तथा शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धाः ते च
ते वरगन्धाथ—वासाः सुगन्धवरगन्धात्मेषां गन्धः स एष्वस्तीति सुगन्धवरगन्धगन्धिकानि, “अतोऽनेकस्वरात्”
इति इकप्रत्ययः, अत एव गन्धवातिभूतानि—सौरभ्यातिशयाद् गन्धप्रद्वयगुटिकाकल्पानीति भावः, तथा अप्सरो-
गणानां संषः—समुदायः तेन सम्यक्—रमणीयतया विकीणीनि—व्यासानि अप्सरोगणसम्बिकीणीनि, तथा दिव्यानां
त्रुटितानाम्—आतोधानां वेणुवीणामृदज्ञादीनां ये शब्दास्तेः संप्रणदितानि—सम्यक्—श्रीतुमनोहारितया प्रकपेण
सर्वकालं नदितानि—शब्दवन्ति, ‘सर्वत्मना—सामस्त्येन न त्वेकदेशेन रक्तमयानि समस्तरक्तमयानि
वा, अच्छानि—आकाशस्फटिकवदतिसञ्चानि, शङ्खानि—शङ्खपुद्गलस्कन्धनिष्पत्रानि शङ्खदलनिष्पत्रपटवत्,
'लङ्घनि' मस्तानि शुणितपटवत्, 'धट्टा' इति वृद्धानीव वृद्धानि वृद्धाणया पापाणप्रतिमावत्, 'मङ्ग' इति,
मृदानि, सुक्तमारशाणया पापाणप्रतिमेव, अत एव नीरजांसि सामाचिकरजोरहितवाद् निर्मलानि आगन्तुकमला-
भावात् निष्पङ्कानि—फलङ्कविकलानि कर्दमरहितानि वा ‘निकंकड़चाया’ इति निष्पङ्कटा—निष्पक्षवचा निरावरणा

प्रशापना-
या: मल-
य० एतोः

॥ ८७ ॥

निरुपथातेति भावायैः आया-दीसियैर्पां तानि निष्कङ्कटऽचायानि, सपभाणि-स्वरूपतः प्रभावन्ति, समरीचीनि-
वहिविनिगतकिरणजालानि, सोबोतानि—वहिव्यवस्थितवस्तुतोमपकाशनकराणि, 'प्रसादीयानि' प्रसादात्य-मनः-
प्रसत्ये हितानि प्रसादीयानि—मनःप्रसत्तिकारीणीति भावः, तथा दर्शनयोन्यानि चानि परयतः
चक्षुषी न अमं गच्छत इति तात्पर्यायैः 'अभिरूपा' इति अभि-सर्वैर्पां द्रष्टृणां मनःप्रसादात्कृतया जन्मितुवं रूपं
येषां तानि अभिरूपाणि अस्यन्तकमनीयानीत्यर्थैः, अत एव 'पहिरूपा' इति प्रतिविशिष्टं रूपं येषां तानि प्रतिरू-
पाणि, अथवा प्रतिश्वरं नवं नवं रूपं येषां तानि प्रतिरूपाणि । 'एते भवणवासी' इत्यादि, एते अनन्तरोत्ता असु-
रकुमारादयो भवनवासिनो यथाक्रमं चूडामणिमुकुटरत्नभूषणनियुक्तनागस्फटादिचित्रचिह्नधराथ, तथाहि—असुर-
कुमारभवनवासिनश्च चूडामणिमुकुटरत्नाः, चूडामणिनाम मुकुटं रत्नं चिह्नभूतं येषां ते तथा, नागकुमारा भूषणनि-
युक्तनागस्फटारूपचिह्नधराः, सुवण्णकुमारा भूषणनियुक्तगरुडरूपचिह्नधराः, वियुक्तकुमारा भूषणनियुक्तवञ्चरूपचिह्न-
धराः, वज्रं नाम शक्रस्यातुर्ध, अग्निकुमारा मुकुटनियुक्तपूर्णकलशरूपचिह्नधराः, द्वीपकुमारा भूषणनियुक्तसिंहरूप-
(चिह्न) धराः, उदधिकुमारा भूषणनियुक्तहयवररूपचिह्नधराः दिकुमारा भूषणनियुक्तगजरूपचिह्नधराः, वायुकु-
मारा भूषणनियुक्तमकररूपचिह्नधराः, लनितकुमारा भूषणनियुक्तवरद्वयानरूपचिह्नधराः, वद्वयानकं-शरावसंउदं ।
अश्वरमनिका त्वेवम्—भूषणेषु नागस्फटागरुडवज्राणि येषां ते भूषणनागस्फटागरुडवज्राः, पूर्णकलशेनाहित उपक-

२ स्थान-
पदे भवन-
वातिस्था-
ने सू. ४६

॥ ८७ ॥

सो—मुकुटो येपां ते पूणिकलशाङ्कितोऽफेसा; तथा सिंहहयवरगजाङ्का; तथा मकरवद्वीमानके नियुक्ते—भूपणेहु नियोजिते चित्रे—आथयेभृते चिह्ने गते—स्थिते येपां ते मकरवद्वीमानकनि-
युक्तचित्रचिह्नगतास्ततः पूर्वपद्मद्वीसमाप्तः । उनः सर्वे कथंभूताः ? इत्याह—‘सुरूपा’ शोभनं रूपं येपां ते तथा,
अस्तन्तकमनीयरूपा इत्यर्थः, तथा ‘महिहिया’ इति महती क्रद्धः—भवनपरिवारादिका येपां ते महाद्विका; तथा
महती श्रुतिः—शरीरगता आभरणगता च येपामिति महाश्रुतयः, तथा महद् वलं—शारीरः प्राणो येपां ते महावलः,
तथा महद् यशः—ख्यातियेपां ते महायशसः, तथा महाननुभागः—सामर्थ्यं यापानुग्रहविषयं येपां ते महानुभागः;
तथा ‘महेसकस्या’ इति महान् ईश—ईथर इत्याख्या—प्रसिद्धियेपां ते महेशाख्या; अथवा ईशनमीशो भवि घञ्जप्र-
त्ययः एथर्यमित्यर्थः ‘ईश एथर्य’ इति वचनात् तमीशम्—एथर्यमात्मानं ख्यान्ति—अन्तर्भूतण्यर्थतया ख्यापयन्ति—
प्रथयन्ति इति ईशाख्याः महान्तश्च ते ईशाख्याश्च महेशाख्याः, कविद् ‘महासोकस्या’ इति पाठः तत्र महत् सोख्यं
प्रभूतसद्वेद्योदयवशाद् येपां ते महासोख्याः, अन्ये पठन्ति—‘महासकस्या’ इति, तत्रायं शब्दसंस्कारो—महाथाक्षाः,
इयं चात्र पूर्वसूरिप्रदर्शिता व्युत्पत्तिः—जाग्रुगमनादथो—मनः अक्षाणि—इतिर्याणि स्वस्विष्यव्यापकत्वात् अथथ
अक्षाणि चेत्याक्षाणि महान्तश्चाक्षाणि येपां ते महाक्षाः, ‘हारविराहयवच्छा’ इति हारोविराजितं वक्षो येपां
ते हारविराजितवक्षसः, ‘कड्डगुहियर्थमियसुया’ इति कटकानि—कलाचिकाऽभरणानि त्रुटितानि—वाङ्मुखकास्तः

मद्वापना-
या: मल्ल-
य० षुक्ती-

॥ ८७ ॥

निरुपथातेति भावार्थः छाया—दीसिर्येषां तानि निष्कद्ग्रट्टच्छायानि, सप्रभाणि—खरूपतः प्रभावन्ति, समरीचीनि—
वहिविनिर्गतकिरणजालानि, सोचोतानि—वहिव्यवस्थितवस्तुत्तोमप्रकाशनकराणि, 'प्रसादीयानि' प्रसादादाय—मनः-
प्रसत्येषं हितानि प्रसादीयानि—मनःप्रसत्तिकारीणीति भावः, तथा दशीनीयानि—दशेनयोनयानि यानि पश्यतः
चक्षुषी न श्रमं गच्छत इति तात्पर्यार्थः 'अभिरूपा' इति अभि—सर्वेषां द्रष्टृणां मनःप्रसादातुकूलतया अभियुक्तं रूपं
येषां तानि अभिरूपाणि अत्यन्तकमनीयानीत्यर्थः, अत एव 'पहिरूपा' इति प्रतिविशिष्टं रूपं येषां तानि प्रतिरू-
पाणि, अथवा प्रतिधृष्टं नवं नवं रूपं येषां तानि प्रतिरूपाणि । 'एते भवणवासी' इत्यादि, एते अनन्तरोक्ता असु-
रकुमारादयो भवनवासिनो यथाक्रमं चूडामणिमुकुटरत्नभूषणनियुक्तनागस्फटादिचित्रचिह्नधराथ, तथाहि—असुर-
कुमारभवनवासिनथ चूडामणिमुकुटरत्नाः, चूडामणिनाम मुकुटे रत्नं चिह्नभूतं येषां ते तथा, नागकुमारा भूषणनि-
युक्तनागस्फटारूपचिह्नधराः, तुवण्मुकुमारा भूषणनियुक्तगरुडरूपचिह्न-
धराः, चञ्चनाम शक्रस्यायुधं, अग्निकुमारा मुकुटनियुक्तपूर्णकलशरूपचिह्नधराः, दीपकुमारा भूषणनियुक्तासहरूप-
(चिह्न) धराः, उदधिकुमारा भूषणनियुक्तहयवररूपचिह्नधराः दिकुमारा भूषणनियुक्तगजरूपचिह्नधराः, वायुकु-
मारा भूषणनियुक्तमकररूपचिह्नधराः, स्तनितकुमारा भूषणनियुक्तवरद्वमानरूपचिह्नधराः, चक्षुमानकं—शरावसंसुटं
अस्तरगमनिका त्वेवम्—भूषणेषु नागस्फटागरुडवत्राणि येषां ते भूषणनायागस्फटागरुडवत्राः, पूर्णकलशेनादित उपके-

२ स्थानं
पदे भवन-
चातिस्था-
नं सू. ४६

॥ ८८ ॥

सो—मुकुटो येपां ते पूणीकलशाङ्कितोऽफेसा; तथा सिंहहयवरगजाङ्का; तथा मकरवद्धमानके नियुक्ते—भूपणेषु नियोजिते चित्रे—आश्वर्यभूते चिह्ने गते—स्थिते येपां ते मकरवद्धमानकनि-
युक्तचित्रचिह्नगतास्ततः पूर्वपद्मदन्द्रसमासः । उनः सर्वे कथंभूताः ? इत्याह—‘उरुपा’ शोभनं रूपं येपां ते तथा,
अल्पन्तकमनीयरूपा इत्यर्थः; तथा ‘महिल्लिया’ इति महती क्रज्जिः—भवनपरिवारादिका येपां ते महाद्विका; तथा
महती चुतिः—शरीरगता आभरणगता च येपामिति महाचुतय; तथा महद् वलं—शारीरः प्राणो येपां ते महाचलाः;
तथा महद् यशः—रूपातिर्थेपां ते महायशसः; तथा महानुभागः—सामश्च शापानुग्रहविषयं येपां ते महानुभागाः;
तथा ‘महेसक्खा’ इति महान् ईश—ईथर इत्याख्या—प्रसिद्धिर्थेपां ते महेशाख्या; अथवा ईशनमीशो भावे घञ्जप्र-
तयः एथर्यमित्यर्थः ‘ईश एथर्थे’ इति वचनात् तमीशम्—एथर्यमात्मानं ख्यानित—अन्तर्भूतण्यर्थितया ख्यापयनित-
प्रथयनित इति ईशाख्या: महान्तश्च ते ईशाख्याश्च महेशाख्या; क्वचिद् ‘महासोक्खा’ इति पाठः तत्र महत् सोख्यं
प्रभूतसद्वेद्यवशाद् येपां ते महासोख्याः; अन्ये पठन्ति—‘महासक्खा’ इति, तत्रायं शब्दसंस्कारो—महाथाक्षाः;
इयं चात्र पूर्वमुरिप्रदर्शिता व्युत्पत्तिः—आशुगमनादशो—मनः अक्षाणि—इन्द्रियाणि सखविषयव्यापकत्वात् अथथ
अक्षाणि चेत्याक्षाणि महान्तश्चाक्षाणि येपां ते महाथाक्षाः; ‘हारविराङ्गवच्छ्ल’ इति हारविराजितं वक्षो येपां
ते हारविराजितवक्षसः; ‘कद्यगतुलियर्थंभियमुया’ इति कटकानि—कलाचिकाऽभरणानि त्रुटितानि—वाहुरक्षकासौः

प्रज्ञापना-
याः मल्ल-
य० वृत्ती।

॥ ८७ ॥

निरुपयातेति भावार्थः छाया—दीसिर्वेषां तानि निष्कद्वृट्टचायानि, सप्रभाणि—खरूपतः प्रभावन्ति, समरीचीनि—वहिविनिर्गतकिरणजालानि, सोचोतानि—वहिव्यवस्थितवस्तुलोमप्रकाशनकराणि, 'प्रसादीयानि' प्रसादाद्य—मनः प्रसत्ये हितानि प्रसादीयानि—मनःप्रसत्तिकारीणीति भावः, तथा दशीनीयानि—दशेनयोग्यानि यानि परम्यतः चक्षुषी न असं गच्छत इति तात्पर्यार्थः 'अभिरूपा' इति अभि—सर्वेषां द्रष्टृणां मनःप्रसादातुक्षलतया अभियुक्तं रूपं येषां तानि अभिरूपाणि अत्यन्तकमनीयानीत्यर्थः, अत एव 'पहिरूपा' इति प्रतिविशिष्टं रूपं येषां तानि प्रतिरूपाणि, अथवा प्रतिक्षणं नवं नवं रूपं येषां तानि प्रतिरूपाणि । 'एते भवणवासी' इत्यादि, एते जनन्तरोक्ता अमुकुमारादयो भवनवासिनो यथाक्रमं चूडामणिमुकुटरत्नभूषणनियुक्तनागस्फटादिचित्रचिह्नधराथ, तथाहि—अमुकुमारभवनवासिनथ चूडामणिमुकुटरत्नाः, चूडामणिनाम मुकुटे रत्नं चिह्नभूतं येषां ते तथा, नागकुमारा भूषणनियुक्तनागस्फटारूपचिह्नधराः, उचण्डकुमारा भूषणनियुक्तगरुदरूपचिह्नधराः, विद्युत्कुमारा भूषणनियुक्तवत्ररूपचिह्नधराः, वज्रं नाम शक्रस्यायुधं, अग्निकुमारा मुकुटनियुक्तपूर्णकलशरूपचिह्नधराः, दीपकुमारा भूषणनियुक्तासहरूप (चिह्न) धराः, उदधिकुमारा भूषणनियुक्तहयवररूपचिह्नधराः दिकुमारा भूषणनियुक्तगजरूपचिह्नधराः, वायुकुमारा भूषणनियुक्तवरद्वमानरूपचिह्नधराः, वरद्वमानकं—शरावसंसुटं अश्वरामनिका त्वेवम्—भूषणेषु नागस्फटागरुदवत्राणि येषां ते भूषणनायास्फटागरुदवत्राः, पूर्णकलशेनादित उच्चे-

२ स्थान-
पदे भवन-
यातिस्या-
नं च० ४६

॥ ८८ ॥

तथा दश दिश उद्योतयन्तः—प्रकाशयन्तः ‘प्रभासमाणा’ शोभमानात्मे भवनवासिनो देवा ‘णं’ इति वाक्यालङ्कारै
तत्र स्वस्थानि ‘साणं साणं’ इति स्वेषां स्वेषामात्मीयात्मीयानामित्यर्थः ‘आहैवचं पौरेवचं’ इत्यादि अधिपतेः कर्म
आधिपत्यं रक्षा इत्यर्थः, सा च रक्षा सामान्येनाध्यारक्षकेणेव क्रियते तत आह—पुरस्य पतिः पुरपतिः तस्य कर्म पौर-
पत्यं सर्वेषामात्मीयानामग्रेसरत्वमिति भावः, तचाग्रेसरत्वं नायकत्वमन्तरेणापि स्वनायकनियुक्ततयाविधगृहचिन्त-
कसमिन्युरुपस्येव भवति ततो नायकत्वप्रतिपत्यर्थमाह—स्वामित्वं—स्वमस्यात्मीति स्वामी तद्भावः स्वामित्वं नाय-
कत्वमित्यर्थः, तदपि च नायकत्वं कस्याचित् पौरकत्वमन्तरेणापि भवति यथा हरिणाधिपतहरिणस्य तत आह—
भरुत्वं—पौरकत्वं, जत एव महत्तरकत्वं, तदपि महत्तरकत्वं कस्याचिदाज्ञाविकल्प्यापि भवति यथा कस्याचिद्
चणिजः सदासवर्णं प्रति तत आह—‘आणाईसरसेणावचं’ आज्ञेया इश्वर आज्ञेयरः सेनायाः पतिः सेनापतिः
आज्ञेयरथासो सेनापतिश्च आज्ञेयरसेनापतिस्य कर्म आज्ञेयरसेनापत्यं स्वस्वसंत्यं प्रत्यद्भुतमाज्ञाप्राधात्यमिति
भावः, कारण्यन्तोऽन्येनयुक्तकैः पुरुषैः पालयन्तः स्वयमेव महता रवेणेति योगः, ‘अहयति’ आख्यानकप्रतिव-
द्धानि यदिवा अहतानि—अन्याहतानि नित्यानुवन्धीनीति भावः ये नाथ्यगीते—नाथं—नृत्यं गीते—गानं यानि
च वादितानि—तत्रीतलालब्दितानि तत्र तत्री—वीणा तलौ—हस्ततलौ ताळः—कंसिका त्रुटितानि—वादि-
त्राणि तथा यश घनमुद्ग्रहः पड्डना उरुपेण प्रथादितः, तत्र घनमुद्ग्रहो नाम घनसमानच्छवनियोऽ मुद्ग्रहः, तत एतेषां

मन्त्रापना-
या: मल-
य० एतोः

॥ ८८ ॥

स्तम्भितो इव स्तम्भितो मुजौ येषां ते कटकत्रुटितस्तम्भितमुजाः; तथा अङ्गदानि-वाडुर्शीपाऽऽभरणविशेषरूपाणि
कुण्डले-कणीभरणविशेषरूपे तथा मृष्टी-मृष्टीकृतो गण्डो-कपोलो यैसानि मृष्टगण्डानि, कणीपीठानि-कणीभरण-
विशेषरूपाणि धारयन्तीत्येवशीला अङ्गदकुण्डलमृष्टगण्डकणीपीठधारिण; तथा विचित्राणि-नानारूपाणि हस्ताभर-
णानि येषां ते विचित्रहस्ताभरणाः; तथा ‘विचित्रमालामउल्लिखउडा’ विचित्रां माला-कुडुमत्तर् मौलो—मस्तके
मुङ्गटं च येषां ते विचित्रमालामौलिमुङ्गटा; तथा कल्याणकं-कल्याणकारि प्रवरं चक्रं परिहितं यैसे कल्याणकप्र-
वरव्यष्टपरिहिताः; मुखादिदर्शनाद् निष्ठान्तस्यात् पाश्विकः परनिपातः; तथा कल्याणकं-कल्याणकारि यत् प्रवरं
माल्यं-मुष्पदाम यज्ञाजुलेपनं तद् धरन्तीति कल्याणकप्रवरमाल्याजुलेपनधरा; तथा भास्त्ररा-देदीप्यमाना चो-
न्द्रिः-शरीरं येषां ते भास्त्ररब्देन्द्रियः; तथा प्रलङ्घ इति-प्रलङ्घा या वनमाला ता धरन्तीति प्रलङ्घवनमालाधरा;
संहननं हि अस्थिरचनात्मकं न च देवानां अस्थीनि सन्ति, तथा चोके ‘जीवाभिगमे—‘देवा असंघवर्णी, जाह्ना-
यस्तप्रयोगलक्षणया ‘तु अभिगमने’ इति वचनात्, दिव्यया प्रभया-भवनावासमतया, दिव्यया छायया-समुद्राय-
शोभया, दिव्यनाविषा-शरीरस्तरवादितेजोज्ज्वालया, दिव्येन तेजसा शरीरप्रभवेन, दिव्यया लेशया-देववर्णसुन्दर-

२ स्थान
पदे भवन
वातिस्या-
नं सू. ४६

॥ ८८ ॥

तया दश दिश उद्योतयन्तः—प्रकाशयन्तः ‘प्रभासमाणा’ शोभमानासे भवनवासिनो देवां ‘णं’ इति वाक्यालङ्घोरे
तत्र स्वस्थाने ‘साणं साणं’ इति स्वेषं स्वेषामात्मीयात्मीयानामित्यर्थः ‘आहेवचं पौरेवचं’ इत्यादि अधिपतेः कर्म
आधिपत्यं रक्षा इत्यर्थः, सा च रक्षा सामान्येनाप्यारक्षकेषोव क्रियते तत्र आह—‘उरस्य पतिः उरपतिः तस्य कर्म पौर-
पत्यं सर्वेषामात्मीयानामप्रेसरत्वमिति भावः, तचाप्रेसरत्वं नायकत्वमन्तरेणापि स्वनायकनियुक्तव्याविधगृहचिन्त-
कसामान्यपुरुषसेव भवति ततो नायकत्वप्रतिपत्त्यर्थमाह—स्वामित्वं—स्वमस्यास्तीति स्वामी तद्भावः स्वामित्वं नाय-
कत्वमित्यर्थः, तदपि च नायकत्वं कस्यचित् पौरकत्वमन्तरेणापि भवति यथा हरिणाधिपतेहरिणस्य तत्र आह—
भर्तुर्वं—पौरकत्वं, अत एव महत्तरकत्वं, तदपि महत्तरकत्वं कस्यचिदाज्ञाविकलस्यापि भवति यथा कस्यचिद्
वणिजः सदासर्वं प्रति तत्र आह—‘आणाईसरसेणावचं’ आज्ञाया ईश्वर आज्ञेश्वरः सेनायाः पतिः सेनापतिः
आज्ञेश्वरधासी सेनापतिः आज्ञेश्वरसेनापतिस्य कर्म आज्ञेश्वरसेनापत्यं स्वस्वसैन्यं प्रलद्भुतमाज्ञाप्राधान्यमिति
भावः, कारणतोऽन्वेनियुक्तके: उरुपैः पालयन्तः स्वयमेव महता रेषेणति योगः, ‘अहयन्ति’ आख्यानकप्रतिव-
द्धानि यदिवा अहतानि—अव्याहतानि नित्यानुवन्धीनीति भावः ये नाय्यमीते—नाळं—नृत्यं गीते—गानं यानि
च यादितानि—तत्रीतलतालत्रुटितानि तत्र तत्री—वीणा तलौ—हस्ततलौ ताळः—कंसिका त्रुटितानि—यादि-
नामि तथा यथ घनमृदङ्गः पडुना उरुपेण प्रधादितः, तत्र घनमृदङ्गो नाम घनसमानध्वनियो मृदङ्गः, तत्र एतेषां

प्रकापना-
याः मल-
य० पृती०

॥ १० ॥

चियसिपप्तवालंबिवफलसंनिहाहोडा पंडरसिसगलविमलनिम्पलदहिघणसंखगोकर्णीरक्षुदगरप्यष्टालियापवलदंरमंटा
कुघवहनिद्रतधोपततवर्णज्ञारततलताल्जीहा अंजणवणकसिणगर्ख्यगरमणिज्ञाणिद्रकेसा चामेपक्षुङ्गलपरा अरपद्मपायुषिं
तगता ईसिसिलिघपुष्टपत्तासाइं असंकिलहाइं सुहुमाइं वत्याइं पवरपरिहिया वयं च पढमं समझेता चिद्यं तु असंपत्ता
भेदे जोबेण वहमाणा तलभंगयतुडियपवरभूसणणिन्मलमणिरथपामंडियध्या दसमुदामंडियगहत्या दृहामणिचर्चिचवगया
सुरुवा महीया महजुइआ महायसा महावला महाषुभागा महासोकखा हरविराइयवच्छा कडपतुडियवंभियध्या अंग-
दकुडलमहंडतलकचपीठधारी विचित्रहथाभरणा विचित्रमालामउली कछाणगपवरवत्यपरिहिया कछाणगपवरमछाण-
लेवणधरा भासुरबोदी पलंबवणमालधरा दिवेणं चनेणं दिवेणं गंधेणं दिवेणं फासेणं दिवेणं संघयणेणं दिवेणं संठाणेणं
दिवाए इहीए दिवाए ऊईए दिवाए पमाए दिवाए छायाए दिवाए अचीए दिवेणं तेणेणं दिवाए लेसाए दस दिसाओ
उज्जोविमाणा पमासेमाणा ते पं तत्थ साणं साणं भवणवासत्पत्तसहस्ताणं साणं साणं सामाणियसाहस्रीणं साणं साणं
तायचीसाणं साणं साणं लोगपालाणं साणं साणं अगमहिसीणं साणं साणं परिसाणं साणं साणं अणियाणं साणं साणं
सामितं भाहितं महतरगतं आणाइसरसेणावच्चं कारमाणा पालेमाणा महायाहयनदगीयवाइयततीतलताल्जुडियपत्तामंटा-
पडप्पवाइयवेणं दिवाएं भोगभोगाइं शुज्जमाणा विहरंति ।

२. स्थान
पंडे अप-
यातिस्थ
नं स. ८

॥ १० ॥

असुरकुमारसुत्रे काला:—कृष्णवर्णीः ‘लोहियक्खाविस्त्रोद्धा’ लोहिताक्षरत्रवद् विस्त्रीपलयच औष्ठो येषा ते लोहि-
ताखविस्त्रोद्धा; आरक्षोद्धा इति भाष्य; धवलुष्टपवत्सामश्योत् कुन्दकलिका इव दन्ता येषां ते धवलुष्टपदन्ता; अ-
सिता:—कृष्णा: केशा येषां ते असितकेशा; दन्ता: केशाथामीषां वैक्रिया द्रष्टव्या; न स्वाभाविका; वैक्रियशरीरत्वात्
‘वासेय (एग) कुङ्गलधरा’ एककणीवसत्कुण्डलधारिण; तथा आद्रेण-सरसेन चन्दनेनातुलिसं गात्रं येस्ते आद्रि-
क्षिणी—जल्दनातुलिसगात्रा; तथा इपद्-मनाकृ शिलिन्ध्रुष्टप्रकाशानि—शिलिन्ध्रुष्टप्रसद्यवणीनि इपद्रक्तानीत्यर्थः असं-
क्षिणी—जल्दनातुलिसगात्रा; तथा इपद्-मनाकृ संकेशातुल्पादकानि सूक्ष्माणि—मृदुलघुस्पशानि अच्छानि चेति भावः वसा-
णि प्रवराणि अत्र सुत्रे विभक्तिलोपः प्राकृतवात् ‘परिहितः’ परिहितवन्तः; तथा वयः प्रथमं—कुमारत्वलक्षणमति-
क्रान्तास्तपर्यन्तवितेन इति भावः द्वितीयं च—मध्यमलक्षणं येषोऽसंप्राप्ताः; एतदेव व्यक्तीकरोति—भद्रे—अतिप्रशस्य
योवते वर्तमानाः ‘तलभाग्यतुडियवरभूसणनिम्पलमणिरयणमंडियभुजा’ इति तलभक्तका—वाहाभरणविशेषा: तुटि-
तानि—वाहुरक्षिकाः अन्यानि च यानि वराणि भूपणानि वाहाभरणानि तेऽु ये निमेला मणयः—चन्द्रकान्ताद्या
यानि रक्तानि च—इन्द्रनीलादीनि तैर्मणिहत्तौ भुजौ—इसाग्री येषां ते तथा, तथा दशभिमुक्त्राभिमणिहत्तौ अग्रहस्तो
येषां ते दशभिमणिहत्ताग्रहस्ता; ‘चूडामणिविचित्तचिंधयया’ इति चूडामणिनामकं चित्रम्—अद्भुतं चिह्नं गतं-
स्थितं येषां ते चूडामणिचित्रचिह्नहता: ॥ चमरवलिसामान्यसुत्रे काला:—कृष्णवर्णी, एतदेवोपमानतः प्रतिपाद-

प्रश्नापना-
यः मल-
य० पृती।

॥ १० ॥

चिपतियप्पवालं चिवफलसंनिहाहोडा पंडुरसिसगलविमलनिमलदहियणसंखगोकर्णीरुददगरयमुणाडियाप्रठदंतेगंदा
दुयवहनिद्रतधोपततवणज्ञरततलतालुजीहा अंजणघणकसिणगरुयगरमणिज्ञगिदकेसा यामेपउद्दलपरा अरचंदपात्राशुदि-
त्तगता ईसिसिलिंधतुप्पत्तगासाइ असंकिलिडाइ सुहुमाइ वत्थाइ पवरपरिहिया यं च पटमं समझेता विद्यं तु यसंपत्ता
भेदे जोबगे वट्टमाणा तलमंगपतुडियपवरभूसपणिमलमणिरथणमंडियमुख्या दसमुदामांडियगहत्या चूहामाणिचिचाचियगया
सुरुचा महहिया महज्जईआ महापत्ता महाब्रला महाणुभागा महातोक्खा हारविराइपवच्छा कडपतुडियधंभियमुख्या अंग-
दकुंडलमहंडतलकन्नपीटधारी विचित्राहत्थाभरणा विचित्रमालामउली कछाणगपवरवत्यपरिहिया कछाणगपवरमद्वायु-
लेवणधरा भासुरबोदी पलववणमालधरा दिवेणं वनेणं दिवेणं फासेणं दिवेणं संघयणेणं दिवेणं संठाणेणं
दिवाए इहीए दिवाए जुर्षए दिवाए पमाए दिवाए छायाए दिवाए अचीए दिवेणं तेषणं दिवाए लेसाए दस दिसाओ
उओवेमाणा पमासेमाणा ते णं तत्थ साणं साणं भवणावाससयसहस्ताणं साणं साणं सामाणियसाहस्रीणं साणं साणं
तायतीसाणं साणं साणं लोगपालाणं साणं साणं अगमहिसीणं साणं साणं परिसाणं साणं साणं साणं अणियाणं साणं
आणियाहिवद्विणं साणं साणं आयरवहदेवसाहस्रीणं अन्नेसि च बहूणं भवणवासीणं देवाण य देवीण य आहवचं पोरवचं
सामितं भास्ति तं महत्तरगतं आणाईसरसेणावचं कारिमाणा पालेमाणा महाहयनदगीयवाइयततीतलतालुडियणमुर्दग-
पद्मपत्तावेणं दिवाएं भोगभोगाइ शुजमाणा विहरंति ।

२ न्या
पद्मभरण
याति स्य
नं रु. ८.

॥ १० ॥

मारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! जंश्वरीने दीने मंदरस्स पव्यस्स दाहिणेण इमीसे रणपत्तमाए उठवीए असीउत्तरजो-
यणसयसहस्तवाहङ्काए उवरि एगं जोयणसहसं ओगाहिता हिहा चें जोयणसहसं वाजिता मज्जे अद्वृत्तरे जोयण-
सयसहसे एथं पं दाहिणिङ्काणं असुरकुमाराणं देवाणं चउत्तीसं भवणावाससयसहस्सा भवन्तीति मवखायं, ते पं
भवणा वाहिं वटा अंतो चउरसा सो चेव वणाओ जाव पडिल्वा, एथं पं दाहिणिङ्काणं असुरकुमाराणं देवाणं पज्जताप-
ज्जतापं ठाणा पन्ता, तीमुवि लोगस्स असंखेज्जभागे, तथं पं वहवे दाहिणिङ्का असुरकुमारा देवा देवीओ परिवसंति,
काला लोहियक्खा तहवे जाव भुजमाणा विहरंति, एप्सिणं तहवे तायतीसगलोगपाला भवन्ति, एवं सब्बथ भाणियबं |
भवणावासी गं चमरे इथं असुरकुमाराया परिवसंति काले महानीलसरिसे जाव पमासेमाणे, से पं तथं
चउत्तीसाए भवणावाससयसहस्ताणं चउत्तीसीए सामाणियसाहस्रीणं तायतीसाए तायतीसिगाणं चउण्ह लोगपालाणं
पचण्ह अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिष्ठं परिसाणं सत्तण्ह अणियाणं सत्तण्ह अणियाहिवर्णं चउण्ह य चउत्तीणं आयर-
कखदेवसाहस्रीणं अनेसि च वहूणं दाहिणिङ्काणं देवाणं देवीण य आहेवचं पोरेवचं जाव विहरंति || कहिं पं भंते !
उत्तरिङ्काणं असुरकुमाराणं देवाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्ता ?, काहि पं भंते ! उत्तरिङ्का असुरकुमारा देवा परिव-
संति ?, गोयमा ! जंश्वरीने दीवे मंदरस्स पव्यस्स उत्तरेण इमीसे रणपत्तमाए उठवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्तवाह-
ङ्काए उवरि एगं जोयणसहसं ओगाहिता हिहा चें जोयणसहसं वाजिता मज्जे अद्वृत्तरे जोयणसयसहसे एथं पं
उत्तरिङ्काणं असुरकुमाराणं देवाणं तीसं भवणावाससयसहस्सा भवन्तीति मवखायं, ते पं भवणा वाहिं वटा अंतो चउ-

मनाप्ना-
यः मल-

य० इती-

॥ १२ ॥

यति—‘महानीजसरिसा’ महानीलं यत् किमपि वसुजाते लोके प्रसिद्धं तेन सद्वशा; एतदेव व्याचये—नीलगुटि-
का—नील्या गुटिका गवलं—माहिषं शङ्गं अतसीकुमुमं प्रतीतं तेपामिष प्रकाशः—प्रभा येषां ते नीलगुटिकागवला-
तसीकुमुमप्रकाशः, तथा विकसितशतपत्रमिव निर्मले ईपद—देशविभागेन मनाक् सिते रक्ते ताम्रे च नयने येषां ते
सिका येषां ते गरुडायतजुहुज्ञनासा; तथा उच्चिष्ठं—तेजितं यत् शिलाप्रवालं—विद्वमरतं यच विम्बफलं—विम्बया:
सतकं फलं तत्सन्निमोऽधरोष्ट्रो येषां ते तथा, तथा पाण्डुरं न तु सन्ध्याकालभाव्यारकं शशिशकलं—चन्द्रसप्तं
कुन्दनानि—कुन्दकुमुमानि दकरजः—पानीयकणाः सृषालिका च तद्वद् धवला दन्तश्रेणियेषां ते तथा निर्मले यो दधिष्ठनः शङ्गो गोक्षीरं चानि
विशेष्यात् परनिपातः प्राकृतत्वात्, तथा इतवहेन—वैश्यानरेण निधमातं सद् यज्ञायते धौतं—निर्मलं तस्म—उत्तमं
उजिहा; तथा अजनं—सौवीराजनं यनः—प्राश्वदकालभावी नेत्रस्त्रक्तकृष्णा रुचकरबवद् रमणीया त्विरधाश केशा
येषां ते अजनयनकृष्णरुचकरमणीयत्विरधकेशाः ॥

कहिं एं भंते ! दाहिणिङ्गां असुरज्ञमाराणं देवाणं पञ्चांपञ्चाताणं ठाणा ४० ?, कहिं एं भंते ! दाहिणिङ्गा असुर-

२ स्या
पद अद
रादित्य
स. ४६

॥ १३ ॥

लीं भवणावाससयसहस्ता भवन्तीतिमखायं, ते पं भवणा चाहि वटा जाव पडिल्लवा, एत्थ णं दाहिणिछाणं नागकु
माराणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चा, तीसुचि लोयस्त असंखेझइभागे, एत्थ णं दाहिणिछा नागकुमारा देवा परिव-
संति महिंद्रिया जाव विहरंति, धरणे इत्थ नागकुमारिदे नागकुमाराया परिवसइ महिंद्र जाव पभासेमाणे, से पं तत्थ
चउयालीसाए भवणावाससयसहस्ताणं छण्ह सामाणियसाहस्रीणं तायतीसाए तायतीसगाणं चउण्ह लोगपालाणं छण्ह
आगमहिसीणं सपारिवाराणं तिण्ह परिसाणं सत्तण्ह अणियाणं सत्तण्ह अणियाहिवृण्ह चउवीसाए आयरनखदेवसाहस्रीणं
अनोसि च चहूणं दाहिणिछाणं नागकुमाराणं देवाण य देवीण य आहिवचं पोरेवचं कुवमाणे विहरइ। कहि पं भंते उत्त-
रिण्हाणं गागकुमाराणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चा ?, कहि पं भंते ! उत्तरिण्ह नागकुमारा देवा परिवसंति ?,
गोयमा ! जम्बुदीचे दीचे मन्दरस्त पव्यस्त उत्तरेण इमीसे रयणप्पभाए युठवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्रवाहछाए
उत्तरि एगं जोयणसहस्रं ओगाहिता हृष्टा चें जोयणसहस्रं वजिता मज्जे अद्भुतरे जोयणसयसहस्रे एत्थ णं उत्तरि-
छाणं नागकुमाराणं देवाणं चतालीसं भवणावाससयसहस्ता भवन्तीतिमखायं, ते पं भवणा चाहि वटा सेसं जहा
दाहिणिछाणं जाव विहरंति, भूयाणदे एत्थ नागकुमारिदे नागकुमाराया परिवसइ, महिंद्र जाव पभासेमाणे, से पं
तत्थ चतालीसाए भवणावाससयसहस्ताणं आहेवचं जाव विहरइ। कहि पं भंते ! युवकुमाराणं देवाणं पञ्चापञ्च-
चाणं ठाणा पन्ता ?, कहि पं भंते ! युवकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए युठवीए जाव एत्थ
पं युवकुमाराणं देवाणं चावचारि भवणावाससयसहस्ता भवन्तीतिमखायं। ते पं भवणा चाहि वटा जाव पडिल्लवा, तत्थ

मन्त्रापना-
या। मल-
य० वृत्ती।

॥ १२ ॥

रंसा सेसं जहा दाहिणिछाणं जाव विहरंति, चली एत्थ बहोपणराया परिवसति काले महानीलतरिसे जाव
पमासेमाणे । से पं तत्थ तीसाए भवणावाससप्तसहस्राणं सठीए सामाणियसाहस्रीणं जायतीसाए तायतीसगाणं षट-
एं लोगपालाणं पञ्चहं अगमाहसीणं सपरिचाराणं तिणहं परिसाणं सत्तणहं अणियाणं सत्तणहं अणियाहिवहृणं चउणहं प
सद्वीणं आपरखदवसाहस्रीणं अचेसि च बहृणं उचरिछाणं असुरकुमाराणं देवाण य देवीण य आहेपचं पोरवेचं शुभ-
माणे विहरइ ॥ कहि पं भेंते ! नागकुमाराणं देवाणं पज्जचापज्जचाणं ठाणा पनचा ?, कहि पं भेंते ! नागकुमारा देवा
परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे र्यणप्पभाए शुटवीए असीउतरजोयणसप्तसहस्राहछाए उवर्ति एगं जोयणसहस्रं ओगा-
हिचा हिढा चेंगं जोयणसहस्रं बाज्जिचा मज्जे अद्दुचरे जोयणसप्तसहस्रे एत्थ पं नागकुमाराणं देवाणं पज्जचापज्जचाणं
चुलसीइ भवणावाससप्तसहस्रा भवन्तीतिपक्खाणं, ते पं भवणा चाहि वटा अतो चउरसा जाव पडिस्वा, तत्थ पं पाग-
महिडिया मष्जुर्द्दा सेसं जहा ओहियाणं जाव विहरंति । धरणभूयाणदा एत्थ पं दुवे नागकुमारिदा जागकुमाररायाणो
पज्जचाणं ठाणा पच्चा ?, कहि पं भेंते ! दाहिणिछाणं नागकुमाराणं देवाणं पज्जचा-
पवप्त्स दाहिणेणं इमीसे र्यणप्पभाए शुटवीए असीउतरजोयणसप्तसहस्राहछाए उवर्ति एने जोयणसहस्रं ओगाहिचा
हिढा चेंगं जोयणसहस्रे बज्जिचा मज्जे अद्दुचरे जोयणसप्तसहस्रे एत्थ पं दाहिणिछाणे नागकुमाराणं देवाणं चउच्चा-

२ स्थान
पद असु
रादिस्थान
स. ४६

॥ १२ ॥

लीं मवणावाससयसहस्सा भवन्तीतिमवखायं, ते पं भवणा चाहि वटा जाव पडिल्लवा, एत्थं पं दाहिणिछाणं नागकु
माराणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चाता, तीसुनि लोयस्स असंखेझइभागे, एत्थं पं दाहिणिछाणा नागकुमारा देवा परिव-
संति महिंद्रिया जाव विहरंति, धरणे इथं नागकुमारिदे नागकुमाराया परिवस्स. महिंद्र जाव पभासेमाणे, से पं तथं
चउपालीसाए भवणावाससयसहस्साणं छण्हं सामाणियसाहस्रीयं तायतीसगाणं चउधीसाए आयरक्खदेवसाहस्रीयं
अनेसि च बहूणं दाहिणिछाणं नागकुमाराणं देवाण य देवीण य आहेवचं पोरेवचं कुवमाणे विहरइ ! कहि पं भंते उत्त-
रिष्ठाणं गागकुमाराणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चाता ?, कहि पं भंते ! उत्तरिष्ठा नागकुमारा देवा परिवसंति ?,
गोयमा ! जन्मुद्दिवि दीवि मन्दरस्स पवयस्स उत्तरेण इमीसे रयणप्पभाए शुद्धीए असीउचरजोयणसयसहस्रबाहुष्ठाए
उचरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहिता हेडा चेंगं जोयणसहस्सं बजिंता मज्जे अझुतरे जोयणसयसहस्से एत्थं पं उचरि-
छाणं नागकुमाराणं देवाणं चतालीं भवणावाससयसहस्सा भवन्तीतिमवखायं, ते पं भवणा चाहि वटा सेसं जहा
दाहिणिछाणं जाव विहरंति, भूयाणदे एत्थं नागकुमारिदे नागकुमाराया परिवस्स, महिंद्र जाव पभासेमाणे, से पं
तथं चतालीसाए भवणावाससयसहस्साणं आहेवचं जाव विहरइ ! कहि पं भंते ! शुवनकुमाराणं देवाणं पञ्चापञ्च-
ताणं ठाणा पञ्चाता ?, कहि पं भंते ! शुवनकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए शुद्धीए जाव एत्थं
पं शुवनकुमाराणं देवाणं चावतारि भवणावाससयसहस्सा भवन्तीतिमवखायं | ते पं भवणा चाहि वटा जाव पडिल्लवा, तथं

पञ्चापना-
या: मल-
य० युती।

॥ १३ ॥

एं सुवनकुमाराणं देवाणं पञ्चापञ्जताणं ठाणा पञ्चता, जाव तिसुवि लोगस्त असतेजाइभागे, एत्थ एं बहवं सुवनकुमारा
देवा परिवसंति महिहिया सेसं जहा ओहियाणं जाव विहरंति, वेणुदेवे वेणुदाली य इत्य दुवे सुवण्णकुमारिदा सुवण्णकु-
मारायाणो परिवसंति, महिहिया जाव विहरंति । कहि एं भंते ! दाहिणिछाणं सुवण्णकुमाराणं पञ्चतापञ्जताणं ठाणा
पञ्चता ?, कहि एं भंते ! दाहिणिछा सुवण्णकुमारा देवा परिवसंति ?, गोमा ! इमीसे जाव मज्जे अड्डुचरे जोयणतय-
जाव पांडिल्ला, एथ एं दाहिणिछाणं सुवण्णकुमाराणं अड्चीसं भवणावाससयसहस्रा भवन्तीतिमखतायं । ते एं भवणा याहिं वटा
सहस्रे एथ एं दाहिणिछाणं सुवण्णकुमाराणं पञ्चतापञ्जताणं ठाणा पञ्चता, तिसुवि लोगस्त असतेजाइभागे,
जाव पांडिल्ला, एथ एं दाहिणिछाणं सुवण्णकुमाराणं पञ्चतापञ्जताणं ठाणा पञ्चता, तिसुवि लोगस्त असतेजाइभागे,
राणं ॥ कहि एं भंते ! उचरिछाणं सुवनकुमाराणं देवाणं परिवसंति, वेणुदेवे य इत्थ सुवन्किदे सुवनकुमाराया परिवसइ, सेसं जहा नागकुमा-
राणं ॥ कहि एं भंते ! उचरिछाणं सुवनकुमाराणं देवाणं पञ्चतापञ्जताणं ठाणा पञ्चता ?, कहि एं भंते ! उचरिछा-
चासलपतहस्ता भवन्तीतिमखतायं, ते एं भवणा जाव एथ एं वहवे उचरिछा सुवनकुमाराणं चउतीसं भवणा-
जाव विहरंति, वेणुदाली इत्थ सुवनकुमारिदे सुवनकुमाराया परिवसइ, महिहीए सेसं जहा नागकुमाराणं ॥ एवं जहा
सुवनकुमाराणं वतवया भणिया तहा सेसाणवि चउदसण्ह ईदाणं भाणियबा, नवरं भवणपाणचं ईदणाणचं वभणान्वरं
परिवणपाणचं च इमाहि गाहाहि अणुगंतबं-चउसहि असुराणं उलसीतं चेव होति नागाणं । चावतरि सुवन्कुमारा-
राण छमउरै ॥१३०॥ दीवदिसाउदहीणं विजुक्कमारिदथणियमगीणं । छण्दंपि जुअल्लाणं शावसारिमे सयसहस्रा ॥१३१॥

२ स्या
पदे अ
रादिस्था
स. ४६

॥ १३१ ॥

चउतीसा चउयाला अहनीसं च सप्तसहस्राईं । पचा चत्तालीसा दाहिणओ हुंति भवणाईं ॥१३२॥ तीसा चत्तालीसा चउतीसं
 चेव सप्तसहस्राईं । छायाला छत्तीसा उत्तरओ हुंति भवणाईं ॥१३३॥ चउसही सही खड़ छच सहस्राईं असुरवज्ञाणं ।
 सामाणिओ उ एए चउगुणा आपरक्षता उ ॥१३४॥ चमरे धरणे तह वेष्टदेवे हरिकंत अगिसीहि य । उन्ने जलकंते
 या अमिय विलम्बे य थोसे य ॥१३५॥ चलि भूयाणंदे वेषुदालि हरिसह अगिमाणव विसिंहे । जलपह तहमियवाहणे
 परंजणे य महाघोसे ॥१३६॥ उत्तरिङ्गा यं जाव विहरंति । काला असुरकुमारा नागा उदही य पङ्डरा दोषि । चरकण-
 गनिहसगोरा हुंति सुवन्ना दिसा थणिया ॥१३७॥ उत्तरकणगवन्ना विज्ज् अग्नी य होंति दीवा य । सामा पियंगुवन्ना
 वाउकुमारा मुण्यवा ॥१३८॥ असुरेहु हुंति रत्ता सिलिंघयुष्टफल्पभा य नागुदही । आसासगवसणथरा होंति सुवन्ना दिसा
 थणिया ॥१३९॥ नीलाणुरागवसणा विज्ज् अग्नी य हुंति दीवा य । संक्षाणुरागवसणा वाउकुमारा मुण्यवा ॥१४०॥(स्त्र.४६)

‘तीसुवि लोगस्स असंखेजइभागे’ इति स्वस्थानोपपात्तमुद्घातरूपेषु त्रिष्वपि स्थानेषु लोकस्यासंख्येयतमे भागे
 चक्ष्यानि । ‘चउसही असुराणं’ इत्यादिगाथाद्यं सामान्यतोऽसुरकुमारादीनां भवनसंख्याप्रतिपादकं सुगमं । ‘चउ-
 तीसा चउयाला’ इत्यादिका गाथा दाक्षिणात्यानामसुरकुमारादीनां भवनसंख्याऽभिधायिका, तस्या व्याख्या—द-
 शिष्पतोऽसुरकुमाराणां भवनानि चतुर्थिंश्चत्तसहस्राणि, नागकुमाराणां चतुर्थत्वारिंशत्, सुवर्णकुमाराणामस्यात्रि-
 शत्, वायुकुमाराणां पचाशत्, द्वीपदिगुदधिविद्युत्सनितान्निकुमाराणां परणां प्रत्येकं चत्वारिंच्छतसहस्राणि भव-

मध्यापना-
या: मल-
य० श्रौ.

॥ १३ ॥

एं सुवनकुमाराणं देवाणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा पञ्चता, जाव तिसुवि लोगस्स असंखेज्जइभागे, एथ एं बहवे सुवनकुमारा
देवा परिवसंति महिहिया सेसं जहा ओहियाणं जाव विहरंति, वेणुदेवे वेणुदाली य इथ दुवे सुवणकुमारिदा सुवणकु-
मारापाणो परिवसंति, महिहिया जाव विहरंति । कहि एं भंते ! दाहिणिल्लाणं सुवणकुमाराणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा
पञ्जता ?, कहि एं भंते ! दाहिणिल्लाणं सुवणकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे जाव मन्जे अहुचरे जीयणसय-
सहस्ते एथ एं दाहिणिल्लाणं सुवणकुमाराणं आहुतीसे भवणावाससयसहस्ता भवन्तीतिमवत्थाय । ते एं भवणा चाहि वटा
जाव पडिल्ला, एथ एं दाहिणिल्लाणं सुवणकुमाराणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा पञ्चता, तिसुवि लोगस्स असंखेज्जइभागे,
एथ एं वहवे सुवणकुमारा देवा परिवसंति, वेणुदेवे य इथ सुवन्निदे सुवनकुमाराया परिवसइ, सेसं जहा नागकुमा-
राणं ॥ कहि एं भंते ! उत्तरिल्लाणं सुवनकुमाराणं देवाणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा पञ्चता ?, कहि एं भंते ! उत्तरिल्ला
सुवनकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रथणप्पमाए जाव एथ एं उत्तरिल्लाणं सुवनकुमाराणं चउतीसे भवणा-
वाससयसहस्ता भवन्तीतिमवत्थाय, ते एं भवणा जाव एथ एं वहवे उत्तरिल्ला सुवनकुमारा देवा परिवसंति महिहिया
जाव विहरंति, वेणुदाली इथ सुवनकुमारिदे सुवनकुमाराया परिवसइ महिहीए सेसं जहा नागकुमाराणं ॥ एवं जहा
सुवनकुमाराणं वतवया भणिया तहा सेसाणवि चउदसणं द्रंदाणं भाणियबा, नवरं भवणणाणते इदणाणते वक्षणणते
परिवणणाणते च इमाहि गाहाहि अणुगंतवै-चउसहि अमुराणं तुलसीते चेव होंति नागाणं । चावचरि सुवने वाउकुमा-
राण छमउर्दे ॥ १३० ॥ दीनदिसाउदहीण विजुकुमारिदथणियमगणिये । छणहंपि जुअलयाणं चावचरिमो सप्तसहस्ता ॥ १३१ ॥

२ स्थान
पदे अ-
रादिस्थ
सू. ४६

॥ १३ ॥

चउतीसा चउयाला अहुतीसं च सप्तसहस्राईं। पना चतालीसा दाहिणओ हुंति भवणाईं ॥१३८॥ तीसा चतालीसा चउतीसं
चैव सप्तसहस्राईं। छायाला छतीसा उत्तरओ हुंति भवणाईं ॥१३९॥ चउसद्वी सद्वी खड़ छच सहस्राईं आसुरवज्ञाणं।
सामाणिओ उ एए चउभुगुणा आपरकथा उ ॥१४०॥ चमरे धरणे तह वेणुदेवे हरिकंत अगिसीहि य। पुने जलकंते
या अमिय विलम्बे य घोसे य ॥१४१॥ चलि भूयाणदे वेणुदालि हरिस्सहे अगिमाणव विसिंहे। जलपह तहमियवाहणे
पर्मजणे य महायोसे ॥१४२॥ उत्तरिला गं जाव निहरंति। काला असुरकुमारा नागा उदही य पंडरा दोवि। चरकण-
गनिहसगोरा हुंति सुवना दिसा थणिया ॥१४३॥ उत्तरकणगवना विज्जू अगी य होंति दीवा य। सामा पियंगुवना
वाउकुमारा मुणेयवा ॥१४४॥ असुरेसु हुंति रत्ना सिलिंधुपृष्ठप्रभा य नागुदही। आसासगवसणथरा होंति सुवना दिसा
थणिया ॥१४५॥ नीलाषुरागवसणा वाउकुमारा मुणेयवा ॥१४०॥(सू.४६)

‘तीसुचि लोगस्स असंखेजइभागे’ इति स्वस्थानोपपातसमुद्धातख्पेषु चित्प्रियि स्थानेषु लोकस्यासंख्येयतमे भागे
वक्तव्यानि । ‘चउसहिं असुराणं’ इत्यादिगाथाद्यं सामान्यतोऽसुरकुमारादीनां भवनसंख्याप्रतिपादकं सुगमं । ‘चउ-
तीसा चउयाला’ इत्यादिका गाथा दाधिष्ठात्यानामसुरकुमारादीनां भवनसंख्याऽभिधायिका, तस्या व्याख्या—द-
शिष्टतोऽसुरकुमाराणां भवनानि चतुर्थिंशच्छतसहस्राणि, नागकुमाराणां चतुर्थत्वारिंशत्, सुवणीकुमाराणामष्टार्चि-
शत्, वायुकुमाराणां पचाशत्, द्वीपद्विगुदधिविद्युत्सन्नितामिकुमाराणां पणां प्रत्येकं चत्वारिंशतसहस्राणि भव-

मध्यापना-
या: मल-
य० एती.

॥ १४ ॥

नाना ॥ 'तीसा चत्तालीसा' इत्यादि, उत्तरस्यां दिशि असुरकुमारणां भवनानि त्रिशृङ्खलात्सहस्राणि, नाग-
कुमारणां चत्वारिंशत्, सुवर्णकुमारणां चतुर्थैशत्, वायुकुमारणां पद्मचत्वारिंशत्, द्वीपदिग्युदधिष्ठित्सन्तानिं-
कुमारणां प्रत्येकं पद्मत्रिंशत् भवनशतसहस्राणि । सम्प्रति सामानिकात्मरक्षकदेवसंख्यासंग्रहाध्यमाह—'चत्तसटी
सही खडु' इत्यादि, दाशिणात्यस्यायुरकुमारन्द्रस्य सामानिका देवाः चतुःपट्टिसहस्राणि, उत्तराहस्य पट्टिसहस्राणि,
असुरवज्रानाम्—असुरकुमारन्द्रवज्रानां शेषाणां सर्वेषामपि दाशिणात्यानामौत्तराहाणां च पद पद सहस्राणि प्रत्येकं
'सामानिका उ एष' इति एतेऽनन्तरोक्तसंख्याका देवाः सामानिका चातुर्ब्याः, आत्मरक्षकाः युनः सर्वत्रापि
निर्दिशति—'चमरे धरणे' इत्यादि, दाशिणात्यानामसुरकुमारादीनां यथाक्रममिन्द्रादीन
मारणां वेषुदेव, विषुत्कुमारणां हरिकान्तः, अग्निकुमारणामधिपतिश्वमरः, नागकुमारणां धरणः, सुवर्णकु-
जलकान्तः, दिकुमारणामनितः, वायुकुमारणामनितः, चतुर्थैशत्, सनितकुमारणां चोषः । 'बलिभूयाणं दे' इत्यादि, उत्त-
रदिनवैतनामसुरकुमारणामनितः बलिः, नागकुमारणां भूतानन्दः, सुवर्णकुमारणां वेषुदालिः, विषुत्कुमारणां
हरिसह; अग्निकुमारणामनितः, द्वीपकुमारणां विशेषः, उदधिकुमारणां जलप्रभः, दिकुमारणामनित-
वाहनः, वायुकुमारणां प्रभञ्जनः, सनितकुमारणां महाघोषः ॥ सम्प्रति चण्डेसप्रद्वाष्टमाह—'काञ्ज असुरकुमार'

२ स्थान
पदे ३
रादिस्यान
सु. ४६
॥ १५ ॥

इत्यादि गाथाद्वयं, असुरकुमाराः सर्वेऽपि कालाः—कृष्णवर्णीः, नागकुमारा उदधिकुमाराश्चैते उभयेऽपि पाण्डु-
 राः—थ्रेतवणीः, वर्जनात्यं गत्कनकं तस्य निधर्षीः—कपपट्टके रेखा तद्वद् गौरा भवन्ति सुवर्णकुमारा द्विकुमाराः
 सनितकुमाराश्च, तथा विच्छ्रुत्कुमारा अग्निकुमारा द्वीपकुमारा भवन्त्युत्सकनकवर्णीः, ईपदरक्तवणी इति भावः,
 वायुकुमाराः इयामाः, इयामत्वमेव स्पष्ट्यति—प्रियहुवर्णीः ॥ सम्प्रति वश्वगतवर्णप्रतिपादनायमाह—‘असुरेषु हुंति
 रत्ना’ इत्यादि गाथाद्वयं, असुरेषु—असुरकुमारेषु भवन्ति वल्लाणि रक्तानि, नागकुमारैदूरधिकुमारेषु च शिल्ङम-
 पुष्पप्रभाणि नीलवर्णनीत्यर्थीः, सुवर्णकुमारा दिकुमाराः सनितकुमाराश्चाच्चास्यगवसनधराः—अथसास्य—सुखं
 अथास्यं तत्र गतो यः फेनः सोऽस्यास्यगतः तद्वद् धवलं यद् वशं तद् धरन्तीत्यथास्यगवसनधराः, वाइल्यन-
 थेतवल्लपरिधानशीला इत्यर्थीः, विच्छ्रुत्कुमारा द्वीपकुमारा अग्निकुमाराश्च नीलानुरागवसना; वायुकुमाराः सन्ध्यानु-
 रागवसनाः ॥

कहि एं भेते ! वाणमंतराणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चाता ?, कहि एं भेते ! वाणमंतरा देवा परिवसंति ?,
 जोयमा ! इमीसे रथणप्रभाए उडवीए रथणमयस्स केंडस्स जोयणसहस्राहछस्स उवर्ति एगं जोयणसयं ओगाहिचा
 हिद्वावि एगं जोयणसयं बजिचा मज्जे अद्वु जोयणसएसु एथ एं वाणमंतराणं देवाणं तिरियमसंखेजा भोमेजनगरा-
 चास्तसपहस्सा भवन्तीतिमक्षायं, ते एं भोमेजा यगरा वाहिं वदा अंतो चउरसा अहे शुक्खरकान्नियासंठाणसाठिया

पश्चापना-
याः मल-
य० दृतीः

॥ ९४ ॥

नाना ॥ 'तीसा चत्तालीसा' इत्यादि, उत्तरतः—उत्तरस्यां दिशि असुरकुमाराणां भवनाति त्रिंशच्छतसहस्राणि, नाग-
कुमाराणां चत्वारिंशत्, सुवण्डकुमाराणां चतुर्थिंशत्, वायुकुमाराणां पद्मचत्वारिंशत्, द्वीपदिव्युदधिविष्टुत्सनितामि-
कुमाराणां प्रत्येकं पद्मचत्वारिंशत् भवनशतसहस्राणि । सम्प्रति सामानिकात्मरध्यफदवस्थात्संग्रहाधीमाह—'चउसटी
सटी खड़' इत्यादि, दाक्षिणात्यासासुरकुमारन्द्रस्य सामानिका देवाः चतुःपष्टिसहस्राणि, उत्तराहस्य पष्टिसहस्राणि,
असुरवज्रानाम्—असुरकुमारन्द्रवज्रीनां शेषाणां सर्वेषामपि दाक्षिणात्यानामौत्तराहाणां च पद्म पद्म सहस्राणि प्रत्येकं
'सामानिका उ पर' इति एतेऽनन्तरोक्तसहस्राका देवाः सामानिका ज्ञातव्या:, आत्मरक्षकाः उन्नः सर्वामपि
निर्दिशति—'चमरे धरणे' इत्यादि, दाक्षिणात्यानामसुरकुमाराणामधिष्ठितश्चमरः, नागकुमाराणां धरणः, सुवण्डकु-
माराणां वेणुदेवः, विष्टुत्कुमाराणां हरिकान्तः, अमिकुमाराणामधिष्ठितश्चमरः, नागकुमाराणां धरणः, सुवण्डकु-
माराणां वेणुदेवः, विष्टुत्कुमाराणां मधिष्ठितामितिः, वायुकुमाराणां वेलम्बः, स्तनितकुमाराणां धरणः । 'बलिमृद्याण्डे' इत्यादि, उत्त-
रदिव्यवतीनामसुरकुमाराणामित्त्रो बलिः, नागकुमाराणां भूतानन्दः, सुवण्डकुमाराणां वेणुदालिः, विष्टुत्कुमाराणां
हरिस्तमहः, अमिकुमाराणामधिष्ठितः, दीपकुमाराणां विशिष्टः, उदधिकुमाराणां जलप्रभः, दिवकुमाराणामित्त-
राहनः, वायुकुमाराणां प्रभञ्जनः, स्तनितकुमाराणां महाघोषः ॥ सम्प्रति वर्णसंग्रहार्थमाह—'काळा असुरकुमाराः'

२. स्थान
पदे अ
रादिस्थान
स. ४६

॥ ९५ ॥

विचित्रहत्थामरणा विचित्रमालमउली कल्पणगपवरवथपरिहिया कल्पणगपवरमल्लाणुलेवणथरा भासुरवौदी पलंबवण-
 मालधरा दिवेणं चनेणं दिवेणं गंधेणं दिवेणं फासेणं दिवेणं संधयणेणं दिवेणं संठाणेणं दिवाए इहीए दिवाए इहीए दिवाए
 पभाए दिवाए छायाए दिवाए अचीए दिवेणं तेषणं दिवाए लेसाए दस दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा ते पं तथ
 साणं साणं असंखेजभोमेजनगरवाससयसहस्राणं साणं साणं सामाणियसाहस्रीणं साणं साणं अगमहिसीणं साणं साणं
 परिसाणं साणं साणं अणीयाणं साणं साणं अणीयाहिवर्णं साणं साणं आयरवस्तदेवसाहस्रीणं अन्नेसि च बहुणं वाणम-
 तराणं देवाण य देवीण य आहेवचं पोरेवचं सामितं भाट्टें महत्तरगतं आणाईसरसेणावचं कारेमाणा पालेमाणा महया-
 हयनहगीयवाहयततीतलतालतुहियथणमुङ्गपड्पवाहयरवेण दिवाईं भोगभोगाईं शुंजमाणा विहरंति । (स० ४७)

वानमन्तरस्त्रे 'तिसुवि लोगास्त असंखेजइभागे' इति, स्वस्थानोपपातसमुद्धातरुपेतु विष्वपि स्थानेतु लोकस्यासं-
 ख्येय(तमे)भागे वक्तव्यानि, तथा 'मुयगवइणो महाकाया महोरगा' किंविशिष्टास्ते ? इत्याह—'मुजगपतयः गन्धवंग-
 पाः—गन्धवंसमुदाया; किंविशिष्टास्ते ? इत्याह—'निषुणंगन्धवंगीतरतयः' निषुणाः—परमकोशलोपेता ये गन्धवाः—गन्ध-
 वजातीयाः देवासेपां यद् गीतं तत्र रतियेपां ते तथा, एते वन्तराणामर्यौ मूलभेदा; इमे चान्येऽवान्तरभेदा अष्टो—
 'अणपत्रिय' इत्यादि, कथंभूता एते पोडशापि ? इत्यत आह—'चंचलचलचवलचितकीलणदवपिया' चचलाः—
 अनवस्थितचित्तालया चलचपलम्—आतिशयेन चपलं यत्क्रीडनं यश घिते द्रवः—परिहासः तौ प्रियौ येपां ते

प्रशापना-

याः मल-

य० एत्ती.

॥ १५ ॥

२ स्थान

पदे व्य

न्तरस्या

सु. ४७

उक्तंतरविउलगंभीरस्वायफलिहा पागारद्वालयक्वाङ्गोरणपहिंद्वारदेसमागा जेतसयनिष्ठुसल्मुसांडिपरिवारिया अउज्ञा
सदाजया सदागुचा अड्यालकोइगरइया अड्यालकयवणमाला खेमा सिवा किंकरामरद्वारविवेया लाउड्येपमहिया
गोसीससरसरतचंदणद्वारदिच्छपचुलितला उच्चियचंदणकलसा चंदणधड्युक्यतोरणपहिंद्वारदेसमागा आत्मोत्तर-
विउलवह्वगधारियमल्लदामकलावा पच्चणसरसमुरहिम्बुफ्टुजोवयारकलिया कालागुरुपरकुरपत्तुरप्त्तुमधमधंग-
भुद्यमभिरामा सुपंचवरगाधिया गंधवाइभूया अच्छरणसंपत्तिकन्ना दिव्युहियस्त्वपणाइया पठागमालाउलाभिरामा
सव्वयणमया अच्छा सण्हा लण्हा घटा महा नीरया निमला निपक्ता निकंकड्याया सप्तहा सास्त्वरिया सउओया
पासाइया दरिसणिज्ञा अभिरुचा पहिल्वा एथ एं वाणमंतराणं देवाणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा पबत्ता, तिसुवि लोपत्त
असंख्यामागे, तत्य एं चहवे वाणमंतरा देवा परिवसंति, तंजहा—पिसाया भूया जवेषा रवेष्टसा किंनरा किंसुरिसा
भुपगवइणो महाकाया गन्धवणगणा य निउणगंधवगीयरइणो अणवान्नियपणवान्नियइसिवाइयभुपवाइयकंदियमहाकोंदिया य
कुहेडपयगदेवा चंचलचलचवलचित्तकीलणदवपिया गाहिरहसियगीयणचणरइ वणमालामेलमउड्कुडलसच्छंदविउविया-
पाणविहवणरागवत्थललंतचित्तचिछ्ण(छ्णल)गनियसणा विविहदेसिनेवत्थगहियवेत्त पश्चिमकेदप्पकलहकलिकोलाह-
लरिप्या हासबोलबहुला असिमुगरसत्तिकुत्तहत्था अणगमणिरयणविविहित्तुत्तविचित्तचिधगया महिया महजुरपा
महापसा महाबला महाशुभमागा महाशुभमाता हारविराइयवच्छा कहुपत्तुहियथंभियश्या संगमकुहलमझगेहपलक्ष्मीहमासि

॥ १६ ॥

कोलाहलो—योऽः कन्दर्पकलहकेलिकोलाहलप्रिया; ततः प्रमुदितश-
ब्देन सह विशेषणसमासः, ‘हासवोलवडुला’ इति हासवोलवडुला; तथा
असिमुद्गरशक्तिन्ता हस्ते येषां ते असिमुद्गरशक्तिन्तहस्ता; ‘अपेमणिरयणविविहनिजुतचित्तचिंधगया’ इति
मण्यथ—चन्द्रकात्ताच्चा रत्नानि—कर्केतनादीनि अनेकमिणिरत्रिविधं—नानाप्रकारं नियुक्तानि विचित्राणि—
नानाप्रकाराणि चिह्नानि गतानि—स्थितानि येषां ते तथा, शेषं सुगमम् ।

काहि एं भंते ! पिसाचाणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चां ?, कहि एं भंते ! पिसाचा देवा परिवर्त्सति ?, गोपमा !
इमीसे रथणप्पभाए उद्बीए रथणमयस्स कंडस्स जोयणसयसहस्राहल्लस्स उवर्ति एगं जोयणसयं ओगाहैता हैटा चेंग
जोयणसयं वज्राता मज्जे अडु जोयणसएउ एथ एं पिसाचाणं देवाणं तिरियमसंखजा मोमेजनगराचाससयसहस्सा
मवन्तीति मवखाणं, ते एं मोमेजनगरा चाहिं वटा जहा ओहिओ भवणवन्नओ तहा भाणियबो जाव पहिल्लचा,
एथ एं पिसाचाणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चां, तिसुवि लोगस्स असंखेज्जइभागे । तत्थ वहवे पिसाचा देवा
परिवर्त्सति, महिडिया जहा ओहिया जाव विहरन्ति । कालमहाकाला इथ दुवे पिसाचिदा पिसाचरायाणो परिवर्त्सति,
महिडिया महजुडिया जाव विहरन्ति । कहि एं भंते ! दाहिणछाणं पिसाचाणं देवाणं ठाणा पञ्चाणं ?, कहि एं भंते !
दाहिणछाणं पिसाचा देवा परिवर्त्सति ?, गोपमा ! जंबूदीने दीने मन्दरस्स पवरस्स दाहिणेण इमीसे रथणप्पभाए उद्बीए

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० पृती.

॥ १६ ॥

२. स्थान
सू. ४७

चलचपलचित्क्रीडनद्रवप्रिया: ततश्च चञ्चलशब्देन विशेषणसमासः; तथा 'गहिरदस्तिपरीयणपणरई' गम्भीरेण
इस्तिगीतनतेषु रतियोपां ते तथा, 'वणमालामेलमउडकुडलस॒च्छदविउचियाभरणचारुभूसणधरा' इति वनमाला-
मयानि यानि आमलमुकुटकुण्डलानि 'आमेल' इति आपीडयादस्य प्राकृतलक्षणवशात् आपीडः—रोखरकः, तथा न्तरस्या
स्वच्छन्दं विकुर्वितानि यानि आभरणानि तैर्यत चारु भूषणं-मण्डनं तदृ धरन्तीति वनमालापीडमुकुटकुण्डलस्य-
चलन्दविकुर्विताभरणचारुभूषणधरा; तथा सर्वेरुकः—सर्वेरुभाविभिः भुरभिकुषुमैः भुरचिता-भुमु निर्वर्तिता तथा
मलम्बते इति प्रलभ्वा शोभते इति शोभमाना कान्ता-कृमनीया विफसन्ती—अमुकुलिता अमलानमुष्टपमयी चित्रा—
नानाप्रकारा वनमाला रचिता वक्षसि यैस्ते सर्वेरुकुमुरभिकुषुममुरचितप्रलभ्वशोभमानकान्तविकसचित्रवनमालार-
चितवक्षसः; तथा कामं-स्वेच्छया गम्भीर्योपां ते कामगम्भाः—स्वेच्छाचारिणः, क्वचित् 'कामकामा' इति पाठः, तत्र
कामेन-स्वेच्छया कामो—मैथुनसेवा योपां ते कामकामा अनियतकामा इत्यर्थः; तथा कामं-स्वेच्छया रूपं योपां ते काम-
रूपास्त च ते दोहाश्च कामरूपदेहास्तान् धर्नतीलेवशीलाः कामरूपदेहधारिणः, स्वेच्छाविकुर्वितनानास्तपदेहधारिण
इत्यर्थः; तथा नानाविध्वर्णरागाणि वराणि-प्रधानानि चित्राणि-नानावि-
धानि अद्भुतानि या चिल्लगानि देशीवचनत्वात् देदीप्यमानानि वक्षाणि निवसनं-परिधानं योपां ते नानाविध-
वर्णरागवरवस्त्रवित्रचिल्लगनिवसनाः; तथा विविधेदशीनेपश्ययुद्दीतवेषाः;
तथा 'पुरुषकदप्कलहकेलिकोलाहलपिया' इति कन्दपः—कामोहीपनं च चन्द्रं वैष्णा च कलहो—राटी.केळिः—क्रीष्ण

॥ १६ ॥

कोलाहलो—बोलः कन्दर्पकलहकेलिकोलाहलः प्रिया येरां ते कन्दर्पकलहकेलिकोलाहलप्रिया; ततः प्रसुदितश्वदेन सह विशेषणसमासः, ‘हासबोलवडुला’ इति हासबोलौ चडुलौ—अतिप्रभूतौ येरां ते हासबोलवडुला:, तथा असिमुद्गरशक्तिकुन्तहस्ता; ‘अणगमणिरणविविद्विजुतचित्तिंधगया’ इति मण्यथ—चन्द्रकान्ताद्या रक्तानि—कर्केतनादीनि अनेकमणिरत्विविधं—नानाप्रकारं नियुक्तानि विचित्राणि—नानाप्रकाराणि चिह्नानि गतानि—स्थितानि येरां ते तथा, रोपं उगमम् ।

कहि णं भंते ! पिसायाणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठणा पञ्चां ?, कहि णं भंते ! पिसाया देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इसीसे रथणप्पमाए पुढवीए रथणामयस्स कंडस्स जोयणसयसहस्रचाहल्लस्स उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहिचा हेढा चेंग जोयणसयं चाजिचा मज्जे अहु जोयणसप्तु एत्थ णं पिसायाणं देवाणं तिरियमसंखेजा भोमेजनगारवाससयसहस्रा भवन्तीति मवसायं, ते णं भोमेजनगरा चाहिं चदा जहा ओहिओ भवणवन्नओ तहा भाणियबो जाव पहिल्वा, एत्थ णं पिसायाणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चां, तिसुवि लोगस्स असंखेजाइभागे । तत्थ बहवे पिसाया देवा परिवसंति, महिहिया जहा ओहिया जाव विहरन्ति । कालमहाकाला इत्थ दुवे पिसार्दिंदा पिसायरायाणो परिवसंति, महिहिया महजुइया जाव विहरन्ति । कहि णं भंते ! दाहिणिछाणं पिसायाणं देवाणं ठणा पञ्चां ?, कहि णं भंते ! दाहिणिछां पिसाया देवा परिवसंति ?, गोयमा ! जंशूर्हने दीने मन्दरस्स पवपस्स दाहिणेण इसीसे रथणप्पमाए पुढवीए

प्रशापना-
या॑ मल्ल-
च० पत्ती॒

॥ १७ ॥

रथणामपस्त कंडस्त जोयणतपसहस्राहलस्त उवारि॑ एनं जोयणतपसं औगाहिचा हृषा चर्णं जोयणतपं वजिचा मन्त्रे
अहसु॑ जोयणतपसु॑ एत्य एं दाहिणिछाणं पिसायाणं देवाणं तिरियमसंखजा॑ भीमेजनगराचासतहस्ता भक्त्वीतिमक्षायं,
ते एं मनणा॑ जहा॑ ओहिओ॑ भवणवन्नओ॑ तहा॑ भाणियहो॑ जाव॑ पहिल्वा॑, एत्य एं दाहिणिछाणं पिसायाणं देवाणं पज्ज-
चापज्जताणं ठाणा॑ पच्चता॑ ? तिशुति॑ लोगस्त असंखेज्जभागे॑, तथ्य एं वहवे॑ दाहिणिछा॑ पिसाया॑ देवा॑ परिवसांति॑,
महिहिया॑ जहा॑ ओहिया॑ जाव॑ विहरंति॑ । काले॑ एत्य पिसायिदे॑ पिसायराया॑ परिवसइ॑, महिहीए॑ जाव॑ पमातेमाणे॑ । से एं
तथ्य तिरियमसंखज्जाणं॑ भीमेज्जनयराया॑संखसहस्राणं॑ चउण्ह॑ सामाणियसहस्रीणं॑ चउण्ह॑ य अगगमहिसीणं॑ सपरिवाराणं॑
तिण्ह॑ परिसाणं॑ सत्तण्ह॑ अणियाणं॑ सत्तण्ह॑ अणियाहिवर्ण॑ सोलसण्ह॑ आपरवदेवसाहस्रीणं॑ अभेसि॑ च चहृणं॑ दाहिणिछाणं॑
चाणमंतराणं॑ देवाणं॑ य देवीणं॑ य आहेवचं॑ जाव॑ विहरइ॑ । उत्तरिछाणं॑ पुच्छ्या॑, गोयमा॑ ! जेहव॑ दाहिणिछाणं॑ वसवया॑ तरेव
पिसायाणं॑ तहा॑ ख्याणिपि॑, नवरं॑ मन्दरस्त पवयस्त उत्तरेणं॑ महाकाले॑ एत्य पिसायिदे॑ पिसायराया॑ परिवसइ॑, जाव॑ विहरइ॑ । एवं जहा॑
पुच्छमाणिमहा॑, रक्खसाणं॑ भीममहामीमा॑, किनाणं॑ किन्नरकिञ्चुरिसा॑, किञ्चुरिसाणं॑ सञ्चुरितमहाञ्चुरिसा॑, भारोरगार्थ-
माहे॑ भीमे॑ य तहा॑ महाभीमे॑ ॥१४१॥ किन्नर किञ्चुरिसे॑ खलू॑ सञ्चुरिसे॑ खलू॑ तहा॑ महाञ्चुरिसे॑ । जरकायमहाकाय॑ गीचर॑ वय-
गीचर॑ते॑ ॥१४२॥ (म० ४८) । कहि॑ एं भीते॑ । अणवमियाणं॑ देवाणं॑ ठाणा॑ पक्षाचा॑, कहि॑ ने॑ भीते॑ । अणवमिया॑ देवा॑ परिवसांति॑,

२ स्थाना-
दे॑ व्य-
रस्थानं॑

ने॑ स॒.

॥ १८ ॥

गोपमा । इमीसे र्घणप्यमाए गुह्यवीए र्घणामयत्स कंडस्स जीघणसयसहस्रवाहक्षस्स उवरि जाव जीघणसएउ एथ पं
अणवन्नियाणं देवाणं तिरियमसंखेजा णगरावात्सहस्रा भवन्तीतिमकखायं, ते णं जाव पहिल्वा, एथ णं अणवन्नियाणं
देवाणं ठाणा, उववाएणं लोयस्स असंखेजइभागे समुग्योएणं लोयस्स असंखेजइभागे,
तथ णं बहवे अणवन्निया देवा परिवसंति महिह्या जहा पिसाथा जाव विहरति, सन्निहियसामाणा इथ दुवे अणवन्निदा
अणवन्नियक्कमारावाणी परिवसंति महिह्या, एवं जहा कालमहाकालाणं दोण्हपि दाहिणिल्लाणं उत्तरिल्लाण य भणिया तदा
सन्निहियसामाणाणंपि भाणियवा । संगहणीगाहा—अणवन्नियपणवन्नियधृसिवाइयभूयवाइया चेव । कंदियमहाकंदियकोहंज
पयगए चेव ॥ १४२ ॥ इमे इदा—‘सन्निहिया सामाणा धायविधाए इसी य दृसिवाले । ईसरमहेसरा (निय) हवद सुवच्छे
विसाले य ॥१४३॥ हासे हासर्द विय सेए य तहा भवे महासेए । पयग अ पयगवई य नेपवा आपुग्वीए ॥१४५॥(सू०४९)

नवरं ‘काले य महाकाले’ इत्यादि, दक्षिणोत्तराणां पिशाचानां यथाक्रममिन्द्रौ कालमहाकालौ, भूतानां सुरुप-
प्रतिरूपौ, यक्षाणां पूर्णभद्रमाणिभद्रौ, राक्षसानां भीममहाभीमौ, किङ्गराणां किङ्गरकिंपुरुपौ, किंपुरुपाणां सत्तुरुप-
महापुरुपौ, महोराणामतिकायमहाकायौ, गन्धवाणां गीतरतिगीतयशसौ ॥

कहि णं भंते ! जोइसियाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चाता ?, कहि णं भंते ! जोइसिया देवा परिवसंति ?, गोपमा !
इमीसे र्घणप्यमाए गुह्यवीए चहुसमरमणिज्ञाओ भूमिभागाओ सत्तणउइजोघणसए उहूं उपदत्ता दुसुत्तरजोघणसयचाहले

मज्जापना-
या: मल-
य० पृती।

॥ १७ ॥

रथणामपस्त कङ्कस्स जोयणसयसहस्राह्लस्स उवरि एगं जोयणसहस्रां ओगाहिचा हृदा चेंगं जोयणसयां बलिता मन्ये
अहसु जोयणसएसु एत्य णं दाहिणिछाणं पिसायाणं देवाणं तिरियमसहेजा भीमेजनगरावासहस्राभ्यन्तीतिमकस्यापं,
ते णं भवणा जहा ओहिओ भवणवनजी तहा भाणियबी जाव पडिल्वा, एत्य णं दाहिणिछाणं पिसायाणं देवाणं प्रज-
तापञ्जनाणं ठाणा पचना ? , तिहुवि लोगस्स असंखेज्जभागे, तथ्य णं वहवे दाहिणिछाण पिसाया देवा परिवत्संति,
महिद्विया जहा ओहिया जाव विहरंति । काले एत्य पिसायिदे पिसायराया परिवत्सइ, महिद्विए जाव पमासेमागे । से णं
तथ्य तिरियमसंखेज्जाणं भीमेजनयरावासासयसहस्राणं चउणहं सामाणियसाहस्रीणं चउणहं य जगगमाहिसीणं सपारिवाराणं
तिष्ठं परिसाणं सत्तणहं अणियाणं सत्तणहं अणियाहिवैष्णं सोलसणहं आयरवद्विवसाहस्रीणं अभेसि च वहृणं दाहिणिछाणं
जाणमंतराणं देवाण य देवीण य आहेवचं जाव विहरह । उत्तरिछाणं वुच्छा, गोयमा ! जहेव दाहिणिछाणं वरवाया चोव
उत्तरिछाणंपि, जवरं मन्दरस्स पवयस्स उत्तरेणं महाकाले एत्य पिसायिदे पिसायराया परिवत्सइ, जाव विहरह । एवं जहा
पिसायाणं तहा भूपाणपि, जाव गंधवाणं, नवरं इदेहु णाणतं भाणियबं इमेण विहिणा—भूपाणं उत्तरवद्विल्वा, जपस्साखं
उत्तरमाणिमहा, रक्खसाणं भीममहाभीमा, किन्तराणं किन्तरकिन्तुरिसा, किन्तुरिसाणं सप्त्युरितमहापुरिसा, नदरातवाखं
आइकायमहाकाया, गंधवाणं गीयरहनीयजसा, जाव विहरह । काले य महाकाले मुरुव पडिल्व उत्तरमारे य । तर येव मावि-
महे भीमे य तहा महामीमे ॥१४१॥ किन्तर किन्तुरिसे खलु तप्युरिसे खलु तहा मध्यापुरिसे । अप्तायमहाकाय नीवर्दी चेंग
गीयजसे ॥१४२॥ (म० ४८) । काहि णं भीते ! अपवस्थिताणं देवाणं ठाणा पमासा, नहि नं भीते ! जन्मतमिता देवा

२ स्थान
दे व्यां
रस्थानं
४८ वा

मन्तर
नं स. ४

॥ १७ ॥

तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणीयाणं सत्तण्हं अणीयाहिवद्देणं सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्रीणं जाव अन्नेसि च चहृणं

जोशसियाणं देवाणं देवीण य आहेवचं जाव विहरंति ॥ (सू० ५०)

उगोतिष्कसूत्रे 'अद्वकविठ्गसंठाणसंठियाइ' अद्वे कपित्थस्य अद्वकपित्थं तस्य संस्थानं तेन संस्थितानि, अत्रा-
धेपपरिहारे चन्द्रपञ्चसिटीकायां सूर्यपञ्चसिटीकायां चाभिहिताविति ततोऽवधायो, 'सबफालिहमया' इति सर्वो-
त्मना स्फटिकमयानि, तथा अभ्युदगता-आभिमुख्येन सर्वेतो विनिर्गता उत्सुष्टा-प्रबलतया सर्वासु दिशु प्रसुता या
प्रभा-दीसिस्तया सितानि-धवलानि अभ्युदगतोस्तप्रभासितानि, तथा विविधानां मणिकलकरलानां या भक्तयो-
विच्छितिविशेषासाभिथित्राणि-आश्रयभूतानि विविधमणिकनकभक्तिचित्राणि, 'याउद्युविजयवेजयंतीपडागाछ-
चाइच्छकलिया' यातोऽृता-वायुकम्पिता विजयः-अभ्युदयस्तसंस्मृचका वैजयन्त्यभिधाना या पताका अथवा विजय
इति वैजयन्तीनां पार्थकाणिकोच्यते तत्प्रधाना वैजयन्त्यः-पताकास्ता एव विजयवर्जिता वैजयन्त्यः पताकाः चत्रा-
तिच्छत्राणि—उपर्युपरिस्थितानि छत्राणि तेः कलितानि यातोऽृतविजयवैजयन्तीपताकाच्छत्रातिच्छत्रकलितानि
तुङ्गानि-उचानि, तथा गगनतलम्-अम्बवरतलं अनुलिखद्-अतिलङ्घयत शिखरं येषां तानि गगनतलानुलिखद्यच्छ-
राणि, तथा जालानि—जालकानि तानि च भवनभित्तिषु लोके प्रतीतानि, तदन्तरेणु विशिष्टयोभानिमित्तं रक्तानि
यत्र तानि तथा, पञ्चादुन्मीलितमिव—वह्यकृतमिव पञ्चरोत्मीलितवद्, तथाहि-किळ किमपि वस्तु पञ्चरात्—

प्रजापता:
या: मल-
य० एस्तो.

॥ १८ ॥

तिरियमसंखेजे जोहसविसए एत्थ एं जोइसिपाणं देवाणं तिरियमसंखेजा जोइसियविमाणावात्सप्तसहस्रा भवन्तीरिमध्या-
यं, ते एं विमाणा अद्विद्विग्नसंठणसंठिया सबफालिहमया अव्युग्मप्युत्तिपहसिया इव विविहमणिकणगरप्यणभविचित्ता
वाऽद्वयविजयवेजयंतीमङ्गाछताइचकलिया तुंगा गगणतलमहिलघमाणातिहरा जालितररथणपञ्जलमित्यव मणि-
कणग्रूभियागा वियसियसयवत्तुङ्गरीया तिलयरयणहृन्दचित्ता नाणामणिमपदामालंकिया अंतो वहि च सण्हा ववणि-
ज्ञाल्लवाङ्गापत्थडा शुङ्गासा सास्मरिया शुल्वा पासाइया दरिसणिजा अभिल्वा पहिल्वा एत्य एं जोइसियाणं देवाणं
प्रजापज्ञाणं ठाणा पन्ता तिषुवि लोगस्स असंखेज्ञभागे । तत्थ एं वहवे जोइसिया देवा परिचसंति, तंजहा—
चहस्सहै चेदा द्वरा सुका सणिच्छरा राहै धूमकेजु तुधा अंगारगा तचतवणिज्ञकणगवच्चा जे य गहा जोइसान्मि चारं
चरंति केजु य गहरया अहाकीसदविहा नकखतदेवतगणा पाणासंठणसंठियाओ पंचवच्चाओ तारयाओ ठियलेसाचारिणो
अविस्सामद्वलग्नहै प्रतेयनामकपागडियचिथमउडा महिडिया जाव पभासेमाणा, ते एं तत्थ साणं साणं विमाणावात्सप्त-
सहस्राणं साणं साणं सामाणियसाहस्रीणं साणं साणं अगमहसीणं सपरिवाराणं साणं साणं परिसाणं साणं साणं
अणियाणं साणं साणं अणियाहिवैर्णं साणं साणं आयरकखदेवसाहस्रीणं अभेसि च चृष्णं जोइसियाणं देवाणं देवीष य
आहेवचं जाव विहरंति । चंदिमध्यरिया इत्थ दुवे जोइसिदा जोइसियरायाणो परिवसंति, महिडिया जाव पभासेमाणा, ते
यं तत्थ साणं साणं जोइसियविमाणावासासप्तसहस्राणं चउण्है सामाणियसाहस्रीणं चउण्है जनमदिसीमं चपरिवारामं

२. स्थान
पदे ८
तिष्कस्या
नं स॒. ५०

॥ १८ ॥

तिण्हं परिसाणं सत्तणं अणीयाणं सत्तणं अणीयाहिवैणं सोलसणं आयरक्षदेवसाहस्रीणं जाव अनेसि च चहृणं
ज्ञोशस्तियाणं देवाणं देवीण य आहैवचं जाव विहरंति ॥ (सू० ५०)

ज्ञोतिनकस्त्रे 'अद्वकविष्टगस्ठाणसंठियाइ' अद्वै कपित्थस्य अद्वकपित्थं तस्य संस्थानं तेन संस्थितानि, अत्रा-
धेपरिहारौ चन्द्रपञ्चसिटीकायां चूर्यपञ्चसिटीकायां चाभिहिताविति ततोऽध्यायोः, 'सधफालिहमया' इति सर्वा-
त्मना स्फटिकमयानि, तथा अभ्युदगता-आभिमुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृष्टा-प्रवलतया सर्वाङ्गे दिशु प्रसुता या
प्रभा-दीसित्या सितानि-धवलानि अभ्युदगतोत्सुतप्रभासितानि, तथा विविधानां मणिकनकरतानां या भक्तयो-
विजितिविशेषाभिक्षित्राणि-आश्चर्यभूतानि विविधमणिकनकभक्तिचित्राणि, 'वाऽद्वैयविजयवेजयतीपडगाढ-
चाइचत्तकलिया' वा तोऽद्वैता-वायुकम्पता विजयः-अभ्युदयस्तसंसृचका वैजयन्त्यमिधाना या पताका अथवा विजय
इति वैजयन्तीनां पार्थकाणिंकोच्यते तत्रधाना वैजयन्त्यः-पताकास्ता एव विजयवर्जिता वैजयन्त्यः पताका: छत्रा-
तिन्छत्राणि—उपर्युपरिस्थितानि छत्राणि तेः कलितानि वा तोऽद्वैतविजयवैजयन्तीपताका-छत्राति-छत्रकलितानि
उज्जानि-उच्चानि, तथा गगनतलम्-अम्बरतलं अनुलिखद्-अतिलङ्घयत् शिखरं येषां तानि गगनतलानुलिखद्वित्तु-
राणि, तथा जालानि—जालकानि तानि च भवनभित्तिषु लोके प्रतीतानि, तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि
यत्र तानि तथा, पञ्चरात्मीलितमित्व—चहिर्कृतमित्व पञ्चरोत्मीलितमित्व, तथा हि-किल किमपि चस्तु पञ्चरात्—

प्रज्ञापना-
या: मठ-
य०षुतो-

॥ १८ ॥

तिरियमसंखेजे जोइसविसए पर्थ एं जोइसियाणं देवाणं तिरियमसंखेजा जोइसिपविमाणावाससपत्सहस्रा भवन्तीतिमध्या-
यं, ते एं विमाणा अद्वकविडागासंठाणसंठिया सबफालिहमया अबभुगयमृतियपहसिया इन विविहमणिकणगरपणमत्तिचिच्छा
वाउद्यविजयवेजयंतीपडागाछत्ताइछत्तकलिया तुंगा गगणतलमहिलथमाणातिहरा जालंतररथणपंजल्लियत मणि-
कणग्यूभियागा वियसियसयवत्तुङ्डरिया तिलथरयणहचंदचित्ता नाणामणिमयदामालंकिया अंतो वहि च सण्हा तवणि-
ज्जालइलथालुयापत्थडा सुहफासा सस्मिया मुहवा पासाह्या दरिसणिज्जा अभिल्वा पहिल्वा पर्थ एं जोइसियाणं देवाणं
पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्ता तिसुवि लोगस्स असंखेजहभागे । तथ एं वहवे जोइसिया देवा परिवसंति, तंजहा—
पहस्सहै चंदा मुरा सुका सणिन्छरा राह धूमकेज त्रुधा अंगारगा तत्तवणिज्जकणगवचा जे य गहा जोइसम्म चारं
चरंति केळ य गहरइया अडावीसइविहा नकखतदेवतगणा गाणासंठाणसंठियाओं पञ्चवन्नाओं तारयाओ ठियलेसाचारियों
अविसमामंडलगई प्रतेपनामंकणगडियचिथमउडा महिडिया जाव पभासेमाणा, ते एं तथ साणं साणं विमाणावाससप-
सहस्राणं साणं साणं सामाणियसाहस्रीणं साणं साणं अगमहिसीणं सपरिवाराणं साणं साणं परिसाणं साणं साणं
अणियाणं साणं साणं अणियाहिन्ऱीणं साणं साणं आपरक्षदेवसाहस्रीणं अन्नेसिं च बहुणं जोइसियाणं देवाणं देवीणं य
आहेवचं जाव विहरंति । चंदिमध्दरिया इथ दुवे जोइसिदा जोइसियरायाणो परिवसंति, महिडिया जाव पभासेमाणा, ते
एं तत्थ साणं साणं जोइसियविमाणावाससपत्सहस्राणं चउण्हं सामाणियसाहस्रीणं चउण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं

२ स्थान
पद व्यो
तिपक्षस्या
तं सु. ५०

॥ १८ ॥

तिष्ठे परिसाणं सत्तणं अणीयाणं सत्तणं अणीयाहिवैर्णं सोलसणं आवरकखदेवसाहस्रीणं जाव अनेसि च चहृणं
जोहासियाणं देवाणं देवीण य आहेवचं जाव विहरांति ॥ (सू० ५०)

ज्योतिष्कस्त्रे 'अद्वकविडगसंठणसंठियाइं' अद्वे कपितथस्य अद्वकपितयं तस्य संस्थानं तेन संस्थितानि, अत्रा-
क्षेपपरिहारौ चन्द्रपञ्चस्तीकायां सूर्यपञ्चस्तीकायां चामिहिताविति ततोऽवधायौ, 'सघफालिहमया' इति सर्वी-
तमना स्फटिकमयानि, तथा अभ्युदगता—आभिभुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृष्टा—प्रवलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या-
प्रभा—दीसिस्तया सितानि—धवलानि अभ्युदगतोस्तप्रभासितानि, तथा विविधानां मणिकनकरतानां या भक्त्यो—
विज्ञितिविशेषासाभिश्चत्राणि—आश्रयभूतानि विविधमणिकनकभक्तिचित्राणि, 'वाऽऽद्यविजयवेजयंतीपडागाछ-
चाइचतकलिया' वा तोऽकृता—वायुकम्पिता विजयः—अभ्युदयस्तसंसूचिका वैजयन्त्यभिधाना या पताका अथवा विजय
इति वैजयन्तीनां पार्थकाणिकोच्यते तत्प्रधाना वैजयन्त्यः—पताकासात्ता एव विजयवार्जिता वैजयन्त्यः पताकाः छत्रा-
तिन्छत्राणि—उपर्युपरिस्थितानि छत्राणि तेः कलितानि वातोऽकृतविजयवैजयन्तीपताकान्छत्रातिन्छत्रकलितानि
हुहानि—उचानि, तथा गगनतल्य—अन्वरतलं अबुलिखद्—अतिलङ्घयत् शिखरं येषां तानि गगनतलाबुलिखचित्ख-
राणि, तथा जालानि—जालकानि तानि च भवनभित्तिषु लोके प्रतीतानि, तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि
यत्र तानि तथा, पञ्चरात्रन्मीलितमिव—चहिष्कृतमिव पञ्चरोन्मीलितवद्, तथाहि—किल किमपि वस्तु पञ्चरात्र—

प्रजापना-
या: मल-
य० श्वतो.

॥ ९२ ॥

वंशादिमयप्रचल्लादनविशेषाद् वीहुष्कृतमस्त्वाविनष्ट्वायत्वात् शोभते तथा तान्यपि विमानानीति भावः, तथा
मणिकनकानां संबन्धिनी स्वपिका—शिखरं येषां तानि मणिकनकस्त्रूपिकानि, ततः पूर्वपदाभ्यां साह विदेषपणस-
मासः, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि उण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिकृतिवेन स्थितानि तिलकाद्य-भित्त्वादिषु
पुण्ड्राणि रङ्गमयाशाद्यचन्द्रा द्वारादिषु तैश्चत्राणि विकसितशतपत्रेषुण्डरीकृतिलकरलाद्यचन्द्रचत्राणि, तथा नाना-
मणिमयीभिदामभिरलङ्घतानि नानामणिमयदामालङ्घतानि, तथा अन्तर्बैहिंश्च श्लेष्यानि-मसुणानि तथा तपनीयं-
मुख्यविशेषतन्मय्या रुचिरायाः वाङ्मुकायाः—सिफ्तायाः प्रस्तुटः—प्रस्तुरो येषु तानि तपनीयरुचिराङ्गुकाप्रस्त-
ुरानि, तथा सुखस्पर्शानि शुभस्पर्शानि च, शेषं प्राचबत् यावत् ‘बहस्सङ्गं चंद्रा’ इत्यादि, शुद्धस्पतिचन्द्रस्त्रयैश्चक-
र्णेऽधरराङ्गुधूमकेनुवृथाङ्गारकाः, कथंभूता ? इत्याह—तस्तपनीयकनकवणी-ईपदरक्षणीः, तथा ये च महा-उक्त-
च्यतिरिक्ता ज्योतिश्चक्रे चारं चरन्ति केतवो ये च गतिरिक्ताः ये चाराविशतिविधा नव्यप्रदेवगणाते सर्वेऽपि
नानास्थानसंस्थिताः, चश्चदात् तपनीयकनकवणीः, तारकाः पञ्चवणीः, एते च सर्वेऽपि स्थितलेश्या—अस्तित्वे-
जेलेऽन्याकाः तथा ये चारिणः—चारतास्त्रैविश्राममण्डलगतिकाः, तथा सर्वेऽपि प्रत्येक नामाङ्गेन-स्वस्तनामाङ्गेन
प्रकटितं चिह्नं उक्ते येषां ते प्रत्येक[स्व]नामाङ्गप्रकटितचिह्नुक्ताः, किमुक्तं भवति ?—चन्द्रसु. मुकुटे चन्द्रमण्डल-
आङ्गनं सनामाङ्गप्रकटितं सर्वेष चर्यमण्डलं प्राहस्य प्राहमण्डलं नव्यप्रस्त्रे नव्यश्राकारं तारकस तारकात्विति ॥

२ स्थान-
पदे च्च
नं स. ५

॥ ९३ ॥

कहि यं भर्ते । वेमाणियाणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चा ?, कहि यं भर्ते ! वेमाणिया देवा परिवर्सति ?,
गोयमा ! इमीसे रथणप्पभाए शुद्धवीए बहुतमरमणिजाओ भूमिभानाओ उहूं चंदिमध्यरियगहनवस्ताराहन्नाणं बहूं
जोयणसयाइं बहूं जोयणसहस्राइं बहूं जोयणसथसहस्राइं बहुगाओ जोयणकोडीओ बहुगाओ जोयणकोडाकोडीओ
उहूं दूरं उपइत्ता एथ यं सोहमीसाणसणकुमारमाहिंदबंभलोयलतगमहासुकासहस्रारआणयपाणयआरणशुयनेवज्ञुनरेउ
एथ यं वेमाणियाणं देवाणं चउरासदि विमाणवात्सवसहस्रा मत्ताणउहूं च सहस्रा तेवीसं च विमाणा भवन्तीतिमवस्थायं,
ते यं विमाणा सधरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घडा मट्टा नीरया निमला निष्पक्ता निकंकड़न्याया सप्पमा सस्तरिया
सउज्जोया पासादीया दरिसणिजा अभिस्ववा पडिस्ववा, एथ यं वेमाणियाणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चा, तितुवि
लोयस्स असंखेज्जमाने, तथ्य यं बहूं वेमाणिया देवा परिवर्सति ?, ते०—सोहमीसाणसणकुमारमाहिंदबंभलोगलं-
तगमहासुकसहस्रारआणयपाणयआरणशुयनेज्ञुतरोववाइया देवा, ते यं मिगमहिसवराहसीहछगलदुरहयगयवहुयग-
सुगगडसभविडिमपाणहियचिथमउडा पसिहिलवरमउडकिरीहधारिणो वरकुहुज्जोहपाणणा मउडदित्तसिरिया रत्ताभा
पउमपम्हगोरा सेया सुहवन्नगंधफासा उत्तमवेउविणो पवरवत्थगंधमङ्गाणुलेवणयरा महिहिया महजुइया महायसा महावला
महाणमागा महासोक्ष्वा हारविराइयवच्छ्या कडयतुहियर्थभियम्हुया अंगदकुहुलमठगंडतलकचपीढधारी विचित्तहृथ्यमरणा
विचित्तमालामउली कछाणगपवरवत्थपरिहिया कछाणगपवरमङ्गाणुलेवणा मासुरवोदी पलंवपणमालधरा दिवेण वन्नेण
दिवेण गंधेण दिवेण संघयणेण दिवेण संठाणेण दिवाए इहीए दिवाए जुहीए दिवाए प्रभाए दिवाए छायाए

मज्जापना-
या: मल-
य० इती.

॥ १९ ॥

पंशादिमप्रच्छादनविशेषाद् चहिष्कृतमस्त्वानिविश्वच्छायत्वात् शोभते तथा तात्परि विमानानीति भावः तथा
मणिकनकानां संबन्धिनी स्त्रियिका—शिखरं येषां तानि मणिकनकस्तुपिकानि, ततः पूर्वपदाभ्यां सह विशेषणस-
मासः, तथा विकसितानि यानि शतपञ्चाणि पुण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिष्ठितिवेन स्थितानि तिलकाथ-भित्यादियु-
पुण्डरीणि रजमयाश्चाद्यचन्द्रा द्वारादियु तैश्चञ्चाणि विकसितशतपञ्चपुण्डरीकतिलकरलाद्यचन्द्रचञ्चाणि, तथा नाना-
मणिमयीभिदामभिरलङ्घतानि नानामणिमयदामालङ्घतानि, तथा अन्तर्वैश्च शृण्यानि-मसृणानि तथा तपनीय-
मुखण्डियोपस्तन्यन्या रुचिरायाः वाङ्गुकायाः—सिकतायाः प्रस्तुः—प्रस्तुरे येऽु तानि तपनीयरुचिरवाङ्गुकाप्रस्त-
ुरानि, तथा मुखस्पशीनि शुभस्पशीनि चा, शेषं प्राप्तवत् यावत् ‘वहस्सई चंद्रा’ इत्यादि, वहस्यतिचन्द्रसूर्यशुक्र-
चन्द्रिधररात्रुधर्मकेन्द्रुधाक्षरका:, कथंभूता ? इत्याह—तस्तपनीयकनकवणी—ईपद्मरक्षवणी:, तथा ये च प्रदा-उक्त-
नानासंस्थानसंस्थिताः, चशच्छात् तपनीयकनकवणी:, तारकाः पञ्चवणी:, एते च सर्वेऽपि स्थितलेश्या—अस्तित्वे-
जोलिश्याकाः तथा ये चारिणः—चारतास्तेऽविश्वामयमण्डलगतिकाः, तथा सर्वेऽपि स्थितलेश्या—
प्रकटितं चिह्नं गुड्कुटे येषां ते प्रलेक[स्व]नामाङ्गप्रकटितचिह्नगुड्कुटाः, किञ्चुकं भवति ?—चन्द्रस्य गुड्कुटे चन्द्रमण्डल-
जाङ्गनं सनामाङ्गप्रकटितं सर्वेष्य सर्वेषांगदलं प्रदस्य प्रदमण्डलं नश्चाकारं तारकस्य तारकाकारविति ॥

२ स्य
पदे ज्ये
तिष्कस्य
नं स. ५

॥ २० ॥

कहि एं भंते ! सोहम्मगदेवाणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा पञ्चता ?, कहि एं भंते ! सोहम्मगदेवा परिवत्संति ?, गोयमा !
जैवूदीवि दीवि मंदरस्स पञ्चयस्स दाहिणेणं इमासे रथणत्यभाए उटवीए बहुसमरमणिज्ञाओ भृमिभागाज्ञो जाव उह्नं दूरं
उपइत्ता एथ एं सोहम्मे जामं कर्षे पञ्चते पाइणपडीणत्यए उदीणदाहिणविच्छिन्ने अद्वचंद्रसंठाणसंठिए अचिमालि-
भासरासिवण्णामे असंखेज्ञाओ जोयणकोडाकोडीओ असंखेज्ञाओ जोय-
णकोडाकोडीओ परिवत्वेण सवरयणामए अच्छे जाव पडिल्वे, तथ एं सोहम्मगदेवाणं वर्तीतविमाणावाससयसहस्सा
भवन्नीतिमन्त्रवायं, ते एं विमाणा सवरयणामया जाव पडिल्वा, तेसिणं विमाणाणं बहुमज्जदेसभागे पंच वडिसया पञ्च-
चा, तंजहा—असोगवाडिसए सत्तवणवडिसए चूयवडिसए मज्जे इत्थ सोहम्मवाडिसए, ते एं वडिसया
सवरयणामया अच्छा जाव पडिल्वा, एथ एं सोहम्मगदेवाणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा पञ्चता, तिसुवि लोगस्स असंखि-
जाइभागे, तथ एं वह्वे सोहम्मगदेवा परिवसंति महिहिया जाव पभासेमाणा, ते एं तथ साणं साणं विमाणावाससय-
सहस्साणं साणं साणं अगमहिसीणं साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं एवं जहैव ओहियाणं तहैव एप्सिंपि भाणियवं जाव
आपरकवदवसाहस्सीणं अनेसि च वह्वणं सोहम्मगकपवासीणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य आहवचं जाव विहरंति ।
सके इत्थ देविदे देवराया परिवसइ, वज्ञपाणी उरुदरे सप्तकरु सहस्रकरु मधवं पागतासणे दाहिणहलोगाहिवई वर्तीस-
विमाणावाससयसहस्साहिवई एरावणवाहणे सुरिदे अयरवरवत्यथरे आलश्यमालमउडे नवहेमचाराचित्तचलकुडलविलि-
हिज्ञमाणगढे माहिहिए जाव पभासेमाणे से एं तथ चत्तीसाए विमाणावाससयसहस्साणं चउरासीए सामाणियसाहस्सीणं

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० वृत्तोः

॥१०६॥

दिवाए अचीए दिवेण तेषणं दिवाए लेसाए दस दिसाओ उओवेमाणा पभासेमाणा ते णं तत्य साणं साणं विमाणावास-
सप्तसहस्राणं साणं साणं सामाणियसाहस्रीणं साणं साणं तायनीसगाणं साणं साणं लोगपालाणं साणं साणं अगगमाहस्रीणं
सपरिवाराणं साणं साणं परिसाणं साणं साणं साणं आणियाणं साणं साणं अणियाहिवर्णं साणं साणं आपरक्षदेवसाहस्रीणं
अन्नोसि च बहुणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य आहवचं पीरेवचं जाव दिवाइ भोगभोगाइ भुजमाणा विहरंति । (स०५१)

वैमानिकस्त्रे चतुरशीतिविमानलधाणि सप्तनवतिविमानसहस्राणि त्रयोविंशतिविमानानीति, ‘वर्तीसद्वावीसा
वारसहचउरो सप्तसहस्रा’ इत्यादिसंख्यामीलनेन परिभावनीयानि, ‘ते णं मिगमहिस’ इत्यादि, सौघर्मदेवा सुग-
रुपप्रकटितचिह्नमुकुटा: इश्वानदेवा महिपरुपप्रकटितचिह्नमुकुटा: सनत्कुमारदेवा वराहरुपप्रकटितचिह्नमुकुटा:
माहेन्द्रदेवा सिंहरुपप्रकटितमुकुटचिह्नाः ब्रह्मलोकदेवा छालरुपप्रकटितमुकुटचिह्नाः लान्तकर्णदेवा दुर्दुररुपप्रकटि-
तमुकुटचिह्नाः शुक्रकल्पदेवा हयमुकुटचिह्नाः सहस्रारकल्पदेवा गजपतिमुकुटचिह्नाः ज्ञानतकल्पदेवा भुजगमुकुट-
चिह्नाः प्राणतकल्पदेवा: स्वर्गमुकुटचिह्नाः खज्ञः—चतुर्षदविशेष आटव्यः आरणकल्पदेवा शृष्टभगुकुटचिह्नाः ज्ञस्युत-
कल्पदेवा विद्मभुकुटचिह्नाः, ‘वरकुड्डुजोइआणणा’ इति वराभ्यां कुण्डलाभ्यामुहपोतितं-भास्त्रीकृतमानन् वेषा-
ते तथा, त्रेषं शुगमः ॥

२ स्थान
पदे घैमा
निकस्या
ने सु. ५

॥१०७॥

कहि णं भंते ! सोहम्मगदेवाणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा पन्चा ?, कहि णं भंते ! सोहम्मगदेवा परिवसंति ?, गोयमा !
जेवृद्धिवे दीवे मंदरस्स पव्यस्स दाहिणेर्ण इमीसे रथणप्पभाए उटवीए बडुसमरमणिजाओ भूमिभागाओ जाव उहूँ दूरं
उपइत्ता एथ णं सोहम्मे जामं कर्णे पन्चे पाईणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिने अच्छ चंद्रसंठाणसंठिए अचिमालि-
भातरातिवणामे असंखेजाओ जोयणकोडाकोडीओ असंखेजाओ जोयणकोडाकोडीओ आयामाविकखमेण असंखेजाओ जोय-
णकोडाकोडीओ परिखुवेणं सवरयणामए अच्छे जाव पडिल्वे, तथ णं सोहम्मगदेवाणं वत्तीसविमाणावाससपसहस्ता
भवन्तीतिमव्यायं, ते णं विमाणा सवरयणामया जाव पडिल्वा, तेसिणं विमाणाणं बडुमज्ज्वदेसभागे पञ्च वडिंसया पन्च
चां, तंजहा—असोगवाडिंसए सत्तवणवडिंसए चंपवडिंसए मज्ज्वे इथ सोहम्मवाडिंसए, ते णं वडिंसया
सब्बरयणामया अच्छा जाव पडिल्वा, एथ णं सोहम्मगदेवाणं पञ्जतापञ्जताणं ठाणा पन्चा, तिसुवि लोगस्स असंखि-
जाइभागे, तथ णं बहवे सोहम्मगदेवा परिवसंति महिडुया जाव पभासेमाणा, ते णं तथ साणं साणं विमाणावाससप-
सहस्ताणं साणं साणं अगमाहिसीणं साणं साणं सामाणियसाहस्तीणं एवं जहेव ओहियाणं तेहेव एसिंपि भाणियबं जाव
आयरकरवेवसाहस्तीणं अनेसि च बहुणं सोहम्मगकप्पवासीणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य आहेवचं जाव विहरति ।
सके इस्थ देविदे देवराया परिवसइ, वज्रपाणी उरदरे सगक्तु सहस्रन्वे मध्यं पागसासणे दाहिणहुलोगाहिवई वत्तीस-
विमाणावाससपसहस्ताहिवई एरावणवाहिणे सुरिदे अयरवरवत्यथये आलझ्यमालमउडे नवेमचारुचित्तचंचलकुङ्डलविलि-
हिजमाणगडे महिडुए जाव पभासेमाणे से णं तथ चीसाए विमाणावाससपसहस्ताणं चउरासीए सामाणियसाहस्तीणं

प्रश्नापना-
या: मल-
य० शृंती.

तायतीसाए तायतीसगाणे चउण्हे लोगपालाणे अहण्हे अगमाहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सचण्हं अणीयाणे
सचण्हं अणीयाहिवैणं चउण्हे चउरासीणं आपरक्षदेवसाहस्रीणं अब्रेति च वहूणं सोहम्मक्षवासीणं वेमाणियाणं देवाण
य देवीण य आहेवचं पोरेवचं कुवेमाणे जाव विहरइ ॥ (सू० ५२)

॥१०१॥

सौधमेकल्पसूत्रे 'अचिमालिभासरासिवज्ञामे' इति (अचिपां मालावत् भासां राशिवत् वणिकान्तिर्यस्) 'वज-
पाणी' इति वज्रं पाणिवस्य इति वज्रपाणिः ('पुरंदरंति') अमुरादिपुरदारणात् पुरन्दरः । 'सप्यकर्तु' इति शतं करुनां-

प्रतिमानामभिग्रहविवेषोपाणां श्रमणोपासकपञ्चमप्रतिमारूपाणां चा कार्तिकश्रेष्ठिभवापेष्यथा यस्यासी शतक्रुः 'सहस्र-
कर्त्ते' इति सहस्रमध्यां यस्यासी सहस्राथः; इन्द्रस्य हि किळ मधिपाणां पञ्च शतानि सन्ति, तदीयानां चाल्याभिन्द्रप्र-
योजनव्यापृततया इन्द्रसवन्धितवेन विवरणात् सहस्राक्षत्वमिन्द्रस्य 'मध्यं' इति मधा-महामेघाले चस्य एवे सन्ति
स मध्यान् तथा ('पागसासणे' ति) पाको नाम चलवान् रिषुः स शिष्यते-निराक्रियते येन स पाकशासनः, 'वरयं-
वरयत्थधरे' अरजांसि-रजोरहितानि सच्छतया अस्त्वरवदम्बराणि यस्याणि धारयति अरजोऽस्त्वरवद्यथरः, 'भालृ-
यमालमउहे' इति माला च मुकुटथ मालामुकुटं आळगितम्-आविद्म मालामुकुटं वेन च आळगितमालामुकुटः
'नवहैमचारुचित्तचलकुडलविलिहिज्जमाणगाह', इति नवमिव— अत्युक्तचारुचित्तया प्रस्त्रमभिमुहे नव च ते वद-

२ स्यान
प्रदीर्घ
मस्यानं

॥१०२॥

कहि णं भंते ! ईसाणाणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चाता ?, कहि णं भंते ! ईसाणगदेवा परिवर्तति ?, गोयमा जंपूरीने दीवि मंदरस्स पवयस्स उत्तरेण इमीसि र्यणप्पभाए उडवीए बङ्गुसमरमणिजाओ श्रमिमागाओ उहुं चंदिमध्यरिय गहनकलतारालवाणं बहुइं जीयणसयाइं बहुइं जीयणसहस्ताइं जाव उहुं उप्पइता एथ णं ईसाणे पामं काष्ये पक्कते पाईणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिणे एवं जहा सोहम्मे जाव पडिलवे, तत्थं णं ईसाणगदेवाणं अट्टाधीर्तं निमाणाप्तास- सप्तसहस्रा भवन्तीतिमक्त्वाय, ते णं विमाणा सवरयणामया जाव पडिलवा, तेसिणं बङ्गुमज्जदेसमागे पञ्च वडिसया पक्कता, तंजहा—अंकवडिसए फालिलवडिसए र्यणवडिसए जातरूलवडिसए मझ्ये हस्थ ईसाणवाडिसए, ते णं वडिसया सधरयणामया जाव पडिलवा, एथ णं ईसाणगदेवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पञ्चाता, तियुवि लोगस्स असंख्याइभागे, सेसं जहा सोहम्मगदेवाणं जाव विहरंति, ईसाणे इथ देविंदि देवराया परिवत्तइ, ढलपाणी वसहवाहणे उत्तरहुलोगाहि- वहुं अहावीसविमाणावाससयसहस्राहि वहुं अरयवरवत्थयरे सेसं जहा सक्कस्स जाव पभासमाणे, से णं तत्थ अट्टाधीसाए विमाणावाससयसहस्राणं असीईए सामाणियसाहस्रीणं तायचीसाए तोयचीसगाणं चउण्ह लोगपालाणं अट्टण्ह अगगमाहिसीणं सपरिवराणं तिण्ह परिसाणं सत्तण्ह अणियाणं सत्तण्ह अणियाहिवहीणं चउण्ह असीईणं आयरवत्थदेवसाहस्रीणं अनेसिं च वहुणं ईसाणकलपवासीणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य आहेवचं जाव विहरइ ॥ कहि णं भंते ! सण्कुमारदेवाणं पञ्चाप- जत्ताणं ठाणा पक्कता ?, कहि णं भंते ! सण्कुमारा देवा परिवर्तति ?, जीयमा । सोहम्मस्स कप्पस्स उर्पि सपविष्व सपदि- दिसि वहुइं जोयणाइं वहुइं जोयणसहस्राइं वहुइं जीयणसयसहस्राइं वहुगाओ जीयणकोडीओ वहुगाओ

प्रज्ञापना-
या: मल्ल-
य० दृती।

तायतीसाए तायतीसिगाणे चउण्हे लोगपालाणे आहण्हे अगमाहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हे परिसाणं सचण्हे अणीयाणं सत्तण्हे अणीयाहिवैणं चउण्हे चउरासीणं आयरकखदेवसाहसीणं अबोसि च बहूणं सोहम्मकप्यवासीणं देवाण
य देवीण य आहेवचं पोरेवचं कुबोमाणे जाव विहरइ ॥ (सू० ५२)

॥१०३॥

२ स्थान
प्रदं सौध
मीस्यानं

सौधमंकल्पसूत्रे 'अचिमालिभासरासिवज्ञामे' इति (अचिपां मालावत् भासां राशिवत् वणिकान्तिर्यस) 'वज्ञ-
पाणी' इति वज्रं पाणिवस्य इति वज्रपाणिः, ('पुरंदरंति) अमुरादिपुरदारणात् पुरन्दरः । 'सयकात्' इति शतं क्रतुनां-
प्रतिमानामभिग्रहविशेषाणां श्रमणोपासकपञ्चमप्रतिमारूपाणां चा कार्तिकश्रेष्ठिभवापेष्यया यस्यासौ शतक्रतुः 'सहस्र-
कस्वे' इति सहस्रमृणां यस्यासौ सहस्राध्यः; इन्द्रस्य हि किल मन्त्रिणां पञ्च शतानि सन्ति, तदीयानां चाक्षामिन्द्रप्र-
योजनव्यापृततया इन्द्रसबन्धितवेन विवक्षणात् सहस्राक्षत्वमिन्द्रस्य 'मध्यं' इति मध्या-महामेघाते यस्य वर्षे सन्ति
स मध्यवान् तथा ('पागसासणे' चिं) पाको नाम वलवान् रिपुः स शिष्यते-निराक्रियते येन स पाकशासनः, 'अरयं-
वरवत्यधरे' अरजांसि-रजोरहितानि सच्छतया अस्त्वरवदम्बराणि यज्ञाणि धारयति अरजोऽस्त्वरवद्यधरः, 'भालृ-
यमालमउडे' इति माला च मुकुटश्च मालामुकुटं आलगितम्-आविद्धं मालामुकुटं वेन स शाळगितमालामुकुटः
'नवहैमचारुचित्तचलकुडलविलिहिजमाणनाहे' इति नवमिव— अत्युक्टचारुचित्तया प्रस्त्रमभिन्न हैम चन्हे नव-

॥१०३॥

कहि णं भंते । ईसाणाणं देवाणं पञ्चाणं ठाणा पञ्चता ?, कहि णं भंते । ईसाणगदेवा परिवर्तति ?, गोपमा]
जंयूदीवे दीवे मंदरस्स पवयस्स उत्तरेण इमीते रथणप्यभाए उट्टवीए बुक्समरमणिज्ञाओ भूमिमागाओ उहूं चंद्रिमस्त्रिय-
गहनवरखततारालवाणं वहूं जीयणसयाहूं वहूं जीयणसहस्साहूं जाव उहूं उप्पहचा एत्थं णं ईसाणे पासं कर्णे पञ्चते
पाहणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छुणे एवं जहा सोहम्मे जाव पडिल्वे, तत्थं णं ईसाणगदेवाणं अठावीसं विमाणावात्स-
सायत्सहस्सा भवन्तीतिमक्षायां, ते णं विमाणा सब्बरयणामया जाव पाडिल्वा, तेसिणं वहुमङ्गदेसभागे पञ्च वाहिंसया
पञ्चता, तेंहा—अंकवडिसए फलिहवडिसए रथणवडिसए जातरुववडिसए, ते णं वाहिंसया
सावरयणामया जाव पाडिल्वा, एत्थं णं ईसाणगदेवाणं पञ्चाणापञ्चाणं ठाणा पञ्चता, तिचुवि लोगस्स अतस्खेज्जहमागे,
सेसं जहा सोहम्मगदेवाणं जाव विहरति, ईसाणे इत्थं देविंदि देवराया परिवसइ, घूलपाणी वसहवाहणे उचरहलोगाहि-
वहूं अहावीसविमाणावाससयसहस्साहिवहूं अरथवरवत्थधरे सेसं जहा सकस्स जाव पमासमाणे, से णं तृथं अठावीसाए
विमाणावात्ससयसहस्साणं असीईए सामाणियसाहस्सीणं तायचीसाए तायचीसाए चउणहूं लोगपालाणं अट्टणहूं अगमहिसीणं
समरिवराणं तिएं परिसाणं सत्तणहूं अणियाहिवहैणं चउणहूं असीईणं आयरवरदपसाहस्सीणं अनेसि च
चहूणं ईसाणकपवासीणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य आहेवचं जाव विहरह ॥ कहि णं भंते । सणकुमारदेवाणं पञ्चाण-
ज्ञाणं ठाणा पञ्चता ?, कहि णं भंते । सणकुमारा देवा परिवर्तति ?, गोयमा । सोहम्मस्स कप्पस्स उर्तिप सपकिय सपडि-
दिसि वहूं जीयणाहूं वहूं जीयणसयसहस्साहूं वहूं जीयणसयसहस्साहूं वहूं जीयणकोडीओ वहुगाओ

पश्चापना-
या: मल-
य० एवो.

तायतीमाणं तायतीसगाणं चउण्हे लोगपालाणं अहण्हे अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हे परिसाणं सचण्हे अणीयाणं
संतण्हे अणीयाहिवैणं चउण्हे चउरासीणं आयरक्षदेवसाहसीणं अचेसि च घृणं सोहमकथवासीणं देवाण
य देवीण य आहेवचं पोरेवचं कुवेमाणे जाव विहरइ ॥ (सू० ५२)

॥१०१॥

सौधमेकल्पसूत्रे 'अश्वमालिभासरासिद्वामे' इति (अचिपां मालावत् भासां राशिवत् वर्णकान्तिप्रस्य) 'वज्ञ-
पाणी' इति वज्ञं पाणावस्य इति वज्रपाणिः, ('पुरंदरं'ति) अमुरादिपुरदारणात् पुरन्दरः । 'सृपक्षतु' इति यतं कृत्वानं-
क्षेत्रे इति सहस्रमध्यां ग्रसासो सहस्राध्यः, इन्द्रस्य हि किळ मध्रिपां पञ्च शतानि सन्ति, तदीयानां चास्थामिन्द्रप्र-
स मध्यवान् तथा ('पागसामणे'ति) पाको नाम बलवान् रिः स शिष्यते-श्रिति मध्या—महामेषाते यस्य चर्चे सन्ति
बरवत्थयरे अर्जांसि-रजोरहितानि सच्छतया अन्वरक्षदम्बराणि यस्याणि धारयति बरजोऽम्बरक्षद्वारः, 'भाल-
यमालमउहे' इति भाला च उकुटश्च भालामुकुटं जालगितम्—जालिदं भालामुकुटं येन स जालगितमाभ्युकुटः
ऐमनी नष्टैमध्यां चारुचित्राम्बां च चलाम्बां कुण्डलाम्बां विलिष्यमानो गणवै शस्त्र स दाढा न

२. स्थान
पद चौधु
संस्थानं

सू. ५२

॥१०२॥

कहि गं भते ! इसापाणं देवाणं पज्ञापज्ञाणं ठाणा पन्नां १, कहि गं भते ! इसापाणदेवा परिवर्तीति २, जोयमा !
जन्मूर्दीते दीवि मंदरस्स पवरस्स उचरेण इमीसे रथणपभाए उठवीए चुइसमरमणिज्ञाओ भूमिमागाओ उहुं चाँदिमध्यरिय-
गहनकखतारालवाणं बहुइं जीयणसयाइ चहुइं जीयणसहस्ताइ जाव उहुं उपपट्टा एत्थं गं इसागेपामं कध्ये पन्नते
पाइणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिणे एवं जहा सोहम्मे जाव पहिलवे, तथ्यं गं इसापाणदेवाणं अडानीसिं विमाणवास-
सपत्सहस्ता भवन्तीतिमक्खायं, ते गं विमाणा सबरयणामया जाव पहिलवा, तेसिणं चुम्जश्चदेसमाने पञ्च वाडिसया
पन्नां, तंजहा—अंकवडिसए फलिहवडिसए रयणवडिसए जातरुववडिसए मज्जे हृथ्य इसाणवाडिसए, ते गं वाडिसया
सपत्सहस्ता मया जाव पडिल्लवा, एत्थं गं इसापाणदेवाणं पज्ञाचापज्ञाणं ठाणा पन्नां, तिभुवि लोगस्स असंख्याइ-
सेत्सं जहा सोहम्मगदेवाणं जाव विहरति, इसापे इत्थं देविंदे देवराया परिवस्त्र, द्यलपाणी वसहवाहणे उचरहुलोगाहि-
वहुं अद्वावीसविमाणवासपत्सपत्सहस्ताहि वहुं अरयंवरवत्थयेरे सेत्सं जहा सकस्त जाव पभासमाणे, से गं तथ्यं अहावीमाए
विमाणवासपत्सपत्सहस्ताणं असीइए सामाणियसाहस्तीणं तायचीसाए तायचीसगाणं चउण्हं लोगपालाणं अटण्हं अगमाहिसीणं
सपरिवराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणियाणं सत्तण्हं अणियाहिवहैणं चउण्हं असीइणं आयरवखदेवसाहस्तीणं अन्नेसिं च
चहुणं इसापकपवासीणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य आहेवचं जाव विहरइ ॥ कहि गं भते ! सण्कुमारदेवाणं पज्ञाचाप-
जन्माणं ठाणा पन्नां १, कहि गं भते ! सण्कुमारा देवा परिवर्ताति २, जोयमा । सोहम्मस्स कप्पत्स उर्ध्यं सपविष्व सपडि-
दिसि वहुं जीयणाहि वहुं जीयणसयाइ चहुइं जीयणसहस्ताइ चहुगाओ जीयणकोडीओ चहुगाओ

କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ
କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ

ठाणा पन्तरा ? , कहि एं भंते ! चंभलोगदेवा परिवसंति ?, गोयमा ! सणकुमारमाहिंदाणं कृष्णाणं उर्णिप सपर्किख सप-
हिदिसि वहूँ जोयणाइं जाव उपइत्ता एथ एं चंभलोए नामं कृष्ण पाइणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छणे पाडिहुनचं-
दसंठाणसंठिए आचिमालीभासरातिष्पमे, अवसेसं जहा सणकुमाराणं, नवरं चत्तारि विमाणावाससयसहस्ता वडिंसया
जहा सोहमवडिसया नवरं मज्जे इथ चंभलोयवडिसए, एथ एं चंभलोगदेवाणं ठाणा पन्तरा, सेसं तहेव जाव विहरंति,
यमे इथ देविदे देवराया परिवसइ अरयंचरवत्थधरे एवं जहा सणकुमारि जाव विहरइ, नवरं चउण्हं विमाणावाससह-
स्ताणं सट्टीए सामाणियसाहस्रीणं चउण्हं सट्टीए आयरकखदेवसाहस्रीणं अचेसि च वहूणं जाव विहरइ || कहि एं भंते !
लंतगदेवाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्तरा ?, कहि एं भंते ! लंतगदेवा परिवसंति ?, गोयमा ! चंभलोगस्स कृष्णस्स उर्णिप
पाइणपडीणायए जहा चंभलोए, नवरं पणासं विमाणावाससहस्ता भवन्तीतिमकखायं, वडिंसगा जहा ईसाणवडिसगा
नवरं मज्जे इथ लंतगवडिसए देवा तहेव जाव विहरंति, लंतए एथ देविदे देवराया परिवसइ, जहा सणकुमारि, नवरं पणा-
साए विमाणावाससहस्राणं पणासाए सामाणियसाहस्रीणं चउण्ह य पणासाणं आयरकखदेवसाहस्रीणं अचेसि च
भहूणं जाव विहरइ || कहि एं भंते ! महाशुकाणं देवाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्तरा ?, कहि एं भंते ! महाशुका देवा परिव-
संति ?, गोयमा ! लंतगस्स कृष्णस्स उर्णिप सपर्किख सपडिदिसि जाव उपइत्ता एथ एं महाशुके नामं कृष्ण पन्तरे पाइणपडी-
पायए उदीणदाहिणविच्छणे, जहा चंभलोए, नवरं चत्तालीसविमाणावाससहस्ता भवन्तीतिमकखायं, वडिंसगा जहा सो-

प्रजापता-
या: मल-
य० एतो-

॥१०२॥

जोयणकोडाकोडीओ उहूं दूरं उपइत्ता एथं पं सणंकुमारे जामं कृपे ५० पाइणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिणे नहा
सोहम्मे जाव पडिल्लवे, तथं पं सणंकुमाराणं देवाणं चारस विमाणावासासपसहस्ता भवन्तीतिमवखायं, ते पं विमाणा सब-
रयणामया जाव पडिल्लवा, तेसिणं विमाणाणं बहुमज्जदेसभगे पञ्च बडिसगा पन्ता, तेजहा—अतीगवडिसए सचवन-
बडिसए चंपगवाडिसए चूयवडिसए मज्जे एथं सणंकुमारवडिसए, ते पं वडिसया सबरयणामया अन्धा जाव पडिल्लवा,
एथं पं सणंकुमारदेवाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्ता, तिसुवि लोगस्स असंखेज्जभागे, तथं पं वहवे सणंकुमारदेवा
परिवसंति, माहिड्या जाव पभासेमाणा विहरंति, नवरं अगमहिसीओ एतिथ, सणंकुमारे इथं देविदे देवराया परिव-
सह, अरयवरवथधरे, सेसं जहा सक्सस, से पं तथं चारसणं विमाणावासासपसहस्ताणं चावचरीए सामाणियसाहस्रीणं
सेसं जहा सक्सस अगमहिसीवज्जं, नवरं चउण्हं चावचरीणं आयरवेदवसाहस्रीणं जाव विहरद ॥ कहि पं मंते !
माहिददवाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्ता १, कहि पं मंते ! माहिदगदेवा परिवसंति ?, गोयमा ! ईसाणस्स कृपस
उण्हं सपकिख सपहिदिसि बहूं जोयणाहूं जाव बहुयाओ जोयणकोडाकोडीओ उहूं दूरं उपइत्ता एथं पं माहिदे नामं
कृपे ५० पाइणपडीणायए, जाव एवं जहेव सणंकुमारे, नवरं अठ विमाणावासासपसहस्ता, बडिसया जहा ईसाणे, नवरं
मज्जे इथं माहिदवडिसए, एवं जहा सणंकुमाराणं देवाणं जाव विहरंति, माहिदे इथं देविदे देवराया परिवसह,
अरयवरवत्थधरे, एवं जहा सणंकुमारे जाव विहरद, नवरं अहूं विमाणावासासपसहस्ताणं सचरीए सामाणियसा-
हस्तीणं चउण्हं सतरीणं आयरक्षबदेवसाहस्रीणं जाव विहरद ॥ कहि पं मंते ! बंदलोगदेवान्

२ स्थान-
पदे चन-
कुमारा-
दिस्यानं
स. ५३

॥१०३॥

ठाणा पन्नता ? , कहि गं भेते ! चंभलोगदेवा परिवसंति ?, गोयमा ! सणकुमारमाहिंदाणं कर्तपाणं उर्लिपं सपर्किख सप-
हिदिसि वहूं जोयणाइं जाव उपइचा एथं गं चंभलोए नामं कर्ष्ये पाइणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिणे पडिषुचर्चं
दसठाणसाठिए अचिमालीभासरासिपमे, अवसेसं जहा सणकुमाराणं, नवरं चत्तारि विमाणवाससयसहस्ता वडिसया
जहा सोहमवहिसया नवरं मज्जे इथं चंभलोपवहिसए, एथं गं चंभलोगदेवाणं ठाणा पन्नता, सेसं तहेव जाव विहरंति,
बंगे इथं देविदे देवराया परिवसइ अरथं वरवथधरे एवं जहा सणकुमारि जाव विहरइ ॥ कहि गं भेते !
स्त्राणं सट्टीए सामाणियसाहसीणं चउणहं सट्टीए आयरक्षदेवसाहसीणं अचोसिं च वहूणं जाव विहरइ ॥ कहि गं भेते !
लंतगदेवाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्नता ?, कहि गं भेते ! लंतगदेवा परिवसंति ?, गोयमा ! चंभलोगस्स कर्तपस्स उर्लिप
पाइणपडीणायए जहा चंभलोए जोयणकोडीओ उहुं दूरं उपइचा एथं गं लंतए नामं कर्ष्ये पन्नते
पाइणपडीणायए जहा चंभलोए, नवरं पणासं विमाणवाससहस्ता भवन्तीतिमवखायं, वडिसगा जहा ईसाणवहिसगा
नवरं मज्जे इथं लंतगवडिसए देवा तहेव जाव विहरंति, लंतए एथं देविदे देवराया परिवसइ, जहा सणकुमारि, नवरं पणा-
साए विमाणवाससहस्ताणं पणासाए सामाणियसाहसीणं चउणहं य पणासाणं आयरक्षदेवसाहसीणं अचोसिं च
चहूणं जाव विहरइ ॥ कहि गं भेते ! महाशुक्राणं देवाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्नता ?, कहि गं भेते ! महाशुक्रे नामं कर्ष्ये पन्नते पाइणपडी-
संति ?, गोयमा ! लंतगस्स कणस्स उर्लिपं सपर्किख सपडिसि जाव उपइचा एथं गं महाशुक्रे नामं कर्ष्ये पन्नते पाइणपडी-
पायए उदीणदाहिणविच्छिणे, जहा चंभलोए, नवरं चालीसविमाणवाससहस्ता भवन्तीतिमवखायं, वडिसगा जहा सो-

प्रज्ञापता-
या: मल-
य० पृच्छा:

॥१०२॥

जोगणकोडाकोडीओ उहुं दरं उपइत्ता एथं पं सणंकुमारे जामं कप्पे १० पाइणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छुणे जहा

सोहम्मे जाव पडिल्लवे, तथं पं सणंकुमाराणं देवाणं चास्त विमाणावासस्यसहस्ता भवन्तीतिमक्खायं, ते पं विमाणा सब-
कुमारा-
रणामया जाव पडिल्लवा, तेसिं प्रिमाणाणं चुम्ज्ञदेसभागे पंच बडिसगा पचना, तंजहा—असोगवडिसए सचवन-
वडिसए चंगवाडिसए चृयवडिसए मज्जे एथं सणंकुमारवडिसए, ते पं चाडिसया स्वरयणामया अन्या जाव पडिल्लवा,
परिवसंति, महिहिया जाव पमासेमाणा विहरंति, नवरं अगमहिसीओ पात्थ, सणंकुमारे इथं देविंदे देवराया परिव-
सह, अरयंवरवथधरे, सेसं जहा सक्सस, से पं तथं चारसहं विमाणावासस्यसहस्ताणं चावतरीए सामाणियसाहस्रीणं
सेसं जहा सक्सस अगमहिसीवज्जं, नवरं चउण्हं चावतरीणं आयरखदेवसाहस्रीणं जाव विहर० ॥ कहि पं भंते !
माहिददेवाणं पज्जापज्जताणं ठाणा पचना ?, कहि पं भंते ! माहिदगदेवा परिवसंति ?, गोयमा ! ईसाणस्त कप्पस्त
उपिं प्रिष्ठ सपडिदिसि वहुं जोगणाहौ जाव चुप्याओ जोगणकोडाकोडीओ उहुं दरं उपइत्ता एथं पं माहिदे नामं
कप्पे १० पाइणपडीणायए, जाव एवं जहेव सणंकुमारे, नवरं अह विमाणावासस्यसहस्ता, बडिसया जहा ईसाणे, नवरं
मज्जे इथं माहिदवडिसए, एवं जहा सणंकुमाराणं देवाणं जाव विहरंति, माहिदे इथं देविंदे देवराया परिवसह,
अरयंवरवथधरे, एवं जहा सणंकुमारे जाव विहर०, नवरं अडुण्हं विमाणावासस्यसहस्ताणं सचारिए सामाणियसा-
हस्तीणं चउण्हं सचारिए आयरखदेवसाहस्रीणं जाव विहर० ॥ कहि पं भंते ! बंभलोगदेवाणं पज्जापज्जताणं

२. स्थान-
पर्द सन-
कुमारा-
दिस्यानं
सू. ५३

॥१०३॥

ठाणा पन्ता ? , कहि जं भेते ! बंभलोगदेवा परिवसंति ? , गोयमा ! सणकुमारमाहिंदाणं कर्त्पाणं उर्पि सपाकेख सपः
डिदिसि वहूँ जोयणाइ जाव उपइता एथ जं बंभलोए नामं कर्त्पे पाइणपडीणायए उदीणदाहिणविनिष्ठणे पहिपुचनचं-
दसंठाणसंठिए आचिमालीभासासिप्पमे, अवसेसं जहा सणकुमाराणं, नवरं चत्तारि विमाणावाससप्तसहस्रा वहिसया
जहा सोहम्मवहिसया नवरं मज्जे इथ बंभलोयवहिसए, एथ जं बंभलोगदिवाणं ठाणा पन्ता, सेसं तहेव जाव विहरंति,
जं इथ देविदे देवराया परिवसइ अरथवरतथधरे एवं जहा सणकुमारे जाव विहरइ, नवरं चउण्हं विमाणावाससप्तसह-
स्ताणं सट्टीए सामाणियसाहस्रीणं चउण्हं सट्टीए आयरक्खदेवसाहस्रीणं अनेसिं च वहूणं जाव विहरइ ॥ कहि जं भेते !
लंतगदेवाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्ता ? , कहि जं भेते ! लंतगदेवा परिवसंति ? , गोयमा ! बंभलोगस्त कर्पस्त उर्पि
पाईणपडीणायए जहा बंभलोए जोयणाइ जाव वहुगाओ जोयणकोडाकोडीओ उहूँ दूरं उपइता एथ जं लंतए नामं कर्पे पन्तते
नवरं मज्जे इथ लंतगवहिसए देवा तहेव जाव विहरंति, लंतए एथ देविदे देवराया परिवसइ, जहा सणकुमारे, नवरं पण्णा-
साए विमाणावाससहस्राणं पण्णासाए सामाणियसाहस्रीणं चउण्हं य पण्णासाणं आयरक्खदेवसाहस्रीणं अनेसिं च
चहूणं जाव विहरइ ॥ कहि जं भेते ! महासुकाणं देवाणं पज्जतापज्जताणं ठाणा पन्ता ? , कहि जं भेते ! महासुका देवा परिव-
संति ? , गोयमा ! लंतगस्त कर्पस्त उर्पि सपर्केह सपडिदिसि जाव उपइता एथ जं महासुके नामं कर्पे पन्तते पाइणपडी-
गायए उदीणदाहिणविनिष्ठणे, जहा बंभलोए, नवरं चत्तालीसविमाणावाससहस्राभास्तीतिमवस्थायं, वहिसगा जहा सो-

यमज्ञापना-
या: मल-

य० पृष्ठो-

॥१०३॥

हमवहिंसगा, नवरं मज्जे इत्थ महासुकवहिंसए जाव विहरंति, महासुके इत्थ देविदे देवराया जहा सणङ्कुमारै, नवरं चतालीसाए विमाणावाससहस्राणं चतालीसाए सामाणियसाहस्रीणं चउण्ह य चतालीसाणं आपरकलदेवसाहस्रीणं जाव विहरइ। कहि णं भर्ते ! सहस्रारदेवाणं पञ्जापञ्जाचाणं ठाणा पन्ता ?, कहि णं भर्ते ! सहस्रारदेवा परिवर्तन्ति ?, गोयमा ! महासुकस्स कपस्स उल्प सपर्विख सपडिदिसि जाव उपइत्ता एथ णं सहस्रारे नामं कर्पे पचरे पाइणपडीणायए, जहा चंभलोए, नवरं छविमाणावाससहस्रा भवन्तीतिमखायं, देवा तहव, जाव बहिंसगा जहा इसाणस्स बहिंसगा, नवरं मज्जे इत्थ सहस्रारवहिंसए जाव विहरंति, सहस्रारे इत्थ देविदे देवराया परिवसइ जहा सणङ्कुमारै, नवरं छण्ह विमाणावाससहस्राणं तीसाए सामाणियसाहस्रीणं चउण्ह य तीसाए आपरकलदेवसाहस्रीणं जाव आहेवचं कारमाणे विहरइ। कहि णं भर्ते ! आणयपाणयाणं देवाणं पञ्जापञ्जाचाणं ठाणा पन्ता ?, कहि णं भर्ते ! आणयपाणया देवा परिवर्तन्ति ?, गोयमा ! सहस्रास्स कपस्स उल्प सपर्विख सपडिदिसि जाव उपइत्ता एथ णं आणयपाणयनामा दुवे कपा पञ्चा पाइणपडीणायया उदीणदाहिणविच्छिणा अद्वचंदसठापसंठिया अचिमालीभासरासिष्यमा, सेसं जहा सणङ्कुमारे जाव पडिल्वा, तथं णं आणयपाणयदेवाणं चतारि विमाणावाससया भवन्तीतिमखायं जाव पडिल्वा, बहिंसगा जहा सोहम्मे कर्पे, नवरं मज्जे इत्थ पाणयबहिंसए, ते णं बहिंसगा सबरयणामया अच्छा जाव पडिल्वा, एथ णं आणयपाणयदेवाणं पञ्जाचापञ्जाचाणं ठाणा पञ्चा, तिशुवि लोगस्स असंबोझइभागे, तथं णं बहवे आणयपाणयदेवा परिवर्तन्ति भाइडुया जाव पमातेमाणा, ते णं तथं साणं साणं विमाणावाससयाणं जाव विहरंति, पाणए इत्थ देविदे देवराया

२ स्थान-
पदे ईशा-
नादिस्था
नं सू. ५

॥१०४॥

परिवसइ जहा सण्डुमारे, नवरं चउण्हं विमाणवासतसयाणं वीसाए सामाणियसाहस्रीणं असीईए आयरकखदेवसाहस्रीणं
अनोसिं च बहूणं जाव विहरइ ॥ कहि णं भंते ! आरण्तुयाणं देवाणं पज्जापज्जाणं ठाणा पन्ता ?, कहि णं भंते ! आर-
ण्तुया देवा परिवसांति ?, गोयमा ! आण्यपाण्याणं कृप्याणं उल्पि सपविंख सपडिदिसि एत्थ णं आरण्तुया नामं दुवे
जाओ जोयणकोडाकोडीओ आयामविक्खंभेणं असंखिजाओ जोयणकोडाकोडीओ परिवर्खेवेणं सबरयणामया अच्छा
सण्हा लण्हा घट्टा महा नीरया निम्मला निष्पंका निकंकडच्छाया सप्यभा सरिसरिया सउजोया पासादीया दरिसणिजा
अभिल्वा पडिल्वा, एत्थ णं आरण्तुयाणं देवाणं तिनि विमाणवाससया भवन्तीतिमक्खायं, ते णं विमाणा सबरयणा-
मया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा महा नीरया निम्मला निष्पंका निकंकडच्छाया सप्यभा सरिसरिया सउजोया पासादीया
दरिसणिजा अभिल्वा पडिल्वा, तेसिंगं विमाणाणं कृप्याणं चहुमज्जदेसभाए पंच चडिसया पन्ता, तेजहा—अंकवडिसए
फलिहवडिसए र्यणवडिसए जायरुववाडिसए मज्जे एत्थ अचुयवडिसए, ते णं वडिसया सबरयणामया जाव पडिल्वा,
एत्थ णं आरण्तुयाणं देवाणं पज्जापज्जाणं ठाणा पन्ता, तिउवि लोगस्त असंखेज्जभागे, तत्थ णं चहवे आरण्तुया
देवा परिवसांति, अचुए इत्थ देविदे देवराया परिवसइ, जहा पाणए जाव विहरइ, नवरं तिहं विमाणवासतसयाणं दसण्हं
(य)सप्यसहस्रा । पन्ना चत्तालीसा छच सहस्रा सहस्रारे ॥१४६॥ आण्यपाण्यकृपे चत्तारि सयाऽङ्गण्तुए तिनि । सच

प्रजापता-
या: मल-
य० पृच्छा-

॥१४७॥

विमाणस्याहं चउत्सुवि एषु कर्षेत् ॥१४७॥ सामाणियसंगहणीगाहा—चउरासीद्विंशी वावतरी सर्वरी य सद्गी य । पना चत्तालीसा तीसा चीसा दस सहस्रा ॥१४८॥ एए चेव आयरकखा चउगुणा ॥ कहि जां भंते ! हिंमगेविजगाणं पञ्चाप-
ञ्चाणं ठाणा पन्ना ? कहि जां भंते ! हिंमगेविजगा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! आरण्डुयाणं कर्पाणं उपि जाव उहं दूरं उपहृता एथ जं हिंमगेविजगाणं देवाणं तजो गेविजगेविमाणपत्थडा पन्ना पार्णपडीपापया उदीणदा-
हिणविच्छिन्ना पहिपुनचदसठाणसंठिया अचिमालीभासासिवण्णामा सेसं जहा बंगलोग जाव पहिल्लवा, एथ गेविजगाणं देवाणं एकारसुतरे विमाणवासस्य भवन्तीतिमक्खायं, ते जं विमाणा सबरयणामया जाव पहिल्लवा, एथ
जं हेहिमगेविजगाणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पन्ना, तिसुवि लोगस्स असंख्यहाने, तत्थ जं चहवे हिंमगेवि-
जगा देवा परिवसंति, सबे समिड्ध्या सबे समज्जुह्या सबे समजसा सबे समबला सबे समाणुभावा महासुकखा अण्डा
अप्स्ता असुरोहिया अहमिदा नामं ते देवगणा पन्ना समणउसो ! ॥ कहि जं भंते ! मज्जिमगेविजगाणं देवाणं
पञ्चापञ्चाणं ठाणा पन्ना ?, कहि जं भंते ! मज्जिमगेविजगा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! हेहिमगेविजगाणं
उपि सपदिक्ष सपदिदिसि जाव उपहृता एथ जं मज्जिमगेविजगेवाणं तजो गेविजगाणं पत्थडा पन्ना, पार्णपडी-
पापया जहा हेहिमगेविजगाणं, नवरं सतुतरे विमाणवासस्य इवन्तीतिमक्खायं, ते जं विमाणा जाव पहिल्लवा, एथ गेविजगेविजगाणं जाव तिसुवि लोगस्स असंख्यहाने, तत्थ जं चहवे मज्जिमगेविजगा देवा परिवसंति जाव चह-
मिदा नाम ते देवगणा पन्ना समणउसो ! ॥ कहि जं भंते ! उक्तिमगेविजगाणं देवाणं पञ्चापञ्चाणं ठाणा पन्ना

२ स्थान-
पदे इरा-
नादिस्या-
नं सु. ५३

॥१४९॥

चा ? , कहि एं भंते ! उवरिमगेविजगणं देवा परिवसंति ? , गोयमा ! माज्ज्ञामगेविजगणं उर्पिं जाव उपैत्ता एत्थं पं
उवरिमगेविजगणं तओ गेविजगविमाणपृथुडा पन्ता पाइणपडीणायया सोसं जहा हेहिमगेविजगणं , नवरं एगे विमा-
पावाससए भवन्तीतिमखायं , सोसं तहेव भाणियबं जाव अहमिदा नामं ते देवगणा पन्ता समणाउसो ! । एकारसुचरं
हेहिमेहु सजुतरं च माज्ज्ञमए ! सप्तमें उवरिमए पंचव अयुत्तरविमाणा ॥१४९॥ कहि एं भंते ! अयुत्तरविवाइयाणं देवाणं
पज्जापज्जाणं ठाणा पन्ता ? , कहि एं भंते ! अयुत्तरविवाइया देवा परिवसंति ? , गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए शुटवीए
चहुसमरमणिज्ञाओ भूमिभागाओ उहुं चंदिमद्वरियगहणनकसतताराल्वाणं चहुइं जोयणसयाइं चहुइं जोयणसइस्साइं चहुइं
जोयणसयसहस्साइं चहुगाओ जोयणकोडाकोडीओ उहुं दूरं उपैत्ता सोहम्मीसाणसपंकुमार जाव
आरणज्जुयकप्पा तिनिअद्वारसुतरे गेविजगविमाणावाससए वीइवैत्ता तेण परं दूरगया नीरया निम्मला वितिमिरा विसुद्धा
पंचदिसि पंच अयुत्तरा महामहालया महाविमाणा पन्ता, तंजहा—विजए वेजयंते जयंते अपराजिए सबद्विसिद्धे, ते एं
विमाणा सबरयणात्मया अच्छा सह्या लण्हा धट्टा मट्टा नीरया निम्मला निष्पक्ता निफंकडन्त्याया सर्पमा सास्तिरिया
सउज्जोया पासाइया दरिसणिज्ञा अभिल्लवा पहिल्लवा, एत्थं एं अयुत्तरविवाइयाणं देवाणं पज्जापज्जाणं ठाणा पन्ता,
तिसुवि लोगस्स असंखेज्ज्ञभागे, तथं एं वहवे अयुत्तरविवाइया देवा परिवसंति, सबे समिड्डिया सबे समवला सबे समाण-
भावा महाखुक्खा अणिदा अप्तप्तसा अयुरोहिया अहमिदा नामं ते देवगणा पन्ता समणाउसो ! ॥ (मृ० ५३)

प्रजापता-
या: मठ-
य० षष्ठी।

॥१०४॥

विमाणस्याहं चउमुकि परमु कणेतु ॥१४७॥ सामाप्नियतं गहणीगाहा—चउरासीहं असीहं चावचरी सचरी य सद्गी य । पना
चत्तालीसा तीसा बीसा दस सहस्रा ॥१४८॥ एए चैव आपरकसा चउगुणा ॥ कहि णं भंते ! हिंगोविजगाणं पञ्चाप-
छत्ताणं ठाणा पनता ?, कहि णं भंते ! हिंगोविजगा देवा परिवसंति ?, गोपमा ! आरण्डुयाणं कर्त्ताणं उपि जाव
उहूं दूरं उपइता एथ णं हिंगोविजगाणं देवाणं तओ गेविजगविमाणपत्थडा पनता पाइणपडीणापया उदीणदा-
हिंपविच्छित्ता पडित्तुनचंदसठाणसंठिथा अचिमालीभास्तरासिवण्णाभा सेसं जहा चमलोगे जाव पडित्तवा, रुथ णं हेहि-
मगेविजगाणं देवाणं एकारुत्तरे विमाणावाससए भवन्तीतिमकखायें, ते णं विमाणा सबरपणामया जाव पडित्तवा, एथ
णं हेहिंगोविजगाणं देवाणं पज्जापज्जाताणं ठाणा पनता, तिमुकि लोगस्त असंखेजहमाने, तत्थ णं चहवे हेहिंगोवि-
जगा देवा परिवसंति, सबे समिहिया सबे समज्जुझ्या सबे समजसा सबे समचला सबे समाणुभावा महात्तुकसा अणिदा
अपस्ता अपुरोहिया अहमिदा नामं ते देवगणा पनता समणउसो ! ॥ कहि णं भंते ! मज्जिमगोविजगाणं नेविजगाणं देवाणं
उपिष सपविष सपहिदिसि जाव उपइता एथ णं मज्जिमगोविजगा देवा परिवसंति ?, गोपमा ! हेहिंगोविजगाणं
पापया जहा हेहिंगोविजगाणं, नवरं सतुत्तरे विमाणावाससए इवन्तीतिमकखायें, ते णं विमाणा जाव पडित्तवा, एथ णं
मिहा नाम ते देवगणा पनता समणउसो ! ॥ कहि णं भंते ! उक्तिमगोविजगाणं देवाणं पञ्चापचायें ठाणा चह-

२ स्थान
पदे इत्ता
नादिस्या
नं स. ५३

॥१०५॥

चाः, कहि णं मंते ! उवरिमगेविजाए देवा परिवसंति ?, गोयमा ! मान्जूक्षमगेविजगाणं उर्मिप जाव उपद्धता एत्य णं
उवरिमगेविजगाणं त्रओ गेविजगाणविमाणपत्थहा पन्नचा पाद्यणपट्टीणापवा सेसं जहा हेट्टिमगेविजगाणं, नवरं एगे विमा-
पाचासुसए भवन्तीतिमक्षत्तायं, सेसं तहेव माणियवं जाव अहमिदा नामं ते देवगणा पन्नचा समणाउसो ! ! एकारमुचरं
हेट्टिमेसु सहुतरं च मन्दिमाए ! सवगें उवरिमए पञ्चव अणुतरविमाणा ॥१४९॥ कहि णं मंते ! अणुतरोवचाह्याणं देवाणं
पञ्चतापञ्चराणं ठाणा पञ्चरा ?, कहि णं मंते ! अणुतरोवचाह्याए देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमोसे रयणप्पमाए मुट्टीए
चहुसमरमणिजाओ भूमिमानाओ उहुं चेदिमध्यरियगहणनक्षत्रताराह्नाणं चहुं जोयणस्याहं चहुं जोयणसहस्ताहं चहुं
जोयणसयसहस्ताहं चहुगाओ जोयणकोहीओ चहुगाओ जोयणकोहाकोहीओ उहुं दूरं उपह्ला सोहम्मासाणस्तणङ्गुमार जाव
आतणअञ्जुयकपा तिनिअद्वारसुतरे गेविजगविमाणवासुसए चीढवह्ला तेण परं दूरगया नीरया निमला वितिमिरा विमुद्धा
पंचादिति पंच अणुतरा मह्दमहालया महाविमाणा पन्नचा, तेजहा—विलए वेजयें जयें अपराजिए सबट्टिदें, ते णं
विमणा सबरवणासया अच्छा सण्हा लग्हा चहा मद्धा नीरया निमला निप्पंक्ति निकंकट्टच्छाया सप्यमा सास्तिरिया
सउज्जोचा पासाह्या दरिसाणिजा अभिस्त्वा पोहिस्त्वा, एत्य णं अणुतरोवचाह्याणं देवाणं पञ्चतापञ्चराणं ठाणा पन्नचा,
तिमुवि लोगस्त असखेजह्यागे, तत्य णं वहवे अणुतरोवचाह्या देवा परिवसंति, सबे समिहिया सबे समवला सबे समाण-
भाचा महासुख्या अणिदा अपेस्ता अपुरोहिया अहमिदा नामं ते देवगणा पन्नचा समणाउसो ! ॥ (मृ० ५८)

मन्त्रापना-
या: मठ-
य० दृता।

॥१०४॥

विमाणसप्ताहं चउचुवि एसु कर्षेमु ॥१४७॥ सामाणियसंगहणीगाहा—चउरासीई असीई वावचरी सचरी य सद्गी य । पता चतालीसा तीसा चीसा दस सहस्रा ॥१४८॥ एए चेव आयरकखा चउगुणा ॥ कहि यं भंते ! हिंसगेविज्ञगाणं पञ्जचाप- ज्ञचाणं ठाणा पन्नता ?, कहि यं भंते ! हिंसगेविज्ञगा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! आरण्डुयाणं कर्षपाणं उर्ध्वं जाव उहुं दूरं उपइता एत्य यं हिंसगेविज्ञगाणं देवाणं तओ गेविज्ञगविमाणपथडा पन्नता पाइणपडीणायया उदीणदा- हिणविच्छिन्ना पडियुनचदसठाणसठिया अचिमालीभासरासिवण्णामा सेसं जहा चंभलोगे जाव पडिल्लवा, रत्थ यं हिं- मगेविज्ञगाणं देवाणं एकारतुचर विमाणवाससए भवन्तीतिमकखायं, ते यं विमाणा सबरयणामया जाव पडिल्लवा, एत्य यां हेहिमगेविज्ञगाणं देवाणं पञ्जतापञ्जतापं ठाणा पन्नता, तियुवि लोगस्स असंखेजङ्गभागे, तत्थ यं चहवे हेहिमगेवि- ज्ञगा देवा परिवसंति, सबे समिङ्गिया सबे समज्जुहया सबे समजसा सबे समबला सबे समाणुभावा महालुकखा अण्णदा अपेस्ता अपुरोहिया अहमिदा नामं ते देवगणा पन्नता समणाउसो ! ॥ कहि यं भंते ! मज्जिमगेविज्ञगाणं पञ्जचापज्ञाणं ठाणा पन्नता ?, कहि यं भंते ! मज्जिमगेविज्ञगा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! हेहिमगेविज्ञगाणं उर्ध्वं सपरिख सपदिदिसि जाव उपइता एत्य यं मज्जिमगेविज्ञगदेवाणं तओ गेविज्ञगाणं पथडा पन्नता, पाइणपडी- णायया जहा हेहिमगेविज्ञगाणं, नवरं सजुचर विमाणवाससए हवन्तीतिमकखायं, ते यं विमाणा जाव पडिल्लवा, एत्य यं मज्जिमगेविज्ञगाणं जाव तियुवि लोगस्स असंखिजङ्गभागे, तत्थ यं बहवे मज्जिमगेविज्ञगा देवा परिवसंति जाव जह- मिदा नाम ते देवगणा पन्नता समणाउसो ! ॥ कहि यं भंते ! उरिमगेविज्ञगाणं देवाणं पञ्जतापञ्जतापं ठाणा पन्न-

२ स्थान-
पदे ईशा-
नादिस्था
नं घृ. ५३

॥१०५॥

अधिपतियोगां ते अनिन्द्राः ‘अपेस्मा’ इति न विद्यते प्रेष्यः—प्रेष्यत्वं योपाते अप्रेष्याः ‘अपुरोहित्या’ इति न विद्यते पुरोहितः—शान्तिकर्मकारी योपां अशान्ततेरभावात् ते अपुरोहिताः, किंख्पाः पुनस्ते ? इत्याह—अहमिन्द्रा नाम ते देवगणाः प्रज्ञसा है श्रमण ! है आयुष्मन् ॥

कहि यं भंते ! सिद्धाण्डं ठाणा प० कहि यं भंते ! सिद्धा परिवर्सांति ?, जोयमा ! सबद्विद्वस्स महाविमाणस्स उचरि-
छाओ शूभियग्नाओ दुवालस जोयणे उहुं अचाहाए एथं यं ईसीपब्मारा णामं पुढवी पचना, पणयलीसं जोयणसयस-
हस्साइं आयामविकर्खंभेणं एगा जोयणकोडी चायालीसं च सयसहस्साइं तीसं च सहस्साइं दोन्नि य अउणापने जोयण-
सए किंचि विसेसाहिए परिकखेवेणं पचना, ईसिपब्माराए यं पुढवीए वहुमज्ज्वदेसभाए अहजोयणिए खेते अहुं जोय-
णाइं चाहल्लेणं पचने, तयो अणंतरं च यं मायाए मायाए पएसपरिहाणीए परिहायमाणी परिहायमाणी सबेसु चरमंतेसु
मान्छ्यपत्ताओ तणुययरी अंगुलस्स असंखेजाइमागं चाहल्लेणं पचना, ईसीपब्माराए यं पुढवीए दुवालस नामधिज्ञा पच-
ना, तंजहा— ईसि इ वा ईसीपब्मारा इ वा तपु इ वा तपुतपु इ वा सिद्धित्ति वा सिद्धालए वा गुर्तिति वा मुत्तालए इ वा
लोयग्नेति वा लोयग्नयूभियति वा लोयग्नपडिवुज्ञाणा इ वा सबपाणभूयजीवसत्तमुहावहा इ वा, ईसीपब्माराए पुढवी
सेया संखदलविमलसोतिथयमुणालदग्रयतुसारगोकर्खीरहारचणा उत्ताणयछत्तसठाणसंठिया सबज्जुणसुवच्चमई अच्छा
सण्हा लण्हा धटा मटा नीरया निम्मला निपंक्ता निकंकडच्छाया सप्तभा सस्तिरिया सउज्जोया पासाइया दारिसणिज्ञा

प्रजापता-
या: मल्ल-
य० इती-

सनतकुमारकल्पे 'सपर्किंख सपहिदिसं'ति समानाः पक्षाः—पूर्वोपरदक्षिणोत्तररूपाः पाथर्य यस्मिन् द्रुतुत्पत्तेन
तत्सप्थं 'समानस्य धर्मादिषु चे' ति समानस्य समावः 'सपहिदिसं'ति समानाः प्रतिदिशो-विदिशो यत्र तत्र
सप्रतिदिक् ॥ सामानिकसंग्रहणीयाया 'चउरासीइ' इत्यादि, सौधमन्द्रस्य चतुरशीतिः सामानिकसहस्राणि इशाने-
न्द्रस्याशीतिः सनतकुमारन्द्रस्य द्वासप्तिः माहेन्द्रदेवराजस्य सप्तिः ब्रह्मलोकन्द्रस्य पटिः लान्तकेन्द्रस्य पचाशत्
महाशुक्रेन्द्रस्य चत्वारिंशत् सहस्रारेन्द्रस्य त्रिंशत् आनतप्राणतेन्द्रस्य दश सामानिकसह-
शीणि, अवतंसकाशातिदेशेनोक्ता इति दुरवबोधाः ततो विनेयजनानुग्रहार्थं वैवित्तयेन मूलत आरभ्योपदश्येन्ते—
सीधमें पूर्वस्यामगोकावतंसकः दधिष्पतः सप्तपणावतंसकः उत्तरतथृतावतंसकः मध्ये
सीधमीवतंसकः, एवं पूर्वादिक्रमेण ईशाने अङ्गावतंसकः स्फटिकावतंसको राजावतंसको जातरूपावतंसकः मध्ये
ईशानावतंसकः, सनतकुमार अशोकसप्तपणचम्पकचूतसनतकुमारावतंसकः, माहेन्द्र अङ्गस्फटिकरबजातरूपमाहेन्द्रा-
वतंसकाः, ब्रह्मलोक अशोकसप्तपणचम्पकचूतब्रह्मलोकावतंसकाः, लान्तके अङ्गस्फटिकरबजातरूपलान्तकावतंसकाः,
महाशुक्र अशोकसप्तपणचम्पकचूतमानुकावतंसकाः, सहस्रारे अङ्गस्फटिकरबजातरूपसहस्रारावतंसकाः, प्राप्तते
हिमा' समाक्षिद्वयेषां ते समद्विकाः, एवं 'समज्जुहया' इत्याद्यपि भावनीयं, 'अपिदा' इति न विघ्ने इन्द्रः—

२ स्थान
पदे ईरा
नादिस्या
नं सू. ५

॥१०५॥

अधिपतियोगं ते अनिन्द्राः 'अपेसा' इति न विद्यते प्रेष्यः—प्रेष्यत्वं येषा ते अप्रेष्याः 'अपुरोहित्या' इति न विद्यते पुरोहितः—शान्तिकर्मकारी येषां अशान्तेरभावात् ते अपुरोहिताः, किंस्त्वा: उनस्ते ? इत्याह—अहमिन्द्रा नाम ते देवगणाः प्रज्ञसा है श्रमण ! है आयुष्मन् ॥

कहि णं भंते ! सिद्धाण्डं ठाणा प० कहि णं भंते ! सिद्धा परिवर्तन्ति ?, जीयमा ! सबद्विद्वस्स महाविमाणस्स उवरि-
ल्लाओ धूभियग्नाओ दुवालस जोयण उहुं अचाहाए पथ णं ईसीपब्मारा णामं पुढवी पचन्ता, पणयालीसं जीयणसयस-
हस्ताइ जायामविकर्त्त्वभेषणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सपसहस्ताइ तीसं च सहस्ताइ दोन्नि य अउणापने जीयण-
सए किंचि विसेसाहिए परिक्षेषणं पचन्ता, ईसीपब्माराए णं पुढवीए वहुमज्जादेसभाए अहजोयणिए खेते अहु जीय-
णाहुं बाहुणं पचन्ते, तओ अणतं च णं मायाए मायाए परिहायमाणी परिहायमाणी सबेसु चरमतेसु
महित्यपत्ताओ तपुययरी अंगुलसस असंखेजाइभागं बाहुणं पचन्ता, ईसीपब्माराए णं पुढवीए दुवालस नामधिज्ञा पच-
ना, तेजहा—इसि इ वा ईसीपब्मारा इ वा तणु इ वा तपुतणु इ वा सिद्धालए वा ग्रुचिति वा मुत्तालए इ वा
लोयग्नेति वा लोयग्नधूभियति वा लोयग्नपड्हुज्ज्ञणा इ वा सबपाणभूयजीवसत्तुहारवणा इ वा, ईसीपब्मारा णं पुढवी
सेपा संखदलविमलसोतिथयमुणालदग्रयतुसारगोपवर्णीरहारवणा उत्ताणयछत्तसठाणसाठिया सबज्जुणमुवन्नमई अच्छा
सप्तहा लण्हा घटा गद्धा नीरया निम्पला निप्पका निकंकडन्छाया सप्तभा सस्तरिया सउज्जोया पासाईया दरिसपिज्ञा

भृत्यना-
या: मल-
य० इती।

॥१०५॥

सनकुमारकल्पे 'सपक्षिव सपहिदिसंति समानाः पश्चाः—पूर्वीपरदश्चिणोतरह्यः पाशी यस्मिन् दृश्युत्पत्तेन
तत्सप्थं 'समानस्य धर्मोदितु चे' ति समानस्य समावः 'सपहिदिसंति समानाः प्रतिदिशो-विदिशो यत्र तत्र
सप्रतिदिक् ॥ सामानिकसप्रहणीगाया 'चउरासीइ' इत्यादि, सौधमन्द्रस्य चउरतीतिः सामानिकसहस्राणि इशाने-
न्द्रस्याशीतिः सनकुमारन्द्रस्य द्वासप्तिः माहेन्द्रदेवराजस्य सप्तिः ब्रह्मलोकन्द्रस्य पष्टिः लालतकन्द्रस्य पचाशत्
महायुक्तन्द्रस्य चत्वारिंशत् सहस्रारन्द्रस्य विंशतिः आरण्यान्युतन्द्रस्य दश सामानिकसह-
स्ताणि, अवतंसकाथातिदेशेनोक्ता इति हुरवचोवा: ततो विनेयजनानुग्रहायै वैविक्षयेन मूलत आरभ्योपदश्येन्ते—
सौधमें पूर्वसामशोकावतंसकः दक्षिणतः सप्तपणीवतंसकः पश्चिमायां चम्पकावतंसकः उचरतश्वतावतंसकः मध्ये
इशानावतंसकः, सनकुमारे अशोकसप्तपणीचंपकचूतसनकुमारावतंसकाः, याहेन्द्रे अङ्गस्फटिकरलजातरूपमाहेन्द्रा-
वतंसकाः, ब्रह्मलोक अशोकसप्तपणीचम्पकचूतब्रह्मलोकावतंसकाः, लालतके अङ्गस्फटिकरलजातरूपलालतकावतंसकाः,
महायुक्ते अशोकसप्तपणीचम्पकचूतमहायुक्तावतंसकाः, सहस्रे अङ्गस्फटिकरलजातरूपलालतकावतंसकाः,
अशोकसप्तपणीचम्पकचूतप्राणतावतंसकाः, अन्तुते अङ्गस्फटिकरलजातरूपअन्तुतावतंसका इति ॥ ग्रेवेयकसूत्रे 'समि-
हिया' समा क्रद्वियेषां ते समद्विकाः, एवं 'समञ्जुइया' इत्याचापि भावनीयं, 'जरिंदरा' दति न विघ्नते इन्द्रः—

२ स्थान
पदे इता
नादिस्या
नं सु. ५

॥१०५॥

अधिपतियेषां ते अनिन्द्राः ‘अपेस्मा’ इति न विद्यते प्रेष्यः—प्रेष्यत्वं येषां ते अप्रेष्याः ‘अपुरोहित्या’ इति न विद्यते पुरोहितः—शान्तिकर्मकारी येषां अशान्ततेरभावात् ते अपुरोहिताः, किंस्पाः उनस्ते ? इत्याह—अहमिन्द्रा नाम ते देवाणाः प्रज्ञसा है श्रमण ! है आवृष्टमन् ॥

कहि यं भंते ! सिद्धाण्डं ठाणा प० कहि यं भंते ! सिद्धा परिवर्सांति ?, गोयगा ! सबद्विद्विद्वस्स महाविमाणस्स उवरि-
द्धाओ यूभियगाओ दुवालस जोयणे उहुं अचाहाए एत्थ यं ईसीपव्यारा यामं पुढवी पन्नता, पण्यालीसं जोयणसयस-
हस्साइं आयामविक्खेमेण एगा जोयणकोई वायालीसं च सयसहस्साइं तीसं च सहस्साइं दोन्नि य अउणापने जोयण-
सए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेण पन्नता, ईसिपव्याराए यं पुढवीए वहुमज्जदेसभाए अहंजोयणिए खेते अहं जोय-
णाइं वाहलेण पन्नते, तओ अणतं च यं मायाए मायाए पएसपरिहाणीए परिहायमाणी सधेसु चरमंतेतु
मन्छियपत्ताओ तणुयगरी अंगुलस्स असंखेज्जभागं वाहलेण पन्नता, ईसीपव्याराए यं पुढवीए दुवालस नामधिज्जा पन्न-
ता, तंजहा—ईसि इ वा ईसीपव्यारा इ वा तणु इ वा तणुतणु इ वा तिद्विनि वा सिद्धालए वा मुत्तिति वा मुत्तालए इ वा
लोयगमेति वा लोयगथ्यभियति वा लोयगपडिवुज्ज्ञप्ता इ वा सबपाणभूयजीवसत्तुहावहा इ वा, ईसीपव्यारा यं पुढवी
सेया संखदलविमलसोत्थयमुणालदगरयतुसारगोक्खीरहारवणा उत्ताणयछत्तसठाणसांठिया सबज्जुणमुवन्नमई अच्छा
सण्हा लण्हा घटा मटा नीरया निम्मला निपांका निकंकडच्छाया सप्तभा सत्सिरिया सउज्जोया प्रासाईया दरिसणिज्जा

मर्जापना-
या॒ः मर्त-
य० वृत्ती॑

॥१०६॥

अभिरुचा पडिल्लवा, इसीपूर्वमारए ये पुढ़वीए मीआए जोपणन्मि लोगतो तस्स यं जोपणस्त जे से उवारिछे गाउए
तस्स यं गाउयस्स जे से उवारिछे छब्मागे एत्थ यं सिद्धा भगवती साह्या अपज्ञवतिया अणेगजाइनरामरणजोणिसंसा-
रफलकलीभावपुणव्यवग्न्यवासवतहीपवंचसमइक्ता सासयमणागयद्वं कालं चिह्नंति, तत्थवि य ते अवेया अवेयणा
निम्ममा असंगा य संसारविष्पुक्का पएसनिवत्तरसंठाणा । कहिं पडिह्या सिद्धा, कहिं सिद्धा पडिह्या । कहिं बौद्धि चह्या
पं, कथ गंत्य सिज्जाइ ? ॥ १५० ॥ अलोए पडिह्या सिद्धा, लोयगे य पडिह्या । इहं चौंदि चह्या पं, तत्थ गंत्य
सिज्जाइ ॥ १५१ ॥ दीहं या हस्सं या जं चरिमध्ये हविज संठाण । तसो तिभागहीणा सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ १५२ ॥ जं
संठाणं तु इहं मवं चयंतस्स चरिमसमयंमि । आसी य पदेसध्यं तं संठाणं तहिं तस्स ॥ १५३ ॥ तिन्नि सया तितीसा धणुचिभागो
य होइ नायबो । एसा खलु सिद्धाणं उकोसोगाहणा भणिया ॥ १५४ ॥ चतारि य रयणीओ रयणी तिभाग्यणिया य बोद्धवा । एसा
खलु सिद्धाणं मज्जामओगाहणा भणिया ॥ १५५ ॥ एगा य होइ रयणी अहेव य अंगुलाइं साहि (य) या । एसा खलु सिद्धाणं जह-
नओगाहणा भणिया ॥ १५६ ॥ ओगाहणाइ सिद्धा भवचिभागेण होति परिहीणा । संठाणमाणित्यंथं (ग्रन्था० १५००) जरामर-
णविष्पुक्काणं ॥ १५७ ॥ जत्थ य एगो सिद्धो तत्थ अणंता भवक्षयविष्पुक्का । अचोउभसमोगादा पुडा सबेवि लोगते ॥ १५८ ॥
झुसइ अणंते सिद्धे सबपएसोहि नियमसो सिद्धा । तेऽवि य असोखिजगुणा देसपएसोहि जे पुडा ॥ १५९ ॥ असरीरा जीवधणा
उवहता दसणे य नाणे य । सागारमणागारं लक्खणमयं तु सिद्धाणं ॥ १६० ॥ केवलनागुचउत्ता जाणता सबभावगुणमावे ।
प्रातंता सावजो खलु केवलदिहिज्ञानाहि ॥ १६१ ॥ नवि अत्थ माणुसाणं तं सुनखं नवि य सबदेवाणं । जे सिद्धाणं

२ स्थान
पदे तिज्ज
स्थानादि
सू. ५४

॥१०६॥

गुरवं अबावाहं उवगयाणं ॥१६२॥ चुरगणसुहं समतं सबद्वापिदियं अणतंगुणं । नवि पावइ शुचिसुहं गंताहि वगवगन्गाहि
 ॥१६३॥ सिद्धस्स उहो रासी सबद्वापिडिओ जइ हवेजा । सोऽणतवगभदओ सबागासे न माइजा ॥१६४॥ जह गाम
 कोइ मिच्छो नगरुणे वहुविहे विधाणंतो । न चएइ परिकहेउं उवमाएं तहिं असंतीए ॥१६५॥ इय सिद्धाणं सोकखं अणो-
 वगं नहिथ तस्स ओवम्मं । किंचि विसेसेणितो सारिकखमिणं शुणह वोच्छं ॥१६६॥ जह सबकामगुणियं पुरिसो भोक्षण
 भोयणं कोई । तण्डुछहाविमुक्तो आच्छिज्ज जहा अमियतितो ॥१६७॥ इय सबकालतिचा अहुलं निवाणमुवग्या सिद्धा ।
 सासयमध्यावाहं चिद्वंति सुही मुहं पत्ता ॥१६८॥ सिद्धति य चुद्रति य पारगयति । य परंपरगयति उम्मुक्कम्मकवया अजरा
 अमरा असंगा य ॥१६९॥ निच्छन्नसबदुकखा जाइजरामरणंयविमुक्ता । अबावाहं सोकखं अशुहोती सासयं तिद्धा ॥
 (दृ० ५४) इति वितीयं ठाणपर्यं समतं ॥ २ ॥

सिद्धसत्रे 'एगा जोयणकोडी' इत्यादि परियपरिमाणं 'विक्खंभवगदहुण०' इत्यादिकरणवशात् स्वयमानेतव्यं,
 शुगमत्वात्, थेत्रसमासटीका वा परिभावनीया, तत्र पञ्चचत्वारिंशलक्ष्मप्रमाणविष्टकस्ममनुष्यधेत्रपरियस्य एतावत्प्र-
 माणस्य सवित्तरं भावितव्यात्, तस्याथ ईप्त्यागभारायाः पृथिव्याः वहुमध्यदेशभागे अटयोजनिकम्—आयामविष्टकस्मा-
 भ्यमष्टयोजनप्रमाणं थेत्रं च, अष्टौ योजनाति वाहल्येन चोचत्वेन—उच्चेस्त्वेनेति भाव; प्रक्षसा, तदनन्तरं सर्वोसु दिक्षु
 विदिक्षु च मात्रया स्तोकया प्रदेशपरिहान्त्या परिहीयमाना संवेषु चरमान्तेषु मक्षिकापत्रतोऽप्यतितन्वी अकुला-

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० एतोः

॥१०६॥

अभिरुचा पहिल्वा, ईमीफल्माराए णं पुटवीए सीआए जोषणमिम लोगंतो तस्स णं जोषणस्स खे से उचरिछे गउए
तस्स णं नाउयस्स जे से उचरिछे छब्मागे एथ णं सिद्धा भगवंतो साइया अपज्जनतिया अणेगजाइजरामरणजोगिसत्सा-
रकलंकलीभावबुण्डभवगब्मवासवसहीपवंचसमझकता सासयमणागयद्वं कालं चिह्नंति, तस्थवि य ते अवेषणा
निम्ममा असंगा य संसारविष्पमुका परसनिवत्तसठाणा । कहिं पहिहया सिद्धा, कहिं सिद्धा पहिहया । कहिं चौंदि चइचा
ण, कत्थ गंदण सिज्जाइ ॥ १५० ॥ अलोए पहिहया सिद्धा, लोयगे य पहिहया । इह चौंदि चइचा ण, तथ गंदण
सिज्जाइ ॥ १५१ ॥ दीहं चा हस्सं चा जं चरिमभवे हविज्ज संठाणं । ततो तिभागहीणा सिद्धाणीगाहणा भणिया ॥ १५२ ॥ जं
संठाणं तु इहं भवं चयंतस्स चरिमसमयंमि । आसी य पदेसधणं तं संठाणं तहिं तस्स ॥ १५३ ॥ तिनि सया तिचीसा धणुचिभागो
य होइ नायबो । एसा खलु सिद्धाणं उकोसोगाहणा भणिया ॥ १५४ ॥ चत्तारि य रयणीओ रयणी तिभागूणिया य चोद्दवा । एसा
खलु सिद्धाणं माज्जमओगाहणा भणिया ॥ १५५ ॥ एगा य होइ रयणी अहेव य अंगुलाइ साहि (य) या । एसा खलु सिद्धाणं जह-
चओगाहणा भणिया ॥ १५६ ॥ ओगाहणाइ सिद्धा भवतिभागण हौंति परिहीणा । संठाणमणित्थंयं (ग्रन्था ० १५००) जरामर-
णविष्पमुकाण ॥ १५७ ॥ जत्थ य एगो सिद्धो तथ अपंता भवक्षखयविष्पमुका । अबोऽक्षमोगाठा शुद्धा सबेवि लोगंते ॥ १५८ ॥
जुत्तरा दंसणे य नाणे य । सागारमणागारं लक्षणमेयं तु सिद्धाणं ॥ १५९ ॥ केवलनाषुक्तउचा जाणता सबभावबुणमावे ।
मासंता सबओ खड्कबलदिहीहिज्जांताहि ॥ १६० ॥ नवि अतिथ माषुसाणे तं उनखं नवि य सबदेवाणे । जं सिद्धाणे

२ स्थान
पद सिद्ध
स्थानादि
सू. ५४

॥१०७॥

न्तो भवति, तस्य च योजनस्य यदुपरितनं गच्छृतं चरुर्थं तस्य च गच्छृतस्य यः सर्वोपरितनो पद्मभागो अत्र ‘णं’
इति वाक्यालङ्घारे सिद्धा भगवत्तः सादिकाः कर्मशयानन्तरं सिद्धत्वभावात्, एतेन अनादिशुद्धुरुपप्रवादप्रतिक्षेप
आवेदितो द्रष्टव्यः, जपर्यगसिता रागाद्यभावेन प्रतिपातासंभवात्, रागाद्यो हि सिद्धत्वाच्यावयिरुं प्रभवित्यन्वः,
न च ते भगवतां सन्ति, तेषां निर्मुलकापंकपितत्वात्, न च निर्मुलकापंकपिता अपि भूयः प्रादुर्भवन्ति, वीजाभा-
वादिति, तथा अनेकैर्जीतिजरामरणैः—जन्मजरामृत्युभिर्यथ तासु तासु योनिषु संसारः—संसरणं तेन च यः कलं-
कलीभावः—कर्दधर्ममानता यथ दिव्यसुखमनुप्राप्तासानामपि उन्मेषे—संसारे गर्वेवसतिप्रपञ्चः तो समतिकान्ता अत
एव शाश्वतमनागतं कालं तिष्ठन्ति, ‘तथ्यति य ते अवेया’ इत्यादि, तत्रापि च—सिद्धधैर्ये गताः सन्तस्ते—भगव-
त्तः ‘अवेदाः’ उरुपवेदादिवेदरहिताः ‘अवेदनाः’ सातासातवेदनाभावात् ‘निर्मिमा’ ममत्वरहिताः ‘असंगा’ वाच्या-
भ्यन्तरसङ्करहिताः, कसादिवम् ? अत आह—‘संसारविप्रमुक्ताः’ हेतो प्रथमा, यतः संसाराद विप्रमुक्तासातस्यादवेदा-
अवेदना निर्मिमा असङ्काश, युनः कथंभूताः ? इत्याह ‘पण्सनिवत्संठाणा’ प्रदेशैः—आत्मप्रदेशैर्न तु वाह्यपुद्गालैः
शरीरपञ्चकस्यापि सवात्मना स्यक्तत्वात् निर्वृत्तं—निष्पत्रं संस्थानं येषां ते प्रदेशनिर्वृत्तसंस्थानाः, अत्र शिष्यः पृच्छन्नाह—
‘काहे पद्धिह्या सिद्धा’ इत्यादि ‘काहे’ इत्यत्र सप्तमी नृतीयार्थं प्राकृतत्वात्, यथा ‘तिषु तेषु अलंकिया पुढवी’
इत्यादि, ततोऽयमर्थः—केन प्रतिहताः ?—केन सखलिताः ? सिद्धाः—मुक्ताः, तथा क—कसिन् स्थाने सिद्धाः प्रतिष्ठिताः—

मनापना-
या: मल-
य० एती.

॥१०७॥

संख्येयमाणं वाहल्येन प्रज्ञसा, स्थापना-। ‘इसि ह वा’ इति, पदकदेशे पदसुदायोपचारात् १ ईपत्राग्रभाराइति वा २
‘तणु इति वा’ तन्वी वा शेषपृथिव्यपश्याऽतितउत्त्वात् ३ ‘तणुतणुइति वा’ इति तन्म्योऽपि जगत्प्रसिद्धम्यस्तन्वी
महिकापत्रतोऽपि पर्वतदेशोऽतितउत्त्वात् तन्म्यो ४ ‘सिद्धिरिति वा’ सिद्धालय इति
वा’ सिद्धधन्त्रस्य प्रत्यासन्नतयोपचारातः सिद्धानामालयः सिद्धालयः ६ एवं मुक्तिरिति वा मुक्तालय इति वेत्यपि परि-
भावनीयं तथा लोकाग्रं वर्तमानत्वात् लोकाग्रमिति ९ लोकाग्रस्य स्त्रपिक्व लोकाग्रमेण
ग्रात्यगते इति लोकाग्रप्रतिवाहिनी ११ ‘सबपाणभूयजीवसन्तुहावहा’ इति प्राणा-द्वित्रिचतुर्दिन्या इति भूता:-तरवः
जीवाः-पञ्चनिन्याः शेषाः प्राणिनः सत्त्वाः, उक्तं च-“प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ताः, भूताश्च तरवः स्मृताः । जीवाः पञ्च-
निन्या चेयाः; शेषाः सत्त्वा उदीरिताः ॥१॥” सबेषां प्राणभूतजीवसत्त्वानां सुखावहा उपद्रवकारित्वाभावात् सबप्राण-
भूतजीवसत्त्वु खावहा १२ । सा च ईपत्राग्रभारा एव्याश्चेता, शेतत्वमेवोपमया प्रकटयति-‘संखदलचिमल’ इत्यादि,
गङ्गदलस्य—गङ्गदलचूणस्य विमलो-निमेलः स्वस्तिकः गङ्गदलचिमलस्वस्तिकः स च मृणालं च दकरजश्च तुषारं च
हिमं च गोक्षीरं च हारश्च तेषामिव वर्णो यस्याः सा तथा, उत्तानकं-उत्तानीकृतं यत् छ्रं तस्य यत्संस्थानं तेन सं-
स्थिता उत्तानकञ्चत्रसंस्थानसंस्थितत्वं च प्रागुपदवित्तस्थापनाते भावनीयं । ‘सबज्जुणसुवज्जमयी’ सर्वात्मना शेतसु-
चर्णमयी ‘ईसीपदभारापं पं’ इत्यादि ईपत्राग्रभारायाः पृथिव्या कृच्चं ‘सीयाप्तं’ इति निःश्रेणिगत्वा योजने लोका-

पदे चिद्द-
स्थानादि
स. ५४

॥१०८॥

भवन्ति प्राणिनः कर्मचरशब्दातिनोऽस्मिन्निति भवं—शरीरं लजतः—परित्यजतः; काययोगं परिजिहनस्येति भावः;
चरमसमये सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपातिध्यानवलेन वदनोदरादिस्त्रपूरणात् त्रिभागेन हीनं प्रदेशपनमासीत्, ‘तं सठाणं
ताहि तस्म’ इति तदेव च प्रदेशधनं मूलप्रमाणापेक्षया त्रिभागहीनप्रमाणं संस्थानं तत्र—लोकान् तस्य—सिद्धस्य,
नान्यदिति ॥ साम्प्रतमुत्कृष्टावगाहनादिभेदभिन्नामवगाहनामभिवित्तुराह—‘तित्रि सत्या तेतीसा’ इत्यादि, त्रीणि
शतानि त्रयांश्चिंशतानि—त्रयांश्चिंशतानि धतुलिभागश्च भवति वोद्ब्या, एषा खण्डु सिद्धानामुत्कृष्टावगाहनाम
भणिता तीर्थकरणधरैः, सा च पञ्चधनुःशतततुकानामवसेया, ननु मरुदेवी नाभिकुलकरपती, नामेश्च पञ्चादि-
शत्यधिकानि पञ्चधनुःशतानि शरीरप्रमाणं, यदेव च तस्य शरीरमानं तदेव मरुदेवाया अपि, ‘संघवणं संठाणं
उचतं चेष्ट कुलगरोहि समं इति वचनात्, मरुदेवी भगवती च सिद्धा, ततस्तस्य त्रिभागे पातिते
सिद्धावस्थायाः साधीनि त्रीणि धनुःशतान्येवावगाहनाम प्राप्नोति, कथमुत्कृष्टप्रमाणा उत्कृष्टावगाहना घटते ? इति,
नैप दोपः, मरुदेवाया नामेः किञ्चिद्दूनप्रमाणत्वात्, खियो हुतमसंस्थाना उत्तमसंस्थानेभ्यः पुरुषेभ्यः स्वस्वकाला-
पेक्षया किञ्चिद्दूनप्रमाणा भवन्ति, ततो मरुदेवाऽपि पञ्चधनुःशतप्रमाणेति न कथम्भोपः, अपि च—हस्तिस्कन्धाधि-
रुद्धा संकुचिताङ्गी सिद्धा ततः शरीरसंकोचभावाद् नाधिकावगाहनासंभव इत्यचिरोधः, आह च भाष्यकृत—
‘कह मरुदेवामाणं ? नामीतो जेण किञ्चिद्दूणा सा । तो किर पंचसयचिय अहवा संकोचओ सिद्धा ॥ १ ॥’

प्रज्ञापना-
याः मल-

य० एतीं।

॥१०८॥

अवस्थिताः, तथा क—कस्मिन् धेरे वोन्दिस्तुः गरीरमित्यनर्थीतरम् तां सक्त्या कं गत्वा लिङ्गन्ति ?—निषि-
तार्थी भवन्ति ?, ‘सिद्धाह’ इत्यत्रानुसारलोपो द्रष्टव्यः, अथवा एकवचनोपत्यासोऽपि सद्वशेषल्या न विरोधभाक्, पदे सिद्ध
तथा चान्यत्राऽप्येवं प्रयोगः—“वृथगन्धपल्कारं, इरथीओ सवणाणि य । अच्छंदा जे न भुंजन्ति, न से चाइति स्थानादि
तुच्छ ॥ २ ॥” इति, एवं शिष्येण प्रश्ने कृते सुरिराह—‘अलोए पहिह्या सिद्धा’ इत्यादि, अत्रापि ससमी तुती-
यार्थं, अलोकेन—केवलाकाशास्तिकायरूपेण प्रतिहताः—स्खलिताः सिद्धा; इह तत्र धर्मास्तिकायाद्यभावात् तदान-
नान्येषामिति, तथा लोकस्य—पञ्चास्तिकायात्मकस्याश्रे—मूर्धनि प्रतिष्ठिताः—अमुनरागत्या अवस्थिताः, तथा इह मनु-
षलोके चोन्दी—तरुं सक्त्या तत्र—लोकान्मे समयान्तरप्रदशान्तरास्पर्शेन गत्वा सिद्धन्ति—निष्ठितार्थी भवन्ति ॥
वा—इत्तद्वयप्रमाणं वाशब्दाद् मध्यमं वा विचित्रं यच्चरमभवे—पञ्चमभवे भवेत् सस्थानं ततः—तस्मात् सस्थानात्
प्रियागहीना—वदनोदरादिरप्रपुरणेन तुतीयभागेन हीना सिद्धानामवाहना, अवगाहन्तेऽस्याभित्यवाहना—स्था-
पस्थतुपदर्शकति—‘जे संघाणं तु इहं’ इत्यादि, पत्सस्थानं—यावत्प्रमाणं सस्थानं इह—मनुष्यभवे आसीत् तदेव

प्रजापना-
या: मल-
य० पृतोः।

॥१०९॥

‘चत्तारि रथणीओ’ इत्यादि, चत्तो रत्नो रतिथं त्रिभागोना च सा वौद्व्या एषा खडु तिद्वानामवगाहना भणिता मध्यमा । आह—जघन्यपदे सप्तहस्तोच्छतानामागमे सिद्धिरक्ता, तत एषा जघन्या प्राप्नोति, कथं मध्यमा ?, तदयुक्तं, वसुतत्वापरिज्ञानात्, जघन्यपदे हि सप्तहस्तानां सिद्धिरक्ता तीर्थकरापेक्षया, सामान्यकव- लिनो उ हीनप्रमाणानामपि भवति, इदमपि चावगाहनामानं चित्तते सामान्यसिद्धापेक्षया, ततो न कथिद्वोपः ।

‘एषा य होइ’ इत्यादि, एका रक्तः परिपूर्णं अष्टो चाङ्गलत्यधिकानि एषा भवति सिद्धानामवगाहना जघन्या, सा च कूमारुप्रादीनां द्विस्तानामवसेया, यदिवा सप्तहस्तोच्छतानामपि यन्नपीलनादिना संवर्तितशरीराणां, आह च भाव्यकृत—“जेहा उ पञ्चधणुसयतणुस्स मज्जा य सत्तहथस्स । देहत्तिभागहीणा जहन्निया जा विहत्थस्स ॥१॥ मन्त्रितयप्सु सिद्धी जहन्नओ कहमिहं विहत्थेषु ? । सा किर तिथयेषुं सप्ताणं सिज्जमाणाणां ॥ २ ॥ ते गुण होज विहत्था कुम्मापुत्तादयो जहन्नेण । अब्रे संवहियसत्तहथस्स ईणत्ति ॥ ३ ॥” साम्रात्मुक्तानुवादेनेव संस्थानलक्षणं सिद्धानामभिधत्तुराह—“ओगाहणाओ” इत्यादि, चुगमं, नवरं “अनित्यं” इति इदप्रकारमापद्ध- रमिति भावः, योऽपि च सिद्धादिगुणेषु “सिद्धे न दीहे न हस्ते” इत्यादिना दीर्घत्वादीनो प्रतिषेधः कृतः सोऽपि एषीकारामेवा संस्थानस्यानित्यस्तत्त्वत् प्रतिपत्तव्यो, न तुनः सर्वेषां संस्थानस्याभावतः, आह च माव्यहस्त—

२. स्थान-
पदे सि-
द्धाधिका-
रः सू. ५४

॥१०९॥

मुक्तिपरिपूरणात्रो मुवागारज्ञहाववत्थाजी । संठाणमणित्थंथं जं भणियमणियथागारं ॥ ३ ॥ एतोचिय पडिसोहो
सिद्धाइगुणेऽु दीहयाइयं । जमणित्थंथं पुवागाराविक्खाए नाभावो ॥ २ ॥” नन्वेते सिद्धाः परस्परं देशभेदेन
ब्यवस्थिता उत नेति १, नेति तद् चूमः, कसादिति चेत्, ‘ज्ञत्थ य’ इत्यादि, यत्रैव देशो चश्वदस्य एवकाराथ-
त्वात् एकः सिद्धो—निवृत्तस्त्रानन्ता भवक्षयविमुक्ताः, अत्र भवक्षयग्रहणेन सेव्यत्था भवावतरणशक्तिमत्सद्ध-
व्यवच्छेदमाह, अन्योऽन्यसमवगाढाः, तथाविधाचिन्त्यपरिणामत्वात्, धर्मास्तिकायादिवत्, तथा स्पृष्टा—लग्नाः
सर्वेऽपि लोकान्ते । ‘कुसद्व’ इत्यादि, स्वशत्यनन्तान् सिद्धान् सर्वप्रदेशरात्मसविधभिनियमशः सिद्धः, तथा तेऽपि
सिद्धाः सर्वप्रदेशस्पृष्टेभ्योऽस्वल्येयगुणा वत्नेते ये देशप्रदेशैः स्पृष्टाः, कथमिति चेत्, उच्यते, इहैकस्य सिद्धस्य
यदवगाहनक्षेत्रं तत्रैकस्मिन्नपि परिपूर्णेऽवगाढा अन्येऽप्यनन्ताः सिद्धाः प्राप्यन्ते, अपरे हु ये तस्य क्षेत्रस्यैककं प्रदेश-
माक्षम्यावगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, एवं द्वित्रिचतुःपञ्चादिप्रदेशवृज्ञा येऽवगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, तथा
तस्य मूलक्षेत्रस्यैकं प्रदेशं परित्यज्य येऽवगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, एवं द्वित्रिचतुःपञ्चादिप्रदेशहन्त्या येऽवगा-
डास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, एवं सति प्रदेशपरिवृद्धिहानिभ्यां ये समवगाढास्ते परिपूर्णक्षेत्रावगाढेभ्योऽस्वल्येयगुणा

१ शुभिरपरिपूरणात् पूर्वोक्तरान्यथान्ववस्थातः । संस्थानमनित्थंसं यद्गितमनियताकारात् ॥ १ ॥ इत एव प्रतिपेधः सिद्धादिगुणेऽु
वीर्धत्वादीनाम् । यदनित्थंसं पूर्वोक्तरापेक्षया नाभावः ॥ २ ॥

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० पृतो.

॥१०९॥

‘चतारि रथणीओ’ इत्यादि, चतुर्वो रत्नवो रतिश्च त्रिभागोना च सा वोद्धव्या एषा खड़ त्रिद्वानमध्यगाहना भणिता मध्यमा । आह—जघन्यपदे सप्तहस्तोच्छ्रुतानामागमे सिद्धिरुक्ता, तत एषा जघन्या प्राप्नोति, कथं मध्यमा ?, तदयुक्ते, चतुर्व्यापरिज्ञानात्, जघन्यपदे हि सप्तहस्तानां सिद्धिरुक्ता तीर्थकरापेक्षया, सामान्यक्वच- लिनां तु हीनप्रमाणानामपि भवति, इदमपि चावगाहनामानं चिन्त्यते सामान्यसिद्धापेक्षया, ततो न कथिद्वौपः ।

‘एषा य होइ’ इत्यादि, एका रत्नः परिपूर्ण अष्टो चाहुलन्यधिकानि एषा भवति सिद्धानामवगाहना जघन्या, सा च कूमारुप्रादीनां द्विहस्तानामवसेवा, यदिवा सप्तहस्तोच्छ्रुतानामपि यत्रपीलनादिना संवर्तितशरीराणां, आह च भाव्यकृत्—“जेहा तु पंचधणुस्यतणुस्स मज्जा य सत्तहथस्स । देहतिभागहीणा जहन्निया जा विहत्यस्स ॥१॥ सच्चित्यप्यु सिद्धी जहन्नओ कहमिहं विहत्येषु ? । सा किर तित्थयेषुं सप्ताणं सिज्जमाणाणां ॥ २ ॥ ते युण होज विहत्या कुम्मामुत्तादयो जहन्नेण । अन्ने संवट्यसत्तहथसिद्धस्स ईणचि ॥ ३ ॥” साम्रात्मुत्तात्त्वादेनेष संस्थानलक्षणं सिद्धानामभिधित्युराह—“ओगाहणाओ” इत्यादि, युगमं, नवरं ‘अनित्यं’ इति इदंप्रकारमापद्ध- रमिति भावः, योऽपि च सिद्धादिगुणेषु ‘सिद्धे न दीहे न हस्ते’ इत्यादिना दीर्घत्वादीनां प्रतिपेष्ठः इतः सोऽपि शृणुकरापेक्ष्या संस्थानस्थानित्यस्त्वात् प्रतिपत्त्वयो, न उनः सर्वेषां संस्थानस्थामावतः, आह च माव्यहृत्—

२ स्थान-
पदे सि-
द्धाधिका-
रः सू. ५४

॥१०९॥

सुविरपरिपूरणाजो पुचागारन्नहाववत्थाजो । संठाणमणितथं जं भणियमणियथागारं ॥ १ ॥ एतोच्चय पल्लिसेहो
 सिद्धाहिणेहु दीहयाइणं । जमणितथं पुचागाराविक्खाए नाभाचो ॥ २ ॥” नवेते सिद्धाः परस्परं देशभेदेन
 व्यवस्थिता उत नेति ?, नेति तद त्रूमः, कसादिति चेत्, ‘जथ य’ इत्यादि, यत्रेव देशे चश्वदस्य एवकारार्थ-
 त्वात् एकः सिद्धो—निर्वितस्त्रानन्ता भवक्षयविमुक्ता; अत्र भवक्षयग्रहणेन स्वेच्छया भवावतरणशक्तिमतिसद-
 ब्यवच्छदमाह, अन्योऽन्यसमवगाढाः, तथाविधाचिन्त्यपरिणामत्वात्, धर्मास्तिकायादिवत्, तथा स्पृष्टा—लग्नाः
 सर्वेऽपि लोकान्ते । ‘कुसइ’ इत्यादि, स्पृशत्यनन्तान् सिद्धान् सर्वप्रदशेरात्मसंविधभिनियमशः सिद्धः, तथा तेऽपि
 सिद्धाः सर्वप्रदशस्पृष्टेभ्योऽसख्येयगुणा वर्तन्ते ये दशप्रदशोः स्पृष्टाः, कथमिति चेत्, उच्यते, इहकस्य सिद्धस्य
 यदवगाहनक्षेत्रं तत्रैकसिद्धिपि परिपूर्णेऽवगाढा अन्येऽप्यनन्ताः सिद्धः प्राप्यन्ते, अपरे हु ये तस्य क्षेत्रस्यैकं प्रदेश-
 माकस्यावगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, एवं द्वित्रिचतुःपञ्चादिप्रदेशवृद्धा येऽवगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, तथा
 तस्य मूलधेत्रस्यैकं प्रदेशं परित्यज्य येऽवगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, एवं द्वित्रिचतुःपञ्चादिप्रदेशहान्या येऽवगा-
 ढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, एवं सति प्रदेशपरिच्छिद्वानिभ्यां ये समवगाढास्ते परिपूर्णेऽक्षेत्रावगाढेभ्योऽसख्येयगुणा

१ शुविरपरिपूरणात् पूर्वोकारान्यथाववस्थातः । संस्थानमनित्यंस्य गङ्गणितमनियताकारात् ॥ १ ॥ इत पब्र प्रतिवेधः सिद्धाहिणेहु
 दीवेत्वादीनाम् । यदनित्यंस्य पूर्वोकारापेक्षया नाभावः ॥ २ ॥

प्रशाप्ता-
या: मल्ल-
य०पृष्ठा:

॥११०॥

भवन्ति, अथगाढप्रदेशानामसंख्यातत्वात्, आह च—“एग्रक्षेतेऽण्टा परसंपरिहुहिंशिजो ततो । इंति जसं-
येजगुणाऽसंखपप्सो जमवगाहो ॥ १ ॥” सम्प्रति सिद्धानेव लक्षणतः प्रतिपादयति—‘असरीरा’ इत्यादि, अवि-
चमानशरीरा अशरीरा औदारिकादिपञ्चविधशरीररहिता इत्यर्थः, जीवाथ ते घनाथ पदनोदसादित्यपिरपूरणात्
जीवधना उपयुक्ता दर्शने—केवलदर्शने ज्ञाने च—केवलज्ञाने यत्वपि सिद्धत्वप्रादुभावसमये केवलज्ञानमिति ज्ञानं
प्रधानं तथाऽपि सामान्यविशेषोपयोगरूपमित्यर्थः, सूत्रे मकारोऽलाभणिको,
दर्शनं विशेषविषयं ज्ञानमिति, ततः साकारानाकारं सामान्यविशेषोपयोगरूपमित्यर्थः, तथा च सामान्यविषयं
लक्षणं—तदन्यब्याच्यतिस्वरूपमेतत्—अनन्तरोक्तं, तुशब्दो वक्ष्यमाणनिरूपमसुखविशेषणाथैः, सिद्धानां—निषितार्थी-
नामिति । सम्प्रति केवलज्ञानफेवलदर्शनयोरशेषविषयतामुपदर्शयति—‘केवलनाणुवउत्ता’ इत्यादि, केवलज्ञानेनोप-
युक्ता न त्वन्तःकरणेन तदभावादिति केवलज्ञानोपयुक्ता ज्ञानन्ति—अथगच्छन्ति सर्वभावगुणभावान्—सर्वपदार्थ-
गुणपर्यायान्, प्रथमो भावशब्दः पदार्थवचनः द्वितीयः पर्यायवचनः, गुणपर्याययोस्त्वय विशेषः—सहवतिनो
गुणाः क्रमवत्तिः पर्याया इति, तथा पर्यन्ति सर्वतः खलु—खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् सर्वत पर, केवलरहिति-
ज्ञन्तामि; अनन्तः केवलदर्शनेरित्यर्थः, केवलदर्शनानां ज्ञानन्तता सिद्धानामनन्तत्वात्, इहादी ज्ञानप्राप्त्यं प्रथम-

२ स्थान
पर्द स्ति-
ज्ञाधिका
रः स. ५८

॥११०॥

१ एकस्वेतेऽनन्ताः प्रदेशपरिवृद्धानितस्त्रात् । भवत्यसंख्येयगुणाः असंख्यप्रदेशो यदवादः ॥ १ ॥

तया तदुपयोगस्थाः सिध्यन्तीति ज्ञापनार्थै ॥ सम्प्रति निरुपमसुखभाजस्ते इति दर्शयति—‘नवि अथिं’ इत्यादि, नैवास्ति मनुष्याणां चक्रवर्यादीनामपि तत्सौख्यं, नैवास्ति सर्वेदवानामनुत्तरपर्यन्तनामपि यत् सिद्धानां सौख्यम-व्याचाधामुपगतानां—न विविधाऽऽवाधा अव्याचाधा तां उप—सामीप्येन गतानां—प्राप्तानां ॥ यथा नास्ति तथा भज्ञोपदशयति—‘मुरगणमुखं’ इत्यादि, ‘मुरगणमुखं’ देवसंधातसुखं ‘समस्तं’ संपूर्णमतीतानागतवर्तमानकालोद्भवमित्यर्थै, उनः ‘सर्वाद्वापिण्डतं’ सर्वकालसमयगुणितं तथाऽनन्तगुणमिति, तदेवं प्रमाणं किलास्तकल्पनया एकेकाराशप्रदेशे स्थाप्यते इत्येवं सकलाकाशप्रदेशपूरणेन यथाप्यनन्तं भवति तदनन्तमात्यनन्तवर्गमिति तथाऽप्येवं प्रकर्प-गतमपि मुक्तिसुखं—सिद्धिसुखं न प्राप्नोति ॥ एतदेव स्पष्टतरं भज्ञन्तरेण प्रतिपादयति—‘सिद्धस्स सुहो रासी’ इत्यादि, उखानां राशिः उखराशिः—‘उखसंघातः सिद्धसुखराशिः सिद्धिसुखराशिः’ सर्वया-साध्यपर्यवसितया अद्वया, यत्सुखं सिद्धः प्रतिसमयमनुभवति तदेकत्र पिण्डीकृतमिति भावः, सोऽनन्तवर्गभक्तः—अनन्तवर्गमूलेऽपवातितः, अनन्तवर्गमूलेऽपवातितो यावत् सर्वाद्वालक्षणेन गुणकारेण गुणने यदधिकं जातं तस्य मवस्याप्यपवर्तनेः सिद्धत्वाद्यसमयभावितुखमात्रातां प्राप्त इति भावः, सर्वाकाशे न माति—एतावन्मात्रोऽपि सर्व-काशे न माति सर्वसु द्वापास्तप्रसर एवेति ज्ञापनार्थै पिण्डयित्वा उनरपवर्तनें सुखराशै, इयमत्र भावना—इह किल विशिष्टाहादरूपं सुखं परियथते, ततश्च यत आरभ्य शिष्टानां सुखयन्दप्रवृत्तिस्तमाहादमवधिकृत्य एकेकगुण-

प्रजापता-
या: मल-
य० यस्तोः

॥११०॥

भवन्ति, अवगाढप्रदेशानामसंख्यात्वात्, आह च—“एगक्षर्वेतउणं पपसपरितुहिंशाणिओ तजो । इंति असं-
ख्यज्ञुणाऽसंखपपसो जमवगादो ॥ १ ॥” सम्प्रति सिद्धानेव लक्षणतः प्रतिपादयति—‘असरीरा’ इत्यादि, अवि-
चमानशरीरा अशरीरा औदारिकादिपञ्चविचशरीररहिता इत्यर्थः, जीवाथ ते, घनाथ घदनोदरादिश्चिपरपूरणात्
जीवधना उपुक्ता दर्शने—केवलदर्शने जाने च—केवलज्ञाने यद्यपि सिद्धत्वप्रादुभावसमये केवलज्ञानमिति ज्ञानं
प्रधानं तथाऽपि सामान्यसिद्धलक्षणमेतदिति ज्ञापनाथमादो सामान्यावलम्बनं दर्शनमुक्तं, तथा च सामान्यविषयं
दर्शनं विशेषविषयं ज्ञानमिति, ततः साकारानाकारं सामान्यविशेषोपयोगलक्षणमिति—सद्रे सकारोऽलाक्षणिको,
लक्षणं—तदन्यब्याघृतिस्त्रैलक्षणमेतत्—अनन्तरोक्तं, तुशब्दो वस्यमाणनिरूपमसुखविशेषणार्थः, सिद्धानां—निषितार्थी-
नामिति । सम्भ्राति केवलज्ञानफेवलदर्शनयोरशेषविषयतामुपदर्शयति—‘केवलनाशुवउत्ता’ इत्यादि, केवलज्ञानेनोप-
गुक्ता न त्वन्तःकरणेन तदभावादिति केवलज्ञानोपुक्ता जाननित—अवगच्छन्ति सर्वभावगुणभावान्—सर्वपदार्थ-
गुणपर्यायान्, प्रथमो भावशब्दः पदार्थवचनः द्वितीयः पर्यायवचनः, गुणपर्याययोस्त्वयं विशेषः—सदृशातिनो
रनन्ताभिः, अनन्ते: केवलदर्शनैरिलयैः, केवलदर्शनानां ज्ञानतत्त्वात् सर्वत एष, केवलदर्शिभि-
१ एकश्वेतज्ञन्वा: प्रदेशपरिवृद्धिहानितस्त्वात् । भवत्यसंख्येच्युणाः असंख्यप्रदेशो यदवगादः ॥ १ ॥

२ स्थान
पदे सि-
द्धाधिका
रः सु. ५

॥११०॥

सर्वित्मारद्धोऽ रक्षा विसज्जनो, ततो रक्षिणा उच्छ्रुतिः—‘केरिसं नयरंति’ ? सो वियापांतोऽवि तत्थोवमाभावा न
 सक्षम् नयण्युणे परिकहेतुं । एस दिङ्गतो, अयमथौपनयः—‘इय सिद्धाणं’ इत्यादि, इत्येवं सिद्धानां सौख्यमतुपमं
 चतेत्, किमिति ?, तत आह—यतो नालि तस्योपम्यं, तथाऽपि वालजनप्रतिपत्तये किञ्चिद् विशेषेण ‘इतो’
 इति आपत्वाद् अस्येतर्य; साहश्यमिदं—वक्ष्यमाणं शृणुत—‘जह सव्व’ इत्यादि, यथेत्युदाहरणोपदर्शनार्थी;
 ततु तस्यलिंगं शृणुते इति भौजनं ‘सर्वकामगुणितं’ सकलसौन्दर्यसंस्कृतं कोऽपि उरुपो भुक्त्वा भुत्तुद्विप्रभुक्तः सन् यथा अमृ-
 भुज्यते इति भौजनं ‘सर्वकामगुणितं’ सकलसौन्दर्यसंस्कृतं कोऽपि उरुपो भुक्त्वा भुत्तुद्विप्रभुक्तः सन् यथा अमृ-
 ततुसल्लया तिष्ठति, ‘इय’ इत्यादि, एवं निर्वाणं—मोक्षभुपत्ताः सिद्धाः सर्वकालं—साधापयवसितं कालं तुसाः—सर्वथौ-
 चाधं लेशतोऽपि व्याख्याधाया असम्बात् सुखं प्राप्ता अत एव भुखिनः तिष्ठन्तीति ॥ एतदेव सर्विशेषतरं भावयति;
 ‘सिद्धिं य’ इत्यादि, सितं—वद्मष्टप्रकारं कर्म ‘मातिं—भसीकृतं यैति सिद्धाः “पृष्ठोदरादपः” इति रूपनिष्पत्तिः;
 निदिवधानेकभवकमन्धना इत्यर्थी; ते च सामान्यतः कर्मादिसिद्धा अपि भवन्ति, यत उक्तम्—‘कर्मादे सिद्धे य
 विज्ञाए, मते जोगे य आगमे । अरथजन्माज्ञभिष्पाए, तवे कस्मयक्षयए इय ॥ ३ ॥” ततः कर्मादिसिद्धव्यपोहाय

१ सर्वित्मारद्धः, रक्षा विस्तृणः, तत आरण्यकः: पृच्छन्ति—कीदृशं नगरमिति ?, स विजानन्नपि तत्रोपमाभावाद् न शक्नोति नगर-
 गुणान् परिकथयितुं एष दृश्यातः ॥ २ कर्माणि शिल्पे च विद्यायां मत्त्रे योगे चागमे । अर्थं यात्रायामभिप्राये तपसि कर्मक्षये इति ॥ १ ॥

प्रजापता-
या: मल-
य० युतो.

॥११६॥

यद्वितारतम्येन तावदसाचाहादो विशिष्यते यावदनन्तगुणवृद्धा निरतिशयनिषामुपगतः; सोऽयमत्यन्तोपमातीतिका-
न्तोत्सुक्यविनियत्तिरूपसिमितमकल्पः चरमाहादः सदा सिद्धानां, तस्माचारतः प्रथमाच्छैवमपात्तरालयतिनो ये
गुणात्मारतम्येनाहादविशेषरूपासे सर्वाकाशप्रदेशभ्योऽध्यतिभूयांसः, ततः किलोक्तं—‘सधागासे न माइज्ञा’ इति,
अन्यथा यत् सर्वाकाशे न माति तत् कथमेकस्मिन् सिद्धे मायाद्? इति पूर्वस्मिन्प्रदायः ॥ साम्रतमस्य निरुपमता
प्रतिपादयति—‘जह नाम’ इत्यादि, यथा नाम कश्चिद् मिलेच्छो नगरगुणान्—गृहनिवासादीन् वडविधान्—अनेकप्रका-
रान् विजानन् अरण्यगतः सन् अन्यम्लेच्छेभ्यो न शकोति परिकथयितुं, कस्मात् शकोति? इतत आह—उपमायां
तत्रासत्यां “निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्राणो दर्शनम्” इति न्यायाद् हेतो सप्तमी, तत उपमाया अभा-
वादिति द्रष्टव्यं, एप गाथाऽध्यराधीः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तचेदं—एगो महारञ्जनासी विन्द्यो रजे चिठ्ठिति,
इतो य एगो राया आसेण अबहरितो तं अडवि पवेत्तिजो तेण दिहो, सक्षारिक्षण जयमयं नीतो, रक्षावि सो
नगरं नीओ, पञ्च उवगारिति गाढुपचरितो, जहा राया तहा चिठ्ठ॒, धबलधराद्यमोगेण विमासा, काढेण रजे
॥११७॥

१ एको महारण्यवासी न्हेच्छेऽप्येति विष्टुति, इतम् एको राजा अव्यवहारत्मामट्टी प्रवेशितः तेन रक्षः, रक्षार्वं अनपर्वं नीतः;
प्राज्ञवि सं नगरं नीतः, प्राङ्मुखकारिति गाढुपचरितो, यथा राजा रक्षा विष्टुति, धबलगृहादिभोगेन विमासा, काढेन रजे

२ स्थान-
पदे सि-
द्धाधिका-
रः स. ५४

संतिगारदो, एवा विसज्जिते, ततो रक्षिणा उच्छ्रुति—‘केरिसं नयरंति’?, सो विद्याणंतोऽवि तत्थीवमाभावा न
 सक्त नयसुणे परिकहेउं । एस दिङ्टी, अयमथोपनयः—‘इय सिद्धाणं’ इत्यादि, इत्येवं सिद्धानां सौख्यमतुपमं
 वर्तते, किमिति ?, तत आह—यतो नास्ति तस्योपम्य, तथाऽपि बालजनप्रतिपत्तये किञ्चिद् विशेषण ‘इतो’
 इति आपत्वाद् अस्येत्यर्थः, सादृश्यमित्द—वृक्षमाणं शृणुत—‘जह सब्व’ इत्यादि, यथेत्युदाहरणोपदर्शनार्थः,
 मुञ्जते इति भोजनं ‘सर्वकामगुणितं’ सकलसौन्दर्यसंस्कृतं कोऽपि पुरुषो भुक्तवा शुचृद्विप्रभुक्ततः सन् यथा अमु-
 तनृसत्तथा तिष्ठति, ‘इय’ इत्यादि, एवं निवारणं—मोशमुपगताः सिद्धाः सर्वकाळं—सादृश्यपर्यवसितं कालं तुमाः—सर्वथो-
 तुम्यविनिवृत्तिभावतः परमसतोपमधिगता अहुलम्—अनन्यसद्वशमुपमाऽतीतत्वात् शाश्रतं प्रतिपाताभावात् अन्या-
 चाधं लेशतोऽपि व्यावाधाया असंभवात् मुखं प्राप्ता अत एव सुखिनः तिष्ठन्तीति ॥ एतदेव सविशेषतरं भावयति—
 ‘सिद्धिं य’ इत्यादि, सितं—वद्धमष्टप्रकारं कम् ध्याति—भस्मीकृतं येते सिद्धाः “पृपोदरादयः” इति रूपनिष्पत्तिः,
 निर्दग्धानेकमवकसंन्धना इत्यर्थः, ते च सामान्यतः कर्मादिसिद्धा अपि भवन्ति, यत उक्तम्—‘कर्मम् सिद्धेयं य
 विज्ञाप, मते जोगे य आगमे । अत्थजत्ताजभिष्पाए, तवे कर्ममक्षण इय ॥ १ ॥” ततः कर्मादिसिद्धव्यपोहाय

१ स्मर्तुमारवदः, राजा विस्तुः, तत आरण्यकाः पृच्छन्ति—कीदृशं तगरमिति ?, स विजानन्नेषि तत्रोपमाभावाद् न शक्नोति नगर-
 गुणम् परिकथयितुं एव दृश्यन्तः ॥ २ कर्मणि शिल्पे च विद्यायां मन्मे योगे चागमे । अर्थे याज्ञावामभिप्राये तपसि कर्मध्ये इति ॥ १ ॥

मन्त्रापना-
या: नल-
य० दूसी।

॥११३॥

आह—‘ुद्वा’ इति, अज्ञाननिश्चाप्रसुते जगत्परोपदेशेन जीवादिरुपं तत्र उद्यन्तो पुद्वा:, संपूर्णपूर्णित्वा-

व्वोधरुपा इति भावः, एतेऽपि च संसारनिवाणीभयपरित्यगेन स्थितपन्तः फैष्यदिव्यन्ते—“संसारं न च
निवाणे, स्थितो मुखनभूतये । अचिन्त्यः संयोगकानां, चिन्तारत्नाधिको महान् ॥ २ ॥” इति पञ्चनाम, तत्तदाति-

रासाधीमाह—‘पारगता’ इति, पारं—पर्वतं संसारस्य प्रयोजनभ्रातस्य या गताः पारगताः, तथाभव्यत्याधिष्ठतफ-
लप्रयोजनसमात्या निरवशेषकर्तव्यशक्तिविभ्रमुक्ता इति भावः, इत्यभूता जपि केष्ठिद् यद्वल्लावादिभिरकमसिद्ध-

त्वेनापि गीयन्ते, तथोक्तम्—“नेकादिसंख्याक्रमतो, वित्तप्राप्तिर्नियोगतः । ददिद्रिराज्यातिसमा, तद्वनुक्तिः क्षचिन्न
किम् ? ॥१॥” तत्सन्मतव्यपोद्याय ‘परम्परागता’ इति परम्परया—ज्ञानदर्शनचारित्रप्रलया मिथ्याराटिसादान—

मोहसयोगिकेवल्ययोगिकेवलिङ्गास्थानभेदभिन्नया गताः परम्परागताः, एते च केष्ठिद् तस्तोऽज्ञनुकर्मण-
पचा अभ्युपगम्यन्ते ‘तीर्थनिकारदशेनादिहायच्छन्ति’ इति वचनतः पुनः संसारावतरणाभ्युपगमात्, ज्ञानसन्म-

ृप्ते उन्मुक्तकर्मकवचाः, अत एवाज्ञाः चरीराभावते जस्तोऽभावात्, अमरा अकरीरत्वादेव प्राप्तस्मात्

२. स्थान-
पदं तिं-
जापिता-
रः सु. ५४

॥११४॥

उक्तं च—“कृयसो हाणीह जरा, पाणचाओ य मरणमादिङ् । सइ देहंसि तडभयं तदभावे तं न कस्मैव ॥१॥”
असङ्गा वाह्याभ्यन्तरसङ्गरहितत्वात् ‘निश्चिन्न’ इत्यादि, निस्तीर्ण—लङ्घितं सर्वेऽखं यैसे निस्तीर्णसर्वेऽखाः;
कुतः ? इत्याह—‘जातिजरामरणवंथणविमुक्ता’ जातिः—जन्म जरा—वयोहानिलक्षणा मरणं—प्राणत्यागरूपं वन्ध-
नानि—तत्रिवन्धनरूपाणि कर्माणि तौर्विशेषतो—निःशेषप्रगमनेन मुक्ता जातिजरामरणवन्धनविमुक्ता; हेतावियं
प्रथमा, यतो जातिजरामरणवन्धनविप्रसुक्तासतो निस्तीर्णसर्वेऽखाः, कारणाभावात्, ततोऽव्याचाधं सौख्यं शाथतं
सिद्धा अनुभवन्ति ॥

इति श्रीमलयगिरिविरचितायां प्रज्ञापनादीकायां द्वितीयं स्थानपदं समाप्तम् ॥

—२५४—

१ वयसो हानिरिह जरा प्राणत्यागश्च मरणमादिष्टम् । सति देहे नदुभयं तदभावे तत्र कस्यैव ॥ १ ॥

प्रजापता-
या: मल-
य० षुचोः

॥१२॥

आह—‘उद्धा’ इति, अज्ञाननिद्राप्रसुते जगत्यपरोपदेशेन जीवादिरूपं तत्वं उद्द्वयन्ते उद्धा:, सर्वनृसंवदीर्दित्यमा-
यवोधरूपा इति भावः, एतेऽपि च संसारनिवाणोभवपरित्यागेन स्थितवत्तः कैव्येदिव्यत्वे—“संसारे न च पदं ति-
निवाणे, स्थितो मुख्यमृतये । अचिन्त्यः सर्वलोकानां, चिन्तारलाघिको महान् ॥ १ ॥” इति यचनात्, तत्सक्षिं-
रासायमाह—‘पारगता’ इति, पारं—पर्यन्तं संसारस्य प्रयोजनव्रातस्य च गताः पारगताः, तथाभ्यव्याधिसासक-
लप्रयोजनसात्मा निरवशेषकत्वयशक्तिविप्रमुक्ता इति भावः, इत्यमृता अपि कैव्येद यद्यच्छावादिभिरक्रमसिद्ध-
त्येनापि गीयन्ते, तथोक्तम्—“नेकादिसंख्याक्रमतो, चित्प्राप्तिसिद्धिं योगतः । दरिद्राज्यासिसमा, तदनुकृतिः कचिन्न-
किम् ? ॥ २ ॥” तत्सन्मतव्यपोहाय ‘परम्परागता’ इति परम्परया—ज्ञानदर्शनचारित्ररूपया भित्यादित्यसादन—
मोहसंयोगिकेवल्ययोगिकेवल्युणस्थानमेदभिन्नया गताः परम्परागताः, एते च कैव्यात् तत्त्वतोऽनुकूलमेक-
वचा अभ्युपगम्यन्ते ‘तीर्थनिकारदशीनादिहागच्छन्ति’ इति वचनतः उनः संसारवतरणाभ्युपगमात्, अतस्म्य-
तपाकरणायमाह—‘उन्मुक्तकर्मकवचाः’ उत्—शावल्येनापुनर्भवरूपतया शुक्रं—परित्यक्तं कर्म कष्टविष वर्तमानं

२ स्थान-
पदं ति-
ज्ञापिका-
रः स. ५४

॥१३॥

नन्तरं जीवद्वारं २३, ततः धेत्रद्वारं २४, ततो चन्द्रद्वारं २५, ततः उद्गुलद्वारं २६, ततो महादण्डकः २७, इति
 सर्वसह्यया सप्तविंशतिः द्वाराणि । तत्र प्रथमं द्वारमनिधित्युराह—
 दिसाणुवाण्पं सबल्थोवा जीवा पहिछन्मेषं, उरच्छिमेषं विसेसाहिया, उत्तरेषं विसेसाहिया । (सू०५५)
 इदं दिशः प्रथमे आचारास्ये अज्ञे अनेकप्रकारा व्याख्यिताः, तत्रैह धेत्रदिशः प्रतिपत्तव्यः, तासां नियत-
 त्वात्, इतरासां च प्रायोऽनवस्थितत्वात् अनुपयोगित्वाच्, धेत्रदिशां च प्रभवस्तिर्यग्ग्रलोकमध्यगतादप्यप्रदेशकाङ्ग-
 चकात्, यत उक्तम्—“अट्टपृष्ठे रुद्धगो तिरियलोयस्स मञ्ज्ञयारम्भम् । एस पभवो दिसाणं एसेव भवेष अणुदि-
 साणं ॥ १ ॥” इति, दिशामनुपाती दिग्नुपाती-दिग्नुसरणं तेन दिशोऽधिकृत्येति तात्पर्यीयः, सर्वस्तोका जीवाः
 पथिमेन-पथिमायां दिशि, कथमिति चेत्?, उच्यते, इदं श्वलपचइत्यं चादरानधिकृत्य द्रष्टव्यं, न सूक्ष्मान्, सूक्ष्मा-
 यां सर्वलोकापन्नानां प्रायः सर्वत्रापि समत्वात्, वादरेष्वपि मध्ये सर्ववहवो चनस्पतिकायिकाः, अनन्तसह्ययाक-
 तया तेषां प्राप्यमाणत्वात्, ततो यत्र ते वहवसत्र वहुत्वं जीवानां, यत्र त्वल्पे तत्रालप्त्वं, चनस्पतयश्च तत्र
 वहयो यत्र प्रभूता आपः, ‘जर्तथ जलं तर्तथ वर्णं’ इति वचनात् तत्रावश्यं पनक्सेवालादीनां भावात्, ते च पनक-
 सेवालादयो वादरनामकमोदये वर्तमाना अपि अत्यन्तसूक्ष्मावगाहनत्वात् अतिप्रभूतपिण्डीभावाच सर्वत्र सत्तोऽपि

१ अष्टप्रदेशो रुचकस्तिर्णलोकस्य मध्ये । एष प्रभवो दिशामेष एव भवेद्विदिशाम् ॥ १ ॥

प्रज्ञापना-
यः मल-
य० वृत्तो-

अथ तृतीयमलपवहुत्वपदम् ।

२८१३॥

व्याख्यातं द्वितीयं पदं अथुना तृतीयपदभारभ्यते तस्य चायमभिसम्बन्धः—इह प्रथमे पदे पृथिवीकायिका-
त्येदमादौ द्वारसङ्घरूपाधार्यम्—

दद्यः प्रज्ञासाः द्वितीये ते एव स्वस्थानादिना चिन्तिताः अस्मिस्तु तेषां द्वितीयमात्रादल्पवहुत्वादि निल्प्यते,
दिन्ति गदे इन्दिये काएँ जोएँ बैरे कसाये लेसाये । सम्मते नाणदिसणे संज्ञेऽउवओग्याहैरि ॥१७१॥ भासेंगपरिर्त्तेषज्ञते
गुह्यमसेक्षी भवेऽस्तिथिए चैरिमे । जीवे य खिर्तेवन्धे गुणेलमहंडेप चेव ॥ १७२ ॥

प्रथमं दिग्द्वारं १, तदनन्तरं गतिद्वारं २, तत इन्द्रियद्वारं ३, ततः कायद्वारं ४, ततो योगद्वारं ५, तदनन्तरं
बद्धारं ६, ततः कपायद्वारं ७, ततो लेश्यद्वारं ८, ततः सम्यक्त्वद्वारं ९, तदनन्तरं ज्ञानद्वारं १०, ततो रूर्जन-
परिति परित्वा:-प्रत्येकशरीरिणः शुक्रपात्रिकाश तद्वारं ११, तत उपयोगद्वारं १२, तत आहारद्वारं १३, ततो भाषकद्वारं १४, ततो 'परित्व'
तरं सञ्चिकारं १५, ततो 'भव'ति मावसिक्षिकद्वारं १६, तदनन्तरं पर्यासद्वारं १७, ततः सूक्ष्मद्वारं १८, तदन-
न्तरं सञ्चिकारं १९, ततो 'भव'ति मावसिक्षिकद्वारं २०, ततोऽस्तीति अस्तिकायद्वारं २१, तत अवसरमद्वारं २२, तद-

३ अल्प-
वहुत्वपद
द्विगादि-
भेदाः २७

२८१४॥

नन्तरं जीवद्वारं २३, ततः श्वेतद्वारं २४, ततो वन्धद्वारं २५, ततः पुद्गलद्वारं २६, ततो महादण्डकः २७, इति
सर्वसङ्ख्यया सप्तविंशतिः द्वाराणि । तत्र प्रथमं द्वारमनिधित्सुराह-

द्विसात्तुवाएणं सर्वत्थीवा जीवा पञ्चिष्ठेण, पुरच्छिष्ठेण विसेसाहिया, दाहिषेण विसेसाहिया, उत्तरेण विसेसाहिया । (मू०५५)
इह दिशः प्रथमे आचारास्ये अहे अनेकप्रकारा व्यावर्णिताः, तत्रह श्वेतदिशः प्रतिपत्तव्याः, तासां नियत-
त्वात्, इतरासां च प्रायोऽनवस्थितव्यात् अनुपयोगित्वाच, श्वेतदिशां च प्रभवस्तिर्थग्रलोकमध्यगतादृष्टप्रदेशकाङ्ग-
चकात्, यत उक्तम्—“अट्टपएसो रुग्णो तिरियलोयस्म मञ्ज्ञयारम्भम् । एस पम्बो दिसाणं एसेव भवे अणुदि-
साणं ॥ १ ॥” इति, दिशामनुपातो-दिग्नुपातो-दिग्नुसरणं तेन दिशोऽधिक्लेति तात्पर्यार्थैः, सर्वसोका जीवाः
पथिमेन-पथिमायां दिशैः, कथमिति चेत् ?, उच्यते, इदं शूल्पवड्हत्वं वादरानधिक्ल द्रष्टव्यं, न दृक्षमात्, दृक्षमा-
णां सर्वलोकापनानां प्रायः सर्वत्रापि समत्वात्, वादरेव्यपि मध्ये सर्ववहवो वनस्पतिकायिकाः, अनन्तसङ्ख्याक-
त्या तेषां प्रात्यमाणत्वात्, ततो यत्र ते वहवस्त्र बहुत्वं जीवानां, यत्र त्वल्पे तत्रात्पत्वं, वनस्पतयश्च तत्र
वहवो यत्र प्रभृता आपः, ‘जरथ जलं तरथ वणं’ इति वचनात् तत्रावश्यं पनकसेवालादीनां भावात्, ते च पनक-
सेवालादयो वादरनामकमोदये वनीमाना अपि अत्यन्तसृद्धमावगाहनत्वात् अतिप्रभृतपिण्डीभावाच सर्वत्र सन्तोऽपि

१ अष्टपदेशो रुचकस्तिर्थगलोकस्य मध्ये । एष प्रभवो दिशामेष एव भवेद्विदिशाम् ॥ १ ॥

मध्यामना-
या: मल-
य० इति।

॥१३॥

न चकुषा आशा; तथा चोक्तमउपेगद्वरेषु—“ते पां चालगा सुङ्गपणाजीवस्तु सरीरोगाहणाहितो असंख्यगुणा”
इति, ततो यत्रापि नेते इश्वन्ते तत्रापि ते सन्तीति प्रतिपत्त्वया; आह च मूलटीकाकारः—“इह सर्वचाहनो चन-
स्तत्य इतिकृत्वा यत्र ते सन्ति तत्र बहुत्वं जीवानां तेषां च बहुत्वं “जैत्य आउकाजो तत्य नियमा व्यग्रस्थका-
इया इति पणगसेवालहठाई वायरावि होंति सुङ्गमा आणागेज्ञा न चक्खुणा” इति, उदकं च प्रवृत्तं समुद्रादिषु,
प्रदेशे चन्द्रसूर्यदीपा अवगाढालावत्युदकाभावः, उदकाभावाच चन्स्पतिकायिकाभावः, केवलं प्रतीच्यां दिशि लघ-
पासमुद्राधिष्ठितनामदेवावासमृतो गौतमदीपो लघणसमुद्रेऽभ्यधिको वर्तते, तत्र चोदकाभावाद्वन्स्पतिकायि-
कानामभावात् सर्वस्तोका जीवाः पश्चिमायां दिशि, तेष्यो विशेषाधिकाः पूर्वस्यां दिशि, तत्र हि गौतमदीपो न
विघ्नते, तत्साक्षता विशेषपातिरिच्यते इति, तेष्योऽपि दक्षिणस्यां दिशि विशेषाधिकाः, यतस्तत्र चन्द्रसूर्यदीपा न
च्यां दिशि विशेषाधिकाः, किं कारणमिति चेत्? उच्यते, उदीच्यां हि दिशि सङ्खेषयोजनेषु दीपेषु मध्ये कर्मि-
गतयो वादया अपि भवन्ति सूर्यमा आक्षामास्याः । न चकुषा ।

३ अल्प-
चकुत्वपदे
दिग्दारं
चामान्त्येन
सु. ५५

॥१४॥

वित्त द्वीपे आयामविष्टमाभ्यां सङ्घेययजनकोटीप्रमाणं मानसं नाम सरः समस्ति, ततो दक्षिणदिग्पेक्षया अस्यां प्रभृतमुदकम्, उदकवाहुल्याच प्रभूता वनस्पतयः, प्रभूता द्वीन्द्रियाः शङ्खादयः प्रभूतास्तलभशङ्खादिकल्वराश्रिता चान्द्रियाः पिपीलिकादयः प्रभूता: पञ्चादिषु चतुरिन्द्रियाः प्रभूता: पञ्चेन्द्रिया मरस्यादय इति विशेषाधिकाः ॥ तदेवं सामान्यतो दिग्नुपातेन जीवानामल्पवहुत्वमुक्तम् ॥ इदानीं विशेषेण तदाह—

दिसाणुवाएणं सब्तथोवा उडविकाह्या दाहिणेणं उत्तरेण विसेसाहिया पुरच्छिमेणं विसेसाहिया पञ्चिष्ठमेणं विसेसाहिया हिया । दिसाणुवाएणं सब्तथोवा आउकाह्या पञ्चिष्ठमेण, पुरच्छिमेणं विसेसाहिया, दाहिणेणं विसेसाहिया, उत्तरेण विसेसाहिया ॥ दिसाणुवाएणं सब्तथोवा तेउकाह्या दाहिणेण, पुरच्छिमेणं संखेजगुणा, पञ्चिष्ठमेणं विसेसाहिया ॥ दिसाणुवाएणं सब्तथोवा वाउकाह्या पुरच्छिमेण, पञ्चिष्ठमेणं विसेसाहिया, उत्तरेण विसेसाहिया, दाहिणेणं विसेसाहिया ॥ दिसाणुवाएणं सब्तथोवा वणस्पदकाह्या पञ्चिष्ठमेणं पुरच्छिमेणं विसेसाहिया दाहिणेणं विसेसाहिया उत्तरेण विसेसाहिया ॥ दिसाणुवाएणं सब्तथोवा वेदंदिया पञ्चिष्ठमेणं पुरच्छिमेणं विसेसाहिया दक्षिणेणं विसेसाहिया उत्तरेण विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सब्तथोवा तेऽदिया पञ्चिष्ठमेण, पुरच्छिमेणं विसेसाहिया, दाहिणेणं विसेसाहिया, उत्तरेण विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सब्तथोवा चउरिदिया पञ्चिष्ठमेण, पुरच्छिमेणं विसेसाहिया, दाहिणेणं विसेसाहिया, उत्तरेण विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सब्तथोवा तेरद्या पुरच्छिमपञ्चतिथमउत्तरेण, दाहिणेणं असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं

प्रशापना-
या: मल्ल-
य० पृत्ती,

॥१६॥

न चकुपा आहा; तथा चोकमुयोगद्वारे-“ते पं वालगा सुडमपणजीवस सरीरेगाहणाहिते असंखेजगुणा”
इति, ततो यत्रापि नैते द्वयन्ते तत्रापि ते सन्तीति प्रतिपत्त्वा; आह च मूलटीकाकारः—“इह सर्ववद्वो यन-
स्पतय इतिकृत्वा यत्र ते सन्त तत्र चकुत्वं जीवानां, तेपां च चकुत्वं “जेतय आजकाओ तत्य नियमा वणस्सङ्का-

इया इति पणगसेवालहढाई वायरावि होंति सुडमा आणगेज्ञा न चकुणा” इति, उदकं च प्रभृतं समुद्रादिषु,
द्वीपाद् द्विगुणविष्फङ्मभवात्, तेष्वपि च समुद्रेषु प्रत्येकं प्राचीप्रतीच्योदीर्शीयथाक्रमं चन्द्रसूर्यद्वीपाः, यावति च
प्रदेशे चन्द्रसूर्यद्वीपा अवगाढास्तावत्युदकाभावः, उदकाभावाच वनस्पतिकायिकाभावः, केवलं प्रतीच्यां दिशि लघ-
कानामभावात् सर्वस्तोका जीवाः पश्चिमायां दिशि, तेष्यो विशेषाधिकाः पूर्वस्यां दिशि, तत्र हि गौतमद्वीपो न
विद्यते, तत्सावता विशेषणातिरिच्यते इति, तेष्योऽपि दधिणस्यां दिशि विशेषाधिकाः, यतस्तत्र चन्द्रसूर्यद्वीपा न
च्यां दिशि विशेषाधिकाः, किं कारणमिति चेत्? उच्यते, उदीच्यां हि दिशि सङ्ख्येययोजनेषु द्वीपेषु मध्ये कर्मि-
ठादयो बादया अपि भवन्ति सूर्या आज्ञामास्याः। न चक्षया!

३. अल्प-
बहुत्वपदे
दिग्द्वारं
सामान्येन
चू. ५५

१ ते बाजापाः सूर्यमपतकजीवस्य शरीरावताहनाम्योऽसङ्ख्येयगुणाः। २ यत्राप्कायस्तत्र नियमाद्वनस्पतिकायिका इति पानकशेवाळह-

॥१६॥

विसेसाहिया, दाहिणेण विसेसाहिया, उत्तरेण विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सबृथोवा मणसा दाहिणउत्तरेण, पुरच्छ-
मेणं संखेजगुणा पचात्थिमेणं विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सबृथोवा भवणवासी देवा पुरच्छमेणं पचात्थिमेणं, उत्तरेण
असंखेजगुणा, दाहिणेणं असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं सबृथोवा वाणमंतरा देवा पुरच्छमेणं, पचात्थिमेणं विसेसाहिया,
उत्तरेण विसेसाहिया, दाहिणेणं विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सबृथोवा जोइसिया देवा पुरच्छमपचात्थिमेणं, दाहिणेणं
विसेसाहिया, उत्तरेण विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सबृथोवा देवा सोहन्मे कर्पे पुरच्छमपचात्थिमेणं, उत्तरेणं असंखेज-
गुणा, दाहिणेणं विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सबृथोवा देवा ईसाणे कर्पे पुरच्छमपचात्थिमेणं, उत्तरेणं असंखेजगुणा,
दाहिणेणं विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सबृथोवा देवा सणक्कमारे कर्पे पुरच्छमपचात्थिमेणं, उत्तरेणं असंखेजगुणा, दाहि-
दाहिणेण विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सबृथोवा देवा गाहिंदे कर्पे पुरच्छमपचात्थिमेणं, उत्तरेणं असंखेजगुणा, दाहि-
णेण विसेसाहिया । दिसाणुवाएणं सबृथोवा देवा बंभलोए कर्पे पुरच्छमपचात्थिमउत्तरेण, दाहिणेणं असंखेजगुणा ।
दिसाणुवाएणं सबृथोवा देवा लंतए कर्पे पुरच्छमपचात्थिमउत्तरेण, दाहिणेणं असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं सबृथोवा
देवा महाशुके कर्पे पुरच्छमपचात्थिमउत्तरेण, दाहिणेणं असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं सबृथोवा देवा सहस्ररे कर्पे पुर-
च्छमपचात्थिमउत्तरेण, दाहिणेणं असंखेजगुणा । तेण परं बहुसमोवचनगा समणाउसो ॥ ॥ दिसाणुवाएणं सबृथोवा
दिग्नुपातेन—दिग्नुसारेण दिशोऽधिक्षत्येतिभाव; पुरिकाविकाश्चत्यमानः सर्वसोका दक्षिणस्यां दिशि,

मन्त्रापना-
या: मट-
य० पूर्णी।

॥१६५॥

सबथोवा रथणप्यभाषुटवीनेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण, दाहिणेण असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं सबथोवा सकर-
प्यभाषुटवीनेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण, दाहिणेण असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं सबथोवा वाल्यप्यभाषुटवीनेर-
इया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण, दाहिणेण असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं सबथोवा पक्षप्यभाषुटवीनेरइया उरच्छमपच-
तिथमउत्तरेण, दाहिणेण असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं सबथोवा धूमप्यभाषुटवीनेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण,
दाहिणेण असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं सबथोवा तमप्यहाषुटवीनेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण, दाहिणेण असंखेज-
गुणा । दिसाणुवाएणं सबथोवा अहे सत्तमाषुटवीनेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण, दाहिणेण असंखेज-
गेहिंतो अहेसत्तमाषुटवीनेरइयहिंतो छाए तमाए षुटवीए नेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण असंखेजगुणा, दाहिणेण
असंखेजगुणा, दाहिणेहिंतो तमाए षुटवीनेरइयहिंतो पंचमाए धूमप्यभाए षुटवीए नेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण
इया उरच्छमपचातिथमउत्तरेण असंखेजगुणा, दाहिणेण असंखेजगुणा, दाहिणेण असंखेजगुणा, दाहिणेण
याए वाल्यप्यभाए षुटवीए नेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण असंखेजगुणा, दाहिणेण असंखेजगुणा, दाहिणेण
वाल्यप्यभाषुटवीनेरइयहिंतो उइयाए सकरप्यभाए षुटवीए नेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण असंखेजगुणा, दाहिणेण
असंखेजगुणा, दाहिणेहिंतो सकरप्यभाषुटवीनेरइयहिंतो इमीसे रथणप्यभाए षुटवीए नेरइया उरच्छमपचतिथमउत्तरेण
असंखेजगुणा, दाहिणेण असंखेजगुणा । दिसाणुवाएणं सबथोवा पंचिदिया तिरिक्खजोणिया पच्छमेण, उरच्छमेण

३.अल्प-
चहुत्वपदे
पृष्ठ्याद्य-
लाचहुत्वं
चू. ५६

॥१६५॥

कानामत्पवुत्वं, इदानीमप्कायिकानामत्पवुत्वमाह—सर्वस्तोका अप्कायिका: पश्चिमायां दिशि, गौतमद्वीप-
स्थाने तेषामभावात्, तेभ्योऽपि विशेषाधिका: पूर्वस्यां दिशि, गौतमद्वीपाभावात्, तेभ्योऽपि विशेषाधिका दक्षि-
यस्यां दिशि, चन्द्रसूर्यद्वीपाभावात्, तेभ्योऽप्युत्तरस्यां दिशि विशेषाधिका:, मानससरःसद्वावात् ॥ तथा दक्षिण-
सामुत्तरस्यां च दिशि सर्वस्तोकासेजःकायिका:, यतो मनुष्यक्षेत्रे एव वादरासेजःकायिका नान्यत्र, तत्रापि यत्र
वहवो मनुष्यास्तत्रैते वहवः, वाङ्मयेन पाकारमभसमभवात्, यत्र तवत्पे तत्र स्तोका:, तत्र दक्षिणस्यां दिशि पश्चि-
भरतेषु उत्तरस्यां दिशि पश्चस्त्रावतेषु श्वेतस्याल्पत्वात् स्तोका मनुष्याः, तेषां स्तोकत्वेन तेजःकायिका अपि स्तोका:,
अल्पपाकारमभसमभवात्, ततः सर्वस्तोका दक्षिणोत्तरयोदिशोसेजःकायिका:, स्वस्थाने तु प्रायः समानाः, तेभ्यः
पूर्वस्यां दिशि सहृदयगुणाः, धेत्रस्य सहृदयगुणत्वात्, ततोऽपि पश्चिमायां दिशि विशेषाधिका:, अधोलोकफ-
ग्रामेषु मनुष्यवाङ्मयात् ॥ इह यत्र सुपिरं तत्र वायुः यत्र धनं तत्र वायवभावः, तत्र पूर्वस्यां दिशि प्रभृतं धनमि-
लत्पा वायवः, पश्चिमायां दिशि विशेषाधिका:, अधोलोकिकत्रामसमभवात्, उत्तरस्यां दिशि विशेषाधिका:, भव-
नवरकावासवाहृत्येन सुपिरवाङ्मयात्, ततोऽपि दक्षिणस्यां दिशि विशेषाधिका:, उत्तरदिग्पश्चया दक्षिणस्यां दिशि
भवनानां नरकावासानां चातिप्रभूतत्वात् ॥ तथा यत्र प्रभूता आपस्त्र प्रभूताः पनकादयोऽनन्तकायिका वनस्प-
तयः प्रभूताः शङ्खादयो द्वीन्द्रियाः प्रभूताः पिण्डीभूतसेवालाचाश्रिताः कुञ्च्यादयस्त्रीलिंगाः प्रभूताः पश्चाचाश्रिता

पश्चापना-
याः मल्ल-
य० एतोः ॥

॥ १२१ ॥

कथमिति चेद् ? उच्यते, इह यत्र धनं तत्र वहवः पृथिवीकायिकाः यत्र उपि तत्र स्तोकाः दक्षिणस्यां दिशि पृथिवी-
वहनि भवनपतीनां भवनानि वहवो नरकावासास्ततः सुपिरप्रामूल्यसंभवात् सर्वस्तोका दक्षिणस्यां दिशि पृथिवी-
कायिकाः, तेभ्य उत्तरस्यां दिशि विशेषाधिकाः यत उत्तरस्यां दिशि दक्षिणदिगपक्षया स्तोकानि भवनानि स्तोका
नरकावासाः, ततो धनप्रामूल्यसंभवात् वहवः पृथिवीकायिका इति विशेषाधिकाः, तेभ्योऽपि पूर्वस्यां दिशि विशे-
षाधिकाः, रविशशिद्वीपानां तत्र भावात्, तेभ्योऽपि पश्चिमायां दिशि विशेषाधिकाः, किं कारणमिति चेत् ?
उच्यते, यावन्तो रविशशिद्वीपाः पूर्वस्यां दिशि तावन्तः पश्चिमायामपि, न तु एतावता साम्यं परं उच्चणसमुद्र-
गातमनामा द्वीपः पश्चिमायामधिकोऽस्ति, तेन विशेषाधिकाः अत्र पर आह—ननु यथा पश्चिमायां दिशि गौत-
मद्वीपोऽभ्यधिकः समस्ति, तथा तस्यां पश्चिमायां दिशि अधोलोकक्रामा अपि योजनसहस्रावगाहाः मन्ति,
ततः शातपृतिन्यायेन तत्र तुल्या एव पृथिवीकायिकाः प्रामुख्यित न विशेषाधिकाः, नैतदेव, यतोऽधोलोकक-
क्रामावगाहो योजनसहस्रं गौतमद्वीपस्य युनः पदसपत्यधिकं योजनसहस्रमुच्चैस्त्वं, विष्कम्भमस्तस्य द्वादश योजनस-
नात् समानं, ततो यद्योलोकिकक्रामञ्जिञ्चक्रेषु तुल्या गौतमद्वीपः पश्चिमपते तथापि स समधिक एव प्राप्यते न
तुल्य रुति तेन समधिकेन विशेषाधिकाः पश्चिमायां दिशि पृथिवीकायिकाः ॥ उक्तं दिग्बुपातेन पृथिवीकायि-

३ अल्प
वहुत्वपदे
पृथिव्याद्य-
ल्पबहुत्वं
सु. ५६

॥ १२२ ॥

कानामल्पवडुत्वं, इदानीमप्कायिकानामल्पवडुत्वमाह—सर्वस्तोका अप्कायिका: पश्चिमायां दिशि, गौतमद्वाप-
स्थाने तेपामभावात्, तेभ्योऽपि विशेषाधिका: पूर्वस्यां दिशि, गौतमद्वीपाभावात्, तेभ्योऽपि विशेषाधिका दक्षिण-
जस्यां दिशि, चन्द्रसूर्यद्वीपाभावात्, तेभ्योऽप्युत्तरस्यां दिशि विशेषाधिका:, मानससरःसङ्घावात् ॥ तथा दक्षिण-
सामुत्तरस्यां च दिशि सर्वस्तोकास्तेजःकायिका:, यतो मनुष्यक्षेत्रे एव वादरास्तेजःकायिका नान्यत्र, तचापि यत्र
वहवो मनुष्यास्तत्रैते वहव:, वाहुल्येन पाकारम्भसम्भवात्, यत्र तवत्ये तत्र स्तोका:, तत्र दक्षिणस्यां दिशि पञ्चम
भरतेषु उत्तरस्यां दिशि पञ्चस्त्रियावतेषु थेत्रस्याल्पत्वात् सोका मनुष्याः, तेपां स्तोकत्वेन तेजःकायिका अपि स्तोका:,
अल्पपाकारम्भसम्भवात्, ततः सर्वस्तोका दक्षिणोत्तरयोद्दिशोस्तेजःकायिका:, स्वस्थाने तु प्रायः समानाः, तेभ्यः
पूर्वस्यां दिशि सहस्रेयगुणा:, शेत्रस्य सहस्रेयगुणत्वात्, ततोऽपि पश्चिमायां दिशि विशेषाधिका:, अधोलोकिक-
ग्रामेषु मनुष्यवाहुल्यात् ॥ इह यत्र सुपिरं तत्र वायुः यत्र धनं तत्र वायवभावः, तत्र पूर्वस्यां दिशि प्रभूतं धनमि-
त्यत्पा वायवः, पश्चिमायां दिशि विशेषाधिका:, अधोलोकिकग्रामसम्भवात्, उत्तरस्यां दिशि विशेषाधिका:, भव-
ननरकावासवाहुल्येन सुपिरवाहुल्यात्, ततोऽपि दक्षिणस्यां दिशि विशेषाधिका:, उत्तरदिग्पैश्चया दक्षिणस्यां दिशि
भवनानां नरकावासानां चातिप्रभूतत्वात् ॥ तथा यत्र प्रभूता आपस्त्र प्रभूताः पनकादयोऽनन्तकायिका वनस्प-
तयः प्रभूताः यह्वादयो द्वीन्द्रियाः प्रभूताः पिण्डीभूतसेवालाद्याश्रिताः कुन्त्यादयस्त्रीन्द्रियाः प्रभूताः पद्माद्याश्रिता

मज्जापना-
या: मल्ल-
य० एती-

॥१७॥

अमरादयथतुरिन्द्रिया इति हेतोवेनस्पत्यादिसूत्राणि अष्टायिकसूत्रवद् भावनीयानि ।
नेरयिकसूत्रे सर्वस्तोका: पूर्वोत्तरपश्चिमदिग्विभागभाविनो नेरयिका:, पृष्ठावकीणीनरकावासानां तत्राल्पत्वात्, वहनां वहत्वपदे
प्रायः सहृदययोजनविस्तृतत्वाच्, तेष्यो दक्षिणदिविभागभाविनोऽसहृदयेवगुणाः, उप्पावकीणीनरकावासानां पृष्ठवहत्वं
तत्र वाहुल्यात्, तेपां च प्रायोऽसहृदययोजनविस्तृतत्वात्, कृष्णपाश्चिकाणां तस्यां दिशि प्रातुर्येणोत्पादाच्, तथा-
हि—द्विविधा जन्तवः, शुक्लपाश्चिकाथ, तेपां लक्षणमिदं—येपां किञ्चिद्दुनुप्रदलपरावतीधीभात्रसं-
सारस्ते शुक्लपाश्चिका:, अधिकतरसंसारभाजिनस्तु कृष्णपाश्चिका:, उक्तं च—“जेसिमवहो गुगलपरियटो सेसओ
य संसारो । ते सुकपक्षिया खलु अहिए पुण कणहपक्षी उ ॥ १ ॥” अत एव च स्तोका: शुक्लपाश्चिका:,
अल्पसंसारिणं स्तोकत्वात्, वहवः कृष्णपाश्चिका:, ग्रन्थतंसारिणमतिप्रचुरत्वात्, कृष्णपाश्चिकाथ प्रातुर्येण दीधि-
पस्तं दिशि समुत्पद्यन्ते, न शेषाणु दिशु, तथास्वाभाव्यात्, तच तथास्वाभाव्यं पूर्वीचायैरेवं युक्तिभिरुपद्यते,
तथाथ—कृष्णपाश्चिका दीर्घतरसंसारभाजिन उच्यन्ते, दीर्घतरसंसारभाजिनथ बहुपापो-
दयाथ कूरकमीणः, कूरकमीणश प्रायस्तथास्वाभाव्यात् तदभवसिद्धिका अपि दक्षिणस्यां दिशि समुत्पद्यन्ते, न ॥१७॥

३ अल्प-
वहत्वपदे
पृष्ठवहत्वं
सू. ५६

१ येपमपार्थः प्रद्वलपरावते: शेषकथं संसारः । ते शुक्लपाश्चिका: खलु अधिके पुनः कृष्णपक्षाण् ॥ १ ॥

शेषात् दिशुः, यत् उक्ते—“पांयमिह कूरकत्मा भवसिद्धियावि दाहिणिछेऽुं । ने इति रिच्य मणुया सुराहठाणेऽु गच्छन्ति
॥ १ ॥” ततो दक्षिणस्यां दिशि वह्नां कृष्णपाक्षिकाणामुत्पादसम्बवात् पूर्वोक्तकारणद्वयाच् सम्मवन्ति पूर्वोक्तरप-
थिमदिवभागभाविभ्यो दक्षिणात्मा असह्येयगुणः । यथा च सामान्यतो ने रिकाणां दिवभागेनाल्पवहुत्व-
मुक्तं, एवं प्रतिपृथिव्यपि वक्तव्यं, युक्तेः सर्वत्रापि समानत्वात् । तदेवं प्रतिपृथिव्यपि दिवभागेनाल्पवहुत्वमभि-
हितं, इदानीं सापि पृथिवीरधिकृत्य दिवभागेनाल्पवहुत्वमाह—सप्तमपृथिव्यां पूर्वोक्तरप-
रमिकेभ्यो ये सप्तमपृथिव्यामेव दक्षिणात्मास्तेऽसह्येयगुणः, तेभ्यः पष्टपृथिव्यां तमःप्रभाभिधानायां पूर्वोक्तरप-
थिमदिवभागिनोऽसह्येयगुणः, कथमिति चेद् ?, उच्यते, इह सवोत्कृष्टपापकारिणः सज्जनपञ्चनिद्रियतियंगमनुव्याः
सप्तमनरकृष्टपृथिव्यामुत्पव्यन्ते, किञ्चिद्द्वीनहीनतरपापकमर्कारिणश्च पष्टवादिषु पृथिवीषु, सवोत्कृष्टपापकमर्कारिणश्च
सर्वसोकाः वहवश्च यथोक्तरं किञ्चिद्दीनहीनतरादिपापकमर्कारिणः ततो युक्तमसह्येयगुणत्वं सप्तमपृथिवीदक्षिणा-
तनारकापेष्या पष्टपृथिव्यां पूर्वोक्तरपथिमनारकाणां, एवमुक्तरोत्तरपृथिवीरधिकृत्य भावयितव्यम्, तेभ्योऽपि
तस्यामेव पष्टपृथिव्यां दक्षिणस्यां दिशि नारका असह्येयगुणाः, युक्तिरत्र प्रागेवोक्ता, तेभ्योऽपि पञ्चमपृथिव्यां
धूमप्रभाभिधानायां पूर्वोक्तरपथिमदिवभागिनोऽसह्येयगुणाः, तेभ्योऽपि तस्यामेव पञ्चमपृथिव्यां दक्षिणात्मा असह्येय-

१ प्राय इह कूरकमीणो भवसिद्धिका अपि दक्षिणात्मेषु । ने रिकाणेनाल्पवहुत्वादिस्थानेषु गच्छन्ति ॥ १ ॥

पश्चापना-
या: मठ-

य० एतोः

॥११८॥

पश्चापना-
स्यामुत्तरस्यां च, पचानां भरतक्षत्राणां पचानामैरावतस्त्रेणामलपत्वात्, तेभ्यः पूर्वस्यां दिशि सद्गृह्यगुणाः, धूत्रस्य

सद्गृह्यगुणत्वात्, तेभ्योऽपि पश्चिमायां दिशि विशेषाधिकाः, स्वभावत् एवाधोलीकिकम्यामेषु मनुष्यवाङ्मुख्यभावात् ॥

‘दिसापुर्वापणं सब्रतथोवा भवणवासी’ इत्याहि, सर्वस्तोका भवनवासिनो देवाः पूर्वस्यां पश्चिमायां च दिशि, तत्र भवना-

नामलपत्वात्, तेभ्य उत्तरदिशमाविनोऽसद्गृह्यगुणाः, स्वस्थानतया तत्र भवनानां वाङ्मुख्यात्, तेभ्योऽपि दक्षिणदिशमा-

विनोऽसद्गृह्यगुणाः, तत्र भवनानामतीव वाङ्मुख्यात्, तथाहि—निकाये निकाये चत्वारि चत्वारि भवनशतसद्गृह्यविति-

रिष्यन्ते, कृष्णपाश्चिकाथ वहवस्त्रोत्पचन्ते, ततो भवन्त्यसद्गृह्यगुणाः । व्यन्तरसद्गृह्यभावना—यत्र उपिरं तत्र व्यन्तरा:

प्रचलन्ति, यत्र घनं तत्र न, ततः पूर्वस्यां दिशि घनत्वात् स्तोका व्यन्तरा:, तेभ्योऽपरस्यां दिशि विशेषाधिकाः, अधो-

दक्षिणस्यां दिशि विशेषाधिकाः, अतिप्रभूतनगरावासवाङ्मुख्यात् । तथा सर्वस्तोका ज्योतिष्काः पूर्वस्यां पश्चिमायां च

विमानवाङ्मुख्यात् कृष्णपाश्चिकाणां दक्षिणदिशमावित्वाच, तेभ्योऽपुत्तरस्यां दिशि विशेषाधिकाः, यतो मानसे सरसि-

महवी ज्योतिष्काः क्रीडनव्यापुता नित्यमासते, मानससरसि च ये मत्सादयो जलचराले आस-

यगुणाः, एवं सवर्णस्यपि क्रमेण वाच्यम् ॥ तिर्यकपञ्चेन्द्रियसूत्रं त्वप्फायसूत्रवद् भावनीयम् ॥ सर्वस्तोका मनुष्या दक्षिण-
वहुत्वपदे
पृथ्वीका-
याद्वल
सू. ५६

३ अल्प
॥११८॥

तविमानदर्शनतः समुत्पन्नजातिसरणः किञ्चिद् ग्रतं प्रतिपद्यानशनादि । च कृत्वा कृतनिदानास्त्रोपच्छन्ते ततो
भवन्ति उत्तराहा दाक्षिण्यात्मेभ्यो विशेषाधिकाः ॥ तथा सौधर्मे कल्पे सर्वस्तोकाः पूर्वस्यां पञ्चमायां च दिशि वैभा-
निका देवाः, यतो यात्यावलिकाप्रविद्यानि विमानानि तानि चातसुष्वपि दिक्षु तुल्यानि, यानि हुनः उप्पावकीणीनि
तानि प्रभूतानि असङ्घेययोजनविस्तुतानि, तानि च दक्षिणस्यामुत्तरस्यां दिशि नात्यत्र, ततः सर्वस्तोकाः पूर्वस्यां
पञ्चमायां च दिशि, तेभ्य उत्तरस्यां दिशि असङ्घेययुणाः, उष्पावकीणकविमानानां वाडुत्यात् असङ्घेययोजन-
विस्तुतत्वाच, तेभ्योऽपि दक्षिणस्यां दिशि विशेषाधिकाः, कृष्णपाक्षिकाणां प्रातुर्येण तत्र गमनात् । एवमीशान-
सनत्कुमारमाहन्त्रकल्पस्याण्यपि भावनीयानि । त्रहलोककल्पे सर्वस्तोकाः पूर्वोत्तरपञ्चमदिग्माविनो देवाः, यतो
वहयः कृष्णपाक्षिकास्तिर्यग्नेनयो दक्षिणस्यां दिशि समुत्पद्यन्ते त्रुक्षपाक्षिकाश्च स्तोका इति पूर्वोत्तरपञ्चमदिग्मा-
विनः सर्वस्तोकाः, तेभ्यो दक्षिणस्यां दिशि असङ्घेयगुणाः, कृष्णपाक्षिकाणां वहनां तत्रोत्पादात् । एवं लान्तक-
त्रुक्षसहस्रारस्माणयपि भावनीयानि । आनतादितु उनमुख्या एवोत्पद्यन्ते, तेन प्रतिकल्पं प्रतिग्रंथयेकं प्रत्यनुत्त-
रविमानं चतस्रु दिशु प्रायो बहुसमा वेदितव्या; तथा चाह—‘तेण परं बहुसमोववक्त्रगा समणाउसो’! इति ॥
सर्वस्तोकाः सिद्धा दक्षिणस्यामुत्तरस्यां च दिशि, कथमिति चेत्?, उष्पते, इह मुख्या एव सिद्धन्ति, नात्ये,
मनुष्या अपि सिद्धन्तो येष्वाकाशप्रदेशोच्चिह्नं चरमसमयेऽवगाढास्त्वचाकाशप्रदेशपूर्वमपि गच्छन्ति तेज्वेव चोप-

प्रशापना-
या: मल-
य० शृंगी।

॥१३॥

यगुणा:, एवं सर्वास्थिपि क्रमेण वाच्यम् ॥ तिर्यक्पञ्चनिंद्रियसूत्रं त्वप्काय सूत्रवद् भावनीयम् ॥ सर्वस्तोका मनुष्या दध्यज-
स्यात्मुत्तरस्यां च, पञ्चानां भरतस्येत्त्राणां पञ्चानामैरावतस्येत्त्राणां मनुष्येयगुणा:, ध्येत्त्रस्य
सङ्ख्येयगुणत्वात्, तेभ्योऽपि पश्यमायां दिशि विशेषाधिका:, सभावत एवाधोलोकिकमामेयु मनुष्यबाहुल्यभावात् ॥
‘दिसाणुवाएणं सवत्थोना भवणवासी’ इत्यादि, सर्वस्तोका भवनवासिनो द्वाः पूर्वस्यां पश्यमायां च दिशि, तत्र भवना-
नामल्पत्वात्, तेभ्य उत्तरदिग्भाविनोऽसङ्ख्येयगुणा:, स्वस्थानतया तत्र भवनानां वाहुल्यात्, तेभ्योऽपि दध्यणदिग्भा-
विनोऽसङ्ख्येयगुणा:, तत्र भवनानामतीव बाहुल्यात्, तथाहि—निकाये निकाये चत्वारि चत्वारि भवनशतसहस्राण्यति-
रिव्यन्ते, कृष्णपाद्यिकाश वहवास्त्रोत्पद्यन्ते, ततो भवन्त्यसङ्ख्येयगुणः । व्यन्तरसूत्रं भावना—यत्र उपिरं तत्र व्यन्तरा:
प्रचलन्ति, यत्र घनं तत्र न, ततः पूर्वस्यां दिशि घनत्वात् स्तोका व्यन्तरा, तेभ्योऽपरस्यां दिशि विशेषाधिका:, अधो-
लोकक्रमामेयु उपिरसम्भवात्, तेभ्योऽप्युत्तरस्यां दिशि विशेषाधिका:, स्वस्थानतया नगरावासबाहुल्यात्, तेभ्योऽपि
दिशि, चन्द्रादित्यदीपद्यानकल्पेषु कृतिप्रयानामेव ॥
विमानबाहुल्यात् कृष्णपाद्यिकाणां दध्या—
पहचो ज्योतिका: क्रीडास्था—

३ अल्प
बहु
पुर्वीका-
यापत्त
सू. ५६

प्रदेशराशिभवति तावत्प्रमाणात् धनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावत्तो नभः प्रदेशास्तावत्प्रमाणित्वात्, तेभ्यो
देवा असङ्घेयगुणाः, व्यन्तराणां उयोतिकाणां च प्रत्येकं प्रतरासङ्घेयभागवतिश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणित्वात्,
तेभ्यः सिद्धा अनन्तगुणाः, अभव्येभ्योऽनन्तगुणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, चनस्पतिकाचिकानां सिद्धे-
भ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्। तदेवं नैरचिकतिर्यग्योनिकमनुष्यदेवसिद्धल्पाणां पञ्चानामल्पवडुत्वमुक्तम्, इदानीं नैरचिकति-
र्यग्योनिकतेर्यग्योनिकीमनुष्यमानुषीदेवदर्बीसिद्धलक्षणानामष्टानामल्पवडुत्वमधित्युरिदमाह—सर्वसोका मानुष्यो
—मनुष्यस्थियः, सङ्घेयकोटीकोटीप्रमाणित्वात्, ताभ्यो मनुष्या असङ्घेयगुणाः, इह मनुष्या इति संमूच्छेनजा अपि
गृह्णन्ते, वेदस्याविवक्षणात्, ते च संमूच्छेनजा वान्तादिषु नगरनिद्रेमनान्तेषु जायमाना असङ्घेयाः प्राप्यन्ते,
तेभ्यो नैरचिका असङ्घेयगुणाः, मनुष्या हि उत्कृष्टपदेऽपि श्रेष्ठसङ्घेयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणा लभ्यन्ते नैरचि-
कास्त्वकुलमात्रसंत्राप्रदेशराशिसत्कृतीयवग्मूलगुणितप्रथमवग्मूलप्रमाणश्रेणिगतकाशप्रदेशराशिप्रमाणाः ततो भव-
त्यसङ्घेयगुणाः, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकाः खियोऽसङ्घेयगुणाः, प्रतरासङ्घेयभागवत्प्रसङ्घेयश्रेणिनभः प्रदेशराशिप्र-
माणत्वात्, ताभ्योऽपि देवा असङ्घेयगुणाः, असङ्घेयगुणप्रतरासङ्घेयभागवत्प्रसङ्घेयश्रेणिगतप्रदेशराशिप्रमाण-
त्वात्, तेभ्योऽपि देव्यः सङ्घेयगुणाः, द्वात्रैशद्वगुणत्वात्, ताभ्योऽपि सिद्धा अनन्तगुणाः, तेभ्योऽपि तिर्यग्यो-
निकाः अनन्तगुणाः, अत्र युक्तिः प्रागेवोक्ता ॥ गतं गतिद्वारम् ॥ इदानीं इन्द्रियद्वारमधिकृत्याह—

प्रज्ञापना-
या: मल्ल-
य० पृती।

॥१६॥

यैवतिष्ठते न मनागपि वक्तं गच्छन्ति, सिद्धन्ति च तत्र दक्षिणस्यां दिशि पञ्चसु भरतेषु उत्तरस्यां दिशि पञ्चसै-
रावतेषु मनुष्या अहप्ता; धूत्रसात्पत्वात् सुपमसुपमादौ च सिद्धभावादिति तत्क्षेत्रसिद्धाः सर्वस्तोकाः, तेभ्यः
पूर्वस्यां दिशि सहृदयगुणाः, पूर्वविदहना भरतरावतथेत्रभ्यः सहृदयगुणतया तद्गतमनुष्याणामपि सहृदयगुण-
त्वात् तेषां च सर्वकालं सिद्धभावात्, तेभ्यः पश्चिमायां दिशि विशेषाधिकाः, अधोलोकिकन्यामेषु मनुष्यवाङ्-
ल्यात् । गतं दिग्द्वारं ॥ इदानीं गतिद्वारम्, तत्रेदमादिसूत्रम्—

एषसि पं भंते ! नेरइयाणं तिरिक्खजोणियाणं मणुस्साणं देवाणं सिद्धाणं यं पंचगतिं समाप्तेण कर्तरे कर्तरोहितो अप्ता वा
चहुया वा हुल्ला वा विस्ताहिया वा ?, गोयमा सब्बथोना मणुस्सा नेरइया असंख्येजगुणादेवा असंख्येजगुणा तिद्वा अणंतगुणा
तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा ॥ एषसि पं भंते ! नेरइयाणं तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीणं मणुस्साणं मणुस्सीणं
देवाणं देवीणं सिद्धाणं य अठगति० समाप्तेण कर्तरे कर्तरोहितो अप्ता वा चहुया वा हुल्ला वा विस्ताहिया वा ?, गोयमा !
सब्बथोना ओ मणुस्सीओ, मणुस्सा असंख्येजगुणा, नेरइया असंख्येजगुणा, तिरिक्खजोणियीओ असंख्येजगुणाओ, देवा
असंख्येजगुणा, देवीओ संख्येजगुणाओ, सिद्धा अणंतगुणा, तिरिक्खजोणिया अणंतगुणा ॥ दारं २ ॥ (म० ५७)

सर्वस्तोका मनुष्याः, पण्णवतिच्छेदनकच्छ्वराशिप्रमाणत्वात्, स च पण्णवतिच्छेदनकदावी राशिरप्ते दर्शनिष्पत्ते,
तेभ्यो नैरियिका असहृदयगुणाः, अहुलमा त्रथेत्रप्रदशराशेः सम्बन्धिति प्रथमवर्गमूले द्वितीयवर्गमूले गुणिते वावात्

३ अल्प
वहुत्वप्
नारका
दीनां प
आनाम
टानां च
व्यप.सू.५

॥१७॥

प्रदेशराशिर्भवति तावत्प्रमाणात् घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशकीषु श्रेणिषु यावन्तो नभः प्रदेशास्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यो
देवा असङ्ख्येयगुणाः, व्यन्तराणां ज्योतिष्काणां च प्रत्येकं प्रतरासङ्ख्येयभागवात्श्रेणिगताकाशप्रदेशराशिर्प्रमाणत्वात्,
तेभ्यः सिद्धा अनन्तगुणाः, अभव्येभ्योऽनन्तगुणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, वनस्पतिकायिकानां सिद्धे-
भ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्। तदेवं नैरयिकतिर्यग्योनिकमनुव्यदेवसिद्धस्थापणां पञ्चानामल्पवड्टत्वमुक्तम्, इदानीं नैरयिकति-
र्यग्योनिकतेर्यग्योनिकीमनुव्यमनुपीदेवदेवीसिद्धस्थापणानामधानामल्पवड्टत्वमस्थित्तुरिदमाह—सर्वसोक्ता मातुव्यो
—मनुव्यश्चियः, सङ्ख्येयकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, ताभ्यो मनुव्या असङ्ख्येयगुणाः, इह मनुव्या इति संमृच्छेनजा अपि
गृह्णन्ते, वेदस्याचिवक्षणात्, ते च संमृच्छेनजा वान्तादिषु नगरनिर्देमनान्तेषु जायमाना असङ्ख्येयाः प्राप्यन्ते,
तेभ्यो नैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, मनुव्या हि उत्कटपदेऽपि श्रेण्यसङ्ख्येयभागगतप्रदेशराशिर्प्रमाणा लभ्यन्ते नैरयि-
कास्तव्युलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशिस्तक्तृतीयवर्गमूलगुणितप्रथमवर्गमूलप्रमाणश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिर्प्रमाणाः ततो भव-
न्त्यसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकाः श्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, प्रतरासङ्ख्येयभागवर्त्यसङ्ख्येयश्रेणिनभः प्रदेशराशिर्प्र-
माणत्वात्, ताभ्योऽपि देवा असङ्ख्येयगुणाः, असङ्ख्येयगुणप्रतरासङ्ख्येयभागवर्त्यसङ्ख्येयश्रेणिगतप्रदेशराशिर्प्रमाण-
त्वात्, तेभ्योऽपि देव्यः सङ्ख्येयगुणाः, द्वात्रिंशद्वृणत्वात्, ताभ्योऽपि सिद्धा अनन्तगुणाः, तेभ्योऽपि तिर्यग्यो-
निका अनन्तगुणाः, अत्र युक्तिः प्रागेवोक्ता ॥ गतं गतिद्वारम् ॥ इदानीं इन्द्रियद्वारमधिकृत्याह—

प्रज्ञापना-
या: मल-
य० एतीं।

॥१६९॥

यैवतिष्ठते न मनागपि वक्तं गच्छन्ति, सिद्धन्तं च तत्र दक्षिणस्यां दिशि पञ्चसु भरतेषु उत्तरस्यां दिशि पञ्चसै-
राघतेषु मनुष्या अत्पा:, थैत्रसाल्पत्वात् सुपमसुपमादौ च सिद्धभावादिति तत्थैत्रसिद्धाः सर्वस्तोकाः, तेभ्यः
पूर्वस्यां दिशि सहृदयगुणाः, पूर्वविदहाना भरतराघतथैत्रभ्यः सहृदयगुणतया तदग्रात्मनुष्याणामपि सहृदयगुण-
त्वात् तेषां च सर्वकालं सिद्धभावात्, तेभ्यः पश्चिमायां दिशि विशेषाधिकाः, अधोलोकिकामनुष्य मनुष्यवाङ्
ल्पात् । गतं दिवद्वारं ॥ इदानीं गतिद्वारम्, तत्रेदमादिसूत्रम्—

एषसि पं भंते ! नेरहयाणं तिरिक्खजोणियाणं मणुस्साणं देवाणं सिद्धाणं यं पंचगतिं समाप्तेणं कर्तरे कर्तरोहितो अप्पा वा
चहुया वा तुल्या वा विस्ताहिया वा ?, गोप्यमा सब्लथोवा मणुस्सा नेरहया असंख्यजगुणादेवा असंख्यजगुणा तिद्वा अपांत्युग्णा
तिरिक्खजोणिया अपांत्युग्णा ॥ एषसि पं भंते ! नेरहयाणं तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीणं मणुस्साणं मणुस्सीणं
देवाणं देवीणं सिद्धाणं य अहगतिं समाप्तेणं कर्तरे कर्तरोहितो अप्पा वा चहुया वा तुल्या वा विस्ताहिया वा ?, गोप्यमा !
सब्लथोवाओ मणुस्सीओ, मणुस्सा असंख्यजगुणा, नेरहया असंख्यजगुणा, तिरिक्खजोणियो असंख्यजगुणाओ, देवा
असंख्यजगुणा, देवीओ संख्यजगुणाओ, सिद्धा अपांत्युग्णा, तिरिक्खजोणिया अपांत्युग्णा ॥ दारं २ ॥ (स० ५७)

३ अल्प
वहुत्वप्
नारका
दीनां प
आनाम-
टानां च
व्य. स० ५

॥१७०॥

तना असंखेजगुणा ॥ एषति णं भैते ! तेऽदिग्याणं पञ्चतापञ्चताणं क्यरे क्यरोहितो अप्या वा चहुया वा तुला वा विसेसा-
 साहिआ वा ?, गोयमा ! सब्दथोवा तेऽदिया पञ्चतागा तेऽदिया अपञ्चतागा असंखेजगुणा ॥ एषति णं भैते ! चउर्दिग्या-
 याणं पञ्चतापञ्चताणं क्यरे क्यरोहितो अप्या वा चहुया वा तुला वा विसेसाहिता वा ?, गोयमा ! सब्दथोवा चउर्दिग्या-
 पञ्चतागा चउर्दिया अपञ्चतागा असंखेजगुणा ॥ एषति णं भैते ! पंचिदियाणं पञ्चतापञ्चताणं क्यरे क्यरोहितो अप्या-
 वा चहुया वा तुला वा विसेसाहिआ वा ?, गोयमा ! सब्दथोवा पञ्चेदिया पञ्चतागा पञ्चेदिया अपञ्चतागा असंखेजगुणा ॥
 एषति णं भैते सद्देवियाणं एग्निदियाणं बैद्देवियाणं तेऽदियाणं चउर्दियाणं पंचिदियाणं पञ्चतापञ्चताणं क्यरे क्यरोहितो
 अप्या वा चहुया वा तुला वा विसेसाहिआ वा ?, गोयमा ! सब्दथोवा चउर्दिया पञ्चतागा पंचेदिया पञ्चतागा विसेसा-
 हिआ बैद्देविया पञ्चतागा विसेसाहिआ तेऽदिया पञ्चतागा विसेसाहिआ पंचेदिया अपञ्चतागा असंखेजगुणा चउर्दिया
 अपञ्चतागा विसेसाहिआ तेऽदिया अपञ्चतागा विसेसाहिआ बैद्देविया अपञ्चतागा विसेसाहिआ एग्निदिया अपञ्चतागा
 अपंतगुणा सद्दिआ अपञ्चतागा विसेसाहिआ एग्निदिया पञ्चतागा संखेजगुणा सद्दिआ पञ्चतागा विसेसाहिआ सद्दिया
 विसेसाहिआ । दारं ३ ॥ (मूलं ५८)

सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः सम्बोधयोजनकोटीकोटीप्रमाणविष्कम्भसुचीप्रमितप्रतरासम्बोधयभागवत्यसम्बोधयशेणिग-
 ताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यथरुरन्दिया विशेषाधिकाः, विष्कम्भसूच्यास्तोपां प्रभूतसम्बोधयोजनकोटीको-

प्रज्ञापना-
यः मल-
य० षुती-

॥१२०॥

एषि एं भंते ! सइदियाणं एगिदियाणं बैदियाणं तेइदियाणं चउर्दियाणं पंचिदियाणं आणिदियाणं क्षये क्षये-
हितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विससाहिया वा ?, गोयमा ! सब्त्थोवा पंचिदिया चउर्दिया विससाहिया तेइ-
दिया विससाहिया बैदिया विससाहिया आणिदिया अणंतगुणा एगिदिया अणंतगुणा सइदिया विससाहिया ॥ एषि एं
भंते ! सइदियाणं एगिदियाणं बैदियाणं तेइदियाणं चउर्दियाणं पंचिदियाणं अप्जत्तगाणं क्षते क्षतरहितो अप्पा वा
बहुया वा तुल्ला वा विससाहिया वा ?, गोयमा ! सब्त्थोवा पंचिदिया अप्जत्तगा चउर्दिया अप्जत्तगा विससाहिया
तेइदिया अप्जत्तगा विससाहिया वा ?, गोयमा ! सब्त्थोवा चउर्दिया पंचिदियाणं पंचिदिया अप्ज-
त्तगा विससाहिया ॥ एषि एं भंते ! सइदियाणं एगिदियाणं बैदियाणं तेइदियाणं चउर्दियाणं पंचिदियाणं
क्षते क्षतरहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विससाहिया वा ?, गोयमा ! सब्त्थोवा चउर्दिया पंचिदिया
पंचत्तगा विससाहिया बैदिया पंचत्तगा विससाहिया एगिदिया पंचत्तगा अनंतगुणा
सइदिया पंचत्तगा विससाहिया ॥ एषि एं भंते ! सइदियाणं पंचत्तगा पंचत्तगा अनंतगुणा
तुल्ला वा विससाहिया वा ?, गोयमा ! सब्त्थोवा सइदिया अप्जत्तगा सइदिया पंचत्तगा संखेजगुणा !! एषि एं
भंते ! एगिदियाणं पंचत्तगा पंचत्तगा क्षये क्षयरहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विससाहिया वा ?, गोयमा !
सब्त्थोवा एगिदिया अप्जत्तगा एगिदिया पंचत्तगा संखेजगुणा ॥ एषि एं भंते ! बैदियाणं पंचत्तगा पंचत्तगा क्षये
क्षयरहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विससाहिया वा ?, गोयमा ! सब्त्थोवा बैदिया पंचत्तगा बैदिया अप्जत्तगा

३ अल्प
बहुत्पर
एकति
याद्यत्य
स. ५८
॥१२०॥

तगा असंख्यजगुणा ॥ एषति एं भैं ! तेऽदियाणं पञ्चतापञ्चताणं क्यरे क्यरोहिंतो अप्या वा बहुया वा तुङ्गा वा विसे-
 साहिआ वा ?, गोयमा ! सब्ध्योवा तेऽदिया पञ्चतगा अपञ्चतगा असंख्यजगुणा ॥ एषति एं भैं ! चउर्दि-
 याणं पञ्चतापञ्चताणं क्यरे क्यरोहिंतो अप्या वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिता वा ?, गोयमा ! सब्ध्योवा चउर्दिया
 पञ्चतगा चउर्दिया अपञ्चतगा असंख्यजगुणा ॥ एषति एं भैं ! पंचिदियाणं पञ्चतापञ्चताणं क्यरे क्यरोहिंतो अप्या
 वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिता वा ?, गोयमा ! सब्ध्योवा पंचिदिया पञ्चतगा अपञ्चतगा असंख्यजगुणा ॥
 एषति एं भैं सइंदियाणं एगिंदियाणं वेइंदियाणं तेऽदियाणं चउर्दियाणं पंचिदियाणं पञ्चतापञ्चताणं क्यरे क्यरोहिंतो
 अप्या वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिता वा ?, गोयमा ! सब्ध्योवा चउर्दिया पञ्चतगा पंचिदिया पञ्चतगा विसेसा-
 हिता वेइंदिया पञ्चतगा विसेसाहिता तेऽदिया पञ्चतगा विसेसाहिता पंचिदिया अपञ्चतगा असंख्यजगुणा चउर्दिया
 अपञ्चतगा विसेसाहिता तेऽदिया अपञ्चतगा विसेसाहिता वेइंदिया अपञ्चतगा विसेसाहिता एगिंदिया अपञ्चतगा
 अगंतंगुणा सइंदिया अपञ्चतगा विसेसाहिता एगिंदिया पञ्चतगा संख्यजगुणा सइंदिया पञ्चतगा विसेसाहिता सइंदिया
 विसेसाहिता । दारं ३ ॥ (मनं ५८)

सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः सद्बैश्ययोजनकोटीकोटीप्रमाणविकम्भसुचीप्रमितप्रतरासद्वैयभागवत्थीसद्वैयश्रेणिग-
 ताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यथरुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, विकम्भसूच्यास्तेपां प्रभूतसद्वैययोजनकोटीको-

पश्चापना-
या : मल-
य० पृष्ठों।

॥१२०॥

एषति एं भूते । सद्विद्याणं एग्निदियाणं वेदविद्याणं तेऽविद्याणं चउर्विद्याणं पांचिदियाणं आणिदियाणं क्यरे क्यरे-
हितो अप्या वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सब्ल्योवा पांचिदिया चउर्विद्या विसेसाहिया तेऽ-
द्विया विसेसाहिया वेदविद्याणं विसेसाहिया अणिदिया अणतुगुणा एग्निदिया अणतुगुणा सद्विद्या विसेसाहिया ॥ ॥ एषति एं
भूते । सद्विद्याणं एग्निदियाणं वेदविद्याणं तेऽविद्याणं चउर्विद्याणं पांचिदियाणं आप्जन्त्याणं क्तरे क्तरे हितो अप्या वा
बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सब्ल्योवा पांचिदिया अप्जन्त्यां चउर्विद्या अप्जन्त्यां विसेसाहिया
तेऽविद्या अप्जन्त्यां विसेसाहिया वेदविद्या अप्जन्त्यां अप्जन्त्यां अणतुगुणा सद्विद्या अप्ज-
न्त्या विसेसाहिया ॥ ॥ एषति एं भूते । सद्विद्याणं एग्निदियाणं वेदविद्याणं तेऽविद्याणं चउर्विद्याणं पांचिदियाणं
क्तरे क्तरे हितो अप्या वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सब्ल्योवा चउर्विद्या पज्ञन्त्यां पांचिदिया
पज्ञन्त्या विसेसाहिया वेदविद्या पज्ञन्त्या विसेसाहिया एग्निदिया पज्ञन्त्या अनंतुगुणा
सद्विद्या पज्ञन्त्या विसेसाहिया ॥ ॥ एषति एं भूते । सद्विद्याणं पज्ञन्त्यां पज्ञन्त्यां क्यरे क्यरे हितो अप्या वा बहुया वा
तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सब्ल्योवा सद्विद्या अप्जन्त्यां सद्विद्या पज्ञन्त्या संखेज्ञन्तुगुणा ॥ ॥ एषति एं
भूत्योवा एग्निदिया अप्जन्त्यां पज्ञन्त्यां संखेज्ञन्तुगुणा ॥ ॥ एषति एं भूते । वेदविद्याणं पज्ञन्त्यां पज्ञन्त्यां क्यरे
क्यरे हितो अप्या वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सब्ल्योवा वेदविद्या पज्ञन्त्या वेदविद्या अप्ज-

३ अल्प
बहुत्प
एकलिं
याद्य
स. ५

॥१२१॥

गवरुणमानत्वात्, तेभ्योऽपि द्वीन्द्रियाः पर्यासा विशेषाधिकाः, प्रभूतत्रप्रतराङ्गुलसङ्ख्येयभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि त्रीन्द्रियाः पर्यासा विशेषाधिकाः, स्वभावत् एव तेषां प्रभूततमप्रतराङ्गुलसङ्ख्येयभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सेन्द्रियाः पर्यासा तेभ्य एकन्द्रियाः पर्यासा अनन्तगुणाः, वनस्पतिकाधिकानां पर्यासानामनन्तमानत्वात्, तेभ्यः सेन्द्रियाः पर्यासा विशेषाधिकाः, द्वीन्द्रियादीनामपि पर्यासानां तत्र प्रक्षेपात् । (गतं) तृतीयमल्पबहुत्वं, सम्प्रत्येतेपामेव सेन्द्रियादीनां प्रत्येकं पर्यासापर्यासगताल्पबहुत्वात्याह—सर्वस्तोकाः सेन्द्रिया अपर्यासकाः, इह सेन्द्रियेषु मध्ये एकन्द्रिया एव वहवः तत्रापि च सूक्ष्माः तेषां सर्वलोकापत्रत्वात् सूक्ष्माश्चापर्यासाः सर्वस्तोकाः पर्यासाः सङ्ख्येयगुणा इति सेन्द्रिया अपर्यासाः सर्वस्तोकाः, पर्यासाः सङ्ख्येयगुणाः, एवमेकन्द्रिया अपि अपर्यासाः सर्वस्तोकाः, पर्यासाः सङ्ख्येयगुणा भावनीयाः । तथा सर्वस्तोका द्वीन्द्रियाः पर्यासकाः, यावन्ति प्रतरङ्गुलस्य सङ्ख्येयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात् तेषां, तेभ्योऽपर्यासाः असङ्ख्येयगुणाः, प्रतरगताङ्गुलासङ्ख्येयभागखण्डप्रमाणत्वात्, एवं त्रिचतुरन्द्रियपञ्चेन्द्रियाल्पबहुत्वात्यपि वक्तव्यानि । गतं पहल्पबहुत्वात्मकं चतुर्थमल्पबहुत्वम् । सम्प्रत्येषां सेन्द्रियादीनां समुदितानां पर्यासापर्यासानामल्पबहुत्वमाह—‘एषसि एं भैंते’ इत्यादि । इदं ग्राहुकंद्वितीयतृतीयाल्पबहुत्वभावनानुसारेण स्वयं भावनीयं, तत्त्वतो भावितत्वात् । गतमिन्द्रियद्वारम्, इदानीं कायद्वारमधिकत्याह—

प्रज्ञापता-
या: मल्ल-
च० एती-

॥१२१॥

दीप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि द्रीनिद्र्या विशेषाधिकाः, तेषां विष्वकर्मसूच्या प्रभूततमसङ्घेययोजनकोटीकोटीप्रमाण-
त्वात्, तेभ्योऽपि द्रीनिद्र्या विशेषाधिकाः, तेषां विष्वकर्मसूच्या प्रभूततमसङ्घेययोजनकोटीकोटीप्रमाणत्वात्,
तेभ्योऽपि अनिन्द्र्या अनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽपि एकनिद्र्या अनन्तगुणाः, चन्स्पतिकाधिकानां
सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्, तेभ्योऽपि सेनिद्र्या विशेषाधिकाः, द्रीनिद्र्यादीनामपि तत्र प्रधेष्ठात् । तदेवमुक्तमेकमौ-
षिकानामल्पवहुत्वम्, इदानीं तेषामेवापयोसानां द्वितीयमल्पवहुत्वमाह—सर्वेषोकाः पञ्चनिद्र्या अपयोसाः, एक-
पाधिकाः, प्रभूताहुलसङ्घेयभागखण्डप्रमाणत्वात् तेषां, तेभ्यश्चरुद्रिनिद्र्या अपयोसा विशेष-
सङ्घेयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्योऽपि द्रीनिद्र्या अपयोसा विशेषाधिकाः, प्रभूतत्रप्रतराहुला-
प्रमाणत्वात्, तेभ्य एकनिद्र्या अपयोसा विशेषाधिकाः, प्रभूततमप्रतराहुलसङ्घेयभागखण्ड-
त्वात्, तेभ्योऽपि सेनिद्र्या अपयोसा अनन्तगुणाः, चन्स्पतिकाधिकानामपयोसानामपि तत्र प्रधेष्ठात् । गतं द्वितीयमल्प-
त्वम्, अथुना एतेषामेव पर्यासानामल्पवहुत्वमाह—सर्वेषोकाश्चरुद्रिनिद्र्याः पर्योसाः, यतोऽल्पायुषभुरुद्रिनिद्र्या-
गमाप्नाणि स्पृजनि तावत्प्रमाणा चेदितव्याः, तेभ्यः पञ्चनिद्र्याः पर्योसा विशेषाधिकाः, प्रभूतप्रतराहुलसङ्घेयभा-

३. अल्प-
चहुत्वप-
द्रिनिद्र्या-
ल्पव ०
सू. ५८

॥१२२॥

इया अपज्जनगा उटवीकाइया पज्जनगा संखेज्जुणा ॥ एषि णं भंते ! आउकाइयाणं पज्जचापज्जचाणं क्यरे क्यरोहितो
अप्पा वा बहुया वा हुळा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्बथीवा आउकाइया अपज्जनगा आउकाइया पज्जनगा
संखेज्जुणा ॥ एषि णं भंते ! तेउकाइयाणं पज्जचापज्जनगाणं क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा बहुया वा हुळा वा विसेसा-
हिया वा ?, गोयमा ! सब्बथीवा तेउकाइया अपज्जनगा तेउकाइया पज्जनगा संखेज्जुणा । एषि णं भंते ! वाउकाइ-
याणं पज्जतापज्जताणं क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा बहुया वा हुळा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्बथीवा वाउका-
इया अपज्जनगा वाउकाइया पज्जनगा संखेज्जुणा ॥ एषि णं भंते ! वणस्सइकाइयाणं पज्जतापज्जताणं क्यरे क्यरोहितो
अप्पा वा बहुया वा हुळा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्बथीवा वणस्सइकाइया अपज्जनगा वणस्सइकाइया पज्ज-
नगा संखेज्जुणा ॥ एषि णं भंते ! तसकाइयाणं पज्जनगापज्जनगाणं क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा बहुया वा हुळा वा
विसेसाहिया वा ?, सब्बथीवा तसकाइया पज्जनगा अपज्जनगा असंखेज्जुणा ॥ एषि णं भंते ! सकाइयाणं उटविका-
इयाणं आउकाइयाणं तेउकाइयाणं वाउकाइयाणं वणस्सइकाइयाणं तसकाइयाण य पज्जचापज्जनगाणं क्यरे क्यरोहितो
अप्पा वा बहुया वा हुळा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्बथीवा तसकाइया पज्जनगा तसकाइया अपज्जनगा
उटविकाइया तेउकाइया अपज्जनगा असंखेज्जुणा उटविकाइया अपज्जनगा अपज्जनगा विसेसा-
हिया वाउकाइया अपज्जनगा विसेसाहिया तेउकाइया पज्जनगा संखेज्जुणा उटविकाइया पज्जनगा विसेसा-
हिया वाउकाइया पञ्चवा विसेसाहिया वाउकाइया उटविकाइया अपज्जनगा अणंतरुणा सका-

प्राप्तापता-
या । मल-
य० पृसी।

॥१२३॥

एष्टि एं भेते ! सकाइयाणं उटविकाइयाणं आउकाइयाणं तेउकाइयाणं वाउकाइयाणं वणस्सइकाइयाणं तसकाइयाणं अका-
इयाणं क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिजा वा ? , गोयमा ! सबथ्योवा तसकाइया अकाइया
असखेजगुणा उटविकाइया विसेसाहिया आउकाइया विसेसाहिया अकाइया अपंतगुणा वण-
स्सइकाइया अणंतगुणा सकाइया विसेसाहिया ॥ एष्टि एं भेते ! सकाइयाणं उटविकाइयाणं आउकाइयाणं
वाउकाइयाणं वणस्सइकाइयाणं अपज्जनाणं क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया
वा ? , गोयमा ! सबथ्योवा तसकाइया अपज्जनाणं क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया
साहिया आउकाइया अपज्जनाणा विसेसाहिया वाउकाइया अपज्जनाणा विसेसाहिया वणस्सइकाइया अपज्जनाणा अपंत-
गुणा सकाइया अपज्जनाणा विसेसाहिया ॥ एष्टि एं भेते ! सकाइयाणं उटविकाइयाणं आउकाइयाणं वाउ-
काइयाणं वणस्सइकाइयाणं तसकाइयाणं पज्जनाणं क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ? ,
गोयमा ! सबथ्योवा तसकाइया पज्जनाणा तेउकाइया पज्जनाणा असखेजगुणा उटविकाइया पज्जनाणा विसेसाहिया आउ-
काइया पज्जनाणा विसेसाहिया वाउकाइया पज्जनाणा विसेसाहिया वणस्सइकाइया पज्जनाणा अणंतगुणा सकाइया पज्ज-
नाणं पज्जनाणा पज्जनाणं क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सबथ्योवा उटविकाइ-

३ अल्प
बहुत्वप
कादाल्प
स. ५९
॥१२४॥

इया अपज्जनगा उटचीकाइया पज्जनगा संखेज्जुणा ॥ एएसि णं भंते ! आउकाइयाणं पज्जनापज्जनाणं कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सबथोवा आउकाइया अपज्जनगा आउकाइया पज्जनगा संखेज्जुणा ॥ एएसिणं भंते ! तेउकाइयाणं पज्जनापज्जनाणं कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सबथोवा तेउकाइया पज्जनगा संखेज्जुणा ॥ एएसि णं भंते ! वाउकाइहिया वा ?, गोयमा ! सबथोवा वाउकापज्जनापज्जनाणं कयरे कयरेहितो अप्पा पज्जनगा वाउकाइया पज्जनगा संखेज्जुणा ॥ एएसि णं भंते ! वणस्सइकाइयाणं पज्जनापज्जनाणं कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सबथोवा वणस्सइकाइया अपज्जनगा वणस्सइकाइया पज्जनगा संखेज्जुणा ॥ एएसि णं भंते ! तसकाइयाणं पज्जनापज्जनाणं कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, सबथोवा तसकाइया पज्जनगा अपज्जनगा असंखेज्जुणा ॥ एएसि णं भंते ! सकाइयाणं उटविकाइआणं आउकाइआणं तेउकाइआणं वाउकाइआणं वणस्सइकाइआणं तसकाइयाणं यं पज्जनापज्जनाणं कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिआ वा ?, गोयमा ! सबथोवा तसकाइआ पज्जनगा तसकाइआ अपज्जनगा संखेज्जुणा तेउकाइआ अपज्जनगा असंखेज्जुणा उटविकाइआ अपज्जनगा विसेसाहिआ वाउकाइआ अपज्जनगा विसेसाहिआ वाउकाइआ पज्जनगा विसेसाहिआ वणस्सइकाइआ अपज्जनगा सकाहिआ आउकाइआ पज्जनगा विसेसाहिआ वाउकाइआ पज्जनगा विसेसाहिआ वणस्सइकाइआ अपज्जनगा सका-

पत्नापता-
या: मल-
य० एसौ.

इति अपज्ञना विसेसाहित्या चण्डस्त्रिकाइता पञ्जचना संसेज्युणा सकाइया पञ्जचना विसेसाहित्या सकाइया

विसेसाहित्या ॥ (सू० ५१)

११२३॥

सर्वसोक्षमसकायिका; द्वीन्द्रियादीनामेव त्रसकायिकत्वात्, तेषां च शेषकायापेक्षया अल्पत्वात्, तेभ्यस्ते-

वहृत्वप
काया।
व० सू० ५

जःकायिका असह्येयगुणा; असह्येयलोकाकाशप्रदशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः पृथिवीकायिका विशेषाधिका; प्रभूतास-
स्थियलोकाकाशप्रदशप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽप्यकायिका विशेषाधिका; प्रभूतरासह्येयलोकाकाशप्रदशप्रमाणत्वात्,
तेभ्यो वायुकायिका विशेषाधिका; प्रभूततमासह्येयलोकाकाशप्रदशमानत्वात्, तेभ्योऽप्यकायिका अनन्तगुणा;
सिद्धनामनन्तत्वात्, तेभ्यो वनस्पतिकायिका अनन्तगुणा; अनन्तलोकाकाशप्रदशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यः
सकायिका विशेषाधिका; पृथिवीकायिकादीनामपि तत्र प्रध्येपात् ! उक्तमौषधिकानामल्पवडुत्वम्, इदानीमेतपामेव-
वापयासानां द्वितीयमल्पवडुत्वमाह—‘एषसि यं भेते ! सकाइयाणं’ इत्यादि सुगमं ॥ सम्प्रत्येतथामेव पर्यासानां
रुतीयमल्पवडुत्वमाह—‘एषसि यं भेते ! सकाइयाणं’ इत्यादि सुगमं, साम्प्रतमेतेषामेव सकायिकादीनां प्रत्येकं
पर्यासापयात्सगतमल्पवडुत्वमाह—‘एषसि यं भेते ! सकाइयाणं पञ्जता॒पञ्जता॒याणं’ इत्यादि सुगमम् ॥ सम्प्रत्येतथामेव
सकायिकादीनां समुदितानां पर्यासापयासानामल्पवडुत्वमाह—‘एषसि यं भेते ! सकाइयाणं’ इत्यादि, सर्वसोक्षम-
सकायिका; पर्यासका; तेभ्यस्त्रिकायिका एवापयासका असह्येयगुणा; द्वीन्द्रियादीनामपर्यासानां पर्यासद्विन्द्रिया-

॥१२३॥

दिभ्योऽसत्त्वेयगुणत्वात्, ततः तेजःकायिका अपवास्ता असत्त्वेयगुणा:, असत्त्वेयलक्षकाश्रदशप्रमाणत्वात्, ततः पृथिव्यम्बुवात्यचोऽपर्यासका: क्रमेण विशेषाधिका:, ततः तेजःकायिका: पर्यासा: सरन्येयगुणा:, यद्यमेष्वप्यपर्यासा: सत्यः पर्यासानां सहस्रेयगुणत्वात्, ततः पृथिव्यव्याप्तवः पर्यासा: क्रमेण विशेषाधिका:, ततो वनस्पतयोऽपर्यासा: अनन्तगुणाः, पर्यासाः सहस्रेयगुणाः ॥ तदेवं कायद्वारे सामान्येन पञ्च सूत्राणि प्रतिपादितानि, सम्प्रत्यसिद्धेव द्वारे सूक्ष्मवादरादिभेदेन पञ्चदश सूत्राण्याह—

एषसि एं भंते ! सुहुमाणं सुहुमपुटविकाइयाणं सुहुमआउकाइआणं सुहुमतेउकाइआणं सुहुमवणस्सइकाइयाणं सुहुमनिगीयाणं क्यरे क्यरे हिंतो अप्या वा चकुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सहत्थोवा सुहुमते उकाइया सुहुमपुटविकाइआ विसेसाहिया सुहुमवाउकाइआ विसेसाहिया सुहुमनिगोदा असंखेजगुणा सुहुमवणस्सइकाइया अणंतगुणा सुहुमा विसेसाहिया ॥ एषसि एं भंते ! सुहुमअपज्ञतगाणं सुहुमपुटविकाइयाणं सुहुमतेउअपज्ञतगाणं सुहुमतेउअपज्ञतगाणं सुहुमवण०अपज्ञतगाणं सुहुमनिगोदा अपज्ञतगाणं सुहुमआउअपज्ञतगाणं सुहुमतेउअपज्ञतगाणं सुहुमपुटविकाइयाणं य क्यरे क्यरे हिंतो अप्या वा ?, गोयमा ! सहत्थोवा सुहुमतेउअपज्ञतगाणा सुहुमपुटविका० अप० विसे० सुहुमआउ० अप० विसे० सुहुमनिगोदा अप० असंखे० सुहुमवण० अपज्ञतगाणा अणंतगुणा सुहुमआउका० पज्ञत० सुहुमपज्ञत० सुहुमपुटविका० पज्ञत० सुहुमआउका० पज्ञत०

प्रजापना-
या: मठ-
य० युत्ती-

॥१२३॥

इति अपञ्जनगा विसेसाहिया वणस्सइकाइआ पञ्जनगा संखेजगुणा सकाइया पञ्जनगा विसेसाहिआ सकाइया
विसेसाहिया ॥ (स० ५९)

सर्वेसोकाल्लभसकायिका:, द्विन्द्रियादीनामेव त्रसकायिकत्वात्, तेषां च शेषकायापेक्षया अल्पत्वात्, तेभ्यस्ते-
जःकायिका असङ्गेयगुणा:, असङ्गेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः पृथिवीकायिका विशेषायिका:, प्रभूतास-
स्थियलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽप्नायिका विशेषायिका:, प्रभूततरसङ्गेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्,
तेभ्यो वायुकायिका विशेषायिका:, प्रभूततमासङ्गेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽकायिका अनन्तगुणा:,
सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्यो चनस्पतिकायिका अनन्तगुणा:, अनन्तगुणा:, अनन्तलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यः
सकायिका विशेषायिका:, पृथिवीकायिकादीनामषि तत्र प्रथेपात् । उक्तमौषिकानामल्पबहुत्वम्, इदानीमेतपाम-
वापर्यासानां द्वितीयमल्पबहुत्वमाह—‘एषसि एं भेते ! सकाइयाणं’ इत्यादि सुगमं ॥ सम्प्रत्येतपामेव पर्यासानां
तुतीयमल्पबहुत्वमाह—‘एषसि एं भेते ! सकाइयाणं’ इत्यादि सुगमं ॥ सम्प्रत्येतपामेव सकायिकादीनां प्रत्येकं
पर्यासापर्यासातमल्पबहुत्वमाह—‘एषसि एं भेते ! सकाइयाणं’ इत्यादि सुगमम् ॥ सम्प्रत्येतपामेव
सकायिकादीनां समुदितानां पर्यासापर्यासानामल्पबहुत्वमाह—‘एषसि एं भेते ! सकाइयाणं’ इत्यादि, सर्वेसोकाल्ल-
सकायिका: पर्यासका:, तेभ्यस्तेषायिका एवापर्यासका असङ्गेयगुणा:, द्विन्द्रियादीनामपर्यासानां पर्यासारिन्द्रिया-

३३
वहुत्वप-
काया
व०स० ५

॥१२४॥

दिभ्योऽसर्वेयगुणत्वात्, ततः तेजःकाचिका अपयोसा असर्वेयगुणा, असर्वेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, ततः पृथिव्यमनुवायवोऽपयोसिका: क्रमेण विशेषाधिका:, ततः तेजःकाचिका: पर्योसा: सर्वेयगुणा:, सूक्ष्मेव्यपयो-
सेभ्यः पर्योसानां सर्वेयगुणत्वात्, ततः पृथिव्यव्यायवः पर्योसा: क्रमेण विशेषाधिका:, ततो वनस्पतयोऽपयोसा
अनन्तगुणा:, पर्योसा: सर्वेयगुणाः ॥ तदेवं कायद्वारे सामान्येन पञ्च सूक्ष्माणि प्रतिपादितानि, सम्प्रलयसिन्नेव द्वारे
सूक्ष्मचादरादिभेदेन पञ्चदश सूक्ष्माण्याह—

एषसि गं भंते ! सुहुमाणं सुहुमपुटविकाइयाणं सुहुमतेउकाइआणं सुहुमवणस्सइका-
इयाणं सुहुमनिओयाणं कथरे कथरेहितो अप्या वा वहुया वा वुल्ला वा विसेसाहिआ वा ?, गोयमा ! स्वत्थोवा सुहुमते-
उकाइया सुहुमपुटविकाइआ विसेसाहिया सुहुमआउकाइआ विसेसाहिया सुहुमनिगोदा
असंखेजगुणा सुहुमवणस्सइया अणंतगुणा सुहुमा विसेसाहिया ॥ एषसि गं भंते ! सुहुमअपज्जन्ताणं सुहुमपुटवि-
अपज्जन्तगाणं सुहुमआउअपज्जन्तयाणं सुहुमतेउअपज्जन्तयाणं सुहुमवण०अपज्जन्तयाणं सुहुमनि-
गोदाअपज्जन्ताण य कथरे कथरेहितो अप्या वा ४ ?, गोयमा ! स्वत्थोवा सुहुमतेउअपज्जन्तया सुहुमपुटवि० अप०
विसे० सुहुमआउ० अप० विसे० सुहुमवण०अप० असंखे० सुहुमवण० अपज्जन्तया अणंत-
गुणा सुहुमा अपज्जन्तया विसेसा० । एषसि गं भंते ! सुहुमपज्जन्त० सुहुमपुटविका० पज्जन्त०

प्रदापना-
या॒ः मङ्ग-
ष॑० दृती॑

॥१२४॥

सुहुमतेउका० पज्जन॑० सुहुमवाउका० पज्जनगाण॑ सुहुमवणस्तद्विका० पज्जन॑० सुहुमनिगोदपज्जनगाण॑ य क्यरे क्यरोहतो
अप्पा वा ४ ? , गोयमा ! सब्बथोवा सुहुमतेउका० पज्जनगा॒ सुहुमपुढविका० पज्जनगा॒ विसेसा॒० सुहुमआउका॒०
पज्जनगा॒ विसेसा॒० सुहुमवाउका॒० पज्जन॑० विसेसा॒० सुहुमनिगोया॒ पज्जनगा॒ असंखेजगुणा॒ सुहुमवण॑० पज्जन॑०
अप्पत॑० सुहुमपज्जन॑० विसेसा॒० | एप्पि॒॑ गं भंते॒॑ ! सुहुमाण॒॑ पज्जनापज्जनगाण॒॑ क्यरे॒॑ क्यरोहतो॒॑ अप्पा॒ वा ४ ? ,
गोयमा॒ ! सब्बथोवा॒ सुहुमपज्जनगाण॒॑ सुहुमपज्जनगाण॒॑ संखे॒॑० | एप्पि॒॑ गं भंते॒॑ ! सुहुमपुढवि॒० पज्जनापज्जनगाण॒॑ क्यरे॒॑
क्यरोहतो॒॑ अप्पा॒ वा ४ ? , गोयमा॒ ! सब्बथोवा॒ सुहुमपुढविकाइया॒ अपज्जनया॒ सुहुमपुढविकाइया॒ पज्जनया॒ संखेजगुणा॒।
अपज्जन॒॑० सुहुमआउका॒० पज्जनगा॒ संखेजगुणा॒। एप्पि॒॑ गं भंते॒॑ ! सुहुमतेउका॒० पज्जनापज्जनगाण॒॑ क्यरे॒॑ क्यरोहतो॒॑ अप्पा॒ वा
४ ? , गोयमा॒ ! सब्बथोवा॒ सुहुमतेउका॒० अपज्जन॒॑० सुहुमतेउका॒० पज्जना॒ संखे॒॑० | एप्पि॒॑ गं भंते॒॑ ! सुहुमवाउका॒० पज्जन॒॑०
चापज्जनगाण॒॑ क्यरे॒॑ क्यरोहतो॒॑ अप्पा॒ वा ४ ? , गोयमा॒ ! सब्बथोवा॒ सुहुमवाउका॒० अपज्जन॒॑० वाउका॒० पज्जन॒॑० संखे॒॑०
अपज्जन॒॑० सुहुमवणस्तद्विका॒० पज्जन॒॑० संखे॒॑० | एप्पि॒॑ गं भंते॒॑ ! सुहुमनिगोया॒ पज्जन॒॑० सुहुमनिगोया॒ पज्जन॒॑० संखेजगुणा॒। एप्पि॒॑ गं भंते॒॑ ! सुहुमाण॒॑ सुहुमपुढ॒॑० सुहुम-
आउ॒॑० सुहुमतेउ॒॑० सुहुमवण॒॑० सुहुमनिगोदाण॒॑ य पज्जनापज्जनगाण॒॑ क्यरे॒॑ क्यरोहतो॒॑ अप्पा॒ वा ४ ? , गोयमा॒ !

३ अद
वहुत्वप
सूक्ष्मवा॒
रात्पव॒०
च॒० ६०

॥१२५॥

सुहृत्थोवा सुहुमतेउकाइया अपज्ञत्वा सुहुमपुढीअपज्ञ । विसेसा० सुहुमआउ० अपज्ञ० विसेसा० सुहुमतेउ० अपज्ञ० संखेजुणा सुहुमपुढीपज्ञत० विसेसा० सुहुमआउ० पज्ञत० विसेसा० सुहुमपज्ञत० विसेसा० सुहुमनिगोदा अपज्ञ० असंखे० सुहुमनिगोदा पज्ञत० संखे० सुहुमवण० अपज्ञ० अणंत्युणा सुहुम-
अपज्ञ० विसेसा० सुहुमवण० पज्ञत० संखेज्ञ० सुहुमपज्ञत० विसेसा० सुहुमा विसेसाहिया । (सूत्रम् ६०)

सर्वलोकाः सूक्ष्माः तेजःकाणिकाः, असञ्चयेलोकाकाशप्रदशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकाणिका विशेष-
पाधिकाः, प्रभूतासञ्चयेलोकाकाशप्रदशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्माप्काणिका विशेषपाधिकाः, प्रभूततमासञ्चयेलोकाकाशप्रदशराशिमान्तत्वात्,
काकाशप्रदशमान्तत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मवायुकाणिका विशेषपाधिकाः, प्रभूततमासञ्चयेलोकाकाशप्रदशराशिमान्तत्वात्,
तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा असञ्चयगुणाः, [ग्रन्थाग्रं ३०००] सूक्ष्मग्रहणं वाद्रव्यवच्छेदार्थं, द्विविधा हि निगोदाः—
सूक्ष्मा वादराश्च, तत्र वादराः सूरणकन्दादिषु, सूक्ष्माः सर्वलोकापत्राः, ते च प्रतिगोलकमसञ्चयेया इति सूक्ष्म-
वायुकाणिकेभ्योऽसञ्चयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकाणिका अनन्तत्युणा, प्रतिनिगोदमन्ततानां जीवानां भावात्,
तेभ्यः सामानिकाः सूक्ष्मजीवा विशेषपाधिकाः, सूक्ष्मपृथिवीकाणिकादीनामपि तत्र प्रधेष्ठात् । गतमोधिकानामिद-
मह्यवहुत्वम्, इदानीमेतेपामेवापयोसानामाह—‘एषसि एं भेते ! सुहुमअपज्ञत्वाणि० इत्यादि, सर्वं प्राग्नवद्वावनी-
यम् । सम्प्रलेतेपामेव पर्यासानां तृतीयमह्यवहुत्वमाह—‘एषसि एं भेते ! सुहुमपञ्चत्वाणि० इत्यादि, इदमपि प्रागुक्तक-

महामना-
या। मठ-
ध० यथा।

सुहुमतेउका० पज्जत० सुहुमवाउका० पज्जत० सुहुमनिगोदपज्जत० कर्ये कर्यरहितो
अप्पा वा ४ ?, गोयमा ! सब्बथोवा सुहुमतेउका० पज्जत० सुहुमपुढविका० पज्जत० विसेसा० सुहुमआउका०
पज्जत० विसेसा० सुहुमनिगोया पज्जत० असखेजगुणा सुहुमवण० पज्जत०
मपज्जत० विसेसा० । एएसि यं भंते ! सुहुमाण० पज्जत० कर्ये कर्यरहितो अप्पा वा ४ ?,
॥ सुहुमअपज्जत० सुहुमपज्जत० संख० । एएसि यं भंते ! सुहुमपुढविका० पज्जत० कर्ये
॥ ४ ?, गोयमा ! सब्बथोवा सुहुमपुढविका० अपज्जत० सुहुमपुढविका० पज्जत० संखेजगुणा।
अपज्जत० सुहुमआउका० पज्जत० संखेजगुणा। एएसि यं भंते ! सुहुमतेउका० पज्जत० गोयमा ! सब्बथोवा सुहुमआउका०
पज्जत० कर्यरहितो अपज्जत० सुहुमतेउका० अपज्जत० सुहुमतेउका० पज्जत० वाउका० पज्जत० संखे-
भंते ! सुहुमवण० पज्जत० कर्ये कर्यरहितो अप्पा वा ४ ?, गोयमा ! सब्बथोवा सुहुमवण०
इपज्जत० संख० । एएसि यं भंते ! सुहुमनिगोयाण० कर्ये कर्यरहितो अप्पा वा ४ ?, गोयमा !
गोया अपज्जत० सुहुमनिगोया पज्जत० संखेजगुणा। एएसि यं भंते ! सुहुमाण० सुहुमपुढ० सुहुम-
आउ० ॥ ५० सुहुमवण० सुहुमनिगोदाण० पज्जत० कर्ये कर्यरहितो अप्पा वा ४ ?, गोयमा !

संवर्थयोवा सुहुमतेउकाइया अपज्जन्तया सुहुमपुढवीअपज्ज० विसेसा० सुहुमआउ० अपज्ज० विसेसा० सुहुमतेउ० अपज्ज० संखेजुणा सुहुमपुढवीपज्जन्त० विसेसा० सुहुमआउ० पज्जन्त० विसेसा० सुहुमवण० अपज्ज० अणंतगुणा सुहुम-
पज्जन्त० विसेसा० सुहुमनिगोदा अपज्ज० असंखे० सुहुमनिगोदा पज्जन्त० संखे० सुहुमवण० अपज्ज० अणंतगुणा सुहुम-
अपज्ज० विसेसा० सुहुमवण० पज्जन्त० संखेज्ज० सुहुमपज्जन्त० विसेसा० सुहुमा विसेसाहिया । (सूत्रम् ६०)

सर्वेत्तोका॒ः सूक्ष्मा॑ः तेजःकाचिका॑ः, असङ्ख्येपलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकाचिका॑ विशेष-
पाचिका॑ः, प्रभूतासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्माष्टकाचिका॑ विशेषपाचिका॑ः, प्रभूततरासङ्ख्येयलो-
काकाशप्रदेशमानत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मचायुकाचिका॑ विशेषपाचिका॑ः, प्रभूततमासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्,
तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा असङ्ख्येयगुणा॑ः, [ग्रन्थाग्रं० ३०००] सूक्ष्मग्रहणं चादरव्यवच्छेदार्थं, द्विविधा हि निगोदा॑ः-
सूक्ष्मा चादराश, तत्र चादरा॑ः सूरणकल्नदादिपु, सूक्ष्मा॑ः सर्वेलोकापन्ना॑; ते च प्रतिगोलकमसङ्ख्येया॑ इति सूक्ष्म-
चायुकाचिकेभ्योऽसङ्ख्येयगुणा॑; तेभ्यः सूक्ष्मचनस्पतिकाचिका॑ अनन्तगुणा॑, प्रतिनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्,
तेभ्यः सामानिका॑ः सूक्ष्मजीवा॑ विशेषपाचिका॑; सूक्ष्मपृथिवीकाचिकादीनामपि तत्र प्रधेपात् ! गातमौषिकानामिद-
मह्यवडुत्वम्, इदानीमतेपामेवापवीसानामाह—‘एपसि यं भेते ! सुहुमअपज्जन्तगाणं॑ इत्यादि, सर्वे॑ प्राग्यद्वाचनी-
यम् । सम्प्रत्येतपामेव पर्यासानां तृतीयमह्यवडुत्वमाह—‘एपसि यं भेते ! सुहुमपज्जन्तगाणं॑ इत्यादि, इदमपि प्राग्युक्तक-

प्राप्ता-
या॑ मल-
॒ ध० इस्तौ।

॥१८॥

सुहुमतेउका० पज्जन० सुहुमवाउका० पज्जन० सुहुमनिगोदपज्जनाण य क्यरे क्यरोहितो
अप्पा वा ४ ?, गोयमा ! सब्बथीवा सुहुमतेउका० पज्जनाण सुहुमआउका०
पज्जनाण विसेसा० सुहुमवाउका० पज्जन० विसेसा० सुहुमनिगोया पज्जनाण असखेज्जयुणा सुहुमवण० पज्जन०
अप्पत० सुहुमपज्जन० विसेसा० । एएसि यं भंते ! सुहुमाण० पज्जनाण० क्यरे
गोयमा ! सब्बथीवा सुहुमपज्जनाण सुहुमपज्जनाण संखे० । एएसि यं भंते ! सुहुमपुटवि० पज्जनाण० क्यरे
क्यरोहितो अप्पा वा ४ ?, गोयमा ! सब्बथीवा सुहुमपुटविकाइया अपज्जनाण सुहुमपुटविकाइया
एएसि यं भंते ! सुहुमआउका० पज्जनाण० क्यरोहितो अप्पा वा ४ ?, गोयमा ! सब्बथीवा सुहुमआउका०
अपज्जन० सुहुमतेउका० पज्जनाण० संखेज्जयुणा० एएसि यं भंते ! सुहुमतेउ० पज्जनाण० क्यरोहितो अप्पा वा
४ ?, गोयमा ! सब्बथीवा सुहुमतेउका० अपज्जन० सुहुमतेउका० पज्जना० संखे० । एएसि यं भंते ! सुहुमवाउका० पज्जन०
चापज्जनाण० क्यरोहितो अप्पा वा ४ ?, गोयमा ! सब्बथीवा सुहुमवाउका० अपज्जन० वाउका० पज्जन० संखे०
ज० । एएसि यं भंते ! सुहुमवण० पज्जनाण० क्यरोहितो अप्पा वा ४ ?, गोयमा ! सब्बथीवा सुहुमवण०
अपज्जन० सुहुमवणसइपज्जन० संखे० । एएसि यं भंते ! सुहुमनिगोयाण० क्यरोहितो अप्पा वा ४ ?, गोयमा !
सब्बथीवा सुहुमनिगोया अपज्जन० सुहुमनिगोया पज्जन० संखेज्जयुणा० एएसि यं भंते ! सुहुमाण० सुहुमपुट० सुहुम-
आउ० सुहुमतेउ० सुहुमवण० सुहुमनिगोदण्ण य पज्जनाण० क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा ४ ?, गोयमा ।

३ अष्ट
वहुत्यप
सूर्यमवा
रात्रपव
सू. ६०
॥१२४॥

सुहृत्योवा सुहृमतिउकाइया अपज्जतया सुहृमपुढवीअपज्ज० विसेसा० सुहृमआउ० अपज्ज० विसेसा० सुहृमतेर० अपज्ज० संखेजुणा सुहृमपुढवीपज्जत० विसेसा० सुहृमआउ० पज्जत० विसेसा० सुहृमवाउ० अपज्ज० विसेसा० सुहृमनिगोदा अपज्ज० असंखे० सुहृमवण० अपज्ज० अणतगुणा सुहृम-
पज्जत० विसेसा० सुहृमवण० पज्जत० संखेज्ज० सुहृमपज्जत० विसेसा० सुहृमा विसेसाहिया । (सूत्रम् ६०)

सर्वलोकाः सूक्ष्माः तेजःकायिकाः, असञ्चयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकायिका विशेष-
पाधिका॑; प्रभूतासञ्चयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्माप्त्यकायिका विशेषपाधिका॑; प्रभूततमासञ्चयलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्,
काकाशप्रदेशमानत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मवायुकायिका विशेषपाधिका॑; प्रभूततमासञ्चयलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्,
तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा असञ्चयगुणा॑; [ग्रन्थाम्रं ३०००] सूक्ष्मग्रहणं वादरव्यवच्छेदार्थै॒, द्विविधा हि निगोदाः—
सूक्ष्मा वादराश्च, तत्र वादरा॑: सूरणकन्दादित्यु॑, सूक्ष्माः सर्वलोकापन्ना॑; ते च प्रतिगोलकमसञ्चयेया इति सूक्ष्म-
वायुकायिकेभ्योऽसञ्चयगुणा॑; तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अनन्तगुणा॑ जीवानां भावात्,
तेभ्यः सामानिका॑: सूक्ष्मजीवा विशेषपाधिका॑; सूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् । गतमाधिकानामिद-
मल्पवहुत्वम्, इदानीमेतेपायेवापयोसानामाह—‘एषसि यं भर्ते ! सुहृमअपज्जतगाण॑ इत्यादि, सर्वं प्राग्वद्वाचनी-
यम् । सम्प्रलेतपानेय पर्यासानां तृतीयमल्पवहुत्वमाह—‘एषसि यं भर्ते ! सुहृमपज्जतगाण॑ इत्यादि, इदमपि प्रागुक्तक-

प्रज्ञापना-
या: मण्ड-
य० पृच्छा।

॥१२५॥

मेणैव भावनीयं । अथुना अर्मीपामेव सूक्ष्मादीनां प्रत्येकं पर्यासापर्यासिगतान्वयवडुत्वात्याह—‘एषसि यं भंते ! सुड-
माणं पञ्जत्तापञ्जत्ताणं’ इत्यादि, इह वादरेणु पर्यासम्भ्योऽपर्यासा असह्येयगुणा; एकेकपर्यासनिश्चयाऽसह्येयाना-
मपर्यासानासुत्पादात्, तथा चोकं प्राक् प्रथमे प्रज्ञापनाख्ये पदे—“पञ्जत्तगनिस्साप” अपञ्जत्तगा वक्तव्यं, जत्य
पर्यो तथ नियमा असंखेजा” इति, सूक्ष्मेषु उन्नीयं क्रमः, पर्यासाश्चापर्यासापेक्षया चिरकालावस्थाविन इति
सदैव ते वहवो लभ्यते, तत उक्तं सर्वस्तोकाः सूक्ष्मा अपर्यासा; तेभ्यः सूक्ष्मा: पर्यासकाः सह्येयगुणा; एवं पृथि-
वीकायिकादिव्यपि प्रत्येकं भावनीयम् । गतं चतुर्थमल्पवडुत्वम्, इदानीं सर्वेषा समुदितानां पर्यासापर्यासिगतं पच-
ममल्पवडुत्वमाह—‘एषसि यं भंते ! सुडुमाणं सुडुमवुढविकाइयाणं’ इत्यादि, सर्वस्तोकाः सूक्ष्मतेजःकायिका अप-
र्यासा; कारणं प्रागेवोक्तं, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकायिका अपर्यासा विशेषाधिका; तेभ्यः सूक्ष्माकायिका अपर्यासा विशेष-
पाधिका; तेभ्यः सूक्ष्मवायुकायिका अपर्यासा विशेषाधिका; अत्रापि कारणं प्रागेवोक्तं, तेभ्यः सूक्ष्मतेजःकायिका;
पर्यासाः सङ्केयगुणा; अपर्यासम्भ्यो हि पर्यासाः सङ्केयगुणा इत्यनन्तरं भावितं, तत्र सर्वस्तोकाः सूक्ष्मतेजःका-
यिका अपर्यासा उक्ता: इतरे च सूक्ष्मापर्यासपृथिवीकायिकादयो विशेषाधिका; विशेषाधिकत्वं च मनागधिकत्वं
न द्विगुणत्वं न त्रिगुणत्वं वा, ततः सूक्ष्मतेजःकायिकेभ्योऽपर्यासम्भ्यः पर्यासाः सूक्ष्मतेजःकायिकाः सङ्केयगुणाः सन्तः
सूक्ष्मवायुकायिकापर्यासेभ्योऽपि सङ्केयगुणा भवन्ति, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः पर्यासाः विशेषाधिकाः तेभ्यः

३. अल्प-
वहुत्वपदे
सूक्ष्मा-
ल्पव०
सू. ६०
॥१२५॥

सूक्ष्माकायिका: पर्यासा विशेषाधिका: तेभ्योऽपि सूक्ष्मवायुकायिका: पर्यासा विशेषाधिका: तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा: अपरीता असूक्ष्मयुग्मा:, तेपामतिप्राचुर्यात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा: पर्यासा: सूक्ष्मयुग्मा:, सूक्ष्मपृथ्वपर्योत्तेभ्यः पर्यासानामोघतः सूक्ष्मयुग्मत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अपर्यासका अनन्तगुणाः, प्रतिनिगोदमनन्तानं तेपां भावात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा अपर्यासका विशेषाधिका:, सूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनामपि तत्र प्रधेषपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका: पर्यासका: सूक्ष्मयुग्मा:, सूक्ष्मेषु ह्यप्रयासेभ्यः पर्यासका: विशेषाधिका:, सूक्ष्मपृथिव्या-राले विशेषाधिकत्वं तदल्पमिति न सूक्ष्मयुग्मत्वब्याघातः, तेभ्यः सूक्ष्मा: पर्यासका विशेषाधिका:, सूक्ष्मपृथिव्या-दीनामपि पर्यासानां तत्र प्रधेषपात्, तेभ्यः सूक्ष्मा विशेषाधिका:, अपर्यासानामपि तत्र प्रधेषपात् । तदेवमुक्ताति सूक्ष्माश्रितानि पञ्च सूक्ष्माणि, सम्प्रति वादराश्रितानि पञ्चोक्तक्रमेणाभिष्ठत्तुराह—

एषसि एं भर्ते । वादराणं वादरुद्विकाइयाणं वादरआउकाइयाणं वादरतेउकाइयाणं वादरवाउकाइयाणं वादरचणस्मृ-काइयाणं पतेयसीरवादरवणस्मृइयाणं वादरनिगोदाणं वादरतसकाइयाणं कयरे कयरेहितो अप्पा वा ४, गोपमा ! सवत्थोवा वादरतसकाइया वादरतेउकाइया असंखेज्जुग्मा पतेयसीरवादरवणस्मृइया असंखेज्जुग्मा वाद-रनिगोदा असंखेज्जुग्मा वादरा युद्धी० असंखे० वादरा आउकाइया असंखे० वादरा वाउकाइया असंख-अग्नंतगुणा वादरा विसेसाहिया । एषसि एं भर्ते । वादरुद्विकाइयअपज्ञनाणं वादरआउयपज्ञनाणं वादरतेउअपज्ञ-

प्रशापना-
या : मट-

य० युस्तो।

॥१२६॥

चनाणं चादरवाउअपज्ञत्वाणं चादरवणस्सइअपज्ञत्वाणं पतेपसरीवादरवणस्सइअपज्ञत्वाणं चादरनिगोदअपज्ञत्वा-
गाणं चादरतसकाइयअपज्ञत्वाणं य क्यरे क्यरेहितो अप्पा वा चहुया वा तुछा वा विसेसाहिया वा ? , गोपमा ! सब-
त्थोवा चादरतसकाइया अपज्ञत्वाणं चादरतेउकाइया अपज्ञत्वाणं असंखेज्ञगुणा पतेपसरीवादरवणस्सइकाइया अपज्ञत्वाणं
असंखेज्ञगुणा चादरनिगोदा अपज्ञत्वाणं असंखेज्ञगुणा चायरझुटवीकाइया अपज्ञत्वाणं असंखेज्ञगुणा चादरआउकाइया
अपज्ञत्वाणा असंखेज्ञगुणा चादरवाउकाइया अपज्ञत्वाणं असंखेज्ञगुणा चादरवणस्सइकाइया अपज्ञत्वाणं अपज्ञत्वाणं अप-
त्वाणं चायरतेउकाइया । एएसि णं भेते । चायरपज्ञत्वाणं चादरझुटवीकाइयाणं पज्ञत्वाणं चायरआउकाइयाणं पज्ञ-
त्वाणं चायरतेउकाइयाणं पज्ञत्वाणं चायरवाउकाइयाणं पज्ञत्वाणं एतेपसरीवायरवणस्सइकाइयाणं पज्ञत्वाणं चायर-
निगोदपज्ञत्वाणं चायरतसकाइयपज्ञत्वाणं य क्यरे क्यरेहितो अप्पा वा चहुया वा तुछा वा विसेसाहिया वा ? , गोपमा !
सबत्थोवा चायरतेउकाइया पज्ञत्वाणं चायरतसकाइया पज्ञत्वाणं चायरआउकाइया पज्ञत्वाणं असंखेज्ञगुणा चायरनिगोदा
चया असंखेज्ञगुणा चायरवाउकाइया पज्ञत्वाणं चायरतसकाइया पज्ञत्वाणं चायरझुटवीकाइया पज्ञ-
त्वाणं चायरतेउकाइया पज्ञत्वाणं असंखेज्ञगुणा चायरवणस्सइकाइया पज्ञत्वाणं चायरतेउकाइया पज्ञ-
त्वाणं चायरतेउकाइया पज्ञत्वाणं क्यरे क्यरेहितो अप्पा वा चहुया वा तुछा वा विसेसाहिया वा ? ,
गोपमा ! सबत्थोवा चायरपज्ञत्वाणं चायरतेउकाइया पज्ञत्वाणं चायरझुटवीकाइया पज्ञत्वाणं चायरतेउकाइया
क्षमे क्षमेहितो अप्पा वा चहुया वा तुछा वा विसेसाहिया वा ? , गोपमा ! सबत्थोवा चायरझुटवीकाइया पज्ञत्वाणं

३ अल्प-
चहुत्वपदे
चादराल्पा-
च० य० ८०.६१

॥१२७॥

उद्विकाइया अपज्जन्त्या असंखेजगुणा । एषसि णं भंते ! चायरआउकाइयाणं पज्जतापज्जन्त्या णं क्यरे क्यरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया वा ? , गो० सब-
च तुल्या वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सबत्थीवा चायरआउकाइया पज्जत्या अपज्जत्या असंखेजगुणा । एषसि णं भंते ! चायरतेउकाइयाणं पज्जतापज्जन्त्या णं क्यरे क्यरेहिं-
एषसि णं भंते ! चायरतेउकाइयाणं पज्जतापज्जन्त्या णं क्यरे क्यरेहिं-
त्येवा चायरतेउकाइया पज्जत्या अपज्जत्या असंखेजगुणा । एषसि णं भंते ! चायरतेउकाइया पज्जत्या वायरवाउकाइया अपज्जत्या
तो अप्पा वा बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सबत्थीवा चादरवाउकाइया पज्जत्या वायरवाउकाइया अपज्जत्या असंखेजगुणा ।
असंखेजगुणा । एषसि णं भंते ! चायरवणस्सइकाइयाणं पज्जतापज्जन्त्या णं क्यरे क्यरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया
विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सबत्थीवा चायरवणस्सइकाइया पज्जत्या वायरवणस्सइकाइया अपज्जत्या असंखेज-
एषसि णं भंते ! पतेयसरीरचायरवणस्सइकाइया पज्जत्या पतेयसरीरचायरवणस्सइकाइया अपज्जत्या असंखेज-
वा ? , गोयमा ! सबत्थीवा पतेयसरीरचायरवणस्सइकाइया पज्जत्या वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा !
गुणा । एषसि णं भंते ! चायरनिगोयाणं पज्जतापज्जन्त्या णं क्यरे क्यरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा !
सबत्थीवा चायरनिगोया पज्जत्या चायरनिगोया अपज्जत्या असंखेजगुणा । एषसि णं भंते ! चायरतसकाइयाणं पज्जतापज्जन्त्या णं
क्यरे क्यरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सबत्थीवा चायरतसकाइया पज्जत्या चायरतसकाइया
अपज्जत्या असंखेजगुणा । एषसि णं भंते ! चायरत्यं चायरसुट्टवीकाइयाणं चायरआउकाइयाणं चायरतेउकाइयाणं चायरवाउ-
काइयाणं चायरवणस्सइकाइयाणं पतेयसरीरचायरवणस्सइकाइयाणं चायरनिगोयाणं चायरतसकाइयाणं पज्जतापज्जन्त्या

पश्चापना-
याः मल-
य० पृती०

॥१२७॥

क्यरे क्यरहिते अप्या वा बहुया वा तुला वा विस्ताहिया वा ? गोमना ! सबथीवा वायरतेउकाइया पञ्जतया वायरत-
काइया पञ्जतया असंखेजगुणा वायरतसकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा पतेयसरीवायरवणस्तइकाइया पञ्जतया
असंखेजगुणा वायरनिगोया पञ्जतया असंखेजगुणा वादरमुढवीकाइया पञ्जतया असंखेजगुणा वायरआउकाइया पञ्ज-
तया असंखेजगुणा वायरवाउकाइया पञ्जतया असंखेजगुणा वायरतउकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा पतेयसरीवायरव-
पत्सइकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा वायरमुढवीकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा वायरवाउकाइया अपञ्जतया
जगुणा वायरआउकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा वायरवाउकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा वायरवणस्तइकाइया
पञ्जतया अणतगुणा वायरवणस्तइकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा वायरअपञ्जतया विस्ताऽ वायरा विस्ताऽ । (म०८१)

‘एषि गं भंते ! वायरणं वायरुढवीकाइयाणं’ इत्यादि, सर्वस्तोका वादरत्रसकायिका; ईन्द्रियादीनामेव वाद-
रत्रसत्वात्, तेषां च शेषकायभ्योऽल्पत्वात्, तेभ्यो वादरतेजःकायिका असह्येयगुणाः, असह्येयगुणत्वात्, वादरतेजःकायिका
हि भव्यक्षेत्रे एव भवति, तथा चोक्तं द्वितीये स्थानाख्ये पदे—“कहि गं भंते ! वादरतउकाइयाणं पञ्जत-
गाणं ठाणा पञ्जता ?, गोयमा ! सट्टाणेण अंतो मणुस्तस्तिते अहोइज्ञेयु दीवस्तुरेयु निराचापणं पञ्जरस्यु भूम्यम्-
भीयु वाचापणं पञ्जु मदानिदेहस्यु, पत्थं गं वायरतउकाइयाणं पञ्जतयाणं ठाणा पञ्जता” तथा “चल्लेव चास्त-

३ अत्य-
वहुत्वप-
वादराप-
मल्पव०
स० ६२

॥१२८॥

तेऽकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा तत्थेव वायरतेऽकाइयाणं अपज्जत्तगाणं ठाणा पन्नता” इति, वादरवनस्पतिकायि-
कासु त्रिष्वपि लोकेषु भवनादिः, तथा चोक्तं तस्मिन्नेव द्वितीये स्थानास्ये पदे—“कहि एं भंते ! वायरवणस्सइ-
काइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पन्नता ?, गोयमा ! सट्टाणेणं सत्तसु चणोदहिः सत्तसु धणोदहिः लयेषु अद्वौलोए पाया-
लेषु भवणपत्थेषु उहलोए कप्पेषु विमाणेषु विमाणावलियासु विमाणपत्थेषु तिरियलोए अगडेषु तलाप्पु-
नदीषु दहेषु वाविषु पुक्खरिणीषु दीहियासु गुजालियासु सरेषु सरपंतियासु सरसरपंतियासु विलेषु विलपंतियासु
उज्ज्वरेषु निज्ञरेषु चिल्लेषु पल्लेषु वरिपणेषु दीवेषु समुद्देषु सचेषु चेव जलासप्तु जलठाणेषु, पृथ एं वायरवण-
सप्तसङ्काइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पन्नता” तथा “जत्थेव वायरवणसप्तकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा तत्थेव वायरव-
णसप्तकाइयाणं अपज्जत्तगाणं ठाणा पन्नता” इति, ततः क्षेत्रसासङ्गेयगुणत्वाङ्गपथन्ते वादरतेजःकायिकेभ्योऽ-
सङ्गेयगुणाः प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिका, तेभ्यो वादरनिगोदा असङ्गेयगुणाः, तेपामलन्तस्मृत्यावगाहन-
त्वात्, जलेषु सर्वन्नायि च भावात्, पनकसेवालादयो हि जलेऽवश्यंभाविनः ते च वादरानन्तकायिका इति,
तेभ्योऽपि वादरपृथिवीकायिका असङ्गेयगुणाः, अष्टासु पृथिवीषु सर्वेषु विमानभवनपर्वतादिः भावात्, तेभ्योऽ-
सङ्गेयगुणा वादराप्कायिका; समुद्रेषु जलप्राभूत्यात्, तेभ्यो वादरवायुकायिका असङ्गेयगुणाः, सुपिरे सर्वत्र वायु-
संभवात्, तेभ्यो वादरवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, प्रतिवादरनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामा-

मरापना-
वा: मठ-
१० इसी।

॥१२७॥

क्षमे क्षयरहिते अप्या वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सब्लिंगो वायरतेउकाइया पञ्जतया वायरतस-
चाद्या पञ्जतया असंखेज्जुणा वायरतसकाइया अपञ्जतया असंखेज्जुणा पतेयस्तीरवायरवणस्तस्तकाइया पञ्जतया
असंखेज्जुणा वायरनिगोया पञ्जतया असंखेज्जुणा वादरपुढवीकाइया पञ्जतया असंखेज्जुणा वायरआउकाइया पञ्ज-
तया असंखेज्जुणा वायरताउकाइया पञ्जतया असंखेज्जुणा वायरतेउकाइया अपञ्जतया असंखेज्जुणा पतेयस्तीरवायरव-
णस्तस्तकाइया अपञ्जतया असंखेज्जुणा वायरनिगोया अपञ्जतया असंखेज्जुणा वायरपुढवीकाइया अपञ्जतया असंखेज्जुणा
ज्जुणा वायरआउकाइया अपञ्जतया असंखेज्जुणा वायरताउकाइया अपञ्जतया असंखेज्जुणा वायरवणस्तस्तकाइया
एञ्जतया अणंत्रज्जुणा वायरवणस्तस्तकाइया अपञ्जतया असंखेज्जुणा वायरतेउकाइया अपञ्जतया विसेसा० वायरा विसेसा० । (म० ८१)

रव्रसत्वात्, तेयां च रोपकायभ्योऽल्पत्वात्, तेभ्यो वादरतेजःकायिका असङ्गेययुणा; असङ्गेयलोकाकाशप्रदेशप्रमा-
त्त्वात्, तेभ्योऽपि प्रत्यक्षरतीरवादरवनस्पतिकायिका असङ्गेययुणा; स्थानस्थासङ्गेययुणत्वात्, वादरतेजःकायिका
हि भजुष्यक्षेपे एव भवति, तथा चोक्तं द्वितीये स्थानाल्पे पदे—“कहि णं भेते ! वादरतेउकाइयाणं पञ्जत-
गाणं ठाणा पञ्जता ?, गोयमा ! सड्डाणेण अंतो मणुस्सचिते अहोऽज्ञेयु दीवसमुद्देश निवाधाएणं पञ्जरस्तु कम्मभू-
मीयु वाषाणेण पञ्जतु महाविदेहसु, एत्थ णं वायरतेउकाइयाणं पञ्जतगाणं ठाणा पञ्जता” तथा “जत्थेव वायर-

३ अत्य
चहुत्वप
वाद्यरा०
मत्पत्त०
सु. ८१

॥१२७॥

तेरकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा तत्थेव चायरतेउकाइयाणं अपज्जत्तगाणं ठाणा पत्रता” इति, वादरवनस्पतिकायि-
कासु निष्वपि लोकेषु भवनादिः, तथा चोकं तसिन्नेव द्वितीये स्थानाख्ये पदे—“कहि णं भंते ! चायरवणस्सइ-
काइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पत्रता ?, गोयमा ! सडाणेणं सत्तु घणोदहिः सत्तु घणोदहिवलयेषु अहोलोए पाया-
लेषु भवणेषु भवणपत्थेषु उहलोए कप्पेषु विमाणेषु विमाणावलियाषु विमाणपत्थेषु तिरियलोए अगलेषु तलाप्पु-
नदीषु दहेषु चाविषु पुक्खरिणीषु दीहियाषु गुजालियाषु सरेषु सरपंतियाषु सरसरपंतियाषु विलेषु विलपंतियाषु
उज्ज्वरेषु निज्ज्वरेषु चिलेषु पछलेषु विप्पणेषु दीवेषु समुद्देषु सबेषु चेव जलासप्पेषु जलठाणेषु, पत्थ णं चायरवण-
सप्सइकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा पत्रता” तथा “जत्थेव चायरवणस्सइकाइयाणं पज्जत्तगाणं ठाणा तत्थेव चायरव-
णसप्सइकाइयाणं अपज्जत्तगाणं ठाणा पत्रता” इति, ततः श्वेत्रसासङ्गेयगुणत्वाहुपपचन्ते वादरतेजःकायिकेभ्योऽ-
सहेयगुणाः प्रत्येकशरीरचादरवनस्पतिकायिकाः, तेभ्यो वादरनिगोदा असङ्गेयगुणाः, तेपामत्यन्तस्समावगाहन-
त्वात्, जेलेषु सर्वत्रापि च भावात्, पनकसेवालादयो हि जलेष्यंभाविनः ते च वादरानन्तकायिका इति,
तेभ्योऽपि वादरस्तथीवीकायिका असङ्गेयगुणाः, अष्टासु शृण्यवीषु सबेषु विमानभवनपर्वतादिः भावात्, तेभ्योऽ-
सहेयगुणा चादराप्कायिका; सुप्रेषु जलप्राभूत्यात्, तेभ्यो वादरचायुकायिका असङ्गेयगुणाः, सुपिरे सर्वत्र चायु-
समवात्, तेभ्यो वादरवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, प्रतिवादरनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामा-

पश्चापना-
या: मल-
य०पृष्ठी।

॥१२८॥

न्यते वादरा जीवा विशेषाधिका:, वादरत्रसकायिकारीनामपि तत्र प्रधेपात् । गतमेकमोधिकानां वादरणामल्प-
वहुत्वम्, इदानीमितेपामेवापयोसासानां द्वितीयमाह—‘एएसि णं भेते ! वायरापञ्जतगाणं’ इत्यादि, सर्वस्तोका वादर-
न्यसकायिका अपयोसका:, युक्तिरत्र प्राहुक्तेव, तेभ्यो वादरतेजःकायिका अपयोसा असङ्गेयगुणा:, असङ्गेयलोका-
पाशप्रदशप्रमाणाणत्वात्, इत्येवं प्राहुक्कर्मणदमल्पवहुत्वं भावनीयं । गतं द्वितीयमल्पवहुत्वम्, इदानीमितेपामेव
पयोसानां नुतीयमल्पवहुत्वमाह—‘एएसि णं भेते ! वायरपञ्जतगाणं’ इत्यादि, सर्वस्तोका वादरतेजःकायिका: पयोसा:,
आवलिकासमयवर्गस्य कृतिपत्रसमयन्यन्तेरावलिकासमयेऽर्पितस्य यावान्समयराशिर्भवति तावत्प्रमाणत्वात्पा, उक्लं
च—“आवलियवग्नो ऊणावलिए गुणिओ इ नायरा ते उ” इति तेभ्यो वादरत्रसकायिका: पयोसा असङ्गेयगुणा:,
प्रते यावन्त्यहुलसङ्गेयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्पा, तेभ्यः प्रत्यक्षरीरवादरवनस्पतिकायिका: पयो-
सा: अतस्त्वेयगुणा:, प्रते यावन्त्यहुलसङ्गेयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्पा, उक्लं च—“पत्तेयपञ्जवणका-
इयाजो पयरं हरति लोगस्स । अहुलअसंख्यभागेण भाइय”मिति तेभ्यो वादरनिगोदा: पयोसका असङ्गेयगुणा:, तेषा-
मल्यन्तसङ्गमावगाहनत्वाज्जलाशयेषु च सर्वत्र भावात्, तेभ्यो वादरपृथिवीकायिका: पयोसा: असङ्गेयगुणा:, अतिप्र-
भृतसङ्गप्रतराहुलासङ्गेयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्योऽपि वादराकायिका: पयोसा असङ्गेयगुणा:, अतिप्रभृतसङ्ग-
प्रतराहुलासङ्गेयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्यो वादरवायुक्तायिका: पयोसा असङ्गेयगुणा:, घनीकृतस्य छोकसासङ्ग-

३ अल्प
वहुत्वप
वादरा
मल्पव
स. ६१
॥१२९॥

येषु सङ्ख्याततमभागवर्तीषु वावन्त आकाशप्रदशास्त्रावल्पमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो वादरथनस्पतिकायिकाः पर्यासां अन-
न्तगुणाः, प्रतिबादरकेकनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरपर्यासका विशेषाधिकाः, वादर-
तेजःकायिकादीनामपि पर्यासानां तत्र प्रक्षेपात् । गतं रुतीयमल्पचहुत्वम्, इदानीमेतेपासेव पर्यासापर्यासितगतान्त्वल्प-
चहुत्वात्त्वाह—‘एप्सि एं भेते ! वायराणं पज्जनापज्जनाणं’ इत्यादि, इह वादरकेकपर्यासितिश्रवा असङ्ख्येया वादरा-
जपर्यासा उत्पद्यन्ते, ‘पञ्चतगनिसाए अपञ्चतना वक्तमांति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असखेजा’ इति वचनात्, ततः
सर्वेन पर्यासिभ्योऽपर्यासा असङ्ख्येयगुणा वर्त्तन्या; चैसकायिकस्त्रं प्रागुक्तयुक्त्या भावनीयं । गतं चहुर्थमल्पचहुत्वम्,
सम्प्रत्येपामेव समुदितानां पर्यासापर्यासानां पञ्चममल्पचहुत्वमाह—‘एप्सि एं भेते ! वायराणं वायरपुढीकाइ-
याणं’ इत्यादि, सर्वेत्स्तोकाः वादरतेजःकायिकाः पर्यासिकाः तेभ्यो वादरत्रसकायिकाः पर्यासा असङ्ख्येयगुणाः तेभ्यो
वादरत्रसकायिका अपर्यासा असङ्ख्येयगुणः तेभ्यो वादरप्रत्येकघनस्पतिकायिकाः पर्यासा असङ्ख्येयगुणाः तेभ्यो
वादरनिगोदाः पर्यासका असङ्ख्येयगुणाः तेभ्यो वादरपृथिवीकायिकः पर्यासका असङ्ख्येयगुणाः तेभ्यो
पिकाः पर्यासका असङ्ख्येयगुणाः तेभ्यो वादरवायुकायिकाः पर्यासा असङ्ख्येयगुणाः, एतेषु पद्मु युक्तिः प्रागुक्ताऽनुस-
रणीया, तेभ्यो वादरतेजःकायिका अपर्यासका असङ्ख्येयगुणाः, यतो वादरवायुकायिकाः पर्यासाः असङ्ख्येयेषु प्रतरेषु
यावन्त आकाशप्रदशास्त्रावल्पमाणाः, वादरतेजःकायिकाथापर्यासा असङ्ख्येयलोकाशप्रदशप्रमाणाः, ततो भवन्त्यस-

पत्तापत्ता-
या: मण-
्ड०पृती।

॥१२८॥

न्यते वादरा जीवा चिरोपाधिकाः, वाद्रत्रसकायिकादीनामपि तत्र प्रखेपात् । गतमेकमौधिकनां वादरणामल्प-
चहुत्वम्, इदानीमेतपासेवापयोर्तानं द्वितीयमाह—“एषसि णं भंते ! वायरापज्जत्तगाणं” इत्यादि, सर्वेत्तोका वादर-
प्रसकायिका अपयोसका:, युक्तिरत्नं प्रायुक्तेव, तेभ्यो वादरतेजःकायिका अपयोर्ता असङ्गेययुणा:, असङ्गेयलोका-
काशप्रदशप्रमाणत्वात्, इत्येवं प्रायुक्तकमणेदमल्पचहुत्वम्, इदानीमेतपामेव
पयोसानां तृतीयमल्पचहुत्वमाह—“एषसि णं भंते ! वायरपज्जत्तगाणं” इत्यादि, सर्वेत्तोका वादरतेजःकायिका: पयोर्ता:,
आवलिकासमयवर्गस्य कर्तिपन्तसमयन्यैरेतरावलिकासमयेत्युपितस्य यावान्समयराशिर्भवति तावत्प्रमाणत्वात्तेषा, उक्तं
च—“आवलियवग्नोऽज्ञावलिए गुणिओ हु बायरा ते उ” इति तेभ्यो वाद्रत्रसकायिका: पयोर्ता असङ्गेययुणा:,
प्रतरे यावन्त्यहुलसङ्घेयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यः प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिका: पयो-
र्ता: असङ्गेययुणा:, प्रतरे यावन्त्यहुलासङ्घेयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, उक्तं च—“पचेयपञ्चवपका-
इयावो पयरं हरंति लोगस्स । अहुलजसंखभागेण भाइय”मिति तेभ्यो वादरनिगोदाः पयोसका असङ्गेययुणा:, तेषा-
मल्यन्तसद्धमावगाहनत्वाज्जलाशयेतु च सर्वत्र भावात्, तेभ्यो वादरपृथिवीकायिका: पयोर्ता असङ्गेययुणा:, अतिप्र-
भूतसङ्गप्रतराहुलासङ्घेयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्योऽपि वादरात्कायिका: पयोर्ता असङ्गेययुणा:, अतिप्रभूतसङ्ग-
प्रतराहुलासङ्घेयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्यो वादरायुक्तायिका: पयोर्ता असङ्गेययुणा:, घनीकृतस्थ लोकसासद्वे-

३ अल
बहुत्वम्
वादरा
मल्पव
स. ६१
॥१२९॥

ये उ सह्याततमभागवार्तेषु यावन्त आकाशप्रदेशस्तावत्प्रमाणपत्वात्परां, तेभ्यो वादरखनस्पतिकायिकाः पर्यासा अन-
न्तगुणाः, प्रतिवादरेककनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरपर्यासिका विशेषाधिका:, वादर-
तेजःकायिकादीनामपि पर्यासानां तत्र प्रक्षेपात् । गतं तृतीयमल्पचहुत्वम्, इदानीमतेपासेव पर्यासापर्यासगतान्त्यल्प-
बहुत्वान्याह—‘एषसि यं भंते ! वायराणं पञ्चतापञ्चताणं’ इत्यादि, इह वादरेककपर्यासनिश्रया असह्येया वादरा
अपर्यासा उत्पद्यन्ते, ‘पञ्चताग्निसाए अपञ्चतागा वक्मन्ति, जर्थ एगो तत्थ नियमा असह्येजा’ इति वचनात्, ततः
सर्वत्र पर्यासभ्योऽपर्यासा असह्येयगुणा वक्तव्या:, त्रसकायिकसूत्रं प्रागुक्तयुक्त्या भावनीयं । गतं चतुर्थमल्पचहुत्वम्,
सम्प्रत्येतपर्यास सुहितानां पर्यासपर्यासानां पञ्चममल्पचहुत्वमाह—‘एषसि यं भंते ! वायराणं वायरुढवीकाइ-
याणं’ इत्यादि, सर्वस्तोकाः वादरतेजःकायिकाः पर्यासिकाः तेभ्यो वादरत्रसकायिकाः पर्यासा असह्येयगुणाः तेभ्यो
वादरत्रसकायिकाः अपर्यासा असह्येयगुणाः तेभ्यो वादरप्रत्येकवनस्पतिकायिकाः पर्यासा असह्येयगुणाः तेभ्यो
वादरनिगोदाः पर्यासिका असह्येयगुणाः तेभ्यो वादरपृथिवीकायिकाः पर्यासिका असह्येयगुणाः तेभ्यो वादराट्का-
यिकाः पर्यासिका असह्येयगुणाः तेभ्यो वादरवायुकायिकाः पर्यासा असह्येयगुणाः, एतेषु पदेषु युक्तिः प्रागुक्ताऽनुस-
रणीया, तेभ्यो वादरतेजःकायिका अपर्यासिका असह्येयगुणाः, यतो वादरवायुकायिकाः पर्यासाः असह्येयु प्रतरेषु
यावन्त आकाशप्रदेशासाक्तप्रमाणाः, वादरतेजःकायिकाशापर्यासा असह्येयलोकाशप्रदेशप्रमाणाः, ततो भन्त्यस-

प्रशापना-
या: मल्ल-
य० पृष्ठों।

॥१२८॥

न्यते वादरा जीवा विशेषाधिकाः, चादरत्र सकाधिकादीनामपि तत्र प्रधेष्ठात् । गतमेकमोधिकानां वादराणामल्प-
चहुत्वम्, इदानीमेतपामेवापर्यासानां द्वितीयमाह—‘एषसि एं भंते ! वायरापज्जतगाणं’ इत्यादि, सर्वस्तोका वादर-
प्रसकाधिका अपयोसका:, युक्तिरत्र प्रागुक्तेव, तेभ्यो वादरतेजःकाधिका अपयोसा असङ्गेयगुणा:, असङ्गेयलोका-
काशप्रदशप्रमाणत्वात्, इत्येवं प्रागुक्तकमेणदमप्यल्पचहुत्वं भावनीयं । गतं द्वितीयमल्पचहुत्वम्, इदानीमेतपामेव
पयासानां तृतीयमल्पचहुत्वमाह—‘एषसि एं भंते ! वायरपज्जतगाणं’ इत्यादि, सर्वस्तोका वादरतेजःकाधिका: पयासा:,
आवलिकासमयवर्गस्य कृतिपयसमयन्द्रितरावलिकासमयेविग्रहितस्य यावान्समयराशिर्भवति तावत्प्रमाणत्वातेषा, उक्तं
च—“आवलियवग्नोऽरुणावलिए गुणिओ हु वायरा ते उ” इति तेभ्यो वादरत्र सकाधिका: पयासा असङ्गेयगुणा:,
प्रते यावन्स्यहुलसङ्गेयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वातेषा, तेभ्यः प्रत्यक्षरीतवादरवनस्पतिकाधिका: पयासा:
साः असङ्गेयगुणा:, प्रते यावन्स्यहुलसङ्गेयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वातेषा, उक्तं च—“पत्तेयपञ्चवणका-
इयाचो पयरं हरति लोगस्स । अहुलअसंख्यभागेण भावय” मिति तेभ्यो वादरनिगोदाः पयासका असङ्गेयगुणा:, तेषा-
मल्पन्तस्माच्चाहनत्वाज्जलाशयेषु च सर्वत्र भावात्, तेभ्यो वादरपृथिवीकाधिका: पयासा: असङ्गेयगुणा:, अतिप्र-
भृतसङ्गप्रतराहुलासङ्गेयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्योऽपि वादराप्यकाधिका: पयासा असङ्गेयगुणा:, अतिप्रभृततरसङ्ग-
प्रतराहुलासङ्गेयभागखण्डमानत्वात्, तेभ्यो वादरवायुकाधिका: पयासा असङ्गेयगुणा:, चनीकृतस्थ ढोकसासङ्गे-

३ अल्प
चहुत्वप
ना
मल्पन्
स. ६१

॥१२९॥

ये पु सह्याततमभागवाचिष्ठ यावन्त आकाशप्रदशास्त्रावत्प्रमाणित्वात्तेपां, तेभ्यो वादरवनस्पतिकायिकाः पर्यासा अन-
न्तगुणा; प्रतिवादरैकनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरपर्यासिका विशेषाधिका:, वादर-
तेजःकायिकादीनामपि पर्यासानां तत्र प्रधेषपात् । गतं रुतीयमल्पचहुत्वम्, इदानीमेतेपासेव पर्यासापर्यासिगतान्यल्प-
चहुत्वान्याह—‘एषसि एं भेते ! वायराणं पज्जतापज्जताणं’ इत्यादि, इह वादरैकपर्यासिनिश्रया असह्येया वादरा-
अपर्यासा उत्पद्यन्ते, ‘पज्जतगनिस्साए अपज्जतगा वक्षमंति, जर्थं पर्यो तर्थं नियमा असह्येजा’ इति वचनात्, ततः
सर्वत्र पर्यासेभ्योऽपर्यासा असह्येयगुणा वक्तव्या:, त्रसकायिकस्त्रवं प्रागुक्तयुत्तया भावनीयं । गतं चहुर्थमल्पचहुत्वम्,
सम्प्रलेपामेव समुदितानां पर्यासापर्यासानां पञ्चममल्पचहुत्वमाह—‘एषसि एं भेते ! वायराणं वायरपुढवीकाइ-
याणं’ इत्यादि, सर्वतोकाः वादरतेजःकायिकाः पर्यासकाः तेभ्यो वादरत्रसकायिकाः पर्यासा असह्येयगुणाः तेभ्यो
वादरत्रसकायिका अपर्यासा असह्येयगुणाः तेभ्यो वादरप्रलेपनस्पतिकायिकाः पर्यासा असह्येयगुणाः तेभ्यो
वादरतिगोदाः पर्यासका असह्येयगुणाः तेभ्यो वादरपुढिवीकायिकाः पर्यासका असह्येयगुणाः तेभ्यो वादराट्का-
यिकाः पर्यासका असह्येयगुणाः तेभ्यो वादरवायुकायिकाः पर्यासा असह्येयगुणाः, एतेषु पदेषु युक्तिः प्रागुक्ताऽनुस-
रणीया, तेभ्यो वादरतेजःकायिका अपर्यासका असह्येयगुणाः, यतो वादरवायुकायिकाः पर्यासा असह्येयु प्रतेरेषु
यावन्त आकाशप्रदशास्त्रावत्प्रमाणाः, वादरतेजःकायिकाश्चापर्यासा असह्येयलोकाकाशप्रदशप्रमाणाः, ततो भवन्त्यस-

प्रश्नपता-
याः मल्ल-
च० एतोः

॥१२९॥

सुभगुणाः; ततः प्रत्येकवादरवनस्पतिकाचिका अपवीतका असङ्गेयगुणाः; ततो वादरनिगोदा अपवीतका असङ्गेय-
गुणाः ततो वादरप्रथमीकाचिका अपवीतका असङ्गेयगुणाः ततो वादराप्काचिका अपवीतका असङ्गेयगुणाः
वादरवायुकाचिका अपवीतका अपवीतका असङ्गेयगुणाः वक्तव्याः; यद्यपि चेते प्रत्येकमसङ्गेयलोकाकाशप्रदेशप्रभाणात्था-
प्यसङ्गेयगुणत्वं न विरुद्धते, तेभ्यो वादरवायुकाचिकापवीतेभ्यो
वादरवनस्पतिकाचिका जीवाः पवीतका अनन्तगुणाः; प्रतिवादरैकनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामा-
न्यतो वादराः पवीतका विशेषाधिकाः; वादरतेजःकाचिकादीनां पवीतकानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यो वादरवनस्पतिका-
चिका अपवीतका असङ्गेयगुणाः; एकेकपवीतकावादरवनस्पतिकाचिकनिगोदनिश्रयाऽसङ्गेयानामपवीतवादरवनस्प-
तिकाचिकनिगोदानामुल्पादात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरा अपवीतका विशेषाधिकाः; वादरतेजःकाचिकादीनामपवी-
तकानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः पवीतकापवीतकाविशेषाधिकाः; सामान्यतो वादरा विशेषाधिकाः; वादरपवीततेजःकाचिका-
दीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ॥ गतानि वादराश्रितात्यपि पञ्च सूत्राणि, सम्प्रति सूक्ष्मवादरसुदायनातां पञ्चसूत्रीमधिवित्त्वः
प्रथमत औधिकं सूक्ष्मवादरसूत्रमाह—

एषति एं भेतो ! सुहुमाणं सुहुमसुद्धीकाइयाणं सुहुमआउकाइयाणं सुहुमतेउकाइयाणं सुहुमवष्टसार-
काइयाणं सुहुमनिगोयाणं वायराणं वायरसुद्धीकाइयाणं वायरआउकाइयाणं वायरवाउकाइयाणं वायर-

३ अत्य-
वडुत्वप्.
वादर
मल्प०
म. ६१
॥१२१॥

रवणस्सइकाइयाणं पतेयसरीरचायरवणस्सइकाइयाणं चायरनिगोयाणं तसकाइयाणं य क्यरे क्यरेहिंते अप्पा वा नुङ्या
वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्धीवा चायरतसकाइया चायरतेउकाइया असंखेज्जुणा पतेयसरीरचाय-
रवणस्सइकाइया असंखेज्जुणा चायरनिगोया असंखेज्जुणा चायररुढवीकाइया असंखेज्जुणा चायरआउकाइया
तुङ्गुणा चायरवाउकाइया असंखेज्जुणा तुङ्गमतेउकाइया असंखेज्जुणा तुङ्गमपुढवीकाइया विसेसाहिया तुङ्गमआउका-
इया विसेसाहिया तुङ्गमवाउकाइया विसेसाहिया तुङ्गमनिगोया असंखेज्जुणा अप्पत्तुणा चायरा
विसेसाहिया तुङ्गमवणस्सइकाइया अणंतुणा तुङ्गम विसेसाहिया ॥ एएसि णं भंते ! तुङ्गमअप्जत्याणं तुङ्गमपुढवी-
काइयाणं अप्जत्याणं तुङ्गमआउकाइयाणं अप्जत्याणं अप्जत्याणं तुङ्गमतेउकाइयाणं अप्जत्याणं अप्जत्याणं अप्जत्याणं
याणं तुङ्गमवणस्सइकाइयाणं अप्जत्याणं तुङ्गमनिगोयाणं अप्जत्याणं तुङ्गमवाउकाइयाणं अप्ज-
त्याणं तुङ्गमवणस्सइकाइयाणं अप्जत्याणं तुङ्गमतेउकाइयाणं अप्जत्याणं चायरअप्जत्याणं चायरवाउकाइयाणं अप्ज-
त्याणं चायरआउकाइयाणं अप्जत्याणं चायरतेउकाइयाणं अप्जत्याणं चायररुढवीकाइयाणं अप्जत्याणं
इकाइयाणं अप्जत्याणं पतेयसरीरचायरवणस्सइकाइयाणं अप्जत्याणं चायरनिगोयाणं अप्जत्याणं चायरतसकाइयाणं
अप्जत्याणं क्यरे क्यरेहिंते अप्पा वा नुङ्या वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्धीवा चायरतसकाइया
अप्जत्याणं चायरतेउकाइया अप्जत्याणं असंखेज्जुणा पतेयसरीरचायरवणस्सइकाइया अप्जत्याणं चायर-
निगोया अप्जत्याणं असंखेज्जुणा चायररुढवीकाइया अप्जत्याणं चायरतसकाइया अप्जत्याणं चायर-
गुणा चायरवाउकाइया अप्जत्याणं असंखेज्जुणा तुङ्गमतेउकाइया अप्जत्याणं असंखेज्जुणा तुङ्गमपुढवीकाइया अप्ज-

प्रश्नापना-
या: मट-
प० पृती.

॥१२३१॥

याण य पञ्चापञ्चताणं कर्ये कर्येरहितो अप्पा वा चहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सबत्योवा बायरनि-
गोयमा पञ्चतया बायरनिगोयमा अपञ्चतया असंखेजगुणा सुहुमनिगोयमा अपञ्चतया असंखेजगुणा सुहुमनिगोयमा पञ्च-
तया संखेजगुणा ॥ एएसि यं भते ! सुहुमाणं सुहुमपुढवीकाइयाणं सुहुमआउकाइयाणं सुहुमवाउकाइयाणं
सुहुमवणस्तस्तकाइयाणं सुहुमनिगोयमा यायराणं बायराणं बायरआउकाइयाणं बायरवाउ-
काइयाणं बायरवणस्तस्तकाइयाणं पतेयसीरवायरवणस्तस्तकाइयाणं बायरनिगोयमा यायराणं बायरतापञ्चताणं
कपरे कपरोहितो अप्पा वा चहुया वा तुल्ला वा विसेताहिया वा ?, गोयमा ! सबत्योवा बादरतेउकाइया पञ्चतया बायर-
तसकाइया पञ्चतया असंखेजगुणा बायरतसकाइया अपञ्चतया असंखेजगुणा पतेयसीरवायरवणस्तस्तकाइया पञ्चतया असं-
खेजगुणा बायरनिगोयमा पञ्चतया असंखेजगुणा चायरपुढवीकाइया पञ्चतया अपञ्चतया असंखेजगुणा चायरआउकाइया पञ्चतया
असंखेजगुणा बायरवाउकाइया पञ्चतया असंखेजगुणा चायरतेउकाइया अपञ्चतया असंखेजगुणा पतेयसीरवायरवणस्तस्त-
काइया अपञ्चतया असंखेजगुणा बायरनिगोयमा अपञ्चतया असंखेजगुणा चायरपुढवीकाइया अपञ्चतया असंखेजगुणा चायर-
आउकाइया अपञ्चतया असंखेजगुणा बायरवाउकाइया अपञ्चतया अपञ्चतया असंखेजगुणा चायरपुढवीकाइया अपञ्चतया अपञ्चतया असंखेजगुणा
सुहुमपुढवीकाइया अपञ्चतया विसेसाहिया सुहुमआउकाइया अपञ्चतया विसेसाहिया सुहुमवाउकाइया अपञ्चतया विसेसा-
हिया सुहुमतेउकाइया पञ्चतया असंखेजगुणा सुहुमपुढवीकाइया पञ्चतया विसेसाहिया सुहुमआउकाइया पञ्चतया विसेसा-

३ अष्ट-
वहुत्पदे
सूहुमचात
राणामल
स० ६२

॥१२३२॥

वायरवणस्सइकाइया पञ्जतया अणंतुणा वायरपञ्जतया विसेसाहिया वायरवणस्सइकाइया अपञ्जतया असंखेज्जुणा उड्डमअपञ्जतया विसेसाहिया उड्डमवणस्सइकाइया पञ्जतया संखेज्जुणा उड्डमपञ्जतया विसेसाहिया उड्डमा विसेसाहिया । दारं । (सू. ६२)

माहिया उड्डमवणस्सइकाइया पञ्जतया संखेज्जुणा उड्डमपञ्जतया विसेसाहिया उड्डमा विसेसाहिया । दारं । (सू. ६२)

‘एषसि णं भंते !’ इत्यादि, इह प्रथमं वादरगतमल्पवहुत्वं वादरपञ्चसून्ध्यां यत्प्रथमं सूत्रं तद्वाद्वावनीयं यावद्वादरवा-
युकायपदं, तदनन्तरं यत्सूक्ष्मगतमल्पवहुत्वं तत्सूक्ष्मपञ्चसून्ध्यां यत्प्रथमं सूत्रं तदत्तावद् यावत्सूक्ष्मनिगोदचिन्ता, तद-
नन्तरं वादरवनस्पतिकायिका अनन्तुणा:, प्रतिवादरनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यो वादरा विशेषा-
धिका:, वादरतेजःकायिकादीनामपि तत्र प्रधेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका:, सूक्ष्मतेजःकायिकादीनामपि तत्र प्रधेप-
त् । गतमेकमल्पवहुत्वम्, इदानीमेतपामेवापयोसानां द्वितीयमाह—‘एषसि णं भंते !’ इत्यादि, सर्वस्तोक्ता वाद-
रत्रसकायिका अपयोसाः ततो वादरतेजःकायिकवादरप्रत्यक्वनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरपुथिवीकायिक-
वादराल्पकायिकवादरवायुकायिका अपयोसाः क्रमेण यथोत्तरमसङ्ख्येयगुणा:, अत्र भावना वादरपञ्चसून्ध्यां यद्वितीयम-
पयोसकसूत्रं तद्वत्कृत्वया, ततो वादरवायुकायिकेभ्योऽपयोसभ्योऽसङ्ख्येयगुणा: सूक्ष्मतेजःकायिका अपयोसाः, अति-
प्रभूतासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकायिकसूक्ष्मवायुकायिकसूक्ष्मनिगोदा

प्रश्नापना-
या: मठ-
य० पृती।

॥१३३॥

याण य पञ्जतापञ्जताणं कथेरे कथेरेहितो अप्या वा चहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सबत्थोवा वायरनि-
गोयमा पञ्जतया वायरनिगोयमा अपञ्जतया असंखेजगुणा सुहुमनिगोयमा अपञ्जतया असंखेजगुणा सुहुमनिगोयमा पञ्ज-
तया संखेजगुणा ॥ एषति एं मते ! सुहुमाणं सुहुमपुटवीकाइयाणं सुहुमआउकाइयाणं सुहुमवाउकाइयाणं
सुहुमवणस्तइकाइयाणं सुहुमनिगोयमाणं वायराणं वायरनिगोयमाणं वायरआउकाइयाणं वायरवाउ-
काइयाणं वायरवणस्तइकाइयाणं वायरनिगोयमाणं वायराणं वायरनिगोयमाणं वायरवाउ-
कपरे कपरेहितो अप्या वा चहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सबत्थोवा वादरतेउकाइया पञ्जतया वायर-
तसकाइया पञ्जतया असंखेजगुणा वायरतसकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा पतेयसीरवायरवणस्तइकाइया पञ्जतया असं-
खेजगुणा वायरनिगोयमा पञ्जतया असंखेजगुणा पतेयसीरवायरवणस्तइकाइया पञ्जतया पञ्जचया
असंखेजगुणा वायरवाउकाइया पञ्जतया असंखेजगुणा वायरतेउकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा पतेयसीरवायरवणस्तइ-
काइया अपञ्जतया असंखेजगुणा वायरनिगोयमा अपञ्जतया असंखेजगुणा वायरपुटवीकाइया अपञ्जतया अपञ्जतया असंखेजगुणा वायर-
सुहुमपुटवीकाइया अपञ्जतया विसेसाहिया सुहुमआउकाइया अपञ्जतया विसेसाहिया सुहुमवाउकाइया अपञ्जतया विसे�-
साहिया सुहुमतेउकाइया पञ्जतया असंखेजगुणा सुहुमपुटवीकाइया पञ्जतया विसेसाहिया सुहुमआउकाइया पञ्जतया विसे�-

३ अल्प-
चहुत्वपदे
सूहुमचात
राणामल
स. ६२

॥१३४॥

वायरवणस्सइकाइया पज्जतया अणंगुणा वायरपञ्जतया विसेसाहिया वायरवणस्सइकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा शुद्धमअपञ्जतया विसेसाहिया शुद्धमवणस्सइकाइया अपञ्जतया असंखेजगुणा शुद्धमअपञ्जतया विसेसाहिया । दारं । (सू. ६२)

साहिया शुद्धमवणस्सइकाइया पज्जतया संखेजगुणा शुद्धमपञ्जतया विसेसाहिया शुद्धमा विसेसाहिया । दारं । (सू. ६२)
‘एप्सि णं भंते !’ इत्यादि, इह प्रथमं वादरपचसून्यां यत्प्रथमं सूत्रं तद्वाद्वाचनीयं यावद्वादरपच-
युकायपदं, तदनन्तरं यत्सूक्ष्मगतमल्पचुत्वं तस्सूक्ष्मपञ्चसून्यां यत्प्रथमं सूत्रं तद्वाचद् यावद्वादरनिगोदचिन्ता, तद-
नन्तरं वादरवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, प्रतिवादरनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यो वादरा विशेषा-
धिका; वादरतेजःकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका असंख्येगुणाः, वादरनिगोदभ्यः
सूक्ष्मनिगोदानामसंख्येगुणत्वात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा विशेषाधिका; सूक्ष्मतेजःकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षे-
पात् । गतमेकमल्पचुत्वम्, इदानीमेतेषामेवापयोसानां द्वितीयमाह—‘एप्सि णं भंते !’ इत्यादि, सर्वेस्तोका वाद-
रत्रसकायिका अपयोसाः ततो वादरतेजःकायिकवादरप्रत्येकवनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरपृथिवीकायिक-
वादराप्लायिकवादरवायुकायिका अपयोसाः क्रमेण यथोत्तरमसंख्येगुणाः, अत्र भावना वादरपचसून्यां यद्वितीयम-
पयोसकसूत्रं तद्वक्तव्या, ततो वादरवायुकायिकेभ्योऽपयोसेभ्योऽसंख्येगुणाः सूक्ष्मतेजःकायिका अपयोसाः, अति-
प्रभूतासंख्येलोकाकाशप्रदशप्रभाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकायिकसूक्ष्माप्लायिकसूक्ष्मनिगोदा

मनापना-
या: मल-
य० पृष्ठी।

॥१३॥

अपर्यासा यथोत्तरमसङ्गेयगुणा:, अत्र भावना सूक्ष्मपञ्चसूक्ष्मां यद् द्वितीयं सूक्ष्मं तद्वत्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदापर्यास-
भ्यो चादरवनस्पतिकायिका जीवा अपर्यासा: अनन्तगुणा:, प्रतिचादरैकनिगोदमनन्तानां जीवानां सञ्चावात्,
तेभ्यः सामान्यतो चादरापर्यासका विशेषाधिका:, चादरत्रसकायिकापर्यासादीनामपि तत्र प्रधेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मव-
नस्पतिकायिका अपर्यासा असङ्गेयगुणा:, चादरनिगोदापर्यासेभ्यः सूक्ष्मनिगोदापर्यासानामसङ्गेयगुणत्वात्, तेभ्यः
सामान्यतः सूक्ष्मा: पर्यासा विशेषाधिका:, सूक्ष्मतेजःकायिकापर्यासादीनामपि तत्र प्रधेपात् । गतं द्वितीयमल्पवहु-
त्वम्, अथुना एतेषामेव पर्यासानां तुतीयमल्पवहुत्वमाह—‘एषसि मां भंते ! सुडमपञ्चतयाणं’ इत्यादि, सर्वस्तोका
चादरतेजःकायिका: पर्यासा: तेभ्यो चादरत्रसकायिकचादरप्रत्येकवनस्पतिकायिकचादरनिगोदचादरश्चिवीकायिक-
स्यं तद्वत् कत्तेब्या, चादरपर्यासवायुकायिकेभ्यः सूक्ष्मतेजःकायिका: पर्यासा यथोत्तरमसङ्गेयगुणा:, अत्र भावना चादरपञ्चसूक्ष्मां यज्ञतीयं पर्यास-
असङ्गेयप्रतरप्रदशराश्रिप्रमाणा: सूक्ष्मतेजःकायिकास्तु पर्यासा असङ्गेयगुणतः, चादरवायुकायिका दि-
गुणा:, ततः सूक्ष्मशृण्यवीकायिकसूक्ष्माट्कायिकसूक्ष्मवायुकायिका: पर्यासा: कमेण यथोत्तरं विशेषाधिका: ततः
सूक्ष्मवायुकायिकेभ्यः पर्यासेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा: पर्यासका असङ्गेयगुणा:, तेषामतिप्रभूततया प्रतिगोलितं भावात्,
तेषां चादरवनस्पतिकायिका जीवा: पर्यासका अनन्तगुणा:, प्रतिचादरैकनिगोदमनन्तानां चावात् ॥१४॥

३ अ-
बहुत्वा
सूक्ष्मवा-
रणाम
चू. ६

तापान्तरो वादरा: पर्यासिका विशेषाधिका:, वादरतेजःकाधिकादीनामपि पर्यासानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मप-
नस्पतिकाधिका: पर्यासा असङ्घेयगुणाः, वादरनिगोदपर्यासिभ्यः सूक्ष्मनिगोदपर्यासानामसङ्घेयगुणत्वात्, तेभ्यः
नस्पतिकाधिका: पर्यासा असङ्घेयगुणाः, वादरनिगोदपर्यासिभ्यः सूक्ष्मनिगोदपर्यासानामपि पर्यासानां तत्र प्रधेपात् । गतं चुतीयमल्प-
सामन्यतः सूक्ष्माः पर्यासा विशेषाधिका:, सूक्ष्मतेजःकाधिकादीनामपि पर्यासानां तत्र प्रधेपात् । गतं चुतीयमल्प-
वहुत्वम्, इदानीमेतप्रमेय सूक्ष्मवादरादीनां प्रत्येकं पर्यासापर्यासानां पृथग् पृथगल्पवहुत्वमाह—‘एषसि पं भंते !
सुडुमाणं वायराणं पञ्चतापञ्चताणं’ इत्यादि, सर्वत्रेयं भविना—सर्वस्तोका वादरा: पर्यासा:, परिमितधेत्रवार्ति-
त्वात्, तेभ्यो वादरा अपर्यासा: असङ्घेयगुणाः, एककवादरपर्यासनिश्रया असङ्घेयानां वादरापर्यासानामुत्पादात्,
तेभ्यः सूक्ष्मा अपर्यासा: असङ्घेयगुणाः, सर्वलोकापत्रतया तेषां क्षेत्रस्यासङ्घेयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपर्यासिका:
तेभ्यः सूक्ष्मा अपर्यासा: असङ्घेयगुणाः, चिरकालावस्थाधितया तेषां सदैव सङ्घेयगुणतयाऽवाच्यमान्तवात् । गतं चतुर्थमल्पवहुत्वम्, इदानीमे-
सङ्घेयगुणाः, चिरकालावस्थाधितया तेषां सदैव सङ्घेयगुणतयाऽवाच्यमान्तवात् । गतं चतुर्थमल्पवहुत्वम्, इदानीमे-
तेप्रमेय सूक्ष्मसूक्ष्मपृथिवीकाधिकादीनां वादरवादरपृथिवीकाधिकादीना च प्रत्येकं पर्यासापर्यासानां च सुभुदायेन पश्य-
पमल्पवहुत्वमाह—सर्वस्तोका वादरतेजःकाधिका: पर्यासा:, आवलिकासमयवर्गे कतिपयसमयन्वनैरावलिकासमये-
गुणिते यावान्तसमयराशिलावत्प्रमाणत्वात् तेषां, तेभ्यो वादरत्रसकाधिका: पर्यासा असङ्घेयगुणाः, प्रतरे यावल्पकुल-
सङ्घेयभागनामात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात् तेषां, तेभ्यो वादरत्रसकाधिका अपर्यासा असङ्घेयगुणाः, प्रतरे
यावल्पकुलासङ्घेयभागनामात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात् तेषां, तेभ्यः प्रत्येकवादरवनस्पतिकाधिकवादरनिगोदवा-

मन्नापना-
याः मल-
य० पृच्छी।

॥१३॥

अपर्यासा यथोत्तरमसङ्गेयगुणाः, अत्र भावना सूक्ष्मपञ्चसूक्ष्माणं यद् द्वितीयं सूक्ष्मं तद्रत्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदापर्यासि-
र्घो चादरवनस्पतिकायिका जीवा अपर्यासा: अनन्तगुणाः, प्रतिचादरेकेकनिगोदमनन्तानां जीवानां सञ्चाचात्,
तेभ्यः सामान्यतो चादरापर्यासका विशेषाधिका:, चादरत्रसकायिकापर्यासादीनामपि तत्र प्रधापात्, तेभ्यः सूक्ष्मव-
नस्पतिकायिका अपर्यासा असङ्गेयगुणाः, चादरनिगोदापर्यासिभ्यः सूक्ष्मनिगोदापर्यासानामसङ्गेयगुणत्वात्, तेभ्यः
सामान्यतः सूक्ष्माः पर्यासा विशेषाधिका:, सूक्ष्मतेजःकायिकापर्यासादीनामपि तत्र प्रधापात् । गतं द्वितीयमल्पवहु-
त्वम्, अभुना एतेपामेव पर्यासानां नुतीयमल्पवहुत्वमाह—‘एषसि पां भंते ! सुहुमपज्जन्याणं’ इत्यादि, सर्वस्तोका
चादरतेजःकायिका: पर्यासाः तेभ्यो चादरत्रसकायिकचादरप्रत्येकवनस्पतिकायिकचादरनिगोदचादरपृथिवीकायिक-
सूक्ष्मं तद्रत् कर्तव्यः, चादरपर्यासत्वायुकायिकेभ्यः सूक्ष्मतेजःकायिका: पर्यासा यथोत्तरमसङ्गेयगुणाः, अत्र भावना चादरपञ्चसूक्ष्माणं यस्तीयं पर्यास-
असङ्गेयप्रतरप्रदशराशिप्रमाणाः सूक्ष्मतेजःकायिकास्तु पर्यासा असङ्गेयगुणाः, चादरवायुकायिका हि
गुणाः, ततः सूक्ष्मषृष्टियवीकायिकसूक्ष्मात्कायिकसूक्ष्मवायुकायिका: पर्यासा: क्रमेण यथोचरं विशेषाधिका: ततः
सूक्ष्मवायुकायिकेभ्यः पर्यासेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्यासका असङ्गेयगुणाः, तेषामतिप्रभृततया प्रतिगोलकं भासात्,
तेभ्यो चादरवनस्पतिकायिका जीवा: पर्यासका अनन्तगुणाः, प्रतिचादरेकेकनिगोदमनन्तानां भासात्,

३ अद
बहुत्या
सूक्ष्मवा
राणाम
स. ६२

॥१४॥

तेभ्यः सामान्यतो वादराः पर्यासा विशेषाधिकाः, वादरपर्यासितेजःकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यो वादर-
वनस्पतिकायिका अपर्यासिका असङ्गेयगुणाः, एकेकपर्यासिवादरनिगोदनिश्रया असङ्गेयानां वादरनिगोदापर्यासा-
नामुल्पादात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरा अपर्यासा विशेषाधिकाः, वादरतेजःकायिकादीनामप्यपर्यासाना तत्र प्रक्षे-
पात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरा विशेषाधिकाः, पर्यासानामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अप-
र्यासा असङ्गेयगुणाः, वादरनिगोदेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकादीनामप्यपर्यासाना मप्यपर्यासानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा-
पर्यासिका विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनामप्यपर्यासानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका:
पर्यासाः सङ्गेयगुणाः, सूक्ष्मवनस्पतिकायिकापर्यासेभ्यो हि सूक्ष्मवनस्पतिकायिकपर्यासाः सङ्गेयगुणाः, सूक्ष्मपृथि-
वीकायिकापर्यासेभ्योऽपि सततेयगुणाः, विशेषाधिकतत्वस्य सततेयगुण-
तत्वाधनायोगात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्माः पर्यासा विशेषाधिकाः, पर्यासिसूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षे-
पात्, ततः सामान्यतः सूक्ष्माः पर्यासापर्यासिविशेषपरहिता विशेषाधिकाः, अपर्यासानामपि तत्र प्रक्षेपात् । गतं
सूक्ष्मवादरसमुदायगतं पञ्चमल्पवहुत्वं, तद्गतौ समर्थितानि पञ्चदशापि सूत्राणीति ॥ गतं कायद्वारम्, इदानीं
योगद्वारमाह—

एषति एं भन्ते । जीवाणं सयोगीणं मणजोगीणं वैद्योगीणं कायजोगीणं अयोगीणं य क्योरे क्योरोहितो अप्पा वा वद्युया

प्रज्ञापना-
या॒ मल्ल॑
य० पृष्ठी॑

॥१३३॥

दरपृथिवीकायिकवादरात्मायिकाः पर्यासा यथोत्तरमसहैयुणा॑; यद्यप्येते प्रत्येकं प्रतेरे यावत्यहु-
आसहैयमागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणास्थाप्त्यहुलासहैयमागस्यासहैयमदभिन्नत्वात् इत्यं यथोत्तरमसहैय-
यगुणत्वमभिधीयमानं न विश्वायते, तेभ्यो वादरतेजःकायिका अपर्यासा असहैययुणा॑; असहैयलोकाकाशप्रदेश-
प्रमाणत्वात्, ततः प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरपृथिवीकायिकवादरवायुका-
यिका अपर्यासा यथोत्तरमसहैययुणा॑; ततो वादरवायुकायिकेभ्योऽपर्यासेभ्यः सूर्यमतेजःकायिका अपर्यासा अस-
हैययुणा॑; ततः सूर्यपृथिवीकायिकसूर्यमवायुकायिका अपर्यासा यथोत्तरं विशेषाधिका॑: ततः सूर्यम-
कायिकसूर्यमवायुकायिका॑: सहैयतयुणा॑; सूर्यमेष्वपर्यासेभ्यः पर्यासानां ओषधत एव सहैययुणत्वात्, ततः सूर्यमपृथिवी-
कायिकसूर्यमवायुकायिका॑: पर्यासा॑: यथोत्तरं विशेषाधिका॑: तेभ्यः सूर्यमनिगोदा॑ अपर्यासका अस-
हैययुणा॑; तेपर्यासाभूत्येन सर्वलोकेषु भावात् तेभ्यः सूर्यमनिगोदा॑ पर्यासिका॑: सहैययुणा॑; सूर्यमेष्वपर्यासेभ्यः
पर्यासानामेषत एव सदा सहैययुणत्वात्, एते च वादरापर्यासितेजःकायिकाद्यः पर्याससूर्यमनिगोदपर्यासाना॑:
भिन्नत्वाद् इत्थपसहैययुणत्वं विशेषाधिकत्वं संगीयन्ते तथाप्यसहैयत्वस्यासहैयमद-
स्मनिगोदभ्यो वादरवनस्पतिकायिका॑: पर्यासा अनन्तयुणा॑; प्रतिवादरकेकनिगोदमनन्ततानां जीवानां भावात्,

३ अल्प-
वहुत्वपदे
सूर्यमतरा॑
त्व.स.६.

॥१३४॥

वर्तीसत्युगाओ वर्तीसर्वतराओ” इति, चृद्धाचार्येरप्युक्तं—“तिंया तिलवथहिया तिरियाणं इतिथया मुण्येवा ।
वर्तीसत्युगा वर्तीसर्वतरायहिया य तद्य देवाणं । देवीओ
सत्तावीसत्युगा पुण मण्याणं तदहिया चेव ॥ ३ ॥ वर्तीसत्युगा वर्तीसर्वतरायहिया य तद्य देवाणं । देवीओ
पव्रता जिणोहि जिपरागदोसोहि ॥ २ ॥ ” अवेदका अनन्तत्युगा;, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्यो नमुसकवेदा अन-
न्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-
त्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-

त्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-

त्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-
त्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-
त्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-
त्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-
त्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-
त्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-
त्तत्युगा:, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्युगत्वात्, सामान्यतः सवेदका: विशेषाधिका:, खीवेदकपुरुषवे-

१ तिरधां वियक्तिरप्याधिकाबिगुणा शातव्या: । मनुजानां सप्तविशत्यधिका एव पुनः ॥ १ ॥ देवानां द्वार्तिशत्युगा

द्वार्तिशत्युगा देव्यः प्रकाशा जितरागद्वेषेजितैः ॥ २ ॥

पश्चपता-
या। मठ-
य० एति।

॥१२४॥

वा तुल्वा वा विसेसाहिया वा ?, गोपमा ! सबल्योवा जीवा मण्योगी बययोगी असेलज्जगुणा अयोगी अणंतगुणा काय-
योगी अणंतगुणा सयोगी विसेसाहिया । दारं ॥(दृ.६३) पणसिणं भन्ते ! जीवाणं सवेचनाणं हृथीवेचनाणं पुरिसवेचनाणं
नुसुकवेचनाणं अवेचनाणं य कधे कयरेहितो अप्या वा चहुया वा तुल्वा वा विसेसाहिया वा ?, गोपमा ! सबल्योवा जीवा
पुरिसवेचना हृथीवेचना संखेजगुणा अवेचना अणंतगुणा नुसुकवेचना अणंतगुणा सवेचना विसेसाहिया । दारं ॥(दृ.६४)
सर्वलोका मनोयोगिनः, सञ्ज्ञनः पर्यासा एव हि मनोयोगिनः ते च सोका इति, तेभ्यो वान्योगिनोऽसङ्गेय-
गुणाः, ईन्द्रियादीनां वान्योगिनां सञ्ज्ञभ्योऽसङ्गात्तगुणत्वात्, तेभ्योऽयोगिनोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्,
तेभ्यः काययोगिनोऽनन्तगुणः, वनस्पतीनामनन्तत्वात्, यद्यपि निगोदजीवानामनन्तानामेकं शरिरं तथापि तेन-
कल शरीरेण सर्वेऽव्याहारादिग्रहणं कुर्वन्तीति सर्वपामपि काययोगित्वान्नानन्तगुणत्वव्याधात्, तेभ्यः सामान्यतः
सयोगिनो विशेषाधिकाः, ईन्द्रियादीनामपि वान्योगादीनां तत्र प्रश्वपात् ॥ गतं योगकारम्, इदानीं वेदकारमाह-
सवेचनाकाः पुरुषेदाः, सञ्ज्ञनामेव तियगमनुव्याणां देवानां च पुरुषेदभावात्, तेभ्यः जीवेदाः साङ्गेचयगुणाः, गत
उक्तं जीवाभिगम—“तिरिक्खजोणियगुरिसेहितो तिरिक्खजोणियहृथीओ तिगुणिओ तिरुचाहियाओ य, तदा
मणुस्सपुरिसेहितो मणुस्सहृथीओ सत्तावीसर्वतुत्तराजी य, तदा देवपुरिसेहितो देवित्वीजो

३ अस्प-
चुत्त्वपदे-
योगवेद-
योरल्पसु-
दृ.६४

॥१२५॥

१ भद्रपदोत्तरेष्वचा तेजेनेति, वैज्ञानिकेणयोगत्वपकाययोगावेष्वचा तेजेनेति ।

वर्तीसगुणां वर्तीसर्वतराओ” इति, उद्धाचायैरप्युक्तं—“तिरुणा तिरुवअहिया तिरियाणं इथिया सुणेयथा ।
सत्तीसगुणा गुण मण्याणं तदहिया चेव ॥ ३ ॥ वर्तीसगुणा वर्तीसर्वअहिया य तहय देवाणं । देवीओ
पत्रता जिणौहि जियरागदोमेहिं ॥ २ ॥ ” अवेदका अनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्यो नपुसकचेदा अन-
न्तत्वाः, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्, सामान्यतः सवेदकाः विशेषायिकाः, द्वीवेदकपुरुषवे-
त्तगुणाः, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्—

दकानामपि तत्र प्रधेपात् ॥ गतं वेदद्वारम्, इदानीं कपायद्वारमाह—
एषति गं भंते । सकसाईणं कोहकसाईणं माणकसाईणं लोहकसाईणं अकसाईणं अक्षसाईणं य कथरे कथरेहितो अप्पा
वा बहुया वा तुला वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्थीवा जीवा अकसाई माणकसाई अणंतगुणा कोहकसाई विसेसा-
हिया मायाकसाई विसेसाहिया लोहकसाई विसेसाहिया । दरं ॥((सू.६५) एषति गं भंते ! जीवाणं सले-
साणं किण्ठलेसाणं नीललेसाणं काञ्छलेसाणं तेजलेसाणं पम्हलेसाणं सुक्ळलेसाणं अलेसाणं य कथरे कथरेहितो अप्पा
वा बहुया वा तुला वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्थीवा जीवा तुक्ळलेसा पम्हलेसा संखेजगुणा तेजलेसा संखे-

१ तिरश्चां ब्रियब्रिल्पायिकाबिगुणा शातव्याः । मञ्जानां सप्तविशत्यधिका एव गुनः ॥ १ ॥ देवानां द्वाविंशद्वृणा
द्वाविंशद्वायिकाश्च देव्यः पक्षता जितरागद्वैर्जितैः ॥ २ ॥

पश्चपना-
या॑ मल-
य० पूचो॒

॥१६४॥

वा तुछा वा विसाहिया वा ? गोपमा ! सबत्थोवा जीवा मणपोगी वपयोगी असेवेजगुणा अपोगी अणंतगुणा काय-
गोगी अणंतगुणा सगोगी विसाहिया । दारं ॥(सू.६३) एपसिणं भन्ते ! जीवाणं सवेगाणं हृथीविषयाणं पुरिसवेपगाणं
नमुसकवेपगाणं अवेगाणा॒ य कयरे कयरोहितो अप्पा वा चहुणा वा तुछा वा विसाहिया वा ? गोपमा ! सबत्थोवा जीवा

पुरिसवेगा इत्थीवेगा संखेजगुणा अवेगाणा॒ अणंतगुणा नमुसकवेगा अणंतगुणा सवेगा विसाहिया । दारं ॥(सू.६४)

सवेलोका मनोयोगिनः, सञ्ज्ञनः पवासा एव हि मनोयोगिनः ते च लोका इति, तेभ्यो यान्योगिनोऽसत्त्वेय-

गुणा; द्विन्द्रियादीनां वाचयोगिनां सञ्ज्ञेभ्योऽसङ्ख्यातगुणत्वात्, तेभ्योऽयोगिनोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्,
तेभ्यः काययोगिनोऽनन्तगुणाः, वनस्पतीनामनन्तत्वात्, यद्यपि नियोदजीवानामनन्ततानामेकं शरीरं तथापि तेने-
केन शरीरेण सर्वेऽप्याहारादित्रहणं कुर्वन्तीति सर्वेषामपि काययोगिवाक्षानन्तगुणत्वव्याघातः, तेभ्यः सामान्यतः
समोगिनो विशेषाधिका; द्विन्द्रियादीनामपि वाचयोगादीनां तत्र प्रशेषात् ॥ गतं योगद्वारम्, इदानीं वेदद्वारमाह-
उक्तं वीवामिगम—“तिरिक्खजोणियमुरिसेहितो तिरिक्खजोणियइत्थीओ तिगुणिजो तिरुमाहियाओ य, तहा

मणुस्सपुरिसेहितो मणुस्सइत्थीओ सत्तावीसरुवृत्तराजो य, तथा देवमुरिसेहितो देवित्थीओ

॥१६५॥

३ अस्स-
बद्धत्वपदे-
योगवद-
योरल्पस्

८३-८४

१ प्रथमवोगापेष्वा तेनेकेनेति, तेजस्कामेष्वोगलक्ष्मायोगत्वेष्वा तेनेकेनेति ।

॥१६५॥

लेश्या सनत्कुमारमाहैन्द्रनस्त्वलोककल्पवासिषु देवेषु तथा प्रभृतेषु गर्भवृत्कान्तिकेषु कर्मभूमिजेषु सङ्खेयेवपर्विष्टेषु
मनुष्यस्त्रीपुंसु तथा गर्भवृत्कान्तिकतिर्यग्योनिकस्त्रीपुंसु सङ्खेयवपर्विष्टवाप्यते, सनत्कुमारादिदेवाद्यथ समु-
दिता लान्तकादिदेवादिभ्यः सङ्खेयगुणा इति भवन्ति शुक्लेश्याकेभ्यः पश्चलेश्याकाः सङ्खेयगुणाः, तेभ्यस्तजोले-
श्याकाः सङ्खेयगुणाः, सर्वेषां सोधमशानज्योतिष्ठदेवानां कतिपयानां च भवनपतिव्यन्तरगर्भवृत्कान्तिकतिर्यक्षप-
ञ्चन्द्रियमनुष्याणां वादरप्यस्तिकन्द्रियाणां च तेजोलेश्याभावात्, नन्वसङ्खेयगुणाः कसान्त भवन्ति ?, कथं भव-
न्तीति चेत्, उच्यते, इह ज्योतिष्ठकाः भवनवासिभ्योऽप्यसङ्खेयगुणाः किं उनः सनत्कुमारादिदेवेभ्यः, ते च ज्यो-
तिष्ठकास्तजोलेश्याकाः तथा सोधमशानकल्पदेवाथ, ततः प्रामुखन्तस्यसङ्खेयगुणाः, तद्युक्ते, वस्तुतत्वापरिज्ञानात्,
लेश्यापदे हि गर्भवृत्कान्तिकतिर्यग्योनिकानां संमृद्धिष्ठमपचेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां च कृष्णलेश्याद्यत्पवत्तुत्वे सूत्र-
वश्यति—‘सवत्थोवा गद्यमकंतियतिरिक्खजोणिया सुक्लेसा तिरिक्खजोणिणीओ संखेजगुणाओ, पर्मलेसा
जोणिया संखेजगुणा तेजलेसाओ तिरिक्खजोणिणीओ संखेजगुणाओ’ इति, महादण्डके च तिर्यग्योनिकस्त्रीभ्यो
ब्यन्तरा ज्योतिष्ठकाश सङ्खेयगुणा वश्यन्ते, ततो यद्यपि भवनवासिभ्योऽप्यसङ्खेयगुणा ज्योतिष्ठकाः तथापि पश्चले-
श्याकेभ्यस्तजोलेश्याकाः सङ्खेयगुणा एव, इदमत्र तात्पर्य—यदि केवलान् देवानेव पश्चलेश्यानधिक्षय देवा एव

मध्यापना-
या मठ-
य० भृती-

जगुणा अल्लसा अणंतगुणा काउल्लेसा अणंतगुणा नीललेसा विसेसाहिया कण्ठलेसा विसेसा

हिया ॥ दारं ॥ (सू. ६६)

॥१८५॥

सर्वसोका अकपायिण; सिद्धानां कतिपयानां च मनुष्याणामकपायित्वात्, तेभ्यो मानकपायिणो—मानकपा-
यपरिणामन्तोऽन्ततगुणा; पद्धति जीवनिकायेषु मानकपायपरिणामस्यावाप्यमानत्वात्, तेभ्यः क्रोधकपायिणो
विशेषाधिकाः तेभ्योऽपि मायाकपायिणो विशेषाधिकाः तेभ्योऽपि लोभकपायिणो विशेषाधिकाः; मानकपायपरि-
णामकालापक्ष्या क्रोधादिकपायपरिणामकालस्य यथोत्तरं विशेषाधिकतया क्रोधादिकपायाणामपि यथोत्तरं विशे-
षाधिकत्वभावात्, लोभकपायिभ्यः सामान्यतः सकपायिणो विशेषाधिकाः, मानादिकपायिणामपि यथोत्तरं विशे-
षाधिकत्वभावात्, लोभकपायिभ्यः सामान्यतः सकपायिणो विशेषाधिकाः; मानादिकपायिणामपि तत्र प्रक्षेपात्,
कपायोदयवानित्यर्थः; सह कपायेण—कपायोदयेन ये चर्तन्ते ते सकपायोदयाः—विपाकावस्थां प्राप्ताः सोदयुपदर्श-
यन्तः कपायकमपरमाणवस्तुषु सत्यं जीवस्यावश्यं कपायोदयसम्भवात्, सकपाया विधन्ते येषां ते सकपायिणः
दिव्यवानुत्तरपर्यवसानेषु वैमानिकेषु देवेषु कतिपयेषु च गर्भज्ञत्वान्तिकेषु कर्मवृभिरेषु सकपायवस्थानुभवेषु नानुभवेषु

॥१८६॥

३ अस्त
चकुत्पदे-
कपायल-
भ्ययोर-
त्व. स.
६५-६६

लेश्या सनत्कुमारस्याहेन्द्रप्रबलोककल्पवासिषु देवेषु तथा प्रभृतेषु गर्भवृत्कान्तिकेषु कर्मभूमिजेषु सङ्खेयवर्णुष्केषु
मनुष्यवीरुप्सु तथा गर्भवृत्कान्तिकतिर्यग्योनिकशीरुप्सु सङ्खेयवर्णयुज्वल्यते, सनत्कुमारादिदादयश्च समु-
दिता अन्तकादिदेवादिभ्यः सङ्खेयगुणा इति भवन्ति शुक्लेश्याकेभ्यः पश्चलेश्याकाः सङ्खेयगुणाः, तेभ्यस्तोजोले-
श्याकाः सङ्खेयगुणाः, सर्वेषां सौधमेशानज्योतिष्कर्देवानां कर्तिपयानां च भवनपतिव्यन्तरगर्भवृत्कान्तिकतिर्यग्य-
वन्दिन्यमनुष्याणां वादरपवर्सिकन्द्रियाणां च तेजोलेश्याभावात्, नन्वसङ्खेयगुणाः कस्यान्न भवन्ति ?, कथं भव-
न्तीति चेत्, उच्यते, इह ज्योतिष्काः भवनवासिभ्योऽप्यसङ्खेयगुणाः किं मुनः सनत्कुमारादिदेवेभ्यः, ते च ज्यो-
तिष्कास्तजोलेश्याकाः तथा सौधमेशानकल्पदेवाथ, ततः प्रायुषन्त्यसङ्खेयगुणाः, तदयुक्ते, वस्तुतत्वापरिज्ञानात्,
लेश्यापदे हि गर्भवृत्कान्तिकतिर्यग्योनिकानां संगृह्णिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां च कृष्णलेश्याध्यतपचकुत्ये सूक्ष्म-
गद्यति—‘सवृथीवा गद्यवकंतियतिरिक्खजोणिया युक्लेसा तिरिक्खजोणियो यो संखेजगुणायो, पम्हलेसा
जोणिया संखेजगुणा तेउलेसायो तिरिक्खजोणियो यो संखेजगुणायो’ इति, महादण्डके च तिर्यग्योनिकशीभ्यो
व्यन्तरा ज्योतिष्काश्च सङ्खेयगुणा घक्षयन्ते, ततो यद्यपि भवनवासिभ्योऽप्यसङ्खेयगुणा ज्योतिष्काः तथापि पश्चले-
श्याकेभ्यस्तजोलेश्याकाः सङ्खेयगुणा एव, इदमत्र तात्पर्य—यदि केवलान् देवानेव पश्चलेश्यानधिकृत्य देवा एव

प्रशापना-
या॑ मल-
य० दृत्ता॑।

॥१६६॥

तेजोऽलेश्याकाथिन्त्यन्ते ततो भवन्त्यसह्येयगुणः यावता तिर्येष्टमिमश्रतया पश्चलेश्याकेभ्यस्तिर्येष्टसमिमश्रा एव तेजोलेश्याकाथिन्त्यन्ते तिर्येष्टथ पश्चलेश्या अपि अतिवहवस्ततः सह्येयगुणा एव लभ्यते नास्तस्यगुणा इति, तेभ्योऽलेश्याका अनन्तगुणा॑, सिद्धानाभनन्तत्वात्, तेभ्यः कापोतलेश्या अनन्तगुणा॑, चनस्पतिकायिकानामपि कापोतलेश्याया॑ संभवात्, चनस्पतिकायिकानां च सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्, तेभ्योऽपि नीललेश्या विशेषा॑ विफका॑, प्रभृततराणां नीललेश्यासंभवात्, तेभ्योऽपि कुण्डलेश्याका विशेषाधिका॑, प्रभृततमानां कुण्डलेश्याक- त्वात्, तेभ्यः सामान्यतः सलेश्या विशेषाधिका॑; नीललेश्याकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्॥ गतं लेश्याद्वारम्, इदानीं सम्यक्तवद्वारमाह—

३ अष्ट-
व्युत्पदे-
ट्टिशा-
नानाना-
मत्य. सू.
६७-६८

एषसि एं भर्ते ! जीवाणं सम्मादिद्वीणं मिच्छादिद्वीणं सम्मामिच्छादिद्वीणं च क्यरे क्यरेहितो अप्पा वा चड्हा वा चिसेसाहिया वा॑, गोयमा॑ ! सब्त्योवा जीवा सम्मामिच्छादिद्वी सम्मदिद्वी अणंतगुणा मिच्छादिद्वी अणंतगुणा॑ । दारं ।(स. ६७) एषसि एं भर्ते ! जीवाणं आभिणिवोहियणाणीणं सुयणाणीणं ओहियणाणीणं मणपञ्जवणाणीणं केवलणाणीणं य क्यरे क्यरहितो अप्पा वा चड्हा वा चुड्हा वा विसेसाहिया वा॑, गोयमा॑ ! सब्त्योवा जीवा मणपञ्जवणाणी ओहिनाणी असंसेजगुणा आभिणिवोहियणाणी सुयनाणी दोषि चुड्हा विसेसाहिया केवलणाणी अणंतगुणा॑ । एषसि एं भर्ते ! जीवाणं मद्यज्ञाणीणं सुयज्ञाणीणं विमंगणाणीणं एषसि एं भर्ते ! जीवाणं

॥१६७॥

सहयोवा जीवा विभंगनाणी मद्यअन्नाणी दोवि तुळा अणंतुरुणा ! एषसि यं मंते ! जीवाणं आभिषिखोहिय-
पाणीयं सुपनाणीयं ओहिनाणीयं केवलनाणीयं मद्यअन्नाणीयं विभंगणाणीयं य कपरदे-
क्यरेहितो अप्पा वा बड्डा वा तुळा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सवत्थोवा जीवा मणपञ्जनाणी ओहिनाणीयं
असंखेज्जुणा आभिषिखोहियनाणी सुपनाणी दोवि तुळा विसेसाहिया विभंगनाणी असंखेज्जुणा केवलनाणी अनंत-

गुणा मद्दनाणी सुयअचारणा ये दोब उल्लं अपतुरा । पर ॥ १ ॥

सर्वस्तोक्तः सम्यग्निमध्यादृष्टयः, सम्यग्निमध्यादृष्टिप्रिणामकालस्यान्तर्भुद्दर्तप्रमणतयाऽतिस्तोक्तवेन तेषां पृच्छा-
समये स्तोकनामेव लभ्यमानत्वात्, तेभ्यः सम्यग्गदृष्टयोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽपि मिथ्यादृष्ट-
योऽनन्तगुणाः, चनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्, तेषां च मिथ्यादृष्टिवादिति ॥ गतं सम्यग्मत्य-
द्वारम्, अथुना ज्ञानद्वारमाह—सर्वस्तोक्ता मनःपर्यवज्ञानिन्, संपत्तानामेवामपौपद्यादिक्रद्विप्रासानां मनःपर्यवज्ञा-
नसम्भवात्, तेभ्योऽसङ्ख्येयगुणा अवधिज्ञानिन्, नैरयिकतिर्येषपञ्चन्त्रियमनुष्यदेवानामप्यवधिज्ञानसम्भवात्, तेभ्य
आभिनिवोविकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च विशेषाधिकाः, सज्ज्ञतिर्येषपञ्चन्त्रियमनुष्याणामेवावधिज्ञानविकलानामपि
केषपाविद्वाभिनिवोधिकश्रुतज्ञानभावात्, सस्याने हु द्वयेऽपि परस्परं हुत्या; “जत्थ मद्दनाणं तत्थ सुयनाणं जत्थ
सुयनाणं तत्थ मद्दनाणं” इति वचनात्, तेभ्यः केषलज्ञानिनोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात् ॥ उक्तं ज्ञानिना-

मध्यस्था-
या। मल-
ष० एतों।

॥१६६॥

तजोलेश्याकाश्चिन्तयन्ते ततो भवन्त्यसह्येयगुणाः यावता तिर्यक्षसन्मश्रतया पश्चलेश्याकेभ्यस्तिर्यक्षसन्मश्रा एव तजोलेश्याकाश्चिन्तयन्ते तिर्यक्ष यश्चलेश्या अपि अतिवहवस्ततः सह्येयगुणा एव लभ्यते नासह्येयगुणा इति, तेभ्योऽलेश्याका अनन्तगुणाः, सिद्धानाभन्तत्वात्, तेभ्यः कापोतलेश्या अनन्तगुणाः, चन्तस्पतिकायिकानामपि कापोतलेश्यायाः संभवात्, चन्तस्पतिकायिकानां च सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्, तेभ्योऽपि नीललेश्या विशेषा-
यिकाः, प्रभृततरणां नीललेश्यासंभवात्, तेभ्योऽपि कृष्णलेश्याका विशेषायिकाः, प्रभृततरणां कृष्णलेश्याक-
त्वात्, तेभ्यः सामान्यतः सलेश्या विशेषायिकाः; नीललेश्याकादीनामपि तत्र प्रशेषपात्॥ गतं लेश्याद्वारम्, इदानि सम्प्रकल्पद्वारमाह—

एषसि पं भंते ! जीवाणं सम्मादिदीणं मिञ्छादिदीणं सम्मामिञ्छादिदीणं च क्यरे क्यरोहितो अप्या वा बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्ध्योवा जीवा सम्मामिञ्छादिदी अणंतगुणा मिञ्छादिदी अणंतगुणा । दारं ॥(४०.६७)
एषसि पं भंते ! जीवाणं आभिणिवोहियणाणीणं सुयणाणीणं ओहियणाणीणं मणपञ्जवणाणीणं केवलणाणीणं य क्यरे क्यरोहितो अप्या वा बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सब्ध्योवा जीवा मणपञ्जवणाणी ओहिनाणी असंख्यगुणा आभिणिवोहियणाणी सुयणाणी दोषि तुल्या विसेसाहिया केवलणाणी अणंतगुणा । एषसि पं भंते ! जीवाणं मध्यमाणीणं सुयणाणीणं विमाणाणीणं य क्यरे क्यरोहितो अप्या वा बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ।

३ अव्य-
चक्षुत्वपदे
हटिता-
नानाना-
मत्य. सु.
६७-६८
॥१६७॥

सप्तथोवा जीवा विभंगनाणी मदञ्चाणी सुयञ्चाणी दोवि तुङ्गा अणंतगुणा । एषसि यं भंते ! जीवाणं आभिषिवोहिय-
णाणीणं सुयनाणीणं ओहिनाणीणं मणपञ्जवनाणीणं केवलनाणीणं मदञ्चाणीणं उपञ्चाणीणं विभंगणाणीणं य क्यरे-
क्यरेहितो अप्या वा चक्र्या वा तुङ्गा वा विसोसाहिया वा ?, गोयमा ! सप्तथोवा जीवा मणपञ्जवनाणी ओहिनाणी
अतंसेज्जुणा आभिषिवोहियनाणी सुयनाणी दोवि तुङ्गा विसोसाहिया विभंगनाणी असंसेज्जुणा केवलनाणी अनंत-

गुणा मदञ्चाणी सुयञ्चाणी य दोवि तुङ्गा अणंतगुणा । दारं ॥ (द३० ६८)

सर्वस्तोका: सम्यग्मध्यादृश्यः, सम्यग्मध्यादृष्टिपरिणामकालस्यान्तमुहूर्तप्रमाणतयाऽतिसोकत्वेन तेषां पृच्छा-
समये स्तोकानामेव लभ्यमानत्वात्, तेभ्यः सम्यग्गदृश्योऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽपि मिथ्यादृश्य-
योऽनन्तगुणाः, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्, तेषां च मिथ्यादृष्टिवादिति ॥ गतं सम्यक्त्वय-
द्वारम्, अधुना ज्ञानद्वारमाह—सर्वस्तोका मनःपर्यवज्ञानिन्, संयतानामेवामपैपृथ्यादिकद्विप्रासानां मनःपर्यवज्ञा-
नसंभवात्, तेभ्योऽसङ्घेयगुणा अवधिज्ञानिन्; नैरयिकतियेकपञ्चेन्द्रियमनुष्यदेवानामप्यविधज्ञानसंभवात्, तेभ्य
आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च विशेषाधिकाः, सञ्ज्ञतियेकपञ्चेन्द्रियमनुष्याणामेवाविधज्ञानविकलानामपि
केवलज्ञानिवोधिकश्रुतज्ञानभावात्, स्वस्थाने हु द्रव्येऽपि परस्परं तुल्या; “जत्थ मदनाणं तथ सुयनाणं जत्थ
सुयनाणं तथ मदनाणं” इति वचनात्, तेभ्यः केवलज्ञानिवोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात् ॥ उक्तं ज्ञानिन-

प्रशापना-
या॑ मल्ल-
य० पुरी।

॥१६७॥

मल्पवहुत्वम्, इदानीं तप्तप्रतिपथ्यभूतनामज्ञानिनामल्पवहुत्वमाह—सर्वसोका विभक्तज्ञानिनः, कृतिपथानामेव नेर-
यिकदेवतियैकपञ्चेन्द्रियमनुव्याप्तां विभक्तमावात्, तेभ्यो मल्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनोऽनन्तगुणा॑; वनस्पतीनामपि
मल्यज्ञानश्रुताज्ञानभावात् तेषां चानन्तत्वात् स्वस्थाने तु परस्परं हुल्या॑: “जत्थ मदअन्नाणं तत्थ सुयअन्नाणं जत्थ
सुयअन्नाणं तत्थ मदअन्नाणं” इति वचनात् ॥ सम्प्रत्यभयेषां चानन्यज्ञानिनां समुदायेनाल्पवहुत्वमाह—सर्वसोका
मनःपर्यवज्ञानिनः तेभ्योऽसङ्गेयगुणा अवधिज्ञानिनः तेभ्य जाभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च विशेषाधिकाः;
स्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, अत्र भावना प्रागेवोल्ला, तेभ्योऽसङ्गेयगुणा विभक्तज्ञानिनः, यसात्सुरणतो
निर्यगतो च सम्यग्दृष्टिभ्यो मिथ्यादृष्ट्योऽसङ्गेयगुणाः पठ्यन्ते, देवनैरपिकाश्च सम्यग्दृष्ट्योऽवधिज्ञानिनो मिथ्या-
दृष्ट्यो विभक्तज्ञानिन इत्यसङ्गेयगुणाः, तेभ्यः कैवल्यज्ञानिनोऽनन्तगुणा॑; सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्यो मल्यज्ञानिनः
श्रुताज्ञानिनध्यानन्तत्वगुणा॑; वनस्पतिकाविकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात्, तेषां च मल्यज्ञानिश्रुताज्ञानित्वात्, स्वस्थाने
तु द्वयेऽपि परस्परं हुल्या॑: ॥ गतं ज्ञानद्वाराम्, इदानीं दर्शनद्वारामाह—

एषति एं भौते ! जीवाणं चक्षुदंसणीणं अचक्षुदंसणीणं ओहिदंसणीणं कैवलदंसणीणं य क्यरे क्यरेहितो अप्या वा

नुमा वा तुल्या वा विसेसाहिया वा ? नोयमा ! सक्त्योवा जीवा ओहिदंसणी चक्षुदंसणी असंख्यगुणा कैवलदंसणी
अनंतगुणा असंख्युदंसणी अणंतगुणा । दारं । (म० ६१) एषति एं भौते ! जीवाणं संयताणं असंयताणं संज्ञातासंज्ञाणं नोर्म-

३ अस्प-
वहुत्वपदे
दर्शनसंय-
ताहारका-
त्प. स. ६९
७०-७१

॥१६८॥

जन्मनोअसंजयनोसंजयासंजयण य कथरे कथरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सबथोवा
जीवा संजया संजया संयता असंखेज्जगुणा नोसंयतानोअसंजयानोसंयतासंयता अणत्युणा असंजया अणत्युणा ॥ दारं ।
(सू० ७०) । एषति यं भैत ! जीवाणं सागारोवउचाणं आणागारोवउचाण य कथरे कथरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा
विसेसा हिया वा ?, गोयमा ! सबथोवा जीवा अणागारोवउचा सागारोवउचा संखेज्जगुणा । दारं । (सू० ७१) । एषति यं
भैत ! जीवाणं आहाराणं आणाहाराण य कथरे कथरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा !
मंते ! जीवाणं आहाराण आहाराण आहाराण आहाराण आहाराण आहाराण आहाराण दारं ॥ (सू० ७२) ।

सर्वेतोका अवधिदशीनिन; देवनैरयिकाणां कतिपयानां च सञ्ज्ञपचेन्द्रियतियंगमन्त्याणामवधिदशीनभावात्,
तेभ्यश्चथुर्दशीनिनोऽसङ्घेयगुणाः, सर्वपां देवनैरयिकगमीजमन्त्याणां सञ्ज्ञतियक्पचेन्द्रियाणां असञ्ज्ञतियक्पचेन्द्रिय-
याणां चतुरिन्द्रियाणां च चथुर्दशीनभावात्, तेभ्यः केवलदशीनिनोऽनन्त्युणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽचथु-
र्दशीनिनोऽनन्त्युणाः, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽन्यनन्तत्वात् ॥ गतं दशीनद्वारम्, अधुना संयतद्वारमाह—
सर्वस्तोकाः संयताः, उत्कृष्टपदेऽपि तेषां कोटीसहस्रपृथक्त्वप्रमाणतया लभ्यमानत्वात्, “कोडिसहस्रपुड्डत्तं मण्य-
लोए संजयाणं” इति वचनात्, तेभ्यः संयतासंयताः—देशविरता असङ्घेयगुणाः, तियक्पचेन्द्रियाणामसङ्घातानां
देशविरतिसङ्घावात्, तेभ्यो नोसंयतनोऽसंयतनोसंयतासंयता अनन्त्युणाः, प्रतिपैधऋथवृत्ता हि सिद्धास्ते चानन्ता

प्रसापता-
या। मठ-
१० पृष्ठी।

॥१६॥

मत्यवहुत्वम्, इदानीं तत्प्रतिपक्षभूतनामज्ञानिनामल्पवहुत्वमाह—सर्वसोका विभक्तज्ञानिनः, कृतिपक्षानामेव नेर-
यिकदेवतिपृष्ठबेन्द्रियमनुव्याप्तां विभक्तज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनोऽनन्ततुगुणाः, वनस्पतीनामपि
मत्यज्ञानश्रुतज्ञानभावात् तेषां चानन्तत्वात् स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः “जत्थ मदञ्जनाणं तत्थ सुयञ्जनाणं जत्थ
मनःपृष्ठवक्त्रानिनः तेभ्योऽसङ्गेषयगुणा अवधिज्ञानिनः तेभ्य आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनथ विशेषाधिका;
निरपगतो च सम्यग्रहस्थ्यो मिथ्यादृष्ट्योऽसङ्गेषयगुणाः पञ्चन्ते, देवनैरयिकाथ सम्यग्रहस्थ्योऽवधिज्ञानिनो मिथ्या-
श्रुतज्ञानिनशानन्ततुगुणाः, वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽल्पनन्तत्वात्, तेभ्यो मत्यज्ञानिनः
तु इयोऽपि परस्परं तुल्याः ॥ गतं ज्ञानद्वारम्, इदानीं दशेनद्वारमाह—
एवसि एं मंते ! जीवाणं चक्षुदंसणीणं जीविदंसणीणं केवलदंसणीण य क्यरे क्यरोहितो अप्या वा
चुपा वा तुला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सबथोवा जीवा जीविदंसणी चक्षुदंसणी जसंखेजगुणा केवलदंसणी

मनसुपुणा अचक्षुदंसणी अणतुगुणा । दारं । (द०६१) एवसि एं मंते ! जीवाणं संमताणं आसंसताणं संज्ञासंज्ञाणं जीवाणं

३ अल्प-
दर्शनसंय-
ताहारका-
ल्प. सू. ६९
७०-७१

॥१६॥

रितनोअपरीचाण य क्यरे क्यरेहितो अप्या वा चुड्या वा तुळा वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सबत्थोवा जीवा परीता
 नोपरीचानोअपरीता अणंतुणा, अपरीता अणंतुणा । दारं (सू० ७४) । एषसि णं भंते ! जीवाणं पञ्चाणं अप-
 जाणं नोपञ्चानोअपञ्चाण य क्यरे क्यरेहितो अप्या वा चुड्या वा तुळा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सबत्थोवा
 जीवा नोपञ्चानोअपञ्चाण य क्यरे क्यरेहितो अप्या वा चुड्या वा तुळा वा विसेसाहिया वा ?,
 जीवाणं चुड्याणं चायराणं नोसुड्यानोचायरा चायरा अणंतुणा सुड्या असंखेजुणा । दारं । (सू० ७५) । एषसि णं भंते !
 गोयमा ! सबत्थोवा जीवा नोसुड्यानोचायरा चायरा अणंतुणा सुड्या असंखेजुणा । दारं । (सू० ७६) । एषसि णं भंते !
 जीवाणं सनीणं नोसनीनोअसनीणं क्यरे क्यरेहितो अप्या वा चुड्या वा तुळा वा विसेसाहिया वा ?,
 गोयमा ! सबत्थोवा जीवा सनी नोसनीनोअसनी अणंतुणा असनी अणंतुणा । दारं । (सू० ७७) । एषसि णं
 भंते ! जीवाणं भवसिद्धियाणं अभवसिद्धियाणं नोभवसिद्धियानोअभवसिद्धियाण य क्यरे क्यरेहितो अप्या वा चुड्या
 वा तुळा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सबत्थोवा जीवा अभवसिद्धिया गोभवसिद्धियाणोअभवसिद्धिया अणंतुणा
 भवसिद्धिया अणंतुणा । दारं । (सू० ७८) ।

सर्वस्तोका भाषका:—भाषालिधसम्पत्रा, द्वीन्द्रियादीनामेव भाषकत्वात्, अभाषका—भाषालिधहीना
 अनन्तगुणा; चनस्पतिकायिकानामनन्तत्वात् ॥ गते भाषकद्वार, सम्प्रति परीक्षारमाद—इदं परीता द्विविधा:—

प्रश्नापना-
या: मल्ल-
य० पृती।

॥१४८॥

इति, तेभ्योऽसंयता अनन्तगुणा:, वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात् ॥ गतं संयतद्वारम्, सम्प्रत्युपयोगद्वारमाह—
इदानाकारोपयोगकालः सर्वस्तोकः साकारोपयोगकालस्तु सहेयगुणः ततो जीवा अप्यनाकारोपयोगोपयुक्ताः सर्व-
स्तोकाः, पृच्छासमये तेषां स्तोकानामेवावाप्यमानन्तवात्, तेभ्यः साकारोपयोगोपयुक्ताः सहेयगुणाः, साकारोपयो-
गकालस्य दीर्घतया तेषां पृच्छासमये वहनां ग्राप्यमाणत्वात् ॥ गतमुपयोगद्वारम्, इदानीमाहारद्वारमाह—सर्व-
स्तोका जीवा अनाहारका:, विग्रहगत्यापन्नादीनामेवानाहारकत्वात्, उक्तं च—“विग्रहगत्यापन्ना केवलिणो समु-
द्या अयोगी य । सिद्धाय अणाहारा सेसा आहारगा जीवा ॥ १ ॥” तेभ्यः आहारका असहेयगुणाः, ननु
वनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात् तेषां चाहारकतयापि उभ्यमानन्तवात् कथमनन्तगुणा न भवन्ति १,
तद्युक्तं चरुतत्त्वापरिज्ञानात्, इह सूक्ष्मनिगोदाः सर्वसहेयाप्यसहेयाः, तत्राप्यनन्तगुह्यतेसमयराशितुल्याः सूक्ष्म-
निगोदाः सर्वकालं विग्रह चर्त्तमाना लभ्यन्ते, ततोऽनाहारका अप्यतिवहवः सकलजीवराश्यसहेयभागतुल्या इति
तेभ्यः आहारका असहेयगुणा एव नानन्तगुणाः ॥ गतमाहारद्वारम्, इदानी भाषकद्वारमाह—
एष्टि एं भंते ! जीवाणं भासगाणं अभासगाणं य क्येरे क्यरोहितो अप्या वा बहुया वा विसेसाहिया वा १,
गोप्यमा ! सब्त्येवा जीवा भासगा अभासगा अणन्तगुणा । दारं । (सू० ७३) । एष्टि एं भंते ! जीवाणं परीचाणं अपरीचाणं य

१ विग्रहतिमापना: केवलिनः समुद्भवाश्चायोगिनम् । सिद्धाश्चानाहाराः केवा आहारका जीवाः ॥ १ ॥

२ अत्य-
चहुत्यपदे-
भापकप-
रीत्यात्
सू० ७३
७५

रमाह—सर्वतोका अभवसिद्धिकाः—अभव्या; जपन्युक्तनन्तकपरिमाणत्वात्, उक्तं चात्र्योगद्वारेतु—“उक्तो-
सप्त परिचाणतए रूपे पक्षिखते जहनयं त्रुताणतयं होइ, अभवसिद्धियावि तत्त्वावि चेव”ति, तेभ्यो नोभवसिद्धि-
कनोअभवसिद्धिका अनन्तत्त्वाः, यत् उभवप्रतिपेष्यत्वतयः सिद्धाः ते चाजयन्योत्कृष्टयुक्तनन्तकपरिमाणा इत्यन-
न्तत्त्वाः, तेभ्योऽपि भवसिद्धिका अनन्तत्त्वाः यतो भवनिगोदस्यैकस्यानन्तमागकल्पाः सिद्धाः भवजीवराशि-
निगोदाथासङ्घेया लोके इति ॥ गतं भवसिद्धिकद्वारं, साम्प्रतमस्तिकायद्वारमाह—

एप्सि णं भंते ! धम्मतिथकायअधम्मतिथकायजीवतिथकायपोगलतिथकायअद्वासम्याणं दबड्याए कयरे
कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! धम्मतिथकाए अधम्मतिथकाए आगासतिथकाए
एप्पि णं तिनिड्वि तुल्ला दबड्याए सवत्थीवा, जीवतिथकाए दबड्याए अणत्तुणे,
अद्वासम्याणं दबड्याए अणत्तुणे । एप्सि णं भंते ! धम्मतिथकायअधम्मतिथकायआगासतिथकायजीवतिथकायपोगल-
तिथकायअद्वासम्याणं पएसड्याए कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! धम्मतिथ-
काए अधम्मतिथकाए एप्पि णं दोनि तुल्ला पएसड्याए सवत्थीवा, जीवतिथकाए पएसड्याए अणत्तुणे, पोगलतिथकाए
पएसड्याए अणत्तुणे, अद्वासम्याणं पएसड्याए अणत्तुणे, आगासतिथकाए पएसड्याए अणत्तुणे । एप्स्त्वं णं भंते !
यमातिथकायस्त दबड्यपएसड्याए कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सवत्थीवे एगो

प्रजापना-
या: मल-
य० पृष्ठी।

॥१३॥

भवपरीता: कायपरीताथ, तत्र भवपरीता येषां किञ्चिद्दुनोऽपार्थुद्गल्परावत्तमात्रसंसारः, कायपरीता:—ग्रत्येकग्न-
ग्निरिणः, तत्रोभयेऽपि परीता: सर्वस्तोका:, शुक्लपाद्यिकाणां प्रत्येकशरीरिणां चाशेपजीवापेष्याऽतिस्तोकत्वात्, ततो
नोपरीतानोअपरीता अनन्तगुणाः, उभयप्रतिपेधवृत्ता हि सिद्धाः ते चानन्ता इति, तेभ्योऽपरीता अनन्तगुणाः,
कुण्डपाद्यिकाणां साधारणवनस्पतीनां चा सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात् ॥ गतं परीतद्वार, सम्प्रति पर्यासद्वारमाह—
सर्वस्तोका नोपयोसकनोअपयोसका:, उभयप्रतिपेधवृत्तिनो हि सिद्धाः ते चापयोसकादिभ्यः सर्वस्तोका इति,
तेभ्योऽपयोसका अनन्तगुणाः, साधारणवनस्पतिकायिकानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणाना सर्वकालमपयोसित्वेन लभ्य-
मानत्वात्, तेभ्यः पर्यासाः सह्येयगुणाः, इह सर्ववृहतो जीवाः सूक्ष्माः, सूक्ष्माथ सर्वकालमपयोसिभ्यः पर्यासाः
सह्येयगुणा इति सह्येयगुणा उक्ताः ॥ गतं पर्यासद्वार, सम्प्रति सूक्ष्मद्वारमाह—सर्वस्तोका जीवा नोसूक्ष्मनो-
रनिगोदजीवानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मा जसह्येयगुणाः, बाद-
संख्यगुणत्वात् ॥ गतं सूक्ष्मद्वारम्, इदानीं सञ्ज्ञद्वारम्—सर्वस्तोका: सञ्ज्ञिनः, समनस्कानामेव सञ्ज्ञत्वात्,
तेभ्यो नोसञ्ज्ञ[नो]नोजसञ्ज्ञनः अनन्तगुणाः, उभयप्रतिपेधवृत्ता हि सिद्धाः ते च सञ्ज्ञेभ्योऽनन्तगुणा परेति,
तेभ्योऽसञ्ज्ञनोऽनन्तगुणाः, चनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात् ॥ गतं सञ्ज्ञद्वारम्, इदानीं चरितिकृतम् ॥

३ अल्प-
वुत्त्वपदे
भाषकप
रीचपर्याप्त
सुस्मसं-
त्तिभव्या-

७३-७८

॥१३॥

धर्मास्तिकायोऽथर्मास्तिकाय आकाशास्तिकाय एते त्रयोऽपि द्रव्यार्थतया—द्रव्यमेवार्थो द्रव्यार्थः तस्य भावो
द्रव्यार्थता तथा द्रव्यरूपतया इत्यर्थः उल्याः—समानाः, प्रत्येकमेकसङ्ख्याकत्वात्, अत एव सर्वतोकाः, तेभ्यो जी-
वालिकायो द्रव्यार्थतया अनन्तगुणः, जीवानां प्रत्येकं द्रव्यत्वात् तेपां च जीवास्तिकाये अनन्तत्वात्, तस्मादपि
उद्गलास्तिकायो द्रव्यार्थतया अनन्तगुणः, कथमिति चेत्, उच्यते, इह परमाणुद्विष्टदशकादीनि पृथक् पृथक् द्रव्याणि,
तानि च सामान्यतत्त्वाधा, तथथा—प्रयोगपरिणतानि मिश्रपरिणतानि विश्रापरिणतानि च, तत्र प्रयोगपरिण-
तान्यपि तावज्ञीवैभ्योऽनन्तगुणानि, एककस्य जीवस्यानन्तेः प्रत्येकं ज्ञानावरणीयदशेनावरणीयादिकमुद्गलस्तत्त्व-
रावेष्टित(परिवेष्टित) त्वात्, किं पुनः शोपाणि?, ततः प्रयोगपरिणतेभ्यो मिश्रपरिणतान्यनन्तगुणानि, तेभ्यो विश्र-
सापरिणतान्यनन्तगुणानि, तथा चोकं प्रज्ञसो—“सवत्थोवा उग्रगला प्रयोगपरिणया मीसपरिणया अनन्तगुणा
वीससापरिणया अनन्तगुणा” इति, ततो भवति जीवास्तिकायात् उद्गलास्तिकायो द्रव्यार्थतया अनन्तगुणः, तस्माद-
प्यद्वासमयो द्रव्यार्थतया अनन्तगुणः, कथमिति चेत्, उच्यते, इहैकस्यव परमाणोरनागते काले तत्र द्विप्रदेशिकचि-
प्रदेशिकयावत्दशप्रदेशिकसङ्ख्यातप्रदेशिकानन्तप्रदेशिकस्तत्त्वान्तःपरिणामितया अनन्ता भाविनः
संयोगा पृथक्पृथक्काला: केवलवद्दोपलव्याः, यथा चैकस्य परमाणोरन्था सर्वेषां प्रत्येकं द्विप्रदेशादिस्तत्त्वानां
चानन्ता: संयोगाः पुरस्कृताः पृथक्पृथक्काला उपलव्याः, सर्वेषामपि मनुष्य[लोक]क्षेत्रान्तर्विच्छितया परिणाम-

प्रज्ञापना-
या० मल-
य० पृष्ठो०

॥१४०॥

धर्मतिथिकाए० दबह्याए० से चेव पएसह्याए० असंखेजगुणे० एयस्स णं भंते० अधर्मतिथिकायस्स दबह्यपएसह्याए० क्यरे क्यरे० हिंतो अप्पा वा बहुया वा तुछा वा विसाहिया वा॑, गोयमा॑। सबत्थीवे एगे अधर्मतिथिकाए० दबह्याए० से चेव पए० सह्याए० असंखेजगुणे० एयस्स णं भंते० आगासत्थिकायस्स दबह्यपएसह्याए० क्यरे क्यरोहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुछा वा विसाहिया वा॑, गोयमा॑। सबत्थीवे एगे आगासत्थिकाए० दबह्याए० से चेव पएसह्याए० अणतगुणे० एयस्स णं भंते० जीवत्थिकायस्स दबह्यपएसह्याए० क्यरे क्यरोहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुछा वा विसाहिया वा॑, गोयमा॑। सबत्थीवे जीवत्थिकाए० दबह्याए० से चेव पएसह्याए० असंखेजगुणे० एयस्स णं भंते० पोगलत्थिकायस्स दबह्यपएसह्याए० क्यरे क्यरे० हिंतो अप्पा वा बहुया वा तुछा वा विसाहिया वा॑, गोयमा॑। सबत्थीवे पोगलत्थिकाए० दबह्याए० से चेव पएसह्याए० असंखेजगुणे० अद्वासमये न पुच्छज्जइ पएसाभावा॑। एयसि णं भंते० धर्मतिथिकायप्रधर्मतिथिकायआगासत्थिकाय-
जीवत्थिकायपोगलत्थिकायअद्वासमयाणं दबह्यपएसह्याए० य क्यरे क्यरोहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुछा वा विसाहिया वा॑, गोयमा॑। धर्मतिथिकाए० अधर्मतिथिकाए० आगासत्थिकाए० एय तिब्बि तुछा दबह्याए० सबत्थीवे० धर्मतिथिकाए० अधर्मतिथिकाए० य एप्सि णं दोन्निवि तुछा पएसह्याए० असंखेजगुणा॑, जीवत्थिकाए० दबह्याए० अणतगुणे० से चेव पए० सह्याए० असंखेजगुणे॑, पोगलत्थिकाए० दबह्याए० अणतगुणे॑ से चेव पएसह्याए० असंखेजगुणे॑, आगासत्थिकाए० पएसह्याए० अणतगुणे॑ । दारं॑ । (स० ७९)

३ अल्प
बहुतषष्ठ
अस्तिका॑
यद्वारं॑
सन्नं॑ ७

॥१४०॥

प्रत्येकं द्रव्यधृतेनकालभावविशेषसम्बन्धवशादनन्तरा भाविनोऽद्वासमयाः तथा अतीता अपीति सिद्धः उद्गलास्तिकां-
यादनन्तरुणोऽद्वासमयो द्रव्यार्थतये ति । उक्तं द्रव्यार्थतया परस्परमल्पवहुत्वम्, इदानीमेतेपामेव प्रदशार्थतया
तदाह—धर्मास्तिकायोऽधर्मास्तिकाय एतो द्रावपि परस्परं प्रदशार्थतया हुल्यो, उभयोरपि लोकाकाशप्रदशपरि-
माणप्रदशत्वात्, शेषास्तिकायाऽद्वासमयापेक्षया च सर्वस्तोक्तो, ततो जीवास्तिकायः प्रदशार्थतया अनन्तरुणः, जीवा-
स्तिकाये जीवानामनन्तरुणः एकेकस्य च जीवस्य लोकाकाशप्रदशपरिमाणप्रदशत्वात्, तस्मादपि उद्गलास्तिकायः
प्रदशार्थतयाऽनन्तरुणः, कथमिति चेत्, उच्यते, इह कमस्कन्धप्रदशा अपि तावत् सर्वजीवप्रदशो भ्योऽनन्तरुणाः,
एकेकस्य जीवप्रदशस्यानन्तानन्ते: कमपरमाणुभिरावेष्टितपरिवेष्टितत्वात्, किं तुनः सफलुद्गलास्तिकायप्रदशाः?, ततो
मवति जीवास्तिकायात् उद्गलास्तिकायः प्रदशार्थतयाऽनन्तरुणः, तस्मादप्यद्वासमयः प्रदशार्थतयाऽनन्तरुणः, एक-
कस्य उद्गलास्तिकायप्रदशस्य प्रागुक्तक्रमेण तत्तद्रव्यधृतेनकालभावविशेषसम्बन्धभावतोऽनन्तानामतीताऽद्वासमयानाम-
नन्तानामनागतसमयानां भावात्, तस्मादाकाशास्तिकायः प्रदशार्थतयाऽनन्तरुणः, अलोकस्य सर्वतोऽप्यनन्तता-
भावात् ॥ गतं प्रदशार्थतयाऽल्पवहुत्वम्, इदानीं प्रत्येकं द्रव्यार्थप्रदशार्थतयाऽल्पवहुत्वमाह—सर्वस्तोक्तो धर्मास्ति-
कायो द्रव्यार्थतया, एकत्वात्, प्रदशार्थतयाऽसत्त्वेषुरुणः, लोकाकाशप्रदशपरिमाणप्रदशात्मकत्वात्, एवमधर्मास्ति-
कायसुत्रमपि भावनीयम्, आकाशास्तिकायो द्रव्यार्थतया सर्वस्तोक्तः, एकत्वात्, प्रदशार्थतयाऽनन्तरुणः: अपरिमि-

प्रज्ञापता-
या: मठ-
य० षुतो.

॥१४६॥

संभवात्, तथा यैत्रतोऽप्यग्रं परमाणुरमुहिमन् कालेऽवगाहिष्यते । इत्येवमनन्ता एकस्य परमा-
णोभाविनः संयोगाः, यथैकस्य परमाणोलथा सर्वेषां परमाणूनां, तथा द्विप्रदशकादीनामपि स्कन्धानामनन्तप्रदेश-
स्कन्धप्रदेशानां प्रत्येकं ततोऽप्रदशाद्यवगाहभेदतो भिन्नभिन्नकाला अनन्ता भाविनः संयोगाः, तथा कालतोऽ-
प्यग्रं परमाणुरमुहिमन्नाकाशप्रदेशे एकसमयस्थितिको द्विसमयस्थितिक इत्येवमेकस्यापि परमाणोरकस्मिन्नाकाशप्रद-
शोऽसहस्र्या भाविनः संयोगाः एवं सर्वेषांपि आकाशप्रदेशेऽप्रत्येकमसहस्र्या भाविनः संयोगाः ततो भूयो भूयस्तथा-
काशप्रदेशेऽप्राद्यतो कालतो भाविनः संयोगाः, यथा चैकस्य परमाणोलथा सर्वेषां पर-
माणूनां सर्वेषां च प्रत्येकं द्विप्रदेशिकादीनां स्कन्धानां, तथा भावतोऽप्यग्रं परमाणुरमुहिमन् काले एकगुणकालको
भवतीलेवमेकस्यापि परमाणोभिन्नभिन्नकाला अनन्ताः संयोगाः, यथा चैकस्य परमाणोलथा सर्वेषां पर-
माणूनां स्कन्धानां पृथक् पृथक् अनन्ता भावतः पुरस्कृतसंयोगाः, तदेवमेकस्यापि परमाणूनां सर्वेषां
ध्येयकालभावविशेषस्मृत्यवशादनन्ता भाविनः समया उपलब्धाः, यथैकस्य परमाणोलथा सर्वेषां परमाणूनां सर्वेषां
च प्रत्येकं द्विप्रदेशिका(दी)नां स्कन्धानां, त चैतत् परिणामिकालवस्तुव्यतिरेके परिणामिपुरुषलक्ष्मिकायादिव्यतिरेके
चौपष्ठते, ततः सर्वमिदं तात्त्विकमवसेयं, उक्तं च—“संयोगपुरुस्कारश्च नाम भाविनि हि युज्यते काले । च दि

संयोगपुरुस्कारो ग्रस्तां केषांच्छुपपन्नः॥१॥” इति, यथा च सर्वेषां परमाणूनां सर्वेषां च द्विप्रदेशिकादीनां स्कन्धानां

३ अ
चहुत्वप
अस्तिका
यद्वार
सत्रं ७

॥१४७॥

लपरमाणुनामिव स्कन्धत्वायोगात्, अद्भासमयारु परस्परनिरपेक्षा एव, चर्तमानसमयभावे पूर्वपरसमययोरभावात्, ततो न स्कन्धत्वपरिणामः, तद्भावाच नाद्भासमयः प्रदेशाः, किं ह पृथग् द्रव्याणयेवेति ॥ सम्प्रत्यमीपां धमांस्तिकायादीनां सर्वेषां युगपत् द्रव्यार्थप्रदेशार्थतयाऽल्पचहुत्वमाह—धमांस्तिकायोऽधममांस्तिकाय एते त्रयोऽपि द्रव्यार्थतया हुल्याः सर्वस्तोकाथ, प्रत्येकमेकसख्याक्तवात्, तेभ्यो धमांस्तिकायोऽधममांस्तिकाय एतो द्रावपि प्रदेशार्थतयाऽसङ्घेयगुणौ, स्वस्थाने हु परस्परं हुल्यो, ताभ्यां जीवास्तिकायो द्रव्यार्थतयाऽनन्तर्युणः, अनन्तानां जीवद्रव्याणां भावात्, स एव जीवास्तिकायः प्रदेशार्थतयाऽसङ्घेयगुणः, प्रतिजीवमसङ्घेयानां प्रदेशानां भावात्, तस्मादपि प्रदेशार्थतया जीवास्तिकायात् पुद्लास्तिकायो द्रव्यार्थतयाऽनन्तर्युणः, प्रतिजीवप्रदेशज्ञानायरणीयादिकस्मैपुद्ललस्कन्धानामप्यनन्तानां भावात्, स एव पुद्लास्तिकायः प्रदेशार्थतयाऽसङ्घेयगुणः, अत्र भावना प्राप्तिः, तस्मादपि प्रदेशार्थतया हुल्लास्तिकायात् अद्भासमयो द्रव्यार्थप्रदेशार्थतयाऽनन्तर्युणः, अत्रापि भावना प्राप्तिः, तस्मादप्याकाशास्तिकायः प्रदेशार्थतया अनन्तर्युणः, सर्वाख्यपि दिशु तस्यान्ताभावात्, अद्भासमयस्य च मनुष्यस्त्रमात्रभावात् ॥ गतमस्तिकायद्वारम्, इदानीं चरमद्वारमाह—

एप्सि एं भर्ते ! जीवाणं चरिमाणं अचरिमाण य क्यरे क्यरोहितो अप्पा वा बहुया वा तुछा वा विसेसाहिया वा ?, गोपमा ! सब्त्थोवा जीवा अचरिमा चरिमा अणंतर्युणा । दारि । (सू० ८०)

प्रसापना-
या। माल-
य० पृत्तों।

॥१४२॥

तत्वात्, जीवास्तिकायोऽद्व्याधीतया सर्वसोकः, प्रदेशाधीतयाऽसङ्गेयगुणः, प्रतिजीवं लोकाकाशप्रदेशपरिमाण-
प्रदेशभावात्, तथा सर्वसोकः पुद्गलास्तिकायोऽद्व्याधीतया, द्रव्याणां सर्वत्रापि सोकत्वात्, स एव पुद्गलास्तिका-
यस्तत्तद्व्यापेष्या प्रदेशाधीतया चिन्त्यमानोऽसङ्गेयगुणः, ननु वहवः खलु जगत्तन्तप्रदेशका अपि स्कन्धा विद्यन्ते
ततोऽनन्तगुणः कसात्र संभवन्ति ?, तद्युक्तं वसुतस्यापरिज्ञानात्, इह हि स्वल्पा अनन्तप्रदेशकाः स्कन्धाः पर-
माणवादयस्तत्विवहवः, तथा च वश्यति सूत्रम्—“सधातयोवा अणंतपप्तिया सुंधा दब्ड्याए, परमाणुपोर्याला
दब्ड्याए अणंतगुणा, संखेजपप्तिया सुंधा दब्ड्याए संखेजगुणा, असंखेजपप्तिया सुंधा दब्ड्याए असंखेज-
गुण” इति, ततो यदा सर्व एव पुद्गलास्तिकायः प्रदेशाधीतया चिन्त्यते तदोऽनन्तप्रदेशकानां स्कन्धानामतिसीक-
त्वात् परमाणुनां चातिवहुत्वात् तेषां च पृथक् पृथक् द्रव्यत्वात् असङ्गेयप्रदेशकानां च स्कन्धानां परमाणुपेष्यवा-
प्रदेशाधीतया न पृच्छ्यते, कुतः ? इत्याह—प्रदेशाभावात्, आह—कोऽजगदासमयानां द्रव्याधीतानिवामो ?, चारता
प्रदेशाधीतया तेषां विद्यते एव, तथाहि—यथोऽनन्तानां परमाणुनां समुदायः स्कन्धो भृण्यते स च प्रत्यं गत-
स्थात्, परमाणुनां समुदायः तदा स्कन्धो भृति यदा ते परस्परसामेष्यत्वा परिमयन्ते, परस्परमिरपेष्यनां केव-

५ अत्य
वात्सप्तपदे
जस्तिका
सूत्रं ७

॥१४३॥

उपरसापूनामिव स्कन्धत्वायेगात्, अद्वासमयास्तु परस्परनिरपेक्षा एव, चर्तमानसमयभावे पूर्वोपरसमययोरभावात्, ततो न स्कन्धत्वपरिणामः, तद्वावाच नाद्वासमयः प्रदेशाः, किं हु पृथग् द्रव्याणयेवेति ॥ सम्प्रत्यभीपां घन्मास्तिकायादीनां सर्वेषां युगमत् द्रव्यार्थप्रदेशार्थतयाऽल्पबहुत्यमाह—धन्मास्तिकायोऽधन्मास्तिकाय आकाशास्तिकाय एते ऋयोऽपि द्रव्यार्थतया तुल्याः सर्वस्तोकाश्च, प्रत्येकमेकसङ्ख्याकृत्वात्, तेभ्यो धन्मास्तिकायोऽधन्मास्तिकाय एतो द्वावपि प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणौ, स्वस्थाने हु परस्परं तुल्यौ, ताभ्यां जीवास्तिकायो द्रव्यार्थतयाऽनन्तगुणः, अनन्तानां जीवद्रव्याणां भावात्, स एव जीवास्तिकायः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयानां ग्रदेशानां भावात्, तस्मादपि प्रदेशार्थतया जीवास्तिकायात् पुद्लास्तिकायो द्रव्यार्थतयाऽनन्तगुणः, प्रतिजीवमसङ्ख्येयानां जीवायरणीयादिकम्पुद्लस्कन्धानामप्यनन्तानां भावात्, स एव पुद्लास्तिकायः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणः, अत्र भावना प्रागिव, तस्मादपि प्रदेशार्थतया पुद्लास्तिकायात् अद्वासमयो द्रव्यार्थप्रदेशार्थतयाऽनन्तगुणः, अत्रापि भावना प्रागिव, तस्मादप्याकाशास्तिकायः प्रदेशार्थतया अनन्तगुणः, सर्वास्वपि दिशु तस्मान्ताभावात्, अद्वासमयस्य च मनुष्यस्येत्रमात्रमायात् ॥ गतमस्तिकायद्वारम्, इदानीं चरमद्वारमाह—

एप्सि एं भांते ! जीवाणं चरिमाणं अचरिमाण य क्यरे क्यरेहितो अप्पा वा बहुमा वा तुल्या वा विसेसाहित्या वा ?,
 गोपमा ! सब्त्थोवा जीवा अचरिमा चरिमा अण्ठंगुणा । दारं । (सू० ८०)

प्रश्नपता-
योः मठ-
य० शृंगी।

इह येषा चरमो भवः संभवी योग्यतयाऽपि ते चरमा उच्यन्ते, ते चाथीति भव्याः, इतरे अचरमा—अभव्याः-
सिद्धांश्, उभयेषामपि चरमभव्याभावात्, तत्र स्तोका अचरमा:, अभव्यानां सिद्धाना च समुदितानामप्यजघन्यो-
त्कथयुक्तान्तकपरिमाणत्वात्, तेभ्योऽनन्तगुणाश्रमाः, अजघन्योत्कृष्टानन्तकपरिमाणत्वात्॥ गते चरमद्वारम्,
अधुना जीवद्वारमाह—

एषसि यं भंते ! जीवाणं पोगलाणं अद्वासमयाणं सबदवाणं सबप्रप्ताणं सबपञ्जवाणं कपरे कपरेहितो अप्या वा

यहुपा वा तुला वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सबत्योवा जीवा पोगला अणंतगुणा अद्वासमया अणंतगुणा सबदवा-
विसेसाहिया सबप्रप्ताणा अणंतगुणा । दारं । (श० ८१)

सर्वतोका जीवाः, तेभ्यः पुद्ला अनन्तगुणाः, तेभ्योऽद्वासमया अनन्तगुणाः, अत्र भावना प्राप्येव कृता,
तेभ्योऽद्वासमयेभ्यः सर्वद्रव्याणि विशेषाधिकानि, कथमिति चेत्, उच्यते, इह येऽनन्तरमद्वासमयाः पुद्लेभ्योऽ-
द्वन्द्वाणि उक्तासौ प्रत्येकं द्रव्याणि ततो द्रव्यचिन्तायां तेऽपि परिगृह्णन्ते तेऽपि च मध्ये सर्वजीवद्रव्याणि सर्वपुद्ल-
तेऽपि विशेषेभ्यमि नामगविकृतं जाते इत्यद्वासमयेभ्यः सर्वद्रव्याणि विशेषाधिकानि, तेभ्यः सर्वप्रदेशो अनन्तगुणाः,

३ अल्प-
चहुत्प्रद
चरमजी-
चरमारे च
८०-८१

॥१४६॥

आकाशानन्तत्वात्, तेभ्यः सर्वपर्यवा अनन्तगुणा, एकैकसिन्नाकाशप्रदेशेऽनन्तानामगुरुलघुपर्याणां भावात् ॥
गतं जीवद्वारम्, अधुना क्षेत्रद्वारमाह—

योनाणुवाएणं सब्दयोवा जीवा उहुलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखेज्ञगुणा तेलुके

धेत्रस्यानुपातः—अनुसारः क्षेत्रानुपातः तेन चिन्त्यमाना जीवाः सर्वस्तोका ऊङ्गलोकतिर्यग्लोके, इह ऊङ्गलो-
कस्य यदधस्तनमाकाशप्रदेशप्रतरमेष ऊङ्गलोकतिर्यग्लोकः, तथा-
प्रवचनप्रसिद्धेः, इयमत्र भावना—इह सामस्तेन चतुर्दशरज्ज्वात्मको लोकः, स च त्रिधा भिद्यते, तद्यथा—उङ्ग-
लोकः तिर्यग्लोकोऽधीलोकश्च, रुचकाचैतेषां विभागः, तथाहि—रुचकस्योपरि-
षान्नवयोजनशतानि तिर्यग्लोकः; तस्य च तिर्यग्लोकस्याधस्तादधीलोकः उपरिषादुङ्गलोकः, देशोनससरज्जुग्रमाण-
कञ्जलोकः समधिकससरज्जुग्रमाणोऽधीलोकः मध्येऽषादशयोजनशतोच्छ्रयस्तिर्यग्लोकः, तत्र रुचकसमाङ्गुतालभा-
गान्नवयोजनशतानि गत्वा यज्योतिश्चक्ष्योपरितनं तिर्यग्लोकसमवन्धि एकप्रादेशिकमाकाशप्रतरं ततिर्यग्लोकप्रतरं
तस्य चोपरि यदेकप्रादेशिकमाकाशप्रतरं तदृङ्गलोकप्रतरं ते हौ अप्यृङ्गलोकतिर्यग्लोक इति व्यवहिष्यते, तथाअना-
दिप्रवचनपरिभाषाप्रसिद्धेः, तत्र वर्तमानाः जीवाः सर्वस्तोकाः, कथमिति चेत्, उच्यते, इह ये ऊङ्गलोकान्तिर्यग्लो-

मृत्युपाना-
योः मल-
य० वृत्तीं

॥१४४॥

के तिर्यग्लोकाद्वृत्तोके (च) समुत्पद्यमाना विवक्षितं प्रतरद्यं स्पृशन्ति ये च तत्रस्या एव केचन तत्प्रतरद्याध्या-
सिनो वर्तन्ते ते किंल विवक्षिते प्रतरद्ये वर्तन्ते, नान्ये, ये उन्नद्वृत्तोकादधोलोके समुत्पद्यमानास्त्वतरद्यं स्पृ-
शन्ति ते न गण्यन्ते, ते पां सूत्रान्तरविषयत्वात्, ततः स्तोका एवाधिकृतप्रतरद्यवर्तिनो जीवाः, नद्वृत्तोकगता-
नामपि सर्वजीवानामसङ्ख्ययो भागोऽनवरतं ग्रियमाणोऽवाप्यते, ते च तिर्यग्लोके समुत्पद्यमाना विवक्षितं प्रतरद्यं
स्पृशन्तीति कथमधिकृतप्रतरद्यसंस्पार्शीनः स्तोकाः ?, तद्युक्तं, वस्तुतत्वापरिज्ञानात्, तथाहि—यद्यपि नामोद्वृ-
त्तोकगतानां सर्वजीवानामसङ्ख्ययो भागोऽनवरतं ग्रियमाणोऽवाप्यते तथापि न ते सर्वे एव तिर्यग्लोके समुत्पद्यन्ते,
प्रभृततराणामधोलोके ऊद्वृत्तोके च समुत्पादात्, ततोऽधिकृतप्रतरद्यवर्तिनः सर्वस्तोका एव, तेभ्योऽधोलोकतिर्य-
ग्लोके विशेषाधिकाः, इह यदधोलोकस्योपरितनमेकप्रादेशिकमाकाशप्रदेशप्रतर- य च तिर्यग्लोकस्य सर्वीष्टसनमेक-
प्रादेशिकमाकाशप्रदेशप्रतरमेतद्वद्यमप्यधोलोकतिर्यग्लोक इत्युच्यते, तथाप्रबन्धनप्रसिद्धः, तत्र ये विशेषत्वात् तत्र-
स्थतया वा वर्तन्ते ते विशेषाधिकाः, कथमिति चेत्, उच्यते, इह येऽधोलोकान्तिर्यग्लोके तिर्यग्लोकाद्वृत्तोके
विषयितप्रतरद्यवर्तिनो, ये उन्नरधोलोकाद्वृत्तोके समुत्पद्यमानास्त्वतरद्यं स्पृशन्ति ते न परिपूर्णन्ते, तेषां सूत्रा-
न्तविषयत्वात्, केवलमद्वृत्तोकादधोलोके विशेषाधिका इसधोलोकाचिर्यग्लोके समुत्पद्यमाना ऊद्वृत्तोकाप्रेषणा

३. अस्य-
चहुत्वप-
क्षेत्रानुसा-
वदपन्न
सू. ८२

॥१४५॥

विशेषाधिका अवाप्तते ततो विशेषाधिका; तेभ्यस्तिर्थलोकवर्त्तिनोऽसङ्ख्येयगुणा; उक्तस्येत्राद्विकाचिर्यन्तोकक्षेत्र-
सासङ्ख्येयगुणत्वात्, तेभ्यश्लौक्ये—निलोकसंस्पर्शिनोऽसङ्ख्येयगुणा; इह ये केवले ऊङ्गलोकेऽधोलोके
वा वर्तन्ते ये च विग्रहगत्या ऊङ्गलोकतिर्थगत्या सृशन्ति ते न गण्यन्ते, किं तु ये विग्रहगत्यापन्नास्तीनपि लोकान्
सृशन्ति ते परिग्राहा; सूत्रस्य विशेषविषयत्वात्, ते च तिर्थगत्यात्म्योऽसङ्ख्येयगुणा एव, कथमिति चेत्,
उच्यते, इह वहवः प्रतिसमयमृद्धिलोकेऽधोलोके च सूक्ष्मनिगोदा उद्वर्तन्ते, ये हु तिर्थगत्यात्म्योऽसङ्ख्येयगुणा
उद्वर्तन्ते अर्थादधोलोके ऊङ्गलोके वा केचित्सिंहेव वा तिर्थगत्यात्म्योऽसङ्ख्येयगोदा उद्वर्तन्ते ततो न ते लोकत्रयसंस्पर्शिन इति
नाधिकृतसूत्रविषया; तत्रोङ्गलोकाधोलोकगतानां सूक्ष्मनिगोदानासुद्वर्तमानानां मध्ये केचित् स्वस्थाने एवोङ्गलो-
केऽधोलोके वा सुत्पद्यन्ते केचित्यर्थगतेके, तेभ्योऽसङ्ख्येयगुणा अधोलोकगता ऊङ्गलोकेऽधोलोके
सुत्पद्यन्ते, ते च तथोत्पद्यमानास्तीनपि लोकान् सृशन्तीत्यसङ्ख्येयगुणा; कथं पुनरतदवसीयते यदुत एवप्रमाणा
वहवो जीवाः सदा विग्रहगत्यापन्नाः लभ्यन्ते इति चेत् ?, उच्यते, युक्तिवशात्, तथाहि—प्रागुक्तमिदमत्रैव सूत्रं
पर्यासद्वारे—“सव्योवा जीवा नोपज्ञता॒ नोअपज्ञता॑ अपज्ञता॒ अनंतगुणा॑ पञ्जता॒ संखेज्ञगुणा॑” इति, त एवं
नामापयोसा वहवः येनतेभ्यः पर्यासाः सङ्ख्येयगुणा॑ एव नासङ्ख्येयगुणा॑ नाप्यनन्तगुणा॑; ते चापयोसा वहवोऽन्तर्गतो
वर्तमाना लभ्यन्ते इति, तेभ्य ऊङ्गलोके—ऊङ्गलोकावस्थिता असङ्ख्येयगुणा॑; उपपातक्षेत्रस्यातिवहृत्वात्. असङ्ख्ये-

प्रज्ञापना-
यः मल-
य० एती-

याना च भागानामुद्वत्तेनायाश संभवात्, तेभ्योऽधोलोके—अधोलोकवर्त्तिनो विशेषाधिका; जहौलोकवैश्रादधी-
लोकवैश्रादधिकत्वात् । तदेवं सामान्यतो जीवानां धैत्रानुपातेनाल्पवड्हमुक्तम्, इदानीं चतुर्विद्युत्पक्ष-
क्रमण तदभिधित्सुः प्रथमतो नैरविकाणामाह—

॥१४४॥

स्वेताणुवाएपं सब्बथ्योवा नेइया तेलोके अहोलोपतिरियलोए असंखेजगुणा, अहोलोए असंखेजगुणा ॥ स्वेताणुवाएपं

सूत्रं ८३
याऽल्प
वहत्वप
गत्यपेक्ष-

असंखेजगुणा तिरियलोपतिरियलोए अहोलोपतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखेजगुणा तेलोके
उहूलोपतिरियलोए असंखेजगुणा अहोलोए विसेसाहिया ॥ स्वेताणुवाएपं सब्बथ्योवा ओ तिरियलोपतिरियलोए उहूलोप-
गुणाओ तिरियलोए संखेजगुणाओ तेलोके संखेजगुणाओ अहोलोपतिरियलोए संखेजगुणाओ अहोलोप-
गतिरियलोए संखेजगुणाओ ॥ स्वेताणुवाएपं सब्बथ्योवा मणुस्ता तेलोके उहूलोपतिरियलोए असंखेजगुणा अहोलो-
पतिरियलोए संखेजगुणा अहोलोपतिरियलोए संखेजगुणा अहोलोपतिरियलोए संखेजगुणा । स्वेताणुवाएपं सब्बथ्योवा
लोए संखेजगुणाओ तिरियलोए संखेजगुणाओ ॥ स्वेताणुवाएपं सब्बथ्योवा देवा उहूलोपतिरियलोए असंखेज-
गुणा तेलोके संखेजगुणा अहोलोपतिरियलोए संखेजगुणा अहोलोपतिरियलोए संखेजगुणा । स्वेताणुवा-

॥१४५॥

एषं सब्दयोवाओ देवीओ उड्डलोए उहूलोयतिरियलोए असंख्यगुणाओ तेलोके संख्यगुणाओ अहोलोयतिरियलोए

संख्यजगुणाओ अहोलोए संख्यजगुणाओ तिरियलोए संख्यजगुणाओ (सू० ८३)

‘श्रानुपातेन’ श्रानुपारेण नैरयिकाश्रित्यमानाः सर्वस्तोकाल्लोक्ये—लोकत्रयसंस्पर्शिनः, कथं लोकत्रयसंस्पर्शिनो नैरयिकाः कथं वा ते सर्वस्तोकाः इति चेत् ?, उच्यते, इह ये मेरुशिखरे अजननदधिमुखपर्वतशिखररादिषु या वापीषु वर्तमाना मत्स्यादयो नरकेषु विश्वपन्ति ते किल श्रैलोक्यमपि स्मृशन्ति नारकन्यपदेशं च उभन्ते तत्कालमेव नरकेषु प्रतिसंवेदनात्, ते चेत्थंभूताः कृतिपथे इति सर्वस्तोकाः, अन्ये हु व्याचक्षते-नारका एव यथोक्तवापीषु तिर्यक्पञ्चनिद्रियतयोत्पद्यमानाः समुद्धातवशतो विश्वनिजात्मप्रदशदण्डाः परिगृह्णन्ते, ते हि किल तदा नारका एव निविचादं, तदायुष्टप्रतिसंवेदनात्, श्रैलोक्यसंस्पर्शिनश्च, यथोक्तवापीयीवद्यात्मप्रदशदण्डस्य विश्वसत्वादिति, तेभ्योऽधोलोकतिर्यग्लोके—अधोलोकतिर्यग्लोकसञ्चामाना यथोक्तप्रतरद्वयस्य संस्पार्शिनोऽसङ्घेयगुणाः, यतो वहवोऽसङ्घेयेषु द्वीपसमुद्रेषु पञ्चनिद्रियतिर्यग्निका नरकेषु प्रदशदसम्बोधीपसमुद्रात्मकं क्षेत्रमसङ्घेयगुणमित्यतो भवन्त्यसङ्घेयगुणाः, अन्ये त्वमिदधति-नारका एवासङ्घेयेषु द्वीपसमुद्रेषु तिर्यक्पञ्चनिद्रियतयोत्पद्यमाना मारणान्तिकसमुद्धातेन विश्वनिजात्मप्रदशदण्डा द्रष्टव्याः, ते हि नार-

प्रशासना-
या: मल-
य० मुसी.

याना च भागानामुद्दत्तनायाश संभवात्, तेष्योऽधीडोके—अधीडोकवर्तिनो विशेषाधिकाः, उद्भीडोकस्थेशादधी-
टोकव्येत्रस्य विशेषाधिकत्वात् । तदेवं सामान्यतो जीवानां क्षेत्रानुपातेनात्पवडुत्वमुक्तम्, इदानीं चतुर्गीतिदण्डक-
क्रमेण तदभिधित्सुः प्रथमतो नैरविकाणामाह—

॥१४५॥

स्वेच्छाण्वाएणं सब्त्योवा नेरइया तेलोके अहोलोए असंखेजगुणा, अहोलोए असंखेजगुणा ॥ स्वेच्छाण्वाएणं
सब्त्योवा तिरियस्तजोणिया उहुलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए निसेसाहिया तिरियलोए असंखेजगुणा तेलोके
असंखेजगुणा उहुलोए असंखेजगुणा अहोलोए विसेसाहिया ॥ स्वेच्छाण्वाएणं सब्त्योवा जी तिरियस्तजोणियो उहुलोए
उहुलोयतिरियलोए असंखेजगुणाजी तेलोके संखेजगुणाजी अहोलोयतिरियलोए संखेजगुणाजी अहोलोए संखेजगु-
णाजी तिरियलोए संखेजगुणाजी ॥ स्वेच्छाण्वाएणं सब्त्योवा मणुस्ता तेलोके उहुलोयतिरियलोए असंखेजगुणा अहोलो-
यतिरियलोए संखेजगुणा उहुलोए संखेजगुणा अहोलोए संखेजगुणा तिरियलोए संखेजगुणा । स्वेच्छाण्वाएणं सब्त्योवा
मणुस्तीजी तेलोके उहुलोयतिरियलोए संखेजगुणाजी अहोलोयतिरियलोए संखेजगुणाजी उहुलोए संखेजगुणाजी अहो-
लोए संखेजगुणाजी तिरियलोए संखेजगुणाजी ॥ स्वेच्छाण्वाएणं सब्त्योवा देवा उहुलोए उहुलोयतिरियलोए जसंखेज-
गुणा तेलोके संखेजगुणा अहोलोए संखेजगुणा तिरियलोए संखेजगुणा । स्वेच्छाण्वा-

३ अल्प
वहत्वप-
गत्यपेक्ष-
याऽत्प्य०
सूत्रं. ८३

॥१४६॥

ते तथा तिर्यग्योनिकह्यायुःप्रतिसंवेदनात् तिर्यग्योनिकश्चियथ ततः सङ्ख्येयगुणाः, ताभ्योऽधीलोकतिर्यग्लोके—
अधीलोकतिर्यग्लोकसञ्ज्ञे प्रतरद्वये वर्तमानाः सङ्ख्येयगुणाः, वहवो हि नारकादयः समुद्रधातमन्तरेणापि तिर्य-
ग्लोके तिर्यग्येन्द्रियस्त्रीत्वेनोत्पवन्ते तिर्यग्लोकवर्त्तनश्च जीवास्तिर्यग्योनिकश्चीत्वेनाधीलोकिकव्रामेष्वपि च ते
च तयोत्पवन्ताना यथोक्तं प्रतरद्वयं स्पृशन्ति तिर्यग्योनिकह्यायुःप्रतिसंवेदनाच तिर्यग्योनिकश्चियोऽपि, तथाऽधी-
लोकिकप्राप्ता योजनसहस्रावगाहा: पर्यन्तेऽवार्क कचित्प्रदेशे नवयोजनशतावगाहा: अपि तत्र काश्चित्तिर्यग्योनिक-
श्चियोऽवस्थानेनापि यथोक्तप्रतरद्वयाध्यासिन्यो वर्त्तन्ते ततो भवन्ति पूर्वोक्ताभ्यः सङ्ख्येयगुणाः, ताभ्योऽधीलोके
सङ्ख्येयगुणाः, यतोऽधीलोकिकप्राप्ताः सर्वेऽपि च समुद्रा योजनसहस्रावगाहा: ततो नवयोजनशतानामधस्तात् या
पत्तेन मत्सीप्रस्थितिकालिर्यग्योनिकश्चियस्ताः स्वस्थानत्वात् प्रभूता इति सङ्ख्येयगुणाः, धेन्नस्य सङ्ख्येयगुणत्वात्,
ताभ्यस्तिर्यग्लोके सङ्ख्येयगुणाः। उक्तं तिर्यग्यतिमप्यधिकुलाह्पवडुत्वम्, इदानीं मनुष्यगतिविषयमाह—धेन्नात्-
पत्तेन मनुष्याधिक्त्वमानाश्चलोक्ये—त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः सर्वस्तोकाः, यतो ये ऊर्ढ्वोक्तादधीलोकिकव्रामेषु समु-
द्धिपत्तस्वये मारणात्तिकसमुद्रधातेन समवहता भवन्ति ते केचित् समुद्रधातवशाद् चहित्तिर्गतेः स्वात्मप्रदेशेन्द्रीनपि
ज्ञेकान् स्पृशन्ति येऽपि चान्ये वैकियसमुद्रधातमाहारकसमुद्रधात वा गताः [प्राप्ताः] तथाविधप्रयत्नविशेषात् दूर-
तरमुद्धार्थोविक्षिप्तात्मप्रदेशाः ये च केवलिसमुद्रधातगतात्तेऽपि त्रीनपि ज्ञेकान् स्पृशन्ति स्तोकाश्चेति सर्वस्तोकाः,

पद्मापना-
या: मल-
य० पृष्ठी।

॥१४६॥

कायुः प्रतिसंवेदनावारका उद्धर्माना अपि असङ्गेयाः प्राप्यन्ते इति प्रागुक्तेभ्योऽसङ्गेयगुणाः, तेभ्योऽधोलोकेऽस-
ङ्गेयगुणाः, तस्य तेषां स्वस्थानत्वात् । उक्तं नारकगतिमधिकृत्य क्षेत्रानुपातेन लिप्वहुत्वम्, हदान्मो तिर्यग्नितमधि-
कृत्याह—इदं सर्वमपि सामान्यतो जीवस्त्रमिव भावनीयं, तदपि तिरथं एव सूक्ष्मनिगोदानधिकृत्य भावितम्,
अथुना तिर्यग्नोनिकश्चियश्चित्यमानाः सर्वस्तोकाः जड्डलोके, इह मन्दराद्विचाप्तिरथतिर्यग्निकाः शिवो भवन्ति, ताथ धेन्नस्यालिप्वत्वात् सर्वस्तोकाः, ताथ्य
जड्डलोकतिर्यग्लोकसञ्चे प्रतरद्वये वर्तमानाः असङ्गेयगुणाः, कथमिति चेत् ?, उच्यते,
यावत्सहस्रारद्वलोकसावद्वा अपि गम्भेयुक्तकान्तिकतिर्यग्नेन्द्रिययोनिषूलपद्धत्ते किं पुनः शेषकायाः ?, ते हि
यथासभवमुपरिवर्त्तनोऽपि तत्रोत्पद्धत्ते, ततो ये सहस्रारन्ता देवा अन्येऽपि च शेषकाया जड्डलोकान्तिर्यग्लोके
तिर्यग्नेन्द्रियस्तीत्येन तदायुः प्रतिसंवेदयमाना उत्पद्धत्ते यास्तिर्यग्लोकवर्त्तन्यस्तिर्यग्नेन्द्रियस्तीय जड्डलोके देव-
त्वेन शेषकायत्वेन चोत्पद्धयमाना मारणान्तिकसमुद्धातेनोत्पत्तिदेवे निजनिजात्मप्रदेशदण्डान् विश्वपन्ति ता-
ययोक्तं प्रतरद्वयं स्पृशन्ति तिर्यग्नोनिकश्चियश्च तास्ततोऽसङ्गेयगुणाः, धेन्नस्यासङ्गेयगुणत्वात्, ताभ्यस्तोक्ये
यन्ते जड्डलोकाद् देवादयोऽप्यधोलोके च ते समवहता निजनिजात्मप्रदेशदण्डेश्चीनपि लोकान् स्पृशन्ति प्रभूताथ्

३ अल्प-
वहुत्वपदे
गत्यपश्च-
याऽल्प०
सूत्रं ८

॥१४७॥

त्रैलोक्यस्पर्शिन्यः, ऊर्ज्ज्वलोकादधोलोके समुत्पत्सना मारणान्तिकसमुद्धातवशविनिर्गतद्वारतरात्मप्रदेशानामथवा वैक्रियसमुद्धातगतानां कवलिसमुद्धातगतानां वा त्रैलोक्यसंस्पर्शनात् तासां चातिसोक्तवमिति सर्वसोकाः, ताभ्य ऊर्ज्ज्वलोकतिर्यग्लोके—ऊर्ज्ज्वलोकतिर्यग्लोकसञ्ज्ञे प्रतरद्वये सङ्ख्येयगुणाः वैमानिकदेवानां शेषकालाणां चौर्ज्ज्वलोकात् तिर्यग्लोके मनुष्यस्त्रीत्वेनोत्पचमानानां तथा तिर्यग्लोकगतमनुष्यस्त्रीणामूर्ज्ज्वलोके समुत्पत्सनां मारणान्तिकसमुद्धातवशात् दूरतरमूर्ज्ज्विद्यसात्मप्रदेशानामधापि कालमुकुवैत्तीनां यथोक्तप्रतरद्वयसंस्पर्शनभावात् तासां चोभयासामपि वहुतरत्वात्, ताभ्योऽधोलोकतिर्यग्लोके—प्रागुक्तस्वरूपे प्रतरद्वयरूपे सङ्ख्येयगुणाः, तिर्यग्लोकादमनुष्यस्त्रीभ्यः शेषभ्यो वाऽधोलोकिकग्रामेषु यदिवाऽधोलोकिकग्रामरूपात् शेषाद्वा तिर्यग्लोके मनुष्यस्त्रीत्वेनोत्पित्सनां कासाच्चिदयोलोकिकग्रामस्ववस्थानतोऽपि यथोक्तप्रतरद्वयसंस्पर्शसंभवात् तासां च प्रागुक्ताभ्योऽतिरहुत्वात्, ताभ्योऽपि ऊर्ज्ज्वलोके सङ्ख्येयगुणाः, क्रीडाथै चैत्यवन्दननिमित्तं वा सौमनसादितु प्रभृततराणां विद्याधरीणां (गमन)-संभवात्, ताभ्योऽप्ययोलोके सङ्ख्येयगुणाः, स्वस्थानत्वेन तत्रापि वहुतराणां भावात्, ताभ्यस्तिर्यग्लोके सङ्ख्येयगुणाः, धैत्रस्य सङ्ख्येयगुणत्वात् स्वस्थानत्वाच । गतं मनुष्यगतिमधिकृत्याल्पवहुत्वम्, इदानीं देवगतिमधिकृत्याह—क्षेत्रानुपातेन चिन्त्यमाना देवाः सर्वस्त्रोकाः ऊर्ज्ज्वलोके, वैमानिकानामेव तत्र भावात् तेषां चाल्पत्वात्, येऽपि भवनपतिप्रभृतयो जिनेन्द्रजन्ममहोत्सवादौ मन्दरादिषु गच्छन्ति तेऽपि स्वल्पा एवेति सर्वस्त्रोकाः, तेभ्य ऊर्ज्ज्वलोकति-

प्रशापना-
या: मल-
य० एतोः

॥१४७॥

तेभ्य ऊङ्क्लोकतिर्यग्नोके—ऊङ्क्लोकतिर्यग्नोकसञ्चकप्रतरद्वयसंपार्शिनोऽसङ्गेयगुणाः, यत हह वैमानिकदेवाः रोप-
फायाथ यथासंभवमूङ्क्लोकातिर्यग्नोके मनुष्यत्वेन समुत्पद्यमाना यथोक्तप्रतरद्वयसंपार्शिनो भवन्ति विद्याधराणाः-
मपि च मन्दरादिषु गमनं तेषां च शुक्रधिरादिपुद्गलेषु संमृद्धिममनुष्याणामुत्पाद इति ते विद्याधरा रुधिरादि-
पुद्गलसम्मिथा यदा गच्छन्ति तदा संमृद्धिममनुष्या अपि यथोक्तप्रतरद्वयसंपर्शेवन्त उपजापन्ते ते धातिवद्व
इत्यसङ्गेयगुणाः, तेभ्योऽधीलोकतिर्यग्नोके—अधीलोकतिर्यग्नोकसञ्चे प्रतरद्वये सङ्गेयगुणाः, यतोऽधीलोकिकग्रा-
ममु समावत एव वहनो मनुष्याः, ततो ये तिर्यग्नोकात् मनुष्येभ्यः शेषकायेभ्यो वाऽधीलोकिकग्राममु गर्भमु-
त्कान्तिकमनुष्यत्वेन संमृद्धिममनुष्यत्वेन या समुत्पितसबो ये चाधीलोकादधीलोकिकग्रामरूपात् शेषादा मनुष्येभ्यः
शेषकायेभ्यो च तिर्यग्नोके गर्भनुकान्तिकमनुष्यत्वेन या संमृद्धिममनुष्यत्वेन या समुत्पुकामासे यथोक्तप्रिल
प्रतरद्वयं स्फुशन्ति बहुतराथ ते तथा स्वस्थानतोउपि केचिदधीलोकिकग्राममु यथोक्तप्रतरद्वयसंपार्शिन इति ते
प्रागुकेभ्यः सङ्गेयगुणाः, तेभ्यः ऊङ्क्लोके सङ्गेयगुणाः, सीमनसादिकीद्वार्थं वैत्यनननिमित्तं या प्रभृतराणां
विद्यापरचारणमुनीनां (गमनागमन) सावात् तेषां च यथायोर्गुणेन रुधिरादिपुद्गलयोगतः संमृद्धिममनुष्यसंभवात्,
तेभ्योऽधीलोके सङ्गेयगुणाः, स्वस्थानत्वेन बहुत्वमावात्, तेभ्यस्तिर्यग्नोके सङ्गेयगुणाः, वैत्यन सङ्गेयगुणत्वात्
स्वस्थानत्वात् । सम्प्रति वैत्यानुपातेन मानुषीविषयमल्पबहुत्वमाह— ये वैत्यानुपातेन मानुषीविषयमल्पबहुत्वमाह—

३ अल्प
बहुत्वप-
गत्यपेक्ष-
याऽल्प ०
सूत्रं ८३

॥१४८॥

खेचाण्वाएणं सब्त्थोवा भवण्वासी देवा उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असंखेजगुणा तेलोके संखेजगुणा अहोलोयति-
रियलोए असंखेजगुणा तिरियलोए असंखेजगुणा अहोलोए असंखेजगुणा । खेचाण्वाएणं सब्त्थोवाओ भवण्वासिणीओ
देवीओ उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ तेलोके संखेजगुणाओ अहोलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ
तिरियलोए असंखेजगुणाओ अहोलोए असंखेजगुणाओ ॥ खेचाण्वाएणं सब्त्थोवा वाणमंतरा देवा उड्डलोए उड्डलोयति-
रियलोए असंखेजगुणा तेलोके संखेजगुणा अहोलोए असंखेजगुणा तिरियलोए असंखेजगुणा अहोलोए संखेजगुणा तिरियलोए
संखेजगुणा । खेचाण्वाएणं सब्त्थोवाओ वाणमंतरीओ देवीओ उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ तेलोके
संखेजगुणाओ अहोलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ अहोलोए संखेजगुणाओ तिरियलोए संखेजगुणाओ ॥ खेचाण्वा-
एणं सब्त्थोवा जोइसिया देवा उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असंखेजगुणा तेलोके संखेजगुणा अहोलोयतिरियलोए
असंखेजगुणा अहोलोए संखेजगुणा तिरियलोए असंखेजगुणा । खेचाण्वाएणं सब्त्थोवाओ जोइसिणीओ देवीओ उड्ड-
लोए उड्डलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ तेलोके संखेजगुणाओ अहोलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ अहोलोए संखे-
जगुणाओ तिरियलोए असंखेजगुणाओ ॥ खेचाण्वाएणं सब्त्थोवा वेमाणिया देवा [ग्रन्थांग्रं २०००] उड्डलोयतिरि-
यलोए तेलोके संखेजगुणा अहोलोयतिरियलोए संखेजगुणा अहोलोए संखेजगुणा तिरियलोए संखेजगुणा उड्डलोए
असंखेजगुणा । खेचाण्वाएणं सब्त्थोवाओ वेमाणिणीओ देवीओ उड्डलोयतिरियलोए तेलोके संखेजगुणाओ अहोलो-
यतिरियलोए संखेजगुणाओ अहोलोए संखेजगुणाओ उड्डलोए असंखेजगुणाओ (द्ब० ८४)

प्रज्ञापना-
या: मल्ल-
य० एतो-

॥१४८॥

यर्गलोके— कङ्कलोकतिर्यग्लोकसञ्ज्ञे प्रतरद्वयेऽसङ्ख्येयुणा:, तद्धि ज्योतिष्काणा प्रत्यासन्नमिति स्वस्थानं, तथा भव-
नपतिव्यन्तरज्योतिष्का मन्दरादौ सौधमादिकल्पगताः स्वस्थाने गमागमेन तथा ये सौधमादिषु देवत्यनोपित्सवो
देवायुः प्रतिसंवदयमानाः स्वोप्तिदशमभिगच्छन्ति ते यथोक्ते प्रतरद्वयं स्फुशन्ति ततः सामस्त्येन यथोक्तप्रतरद्वय-
संस्पर्शिनः परिभाव्यमाना अतिवह्व इति शूर्योऽसङ्ख्येयुणा:, तेज्यस्त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः सङ्ख्येयुणा:, यतो
भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कव्यमानिका देवाः तथाविधप्रयत्नविशेषवशतो वैकियसमुद्धातन समवहताः सन्तः त्रीनपि
लोकान् स्फुशन्ति ते चत्यं समवहताः प्राणुकप्रतरद्वयस्पर्शिभ्यः सङ्ख्येयुणा: केवलवेदसोपलभ्यन्ते इति सङ्ख्येय-
गुणाः, तेभ्योऽधोलोकतिर्यग्लोकसञ्ज्ञे प्रतरद्वय वर्तमानाः सङ्ख्येयुणा:, तद्धि प्रतरद्विकं
भवनपतिव्यन्तरदेवानां प्रत्यासन्नतया स्वस्थानं तथा वहनो भवनपतयः स्वभवनस्या: तिर्यग्लोकगमागमेन तथोद्धर्त-
मानाः तथा वैकियसमुद्धातन समवहतास्था तिर्यग्लोकवर्त्तनस्तिर्यग्लोकनिद्रयमनुव्या वा भवनपतिव्यनोत्पथ-
माना भवनपत्यायुएभवनतो यथोक्तप्रतरद्वयसंस्पर्शिनोऽतिवह्व इति सङ्ख्येयुणा:, तेभ्योऽधोलोके सङ्ख्येयुणा:,
रघुष्टत्याल्पवड्डत्वमाह— ‘खेताणुवाएणं इत्यादि, सर्वे देवसन्नमिवाविशेषण भावनीयं । तदेवमुक्तं देवविषयमौषिक-
मल्यवड्डत्वम्, इदानीं भवनपत्यादिविशेषविषयं प्रतिपिपादयिषुः प्रथमतो भवनपतिविषयमाह—

३ अल्प
वड्डत्वपदे
गत्यपेष-
याऽल्प ०
संव. ८३

॥१४८॥

खेचाण्वाएणं सवत्थोवा भवणवासी देवा उडुलोए उडुलोयतिरियलोए असंखेजगुणा तेलोके संखेजगुणा अहोलोयति-
रियलोए असंखेजगुणा तिरियलोए असंखेजगुणा अहोलोए असंखेजगुणा । खेचाण्वाएणं सवत्थोवाओ भवणवासिणीओ
देवीओ उडुलोए उडुलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ तेलोके संखेजगुणाओ अहोलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ
तिरियलोए असंखेजगुणाओ अहोलोए असंखेजगुणाओ ॥ खेचाण्वाएणं सवत्थोवा वाणमत्तरा देवा उडुलोए उडुलोयति-
रियलोए असंखेजगुणा अहोलोयतिरियलोए असंखेजगुणा अहोलोए संखेजगुणा तिरियलोए
तिरियलोए असंखेजगुणा तेलोके संखेजगुणा अहोलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ तेलोके
संखेजगुणा । खेचाण्वाएणं सवत्थोवाओ वाणमत्तरीओ देवीओ उडुलोए उडुलोयतिरियलोए संखेजगुणाओ ॥ खेचाण्वा-
संखेजगुणाओ अहोलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ अहोलोए संखेजगुणाओ तिरियलोए संखेजगुणाओ ॥ खेचाण्वा-
एणं सवत्थोवा जोइसिया देवा उडुलोए उडुलोयतिरियलोए असंखेजगुणा तेलोके संखेजगुणा अहोलोयतिरियलोए
असंखेजगुणा अहोलोए संखेजगुणा । खेचाण्वाएणं सवत्थोवाओ जोइसिणीओ देवीओ उडु-
लोए उडुलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ तेलोके संखेजगुणाओ अहोलोयतिरियलोए असंखेजगुणाओ अहोलोए संखे�-
जगुणाओ तिरियलोए असंखेजगुणाओ ॥ खेचाण्वाएणं सवत्थोवा वेमाणिया देवा [मन्त्रांग्रं २०००] उडुलोयतिरि-
यलोए तेलोके संखेजगुणा अहोलोए संखेजगुणा तिरियलोए संखेजगुणा उडुलोए
असंखिजगुणा । खिचाण्वाएणं सवत्थोवाओ वेमाणिणीओ देवीओ उडुलोयतिरियलोए तेलोके संखेजगुणाओ अहोलो-
यतिरियलोए संखेजगुणाओ अहोलोए संखेजगुणाओ तिरियलोए संखेजगुणाओ (सू० ८४)

प्रश्नापना-
या: मल-
य० एती-

॥१४९॥

क्षेत्रातुपातेन भवनवासिनो देवाश्चिन्त्यमानाः सर्वस्तोका ऊङ्गलीके, तथाहि—कैपाञ्चित्सौधम्मादिष्पि कल्पेषु पूर्वसंगतिक्निश्चया गमनं भवति, कैपाञ्चित्मन्दरे तीर्थेकरजन्ममहिमानिमित्तमञ्जनदधिमुखस्वर्णाङ्कानिमित्तमप-
रपां मन्दरादिषु कीडानिमित्तं गमनमेते च सर्वेऽपि स्तूपा इति सर्वस्तोका ऊङ्गलीके, तेभ्य ऊङ्गलीकेतिरेगलीक-
मन्त्रे प्रतरद्वये असङ्घेयगुणाः, कथमिति चेत् ?, उच्यते, इह तिरेगलीकस्था वैक्रियसमुदधातेन समवहता ऊङ्ग-
लीकं तिरेगलीकं च स्पृश्यन्ति तथा ये तिरेगलीकस्था एव मारणान्तिकसमुदधातेन समवहता ऊङ्गलीके सौधम्मा-
दिषु देवलीकेषु चादरपर्यासपृथिवीकायिकतया चादरपर्यासप्रत्येकवनस्पतिकायिकतया च
शुभेषु मणिविधानादिषु स्थानेष्टपत्रुकामा अद्यापि समवायुः प्रतिसंवेदयमानाः, न पारम्परिकं पृथिवीकायिका-
यायुः, द्विविधा हि मारणान्तिकसमुदधातसमवहताः—कैचित्पारम्परिकमायुः प्रतिसंवेदयन्ते कैचित्तेति, तथा
चोक्तं प्रज्ञसो—“जीवे यं भते ! मारणान्तियसमुन्धाएषणं समोहए समोहणिता जे भविष्य मन्दरस्स षष्ठ्यस्स उरचित्त-
गोयमा ! अत्थगद्यए तवबज्जिताए से यं भते ! कि तत्थगद्य उवयज्जोज्जा उवाहु पहिनिवित्ता उवयज्जद् ?,
हणति, समोइणिता तओ पच्छा उवयज्जह” इति, समवायुःप्रतिसंवेदनाच ते भवनवासिन एव लग्नमन्ते, ते
इत्थंभूता उत्पच्चिदेते विष्वासात्मप्रदशदण्डः तथोङ्गलीके गमनागमनतात्प्रतरद्वयप्रत्याहस्त्रकीडास्थानस्त्र यथोङ्ग-

३ अल्प-
वहुत्वपदे
विशेषण
देवानाम-
ल्प.सू.८४

॥१५०॥

प्रतरद्वयं सृशान्तिं ततः प्राणुकेभ्योऽसङ्ख्येयगुणाः, ते भ्यखौलोक्ये—जैलोक्यसंस्पर्शिनः सङ्ख्येयगुणाः, यतो ये ऊर्जी-
लोके तिर्यक्षपञ्चनिदिया भवनपतित्वेनोपतुकामा ये च स्वस्थाने वैक्रियसमुद्धातेन मारणान्तिकप्रथमसमुद्धातेन वा-
तथाविधतीप्रयत्नविशेषेण समवहतास्ते जैलोक्यसंस्पर्शिन इति सङ्ख्येयगुणाः, परस्थानसमवहतेभ्यः स्वस्थानसमव-
हतानां सङ्ख्येयगुणत्वात्, तेभ्योऽधोलोकतिर्यग्लोके—अधोलोकतिर्यग्लोकसञ्चे प्रतरद्वयेऽसङ्ख्येयगुणाः, स्वस्थानप्र-
त्यासन्नतया तिर्यग्लोके गमनागमनभावतः स्वस्थानस्थितकोधादिसमुद्धातगमनतश्च वहनां यथोक्तप्रतरद्वयसंस्पर्शी-
भावात्, तेभ्यस्तिर्यग्लोकेऽसङ्ख्येयगुणाः, समवसरणादौ वृत्तननिमित्तं हीपेषु च रमणीयेषु क्रीडानिमित्तमागमनसं-
भवात् आगतानां च चिरकालमध्यवस्थानात्, तेभ्योऽधोलोकेऽसङ्ख्येयगुणाः, भवनवासिनामधोलोकस्य स्वस्थान-
त्वात् । एवं भवनवासिदेवीगतमध्यवहुत्वं भावनीयं । सम्प्रति व्यन्तरगतमल्पवहुत्वमाह—क्षेत्रानुपातेन चिन्त्य-
माना व्यन्तराः सर्वेसोका ऊर्जलोके, किंपयानामेव पण्डकवनादौ तेषां भावात्, तेभ्य ऊर्जलोकतिर्यग्लोके प्रत-
रद्वयेऽसङ्ख्येयगुणाः, केषांचित् स्वस्थानान्तर्वित्तिया अपरेषां स्वस्थानप्रत्यासन्नतया अन्येषां वहनां मन्दरादिषु
गमनागमनभावतो यथोक्तप्रतरद्वयसंस्पर्शीत्, तेषां समुदायेन चिन्त्यमानानामतिवहुत्वभावात्, तेभ्यखौलोक्ये
सङ्ख्येयगुणाः, यतो ऊर्जकत्रयवर्त्तिनोऽपि व्यन्तरास्तथाविधप्रयत्नविशेषेषवशतो वैक्रियसमुद्धातेन समवहताः सन्तश्ची-
नपि लोकानात्मप्रदेशैः स्पृशन्ति, ते च प्राणुकेभ्योऽतिवहुत इति सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽधोलोकतिर्यग्लोके प्रतर-

प्रजापना-
या: मल्ल-
य० एती।

॥१४९॥

थेनानुपत्तेन भवनवासिनो देवाश्चिन्त्यमानाः सर्वसोका ऊङ्गलोके, तथाहि—केषांचित्सौधमार्दिष्यमि कल्पेषु पूर्विंगतिकनिश्चया गमनं भवति, केषांचित्मन्दरे तीर्थिकरजन्ममहिमानिमित्तमञ्जनदधिमुख्यस्थाहिकानिमित्तमप-रेषां मन्दरादिषु क्रीडानिमित्तं गमनमेते च सर्वेऽपि स्वल्पा इति सर्वसोका ऊङ्गलोके, तेभ्य ऊङ्गलोकतिर्थलोक-सन्वेदं प्रतरह्ये असङ्घेयगुणाः, कथमिति चेत् ?, उच्यते, इह तिर्थलोकस्या वैक्रियसमुद्धातेन समवहता ऊङ्गलोकं तिर्थलोकं च स्वश्रृण्ति तथा ये तिर्थलोकस्या एव मारणान्तिकसमुद्धातेन समवहता ऊङ्गलोके सोधम्मी-दिषु देवलोकेषु वादरप्यासपृथिवीकायिकतया वादरप्यासप्रत्येकवनस्पतिकायिकतया च शुभेषु मणिविधानादिषु स्थानेष्टपत्रुकामा अथापि समवायुः प्रतिसंबोद्धयमानाः, न पारभविकं पृथिवीकायिका-यायुः, द्विविधा हि मारणान्तिकसमुद्धातसमवहताः—केवित्यारभविकमायुः प्रतिसंबोद्धन्ते केवित्येति, तथा चोक्तं प्रज्ञसी—“जीवे णं भंते ! मारणान्तियसमुद्धातसमवायुः समोहए समोहणसा जे भविष्य मंदरस्स पववस्स बुर्दिच-गेयमा ! अत्थगद्य तथगद्य चेव उववज्ज्ञाइ अत्थगद्य ततो पहिनियतिसा दोषेषि मारणान्तियसमुद्धातसमो-इणति, समोहणिता तजो पच्छा “उववज्ज्ञाइ” इति, समवायुः प्रतिसंबोद्धन्ते भवनवासिन एव लक्ष्मने, ते इत्थंस्ता उत्पच्चिदशे विश्वसात्मप्रदेशदण्डः तथोङ्गलोके गमनागमनतस्तत्प्रतरक्षयप्रत्यासानतस्त्र वयोर्क

३ अल्प-
बहुत्यपदे
विशेषण
देवानाम-
न्त्र.८०.८४

॥१४९॥

उपोतिकदेवीसूत्रपदि भावनीयं । सम्प्रति वैमानिकदेवविषयमल्पचुत्यमाह—‘क्षेत्रात्मातेन’ क्षेत्रात्मारेण चित्त्य-
माना वैमानिका देवा: सर्वस्तोक्तः ऊङ्गलोकतिर्गलोकसञ्ज्ञे प्रतरद्वये, यतो येऽधोलोके
तिर्गलोके वा वर्तमाना जीवा वैमानिकेषुत्पद्यन्ते ये च तिर्गलोके वैमानिका गमनागमनं कुर्वन्ति ये च विविध-
तप्रतरद्वयाध्यासितं क्रीडास्थानं संश्रिता ये च तिर्गलोकस्थिता एव वैक्रियसमुद्घातं मारणान्तिकसमुद्घातं वा
कुर्वाण्तयाविधप्रयत्नविशेषाद्बृहात्मप्रदेशान् नियुजन्ति ते विविधतं प्रतरद्वयं स्वशन्ति ते चाल्पे इति सर्वस्तोक्तः,
तेभ्यस्तेलोक्ये सहजेयगुणाः, कथमिति चेत् ?, उच्यते, इह येऽधोलोकिकप्रामेषु समवसरणादिनिमित्तमधोलोके
वा क्रीडानिमित्तं गताः सन्तो वैक्रियसमुद्घातं मारणान्तिकसमुद्घातं वा कुर्वाण्तयाविधप्रयत्नविशेषाद् द्वरतर-
गद्वै विशिष्टात्मप्रदेशदण्डा ये च वैमानिकभवादीलिकागत्या द्वयमाना अधोलोकिकप्रामेषु समुद्घयन्ते ते किल
नीनायि लोकान् स्वशन्ति वहवश्च पूर्वोक्तेभ्य इति सहजेयगुणाः, तेभ्योऽप्यधोलोकतिर्गलोके—अधोलोकतिर्गलो-
कसञ्ज्ञे प्रतरद्वय सहजेयगुणाः, अधोलोकिकप्रामेषु समवसरणादौ गमनागमनभावते विविधतप्रतरद्वयाध्यासित-
समवसरणादौ चावस्थानतो वहनां यथोक्तप्रतरद्वयसंस्पर्शभावात्, तेभ्योऽधोलोके सहजेयगुणाः, अधोलोकिकप्रा-
मेषु वहनां समवसरणादावस्थानभावात्, तेभ्यस्तिर्गलोके सहजेयगुणाः, वहुषु समवसरणेषु वहुषु च क्रीडास्था-

प्रजापना-
या: मल-
य० पृती।

॥१५०॥

द्वयरूपे असहेयगुणः, तद्वि वहनां व्यन्तराणां स्वस्थानं ततस्तस्पाशनो वहव इत्यसहेयगुणः, अधोलोके सहेय-
गुणाः, अधोलोकिकप्रामेषु तेषां स्वस्थानभावात् वहनामधोलोके क्रीडार्थे गमनभावात्, तेभ्यस्तिष्यन्तेलोके सहेय-
गुणाः, तियगलोकस्य तेषां स्वस्थानत्वात्। एवं व्यन्तरद्वीविषयमध्यत्पचुत्वं वक्तव्यं। सम्प्रति ज्योतिष्कविषयमध्यव-
हुत्वमाह—क्षेत्रानुपातेन चिन्त्यमाना ज्योतिष्काः सर्वस्त्रीकां उद्धर्वलोके, कैपाचिदेव मन्दरे तीर्थकरजन्ममहोत्सव-
निमित्तमञ्जनदधिमुखेवष्टाहिकानिमित्तं च परेषां कैपाचिन्मन्दरादिषु क्रीडानिमित्तं गमनसंभवात्, तेभ्य उद्धर्वलो-
कतिष्यगलोके प्रतरद्वयरूपे असहेयगुणः, तद्वि प्रतरद्वयं केचित् स्वस्थानस्थिता अपि सृशन्ति, प्रत्यासन्नत्वात्,
अपरे वैक्रियसमुद्धातिसमवहताः, अन्ये ऊर्ध्वलोकनगमनभावतः, ततोऽधिकृतप्रतरद्वयस्पर्शिनः पूर्वोक्तेभ्योऽ-
तन् समवहताक्षीनपि लोकान् स्वप्रदशैः स्वरन्ति ते सभावतोऽधिकृतव्यतिबहव इति पूर्वोक्तेभ्यः सहेयगुणः, तेभ्योऽ-
लोकतिष्यगलोके प्रतरद्वये चतुर्माना असहेयगुणः, यतो वहवोऽधोलोकिकप्रामेषु समवसरणादिनिमित्तमधो-
लोक कीडानिमित्तं गमनगमनभावतो वहवशाधोलोकात् ज्योतिष्केषु सुत्पद्यमाना यथोक्तं प्रतरद्वयं सृशन्ति,
ततो वटन्ते पूर्वोक्तेभ्योऽसहेयगुणः, तेभ्यः सहेयगुणा अधोलोके, वहनामधोलोके क्रीडानिमित्तमधोलोकिक-
प्रामेषु समवसरणादिषु चिरकालावस्थानात्, तेभ्योऽसहेयगुणास्तिष्यगलोके, तिष्यलोकस्य तेषां स्वस्थानत्वात्। एवं

३ अल्प-
चहत्वपदे
विशेषण
देवानाम
त्प. स. ८

॥१५०॥

विशेषाधिका:, तेभ्यस्तिर्यग्लोकेऽसङ्गेयगुणा:, उक्तप्रतरहि कथेत्रान्तिर्यग्लोकसङ्गेयगुणा:, तेपां च मध्ये वहचो मारणा-
न्तिर्यग्लोकसङ्गेयगुणा:, तेभ्य ऊङ्ग्लोकेऽसङ्गेयगुणा:, तेभ्य ऊङ्ग्लोकेऽसङ्गेय-
गुणा:, उपपातक्षेत्रसातिरहुत्वात्, तेभ्यौङ्ग्लोके विशेषाधिका:, ऊङ्ग्लोकक्षेत्रस्य विशेषाधिक-
त्वात् । एवमपर्यासविषयं पर्यासविषयं च सूत्रं भावयितव्यम् ॥ अथुना द्वीन्द्रियविषयमहवहुत्वमाह—

खित्ताणुवाएणं सवत्थोवा विद्वदिया उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असांखिजगुणा अहोलोयतिरिय-
लोए असांखिजगुणा अहोलोए सांखिजगुणा तिरियलोए सांखिजगुणा । खित्ताणुवाएणं सवत्थोवा वेद्वदिया अपञ्जतया
उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असांखिजगुणा तेलोके असांखिजगुणा अहोलोए सांखि-
जगुणा तिरियलोए सांखिजगुणा । खित्ताणुवाएणं सवत्थोवा वेद्वदिया पञ्चना उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असांखिज-
गुणा तेलोके असांखिजगुणा अहोलोयतिरियलोए असांखिजगुणा अहोलोए सांखिजगुणा तिरियलोए सांखिजगुणा ॥
खित्ताणुवाएणं सवत्थोवा तेष्ठदिया उड्डलोयतिरियलोए असांखिजगुणा तेलोके असांखिजगुणा अहोलोयतिरिय-
लोए असांखिजगुणा अहोलोए सांखिजगुणा तिरियलोए सांखिजगुणा । खित्ताणुवाएणं सवत्थोवा तेष्ठदिया अपञ्जतया
उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असांखिजगुणा अहोलोए सांखि-

प्रशापना-
या: मल-
य० श्वसी।

॥१५१॥

नेतु यहुनामवस्थानभावात्, तेभ्य ऊङ्किलोकेऽसद्ग्रेयगुणाः, ऊङ्किलोकस्य स्वस्थानत्वात्, तत्र च सदैव भुतरभा-
वात् । एवं वैमानिकदेवीचिपयं सूत्रमपि भावनीयं ॥ सम्प्रत्येकेन्द्रियादिगतमल्पवड्टत्वाह—

खेताणुवाण्यं सब्लथीवा एर्गिदिया जीवा उङ्किलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखि-
जगुणा तेलोके असंखिजगुणा उङ्किलोए असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया । खेताणुवाण्यं सब्लथीवा एर्गिदिया
जीवा अपञ्जना उङ्किलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिज-
गुणा उङ्किलोए असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया । खेताणुवाण्यं सब्लथीवा एर्गिदिया जीवा पञ्जना उङ्किलोयति-
रियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया (द्व० ८५)

शत्राञ्जुपातेन चिन्त्यमाना एकेन्द्रिया जीवा: सर्वस्तोका ऊङ्किलोकतिरियलोके—ऊङ्किलोकतिरियलोकसम्बद्धे प्रतर-
दधातास्ते किल विवश्चितं प्रतरद्वयं सूक्ष्मनित स्वत्पात्र ते इति सर्वस्तोका:, तेभ्योऽधीलोकतिरियलोके विशेषाधिकाः,
तत्रस्थान ऊङ्किलोकाचावोलोके विशेषाधिकासातो ब्रह्मोऽधीलोकतिरियलोके समुत्पद्धमाना अवाप्नते इति

॥ अल्प
वडुस्थप
क्षेत्रानुप
तेन देव
द्वय. एके
न्द्रिया.
८४०८५

॥१५२॥

विशेषाधिका; ते भ्यस्तिवरलोकेऽसङ्गेयगुणा; उक्तप्रतरद्विक्षेत्राचिर्गलोकक्षेत्रसासङ्गेयगुणत्वात्, ते भ्यस्तिलोकेऽसङ्गेयगुणा; वहनो द्वृक्षेलोकादधोलोके अधोलोकाद्वृक्षेलोके च समुत्पद्यन्ते, तेषां च मध्ये वहनो मारणान्तिकसमुद्धातवशाद्विशिसात्मप्रदेशदण्डाखीनपि लोकान् स्मृशनित ततो भवत्यसङ्गेयगुणा; ते भ्य ऊर्जेलोकेऽसङ्गेयगुणा; उपपातथेत्रस्यातवडुत्वात्, ते भ्यधोलोके विशेषाधिका; ऊर्जेलोकक्षेत्रस्य विशेषाधिकत्वात् । एवमपव्याप्तिविषयं पव्याप्तिविषयं च सूत्रं भाववितव्यम् ॥ अधुना द्विन्द्रियविषयमल्पवडुत्वमाह—

खिताणुवाएणं सब्धथोवा विशेषिया उडुलोए उडुलोयतिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा अहोलोयतिरिय-लोए असंखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा तिरियलोए संखिजगुणा । खिताणुवाएणं सब्धथोवा वेशेषिया अपञ्चतया उडुलोए उडुलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा तिरियलोए संखिजगुणा । खिताणुवाएणं सब्धथोवा वेशेषिया पञ्चना उडुलोए उडुलोयतिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा अहोलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा तिरियलोए संखिजगुणा । खिताणुवाएणं सब्धथोवा वेशेषिया उडुलोए उडुलोयतिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा अहोलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोए संखि-

मन्त्रापत्ता-
या: मठ-
य०पृष्ठी।

॥१५२॥

जगुणा तिरियलोए संखिजगुणा । खिताणुवाएण सबत्थोवा तेइदिया पजतया उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असं-
खिजगुणा तेलुके असंखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा तिरियलोए संखिजगुणा ।
खिताणुवाएण सबत्थोवा चउरिदिया जीवा उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहो-
लोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा तिरियलोए संखिजगुणा । खिताणुवाएण सबत्थोवा चउरिदिया
जीवा अपजतया उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोयतिरियलोए असंखिज-
गुणा अहोलोए संखिजगुणा तिरियलोए संखिजगुणा । खिताणुवाएण सबत्थोवा चउरिदिया जीवा पजतया उड्डलोए
उड्डलोयतिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा
तिरियलोए संखिजगुणा (मू० ८६)

‘धन्नाउपातेन’ धन्नाउपारेण चिन्त्यमाना द्वीन्द्रियाः सर्वसोका ऊँड्लोके, ऊँड्लोक सैकदशे तेषां संभवात्,
तेभ्य ऊँड्लोकतिरियलोके प्रतरद्वयहृपेऽसङ्गेयगुणाः, यतो ये ऊँड्लोकातिरियलोके तिरियलोकादूँड्लोके द्वीन्द्रिय-
तिरियलोके द्वीन्द्रियत्वेनान्यत्वेन वा समुत्पत्तुकामाः कुतप्रथममारणान्तिकसमुद्धाताः अत एव द्वीन्द्रियाऽः प्रति-
संवेदयमानाः समुद्धातवशाच द्वरतरचिष्ठिसन्निजात्मप्रदेशदण्डा ये च प्रतरद्वयाद्यासितथेप्रसमासीनास्ते यथोऽस्ते

३ अल्प-
बहुत्त्व-
क्षेत्रात्-
विकले-
न्द्रिया०
मू. ८६

॥१५३॥

प्रतरद्वयसंस्पर्शिनः चहवश्चेति पूर्वोक्तम्योऽसङ्गेयगुणाः, तेभ्यश्चैलोक्येऽसङ्गेयगुणाः, यतो द्वीन्द्रियाणां प्राञ्छेणोत्पत्ति-
स्यानान्यथोलोके तस्माचातिप्रभूतानि तिर्यग्लोके, तत्र ये द्वीन्द्रिया अधोलोकाद्वृलोके द्वीन्द्रियत्वेनान्यत्वेन चा-
समुद्धातवशाचोत्पत्तिदेशं यावद् विशिष्टसम्प्रदेशदण्डास्ते द्वी-
न्द्रियाणुः प्रतिसंवेदयमानाः ये चोर्जलोकाद्धोलोके द्वीन्द्रियाः शेषकाया चा यावद् द्वीन्द्रियत्वेन समुद्धायमाना-
द्वीन्द्रियायुरनुभवन्ति ते त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः ते च वहव इति पूर्वोक्तम्योऽसङ्गेयगुणाः, तेभ्योऽधोलोकतिर्यग्लोक-
प्रतरद्वयसङ्गेयगुणाः, यतो येऽधोलोकात्तिर्यग्लोके द्वीन्द्रियत्वेन समुद्धायमानास्तदा-
युरनुभवन्त ईलिकागत्या समुद्धायन्ते ये च द्वीन्द्रियास्तिर्यग्लोकाद्धोलोके द्वीन्द्रियत्वेन शेषकायत्वेन चोत्पत्तस्व-
कृतप्रथममारणान्तिकसमुद्धाता द्वीन्द्रियायुरनुभवन्तः समुद्धातवशेनोत्पत्तिदेशं यावद् विशिष्टसम्प्रदेशदण्डास्ते
यथोक्ते प्रतरद्वयं समुद्धायन्ति प्रभूताश्चेति पूर्वोक्तम्योऽसङ्गेयगुणाः, तेभ्योऽधोलोके सङ्गेयगुणाः, तत्रोत्पत्तिस्यानाना-
मतिप्रचुराणां भावात्, तेभ्योऽपि तिर्यग्लोके सङ्गेयगुणाः, अतिप्रचुरतराणां योनिस्यानानां तत्र भावात्, यथेद-
मौषिकं द्वीन्द्रियस्त्रं तथा पर्याप्ताप्यास्त्रीन्द्रियसूत्रांघिकत्रीन्द्रियपर्याप्ताप्यास्त्रीघिकचतुरन्द्रियपर्याप्ताप्यास्त्री

संखिजगुणा उड्डलोपतिरियलोप संखिजगुणा उड्डलोप

प्रज्ञापना-
या: मल-
य०पृष्ठा।

॥१५॥

ज्ञाना तिरियलोए संखिज्ञाना । खिचाणुवाएणं सबत्थोवा तेइदिया पञ्चया उड्डलोए उड्डलोपतिरियलोए असं-
खिज्ञाना तेलुके असंखिज्ञाना अहोलोए संखिज्ञाना तिरियलोए संखिज्ञाना ।
खिचाणुवाएणं सबत्थोवा चउरिदिया जीवा उड्डलोए उड्डलोपतिरियलोए असंखिज्ञाना अहो-
लोपतिरियलोए असंखिज्ञाना अहोलोए संखिज्ञाना तिरियलोए संखिज्ञाना । खिचाणुवाएणं सबत्थोवा चउरिदिया
जीवा अपञ्जनया उड्डलोए उड्डलोपतिरियलोए असंखिज्ञाना अहोलोपतिरियलोए असंखिज-
गुणा अहोलोए संखिज्ञाना तिरियलोए संखिज्ञाना । खिचाणुवाएणं सबत्थोवा चउरिदिया जीवा पञ्चया उड्डलोए
उड्डलोपतिरियलोए असंखिज्ञाना तेलोके असंखिज्ञाना अहोलोपतिरियलोए असंखिज्ञाना अहोलोए संखिज्ञाना
तिरियलोए संखिज्ञाना (दृ० ८६)

‘धन्नानुपातेन’ धन्नानुसारेण चिन्त्यमाना ईन्द्रिया: सर्वस्तोका ऊँड्लोके, ऊँड्लोकसैकदर्शे तेषां संभवात्,
तेभ्य ऊँड्लोकतिर्यग्लोके प्रतरद्वयरूपेऽसङ्गेयग्नाः, यतो ये ऊँड्लोकात्तिर्यग्लोके ईन्द्रिय-
तेन समुत्पत्तुकामास्तदानुरुभवन्त ईलिकापत्ता समुत्पद्यते ये च ईन्द्रिया एव तिर्यग्लोकाऊँड्लोके ऊँड्लोकादा-
तिर्यग्लोके ईन्द्रियत्वेनान्तवेन वा समुत्पत्तुकामाः कृतप्रथममारणान्तिकसमुद्धाताः अत एव ईन्द्रियायुः प्रति-
संबद्धमानाः समुद्धातवशाच दूरतरविष्टसन्निजात्मप्रदेशदण्डा ये च प्रतरद्वयाध्याप्तितव्येत्रसमासीनाते यथोक्त-

३ अल्प-
चहुत्वप-
श्वेतानु-
विकले-
न्द्रिया०
म० ८६

॥१६॥

नीयं । पचेन्द्रियपर्याससूत्रमिदम्— ‘खेताणुवाएण’ इत्यादि, थोप्रात्मातेन चिन्त्यमानाः पचेन्द्रियाः पर्यासाः सर्वे सोका ऊङ्गलोके, प्रायो वै मानिकानामेव तत्र भावात्, तेभ्य ऊङ्गलोकतिर्यग्लोके प्रतरद्धयरूपेऽसङ्ख्येयगुणाः, चिवक्षितप्रतरद्धयप्रत्यासन्नज्योतिष्ठाणां तदध्यासितध्येत्राश्रितव्यन्तरतिर्यकपचेन्द्रियाणां वै मानिकूल्यन्तरज्योतिष्ठाधर-चारणमुनितिर्यकपचेन्द्रियाणामूङ्गलोके तिर्यग्लोके च गमनागमने कुर्वतामधिकृतप्रतरद्धयसंस्पर्शीत्, तेभ्य ऊङ्गलोक्ये-त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः सङ्ख्येयगुणाः, कथमिति चेत्, उच्यते, यतो ये भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्ठकवैमानिकाः चिद्याधरायाऽधीलोकस्थाः कुतवैकियसमुद्घातात्मथाविधप्रयत्निशेषादूङ्गलोके विद्यिसात्मप्रदेशदण्डास्ते त्रीनपि लोकान् स्मृशन्ति इति सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽधीलोकतिर्यग्लोके प्रतरद्धयरूपे सङ्ख्येयगुणाः, वहयो हि व्यन्तराः स्वस्थानप्रल्यासन्नतया भवनपतयस्तिर्यग्लोके ऊङ्गलोके वा व्यन्तरज्योतिष्ठकवैमानिका देवा अधीलोकिकत्रामेषु समवसरणादौ अधीलोके क्रीडादिनिमित्तं च गमनागमनकरणतः तथा समुद्रेषु केचित्तिर्यकपचेन्द्रियाः स्वस्थानप्रत्यासन्नतया अपर तदध्यासितध्येत्राश्रिततया यथोक्तं प्रतरद्धयं स्मृशन्ति ततः सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽधीलोके सङ्ख्येयगुणाः, नैरयिकाणां भवनपतीनां च तत्रावस्थानात्, तेभ्यस्तिर्यग्लोकेऽसङ्ख्येयगुणाः, तिर्यकपचेन्द्रियमनुष्यव्यन्तरज्योतिष्ठकाणामवस्थानात्। तदेभ्युक्तं पचेन्द्रियाणामल्पव्युत्पन्नम्, इदानीमेषेन्द्रियमेदानां पृथिवीकायिकादीनां पञ्चानामांचिकपर्यात्पर्यासमेदेन प्रत्येकं त्रीणि त्रीण्यल्पव्युत्पन्न्याह—

प्रजापना-
या: मल-
य० पृष्ठी।

॥१५८॥

संखिज्ञगुणा अहोलोए संखिज्ञगुणा तिरियलोए असंखिज्ञगुणा । सिंचाणुवाण्णं सबथोवा पंचिदिया अपञ्चतया तेलोके उड्डलोयतिरियलोए संखिज्ञगुणा अहोलोयतिरियलोए संखिज्ञगुणा उड्डलोए संखिज्ञगुणा तिरियलोए असंखिज्ञगुणा तेलुके लोए असंखिज्ञगुणा । सिंचाणुवाण्णं सबथोवा पंचिदिया पञ्जता उड्डलोए उड्डलोयतिरियलोए असंखिज्ञगुणा तिरियलोए असंखिज्ञगुणा (मू० ८७)

संखिज्ञगुणा अहोलोयतिरियलोए संखिज्ञगुणा अहोलोए संखिज्ञगुणा तिरियलोए असंखिज्ञगुणा तेलोके

धेन्नानुपातेन चित्तमानाः पञ्चिन्द्रियाः सर्वसोकाक्षेलोक्ये—त्रैलोक्यसंस्थरिनः, यतो येऽधोलोकाद्बृलोके जद्बृलोकाद्बृलोके शेषकायाः पञ्चिन्द्रियायुरुभवन्त ईलिकागत्या समुत्पद्यन्ते ये च पञ्चिन्द्रिया जद्बृलोकाद्बृलोके जद्बृलोकाद्बृलोके शेषकायत्वेन पञ्चिन्द्रियत्वेन वोपितस्वः कृतमारणान्तिकसमुदधाताः समुदधातवशाचो-

त्त्वनिदेशं यावत् विधिसात्मप्रदेशदण्डाः पञ्चिन्द्रियायुरधाप्युभवन्ति ते त्रैलोक्यसंस्थरिनः ते चाल्ये इति सर्वसो-काः, तेभ्य ऊबृलोकतिर्यग्लोके प्रतरद्वयरूपे असङ्गेयगुणाः, प्रभूततराणायुपपातेन समुदधातेन वा यथोप्रतरद्वयसंस्थरिनभवात्, तेभ्योऽधोलोकतिर्यग्लोकसञ्चेपतरद्वयसंस्थरिनभावात्, तेभ्य ऊबृलोके सङ्गेयगुणाः, अतिप्रभूततराणायुपपातसमुदधाताभ्यामधोलोकतिर्यग्लोकसञ्चेपतरद्वयसंस्थरिनभावात्, तेभ्य ऊबृलोके सङ्गेयगुणाः, वैमानिकानामवस्थानभावात्, तेभ्योऽधोलोकसङ्गेयगुणाः, वैमानिकदेवभ्यः सङ्गेयगुणानां नेरगिकाणां तत्र भावात्, तेभ्यस्तिर्यग्लोकेऽसङ्गेयगुणाः, संमुच्छम-जलचरबचरादीनां व्यन्तरज्योतिष्काणां संमुच्छममनुष्टाणां तत्र भावात् । एवं पञ्चिन्द्रियापर्याससम्बन्धिभाव-

२३
व्युत्प
धेन्नानु०
पञ्चिन्द्रिय-
यावत्
सूत्रं ८७

॥१५९॥

नीयं । पञ्चेन्द्रियपवाससद्वत्रमिदम्— शुचनाणुवाहृण इलाप, यज्ञात्मा ॥
स्तोका ऊङ्गलीके, प्रायो वैमानिकानामेव तत्र भावात्, तेभ्य ऊङ्गलीकेतिर्थं प्रतरद्वयप्रस्तुत्युगुणाः, विवाधं
तप्रतरद्वयप्रत्यासन्नत्योतिष्ठाणां तदध्यासितव्येत्राश्रितव्यन्तरतिष्ठाणपर्याणां वैमानिकव्यन्तरज्योतिष्ठाणां
चारणमुनितिर्थं पञ्चेन्द्रियपाणामूङ्गलीके तिर्थं लोके च गमनागमने कुर्वतामधिकृतप्रतरद्वयसंस्पर्शात्, तेभ्यलोकये-
त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः सह्येयगुणाः, कथमिति चेत्, उव्यते, यतो ये भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्ठाणवैमानिकाः विद्याधर
वाऽधीलोकस्थाः कुर्तवैकियसमुद्घातास्तथाविधप्रयत्नविशेषादृङ्गलोके विद्यिसात्मप्रदेशदण्डाते त्रीनपि लोकान्
स्युग्निं इति सह्येयगुणाः, तेभ्योऽधीलोकतिर्थं लोके प्रतरद्वयरूपे सह्येयगुणाः, वहवो हि व्यन्तराः स्वस्थानप्र-
लासक्षतया भवनपतयस्तिर्थलोके ऊङ्गलीके वा व्यन्तरज्योतिष्ठाणवैमानिका देवा अधीलोकिकप्रामेहु समवसरणादी
अधीलोके क्रीडादिनिमितं च गमनागमनकरणतः तथा समुद्रेषु केचित्तिर्थं पञ्चेन्द्रियाः स्वस्थानप्रत्यासन्नतया अपर
तदध्यासितव्येत्राश्रिततया यथोक्ते प्रतरद्वयं स्युग्निं ततः सह्येयगुणाः, तेभ्योऽधीलोके सह्येयगुणाः, नैरविकाणां
भवनपतीनां च तत्रावस्थानात्, तेभ्यस्तिर्थमूङ्गलीकेत्तद्व्येयगुणाः, तिर्थं पञ्चेन्द्रियमनुष्यव्यन्तरज्योतिष्ठाणामवस्था-
नात् । तत्रव्यमुक्तं पञ्चेन्द्रियाणामल्पबहुत्थम्, इदानीमोक्तिर्थमेदानां पञ्चानामोधिकपर्यासाप्या-
समेदेन प्रत्येकं त्रीणि त्रीण्यत्पव्युत्थान्याह—

प्रसापना-
या: मठ-
य० शुद्धोः

संखिजगुणा अहोलोए सास्तज्जगुणा तिरथले । असावज्जगुणा । लग्नाउः ।
उड्डलोपतिरियलोए संखिजगुणा अहोलोपतिरियलोए संखिजगुणा अहोलोए
लोए असंखिजगुणा । विजाणुवाण्णं सबथ्येवा पर्विदिया पञ्चता उड्डलोए उड्डलोपतिरियलोए
संखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा तिरियलोए असंखिजगुणा (सू० ८७)

॥१५६॥

संखिजगुणा अहोलोए सास्तज्जगुणा तिरथले । असावज्जगुणा । लग्नाउः ।
संखिजगुणा अहोलोके शेषमानाः पञ्चनिद्रियाः सर्वसोकाश्चेत्क्ये— त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः, यतो येऽधीलोकाद्द्विलोके
शेषानुपातेन चिन्त्यमानाः पञ्चनिद्रियाः सर्वसोकाश्चेत्क्ये— त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः, यतो येऽधीलोकाद्द्विलोके
जद्विलोकाद्द्विलोके शेषकायाः पञ्चनिद्रियानुरुभवन्त ईलिकागत्या समुद्धयत्वे ये च पञ्चनिद्रिया जद्विलोकाद्द्विलोके
योके अधोलोकाद्द्विलोके शेषकायत्वेन पञ्चनिद्रियत्वेन वोपितस्वः कृतमारणानितकसमुद्धयताः समुद्धयातवशाचो-
त्पत्तिदेशं यावत् विद्यिसात्मप्रदशदण्डाः पञ्चनिद्रियानुरुभवन्ति ते त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः ते चात्ये इति सर्वसो-
काः, तेभ्य जद्विलोकतिर्यग्लोके प्रतरद्धयरूपे असङ्केयगुणाः, प्रभृतराणानुपपातेन समुद्धयातेन वा यथोक्तप्रतरद्ध-
यसंस्पर्शसम्बन्धात्, तेभ्योऽधीलोकतिर्यग्लोके सङ्केयगुणाः, जतिप्रभृतराणानुपपातसमुद्धयाताभ्यामधीलोकतिर्य-
ग्लोकसञ्चयतरद्धयसंस्पर्शभावात्, तेभ्य जद्विलोके सङ्केयगुणाः, वैमानिकानामवस्थानभावात्, तेभ्योऽधीलोके
सञ्केयगुणाः, वैमानिकदेवभ्यः सञ्केयगुणानां नैरविकाणां तत्र भावात्, तेभ्यालिर्यग्लोकेसञ्केयगुणाः, समृद्धिम-
जलचरस्वरादीनां व्यन्तरज्योतिष्ठाणां समृद्धिममनुभ्याणां तत्र भावात् । एवं पञ्चनिद्रियापयोससद्वग्निपि भाव-

॥१५७॥

वहुत्वप
शेत्रानु०
पञ्चनिद्र
याव्यप
सू० ८७

यतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा अहोलोए असंखिजगुणा अहोलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया ॥ खिचाणुवाएणं सब्दथोवा वाउकाइया अपज्ञतया उड्डलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सब्दथोवा वाउकाइया पज्ञतया उड्डलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा उड्डलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया ॥ खिचाणुवाएणं सब्दथोवा वाउकाइया अपज्ञतया उड्डलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सब्दथोवा वणस्पदकाइया अपज्ञतया उड्डलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा उड्डलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सब्दथोवा वणस्पदकाइया पज्ञतया उड्डलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया (सू० ८८)

इमानि पञ्चदशापि सूत्राणि प्रागुक्तेन्द्रियसृत्रवद्वावनीयानि । साम्प्रतमौषिकत्रसकायापयोस्तपयोस्त्रसकायसु-

त्राण्याह—

खिचाणुवाएणं सब्दथोवा तसकाइया तेलोके उड्डलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोयतिरियलोए संखिजगुणा उड्ड-

मन्त्रपना-
या: मङ्ग-
स० पृता।

॥१५४॥

खिचाणुवाएणं सबत्थोवा पुढविकाइया उड्लोपतिरियलोए अहोलोपतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिज-
गुणा तेलोके असंखिजगुणा उड्लोए असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थोवा पुढविकाइया
अपञ्चतया उड्लोपतिरियलोए अहोलोपतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा
उड्लोए असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थोवा पुढविकाइया पञ्चतया उड्लोपतिरियलोए
अहोलोपतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा उड्लोए असंखिजगुणा अहोलोए
विसेसाहिया ॥ खिचाणुवाएणं सबत्थोवा आउकाइया उड्लोपतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए
असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा अहोलोए असंखिजगुणा अहोलोपतिरियलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थोवा आउ-
काइया अपञ्चतया उड्लोपतिरियलोए अहोलोपतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखि-
जगुणा उड्लोए असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थोवा आउकाइया पञ्चतया उड्लोपतिरि-
यलोए अहोलोपतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा उड्लोए असंखिजगुणा
अहोलोए विसेसाहिया ॥ खिचाणुवाएणं सबत्थोवा तेउकाइया उड्लोपतिरियलोए अहोलोपतिरियलोए विसेसाहिया
तिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके असंखिजगुणा उड्लोए असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सब-
त्थोवा तेउकाइया अपञ्चतया उड्लोपतिरियलोए अहोलोपतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिजगुणा तेलोके
असंखिजगुणा उड्लोए असंखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थोवा तेउकाइया पञ्चतया उड्लो-

३८
बहुत्वप
क्षेत्रानु-
पृथ्वयाद्
नामत्व
सूत्रं ८

॥१५४॥

यतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिज्ञुणा तेलोके असंखिज्ञुणा उड्डलोए असंखेज्ञुणा अहोलोए विसेसाहिया ॥ खिचाणुवाएणं सबत्थीवा वाउकाइया अपज्जतया उड्डलोयतिरियलोए अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिज्ञुणा तेलोके असंखिज्ञुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थीवा वाउकाइया पज्जतया उड्डलोयतिरियलोए असंखिज्ञुणा अहोलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिज्ञुणा तेलोके असंखिज्ञुणा वाउकाइया पज्जतया उड्डलोयतिरियलोए असंखिज्ञुणा अहोलोए विसेसाहिया ॥ खिचाणुवाएणं सबत्थीवा वाउकाइया वणस्पदकाइया अपज्जतया उड्डलोयतिरियलोए असंखिज्ञुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थीवा वणस्पदकाइया अपज्जतया उड्डलोयतिरियलोए अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थीवा वणस्पदकाइया पज्जतया उड्डलोयतिरियलोए असंखिज्ञुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थीवा वणस्पदकाइया पज्जतया उड्डलोयतिरियलोए असंखिज्ञुणा अहोलोए विसेसाहिया । खिचाणुवाएणं सबत्थीवा वणस्पदकाइया पज्जतया उड्डलोयतिरियलोए असंखिज्ञुणा अहोलोए विसेसाहिया (सू० ८८)

इमानि पञ्चदशादि सूत्राणि प्राणुक्तेन्द्रियसृतवद्वाचनीयानि । साम्प्रतमौषिकत्रसकायापयासिपर्यासिपत्रसकायसु-

त्राण्याह—

खिचाणुवाएणं सबत्थीवा तसकाइया तेलोके उड्डलोयतिरियलोए असंखिज्ञुणा अहोलोयतिरियलोए संखिज्ञुणा उड्ड-

प्रसापना-
या: मल्ल-
य० पृती।

॥१५५॥

ओए संखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा तिरियलोए असंखिजगुणा । खिताणुवाएणं सबथोवा तसकाइया अपज्ञतया
तेलोके उहुलोयतिरियलोए असंखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा ।
जगुणा तिरियलोए असंखिजगुणा । खिताणुवाएणं सबथोवा तसकाइया पज्ञतया तेलोके उहुलोयतिरियलोए असं-
खिजगुणा अहोलोयतिरियलोए संखिजगुणा उहुलोए संखिजगुणा अहोलोए संखिजगुणा तिरियलोए असंखिजगुणा ॥

(म० ८९)

इमानि पचेन्द्रियस्त्रवद् भावनीयानि । गतं धेत्रद्वारम्, इदानीं बन्धद्वारं चक्षव्यं—बन्धोपलक्षितं द्वारं, तदाह-

पण्टि एं भेते ! जीवाणं आउयस्स कम्मस्स बंयगाणं अवंधगाणं पञ्जताणं अपञ्जताणं मुताणं जागराणं समोहयाणं जस-
मोहयाणं सायावेयगाणं असायावेयगाणं ईंदिओबेउत्ताणं नोइंदिओबेउत्ताणं सागारोवउत्ताणं आणागारोवउत्ताणं य कम्मे-
कपरिहितो अप्पा वा बहुया-वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सबथोवा जीवा आउयस्स कम्मस्स बंयगा ३ अपज-
चया संखेजगुणा २ मुत्ता संखेजगुणा ३ समोहया संखेजगुणा ४ सायावेयगा संखेजगुणा ५ ईंदिओबेउत्ता संखेजगुणा
६ अणागारोबेउत्ता संखेजगुणा ७ सागारोवउत्ता संखेजगुणा ८ नोइंदिओबेउत्ता विसेसाहिया ९ असायावेयगा विसेसा-
या विसेसाहिया १० असमोहया विसेसाहिया ११ जागरा विसेसाहिया १२ पञ्जतया विसेसाहिया १३ आउयस्स कम्मस्स अ-

३ अल्प-
वहुत्थपदे
क्षेत्रानुपा
त्रसकायि

का०बन्ध

काद्यल्प०

म० ८९
१०

॥१५५॥

इहायुः कर्मवन्धकावन्धकानां पर्योत्तापयोसानां सुप्रजाग्रतां समवहतासमवहतानां सातवदकासातवदकाना
इन्द्रियोपयुक्तनोऽन्द्रियोपयुक्तानां साकारोपयुक्तानां समुदायेनालपवहुत्वं वक्तव्यं तत्र प्रत्येकं
तावद् चूमः येन समुदायेन सुखेन तदवगम्यते, तत्र सर्वस्तोकाः आयुषो वन्धका अवन्धकाः सद्ब्रैयेयगुणाः, यतोऽ-
उभयमानभवायुपि त्रिभागावशेषे परभविकमायुजीवा वभन्ति त्रिभागत्रिभागावशेषे वा ततो द्वौ त्रिभागावव-
न्धकाल एकस्थिभागो वन्धकाल इति वन्धकेभ्योऽवन्धकाः सद्ब्रैयेयगुणाः । तथा सर्वस्तोका अपयोसकाः पर्योत्ताप-
सद्ब्रैयेयगुणाः, एतच सूक्ष्मजीवानधिकृत्य वेदितव्यं, सूक्ष्मेषु हि वाह्यो व्याधातो न भवति ततसद्वाद वहनां
निष्पत्तिः स्तोकानामेव चानिष्पत्तिः । तथा सर्वस्तोकाः सुसाः, जागराः सद्ब्रैयेयगुणाः, प्रतदपि सूक्ष्मानेकल्द्रियान-
धिकृत्य वेदितव्यं, यसादपयोसाः सुसा एव लभ्यन्ते, पर्योत्ता जागरा अपि, [उक्तं च मूलटीकायां—“जस्मा अप-
जन्ता सुन्ता लब्धन्ति, केव अपजन्तना जेसि संखिजा समया अतीता ते य थोवा इयरेऽवि थोवना चेव सेसा,
जागरा पजन्ता ते संखिजगुणा” इति] जागरा: पर्योत्तातेन सद्ब्रैयेयगुणा इति । तथा समवहताः सर्वस्तोकाः, यत
इह समवहता मारणान्तिकसमुद्धातेन परिगृह्णन्ते, मारणान्तिकश्च समुद्धातो मरणकाले न शेषकालं, तत्रापि न
सर्वप्राप्ति सर्वस्तोकाः, तेभ्योऽसमवहता असद्ब्रैयेयगुणाः, जीवनकालस्थातिवहुत्वात् । तथा सर्वस्तोकाः सातवदकाः,
यत इह वहनः साधारणशरीरा अत्येच प्रत्येकशरीरिणः, साधारणशरीराश्च वहनोऽसातवदकाः स्वल्पाः सातवेदिनः

प्रजापना-
याः मल्ल-
य० वृत्तीं।

॥१५॥

प्रत्येकशरिरिण्डु भूयांसः सातवेदकाः स्तोकाः सातवेदकाः तेभ्योऽसातवेदकाः
सङ्ख्ये पगुणाः । तथा सर्वस्तोका इन्द्रियोपगुकाः तेभ्यो नोइन्द्रियोपगुकाः सङ्ख्ये पगुणाः, इन्द्रियोपगुकाः विहृ-
तपत्रकालविषयः ततस्तुपग्नोगकालस्य स्तोकत्वात् वृच्छासमये स्तोका अवाप्यन्ते, यदा तु तमवार्थमिन्द्रियेण दृष्टा
विचारयत्सोधसङ्ख्याऽपि तदा नोइन्द्रियोपगुकः स व्यपदिश्यते ततो नोइन्द्रियोपग्नात्मातीतान्यागतकालविष-
यतया वहुकालत्वात् सङ्ख्ये पगुणा नोइन्द्रियोपगुकाः । तथा सर्वस्तोका अनाकारोपगुकाः, अनाकारोपग्नात्मात् वृच्छा
स्तोकत्वात्, साकारोपगुकाः सङ्ख्ये पगुणाः, अनाकारोपग्नोगकालत् साकारोपग्नोगकालस्य
इदानीं समुदायगतं सूत्रोक्तमल्पवहुत्यं भाव्यते—सर्वस्तोका जीवा आयुःकर्मणो वन्धकाः, आयुवन्धकालस्य प्रति-
नियतत्वात्, तेभ्योऽपग्नीसाः सङ्ख्ये पगुणाः, यस्मादपग्नीसा अनुभूयमानभवत्रिभागाद्यवशेषायुपः पारभविकमायुव-
भन्ति ततो द्वौ त्रिभागववन्धकाल एको वन्धकाल इति वन्धकालादवन्धकालः सङ्ख्ये पगुणः तेन सङ्ख्ये पगुणात्
एवापग्नीसा आयुवन्धकेभ्यः, तेभ्योऽपग्नीसेभ्य उसाः सङ्ख्ये पगुणाः, यस्मादपग्नीसेभ्य पग्नीसेभ्य च उसा लभ्यन्ते,
सम्बन्धपर्यात्मित्यु मारणान्तिकसमुद्धातेन समवहतानां सदा लभ्यमानत्वात्, तेभ्यः समवहताः सङ्ख्ये पगुणाः, वहनां पर्य-
वन्धकापग्नीसेभ्यपि सातवेदकानां लभ्यमानत्वात्, तेभ्य इन्द्रियोपगुकाः सङ्ख्येपग्नाः आयु-

३ अ-
वहुत्वा
वन्धका-
लप. च.

॥१६॥

इन्द्रियोपयोगस्य लभ्यमानत्वात्, तेभ्योऽनाकारोपयोगोपयुक्ताः सह्येषुणाः, इन्द्रियोपयोगेषु नोऽन्द्रियोपयोगेषु च
चानाकारोपयोगस्य लभ्यमानत्वात्, तेभ्यः साकारोपयुक्ताः सह्येषुणाः, इन्द्रियोपयोगेषु नोऽन्द्रियोपयोगेषु च
साकारोपयोगकालस्य बहुत्वात्, तेभ्यो नोऽन्द्रियोपयोगोपयुक्ता विशेषाधिकाः, नोऽन्द्रियानाकारोपयुक्तानामपि
तत्र प्रश्नपात्, अत्र विनेयजनानुग्रहार्थमसदभावस्थापनया निदर्शनमुच्यते—इह सामान्यतः किल साकारोपयुक्ता
द्विनवत्यधिकं शतं १९२, ते च किल द्विधा—इन्द्रियसाकारोपयुक्ता नोऽन्द्रियसाकारोपयुक्ताथ, तत्र निद्रियसाकारो-
पयुक्ताः किलातीव स्तोका इति विंशतिसङ्ग्नाः कल्प्यन्ते, शेषं द्विसप्तमुत्तरशतं १७२ नोऽन्द्रियसाकारोपयुक्ताः,
नोऽन्द्रियानाकारोपयुक्ताथ द्विपञ्चाशत्कल्पा; ततः सामान्यतः साकारोपयुक्तेभ्यः इन्द्रियसाकारोपयुक्तेभ्यु विंशतिक-
ल्पेष्वपनीतेषु द्विपञ्चाशत्कल्पेषु अनाकारोपयुक्तेषु तेषु मध्ये प्रथिसेषु द्वे शते चतुर्विंशत्यधिके भवतः, ततः साकारो-
पयुक्तेभ्यो नोऽन्द्रियोपयुक्ता विशेषाधिकाः, तेभ्योऽसातवेदका विशेषाधिकाः, इन्द्रियोपयुक्तानामप्यसातवेदक-
त्वात्, तेभ्योऽसमवहता विशेषाधिकाः, सातवेदकानामप्यसमवहतत्वभावात्, तेभ्यो जागरा विशेषाधिकाः, सम-
वहतानामपि केषांचिज्ञागरत्वात्, तेभ्यः पर्यासाः विशेषाधिकाः, सुसानामपि-केषांचित्पर्यासित्वात्, सुसा हि
पर्यासा अपि भवन्ति जागरास्तु पर्यासा एवेति नियमः, तेभ्योऽपि पर्यासेभ्यः आत्मःकर्मवन्धकाः विशेषाधिकाः;
अपर्यासानामप्यात्मःकर्मवन्धकत्वभावात्, इदमेवाहपवद्वुत्वं विनेयजनानुग्रहाय स्थापनाराशिभिरुपदश्यते—इह द्वे

प्राणपता-
या: मट्ठ-
य० पृच्छा।

॥१५८॥

प्रसेकशरिण्यु भूयांसः सातवेदकाः स्तोकाः असातवेदिनः, ततः स्तोकाः सातवेदकाः तेभ्योऽसातवेदकाः सङ्ख्ये युग्माः । तथा सर्वस्तोका इन्द्रियोपयुक्ताः तेभ्यो नोइन्द्रियोपयुक्ताः सङ्ख्ये युग्माः, इन्द्रियोपयोगो हि प्रत्यु-
तपत्रकल्पिष्यः ततस्तुपयोगकालस्य स्तोकत्वात् पूच्छासमये स्तोका अवाप्यन्ते, यदा हु तमवार्थमिन्द्रियण द्वया
विचारयत्योषसन्त्याइपि तदा नोइन्द्रियोपयुक्तः स व्यपदिश्यते ततो नोइन्द्रियोपयोगस्यातीतानागतकालविष-
यतया चहुकालत्वात् सङ्ख्ये युग्मानोइन्द्रियोपयुक्ताः । तथा सर्वस्तोका अनाकारोपयुक्ताः, अनाकारोपयोगकालस्य
स्तोकत्वात्, साकारोपयोगकालत् साकारोपयोगकालस्य सङ्ख्ये युग्मत्वात् ॥
इदानीं समुदायगतं सूत्रोक्तमल्पवहुत्वं भावयते—सर्वस्तोका जीवा आयुःकर्मणे वन्धकाः, आयुर्वन्धकालस्य प्रति-
नियतत्वात्, तेभ्योऽपयोगाः सङ्ख्ये युग्माः, यसादपयोगाः अनुभूयमानमवत्रिभागाद्यवरोपायुषः पारभविकमायुर्व-
भन्ति ततो ह्ये त्रिभागाववन्धकाल एको वन्धकाल इति वन्धकालदवन्धकालः सङ्ख्ये युग्मः तेन सङ्ख्ये युग्मणा
एवायग्यासा आयुर्वन्धकभ्यः, तेभ्योऽपयोगभ्यः उसा: सङ्ख्ये युग्माः, यसादपयोगभ्यः उसा: सङ्ख्ये युग्माः, तेभ्योऽपयोगभ्यः सङ्ख्ये युग्मा इत्यपयोगभ्यः उसा: सङ्ख्ये युग्माः, तेभ्यः समवहता: सङ्ख्ये युग्माः, वहनां पर्यावन्धकापयोगभ्यः उसा: सङ्ख्ये युग्माः, वहनां पर्यावन्धकापयोगभ्यः सातवेदकानां लभ्यमानत्वात्, तेभ्य इन्द्रियोपयुक्ताः सङ्ख्ये युग्माः, असातवेदकानामधि

३ अष्ट
चहुत्वा
आ.
न्धकाह
ल्प.स.

॥१५९॥

धिक्त्वात्, ततः परं साकारोपयुक्तपदमि सङ्गेयगुणं त्रिगुणत्वात्, शेषाणि तु नोऽन्तिर्योपयुक्तादीनि प्रतिलोमं विशेषाधिकानि, द्विगुणत्वस्यापि कच्चदभावात् ॥ तदेवं गतं वन्धद्वारम्, इदानीं पुद्गलद्वारमाह—

खित्ताणुवाएणं सब्त्थोवा पुगला तेलोके उहलोयतिरियलोए अणंतुगुणा अहोलोए विसेसाहिया तिरियलोए असंखिज्ञगुणा उहलोए असंखिज्ञगुणा अहोलोए विसेसाहिया ॥ दिसाणुवाएणं सब्त्थोवा पुगला उहलोइसाए अहोलोए विसेसाहिया उत्तरपुरच्छमेण दाहिणपचात्थिमेण य दोवि तुछा असंखिज्ञगुणा दाहिणपुरच्छमेण उत्तरपचात्थिमेण य दोवि विसेसाहिया पुरच्छमेण असंखिज्ञगुणा पचात्थिमेण विसेसाहिया दाहिणेण विसेसाहिया उत्तरेण विसेसाहिया ॥ खित्ताणुवाएणं सब्त्थोवाइं दवाइं तेलोके उहलोयतिरियलोए अणंतुगुणाइं अहोलोयतिरियलोए विसेसाहियाइं उहलोए असंखिज्ञगुणाइं अहोलोए अणंतुगुणाइं तिरियलोए संखिज्ञगुणाइं ॥ दिसाणुवाएणं सब्त्थोवाइं दवाइं अहो-दिसाए उहदिसाए अणंतुगुणाइं उत्तरपुरच्छमेण दाहिणपचात्थिमेण य दोवि तुछाइं असंखिज्ञगुणाइं दाहिणपुरच्छमेण उत्तरपचात्थिमेण य दोवि तुछाइं विसेसाहियाइं पुरच्छमेण असंखिज्ञगुणाइं पचात्थिमेण विसेसाहियाइं दाहिणेण विसेसाहियाइं उत्तरेण विसेसाहियाइं (मू० ११)

इदमत्पवहुत्वं पुद्गलानां द्रव्यार्थत्वमङ्गीकृत्य व्याख्येयं, तथासम्प्रदायात्, तत्र 'क्षेत्रानुपातेन' क्षेत्रानुसारेण चिन्त्यमानाः पुद्गलाखेलोकये—त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः सर्वस्तोकाः, सर्वस्तोकानि त्रैलोक्यव्यापीनि पुद्गलद्रव्याणीति

पश्चापता-
या: मट्ट-
च० पृष्ठा।

॥१५७॥

पङ्की उपर्योगावेन न्यस्येते, तत्रोपरितन्या पङ्काचायुःकर्मवन्धका अपर्यासाः उत्ताः समवहताः सातवेदका इन्द्रि-
योपयुक्ताः अनाकारोपयुक्ताः क्रमेण स्थाप्यन्ते, तस्या अधस्तन्यां पङ्कौ तेषामेव पदानामधस्तात् यथासह्यमायुर-
वन्धकाः पर्यासा जागरा असमवहता असातवेदका नोइन्द्रियोपयुक्ताः साकारोपयुक्ताः । स्थापना चेयं
आयुर्वन्धकाः १ अपर्यासाः २ सुताः ४ समवहताः ८ सातवेदका: १६ इन्द्रियोपयुक्ताः ३२ अनाकारोपयुक्ताः ६४
आयुर्वन्धकाः २५५ पर्यासाः २५४ जागरा: २५२ असमवहता: २४८ असातवेदका: २४० नोइन्द्रियोपयुक्ताः २२४ साकारोपयुक्ताः १९२
अन्नोपरितन्यां पङ्कौ सर्वैष्यपि पदानि सङ्क्लेशयुणानि, आयुःपदं सर्वैषामाद्यमिति तत्परिमाणसङ्क्लायामेकः स्थाप्यते,
ततः शेषपदानि फिलं जघन्येन सङ्क्लेशयेन सङ्क्लेशयुणानीति द्वियुणद्वियुणाङ्कः तेषु स्थाप्यते, तद्यथा—द्वौ चत्वारः अष्टौ
पौड्या द्वात्रिंशत् चतुर्व्याप्तिः, सर्वैऽपि जीवराश्चिरनन्तानन्तस्खरूपोऽप्यस्तकल्पनया पदपञ्चाशदधिकशतद्वयपरिमाणः
परिकल्पयते, ततोऽसाद् राशेरायुवन्धकादिगताः सङ्क्लासाः शेषयथित्वा यद्यत् शेषमवतिष्ठति तत्तद्युरवन्धकादीनां
शदधिके हैं शते द्विपञ्चाशदधिके हैं शते एवं पञ्चपञ्चाशदधिके, शेषेषु यथोक्तकम् हैं शते चतुःपञ्चा-
द्विनवत्स्यधिकं शतं, एवं च सत्युपरितन्यकारोपयुक्तपर्यन्तानि पदानि सङ्क्लेशयुणानि द्वियुणद्वियुणा-

३ अल्प-
वहुत्वद्वे-
आयुर्व-
वन्धकाद्य-
ल्प० च१०

॥१५८॥

धिकत्वात्, ततः परं साकारोपयुक्तपदमि सहैयगुणं त्रिगुणत्वात्, शेषाणि तु नोदन्त्रियोपयुक्तादीनि प्रतिलोमं विशेषाधिकानि, द्विगुणत्वस्यापि क्वचिदभावात् ॥ तदेवं गतं चन्द्रद्वारम्, इदानीं पुरुषद्वारमाह—

खित्ताणुवाएणं सब्तथोवा उगला तेलोके उहलोयतिरियलोए अणंतगुणा अहोलोयतिरियलोए विसेसाहिया तिरियलोए असांखिजगुणा उहलोए असांखिजगुणा अहोलोए विसेसाहिया ॥ दिसाणुवाएणं सब्तथोवा उगला उहलोयतिरियलोए विसेसाहिया उत्तरपचात्थमेण य दोवि तुङ्गा असांखिजगुणा दाहिणपुरान्त्तमेण उत्तरपचात्थमेण य दोवि विसेसाहिया पुरान्त्तमेण असांखिजगुणा पचात्थमेण विसेसाहिया दाहिणेण विसेसाहिया उत्तरेण विसेसाहिया ॥ खित्ताणुवाएणं सब्तथोवा अहोलोयतिरियलोए अणंतगुणाइ अहोलोयतिरियलोए विसेसाहियाइ हिया ॥ खित्ताणुवाएणं सब्तथोवा अहोलोए अणंतगुणाइ तिरियलोए सांखिजगुणाइ ॥ दिसाणुवाएणं सब्तथोवा अहोलोए असांखिजगुणाइ अहोलोए अणंतगुणाइ तिरियलोए सांखिजगुणाइ ॥ दिसाणुवाएणं सब्तथोवा अहोलोए अणंतगुणाइ उत्तरपचात्थमेण य दोवि तुङ्गाइ असांखिजगुणाइ दाहिणपुरान्त्तमेण य दोवि तुङ्गाइ विसेसाहियाइ पुरान्त्तमेण असांखिजगुणाइ पचात्थमेण विसेसाहियाइ दाहिणेण विसेसाहियाइ उत्तरेण विसेसाहियाइ (सू० ११)

इदमल्पवहुत्वं पुरुषानां द्रव्यार्थत्वमङ्गीकृत्य व्याख्येयं, तथासम्प्रदायात्, तत्र ‘शेत्रानुसारेण चिन्त्यमानाः पुरुषाक्षेत्रे—त्रैलोक्यसंस्पर्शिनः सर्वस्तोका, सर्वस्तोकानि त्रैलोक्यव्यापीनि पुरुषलक्ष्मीनि

पश्चाप्ता-
या: मद्-
य० पृष्ठो-

॥१५७॥

पही उपर्योगावेन न्यस्येते, तत्रोपरितन्या पङ्कजावायुःकर्मचन्थका अपवीता: शुभा: समवहता: सातवेदका इन्द्रि-
योपयुक्ता: अनाकारोपयुक्ता: क्रमेण स्थाप्यन्ते, तस्या अधस्तन्यां पङ्को तेषामेव पदानामथस्तात् यथासहस्रमात्मायुर-
वर्धका: पर्याता जागरा असमवहता असातवेदका नोइन्द्रियोपयुक्ता: साकारोपयुक्ता: । स्थाप्ता चेयं

३ अल्प-
चहुत्वपदे-
आत्मव-
न्धकाच-

आयुर्वन्धका: १ अपवीता: २ शुभा: ४ समवहता: ८ सातवेदका: १६ इन्द्रियोपयुक्ता: ३२ अनाकारोपयुक्ता: ६४

ल्प० सू१०

अन्नोपरितन्यां पङ्को सर्वोपयिपि पदानि सङ्क्लेषयुणानि, यायुःपदं सर्वेषामाचमिति तत्परिमाणसङ्क्लापामेकः स्थाप्यते,
ततः शेषपदानि किल जघनेन सङ्क्लेषयुणानीति द्विगुणद्विगुणाङ्कः तेषु स्थाप्यते, तथाया—द्वौ चत्वारः अष्टो
परिकल्पयते, ततोऽसाद् राशेरायुवैधकादिगताः सङ्क्लापाः शोधयित्वा यद्यत् शेषमवतिष्ठति तत्तदायुर्वन्धकादीनां
परिमाणं स्थापयित्वन्दं, तद्यथा—आयुर्वन्धकादिपदे द्वे शते पञ्चपञ्चाशदधिके, शेषेषु यथोक्तकमं द्वे शते चतुःपञ्चा-
दिनवस्त्यधिकं शतं, एवं च सत्युपरितनपक्षिगतान्यनाकारोपयुक्तपर्यन्तानि पदानि सङ्क्लेषयुणानि द्विगुणद्विगुणा-

॥१५८॥

तुल्या; तेभ्योऽपि दधिणपूर्वसामुन्नरपश्चमाया च प्रत्येकं विशेषपाधिकाः, स्वस्थाने हु परस्परं तुल्या; कथं विशेषपाधिका इति चेत् ?, उच्यते, इह सौमनसगत्थमादनेषु सप्त सप्त कृटानि विद्युत्प्रभमाल्यवतोर्निव नव, तेषु च कृटेषु धृमिका अवश्यामायादिसूक्ष्मपुद्गलाः प्रभूताः संभवतिं ततो विशेषपाधिकाः, स्वस्थाने हु धेन्नस्य पर्वतादेशं समानत्वात् तुल्या:, तेभ्यः पूर्वस्यां दिशि असङ्घेयगुणाः, धेन्नस्यासङ्घेयगुणत्वात्, तेभ्यः पर्वथमायां विशेषपाधिकाः, अधोलोकिकमामेषु शुपिरभावतो वह्नां पुद्गलानामवस्थानभावात्, दक्षिणेन विशेषपाधिकाः, वह्नभुवनशुपिरभावात्, तेभ्य उत्तरस्यां दिशि विशेषपाधिकाः, यत उत्तरस्यामायामविकर्मभास्यां सङ्घेययोजनकोटीकोटीप्रमाणं मानसं सरलत्र ये जलचराः पनकसेवालादयथ सत्त्वास्ते अतिवहव इति तेषां ये तैजसकामेणपुद्गलास्तेऽधिकाः प्राप्यन्ते इति पूर्वोक्तभ्यो विशेषपाधिकाः ॥ तदेवं पुद्गलविषयमल्पवहुत्वमुक्तम्, इदानीं सामान्यतो द्रव्यविषयं धेन्नानुपातेनाह—धेन्नानुपातेन चिन्त्यमानानि द्रव्याणि सर्वस्तोकानि त्रैलोक्ये—त्रैलोक्यसंस्पर्शानि, यतो धर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायाकाशास्तिकायद्रव्याणि पुद्गलास्तिकायस्य महास्कन्धा जीवास्तिकायस्य मारणान्तिकसमुद्धातेनातीव समवहता जीवाः त्रैलोक्यव्यापिनः ते चात्पे इति सर्वस्तोकानि, तेभ्य ऊर्ज्ज्ञलोकतिवर्गलोके—प्रागुक्तस्त्रैलोक्यात्मकेऽनन्तगुणानि, अनन्तैः पुद्गलद्रव्यवरनन्तर्जीवद्रव्यस्य संस्पर्शात्, तेभ्योऽधोलोकतिवर्गलोके विशेषपाधिकानि, ऊर्ज्ज्ञलोकतिवर्गलोकस्य मनाग् विशेषपाधिकत्वात्, तेभ्य ऊर्ज्ज्ञलोकतिवर्गलोकस्य मनाग् विशेषपाधिकत्वात्,

पश्चापना-
या: मल्ल-
य०पत्ता.

॥१५८॥

भावः, यसात् महास्कन्धा एव जैलोक्यव्यापिनः ते चाह्या इति, तेभ्य ऊर्जीलोकतिर्यग्लोकेऽनन्तगुणा; यतस्मि-
पर्गलोकस्य यत्सर्वोपरितनमेकप्रादेशिकं प्रतरं यचोङ्गलोकस्य सर्वाधत्तनमेकप्रादेशिकं प्रतरमेते द्वे अपि प्रतर ऊर्जी-
लोकतिर्यग्लोक उच्यते ते चानन्ता: सङ्कृयप्रादेशिकाः अनन्ता असङ्कृयप्रादेशिकाः अनन्ता अनन्तप्रादेशिकाः
स्कन्धा: स्पृशन्तीति द्रव्यार्थतयाऽनन्तगुणाः, तेभ्योऽधीलोकतिर्यग्लोक प्रागुक्तप्रकारिण प्रतरद्वयरूपे विशेषाधिकाः,
धेशस्याऽऽयामविष्टकम्भाभ्यां मनाग् विशेषाधिकत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्लोकेऽसङ्कृयपगुणत्वात्, ते-
भ्यजड्डलोकेऽसङ्कृयपगुणाः, यतस्मिर्यग्लोकथेत्राद्वड्डलोकथेत्रपगुणमिति, तेभ्योऽधीलोक विशेषाधिकाः, ऊर्जी-
लोकादधोलोकस्य विशेषाधिकत्वात्, देशोनमसरज्जुप्रमाणो घूङ्गलोकः समधिकसरज्जुप्रमाणस्त्वधीलोकः ॥ सम्प्रति
दिग्नुपातिनाहपवड्डत्वमाह—‘दिग्नुपातेन’ दिग्नुपारोण चिन्त्यमानाः पुद्गलाः सर्वसोकाः ऊर्जीदिशि, इह रत्नप्रभा-
समभूतलमध्येऽष्टप्रादेशिको रुचकस्तस्माद्विनिर्गता चरुःप्रदेशा ऊर्जीदिग् यावल्लोकान्तस्तत्स्तत्स्तत्स्तस्या विशेषा-
लाः, तेभ्योऽधोदिशि विशेषाधिकाः, अधोदिग्नि रुचकादेव प्रभवति चरुष्प्रदेशा यावल्लोकान्तस्तत्स्तस्या विशेषा-
पिकत्वात् तत्र पुद्गला विशेषाधिकाः, तेभ्य उत्तरपूर्वस्यां दक्षिणपश्चिमाभ्यां च प्रत्येकसरज्जुयपगुणाः, स्वस्थाने तु पर-
स्परं हुत्याः, यतस्मै अपि दिशो रुचकादिनिर्गते मुक्तावलिसंस्थिते तिर्यग्लोकान्तमयोलोकान्तं पर्य-
वसिते, तेन धेशस्यासङ्कृयपगुणत्वात् पुद्गला असङ्कृयपगुणाः, क्षेत्रं तु स्वस्थाने सममिति पुद्गला अपि स्वस्थाने

३ अल्प-
वहुत्पदे
स्वेच्छा-
रम्यां पुह्न
लद्व्या-
ल्प.सू.११

॥१५८॥

अतिरां तैजसकामण्युद्गुर्कन्थद्रव्याणां च भूयसां भावात् ॥ सम्प्रति परमाणुपुद्गुरानां सहौयप्रदेशानामसहौयप्र-
देशानामनन्तप्रदेशानां परस्परमहपचहुत्वमाह—

एप्सिं गं भंते ! परमाणुपोगलाणं संखेजपएप्सियाणं असंखेजपएप्सियाणं अणंतपएप्सियाण य खंधाणं दबह्याए पएसह्याए दबह्याए क्यरे क्यरेहितो अप्पा वा चहुया वा तुङ्गा वा विस्ताहिया वा ?, गोयमा ! सवत्थोवा अणंतपएप्सिया खंधा दबह्याए परमाणुपोगला दबह्याए अणंतगुणा संखेजपएप्सिया खंधा दबह्याए संखेजगुणा असंखपएप्सिया खंधा दबह्याए अणंतगुणा पएसह्याए अणंतपएप्सिया खंधा पएसह्याए परमाणुपोगला अपएसह्याए अणंतगुणा संखेजपएप्सिया खंधा पएसह्याए संखेजगुणा असंखपएप्सिया खंधा पएसह्याए असंखेजगुणा दबह्याए पएसह्याए सवत्थोवा अणंतपएप्सिया खंधा दबह्याए ते चेव पएसह्याए अणंतगुणा परमाणुपोगला दबह्यपएसह्याए अणंतगुणा संखेजपएप्सिया खंधा दबह्याए अणंतगुणा ते चेव पएसह्याए संखेजगुणा असंखपएप्सिया खंधा दबह्याए असंखेजगुणा ते चेव पएसह्याए असंखेजगुणा ॥ एप्सिणं भंते ! एगपएसोगाढाणं संखेजपएसोगाढाणं असंखेजपएसोगाढाण य पोगलाणं दबह्याए पएसह्याए दबह्यपएसह्याए क्यरे क्यरेहितो अप्पा वा चहुया वा तुङ्गा वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सवत्थोवा एगपएसोगाढा पोगला दबह्याए संखेजपएसोगाढा पोगला दबह्याए असंखेजगुणा असंखेजपएसोगाढा पोगला दबह्याए असंखेजगुणा पएसह्याए सवत्थोवा एगपएसोगाढा पोगला

मध्यापना-
या: मल्ल-
य० इसीं।

॥१५९॥

त्वात्, तेभ्योऽधीलोकेऽन्तगुणानि, कथमिति चेत् ?, उच्यते, इहाधीलौकिकग्रामेषु कालोऽस्ति, तस्य च कालस्य
तत्त्वपरमाणुसङ्गेयासङ्गेयानन्तप्रादेशिकद्रव्यसंत्रकालभावपयोर्यसम्बन्धवशात् प्रतिपरमाणवादिद्रव्यमनन्तता ततो
भवन्त्यधीलोकेऽन्तगुणानि, तेभ्यस्तिर्यग्लोके सङ्गेयगुणानि, अधीलौकिकग्रामप्रमाणानां स्थणडानां मनुज्यलोके
कालद्रव्याधारभूते सङ्गेयानामवाप्यग्रामन्तव्यात् ॥ सम्प्रति दिग्नुपातेन सामान्यतो द्रव्याणामल्पवहुत्वमाह—‘दिग-
नुपातेन’ दिग्नुसारेण चित्तमानानि सामान्यतो द्रव्याणि सर्वेस्तोकान्यधीदिशि—प्रागव्यावाणेतस्वरूपायां, तेभ्य जङ्ग-
दिश्यनन्तगुणानि, किं कारणमिति चेत् ?, उच्यते, इहोङ्गलोके मेरोः पञ्चयोजनश्रतिकं स्फटिकमयं काण्डं, तत्र
चन्द्रादिसप्रभाऽनुप्रवेशात् द्रव्याणां धणादिकालप्रतिभागोऽस्ति, कालस्य च प्रागुक्तनीत्या प्रतिपरमाणवादिद्रव्यग्रा-
नत्यात् तेभ्योऽन्तगुणानि, तेभ्य उत्तरपूर्वस्यामीशान्यां दक्षिणपश्चिमायां—नैऋतकोणे इत्यर्थः असङ्गेयगुणानि,
धेन्नस्यासङ्गेयगुणत्वात्, स्वस्थाने हु द्रव्यान्यपि परस्परं तुल्यानि, समानधेन्नत्वात्, तेभ्यो दक्षिणपूर्वस्याम्—आग्ने-
यामुक्तरपश्चिमायां—वायव्यकोणे इति भावः विशेषाधिकानि, विशुत्प्रभमाल्यवत्कृताश्रितानां धूमिकाऽब्रश्याया-
दि शृणुद्गुद्ग्रव्याणां वहनां संभवात्, तेभ्यः पूर्वस्यां दक्षिणसङ्गेयगुणत्वात्, तेभ्यः पश्च-
दिशि विशेषाधिकानि, अधीलौकिकग्रामेषु शुष्परभावतो वहनां पुद्गुद्ग्रव्याणामवस्थानसंभवात्, ततो दक्षिणस्यां

३ अल्प
वहुत्वपदे
क्षेत्रादि-
रन्ध्यां पुह्न-
लद्रव्या-
ल्प.सू.१२

॥१५९॥

‘एषि एं भैते ! परमाणुपोगलाणं संखेजपएसियाणं’ इत्यादि पाठस्मिन्दं, नवरमत्राल्पचहुत्वभावनायां सर्वत्र तथास्वाभाव्यं कारणं वाच्यं । सम्प्रत्येषेषामेव क्षेत्रप्रायाथान्येनाल्पचहुत्वमाह—इह क्षेत्राधिकारतः क्षेत्रस्य प्राधान्यात् परमाणुकाच्छन्ताणुकस्फन्नथा अपि विवक्षितैकप्रदेशाच्चावगाढा आधारावेययोरभेदोपचारादेकद्रव्यत्वेन व्यवहित्यन्ते, ते इत्थंभूता एकप्रदेशाच्चावगाढा: पुद्गलाः—पुद्गलद्रव्याणि सर्वेसोकानि, लोकाकाशप्रदेशप्रमाणानीत्यर्थी, न हि स कश्चिदेवंभूत आकाशप्रदेशोऽस्ति य एकप्रदेशाच्चावगाहनपरिणामपरिणामेन परिणतो न चत्तेते इति, तेभ्यः सङ्क्षेप्यप्रदेशाच्चावगाढा: पुद्गला द्रव्यार्थतया सङ्क्षेप्यगुणाः, कथमिति चेत् ?, उच्यते, इहापि क्षेत्रस्य प्राधान्यात् घणुकाच्छन्ताणुकस्फन्नथा द्विप्रदेशाच्चावगाढा एकद्रव्यत्वेन विवक्ष्यन्ते, तानि च तथाभूतानि पुद्गलद्रव्याणि पूर्वोक्तेभ्यः सङ्क्षेप्यगुणानि, तथाहि—सर्वेलोकप्रदेशास्तत्त्वतोऽसङ्क्षेप्याया अपि अस्तकल्पन्या दश परिकल्पन्ते, ते च प्रत्येकचिन्तायां दशेवेति दश एकप्रदेशाच्चावगाढानि पुद्गलद्रव्याणि लक्ष्यानि, तेष्वेच च दशसु प्रदेशेषु अन्यग्रहणान्यमोक्षणद्वारेण वहवो द्विकसयोगा लक्ष्यन्ते इति भवत्येकप्रदेशाच्चावगाहेभ्यो द्विप्रदेशाच्चावगाढानि पुद्गलद्रव्याणि सङ्क्षेप्यगुणानि एवं तेभ्योऽपि त्रिप्रदेशाच्चावगाढानि एवमुत्तरोत्तरं याच्चुटक्कुट्टसङ्क्षेप्यप्रदेशाच्चावगाढानि, ततः स्थितमेतत्—एक-प्रदेशाच्चावगाहेभ्यः सङ्क्षेप्यप्रदेशाच्चावगाढा: पुद्गलाः द्रव्यार्थतया सङ्क्षेप्यगुणा इति, एवं तेभ्योऽसङ्क्षेप्यप्रदेशाच्चावगाढा: पुद्गला द्रव्यार्थतया असङ्क्षेप्यगुणाः, असङ्क्षेप्यातस्यासङ्क्षेप्येदभिन्नत्वात्, द्रव्यार्थतासूत्रं प्रदेशार्थतासूत्रं द्रव्यपर्याया-

मन्त्रापना-
या॒ मल-
य॑ एति॑।

॥१६०॥

पएसट्ट्याए संखिजपएसोगढा पौगला पएसट्ट्याए संखिजगुणा असंखिजपएसोगढा उगला पएसट्ट्याए असंखिज-
गुणा दबट्टपएसट्ट्याए सबथीवा एगपएसोगढा उगला दबट्टपएसट्ट्याए संखि-
जगुणा ते चेव पएसट्ट्याए संखिजगुणा असंखिजपएसोगढा उगला दबट्ट्याए असंखिजगुणा ते चेव पएसट्ट्याए असं-
खिजगुणा । एप्सि णं भन्ते ! एगसमयठिड्याण० असंखिजसमयठिड्याण० उगलाण० दबट्ट्याए पएसट्ट्याए दबट्टपएसट्ट्याए
क्यरे क्यरे हिंतो अप्पा वा चहुया वा तुळा वा विसाहिया वा ?, गोयमा ! सबथीवा एगसमयठिड्या उगला दबट्ट-
द्याए सबथीवा एगसमयठिड्या उगला पएसट्ट्याए संखिजसमयठिड्या उगला दबट्ट्याए असंखिजगुणा पएस-
आसमयठिड्या उगला पएसट्ट्याए असंखिजसमयठिड्या उगला पएसट्ट्याए संखिजगुणा असंखिजसम-
यठिड्या उगला पएसट्ट्याए असंखिजगुणा दबट्टपएसट्ट्याए सबथीवा एगसमयठिड्या उगला दबट्ट्याए संखि-
जगुणा ते चेव पएसट्ट्याए संखिजगुणा ते चेव पएसट्ट्याए संखिजगुणा असंखिजसमयठिड्या उगला दबट्ट्याए
एकालगाण० अणतुगुणकालगाण० य उगलाण० दबट्ट्याए पएसट्ट्याए य क्यरे क्यरे हिंतो अप्पा वा चहुया
वा तुळा वा विसाहिया वा ?, गोयमा ! जहा उगला तहा भाणियवा, एवं संखिजगुणकालगाणवि, एवं सेसावि
अवसासा फासा जहा वचा तहा भाणियवा ॥ दारं (द्ब० ९२)

३ अल्प
वहुत्वपदे
द्रव्यक्षेत्र
कालम्-
चाल्प.सु-

१२

॥१६०॥

‘एषसि एं भंते ! परमाणुपौर्वगलाणं संखेजपएसियाणं’ इत्यादि पाठसिद्धं, नवरमत्राल्पचुत्वभावनायां सर्वेत्र तथास्वाभाव्यं कारणं चाद्यं । सम्प्रयेतेपामव ध्येत्रप्राधान्योनाल्पचुत्वमाह—इह ध्येत्राधिकारतः क्षत्रस्य प्राधान्यात् परमाणुकाद्यनन्ताणुकस्कन्धा अपि विवशितैकप्रदेशावगाढा आधाराधेययोरभेदोपचारादेकद्व्यवेन द्व्यवहित्यन्ते, ते इत्थंभूता एकप्रदेशावगाढा: पुद्गलः—पुद्गलद्रव्याणि सर्वस्तोकानि, लोकाकाशप्रदेशप्रमाणाणनीत्यर्थं, न हि स कश्चिदेवंभूत आकाशप्रदेशोऽस्ति य एकप्रदेशावगाहनपरिणामपरिणामेन परिणतो न चर्तते इति, तेभ्यः सङ्ख्येयप्रदेशावगाढा: पुद्गला द्रव्यार्थतया सङ्ख्येयगुणः, कथमिति चेत् ?, उच्यते, इहापि ध्येत्रस्य प्राधान्यात् द्व्युकाद्यनन्ताणुकस्कन्धा द्विप्रदेशावगाढा एकद्रव्यवेन विवृश्यन्ते, तानि च तथाभूतानि पुद्गलद्रव्याणि पूर्वोक्तेभ्यः सङ्ख्येयगुणानि, तथाहि—सर्वलोकप्रदेशास्तत्वतोऽसङ्ख्येया अपि असत्कल्पनया दश एकप्रदेशावगाढानि पुद्गलद्रव्याणि लब्धानि, तेष्वेव च दशसु प्रदेशेषु अन्यग्रहणन्यमोक्षणद्वारिण वहवो द्विकसयोगा लभ्यन्ते इति भवन्येकप्रदेशावगाढेभ्यो द्विप्रदेशावगाढानि पुद्गलद्रव्याणि सङ्ख्येयगुणानि एवं तेभ्योऽपि त्रिप्रदेशावगाढानि एवमुत्तरोत्तरं चावद्गुत्कटसङ्ख्येयप्रदेशावगाढानि, ततः स्थितमेतत्—एक-प्रदेशावगाढेभ्यः सङ्ख्येयप्रदेशावगाढा: पुद्गलः द्रव्यार्थतया सङ्ख्येयगुणा इति, एवं तेभ्योऽसङ्ख्येयप्रदेशावगाढा: पुद्गला द्रव्यार्थतया असङ्ख्यात्सासङ्ख्यात्मेदभिन्नत्वात्, द्रव्यार्थतासूत्रं प्रदेशार्थतासूत्रं द्रव्यपर्याया-

प्रश्नपत्ती-
या॒ मट्ठ-
य० पूर्णौ।

॥१६३॥

प्रतासदं च उगमत्वात् स्वयं भावनीयं, कालभावस्त्राप्यपि उगमत्वात् स्वयं भावयितव्यानि, नवरं 'जहा
पोगला तहा भाणियचा' इति यथा प्राक् सामान्यतः पुद्गला उक्तात्था एकगुणकालकादयोऽपि चक्तव्याः, ते
चेवम्—यतः 'सब्तयोवा अण्टपएसिआ खंधा एगगुणकालगा, परमाणुगुणला दब्डयाए एगगुणकालगा अण्ट-
गुणा, संखिजपएसिआ खंधा एगगुणकालगा संखिजपएसिआ खंधा एगगुणकालगा असंखिज-
गुणा । पएसट्टयाए चब्तयोवा अण्टपएसिआ खंधा एगगुणकालगा, परमाणुगुणला एगगुणकालगा अण्टगुण
इत्यादि' एवं सङ्क्षेपगुणकालकानामसङ्क्षेपगुणकालकानामन्तगुणकालकानामपि वाच्यं, एवं शेषवर्णिगत्थरसा
जपि यक्तव्याः, कफशमुद्गुरुलघवः स्पशी यथा एकप्रदशाचवगाढा भणितात्था वक्तव्याः, ते चेवम्— 'सब्तयोवा
एगपएसोगाढा एगगुणकव्यडफासा दब्डयाए, संखिजपएसोगाढा एगगुणकव्यडफासा पोगला दब्डयाए
संखिजगुणा, असंखिजपएसोगाढा एगगुणकव्यडफासा दब्डयाए असंखिजगुणा' इत्यादि, एवं सङ्क्षेपगुणकर्म-
शस्पशी असङ्क्षेपगुणकर्मशस्पशी अनन्तगुणकर्मशस्पशी वाच्याः, एवं मुद्गुरुलघवः, अवशेषाधत्वारः शीतादयः
स्पशी यथा वणीदय उक्तात्था वक्तव्याः, तत्र पाठोऽन्युकातुसरिण स्वयं भावनीयः । गतं पुद्गलकारम्, इदानी
महादण्डकं विवश्वुरुलमपूर्णति—

आँ मंते ! सप्तजीवपञ्चमं महादण्डयं वश्वाइस्मामि—सब्तयोवा गढमवकंतिया मणुस्ता १ मणुस्तीजो संखिजगुणाजो २

३ अल्प-
वहुत्वपदे-
द्वयतेन-
कालभा-
चात्य०सु।

१२

वायरतेउकाइआ पञ्चतया असंखिजगुणा ३ अणुतरोववाइया देवा असंखिजगुणा ४ उवरिमोविजगा देवा संखिज-
गुणा ५ माज्जमगेविजगा देवा संखिजगुणा ६ हिट्टमगेविजगा देवा संखिजगुणा ७ अचुए कप्पे देवा संखिजगुणा ८
आरणे कप्पे देवा संखिजगुणा ९ पाणए कप्पे देवा संखिजगुणा १० आणए कप्पे देवा संखिजगुणा ११ अहे सतमाए
ुठवीए नेरइया असंखिजगुणा १२ छढीए तमाए उठवीए नेरइया असंखिजगुणा १३ सहस्सारि कप्पे देवा असंखिज-
गुणा १४ महासुके कप्पे देवा असंखिजगुणा १५ पंचमाए धूमप्पमाए उठवीए नेरइआ असंखिजगुणा १६ लंतए कप्पए
देवा असंखिजगुणा १७ चउत्थीए पंकप्पमाए उठवीए नेरइआ असंखिजगुणा १८ बंभलोए कप्पे देवा असंखिजगुणा
१९ तचाए वाळुप्पमाए उठवीए नेरइआ असंखिजगुणा २० माहिदे कप्पे देवा असंखिजगुणा २१ सणंकुमारि कप्पे
देवा असंखिजगुणा २२ दोचाए सकरप्पमाए उठवीए नेरइया असंखिजगुणा २३ संमुच्छमा मणुस्सा असंखिजगुणा
२४ ईसाणे कप्पे देवा असंखिजगुणा २५ ईसाणे कप्पे देवीओ संखिजगुणाओ २६ सोहम्मे कप्पे देवा संखिजगुणा २७
झमीसे कप्पे देवीओ संखिजगुणाओ २८ भवणवासी देवा असंखिजगुणा २९ भवणवासिणीओ देवीओ संखिजगुणाओ ३०
झमीसे रघणप्पमाए उठवीए नेरइआ असंखिजगुणा ३१ खहयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया गुरिसा असंखिजगुणा ३२
खहयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया ३३ थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया गुरिसा संखिजगुणा ३४ थलयर-
पंचिदियतिरिक्खजोणिया ३५ जलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिया गुरिसा संखिजगुणा ३६ जलयरपंचिदि-
यतिरिक्खजोणिया ३७ वाणमंतरीओ देवीओ संखिजगुणाओ ३९

मनापना-
या० मट्ठ-
य० पूर्णा०

॥१६३॥

जोइसिया देवा संखिजगुणा ४० जोइसिणीओ देवीओ संखिजगुणाओ ४१ सहयरपंचिदियतिरिक्खजोणिआ नवुसगा संखिजगुणा ४२ थलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिआ नवुसगा संखिजगुणा ४३ जलयरपंचिदियतिरिक्खजोणिआ नवुसगा संखिजगुणा ४४ चउरिदिया पञ्जतया संखिजगुणा ४५ पंचिदिया पञ्जतया विसेसाहिया ४६ बैदिया पञ्जतया विसेसाहिया ४७ तेइदिया पञ्जतया विसेसाहिया ४८ पंचिदिया अपञ्जतया अपञ्जतया विसेसाहिया ४९ चउरिदिया अपञ्जतया विसेसाहिया ५० तेइदिया अपञ्जतया विसेसाहिया ५१ बैदिया अपञ्जतया विसेसाहिया ५२ पतेयसरीरवायरवणस्तइकाइया पञ्जतया असंखिजगुणा ५३ बायरनिगोया पञ्जतया असंखिजगुणा ५४ बायरपुटवीकाइया पञ्जतगा असंखिजगुणा ५५ बायरआउकाइया पञ्जतया असंखिजगुणा ५६ बायरवाउकाइया पञ्जतगा असंखिजगुणा ५७ बायरतेउकाइया अपञ्जतगा असंखिजगुणा ५८ पतेयसरीरवायरवणस्तइकाइया अपञ्जतगा असंखिजगुणा ५९ बायरनिगोया अपञ्जतया असंखिजगुणा ६० बायरपुटवीकाइया अपञ्जतया असंखिजगुणा ६१ बायरआउकाइया अपञ्जतया असंखिजगुणा ६२ बायरवाउकाइया अपञ्जतया असंखिजगुणा ६३ बायरतेउकाइया अपञ्जतया असंखिजगुणा ६४ बायरपुटवीकाइया अपञ्जतया अपञ्जतया अतुकाइया पञ्जतया संखिजगुणा ६५ सुहुमआउकाइया अपञ्जतया विसेसाहिआ ६६ सुहुमतेउकाइया अपञ्जतया विसेसाहिआ ६७ सुहुम-साहिआ ६८ सुहुमपुटवीकाइया पञ्जतया विसेसाहिआ ६९ सुहुमआउकाइया पञ्जतया विसेसाहिआ ७० सुहुमनिगोया अपञ्जतया असंखिजगुणा ७१ सुहुमनिगोया अपञ्जतया असंखिजगुणा ७२ सुहुमनिगोया ७३ अभवतिदिआ अणंतगुणा ७४ परिवहियसम्पदि अणंतगुणा ७५ सिद्धा अणंतगुणा ७६

३ अल्प-
चहुत्वपदे
महादण्ड
कःसू.१३

॥१६३॥

वायरवणस्सइकाइया पज्जन्तगा अणंतुणा ७७ वायरपञ्जना विसेसाहिआ ७८ वायरवणस्सइकाइया अपञ्जन्तगा असं-
विज्ञुणा ७९ वायरअपञ्जन्तगा विसेसाहिआ ८० वायरा विसेसाहिआ ८१ सुहुमवणस्सइकाइया अपञ्जन्तया असं-
विज्ञुणा ८२ सुहुमअपञ्जन्तया विसेसाहिआ ८३ सुहुमवणस्सइकाइया पज्जन्तगा सांखिज्ञुणा ८४ सुहुमपञ्जन्तया
विसेसाहिआ ८५ सुहुमा विसेसाहिआ ८६ भवसिद्धिया विसेसाहिआ ८७ निरोपजीवा विसेसाहिआ ८८ वणस्सइजीवा
विसेसाहिआ ८९ एणिदिया विसेसाहिआ ९० तिरिक्खजोणियां विसेसाहिआ ९१ मिच्छादिद्वी विसेसाहिआ ९२ अविरया
विसेसाहिआ ९३ सकसाई विसेसाहिआ ९४ छउमतथा विसेसाहिआ ९५ सजोगी विसेसाहिआ ९६ संसारतथा विसेसा-
हिआ ९७ सबजीवा विसेसाहिआ ९८ ॥ (सू० १३) ॥ पन्थवणाए भगवईए बहुवचन्यपर्यं समतं । तद्यं पर्यं समतं ।
हिआ ९७ सबजीवा विसेसाहिआ ९८ ॥ (सू० १३) ॥ पन्थवणाए भगवईए बहुवचन्यपर्यं समतं । तद्यं पर्यं समतं ।

अथ भद्रन्त ! सर्वजीवाल्पचहुत्वं—सर्वजीवाल्पचहुत्वंवक्तव्यतात्मकं महादण्डकं वर्ते(णी)यिष्यामि—रचयिष्या-
मीति तात्परीर्थी, अनेन एतद् ज्ञापयति—तीर्थकरानुज्ञामात्रसापेक्ष पूर्व भगवान् गणधरः सूक्त्रचनां प्रति प्रवत्तेति
न उनः श्रुताभ्यासपुरःसरमिति, यद्वा एतद् ज्ञापयति—कुशलेऽपि कर्मणि विनेयेन गुरुमनपृच्छय च न प्रवर्तितव्यं,
किञ्चु तद्भुज्ञापुरःसरं, अन्यथा विनेयत्वायोगात्, विनेयस्य हि लक्षणमिदम्—‘गुरोनिवेदितात्मा यो, गुरुभावानु-
वर्तकः । गुरुत्वं चेष्टते नित्यं, स विनेयः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥’ गुरुरपि यः प्रच्छन्नीयः स पञ्चलूपः—“धर्मज्ञो धर्म-
कर्ता च, सदा धर्मप्रवर्तकः । सत्त्वेभ्यो धर्मशास्त्रार्थेशको गुहरूप्यते ॥ १ ॥” इति, महादण्डकं वर्तेयिष्यामि

प्रसापना-
या ४० मट-
ए० इति ॥

॥१६८॥

३ अल्प-
चहुत्वपदे
महादण्ड
कःसु.९३

जोइसिया देवा संखिज्जुणा ४० जोइसिणीओ देवीओ संखिज्जुणाओ ४१ खहयरपंचिदियतिरिक्षजोणिआ नपुंसगा
संखिज्जुणा ४२ खलयरपंचिदियतिरिक्षजोणिआ नपुंसगा संखिज्जुणा ४३ जलयरपंचिदियतिरिक्षजोणिआ नपुंसगा
संखिज्जुणा ४४ चउरिंदिया पज्जतया संखिज्जुणा ४५ पंचिदिया पज्जतया विसेसाहिया ४६ वेंडिया पज्जतया विसेसाहिया ४७ वेंडिया अपज्जतया अपज्जतया असंखिज्जुणा ४८ पंचिदिया अपज्जतया विसेसाहिया ४९ चउरिंदिया अपज्जतया विसेसाहिया ५० तेंदिया अपज्जतया अपज्जतया विसेसाहिया ५१ वेंडिया अपज्जतया अपज्जतया विसेसाहिया ५२ पतेपतरीरवायरवणस्तइकाइया
पज्जतया असंखिज्जुणा ५३ वायरनिगोया पज्जतया असंखिज्जुणा ५४ वायरुटवीकाइया पज्जतया असंखिज्जुणा ५५
इरा पज्जतया असंखिज्जुणा ५६ वायरवाउकाइया पज्जतया असंखिज्जुणा ५७ वायरतेउकाइया अपज्जतया असंखिज्जुणा ५८ वायरवाउकाइया अपज्जतया असंखिज्जुणा ५९ वायरनिगोया अपज्जतया असंखिज्जुणा ६० अपज्जतया असंखिज्जुणा ६१ वायरआउकाइया अपज्जतया असंखिज्जुणा ६२ वायरवाउकाइया अपज्जतया ६३ सुहुमतेउकाइया अपज्जतया असंखिज्जुणा ६४ सुहुमपुटवीकाइया अपज्जतया असंखिज्जुणा ६५ सुहुमचाउकाइया अपज्जतया विसेसाहिया ६६ सुहुमपुटवीकाइया अपज्जतया विसेसाहिया ६७ सुहुमचाउकाइया अपज्जतया विसेसाहिया ६८ सुहुमनिगोया अपज्जतया असंखिज्जुणा ६९ सुहुमआउकाइया पज्जतया विसेसाहिया ७० अभवसिद्धिआ अणंतगुणा ७१ सुहुमपुटवीकाइया अपज्जतया असंखिज्जुणा ७२ सुहुमनिगोया
७३ अभवसिद्धिआ अणंतगुणा ७४ परिवहियसम्मद्वि अणंतगुणा ७५ तिक्षा अणंतगणा ७६

॥१६९॥

वायरवणस्त्रकाइया पज्जत्ता अणंतुणा ७७ वायरपज्जता विसेसाहिआ ७८ वायरवणस्त्रकाइया अपज्जत्ता असं-
लिङ्गुणा ७९ वायरअपज्जत्ता विसेसाहिआ ८० वायरा विसेसाहिआ ८१ गुह्मवणस्त्रकाइया अपज्जत्ता असं-
लिङ्गुणा ८२ सुहुमअपज्जत्ता विसेसाहिआ ८३ गुह्मवणस्त्रकाइया पज्जत्ता संखिङ्गुणा ८४ सुहुमपज्जत्ता
विसेसाहिआ ८५ सुहुमा विसेसाहिआ ८६ मनसिद्धि विसेसाहिआ ८७ निगोयजीवा विसेसाहिआ ८८ वणस्त्रजीवा
विसेसाहिआ ८९ एर्गिदिगा विसेसाहिआ ९० तिरिक्षजोणिया विसेसाहिआ ९१ मिञ्चादिङ्गी विसेसाहिआ ९२ अविरया
विसेसाहिआ ९३ सक्तादि विसेसाहिआ ९४ छउमत्था विसेसाहिआ ९५ सजोगी विसेसाहिआ ९६ संसारथा विसेसा-
हिआ ९७ सबजीवा विसेसाहिआ ९८ ॥ (श्ल० ९३) ॥ पचवणाए मगवईए बहुवचवयपर्यं समर्तं । तद्यं पर्यं समर्तं ।

अथ भदन्त ! सर्वजीवाल्पवङ्गत्वं—सर्वजीवाल्पवङ्गत्वक्तव्यतात्मकं महादण्डकं वर्ते(णी)यिष्यामि—रचयिष्या-
मीति तात्पर्यार्थः, अनेन एतद् ज्ञापयति—तीर्थिकरानुशामात्रसापेश एव भगवान् गणधरः सूक्ष्ररचनां प्रति प्रवत्तेते
न पुनः श्रुताभ्यासपुरःसरमिति, यदा एतद् ज्ञापयति—कुशलेऽपि कर्मणि विनेयेन गुरुमनापृच्छय च न प्रवार्तितव्यं,
किंतु तदनुशासुरःसरं, अन्यथा विनेयत्वायोगात्, विनेयस्य हि लक्षणमिदम्—‘गुरोनिवेदितात्मा योः गुरुभावानु-
वर्तकः । मुक्त्यर्थं चेष्टते नित्यं, स विनेयः प्रकारीतितः ॥ १ ॥’ गुरुरपि यः प्रवृच्छनीयः स एवंरूपः—‘धर्मजी धर्म-
कर्ता च, सदा धर्मप्रवत्तकः । सत्येभ्यो धर्मशास्त्राधिदेशको गुरुरूपते ॥ २ ॥’ इति, महादण्डकं वर्तेयिष्यामि

प्रसापना-
या: मल-
य० एसी।

॥२६३॥

इत्युक्तं ततः प्रतिक्षातमेव निर्वाहयति—‘सर्वत्योवा गद्भवक्षंतिया मणुस्सा’ इत्यादि, सर्वस्तोका गर्भवृत्कान्तिक-
मनुष्याः, सङ्खेयकोटीकोटीप्रमाणत्वात् ३, तेभ्यो मानुष्यो—मनुजस्थियः सङ्खेयगुणाः, समाविंशतिगुणत्वात्, उक्तं
च—“सत्तावीसगुणा शुण मण्याणं तदहिआ चेव” २, ताभ्यो वादरतेजःकायिका पर्यासा असर्वयगुणाः, कृति-
पर्यगर्वन्युनावलिकाघनसमयप्रमाणत्वात् ३, तेभ्योऽनुत्तरोपपातिनो देवा असर्वयगुणाः, श्वेत्रपल्योपमासर्वयभा-
नभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् ४, तेभ्य उपरितनग्रैवेयकत्रिकदेवाः संख्येयगुणाः, बृहत्तरपल्योपमासर्वयभागवर्ति-
पश्च विमाननिविमानशतं दूपरितनग्रैवेयकत्रिके प्रतिविमानं चासङ्क्लेया देवाः यथा यथा चाधोऽधोवर्तीनि विमानानि
तथा तथा देवा अपि प्राञ्छुर्येण लभ्यन्ते ततोऽवसीर्यते—अनुत्तरोपपातिकदेवेभ्यो बृहत्तरस्त्रैपल्योपमासङ्खेयभागवत्यो-
ल्यः, तेभ्योऽनुपरितनग्रैवेयकत्रिकदेवाः (संख्येयगुणाः) ५, एवमुत्तरत्रापि भावना कायी यावदानतक-
सङ्खेयगुणाः ६ तेभ्योऽनुपरितनग्रैवेयकत्रिकदेवाः सङ्खेयगुणाः ६ तेभ्योऽनुपरितनग्रैवेयकत्रिकदेवाः
तकल्पो समश्रेणिकां समविमानसङ्क्लानकां च तथाऽपि कुण्डपाष्ठिकास्तथास्वामान्वयात् प्राञ्छुर्येण दक्षिणस्यां दिशि-
समुत्पद्यन्ते नोचरस्या चहन्त्वा कुण्डपाष्ठिकाः स्तोकाः शुक्लपाष्ठिकाः ततोऽनुत्तरकल्पदेवापेष्या आरणकल्पदेवाः
॥२६४॥

३ वहुष
कन्ध्यता-
पदे मसा
दण्डकः
सू. ९३

सहस्रेयगुणाः, तेभ्योऽपि प्राणतकल्पदेवाः सहस्रेयगुणाः १० तेभ्योऽप्यानतकल्पदेवाः सहस्रेयगुणाः, भावना आरणक-
ल्पवक्तत्वात् ११, तेभ्योऽधःसप्तमनरकपृथिव्यां नैरयिका असहस्रेयगुणाः, श्रेष्ठसहस्रेयभागगतनभःप्रदेशराशिप्रमा-
णत्वात् १२, तेभ्यः पृथिव्यां नैरयिका असहस्रेयगुणाः, एतच्च प्रागेव द्विगुप्तातेन नैरयिकाल्पवक्तुत्वचिन्तनायां
भावितं १३ तेभ्योऽपि सहस्रारकल्पदेवा असहस्रेयगुणाः, पृथिवीनैरयिकपरिमाणहेतुश्रेष्ठसहस्रेयभागापेक्षया
सहस्रारकल्पदेवपरिमाणहेतोः श्रेष्ठसहस्रेयभागास्य असहस्रेयगुणत्वात् १४ तेभ्यो महाशुक्रे कल्पे देवा असहस्रेयगुणाः,
विमानवाहुल्यात् पृष्ठ सहस्राणि विमानानां सहस्रारे कल्पे चत्वारिंशतसहस्राणि महाशुक्रे, अन्यचाधीऽधीविमान-
वासिनो देवा बहुवहुतराः स्तोकाः स्तोकतराश्चोपरितनोपरितनविमानवासिनः तत् सहस्रारदेवेभ्यो महाशुक्रकल्प-
देवा असहस्रेयगुणाः १५ तेभ्योऽपि पञ्चमधूमप्रभासियाननरकपृथिव्यां नैरयिका असहस्रेयगुणाः, चृहत्तमश्रेष्ठसह-
स्रेयभागवतिनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् १६ तेभ्योऽपि लग्नतककल्पे देवा असहस्रेयगुणाः, अतिवृहत्तमश्रेष्ठसहस्र-
यभागगतनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् १७ तेभ्योऽपि चतुर्थां पङ्कप्रभायां पृथिव्यां नैरयिका असहस्रेयगुणाः, युक्तिः
प्रागिव भावनीया १८ तेभ्योऽपि त्रिसूलोककल्पे देवा असहस्रेयगुणाः, युक्तिः प्रागुक्तेव १९ तेभ्योऽपि त्रुतीयस्यां
वाञ्छिकाप्रभायां पृथिव्यां नैरयिका असहस्रेयगुणाः २० तेभ्योऽपि माहौन्द्रे कल्पे देवा असहस्रेयगुणाः २१ तेभ्योऽपि
सनत्कुमारकल्पे देवा असहस्रेयगुणाः युक्तिः सर्वत्रापि प्रागुक्तेव २२ तेभ्यो द्वितीयस्यां शक्तिराप्रभायां पृथिव्यां नैर-

प्रसापना-
या: मल्ल-
य० पृच्छा:

॥१६८॥

इत्युक्तं ततः प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—‘सर्वथोवा गृह्यवक्षितिया मणुस्सा’ इत्यादि, सर्वलोका गर्भवृत्कान्तिक-
मनुष्या:, सङ्खेयकोटीकोटीप्रमाणत्वात् १, तेभ्यो मानुष्यो—मनुजश्चियः सङ्खेयगुणा:, समाविशतिगुणत्वात्, उक्ते
च—“सत्तावीसगुणा उण मणुशाणं तदहिआ चेव” २, ताभ्यो चादरतेजःकाविका पर्यासा असर्वयगुणा:, कठि-
पयगैन्यनावलिकाघनसमयप्रमाणत्वात् ३, तेभ्योऽनुत्तरोपपातिनो देवा असर्वयगुणा:, द्यौप्रपत्योपमासर्वयभा-
गवतिनभःप्रदशराशिप्रमाणत्वात् ४, तेभ्य उपरितनग्रैवेयक्त्रिकदेवा: संख्येयगुणा:, वृहत्तरपत्योपमासर्वयभागवति-
नभःप्रदशराशिप्रमाणत्वात्, एतदपि कथमवसेयं ५ इति चेत्, उच्यते, विमानवाहुल्यात्, तथाहि—अनुत्तरदेवाना
पश्च विमानानि विमानशतं तृपरितनग्रैवेयक्त्रिके प्रतिविमानं चासङ्खेया देवा: यथा यथा चाधोऽधोवतीनि विमानानि
काशप्रदशराशिप्रमाणा उपरितनग्रैवेयक्त्रिकदेवा—अनुत्तरोपपातिकदेवेभ्यो वृहत्तरश्चप्रल्योपमासङ्खेयभागवत्या-
ल्पः, तेभ्योऽप्युपरितनग्रैवेयक्त्रिकदेवा: (संख्येयगुणा:) ६, एवमुत्तरश्चापि भावना कार्या चावदानतक-
सङ्खेयगुणा: ७ तेभ्योऽप्युत्तरकल्पदेवा: सङ्खेयगुणा: ८ तेभ्योऽप्युत्तरकल्पदेवा सङ्खेयगुणा: ९, यद्यप्यारणाऽप्यु-
समुत्पद्धते नीत्तरस्यां बहवश्च कृष्णपाशिकास्तथास्वाभोव्यात् प्राचुर्येण दधिषणस्यां दिशि
तकल्पा समश्रीणिको समविमानसङ्खाको च तथाऽपि कृष्णपाशिकास्तथास्वाभोव्यात् आरणकल्पदेवा:

३ चहुव
कव्यता-
पदे महा
दण्डकः
सू. १३
॥१६९॥

सहस्राणि ईशाने कल्पे, अपिच-दक्षिणदिग्बतीं सौधर्मकल्पः ईशानकल्पस्तु तरदिग्बतीं द्विषणस्यां च दिशि चहवः
कृष्णपाथिकाः समुत्पद्यन्ते तत ईशानदेवीभ्यः सौधर्मदेवाः सङ्क्षेपयुणाः, नन्तिं युक्तिमाहिन्द्रसनत्कुमारकल्पयोर-
प्युक्ता, परं तत्र माहेन्द्रकल्पापेक्षया सनत्कुमारकल्पे देवा असङ्क्षेपयुणा उक्ता:, इह तु सौधर्मे कल्पे सङ्क्षेपयुणाः
तदेतत् कथम् ?, उच्यते, यचनप्रामाण्यात्, न चात्र पाठत्रम्; यतोऽन्यत्राप्युक्तम्—“ईसाणे सब्धत्थवि वत्तीसयु-
पाज्ञे हांति देवीओ । संखिजा सोहस्रे तज्ञे असंख्या भवणवासी ॥ १ ॥” इति २७, तेभ्योऽपि तस्मिन्नेव सौधर्मे
कल्पे देव्यः सङ्क्षेपयुणाः, द्वात्रिंशद्व्युणत्वात्, “सब्धत्थवि वत्तीसयुणाज्ञे हुंति देवीओ” इति यचनात् २८
ताभ्योऽप्यसङ्क्षेपयुणा भवनवासिनः, कथम् ? इति चेत्, उच्यते, इह अङ्गुलमात्रधेत्रप्रदेशराशोः संवन्धिनि प्रथमवर्गे-
मूले तुतीयवर्गमूलेन युणिते यावन् प्रदेशराशिर्भवति तावत्प्रमाणात् यनीकृतस्य लोकस्य एकप्रादेशिकीयु श्रेणियु-
यावन्तो नभःप्रदेशास्तावत्प्रमाणो भवनपतिदेवीसमुदायः, तदगातकिञ्चिद्दूनद्वात्रिंशत्तमभागकल्पाथ भवनपतयो
देवाः ततो घटन्ते सौधर्मदेवीभ्यस्तेऽसङ्क्षेपयुणाः २९ तेभ्यो भवनवासिन्यो देव्यः सङ्क्षेपयुणाः द्वात्रिंशद्व्युणत्वात्
३० ताभ्योऽप्यस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरविका असङ्क्षेपयुणिः अङ्गुलमात्रधेत्रप्रदेशराशोः संवन्धिनि प्रथमवर्गमूले
द्वितीयेन वर्गमूलेन युणिते यावन् प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणात् श्रेणियु यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणात् ३१
तेभ्योऽपि खचरपञ्चिन्द्रियतिर्यग्योनिकाः पुरुषा असङ्क्षेपयुणाः प्रतराससङ्क्षेपभागवत्सङ्क्षेपश्रेणिनमःप्रदेशराशिप्र-

प्राप्ता-
या। मठ-
ब० इता।

॥१६॥

विष्णु असह्येयगुणः २३, एते च समस्यिवीनारकादयोः द्वितीयपृथिवीनारकपर्यन्ताः प्रत्येकं स्वस्थाने चिन्त्य-
मानाः सर्वेऽपिचनीकृतलोकश्रेष्ठसह्येयभागवार्तिनभः प्रदेशराशिप्रमाणा द्रष्टव्याः, केवलं श्रेष्ठसह्येयभागवोऽसह्येय-
भेदभिन्नः तत इत्यमसह्येयगुणतया अल्पवहुत्वमभिधीयमानं न विरुद्धते, तेभ्योऽपि द्वितीयनरकपृथिवीनारकभ्यः
संमृद्धिममनुव्या असह्येयगुणः २४ ते हि अङ्गुलमात्रश्चेत्रप्रदेशराशोः संविधिनि द्वितीयवर्गमूले न
युणिते यावन् प्रदेशराशिभवति तावत्प्रमाणाः, तेभ्योऽपि ईशाने कल्पे देवा असह्येयगुणः यतो यनीकृतस्य लोक-
संक्षारादेशिकीपु श्रेणिषु यावन्तो नभः प्रदेशाः तावत्प्रमाण ईशानकल्पगते देवदेवीसमुदायः, तद्याताकंचिद्दूनदा-
प्रिंशद्भागकल्पा ईशानदेवाः, ततो देवाः संमृद्धिममनुव्येभ्योऽसह्येयगुणः २५, तेभ्य ईशानकल्पे देव्यः सह्येय-
गुणाः, द्वात्रिंशत्पृथिवीनारकादयोऽसह्येयगुणः २६, तेभ्य ईशानकल्पे देवीजो इति वचनात् २६, ताभ्यः साधर्म-
कल्पे देवाः सह्येयगुणाः, तत्र विमानवाहिन्यात्, तथाहि—तत्र द्वात्रिंशत्सहस्राणि विमानानां अष्टाविंशतिगत-

१ ते हि अङ्गुलमात्रश्चेत्रप्रदेशराशोः संविधिनि, उत्तीये वर्गमूले द्वितीयेन वर्गमूलेन युणिते यावन्प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणानि संबन्धित-
यावन्त्येकस्यामेव श्रेणिक्षयां श्रेणी भवन्ति तावत्प्रमाणसेभ्य ईशाने कल्पे देवा असह्येयगुणः यतोऽङ्गुलमात्रश्चेत्रप्रदेशराशोः संविधिनि
द्वितीये वर्गमूले उत्तीयेन वर्गमूलेन युणिते यावन्प्रदेशराशिभवति तावत्प्रमाणात् घनीकृतस्य छोकस्येकप्रादेशिकीपु यावतो नभः प्रदेशा-
स्यावत्प्रमाण ईशानकल्पगते देवदेवीसमुदायः २०

३ चहुव-
कल्पता-
पदे महा-
दपहकः
सू. १३

॥१६॥

इत ऊँ ये पर्यासचतुरिन्द्रिया वश्यन्ते तेऽपि ज्योतिष्कदेवापेश्या सङ्ख्येयगुणा एवोपपचन्ते, तथाहि—“पद्मचा-
शदधिकशतद्वयाङुलप्रमाणानि सूचिरूपाणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तावत्प्रमाणा ज्योतिष्काः;
उक्तं च—“छपन्नदोसंयुगुलसूहपएसेहि भाइयं पयरं । जोइसिएहि हीरइ” इति, अङुलसङ्ख्येयभागमात्राणि च
सूचिरूपाणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तावत्प्रमाणाश्चतुरिन्द्रियाः; उक्तं च—“पञ्जतापञ्जतचित्तचउरअ-
सन्निणो अवहरन्ति । अङुलसंख्यासंख्यपएसमइयं पुढो पयरं ॥ १ ॥” अङुलसङ्ख्येयभागापेश्या च पद्मपञ्चाशदधिकम-
हुलशतद्वयं सङ्ख्येयगुणं, ततो ज्योतिष्कदेवापेश्या परिभाव्यमानाः पर्यासचतुरिन्द्रिया अपि सङ्ख्येयगुणा एव घटन्ते
किं पुतः पर्यासचतुरिन्द्रियापेश्या सङ्ख्येयभागमात्राः खचरपञ्चेन्द्रियनपुंसका इति ? ४२ तेभ्योऽपि स्थलचरपञ्चेन्द्रिय-
नपुंसकाः सङ्ख्येयगुणाः ४३ तेभ्योऽपि जलचरपञ्चेन्द्रियनपुंसकाः सङ्ख्येयगुणाः ४४ तेभ्योऽपि पर्यासचतुरिन्द्रियाः
सङ्ख्येयगुणाः ४५ तेभ्योऽपि पर्यासाः संज्यसंज्ञिभेदभिन्नाः पञ्चेन्द्रिया विशेषाधिकाः ४६ तेभ्योऽपि पर्यासा द्वीन्द्रिया
विशेषाधिकाः ४७ तेभ्योऽपि पर्यासाल्लिन्द्रिया विशेषाधिकाः, यद्यपि च पर्यासचतुरिन्द्रियादीनां पर्यासत्रीन्द्रियपर्य-
पणान्यत्र वर्णयते तथाऽप्यङुलसङ्ख्येयभागस्य सङ्ख्येयभेदभिन्नत्वाद् इत्थं विशेषाधिकत्वमुच्यमानं न विरुद्धं, उक्तं
वेत्यमल्पवद्वत्वमन्यत्रापि—‘ततो नपुंसग खहयरा संखेजा थलयरजलयरनपुंसगा चउरिंदिय तजो पणवितिपञ्जत

मन्त्रपता-
या: मल-
य० इसी।

॥१४॥

माणत्वात् ३२ तेभ्योऽपि सचरपञ्चेन्द्रियतिर्थ्योनिकाः क्षियः सक्षेप्यगुणाः, त्रिगुणत्वात्, “तिगुणा तिरुवज्ञहिया तिरिआणं इतिथ्यो गुणोयवा” इति वचनात् ३३ ताभ्यः स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्थ्योनिकाः पुरुषाः सक्षेप्यगुणाः, यहत्तरप्रतरासक्षेप्यभागवत्यसक्षेप्यश्रेणिगताकाशप्रदशराशिप्रमाणत्वात् ३४ तेभ्यः स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्थ्योनिकाः क्षियः सक्षेप्यगुणाः त्रिगुणत्वात् ३५ ताभ्यो जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्थ्योनिकाः पुरुषाः सक्षेप्यगुणाः वृहत्तमप्रतरासक्षेप्यभागवत्यसक्षेप्यश्रेणिगताकाशप्रदशराशिप्रमाणत्वात् ३६ तेभ्यो जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्थ्योनिकाः क्षियः सक्षेप्यगुणाः त्रिगुणत्वात् ३७ ताभ्योऽपि व्यन्तरा देवा उपेदोदयिनः सक्षेप्यगुणाः, यतः सक्षेप्ययोजनकोटीकोटीप्रमाणानि सूचिरूपाणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तावन्तः सामान्येन व्यन्तरा:, केवलमिह पुरुषा विविता इति ते सकलसमुदायापेक्षया किञ्चिद्दुन्द्वात्रिशतमभागकल्पा वेदितव्याः, ततो घटन्ते जलचरयुवतिभ्यः सक्षेप्यगुणाः ३८ तेभ्यः व्यन्तर्यः सक्षेप्यगुणाः द्वात्रिशतद्वयुगुणत्वात् ३९ ताभ्यो ज्योतिष्का देवा: सक्षेप्यगुणाः, ते हि सामान्यतः पदपञ्चाशादधिकशतद्वयाङ्कुलप्रमाणानि सूचिरूपाणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तावन्त्येषाणाः, परमिह पुरुषा विविता इति ते सकलसमुदायापेक्षया किञ्चिद्दुन्द्वात्रिशतमभागकल्पाः प्रतिपत्तव्याः, तत उपपद्धन्ते व्यन्तरीभ्यः सक्षेप्यगुणाः ४० तेभ्यो ज्योतिष्कद्वयः सक्षेप्यगुणाः द्वात्रिशतद्वयुगुणत्वात् ४१ ताभ्यः सक्षेपञ्चेन्द्रियतिर्थ्योनिका नपुसकाः सक्षेप्यगुणाः, कथित् ‘असक्षेप्यगुणाः’ इति पाठः, स न समीक्षीनः, यत

३ वहुव-
फल्वता
पदे महा-
दपडकः
सं. १३

॥१५॥

सद्गुर्येपगुणत्वाभिधाने न कश्चिद्दोषः ५६ तेभ्यो वादरप्यासाप्कार्यिकेभ्यो वादरवायुकार्यिका: पर्यासा असद्गुर्येयगुणः;
चनीकृतलोकासद्गुर्येयमागवत्यसद्गुर्येयप्रतरगतनभःप्रदेशराशिप्रमाणित्वात् ५७ तेभ्यो वादरतेजःकार्यिका अपर्यासा
असद्गुर्येयगुणः, असद्गुर्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणित्वात् ५८ तेभ्यः प्रत्येकशरीरवादरवनस्पतिकार्यिका अपर्यासा
असद्गुर्येयगुणः: ५९ तेभ्योऽपि वादरनिगोदा अपर्यासिका असद्गुर्येयगुणः ६० तेभ्यो वादरसृथिवीकार्यिका अपर्यासा
सका असद्गुर्येयगुणः ६१ तेभ्यो वादराप्कार्यिका अपर्यासिका असद्गुर्येयगुणः ६२ तेभ्यो वादरवायुकार्यिका अप-
र्यासा असद्गुर्येयगुणः ६३ तेभ्यः सूक्ष्मतेजःकार्यिका अपर्यासिका अपर्यासिका विशेषाधिकाः ६४ तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकार्यिका
अपर्यासा विशेषाधिका: ६५ तेभ्यः सूक्ष्माप्कार्यिका अपर्यासिका विशेषाधिकाः ६६ तेभ्यः सूक्ष्मवायुकार्यिका अप-
र्यासा विशेषाधिका: ६७ तेभ्यः सूक्ष्मतेजःकार्यिका: पर्यासिका: सद्गुर्येयगुणः ६८ अपर्यासिकसूक्ष्मेभ्यः पर्यासिकसू-
क्ष्माणां स्वभावित एव प्राचुर्येण भावात्, तथा चाह अस्या एव प्रज्ञापनायाः संग्रहणीकारः—“जीवाणमप्जन्ता वहु-
तरगा वायराण विज्ञेया । सुहमाण य पञ्चता ओहेण य केवली चिंति ॥ १ ॥” तेभ्योऽपि सूक्ष्मपृथिवीका-
र्यिका: पर्यासिका विशेषाधिका: ६९ तेभ्योऽपि सूक्ष्माप्कार्यिका: पर्यासा विशेषाधिका: ७० तेभ्योऽपि सूक्ष्मवायु-
कार्यिका: पर्यासिका विशेषाधिका: ७१ तेभ्योऽपि सूक्ष्मनिगोदा अपर्यासिका असद्गुर्येयगुणः ७२ तेभ्योऽपि पर्यासा:
सूक्ष्मनिगोदा: सद्गुर्येयगुणः ७३ यद्यपि चापर्यासितेजःकार्यिकादयः पर्याससूक्ष्मनिगोदपर्यन्ता . अविशेषेणान्यत्रास-

प्रज्ञापना-
या: मठ-
प० एवं।

॥१८६॥

किंचि अहिआ" इति ४८ तेभ्योऽपि पर्यासत्रीन्द्रियेभ्योऽपर्यासाः पञ्चेन्द्रिया असङ्गेयगुणाः अङ्गलासङ्गेयभागमा-
त्राणि खण्डानि सूचीरूपाणि यावत्स्वेकस्मिन् प्रते भवन्ति तावत्प्रमाणत्वात् ४९ तेभ्यथरुरिन्द्रिया अपर्यासा विशेष-
पाधिकाः ५० तेभ्योऽपि श्रीनिर्दिया अपर्यासा विशेषाधिकाः ५१ तेभ्योऽपि श्रीनिर्दिया अपर्यासा विशेषाधिकाः,
पर्यापि चापर्यासाः चतुर्लिङ्गादयोः अपर्यासद्वीन्द्रियपर्यन्ताः प्रत्येकमङ्गलस्यासङ्गेयभागमात्राणि खण्डानि सूचीरूपा-
णि यावत्स्वेकस्मिन् प्रते भवन्ति तावत्प्रमाणा अन्यत्राविशेषेणोक्तास्थाप्यङ्गुलासंख्येयभागस्य विचित्रत्वादित्यं विशेष-
पाधिकत्वमुच्यनाम न विशेषमास्कन्दति ५२, तेभ्योऽपि द्वीन्द्रियापर्यासभ्यः प्रत्येकबादरवनस्पतिकाधिकाः पर्यासाः
असङ्गेयगुणाः, पर्यापि चापर्यासद्वीन्द्रियादिवत् पर्यासबादरवनस्पतिकाधिका अपि अङ्गुलासंख्येयभागमात्राणि सूची-
रूपाणि खण्डानि यावत्स्वेकस्मिन् प्रते भवन्ति तावत्प्रमाणा अन्यत्रोक्तास्थापि अङ्गुलासंख्येयभागस्यासङ्गेयभेदभि-
ज्ञत्वाद् चादरपर्यासप्रत्येकवनस्पतिपरिमाणचन्त्रायामङ्गुलासङ्गेयभागोऽसङ्गेयगुणहीनः परिगृह्णते ततो न कश्चिद्
विरोधः ५३ तेभ्योऽपि चादरनिरोदा अनन्तकायिकशरीररूपाः पर्यासा असङ्गेयगुणाः ५४ तेभ्योऽपि चादरपृष्ठि-
वीकाधिकाः पर्यासा असङ्गेयगुणाः ५५ तेभ्योऽपि पर्यासा चादरात्काधिका असङ्गेयगुणाः, पर्यापि च पर्यासबा-
दरप्रत्येकवनस्पतिकायिकपृष्ठिवीकायिकात्काधिकाः प्रत्येकमङ्गुलासङ्गेयभागमात्राणि सूचीरूपाणि खण्डानि याव-
त्स्वेकस्मिन् प्रते भवन्ति तावत्प्रमाणा अन्यत्राविशेषेणोक्ताः तथाप्यङ्गुलासङ्गेयभागस्यासङ्गेयभेदभिज्ञत्वाद् चृत्यम-

३ वतुव-
क्तव्यता-
पदे महा-
दपडकः
सू. १३

॥१८७॥

सद्ब्रेयगुणत्वाभिधाने न कथित्वोपः ५६ तेभ्यो वादरपयासाकायिका: पर्यासा असद्ब्रेयगुणाः;
यनीकृतलोकासद्ब्रेयमागवत्सद्ब्रेयप्रतरगतनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् ५७ तेभ्यो वादरतेजःकायिका अपर्यासा
असद्ब्रेयगुणाः; असद्ब्रेयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् ५८ तेभ्यः प्रत्येकशरीरवादरचनस्पतिकायिका अपर्यासा
असद्ब्रेयगुणाः; ५९ तेभ्योऽपि वादरनिगोदा अपर्यासका असद्ब्रेयगुणाः ६० तेभ्यो वादरपृथिवीकायिका अपर्यासा
सका असद्ब्रेयगुणाः ६१ तेभ्यो वादराट्कायिका अपर्यासका असद्ब्रेयगुणाः ६२ तेभ्यो वादरवायुकायिका अप-
र्यासा असद्ब्रेयगुणाः ६३ तेभ्यः सूक्ष्मतेजःकायिका अपर्यासका असद्ब्रेयगुणाः ६४ तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकायिका
अपर्यासा विशेषाधिका: ६५ तेभ्यः सूक्ष्माट्कायिका अपर्यासा विशेषाधिका: ६६ तेभ्यः सूक्ष्मवायुकायिका अप-
र्यासा विशेषाधिका: ६७ तेभ्यः सूक्ष्मतेजःकायिका: पर्यासका: सद्ब्रेयगुणाः ६८ अपर्यासकसूक्ष्मेभ्यः पर्यासकसू-
क्ष्माणां स्वभावत एव प्रातुर्येण भावात्, तथा चाह अस्या एव प्रज्ञापनायाः संग्रहणीकारः—“जीवाणमपज्ञता वहु-
तरगा वांगराण विज्ञेया । गुह्यमाण य पञ्चता ओहेण य केवली विति ॥ १ ॥” तेभ्योऽपि सूक्ष्मपृथिवीका-
यिका: पर्यासका विशेषाधिका: ६९ तेभ्योऽपि सूक्ष्माट्कायिका: पर्यासा विशेषाधिका: ७० तेभ्योऽपि सूक्ष्मवायु-
कायिका: पर्यासा विशेषाधिका: ७१ तेभ्योऽपि सूक्ष्मनिगोदा अपर्यासका असद्ब्रेयगुणाः ७२ तेभ्योऽपि पर्यासा:
सूक्ष्मनिगोदा: सद्ब्रेयगुणाः ७३ यद्यपि वापर्यासतेजःकायिकादयः पर्याससूक्ष्मनिगोदपर्यन्ता . आविशेषपान्यत्रास-

मनापता-
या: मठ-
य० एस्टी.

॥२६॥

द्वेषलोकाकाशप्रदेशरात्रिप्रमाणा उकासङ्गेयत्वसामङ्गेयमेदभिज्ञत्वाद् इत्यमल्पवहुत्यमभिधीयमा-
नमुपपत्रं द्रष्टव्यं, तेभ्योऽभवसिद्धिका अनन्तगुणाः जघन्युक्तानन्तकप्रमाणत्वात् ७४ तेभ्यः प्रतिपतितसम्बन्ध-
दण्डोऽनन्तगुणाः ७५ तेभ्यः . सिद्धा अनन्तगुणाः ७६ तेभ्योऽपि वादरवनस्पतिकायिकाः पर्यासां अनन्तगुणाः
७७ तेभ्योऽपि सामान्यतो वादरपर्यासा विशेषाधिकाः, वादरपर्यासपृथिवीकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ७८
तेभ्यो वादरपर्यासवनस्पतिकायिकाः असङ्गेयगुणाः, एकवादरनिगोदपर्यासनिश्चया असङ्गेयगुणानां वादरपर्यास-
निगोदानां संभवात् ७९ तेभ्यः सामान्यतो वादरपर्यासा विशेषाधिकाः, वादरपर्यासपृथिवीकायिकादीनामपि
तत्र प्रक्षेपात् ८० तेभ्यः सामान्यतो वादरा विशेषाधिकाः पर्यासापर्यासानां तत्र प्रक्षेपात् ८१ तेभ्यः सूक्ष्मवनस्प-
तिकायिका अपर्यासा असङ्गेयगुणाः ८२ तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा अपर्यासका विशेषाधिकाः सूक्ष्मपर्यासपृथिवीका-
यिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ८३ तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः पर्यासाः सङ्गेयगुणाः, पर्यासपर्यासपृथिवीतेभ्यः
सूक्ष्मभ्यः स्वभावतः सदेव सङ्गेयगुणतया प्राप्यमाणत्वात्, तथा केवलवेदसोपलङ्घये: ८४ तेभ्योऽपि सामान्यतः
सूक्ष्मपर्यासा विशेषाधिकाः, पर्यासपर्यासपृथिवीकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ८५ तेभ्यः पर्यासापर्यासविशेषणरहिताः
सूक्ष्मा विशेषाधिकाः, अपर्याससूक्ष्मपृथिव्यसेजोवायुवनस्पतिकायिकानामपि तत्र प्रक्षेपात् ८६ तेभ्योऽपि ‘मवसि-
दिका’ भवे विशेषेषां ते मवसिद्धिका—मव्या विशेषाधिकाः, जघन्युक्तानन्तकप्रमाणाभव्यपरिदारणे सर्वजी-

३ वहुव-
कल्पता-
पदे महा-
दण्डकः
सु. ९३

॥२७॥

वानां भव्यत्वात् ८७ तेभ्यः सामान्यतो निगोदजीवा विशेषाधिकाः, इह भव्या अभव्याथातिप्रातुर्येण सूक्ष्मवाद-
रनिगोदजीवराशावेष प्राप्यन्ते नान्यत्र अन्यपां सर्वेषामपि मिलितानामसंख्येयलोकाकाशप्रदशराशिप्रमाणत्वात्,
अभव्याथ गुकानन्तकसंख्यामात्रपरिमाणास्तो भव्यापेशया ते किञ्चिन्मात्राः भव्याथ प्रागभव्यपरिहारण चिन्त-
ताः इदानीं तु वादरसूक्ष्मनिगोदचिन्तायां तेऽपि प्रक्षिप्यन्ते इति विशेषाधिकाः ८८ तेभ्यः सामान्यतो वनस्पति-
जीवा विशेषाधिकाः, प्रत्येकशरीराणामपि वनस्पतिजीवानां तत्र प्रक्षेपात् ८९ तेभ्यः सामान्यत एकन्त्रिया विशेष-
पाधिकाः, वादरसूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ९० तेभ्यः सामान्यतस्तिर्थग्रन्थोनिका विशेषाधिकाः,
पयोसाप्यासद्वित्रिचतुर्विन्द्रियतिर्येष्टपञ्चेन्द्रियाणामपि तत्र प्रक्षेपात् ९१ तेभ्यश्चतुर्गतिभाविनो मिथ्यादृष्टयो विशेषा-
धिकाः, इह कतिपयाविरतसम्बन्धगद्यशादिसंज्ञिव्यतिरेकण शेषाः सर्वेऽपि तिर्यचो मिथ्यादृष्टयः, चातुर्गतिकमिथ्या-
दृष्टिचन्तायां चासंख्येया नारकादयसत्र प्रक्षिप्यन्ते ततस्तिर्येजीवरात्यपेशया चतुर्गतिकमिथ्यादृष्टयश्चिन्त्यमाना-
विशेषाधिकाः ९२ तेभ्योऽप्यविरता विशेषाधिकाः, अविरतसम्बन्धगद्यानां तत्र प्रक्षेपात् ९३ तेभ्यः सकपायिणो
विशेषाधिकाः, देशविरतादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ९४ तेभ्यः छद्यस्था विशेषाधिकाः, उपशान्तमोहादीनामपि तत्र
प्रक्षेपात् ९५ तेभ्यः सयोगिनो विशेषाधिकाः, सयोगिकेचलिनामपि तत्र प्रक्षेपात् ९६ तेभ्यः संसारस्था विशेषा-
धिकाः, अयोगिकेचलिनामपि तत्र प्रक्षेपात् ९७ तेभ्यः सर्वजीवा विशेषाधिकाः, सिद्धानामपि तत्र प्रक्षेपात् ९८ ॥

इति श्रीमल्यगिरिसूरिवर्णविरचितायां प्रशापनावृत्तौ चतीयं पदं समाप्तम् ।

प्रज्ञापना-
या: मठ-

य० पृष्ठा०

॥१६८॥

नेरहयाणं भेते ! केवद्यं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं दसवासतहस्ताइ, उक्कोसेणं तेतीसं सागरोवमाइं । अप-
अतनेरहयाणं भेते ! केवद्यं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं अंतोमुड्चं उक्कोसेणवि अंतोमुड्चं । पज्जतगतेरहयाणं
केवद्यं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं दसवासतहस्ताइ, अंतोमुड्चणाइ, उक्कोसेणं तेतीसं सागरोवमाइ अंतो-
मुड्चणाइ । रघणपमापुदविनेरहयाणं भेते ! केवद्यं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं दसवासतहस्ताइ उक्को-
सेणं सागरोवमं, अपज्जतरयणपमापुदविनेरहयाणं भेते ! केवद्यं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं अंतोमुड्चं
उक्कोसेणवि अंतोमुड्चं, पज्जतरयणपमापुदविनेरहयाणं भेते ! केवद्यं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वास-
तहस्ताइ अंतोमुड्चणाइ उक्कोसेणं सागरोवमं अंतोमुड्चणं ॥ सक्करणपमापुदविनेरहयाणं भेते ! केवद्यं कालं ठिई पचता ?,
गोयमा ! जहनेणं एगं सागरोवमं उक्कोसेणं तिति सागरोवमाइ, अपज्जतरयसक्करणपमापुदविनेरहयाणं भेते ! केवद्यं कालं
ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं अंतोमुड्चं उक्कोसेणवि अंतोमुड्चं, पज्जतरयसक्करणपमापुदविनेरहयाणं भेते ! केवद्यं
कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं सागरोवमं अंतोमुड्चणं उक्कोसेणं तिति सागरोवमाइ अंतोमुड्चणाइ ॥ बाड्डुण-
पमापुदविनेरहयाणं भेते ! केवद्यं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं तिति सागरोवमाइ उक्कोसेणं सच सागरोव-
माइ, अपज्जतयवाङ्गपमापुदविनेरहयाणं भेते ! केवद्यं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणं अंतोमुड्चं उक्कोसेणवि

श्रीप्रज्ञापनोपात्रे चतुर्थ स्थितिपदं ।

४ स्थिति
पदे पर्याय

अ. नार-
काणां
स्थितिः

सू. १४

॥१६९॥

अंतोमुहूर्तं, पञ्चतयवालुप्पभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण तिचि सागरोवमाइ अंतोमुहूर्तं, पञ्चतयवालुप्पभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण सत्र सागरोवमाइ अंतोमुहूर्तयाइ ॥ पंक्पभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण सत्र सागरोवमाइ अंतोमुहूर्तयाइ, अपज्ञतयपंक्पभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण वि अंतोमुहूर्तं उकोसेण दस सागरोवमाइ, अपज्ञतयपंक्पभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण अंतोमुहूर्तयाइ उकोसेण दस सागरोवमाइ अंतोमुहूर्तयाइ ॥ खलं ठिई पन्ता ?, गोयमा जहनेण सत्र सागरोवमाइ अंतोमुहूर्तयाइ उकोसेण दस सागरोवमाइ अंतोमुहूर्तयाइ ॥ खलं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण दस सागरोवमाइ उकोसेण सत्ररससागरो-धूमपभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण वि अंतोमुहूर्तं उको-वमाइ, अपज्ञतयधूमपभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण दस सागरो-सेण वि अंतोमुहूर्तं, पञ्चतगधूमप्पभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई वमाइ अंतोमुहूर्तं उकोसेण सत्ररससागरोवमाइ अंतोमुहूर्तयाइ ॥ तमप्पभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण सत्ररससागरोवमाइ अंतोमुहूर्तयाइ, अपज्ञतयतमप्पभाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेण उकोसेण वाचीसं सागरोवमाइ, अंतोमुहूर्तयाइ ॥ अहेसत्रमाषुद्विनेरहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहने-

प्रश्नापना-
या: मल-
द० इचोः

गणि अंतोमुहुर्तं उक्तोसेणविं अंतोमुहुर्तं पञ्चतागअहेसतमुष्टविनेरेष्याणं भंते ! केवद्यं कालं ठिं पञ्चा ?, गोयमा !
जहन्मेणं वाकीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुर्तूणाइं उक्तोसेणं तेतीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुर्तूणाइं (म० १४)

इदानीं चतुर्थमारभ्यते, तस्य चायमभिसम्बन्धः— इदानल्लतरपदे द्विगुपातादिनाऽल्पबहुत्वसह्या निद्वीरिता,
स्थानं तथाऽल्पबहुत्वसह्या नियोरितानां सत्त्वानां जन्मतः प्रभूत्यामरणात् यन्नारकादिपर्यायरूपेणाव्यवच्छिङ्-
यिकाणां भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञसा ?, तत्र स्थीयते—अवस्थीयते अनवा आयुःकम्मातुभूत्येति स्थितिः,
तिरायुःकम्मातुभूतिर्जीवनमिति पर्याया:, यद्यप्यत्र जीवेन मिथ्यात्वादिभिरुपात्तानां कम्मुद्गलानां चानावरणी-
यादिरूपतत्त्वा परिणतानां यदवस्थानं सा स्थितिरिति प्रसिद्धं तथापि नारकादिव्यपदेशाहुरायुःकम्मातुभूतिः,
तथाहि—यद्यपि नरकगतिपञ्चनिन्द्रयजात्यादिनामकम्मादयाश्रयो नारकायुःप्रथमसमयसंबद्ध-
काल एव तत्रिवल्घनं नारकश्वेत्रमप्राप्तोऽपि नारकस्य (त्व) ज्यपदेशं लभते, तथा च मौनीन्द्रं प्रवचनम्— “नेरेष्य गं
भंते ! नेरेष्य उववज्जइ अनेरहए नेरहए नेरेष्य उववज्जइ ?, गोयमा ! नेरहए नेरेष्य उववज्जइ नो अनेरहए नेर-
यिको भदन्त ! नेरयिको भदन्त ! नेरयिको नेरयिको नेरयिको नेरयिको नेरयिको नेर-

४ स्थिति
पदे सामा-
न्यपर्याप्त
सापव्याप्त
दीनां
स्थितिः
म० १४

इपु उवचज्जद् ॥ इत्यादि । ततः सैवायुःकमर्मीउभृतिरिह यथोक्त्युत्पत्त्या स्थितिरभिधीयते, 'अन्न निवचनमाह—
 'गोयमेत्यादि, एतच पर्यासापर्यासविभागाभविन सामन्यतः उक्तं यदा तु पर्यासापर्यासविभागेन चिंता, तदेव
 सूत्रम्—'अपज्ञतनेइयाणं भेते !' इत्यादि, इह अपयासा द्विविधाः—लब्ध्या करणैश्च, तत्र नेरविफदेवा असङ्ख्येयव-
 पर्युपस्तियमतुव्या: करणैर्वापर्यासाः, न लब्ध्या, लब्ध्यपर्यासकानां तेषु मध्ये उत्पादासंभवात्, तत एते उपपा-
 तकाल एव करणैः कियन्तं कालमपर्यासा इत्यव्याः, शेषास्तु तिर्यग्मतुव्या लब्ध्याऽपर्यासाः उपपातकाले च,
 उक्तं च—“नासंख्यवाचा तिर्यग्मण्यमद्भजा जे असंख्यवासाङ् । एष अपपञ्जना उच्चाए चेव बोद्धचा ॥ १ ॥ सेसा
 य तिर्यग्मण्यवा लाद्वै पर्योवचायकाले य । दुह औविय भयइयवा पञ्जनियरे य जिणवयणं ॥ २ ॥” अपर्यासकाथ
 य जघन्यत उत्कर्पतो वाऽन्तमुहूर्ते, अत उक्तम्—‘गोयमा ! जहन्नेणवि उक्तोसेणवि अंतोमुहूर्ते’ अपयासाक्षाऽपगमेच
 शेषकालःपर्यासाद्वा, तत उक्तं पर्याससूत्रे—गोयमा ! जहन्नेण दस वाससहस्राद्वं अंतोमुहूर्तणाद्वं उक्तोसेणं तेतीस-
 सागरोवमाद्वं अंतोमुहूर्तणाद्वं” एतच पृथिव्यविभागेन चिन्तितं, सम्प्रति पृथिवीविभागेन चिन्तयति—‘रथणप्पभापुड-
 विनेहयाणं भेते !’ इत्यादि सुगमं, शेषमपि सुगममापदपरिसमाप्तेः ॥

१ नारकदेवा: तिर्यग्मतुव्या गर्भजा येऽसंख्यवपर्युषः । एतेऽपर्यासा उपपाते चैव शोद्धन्याः ॥ १ ॥ शेषाच्च तिर्यग्मतुव्या लद्विष्ठ
 माल्येष्पतकाले च । द्विषातोऽपि च भक्तव्याः पर्यासा इतरे च जिनवचनात् ॥ २ ॥

प्राप्ना-
या: मट-
य० एची.

॥१६९॥

जनि अंतोषुइतं उक्षेसेणवि अंतोषुइतं, पञ्जागअहेसत्तमपुढविनेरइयाणं भंते ! कैवल्यं कालं ठिं पन्ता ?, गोयमा !
जहन्में चावीसं सागरोवमाइ अंतोषुइतुणाइ उक्षेसेणं तेतीसं सागरोवमाइ अंतोषुइतुणाइ (स० १४)

इदानीं चतुर्थमारभ्यते, तस्य चायमभिसम्बन्धः— इहानन्तरपदे दिग्नुपातादिनाऽपवडुत्वसङ्क्षया निर्दोरिता,

त्रमवस्थानं तचित्तते, अनेन सम्बन्धेनयातसासेदमादिसूत्रम्—‘नेरइयाणं भंते ! कैवल्यं कालं ठिं पन्ता’ इति,

नैरपिकाणां भद्रत ! किमन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञमा ?, तत्र स्थीयते—अवस्थीयते अनया आयुःकम्मातुभूत्येति स्थितिः,

यादिरुपतया परिणतानां गदवस्थानं सा स्थितिरिति यसिद्धं तथापि नारकादिव्यपदशहुरायुःकम्मातुभूतिः;

काल एव तत्रिवन्धनं नारकथेत्रमप्रासादिपि नारकस्य (त्व) व्यपदेशं लभते, तथा च मौनीन्द्रं प्रवचनम्—“नेरइप एं

भंते ! नेरइपु उववज्जइ अनेरइए नेरइपु उववज्जइ ?, गोयमा ! नेरइए नेरइपु उववज्जइ नो अनेरप नेर-

स्थितिः

स० १५

पदे सामा-
न्यपव्या-
सापव्याप-
रलप्रभा-
दीनां
स्थितिः

१ नैरपिको भद्रत ! नैरपिकेषु उत्पद्यते नैरपिको नैरपिकेषु उत्पद्यते नैरपिको नैर-

पिकेषु उत्पद्यते ।

॥१७०॥

इप्सु उववजद्” इत्यादि, ततः सेवायुःकम्मीनुभूतिरिह यथोक्तुर्तपत्या स्थितिरभिधीयते, ‘अत्र निर्वचनमाह—
 ‘गोयमे’त्यादि, एतच पर्यासाप्यासिविभागाभावेन सामान्यतः उक्तं यदा हु पर्यासापर्यासिविभागेन चिन्ता, तदेदं
 सूत्रम्—‘अपज्ञतनेऽयाणं भंते !’ इत्यादि, इह अपर्यासा द्विविधाः—लब्ध्या करणैथ, तत्र नैरयिकदेवा असद्ब्रह्मयव-
 पर्युपस्तिर्यग्मत्तुव्या: करणैरेवापर्यासा; न लब्ध्या, लब्ध्यपर्यासिकानां तेषु मध्ये उत्पादासंभवात्, तत एते उपपा-
 तकालं एव करणैः किंवन्तं कालमपर्यासा इष्टव्या:, शेषास्तु तिर्यग्मत्तुव्या लब्ध्याऽपर्यासा: उपपत्तिकाले च,
 उक्तं च—“नारंगदेवा तिर्यग्मुखग्भमजा जे असंख्यासाङ् । एष अपज्ञता उवचाए चेव वौद्धवा ॥ १ ॥ सेसा
 य तिर्यग्मुखा लद्दिं पर्पोववायकाले य । दुहओविय भयइयवा पञ्जन्तियरे य जिणवयणं ॥ २ ॥” अपर्यासकाथ
 जपन्यत उत्कर्पतो वाऽन्तमुहूर्ते, अत उक्तम्—‘गोयमा ! जहन्नेणवि उक्तोसेणवि अंतोमुहूर्ते’ अपर्यासाद्वाऽपगमे च
 शेषकालः पर्यासाद्वा, तत उक्तं पर्याससद्वे—गोयमा ! जंहन्नेण दस वाससहस्राद्वं अंतोमुहूर्तणाद्वं उक्तोसेण तेसीस-
 सागरोवमाद्वं अंतोमुहूर्तणाद्वं” एतच पुथिव्यविभागेन चिन्तितं, सम्प्रति पुथिवीविभागेन चिन्तयति—‘रूपण्टपमापुढ-
 विनेहयाणं भंते !’ इत्यादि सुगमं, शेषमपि सुगममापदपरिसमाप्तेः ॥

१ नारकदेवा: तिर्यग्मत्तुव्या गर्भजा चेऽसंख्यवर्षीयः । एतेऽपर्यासा उपपते चेव गोद्धव्याः ॥ १ ॥ शेषम तिर्यग्मत्तुव्या लद्दिं
 ग्राम्योपपातकाले च । द्विधातोऽपि च भक्तव्याः पर्यासा इतरे च जिनवचनात् ॥ २ ॥

प्रशापना-
या। मल्ल-
य० एस्टो.

॥१७०॥

देवाणं भेते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राहं उकोसेणं तेचीसं .सागरोवमाहं, अपज-
तयदेवाणं भेते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयदेवाणं
भेते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राहं अंतोमुहुत्तूणाहं उकोसेणं तेचीसं सागरोवमाहं
अंतोमुहुत्तूणाहं ॥ देवीणं भेते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राहं उकोसेणं पणपनं पलि-
ओवमाहं, अपजतयदेवीणं भेते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं,
पञ्जतयदेवीणं भेते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राहं अंतोमुहुत्तूणाहं उकोसेणं पण-
पनं पलिओवमाहं अंतोमुहुत्तूणाहं ॥ मवणवासीणं देवाणं भेते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वा-
ससहस्राहं उकोसेणं साइरें सागरोवमं; अपजतयभवणवासीणं भेते ! देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा !
जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयभवणवासीणं देवाणं भेते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा !
जहनेणं दस वाससहस्राहं अंतोमुहुत्तूणाहं उकोसेणं साइरें सागरोवमं अंतोमुहुत्तूणं ॥ भवणवासीणं भेते ! देवीणं
गवासिणीणं देवीणं भेते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्ज-
तियाणं भेते ! मवणवासिणीणं देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राहं अंतोमुहुत्तूणाहं
उकोसेणं अद्वंचमाहं पलिओवमाहं अंतोमुहुत्तूणाहं । असुरकुमाराणं भेते ! देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा !

४ स्थिति
पदे सामा
न्यविशे-
पतो देवा
नां स्थिति
स. १५

॥१७०॥

जहनेण दस वाससहस्राइ उकोसेण साइरें सागरोवमं अपञ्जतयअमुरकुमाराणं भंते ! देवाणं केवइयं कालं ठिई पच-
ता ?, गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयअमुरकुमाराणं भंते ! देवाणं केवइयं कालं ठिई
पचता ?, गोयमा जहनेण दस वाससहस्राइ अंतोमुहुतूणाइ उकोसेण साइरें सागरोवमं अंतोमुहुतूणं ॥ अमुरकुमारीणं
भंते ! देवीणं केवइयं कालं ठिई पनता ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्राइ उकोसेण अद्वपचमाइ पलिओवमाइ,
अपञ्जतयाणं अमुरकुमारीणं भंते ! देवीणं केवइयं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि
अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं अमुरकुमारीणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पनता ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्राइ
अंतोमुहुतूणाइ उकोसेण अद्वपचमाइ पलिओवमाइ अंतोमुहुतूणाइ ॥ नागकुमाराणं देवाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई
पनता ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्राइ उकोसेण दो पलिओवमाइ देस्तूणाइ, अपञ्जतयाणं भंते ! नागकुमाराणं
केवइयं कालं ठिई पचता ?, गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं भंते ! नागकुमाराणं
देवाणं केवइयं कालं ठिई पनता ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्राइ अंतोमुहुतूणाइ उकोसेण दो पलिओवमाइ देस्तू-
पाइ अंतोमुहुतूणाइ ॥ नागकुमारीणं भंते ! देवीणं केवइयं कालं ठिई पनता ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्राइ
उकोसेण देस्तूणं पलिओवमं, अपञ्जतयाणं भंते ! नागकुमारीणं देवीणं केवइयं कालं ठिई पनता ?, गोयमा ! जहनेणवि
अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं भंते ! नागकुमारीणं देवीणं केवइयं कालं ठिई पनता ?, गोयमा ! जह-
नेण दस वाससहस्राइ अंतोमुहुतूणाइ उकोसेण देस्तूणं पलिओवमं अंतोमुहुतूणं । सवणकुमाराणं भंते ! देवाणं केवइयं

प्रसापना-
या मठ-
य० पृष्ठा०

॥१७०॥

देवाणं भर्ते ! केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइ उकोसेणं तेतीसं सागरोवमाइ, अपज्ञ-
तयदेवाणं भर्ते ! केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणि अंतोमुहुतं उकोसेणि अंतोमुहुतं, पञ्चतपदवाणं
भर्ते ! केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइ अंतोमुहुत्तणाइ उकोसेणं तेतीसं सागरोवमाइ
अंतोमुहुत्तणाइ ॥ देवीणं भर्ते ! केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइ उकोसेणं पणपनं पलि-
ओवमाइ, अपज्ञतयदेवीणं भर्ते ! केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणि अंतोमुहुतं उकोसेणि अंतोमुहुतं,
पञ्चतयदेवीणं भर्ते ! केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइ अंतोमुहुत्तणाइ उकोसेणं पण-
पनं पलिओवमाइ अंतोमुहुत्तणाइ ॥ भवणवासीणं देवाणं भर्ते ! केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वा-
ससहस्राइ उकोसेणं साइरें सागरोवमं, अपज्ञतयभवणवासीणं भर्ते ! देवाणं केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा !
जहनेणि अंतोमुहुतं उकोसेणि अंतोमुहुतं, पञ्चतयभवणवासीणं देवाणं भर्ते ! केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा !
जहनेणं दस वाससहस्राइ अंतोमुहुत्तणाइ उकोसेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तणं ॥ भवणवासीणिणं भर्ते ! देवीणं
केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दसवाससहस्राइ उकोसेणं अद्यपचमाइ पलिओवमाइ, अपज्ञतयभव-
णवासीणं देवीणं भर्ते ! केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणि अंतोमुहुतं उकोसेणि अंतोमुहुतं, पञ्च-
तियाणं भर्ते ! भवणवासीणं देवीणं केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइ अंतोमुहुत्तणाइ
उकोसेणं अद्यपचमाइ पलिओवमाइ अंतोमुहुत्तणाइ । अमुखमाराणं भर्ते ! देवाणं केवहयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा !

४ स्थिति
पद सामा
न्यविशे-
पतो देवा
नां स्थिति
स. १५

॥१७०॥

जहनेण दस वाससहस्रादं उकोसेण साइरेण सागरोवम्, अपञ्जतयअसुरकुमाराणं भंते ! देवाणं केवइयं कालं ठिँदे पन-
चा ?, गोयमा ! जहनेपावि अंतोमुहुर्चं उकोसेणवि अंतोमुहुर्चं, पञ्जतयअसुरकुमाराणं भंते ! देवाणं केवइयं कालं ठिँदे
पनचा ?, गोयमा जहनेण दस वाससहस्रादं अंतोमुहुर्चणादं उकोसेण साइरेण सागरोवम् अंतोमुहुर्त्तणं !! असुरकुमारीणं
भंते ! देवीणं केवइयं कालं ठिँदे पनचा ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्रादं उकोसेण अद्वपंचमादं पलिओवमादं,
अपञ्जतियाणं असुरकुमारीणं भंते ! देवीणं केवइयं कालं ठिँदे पनचा ?, गोयमा ! जहनेपावि अंतोमुहुर्चं उकोसेणवि
अंतोमुहुर्चं, पञ्जतियाणं असुरकुमारीणं देवीणं भंते ! केवइयं कालं ठिँदे पनचा ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्रादं
पनचा ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्रादं उकोसेण दो पलिओवमादं देस्तुणादं, अपञ्जतयाणं भंते ! नागकुमाराणं
केवइयं कालं ठिँदे पनचा ?, गोयमा ! जहनेपावि अंतोमुहुर्चं उकोसेणवि अंतोमुहुर्चं, पञ्जतयाणं भंते ! नागकुमाराणं
देवाणं केवइयं कालं ठिँदे पनचा ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्रादं अंतोमुहुर्चणादं उकोसेण दो पलिओवमादं देस्तु-
पादं अंतोमुहुर्चणादं !! नागकुमारीणं भंते ! देवीणं केवइयं कालं ठिँदे पनचा ?, गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्रादं
उकोसेण देस्तुणं पलिओवम्, अपञ्जतियाणं भंते ! नागकुमारीणं देवीणं केवइयं कालं ठिँदे पनचा ?, गोयमा ! जहनेपावि
अंतोमुहुर्चं उकोसेणवि अंतोमुहुर्चं, पञ्जतियाणं भंते ! नागकुमारीणं देवीणं केवइयं कालं ठिँदे पनचा ?, गोयमा ! जह-
नेण दस वाससहस्रादं अंतोमुहुर्चणादं उकोसेण देस्तुणं पलिओवम् अंतोमुहुर्चणं ! सुवण्कुमाराणं भंते ! देवाणं केवइयं

प्रशापना-

या: मठ-

य० दूरी.

॥१७१॥

कालं ठिईं पन्नता ? गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइं उकोसेणं दो पलिओवमाइं देखणाइं, अपज्ञतयाणं पुच्छा, गोय-
मा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्चतयाणं पुच्छा, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइं अंतोमुहुतृणाइं
उकोसेणं दो पलिओवमाइं देखणाइं अंतोमुहुतृणाइं । सुवण्डकुमारीणं देवीणं पुच्छा, गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइं
उकोसेणं पलिओवम, अपज्ञतियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्चतियाणं
पुच्छा गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइं अंतोमुहुतृणाइं उकोसेणं देखणं पलिओवम अंतोमुहुतृणाइं । एवं एएणं अभि-
लावेणं औहियअपञ्जतयपञ्जतयमुहुतयं देवाण य देवीण य नेयबं जाव थणियकुमाराणं जहा नागकुमाराणं (स० १५)
मुटविकाइयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिईं पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं बावीसं वाससहस्राइं, अपज्ञतय-
गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं बावीसं वाससहस्राइं अंतोमुहुतृणाइं, सुडमुटविकाइयाणं पुच्छा
उकोसेणवि अंतोमुहुतं, अपञ्जतयमुहुमुटविकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्चतयाणं
विकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, वायरमुटविकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं
उकोसेणं बावीसं वाससहस्राइं, अपज्ञतयबायरमुटविकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्च-
तयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिईं पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं बावीसं वाससहस्राइं अंतोमुहुतृणाइं । आउका-

॥१७१॥

४ स्थिति-
पदे सामा-
न्यविशेष-
तो देवाना-
स्थितिः

स. १५

प्रत्यादी-
नां स्थितिः
स. १६

इयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयआउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण
अंतोमुहुतं उकोसेणं सत वाससहस्राइं अंतोमुहुतूणाइं, मुहुमआउकाइयाणं ओहियाणं अपजत्ताणं पञ्जत्ताण ये जहा
मुहुमुहुदविकाइयाणं तहा भाणियबं, बायरआउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं सत वाससहस्राइं
अपजत्तयवायरआउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जत्तयाण य पुच्छा गोयमा ! जहनेणं
अंतोमुहुतं उकोसेणं सत वाससहस्राइं अंतोमुहुतूणाइं । तेउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं
तिनि राइदियाइं, अपजत्तयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जत्तयाण य पुच्छा गोयमा ! जह-
नेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं तिनि राइदियाइं अंतोमुहुतूणाइं, मुहुमतेउकाइयाणं ओहियाणं अपजत्ताणं पञ्जत्ताण य
पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, बायरतेउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं
तिनि राइदियाइं, अपजत्तयवायरतेउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जत्ताणं पुच्छा
गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं तिनि राइदियाइं अंतोमुहुतूणाइं । वाउकाइयाणं भेते ! केवइयं कालं
टिई पन्ता ! गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं तिनि वाससहस्राइं, अपजत्तयाणं पुच्छा गोयमा ! जहने-
पावि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जत्तयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं तिनि वाससहस्राइं अंतोमुहुतू-
पाइं, मुहुमवाउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, अपजत्तयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि

कालं ठिर्दे पन्ता ? गोपमा ! जहनेण दस चासहस्ताइ उकोसेण दो पलिओवमाइ देसुणाइ, अपञ्जतयाणं पुच्छा, गोय-
मा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं पुच्छा, गोपमा ! जहनेण दस चासहस्ताइ अंतोमुहुतणाइ
उकोसेण दो पलिओवमाइ देसुणाइ अंतोमुहुतणाइ ! सुवण्णकुमारीणं देवीणं पुच्छा, गोपमा ! जहनेण दस चासहस्ताइ
उकोसेण देसुणं पलिओवमं, अपञ्जतयाणं पुच्छा गोपमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं
पुच्छा गोपमा ! जहनेण दस चासहस्ताइ अंतोमुहुतणाइ उकोसेण देसुणं पलिओवमं अंतोमुहुतणं ! पञ्च परणं अभि-
लाबिणं ओहियअपञ्जतयपञ्जतयमुततयं देवण य नेयबं जाव थाण्णकुमाराणं जहा नागकुमाराणं (मू. ०१५)
शुद्धिकाहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिर्दे पन्ता ?, गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण चावीसं चासहस्ताइ, अपञ्जतय-
पुद्धिकाहयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिर्दे पन्ता ?, गोपमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयपुद्धिकाहयाणं पुच्छा
गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण चावीसं चासहस्ताइ अंतोमुहुतणाइ, सुहुम्पुद्धिकाहयाणं पुच्छा गोपमा ! जहनेणवि
उकोसेणवि अंतोमुहुतं, अपञ्जतयसुहुम्पुद्धिकाहयाणं पुच्छा गोपमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतय सुहुम्पुद्ध-
विकाहयाणं पुच्छा गोपमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, चायरपुद्धिकाहयाणं पुच्छा गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं
उकोसेण चावीसं चासहस्ताइ, अपञ्जतयथायरपुद्धिकाहयाणं पुच्छा गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं, पञ्ज-
तयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिर्दे पन्ता ?, गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण चावीसं चासहस्ताइ अंतोमुहुतणाइ ! आउका-
र्याणं भंते ! केवइयं कालं ठिर्दे पन्ता ?, गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण सज चासहस्ताइ, अपञ्जतयआउका-

४ स्थिति
पदे सामा-
न्यविशेष
तो देवानां
स्थितिः

मू. १५

पुद्धिकाहयाणं
नां स्थितिः
मू. १६

इयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण
अंतोमुहुतं उकोसेणं सत्त वाससहस्राइ अंतोमुहुत्यूणाइ, सुहुमआउकाइयाणं ओहियाणं अपज्ञताणं पञ्जताण य जहा
सुहुमपुढविकाइयाणं तदा भाणियवं, वापरआउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं सत्त वाससहस्राइ
अपज्ञतयायरआउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाण य पुच्छा गोयमा ! जहनेणं
अंतोमुहुतं उकोसेणं सत्त वाससहस्राइ अंतोमुहुत्यूणाइ ! तेउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं
तिनि राइदियाइ, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाण य पुच्छा गोयमा ! जह-
नेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं तिनि राइदियाइ अंतोमुहुत्यूणाइ, सुहुमतेउकाइयाणं ओहियाणं अपज्ञताणं पञ्जताण य
पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, वापरतेउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं
तिनि राइदियाइ, अपज्ञतयायरतेउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जताणं पुच्छा
गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं तिनि राइदियाइ अंतोमुहुत्यूणाइ ! वाउकाइयाणं मंते ! कैवड्यं कालं
ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं तिनि वाससहस्राइ, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहने-
पावि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुतं उकोसेणं तिनि वाससहस्राइ अंतोमुहुत्यू-
पाइ, सुहुमवाउकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि
उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, वापरवाउकाइयाणं पुच्छा गोय-

भ्रात्यना-
या॑ मठ-
ष० श्वसा॑।

॥१७२॥

मा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण तिनि वाससहस्राहं अपज्ञत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेणवि उकोसेणि अंतोमुहुत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण तिनि वाससहस्राहं अंतोमुहुत्याणहं । वण्टट्डिकाइयाणं पदे द्वी
मंते ! केवइयं कालं ठिंडे पन्ता ? गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण दस वाससहस्राहं अपज्ञत्याणं पुच्छा गोप-
मा ! जहनेणवि उकोसेणि अंतोमुहुतं पज्ञत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण दस वाससहस्राहं नां ख्य
अंतोमुहुत्याणहं, गुहमवणपट्डिकाइयाणं ओहियाणं अपज्ञत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेणवि उकोसेणि अंतोमुहुतं, वायरवणपट्डिकाइयाणं पुच्छा गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण दस वाससहस्राहं अपज्ञत्याणं पुच्छा
गोपमा ! जहनेणवि उकोसेणि अंतोमुहुतं पज्ञत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण दस वाससहस्राहं अंतोमुहुत्याणहं । (म०१६) । नेंद्रियाणं भंते ! केवइयं कालं ठिंडे पन्ता ?, गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण वार-
स सवच्छराहं, अपज्ञत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेणवि उकोसेणि अंतोमुहुतं, पज्ञत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेण
अंतोमुहुतं उकोसेण वारस सवच्छराहं अंतोमुहुत्याणहं । नेंद्रियाणं भंते ! केवइयं कालं ठिंडे पन्ता ?, गोपमा ! जहनेण
अंतोमुहुतं उकोसेण एगुणवनं राइदियाहं, अपज्ञत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेणवि उकोसेणि अंतोमुहुतं, पज्ञत्याण
पुच्छा गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण एगुणवनं राइदियाहं अंतोमुहुत्याणहं चउर्तिदियाणं भंते ! केवइयं कालं
प्रतोमुहुतं, पज्ञत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण छमासा, अपज्ञत्याणं पुच्छा गोपमा ! जहनेणवि उकोसेणि

४ स्त्री
पदे द्वी
निद्या
म. ९
॥१७३॥

प्रशापना-
या: मल्ल-
य० इसीं ॥

॥१७३॥

अपज्ञत्यचउपथथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं
पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण तिनि पलिओवमाईं अंतोमुहुत्यूणाईं, संमुच्चिगचउपथथलयरपंचिदिय-
तिरिक्खजोणियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण चउरातीवाससहस्साईं, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा !
जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण चउरातीवाससहस्साईं
अंतोमुहुत्यूणाईं, गव्यवक्तियचउपथथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण
तिनि पलिओवमाईं, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं पुच्छा गोयमा ! जह-
नेण अंतोमुहुतं उकोसेण तिनि पलिओवमाईं अंतोमुहुत्यूणाईं ! उरपरिसप्थथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा
गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण उव्वकोडी, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं,
पञ्जतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण उव्वकोडी अंतोमुहुत्यूणा, संमुच्चिमउरपरिसप्थथलयरपंचिदि-
यतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण तेवनं वाससहस्साईं, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा !
जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण तेवनं वाससहस्साईं अंतो-
मुहुत्यूणाईं, गव्यवक्तियपरिसप्थथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उकोसेण
गुप्तकोडी, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतो-
मुहुतं उकोसेण गुप्तकोडी अंतोमुहुत्यूणा ! शुभपरिसप्थथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतो-

४ स्थिति
पदे जल
स्थलत्वरा-
णं सामा-

न्यविशेष-
तः पश्च-

निद्रयाणं
स्थितिः
स. १८

॥१७३॥

प्रश्नापना-
यः मल्ल-
य० एतोः

॥१७४॥

भुद्धते उक्तोसेण तिनि पलिओवमाइं अपज्ञतमणुस्साणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणवि उक्तोसेणवि अंतोमुहुर्च, पञ्जतमणु-
स्साणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुतं उक्तोसेण तिनि पलिओवमाइं अंतोमुहुर्चूणाइं, संमुच्छमपुस्साणं उच्छ्वा
गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुतं उक्तोसेणवि अंतोमुहुर्च, गढमवकंतियमणुस्साणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेण अंतोमुहुर्च
उक्तोसेण तिनि पलिओवमाइं, अपज्ञतयाणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणवि उक्तोसेणवि अंतोमुहुर्च, पञ्जतयाणं उच्छ्वा गोयमा !
जहनेण अंतोमुहुतं उक्तोसेण तिनि पलिओवमाइं अंतोमुहुर्चूणाइं ॥ (सू०११) । वाणमंतराण भर्ते ! देवाण केवइयं कालं ठिर्दि
नेणवि उक्तोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्राइं उक्तोसेण पलिओ-
वमं अंतोमुहुर्चूणाइं । वाणमंतरीण देवीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेण दस वाससहस्राइं अंतोमुहुर्चूणाइं, उक्तोसेण पलिओ-
वाणं देवीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणवि उक्तोसेणवि अंतोमुहुतं, पञ्जतयाणं वाणमंतरीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेण-
दस वाससहस्राइं अंतोमुहुर्चूणाइं उक्तोसेण अद्वपलिओवमं अंतोमुहुर्चूणाइं । (सू०१०) । जोइसियाणं देवाणं उच्छ्वा गोयमा !
जहनेण पलिओवमझागो उक्तोसेण पलिओवमं वाससप्तसहस्रमध्याहियं, अपज्ञतजोइसियाणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणवि
सप्तसहस्रमध्याहियं अंतोमुहुर्चूणाइं । जोइसियाणं देवीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेण पलिओवमझागो उक्तोसेण अद्वपलि-
ओवमं पण्णासवाससहस्रमध्याहियं, अपज्ञतजोइसियदेवीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणवि उक्तोसेणवि अंतोमुहुर्चूणे, पञ्ज-

४ स्थिति
पदे भजु
प्यव्यन्त
रज्योति
पक्षिय-
तिः स०९
१९-२०

॥१७५॥

तथजोशितदेवीणुच्छागोयमा ! जहनेण पलिओवस्थमागो अंतोमुहुचूणो उकोसेण अद्वपलिओवम पणासवाससह-
स्तम्भमहियं अंतोमुहुचूणं । चंद्रविमाणेण मंते ! देवाणुच्छागोयमा ! जहनेण चउभागपलिओवम उकोसेण पलिओ-
वम वाससयसहस्तम्भमहियं अपज्ञतयाण चंद्रदेवाणुच्छागोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुचूणं
उच्छागोयमा ! जहनेण चउभागपलिओवम अंतोमुहुचूणं उकोसेण पलिओवम वाससयसहस्तम्भमहियं अंतोमुहुचूणं
उच्छागोयमा ! जहनेण चउभागपलिओवम अंतोमुहुचूणं उकोसेण पलिओवम वाससयसहस्तम्भम-
हियं अपज्ञतयाणुच्छागोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुचूणं पज्ञतयाणुच्छागोयमा ! जहनेण चउभा-
गपलिओवम अंतोमुहुचूणं उकोसेण अद्वपलिओवम अंतोमुहुचूणं । सूरविमाणेण मंते ! देवाण
केवइयं कालं ठिई पन्त्रा ? गोयमा ! जहनेण चउभागपलिओवम अंतोमुहुचूणं पलिओवम वाससहस्तम्भमहियं अपज्ञत-
याणुच्छागोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुचूणं पज्ञतयाणुच्छागोयमा ! जहनेण चउभागपलिओवम अंतो-
मुहुचूणं उकोसेण पलिओवम वाससहस्तम्भमहियं अंतोमुहुचूणं सूरविमाणेण मंते ! देवीणुच्छागोयमा ! जहनेण
उकोसेण अद्वपलिओवम पंचहि वाससएहिम्भमहियं अपज्ञतयाणुच्छागोयमा ! जहनेण चउभागपलिओवम
पंचहि वाससएहिम्भमहियं अंतोमुहुचूणं । गहविमाणेण मंते ! देवाणुच्छागोयमा ! जहनेण चउभागपलिओवम
उकोसेण पलिओवम अपज्ञतयाणुच्छागोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुचूणं पज्ञतयाणुच्छागोयमा ! जह-

प्रश्नापना-
या: मल्ल-
च० वृत्ते ॥

॥१७४॥

मुहुर्तं उकोसेणं तिनि पलिओवमाइं अपजत्तमणुस्साणं उच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुर्तं, पजत्तमणु-
स्साणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुर्तं उकोसेणं तिनि पलिओवमाइं अंतोमुहुर्तूणाइ, समुच्चिमणुस्साणं उच्छा
गोयमा ! जहनेणवि अंतोमुहुर्तं उकोसेणवि अंतोमुहुर्तं, गद्यवक्तियमणुस्साणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुर्तं
उकोसेणं तिनि पलिओवमाइ, अपजत्तयाणं उच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुर्तं, पजत्तयाणं उच्छा गोयमा !
जहनेण अंतोमुहुर्तं उकोसेणं तिनि पलिओवमाइ अंतोमुहुर्तूणाइ ॥ (स०१९)। वाणमंतराणं भर्ते ! देवाणं कवइयं कालं तिद्वि
पक्षता ? गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइ उकोसेणं पलिओवमं, अपजत्तयाणमंतराणं देवाणं उच्छा गोयमा ! जह-
नेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुर्तं, पजत्तयाणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइ अंतोमुहुर्तूणाइ, उकोसेणं पलिओ-
वमं अंतोमुहुर्तूणं । वाणमंतरीणं देवीणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं दस वाससहस्राइ उकोसेणं अद्यपलिओवमं, अपजत्ति-
याणं देवीणं उच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुर्तं, पजत्तयाणं वाणमंतरीणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं
दस वाससहस्राइ अंतोमुहुर्तूणाइ उकोसेणं अद्यपलिओवमं अंतोमुहुर्तूणं । (स०१००)। जोडसियाणं देवाणं उच्छा गोयमा !
उकोसेणवि अंतोमुहुर्तं, पजत्तयाणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमहागो उकोसेणं पलिओवमं वाससयसहस्रमभाहियं, अपजत्तजोडसियाणं उच्छा गोयमा ! जहनेणवि
सपसहस्रमभाहियं अंतोमुहुर्तूणं । जोडसियाणं देवीणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमहागो उकोसेणं अद्यपलि-
ओवमं पणासवाससहस्रमभाहियं, अपजत्तजोडसियदेवीणं उच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुर्तं, पज-

४ स्थिति
पद मनु-
ज्यव्यन्त
रज्योति
एकस्थि-
तिः स०९
१९-१०

॥१७४॥

वारमृतानां जपन्यतश्चतुभाँगपल्योपमप्रमाणं उत्कर्पितः केवाचिदिन्द्रसामानिकादीनां वैपलक्षास्यधिकं पल्योपमं
चन्द्रदेवस्य तु यथोक्तमुत्कृष्टमेव, एवं सूर्यादिविमानेष्वपि भावनीयमिति ॥

बैमाणियाणं देवाणं भंते ! केवद्यं कालं ठिईं पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं उक्कोसेणं तेतीसं सागरोवमाइं, अपज्ञ-
चयाणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणवि उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं, पञ्जतयाणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेतीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं । बैमाणियाणं भंते ! देवीणं केवद्यं कालं ठिती पण्णता गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं उक्कोसेणं पण्णते पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं । बैमाणियाणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणवि उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं, पञ्जतयाणं पलिओवमं उक्कोसेणं पण्णते पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं । सोहम्मे पं भंते ! कप्पे देवाणं केवद्यं कालं ठिईं पन्नता ?, गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं, अपज्ञतयाणं उच्छ्वा गोय-
मा ! जहनेणवि उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं, पञ्जतयाणं देवाणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं अंतोमुहुत्तणं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं, सोहम्मे कर्पे देवीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं उक्कोसेणं पन्नासं पलिओवमाइं, अपज्ञतयाणं देवीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणवि उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं, (ग्रन्थाग्र२५०) पञ्जतयाणं देवीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं अंतोमुहुत्तणं उक्कोसेणं पन्नासं पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं, सोहम्मे कर्पे परिगाहियाण देवीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं उक्कोसेणं सत्त पलिओवमाइं, अपज्ञतयपरिगाहियदेवीणं उच्छ्वा गोयमा ! जहनेणवि

प्रशापना-
या: मळ-
३० पृष्ठा.

॥१७५॥

नेणं चउभागपलिओवमं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं पलिओवमं अंतोमुहुरूणं, गहविमाणे देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चउभागपलिओवमं उकोसेणं अद्वपलिओवमं, अपज्ञतियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुरूचं, पज्ञति-
याणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चउभागपलिओवमं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं अद्वपलिओवमं अंतोमुहुरूणं। नक्खत्तविमाणे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चउभागपलिओवमं उकोसेणं अद्वपलिओवमं, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुरूचं, पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चउभागपलिओवमं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं अद्वपलिओवमं अंतोमुहुरूणं नक्खत्तविमाणे देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चउभागपलिओवमं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं अद्वपलिओवमं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं साइरें चउभागपलिओवमं चमं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं साइरें चउभागपलिओवमं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं साइरें चउभागपलिओवमं अंतोमुहुरूणं। ताराविमाणे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चउभागपलिओवमं गपलिओवम उकोसेणं चउभागपलिओवमं अंतोमुहुरूणं। ताराविमाणे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुरूचं, पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमहागं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं पलिओवमहागं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं पलिओवमहागं अंतोमुहुरूणं उकोसेणं पलिओवमहागं अंतोमुहुरूणं, ताराविमाणे देवीणं गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुरूचं, पज्ञतयाणं देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं साइरेण पलिओवमहागं अंतोमुहुरूणं (दृ० १०१) नक्खरं 'चदविमाणे एं भंते ! देवाणं' इत्यादि, चन्द्रविमाने चन्द्र उत्पद्धते शेषाच्च तत्परिवारभूताः, तत्र तत्परि-

४ स्थिति
पदे ज्यो-
तिष्कस्थि-
तिः सू.
१०१
॥१७६॥

वास्युतानां जथन्यतश्चतुभागपत्योपमप्रमाणं उत्कर्पितः केवाचिदिन्द्रसामानिकादीनां वर्षलक्षाभ्यधिकं पत्योपमं, चन्द्रदेवस्य हु यथोक्तुक्तुष्टमेव, एवं सूर्योदिविमानेष्वपि भावनीयमिति ॥

तेमाणियाणं देवाणं भंते ! केवह्यं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं उकोसेणं तेतीसं सागरोवमाइं, अपज्ञ-
चयाणं उच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुत्तं, पञ्जतयाणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं अंतोमुहुत्तणं
उकोसेणं तेतीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं । तेमाणियाणं भंते ! देवीणं केवह्यं कालं ठिती पण्ता गोयमा ! जहनेणं
पलिओवमं उकोसेणं पण्पनं पलिओवमाइं, अपज्ञतियाणं उच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुत्तं, पञ्जतयाणं
पुच्छा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं अंतोमुहुत्तणं उकोसेणं पण्पनं पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं । सोहम्मे एं भंते ! कप्ते
देवाणं केवह्यं कालं ठिई पन्ता ?, गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं उकोसेणं दो सागरोवमाइं, अपज्ञतयाणं उच्छा गोय-
मा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुत्तं, पञ्जतयाणं देवाणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं अंतोमुहुत्तणं उकोसेणं
दो सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं, सोहम्मे करपे देवीणं उच्छा गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं उकोसेणं पञ्जासं पलिओवमाइं,
अपज्ञतियाणं देवीणं उच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहुत्तं, (ग्रन्थाम् २५०) पञ्जतयाणं देवीणं उच्छा गोयमा !
जहनेणं पलिओवमं अंतोमुहुत्तणं उकोसेणं पन्तासं पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तणाइं, सोहम्मे करपे परिगाहियाण देवीणं उच्छा
गोयमा ! जहनेणं पलिओवमं उकोसेणं सत्त पलिओवमाइं, अपज्ञतियपरिगाहियदेवीणं उच्छा गोयमा ! जहनेणवि

उकोसेणि अंतोमुहुर्च, परिगहियाणं पज्जित्याणं देवीणं शुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमं अंतोमुहुर्चणं उकोसेण
सत पलिओवमाइ अंतोमुहुर्चूणाइ, सोहमे कष्ये अपरिगहियाणं देवीणं शुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमं उकोसेण
पनासं पलिओवमाइ, अपज्जित्याणं शुच्छा गोयमा ! जहनेणि उकोसेणि अंतोमुहुर्चणाइ
चेणं पलिओवमं अंतोमुहुर्चणं उकोसेण पनासं पलिओवमाइ अंतोमुहुर्चणाइ ॥ ईसाणे कष्ये देवाणं शुच्छा गोयमा ! जह-
साहरेणं पलिओवमं उकोसेण साहरेगाइ दो सागरोवमाइ, अपज्जित्याणं शुच्छा गोयमा ! जहनेणि
त्वं पज्जित्याणं शुच्छा गोयमा ! जहनेण साहरेग पलिओवमं अंतोमुहुर्चणं उकोसेण साहरेगाइ दो सागरोवमाइ अंतो-
पाइ, ईसाणे कष्ये देवीणं शुच्छा गोयमा ! जहनेण साहरेग पलिओवमं उकोसेण साहरेगाइ अंतो-
देवीणं अपज्जित्याणं शुच्छा गोयमा ! जहनेणि उकोसेणि अंतोमुहुर्च, ईसाणे
चेणं साहरेगं पलिओवमं अंतोमुहुर्चणं उकोसेणं पणपनं पलिओवमाइ, ईसाणे
देवीणं शुच्छा गोयमा ! जहनेण साहरेगं पलिओवमं अंतोमुहुर्चणाइ, ईसाणे
जवि उकोसेणि अंतोमुहुर्च, ईसाणे कष्ये पंजकि
नव पलिओवमाइ अंतोमुहुर्च
पणपनाम्

गोयमा ! जहनेणं दो सागरोवमाइं उकोसेणं सत्र सागरोवमाइं अपज्ञत्याणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं उकास्तथाव उकोसेणं अता-
मुहूर्तं, पञ्चतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं दो सागरोवमाइं अंतोमुहूर्त्याणाइं उकोसेणं सत्र सागरोवमाइं अंतोमुहूर्त्याणाइं ||
माहिंदे कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं साइरेगाइं दो सागरोवमाइं उकोसेणं साइरेगाइं सत्र सागरोवमाइं साइ-
चयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहूर्तं, पञ्चतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं दो सागरोवमाइं साइ-
रेगाइं अंतोमुहूर्त्याइं उकोसेणं सत्र सागरोवमाइं साइरेगाइं अंतोमुहूर्त्याइं || वंभलीए कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा !
जहनेणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहूर्तं, जहनेणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहूर्त्याइं ||
जहनेणं सत्र सागरोवमाइं उकोसेणं दस सागरोवमाइं, अपज्ञत्याणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं सत्र सागरोवमाइं अंतोमुहूर्त्याइं ||
पञ्चतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं सत्र सागरोवमाइं उकोसेणं चउद्दस सागरोवमाइं, अपज्ञत्याणं पुच्छा गोयमा !
लंतए कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं दस सागरोवमाइं अंतोमुहूर्त्याइं उको-
गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहूर्तं, पञ्चतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं दस सागरोवमाइं अंतो-
मुहूर्त्याइं || महासुके कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चउद्दस सागरोवमाइं उको-
गोयमा ! जहनेणं चउद्दस सागरोवमाइं अंतोमुहूर्त्याइं || सहसरै कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा !
सेणं सत्र सागरोवमाइं, अपञ्चतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोमुहूर्तं, पञ्चतयाणं पुच्छा गोयमा !
जहनेणं चउद्दस सागरोवमाइं अंतोमुहूर्त्याइं उकोसेणं सत्र सागरोवमाइं अंतोमुहूर्त्याइं || सहसरै कप्पे देवाणं पुच्छा
गोयमा ! जहनेणं सत्र सागरोवमाइं उकोसेणं अद्वारस सागरोवमाइं, अपञ्चतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेण-
पवि अंतोमुहूर्तं, पञ्चतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं सत्र सागरोवमाइं अंतोमुहूर्त्याइं उकोसेणं अद्वारस सागरोवमाइं

प्राप्ता-
पा ! मट-

प० इचो-

॥१७६॥

उकोसेणवि अंतोमुहूर्चं परिगाहियाणं पञ्जतियाणं देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमं अंतोमुहूर्चणं उकोसेण सत् पलिओवमाइ अंतोमुहूर्चणाहं सोहमे कर्षे अपरिगाहियाणं देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमं उकोसेणवि अंतोमुहूर्चणं पलिओवमाइ अपञ्जतियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमं अंतोमुहूर्चणं उकोसेण पलिओवमं अंतोमुहूर्चणं उकोसेण निकस्मिति : सु ।

१०२

ना ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतो-
रं साहिरगाहं दो सागरोवमाइ अंतो-
रं पणपनं पलिओवमाइ ईसाणे-
नतियाणं पुच्छा गोयमा !
कर्षे परिगाहियाणं
गोयमा ! जहने-
रुणं उकोसेण
नाणं सोइ-
वमं उकोसेण
पञ्जतियाणं पुच्छा गोयमा !
सणाङ्गमारे कर्षे देवाणं पुच्छा

४ स्थिति
पद वैमा
निकस्मि-
ति : सु ।

१०२

॥१७६॥

गोयमा ! जहनेण दो सागरोवमाइं उक्कोसेण सत्त सागरोवमाइं अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणिं उक्कोसेणिं अंतोमुहुचूणाइं ॥
मुहुत्तं पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण दो सागरोवमाइं अंतोमुहुचूणाइं ॥ उक्कोसेण सत्त सागरोवमाइं अपज्ञ-
माहिंदे कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण साइरगाइं दो सागरोवमाइं उक्कोसेण साइरगाइं सत्त सागरोवमाइं अपज्ञ-
तयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणिं उक्कोसेणिं अंतोमुहुत्तं पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण दो सागरोवमाइं साइ-
रगाइं अंतोमुहुचूणाइं उक्कोसेण सत्त सागरोवमाइं साइरगाइं अंतोमुहुचूणाइं ॥ वंभलीए कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा !
पज्ञतयाणं सत्त सागरोवमाइं उक्कोसेण दस सागरोवमाइं अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणिं उक्कोसेणिं अंतोमुहुत्तं
जहनेण सत्त सागरोवमाइं उक्कोसेण दस सागरोवमाइं अंतोमुहुचूणाइं ॥ वंभलीए कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा !
पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण सत्त सागरोवमाइं अंतोमुहुचूणाइं उक्कोसेण दस सागरोवमाइं अंतोमुहुचूणाइं ॥
लेतए कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण दस सागरोवमाइं उक्कोसेण चउइस सागरोवमाइं अपज्ञतयाणं पुच्छा
गोयमा ! जहनेणिं उक्कोसेणिं अंतोमुहुत्तं पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण दस सागरोवमाइं अंतोमुहुचूणाइं उक्को-
सेणं चउइस सागरोवमाइं अंतोमुहुचूणाइं ॥ महामुके कप्पे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणिं उक्कोसेणिं अंतोमुहुत्तं
पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणिं उक्कोसेणिं अंतोमुहुत्तं पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण सत्तर सागरोवमाइं अपज्ञतयाणं
गोयमा ! जहनेण सत्तर सागरोवमाइं उक्कोसेण अद्वारस सागरोवमाइं अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणिं उक्कोसेण
पवि अंतोमुहुत्तं पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण सत्तर सागरोवमाइं अंतोमुहुचूणाइं उक्कोसेण अद्वारस सागरोवमाइं

प्रश्नापना-
या: मल्ल-
मृत्ती.

॥१७६॥

उकोसेणवि अंतोमुहुते, परिगहियाणं पजातियाणं देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां उकोसेण सत् पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां, सोहम्मे कर्षे अपरिगहियाणं देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां, अपज्ञतियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां, पजातियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां उकोसेण पनासं पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां ॥ इसाणे कर्षे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण साहरें पलिओवमां उकोसेण साहरेगां दो सागरोवमां, अपज्ञतद्वाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां उकोसेण साहरेगां दो सागरोवमां अंतो-
मुहुत्तणां, पजातियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण साहरें पलिओवमां अंतो-
मुहुत्तणां, ईसाणे कर्षे देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण साहरें पलिओवमां अंतो-
मुहुत्तणां, ईसाणे कर्षे देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां अंतो-
मुहुत्तणां, ईसाणे कर्षे देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां अंतो-
मुहुत्तणां, ईसाणे कर्षे देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां अंतो-
मुहुत्तणां, ईसाणे कर्षे देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां अंतो-
मुहुत्तणां, ईसाणे कर्षे देवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण पलिओवमां अंतो-
मुहुत्तणां, ईसाणे कर्षे अपरिगहियदेवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण साहरें पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां, ईसाणे कर्षे अपज्ञतियाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण साहरें पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां उकोसेण पणपनां पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां, ईसाणे कर्षे अपरिगहियदेवीणं पुच्छा गोयमा ! जहनेण साहरें पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां उकोसेण पणपनां पलिओवमां अंतोमुहुत्तणां ॥ सण्डुमारे कर्षे देवाणं पुच्छा

४ स्थिति
पदे वै
निकालि-
तिः स.
१०२

॥१७७॥

प्रसापना-
योः मण्ड-
य० वृत्ती०

४ स्थिति
पदे केमा
निकासि-
ति: स.
१०२

पुच्छा गोयमा ! जहनेणं तेवीं सागरोवमाइं अंतोषुइतूणाइ उकोसेणं चउवीं सागरोवमाइं अंतोषुइतूणाइं ॥ हैष्म-
उवरिमगेविजगदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चउवीं सागरोवमाइं उकोसेणं पणवीं सागरोवमाइं अपज्ञतयाणं
पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोषुइतूं, पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चउवीं सागरोवमाइं अंतो-
मुहुरूणाइ उकोसेणं पणवीं सागरोवमाइं अंतोषुइतूणाइ ॥ मज्जिमहोष्मगेविजगदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं पण-
वीं सागरोवमाइ उकोसेणं चवीं सागरोवमाइं अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोषुइतूं,
पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं पणवीं सागरोवमाइं अंतोषुइतूणाइ ॥ मज्जिममज्जिमगेविजगदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चवीं सागरोवमाइं अंतोषुइतूणाइ ॥
याणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चवीं सागरोवमाइं अंतोषुइतूं, पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चवीं सागरोवमाइं
अंतोषुइतूणाइ उकोसेणवि अंतोषुइतूं, पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चवीं सागरोवमाइं उकोसेणं सत्तावीं सागरोवमाइं, अपज्ञत-
नेणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोषुइतूं, पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं चवीं सागरोवमाइं
अंतोषुइतूणाइ उकोसेणं सत्तावीं सागरोवमाइं अंतोषुइतूणाइ ॥ मज्जिमउवरिमगेविजगदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जह-
नेणं सत्तावीं सागरोवमाइं उकोसेणं अद्वावीं सागरोवमाइं, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि
अंतोषुइतूं, पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं सत्तावीं सागरोवमाइं अंतोषुइतूणाइ उकोसेणं अद्वावीं सागरोवमाइं
अंतोषुइतूणाइ ॥ उवरिमहोष्मगेविजगदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अद्वावीं सागरोवमाइं उकोसेणं पण्यतीं साग-
रोवमाइ, अपज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणवि उकोसेणवि अंतोषुइतूं, पज्ञतयाणं पुच्छा गोयमा ! जहनेणं अद्वा-
वीं सागरोवमाइ अंतोषुइतूणाइ उकोसेणं पण्यतीं सागरोवमाइं अंतोषुइतूणाइ ॥ उवरिममज्जिमगेविजगदेवाणं पुच्छा

